

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

Педагогикалық сериясы
1997 жылдан бастап шығады



**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

Педагогическая серия
Издается с 1997 года

ISSN 2710-2661

№ 4 (2020)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Педагогическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ03VPY00029269

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация материалов в области педагогики,
психологии и методики преподавания

Подписной индекс – 76137

Бас редакторы – главный редактор

Бегентаев М. М.

д.э.н., профессор

Заместитель главного редактора

Пфейфер Н. Э., *д.п.н., профессор*

Ответственный секретарь

Нурғалиева М. Е., *PhD доктор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Абибуллаева А., *д.п.н., профессор*
Бурдина Е. И., *д.п.н., профессор*
Жумагаева Е., *д.п.н., профессор*
Фоминых Н. Ю., *д.п.н., профессор (Россия)*
Снопкова Е. И., *к.п.н., профессор (Белоруссия)*
Мирза Н. В., *д.п.н., профессор*
Донцов А. С., *доктор PhD*
Шокубаева З. Ж., *технический редактор*

МАЗМҰНЫ

Абдуалиева Ж. Б., Таженова Г. С., Мыханова Ж. Б.

Кеңестік дәуір кезеңі қазақ әдебиетіндегі

ұлттық кодтың көрініс табуы 18

Абишова Г. У.

Биолог-студенттердің жобалық іс-әрекетін қалыптастыруда

проблемалық тәсілдің функцияларын анықтау 27

Абишева М. Б., Тавстуха О. Г., Кеншінбай Т. Ы.

Білім берудегі үштілділік білім беру мәселелері 37

Абыканова Б. Т., Тоқжігітова Н. Қ.,

Мырзагерейқызы Г., Садырбекова Д. Қ.

Білім берудегі инновациялық үдерістер жүйесінде

педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру 47

Абыкенова Д. Б., Асаинова А. Ж., Сейтбатталова А. С.

Білім берудегі IT-community дамыту арқылы

қашықтықтан оқытудағы педагогтердің әлеуетін арттыру 58

Адилова В. Х., Шаймарданов Р. Х., Франсис Э. О.

Болашақ мамандардың зияткерлік еңбек мәдениетін

қалыптастыру процесінің моделі 66

Адильжанова К. С., Оралканова И. А.

Студенттердегі эмоциялық интеллект

пен субъективті қанағаттың даму деңгейлері 75

Аймағанбетова З. К., Әбдрахманов Е. А., Қалыбаева А. М.

Физиканы оқыту тәжірибесіне жаңартылған

бағдарлама идеясын енгізу 89

Алимова Ш. Ж.

Жоғары педагогикалық білім жүйесінің өзгеру факторлары:

ғаламдық және ұлттық деңгейлері 98

Аубакирова Г. Т., Китанова Ж. К.

Кәсіби кадрларды даярлау саласындағы білім беру процесінің

қазіргі заманғы деңгейіне қойылатын талаптар 107

Ахтаева Н. Х., Исмаилова Г. К., Азимбаева Б. Н.

Интернет-дискурс аясында шет тілін оқыту процесіндегі

компенсаторлық қабілеттерді дамыту 120

Аяған Е. С., Өтебаев И. С., Сабырбай Б. Е., Аналбекова Қ. Т.

Бастауыш сынып оқушыларының психологиялық

ерекшеліктеріне жаңа оқыту технологияларының әсері 132

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели

Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов

При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

Гаврилова Е. Н., Сеитова С. М. Математикалық пәндер мазмұнының логикалық құрылымының графы	143
Джақсымбетова А. С., Ибраимова Л. Н. Отбасылық өмірге этномәдени құндылықтар негізінде даярлау ...	154
Дроботун Б. Н., Оспанова Н. Н., Даутова А. З., Алимова Ж. С. Логикалық есептеулердің формалды тілдерін құруда көрнекілік дидактикалық принципін жүзеге асырудың мүмкіндіктері туралы (I)	164
Ельмуратов Г. Ж., Калиева А. Б., Ельмуратова Б. Ж., Кулумбаева М. Ж. Жоғары мектептің оқу процесіндегі белсенді және интерактивті әдістерді қолдану	177
Ерментаева А. Р., Орынғалиева Ш. О. Болашақ педагогтердегі психологиялық құзиреттіліктің критериалды көрсеткіштері	189
Жакишева А. Е., Нурғалиева М. Е. Жоғары білім беру жүйесінің кадрлық әлеуеті: мәні мен маңызы ..	203
Жапанова Р. Н., Кертаева Ф. М., Шаушекова Б. Қ. Білім беру мекемесі жағдайында оқушылардың салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру	213
Жорокпаева М. Д. Тілді меңгертуде жаттығу жұмыстарының маңызы	224
Искакова М. О., Куребаева Г. А., Шаяхметова Г. А. В. Ф. Шаталов әдістемесі арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту	235
Қабенов Д. И., Базар Ж. Е., Ахметов Е. С., Қуанышева Р. С. Педагогикалық бақылау және білім сапасын бағалау аспектілері.	244
Камалов Ю. Н., Курабаева Ф. А., Балташева П. Н. Жаңартылған білім беру мазмұны негізіндегі көркем еңбек пәні ...	251
Карабалаева А. Б., Ибадуллаева С. Ж., Суматохин С. В., Абилова Ш. Б. Педагогикалық бағыт бойынша студенттерді базалық даярлаудың ғылыми-әдістемелік негіздері	260
Каюмова М. С., Ксембаева С. К. Start-up жобаларды жоспарлайтын білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары	268

Клименко Т. К., Сидоренко О. С. Педагогикалық колледж жағдайында цифрлық педагогты даярлау моделін жобалау ерекшеліктері	280
Куанышева Б. Т., Аубакирова Р. Ж. ЖОО-да шетел тілі дайындығы жағдайында студенттердің медиақұзыреттілігін қалыптастыру тәсілдері.....	291
Кудиярбекова Г. К., Искакова А. М., Тахирова А. Х. Ойын оқу процесі ретінде.....	305
Кудышева А. А., Аженов А. А. Мансапты жоспарлау және мансаптық шешімдер қабылдау кезінде студенттердің мақсаттарын бағалау және ынталандыру ..	315
Куребаева Г. А. Болашақ педагог-психологтің тұлғалық қасиеттері кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығының негізі ретінде	326
Кусайнова М. А., Жуманбаева З. К., Тлеугабылова К. С., Мусабекова А. С. Ежелгі қазақ даласындағы тәлім-тәрбие құндылықтарының рухани мазмұны	337
Қанатұлы Мирас Қазақстанда туризм индустриясының қалыптасуы мен дамуы тарихын оқыту әдістемесі	347
Маратқызы С., Байкенжеева А. Т., Байжанова Б. Қ. Бизнес және білім: кіріктіре оқытудың мүмкіндіктері	358
Минжанов Н. А., Исина С. С., Джабаева Г. Н. Дуалды оқыту: мәні, проблемалары, шетелдік және отандық тәжірибе	367
Мукатаева К. Б. Білім алушылардың академиялық ұтқырлығы жоғары білімді интернационалдандыру факторы ретінде.....	378
Мукашева К. К. Қазақ халқының дәстүрлі өндерінің педагогикалық негіздері.....	389
Муликова С. А., Абдақимов М. К., Кенжебаева С. К. Университеттегі тәжірибеге бағытталған білім беру технологиясы	398
Мұсабекова Г. Т., Жолдасбекова Б. Ә. Дәстүрлі емес сабақтардың кіші мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпалы.....	411

Мусина Ж. А. Студенттердің өздік жұмысын ұйымдастырудың қазіргі тенденциялары	424
Николаева В. В., Байкенова А. Е. Мектепке дейінгі жастағы балаларда агрессияның дамуына телебағдарламалардың әсері	433
Омарова В. К., Мучкин Д. П., Жумажанова Г. И. Эмоционалды зияткерлік феномен ретінде және Қазақстан Республикасының білім беруден күтілетін нәтиже.....	443
Попандопуло А. С. Метастратегияны қолдану мәселесіне ЖОО-да оқу процесінде....	454
Пшембаева Э. С., Пфейфер Н. Э. Үздіксіз білім беру тұлғаның мансаптық дамуының басым бағыты мен шарты ретінде.....	466
Сағимбаева Ж. Ш., Отарбаева Ж. А., Әбдрахманов Е. А. CLIL технологиясы.....	473
Сарыбекова Қ. Н., Абжапарова М. Т. Жаңартылған білім мазмұны бойынша математика сабақтарын тиімді ұйымдастыру қағидалары	482
Тайболатов Қ. М., Бурдина Е. И. Педагогикалық іс-әрекеттегі эмоционалдық интеллект	495
Темербаева А. Е., Нурғалиева А. К., Темербаева Ж. А. Болашақ ұстаздарда азаматтық бірегейлікті қалыптастыру.....	505
Тлеулесова А. Ш. Қатысымдық тұрғыдан оқыту әдістемесінің ерекшеліктері	514
Ушакова Н. М., Степчук В. В. Жас педагогтардың дамуына бұқаралық ақпарат құралдарының әсері.....	522
Фураева И. И., Сеньковская А. А., Глазырина Н. С. Студенттерді білімді сыртқы бағалауға дайындау кезінде бағдарламалық құралдарды қолдану.....	533
Хаймулдина А. Ю., Мустафина С. С. Магистранттардың жобалық қызметі мәдениетінің құрылымы	545
Шаймерденова А. К., Жуматаева Е. Студенттерді адами капиталға бағдарлаудың әдіснамалық амалдары.....	551
Шакарманова М. П., Тусупбекова Г. Т. Инклюзивті білім беруді ұйымдастыратын педагогтердің уәждемесін талдау	564

Шалабаев С. Қ. Студенттік өзін-өзі басқару университет жағдайында оқу процесін оңтайландыру факторы ретінде	578
Ыбырайым Ә. О., Байдалиев Д. Д. Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесінің дамуы	589
Эргашова З. Ш., Исабекова Б. Б. «Робототехникадағы модельдеу негіздері» элективті курсының енгізу арқылы оқушылардың оқу мотивациясының ерекшеліктері.....	600
Авторлар туралы ақпарат	611
Авторларға арналған ережелер.....	646
Жарияланым этикасы.....	657

СОДЕРЖАНИЕ

Абдуалиева Ж. Б., Таженова Г. С., Мыханова Ж. Б. Национальный код казахской литературы советской эпохи.....	18
Абишова Г. У. Определение функций проблемного подхода в формировании проектной деятельности студентов-биологов.....	27
Абишева М. Б., Тавстуха О. Г., Кеншинбай Т. И. Проблемы образования при трехязычном обучении.....	37
Абыканова Б. Т., Токжигитова Н. К., Мырзагерейқызы Г., Садирбекова Д. К. Формирование профессиональной компетентности педагогов в системе инновационных процессов в образовании.....	47
Абыкенова Д. Б., Асаинова А. Ж., Сейтбатталова А. С. Повышение потенциала педагогов в дистанционном обучении через развитие IT-community в образовании.....	58
Адилова В. Х., Шаймарданов Р. Х., Франсис Э. О. Модель процесса формирования культуры интеллектуального труда будущих специалистов.....	66
Адильжанова К. С., Оралканова И. А. Уровни развития эмоционального интеллекта и субъективного благополучия студентов.....	75
Аймаганбетова З. К., Әбдрахманов Е. А., Қалыбаева А. М. Внедрение обновленной программной идеи в практику преподавания физики.....	89
Алимова Ш. Ж. Факторы изменения в системе высшего педагогического образования: глобальный и национальный уровни.....	98
Аубакирова Г. Т., Китанова Ж. К. Требования к современному уровню образовательного процесса в сфере подготовки профессиональных кадров.....	107
Ахтаева Н. Х., Исмаилова Г. К., Азимбаева Б. Н. Развитие компенсаторных умений в процессе обучения иностранному языку в рамках интернет-дискурса.....	120
Аяган Е. С., Утебаев И. С., Сабырбай Б. Е., Анальбекова К. Т. Влияние новых технологий обучения на психологические особенности учащихся начальной школы.....	132

Гаврилова Е. Н., Сеитова С. М. Граф логической структуры содержания математических дисциплин.....	143
Джаксымбетова А. С., Ибраимова Л. Н. Подготовка к семейной жизни на основе этнокультурных ценностей.....	154
Дроботун Б. Н., Оспанова Н. Н., Даутова А. З., Алимова Ж. С. О возможностях реализации дидактического принципа наглядности при построении формальных языков логических исчислений (I).....	164
Ельмуратов Г. Ж., Калиева А. Б., Ельмуратова Б. Ж., Кулумбаева М. Ж. Применение активных и интерактивных методов обучения в учебном процессе высшей школы.....	177
Ерментаева А. Р., Орынғалиева Ш. О. Критериальные показатели психологической компетентности будущих педагогов.....	189
Жакишева А. Е., Нурғалиева М. Е. Кадровый потенциал системы высшего образования: сущность и значение.....	203
Жапанова Р. Н., Кертаева Ф. М., Шаушекова Б. Қ. Формирование у учащихся навыков здорового образа жизни в условиях образовательного учреждения.....	213
Жорокпаева М. Д. Роль упражнений в обучении языку.....	224
Искакова М. О., Куребаева Г. А., Шаяхметова Г. А. Развитие речи детей дошкольного возраста посредством методики В. Ф. Шаталова.....	235
Кабенов Д. И., Базар Ж. Е., Ахметов Е. С., Куанышева Р. С. Аспекты педагогического контроля и оценки качества образования.....	244
Камалов Ю. Н., Курабаева Ф. А., Балташева П. Н. Художественный труд в рамках обновленного содержания образования.....	251
Карабалаева А. Б., Ибадуллаева С. Ж., Суматохин С. В., Абилова Ш. Б. Научно-методические основы базовой подготовки студентов педагогического направления.....	260

Каюмова М. С., Ксембаева С. К. Педагогические условия формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-Up проекты	268
Клименко Т. К., Сидоренко О. С. Особенности проектирования модели подготовки цифрового учителя в условиях педагогического колледжа.....	280
Куанышева Б. Т., Аубакирова Р. Ж. Способы формирования медиакомпетентности студентов в условиях иноязычной подготовки в вузе	291
Кудиярбекова Г. К., Искакова А. М., Тахирова А. Х. Игра как процесс обучения	305
Кудышева А. А., Аженов А. А. Оценивание целей и мотивации студентов при планировании карьеры и принятии карьерных решений	315
Куребаева Г. А. Личностные качества будущего педагога-психолога как основа его готовности к осуществлению профессиональной деятельности	326
Кусайнова М. А., Жуманбаева З. К., Тлеугабылова К. С., Мусабекова А. С. Духовное содержание воспитательных ценностей в Древнем Казахстане	337
Қанатұлы Мирас Методика преподавания истории становления и развития индустрии туризма в Казахстане	347
Мараткызы С., Байкенжеева А. Т., Байжанова Б. К. Бизнес и образование: возможности интегрированного обучения ..	358
Минжанов Н. А., Исина С. С., Джабаева Г. Н. Дуальное обучение: сущность, проблемы, зарубежный и отечественный опыт.....	367
Мукатаева К. Б. Академическая мобильность обучающихся как фактор интернационализации высшего образования	378
Мукашева К. К. Педагогические основы традиционных песен казахского народа ...	389
Муликова С. А., Абдакимова М. К., Кенжебаева С. К. Реализация технологии практико-ориентированного обучения в университете.....	398

Мусабекова Г. Т., Жолдасбекова Б. А. Влияние нетрадиционных уроков на развитие творческих способностей младших школьников	411
Мусина Ж. А. Современные тенденции организации самостоятельной работы студентов	424
Николаева В. В., Байкенова А. Е. Влияние телепередач на развитие агрессии у детей дошкольного возраста	433
Омарова В. К., Мучкин Д. П., Жумажанова Г. И. Эмоциональный интеллект как феномен и ожидаемый результат образования в Республике Казахстан	443
Попандопуло А. С. К вопросу использования метастратегий в процессе обучения в вузе.....	454
Пшембаева Э. С., Пфейфер Н. Э. Непрерывное образование как приоритетное направление и условие успешности карьерного развития личности	466
Сагимбаева Ж. Ш., Отарбаева Ж. А., Абдрахманов Е. А. Технология CLIL.....	473
Сарыбекова К. Н., Абжапарова М. Т. Принципы эффективной организации уроков математики по обновленному содержанию образования	482
Тайболатов К. М., Бурдина Е. И. Эмоциональный интеллект в педагогической деятельности.....	495
Темербаева А. Е., Нурғалиева А. К., Темербаева Ж. А. Формирование гражданской идентичности будущих педагогов.....	505
Тлеулесова А. Ш. Особенности методики обучения с коммуникативной точки зрения	514
Ушакова Н. М., Степчук В. В. Влияние средств массовой информации на развитие молодых педагогов.....	522
Фураева И. И., Сеньковская А. А., Глазырина Н. С. Применение программных средств при подготовке студентов к внешней оценке знаний	533
Хаймулдина А. Ю., Мустафина С. С. Структура культуры проектной деятельности магистрантов	545
Шаймерденова А. К., Жуматаева Е. Методологические практики организации студентов в человеческий капитал	551

Шакарманова М. П., Тусупбекова Г. Т. Анализ мотивации педагогов организующих инклюзивное образование	564
Шалабаев С. К. Студенческое самоуправление как фактор оптимизации учебного процесса в условиях университета	578
Ыбырайым А. О., Байдалиев Д. Д. Развитие образовательной системы в регионе Аулиеата.....	589
Эргашова З. Ш., Исабекова Б. Б. Особенности учебной мотивации учащихся посредством внедрения элективного курса «Основы моделирования в робототехнике»	600
Сведения о авторах.....	623
Правила для авторов	646
Публикационная этика	657

CONTENT

Abdualieva Zh. B., Tazhenova G. S., Mykhanova Zh. B. National code of Kazakh literature of the Soviet epoch.....	18
Abishova G. U. Defining the functions of the problem approach in the formation project activities of biology students	27
Abisheva M. B., Tavstukha O. G., Kenshinbay T. I. Problems of trilingualism in education	37
Abykanova B. T., Tokzhigitova N. K., Myrzagereikyzy G., Sadirbekova D. K. The formation of professional competence of teachers in the system of innovative processes in education	47
Abykenova D., Assainova A., Seitbattalova A. Increasing the potential of teachers in distance learning through the development of the IT-community in education	58
Adilova V. Kh., Shaimardanov R. Kh., Francis E. O. The model of the process of formation of intellectual labor culture in future specialists	66
Adilzhanova K. S., Oralkanova I. A. Levels of development of emotional intelligence and subjective well-being of students.....	75
Aimaganbetova Z., Abdrakhmanov A., Kalibaeva A. Introduction of renewed program idea to the physics teaching practice	89
Alimova Sh. Zh. Modification factors in the system of higher pedagogical education: global and national levels	98
Aubakirova G. T., Kitanova Zh. K. Requirements to the modern level of the educational process in the field of professional training.....	107
Akhtayeva N. H., Ismailova G. K., Azimbaeva B. N. Development of compensatory skills in the process of learning a foreign language within the framework of internet discourse	120
Ayagan E. S., Utebayev I. S., Sabyrbay B. E., Analbekova K. T. The effect of new educational technologies on the psychological features of primary school students.....	132

Gavrilova Ye., Seitova S. Graph of the logical structure of the content of mathematical disciplines.....	143
Dzhaksymbetova A. S., Ibraimova L. N. Preparation for family life on the basis of ethnic and cultural values...	154
Drobotun B. N., Ospanova N. N., Dautova A. Z., Alimova Zh. S. About possibilities of implementing a didactic principle of visibility in construction of formal languages of logic calculations (I)	164
Yelmuratov G. Zh., Kaliyeva A. B., Yelmuratova B. Zh., Kulumbaeva M. Zh. Application of active and interactive teaching methods in the educational process of higher school	177
Yermentayeva A. R., Oryngaliyeva Sh. O. Criteria indicators of psychological competence of future teachers	189
Zhakisheva A. E., Nurgalieva M. E. Human resources potential of the higher education system: essence and significance	203
Zhapanova R. N., Kertaeva G. M., Shaushekova B. K. Formation of students skills of a healthy lifestyle in an educational institution	213
Zhorokpaeva M. D. The role of exercises in language learning.....	224
Iskakova M. O., Kurebayeva G. A., Shayakhmetova G. A. Language development of preschool children by means of V. F. Shatalov's method	235
Kabenov D. I., Bazar Zh. E., Akhmetov Y. S., Kuanysheva R. S. Aspects of pedagogical control and evaluation of the quality of education.....	244
Kamalov Y., Kurabaeva F., Baltasheva P. Artistic work within the framework of the updated eaucetional content	251
Karabalaeva A. B., Ibadullaeva S. Zh., Sumatohin S. V., Abilova Sh. B. Scientific and methodological foundations of basic training of students of the pedagogical direction.....	260
Kayumova M. S., Xembayeva S. K. Pedagogical conditions for the formation of research competencies of students planning Start-up projects.....	268

Klimenko T. K., Sidorenko O. S. Designing a digital teacher training model in pedagogical college	280
Kuanysheva B. T., Aubakirova R. Zh. Methods for forming media competence of students in the conditions of foreign language training at the university.....	291
Kudiyarbekova G. K., Iskakova A. M., Takirova A. K. A game as teaching process	305
Kudysheva A. A., Azhenov A. A. Assessing students' aims and motivation in career planning and career making decisions	315
Kurebayeva G. A. Personal qualities of future educational psychologists as the basis of their readiness for professional activity	326
Kusainova M. A., Zhumanbaeva Z. K., Tleugabylova K. S., Musabekova A. S. The spiritual content of the educational values of ancient Kazakhstan	337
Kanatuly Miras Methods of teaching the history of the formation and development of the tourism industry in Kazakhstan	347
Maratkyzy S., Baikenzheyeva A. T., Baizhanova B. K. Business and education: opportunities for training.....	358
Minzhanov N. A., Isina S. S., Dzhabaeva G. N. Dual training: essence, problems, foreign and domestic experience ..	367
Mukatayeva K. B. Students' academic mobility as a factor of the internationalisation of higher education	378
Mukasheva K. K. Pedagogical bases of traditional songs of the Kazakh people	389
Mulikova S. A., Abdakimova M. K., Kenzhebaeva S. K. Technology of practice-oriented education at the university.....	398
Mussabekova G. T., Zholdasbekova B. A. Effects of non-traditional lessons for the development of creative abilities of primary school pupils	411
Musina Zh. A. Modern trends of the organization of the independent work of students.....	424

Nikolaeva V. V., Baikenova A. E. Influence of tv shows on the development of aggression on preschool children.....	433
Omarova V. K., Muchkin D. P., Zhumazhanova G. I. Emotional intelligence as a phenomenon and expected result of education in the Republic of Kazakhstan	443
Popandopulo A. S. On the use of metastrategies in the process of studying at the university	454
Pshembayeva E. S., Pfeifer N. E. Lifelong learning as a priority area and a condition for successful personal career development.....	466
Sagimbaeva Zh. Sh., Otarbayeva A. Zh., Abdrakhmanov E. A. CLIL technology.....	473
Sarybekova K. N., Abzhaparova M. T. Principles of effective organization of mathematics lessons based on the updated content of education	482
Taibolatov K. M., Burdina Y. I. Emotional intelligence in teaching activities	495
Temerbayeva A. E., Nurgaliyeva A. K., Temerbayeva Zh. A. Formation of civil identity of future teachers	505
Tleulessova A. Sh. Features of teaching methods from a communicative point of view....	514
Ushakova N. M., Stepchuk V. V. Influence of mass media on the development of young teachers	522
Furayeva I. I., Senkovskaya A. A., Glazyrina N. S. Application of software in preparing students for external knowledge assessment	533
Khaimuldina A. Y., Mustafina S. S. Structure of the culture of project activity of undergraduates	545
Shaimerdenova A. K., Zhumatayeva E. Methodological practices of organization of students in human capital.....	551
Shakarmanova M. P., Tusupbekova G. T. Analysis of motivation of teachers organizing inclusive education	564
Shalabayev S. Student self-government as a factor of optimization of the educational process in the university environment.....	578

Ibraiyim A. O., Baidaliev D. D. Development of the educational system in the region of Aulieata	589
Ergasheva Z. S., Issabekova B. B. The peculiarities of learning motivation of students through the introduction of elective course «Basics of simulation in robotics»	600
Information about the authors.....	635
Rules for authors	646
Publication ethics.....	657

<https://doi.org/10.48081/QVYZ9205>

Ж. Б. Абдуалиева¹, Г. С. Таженова², Ж. Б. Мыханова³

^{1,3}М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.;

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

КЕҢЕСТІК ДӘУІР КЕЗЕҢІ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ КОДТЫҢ КӨРІНІС ТАБУЫ

Мақалада кеңестік дәуірдегі қазақ жазушыларының шығармашылығы талданып, сол шығармалардағы ұлттық кодтың көрініс табуы жан-жақты ашылады. Қазақ халқының ұлттық болмысы гасырлар бойы қалыптасып, бекем орныққан, сондықтан да ол қазақ рухын небір күйзелістерден аман алып келе жатқан айрықша қасиетке ие. Халқымыздың сол қасиетін танытатын формула күллі материалдық байлықтан адами құндылықты биік қоятындығымен ерекшеленеді. Қай заманда болмасын халықтың тілімен, салт-дәстүрімен терең тамырласып жатқан әдебиеттің алар орны ерекше. Әдебиет – халықпен бірге өмір сүреді, әдебиет арқылы халықтың бет-бейнесін, таным-түсінігін аңғара аламыз. Әдебиет – қоғамға кесепаттарды алдын-ала ескертеді. Сол арқылы бүтін бір халықты тәрбиелеу мүмкіндігіне ие. Арнасы кең, мәуелі қазақ әдебиеті – ұлттық болмысты боямасыз суреттеуден танған емес. Әсіресе, кеңестік жүйенің қатаң қыспағында болса да қазақ әдебиетінің дарабоздары дара шеберліктерін дәлелдеп, «ұлттық код» арқылы өз ойларын кейінгі ұрпаққа жеткізуге тырысты. Кеңестік жүйенің талаптарына қарамастан, ұлттық бейнемізді өз шығармаларының арқауына айналдырған бірнеше шығармалардан нақтылы айғақтарды алдыға тартып, аталған мәселелер, көптеген шығармалардан үзінділер келтіріліп, мысал ретінде қарастырылады. Сонымен бірге, ол шығармалардың өміршеңдігі тілге тиек етіліп, қазіргі оқырманға берері туралы сөз етіледі.

Кілтті сөздер: ұлттық болмыс, ұлттық код, қазақ әдебиеті, қазақ жазушылары, цензура, кеңестік жүйе.

Кіріспе

Қай заманда болмасын халықтың тілімен, салт-дәстүрімен терең тамырласып жатқан әдебиеттің алар орны ерекше. Себебі, әдебиет – халықпен бірге өмір сүреді, әдебиет арқылы халықтың бет-бейнесін, таным-түсінігін аңғара аламыз. Әдебиет – қоғамға кесепаттарды алдын-ала ескертеді. Сол арқылы бүтін бір халықты тәрбиелеу мүмкіндігіне ие.

Арнасы кең, мәуелі қазақ әдебиеті – ұлттық болмысты боямасыз суреттеуден танған емес. Әсіресе, кеңестік жүйенің қатаң қыспағында болса да қазақ әдебиетінің дарабоздары дара шеберліктерін дәлелдеп, «ұлттық код» арқылы өз ойларын кейінгі ұрпаққа жеткізуге тырысты. Нақтырақ айтқанда, біз алдыға тартқалы отырған тақырып пен белгілі абайтанушы Мекемтас Мырзахметұлының мына пікірінде сабақтастық жатыр. «Саяси қысымы күшті елде символикалық тәсілдер мейлінше дамиды. Әдебиеттегі астарлап айту, ишарамен жеткізу дегендердің бәрі де автордың еркінен тыс әлеуметтік саяси себептерге тәуелді. Ондай тәсілдер ақынның не жазушының шеберлігіне байланысты көркемдік бағыт деңгейіне дейін көтеріледі. Бұған келісетін болсақ, бір дәуірдің әдебиеті болсын, жеке автордың шығармасы болсын ондағы көркемдік шешімнің бәрі де нақты саяси әлеуметтік тарихи себептерге байланысты болады. Мысалы, Оралхан Бөкеевтің шығармалары түгелдей торығумен, адасумен, трагедиямен аяқталады. Себебі, кеңестер одағы тұсында торықпаған, адаспаған, тірлігі трагедиямен аяқталмаған қазақ болмаған. Болғандарының өзі сол тығырыққа сөзсіз тірелетін жолда еді. Жазушы осыны өз шығармаларымен көркемдік шешімдеріне негіз етіп алады» [1, 499].

Зерттеудің нысаны: қазақ әдебиетіндегі жазушыларының шығармашылығы

Зерттеудің пәні: қазақ әдебиетіндегі ұлттық кодтың көрініс табуы

Мақсат-міндеттері: еліміздің біртұтас ұлт болуын мақсат етіп, соған барар жолдағы ұлттың рухани болмысының мәні қалай болуы керек, нені негізге алып, қандай базалық құндылықтарды сақтауымыз қажет, ертеңгі ұрпаққа табыстар мұрамыздың сипаты қандай болуы керек, бүгінгі жастар мұраты қандай, батысқа еліктеу Еліміздің болашақ межесіне үлгі бола ала ма деген бүгінде қазақ қоғамын іштей толғандырып жүрген басты мәселелердің шешімі мен оның бағдары мемлекет тарапынан басым назар аударылуы қажет.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Шындығында, кеңестік дәуірде әдебиетке қатаң қарады. Нәтижесінде қазақ халқының ұлттық артықшылығын шынайы әрі ашық жазу мүмкін болмағандықтан Мұхтар Әуезов, Жүсіпбек Аймауытов, Бейімбет Майлин,

Мағжан Жұмабаев т.с.с халық жанашырлары өздерінің қаламынан тамған әр ойдың астарына қазаққа тән болмыс пен бет-бейнені жасырып кетті. Оны теңіз түбіндегі маржандай тереңінен қазып, зерттеу әрі ұғыну – біздің міндет! Сөзіміздің дәлелі ретінде кенестік жүйенің талаптарына қарамастан, ұлттық бейнемізді өз шығармаларының арқауына айналдырған бірнеше шығармалардан нақтылы айғақтарды алдыға тарта аламыз. Мәселен, Жүсіпбек Аймауытовтың «Ақбілек» романында Мұқаштың «Желден жаралған желге мінеді, адамға желік бітеді екен: жылқы бақтым – күлкі бақтым. Алыс-жақын, қатер – ойыншық болды. Жылқы бақтым – кісі болдым», - деген сөздерінің өзінде біраз астарлы ой жатыр [2, 83]. Нақтырақ айтқанда, қазақ халқы – сәйгүлікті баптаған, қиындықтан қашпаған батыр халық. Жылқыны төрт түліктің ең асылы деп қарап, жылқыға тән қайсар әрі асау мінезді табиғи болмысына үйлестіре білген дана халық. Сондай-ақ, еліміздің солтүстік өңіріндегі энеолит дәуіріне тиесілі «Ботай» қонысында жүргізілген қазба жұмыстары жылқының тұңғыш рет қазіргі Қазақстан аумағында қолға үйретілгенін дәлелдеді. Жылқыны қолға үйрету арқылы біздің бабаларымыз өз дәуірінде адам айтқысыз үстемдікке ие болды. Бұл туралы тұңғыш Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласында да айтылған [3]. Халқымыздың рухани құндылықтарының құнтты қадірін еселей түсетін атқа міну мәдениеті әлі күнге дейін маңыздылығын жоғалтпағандығын айқындайды. Жазушы өз шығармасында дәл осы ұлтымызға тән қасиетті жоғалтып алмау қажеттігімізді кодтау арқылы қалың оқырманға өз ойынан хабар берген. Сонымен қатар, жазушы бір ғана астарлы оймен шектеліп қалмаған. Мысалы, «Ақбілек» романындағы мына үзіндіге көз жүгіртіп көрелікші: «...Торғай қалың шөпке түсті де, қалбалаңдап, далбалаңдап, шөпке таман айналаңдап, шыр-шыр етіп безек қағып, олай-бұлай шоршиды. Бұл байғұсқа не болды деп жетіп келсе қасына қалың шөпте жатыр екен білектей бір сұр жылан. Сұр жыланның найза басы қақшиған, бейне ажал, алмас көзі бозторғайға шұқшиған, айыр тілін жалаң-жалаң еткізіп, ысқырғанда, өңменіңнен өткізіп, арбап, буып, уытын жиып, торғай сорды топылдатып, қылқ еткелі тұр екен...» [4]. Жүсіпбек Аймауытов дәл осы оқиға арқылы халықтың жай күйінен хабар береді деген ойдамыз. Яғни, үрей қамалына тұтқын болған, шырылдаған торғайдың бейнесі арқылы қазақ халқының қорқыныштың ауылынан алыстай алмағандығын айтқысы келсе, торғайды сұр жыланнан арашалап қалатын Ақбілектің сол кездегі іс-әрекеті арқылы халқымыздың еркіндікке ұмтылған қайсарлығын боямасыз суреттей білген. Шығарманы жан-дүниесімен тұшынып оқыған оқырманның дәл осы іспеттес астарлы ой мен ұлттық кодты аңғармауы мүмкін емес. Бұл да бір жазушының шеберлігі

әрі ерлігі деуге болады. Себебі, жүрегінде ерлігі жоқ адамның махаббаты тұрақсыз да баянсыз. Онсыз дүние бос. Ал кеңес дәуіріндегі әр жазушының ұлтына деген махаббаты олардың жүректеріне ерлік сезімін ұялата білді. Олардың ерлігі қаламдарынан аққан сиядан қылаң беріп отырды.

«Қоғам дамуындағы алдыңғы қатарлы ой сана әдеби шығармашылық еңбектерде көрініс табады десек, қазақ зиялыларының көпшілігі өздерінің шұрайлы ойларына қаламгерлікті серік етті... Олар замана рухына сай дүниелері арқылы өз ұлтына бағыт бағдар сілтеді, дамудың даңғыл жолын көрсетуге тырысты» [5, 8].

Түпкі мақсаты ұлт мүддесін көздегендіктен кеңес дәуіріндегі әдебиет өкілдері Жүсіпбек Аймауытов, Мағжан Жұмабаев, Мұхтар Әуезов сынды кесек тұлға, кенен дарындардың шығармалары әлі күнге дейін өміршен. Жоғарыда мысалға алған «Ақбілек» романын, «Күнікейдің жазығы» атты повесті, Мағжан Жұмабаевтың «Шолпанның күнәсі», Бейімбет Майлиннің «Шұғаның белгісі» атты шығармаларының барлығы бір қарағанда сол замандағы қазақ әйелінің жай күйінен хабар беретін секілді көрінуі мүмкін. Дейтұрғанмен, біздің сұңғыла жазушыларымыз әйел арқылы бүтін бір ұлттың мүддесін қозғағаны күмәнсіз.

Мәселен, Мағжан Жұмабаев «Шолпанның күнәсін» жазу арқылы батыстық сананы көрсеткісі келген деп айтуға толық негіз бар. Өйткені шығарма мазмұнына сөйкес Шолпанның өу баста бала берме деп тілеуі біздің ұлтымыздың таным түйсігіне жат нәрсе. «Мал орнына сатылып, жаны сүймеген жанға жар болатын қазақтың сансыз қыздарының ішінен әлдеқайда өзінің сүйгеніне тиген Шолпан шынында бастапқы жылы бала керек қылмады. Ақ отаудың ішінде оңаша жатса да, яки күйеуін құшақтап жатса да, ол ылғи ішінен: «Жасаған-ау, бала бере көрме?!» – деп тілейтін еді» [6]. Бәрімізге мәлім қазақ халқы ықылым замандардан бері «Бала бауыр етің», «Балалы үй базар, баласыз үй қу мазар» деген аталы сөздерімен ақ баланың отбасындағы рөлін ерекше айқындай білген. Бодандықтың бұғауындағы халқына өз шығармалары арқылы ұлттық таным-түйсікті насихаттаудан әсте шаршамаған жазушы қайраткерлеріміздің бірі Мағжан Жұмабаев та өзінің шығармаларында ұлттық кодтың осылайша көрініс табуына шын білек сыбана кіріскенін байқауға болады. Аталмыш шығармасының шешімі бола білетін төмендегі үзінді сол қазақы қалыпты сипаттауға негізделген түпкі ойдың негізі іспеттес. «Тістенген қатын күбірлей-күбірлей екінші шелек суды құйып жіберді. Шолпан болар-болмас: «Алла...» деді...» [6, 1]. Тәубесіне келген кейіпкер арқылы жазушы халықты жат санадан сақтануға шақырғандай. Оған дәлел Мағжанның бір ғана шығармасы емес, оны ақынның «Пайғамбар» атты өлеңінен де байқай аламыз:

«Күнбатыста қараңғылық қаптаған,
Күні батып, жаңа таңы атпаған.
Түнеріп жүр түннен туған перілер,
Тәңірісін табанына таптаған.
Күнбатысты қараңғылық қаптаған,
Көгінде жоқ жалғыз жұлдыз батпаған
Түн баласы тәңірісін өлтіріп,
Табынатын басқа тәңірі таптаған» [7].

Мағжанның отты жырлары болсын, мән-маңызға ие шығармасы болсын осылайша ұлттық болмыстың қазақы қаймағын бұзбауды өсиет етеді. «Күнбатыс» деген сөзді Еуропаға балама түрде алу арқылы да ұлттық кодтың белгісін байқатады.

Мағжаннан кейін сөзіміздің басын Ғабит Мүсіреповтің «Оянған өлке» атты көлемді шығармасына бұсақ та, ұлттық кодқа негізделген үлкен ой толғанысына тап боламыз. Мәселен, шығармадағы мына үзінді кеңестік жүйенің құрсауына енген халқымыздың хандық жүйесі әлсірегендігін, әу баста ұлт болып іргетасымыздың қалануына негізделген жүйеміздің жұтылғандығының себебінен болған нәтижені меңзейді: «Игілік «төре тұқымы емеспіз» дегенде, жіңішке ұзын саусақтарын сәнмен сыртылдатып отырған Жұмабек төре бір қозғалып қойып еді. Мұнысы осында отырған төре тұқымы өзі ғана екенін сезіне қалғандығы ма, әлде төре тұқымының паңдығын әлдеқашан астына басып алып, Жұмабектің өзін атқосшы қылып алған қалталы байдың сөзі шаншудай тиді ме, әйтеуір салалы саусақтар сылаумен өскен қара мұртына қарай барды да, сипай алмай, кейін қайтты. Жауап бар да, айтуға аузы барар емес» [8]. Дәл осы шығармасы арқылы аналар тақырыбында қалам тартқан Ғабит Мүсірепов ұлттық бітімміздің майысып, бодандық салдарынан басқа арнаға ауысып бара жатқандығын алдыға тартады.

«Тарлан көктің жүрісі қатандығын айтқаны – ақынға жорға мінгіз дегені ғой деп, Игіліктің үлкен баласы Ордабай да ішіне түйіп қойды. Кәрі ақын да осыны дәмеленіп қалды» [9]. Сондай-ақ, дәл осы үзінді арқылы сол дәуірдегі кейбір ақындардың болмысын суреттеуге тырысқан. Дәл осы деталь хакім Абайдың:

Ескі бише отырман бос мақалдап,

Ескі ақынша мал үшін тұрман зарлап, – деген сынына тұспа-тұс келеді.

Ұлттық код арқылы өзінің астарлы ойы арқылы жеткізуге күш салған жазушылардың бірі – Әбдәжамал Нұрпейісов. Оның «Қан мен тер» атты трилогиясындағы бір ғана үзіндісін мысалға келтірсек: «Аяғындағы ауыр кісен шылдырлап, тұсаулы аттай, кібіртіктеп қозғалып келе жатыр еді, дәл

өсіктен шығар жерде, түндегі жас қыз жүгіріп кеп, толы жұрттың көзінше қоламтадан алған ыстық күлшені Еламанның қойнына тықты...

Шамалыдан кейін Еламан жаурады. Шетсіз-шексіз далада, сарылған ұзақ жол үстінде дір-дір етіп келе жатса да, бағана аттанар алдында жас қыз қойнына тыққан ыстық күлше суымай, жүрегін шоқтай қарып тұрғандай сезеді» [10]. Шығарманың басты кейіпкері - Еламанға Айғаншаның берген күлше наны тек бір ғана қыздың мейірімін емес, бүкіл қазақ халқының мейірімін суреттеп тұр. Аумалы-төкпелі заманда да халқымыздың мейірімнен алшақта болмайтындығы Алатаудай шығарманың алақандай бөлігіне сыйып кеткен.

Қорытынды

Халқымыздың рухани биіктігінің айнасы – әдебиет. Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев айтқандай «...дүниеге тәуелсіздік көзімен қарайтын әдебиет керек». Сол әдебиеттің позициясын тойтарысты кезеңде де тәуелсіз оймен қарап құлатпаған кеңес кезеңіндегі қазақ әдебиетінің өкілдері бізге өздерінің ішкі ойы және заманның бедеріндегі ұлттық құндылықтарымызды ұлттық код негізінде аманаттады. Оны тереңіне бойлай түсініп, жадымызда сақтау біздің тікелей міндетіміз болып қала бермек.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Нұрахметұлы, И.** «М. Мырзахметұлы және қазақ әдебиеті тарихын тану проблемасы». – Астана : Деловой Мир, 2010. – 499 б.
- 2 **Аймауытов, Ж.** Ақбілек. – Алматы : Атамұра, 2003. – 280 б.
- 3 **Назарбаев, Н. Ә.** Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті : ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ. [Электронды ресурс]. – www.khabar.kzakorda.kz сайты.
- 4 **Сағынбекұлы, Р.** Жүсіпбек : Жүсіпбек Аймауытұлының өмірі мен қаламгерлік қызметі / Сағынбекұлы Р. – Алматы : Санат, 1997. – 224 б.
- 5 «Қазақ әдебиетінің қысқаша тарихы» 2-кітап : Оқу құралы / Жалпы редакцияны басқарған Т. Кәкішұлы. – Алматы : Қазақ университеті, 2002. – 455 б.
- 6 **Жұмабаев, М. Ж.** Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 1989. – 448 б.
- 7 **Жұмабаев, М.** Өлеңдері, прозасы және әдеби зерттеулер / Құрастырған Ж. Сүлейменов. – Петропавл, 2006. – 428 б.
- 8 **Мүсірепов, Ғ.** «Оянған өлке». – «Жазушы» баспасы 1974.
- 9 **Мүсірепов, Ғ.** Таңдамалы [Текст] 3 томдық / Ғ. Мүсірепов. – Алматы : Жазушы, 1980.

10 **Нұрпейісов, Ә.** Қан мен тер: Трилогия. – Алматы : Жазушы, 1991. – 624 б.

References

- 1 **Nurahmetuly, I.** «М. Myrzahmetuly jáne qazaq ádebieti tarihyń taný probleması» [«М. Myrzahmetuly and the problem of cognition of the history of Kazakh literature»]. – Astana : Delovoy Mir, 2010. – 499 p.
- 2 **Аймауытов, Ж.** Ақбилек. – Алматы : Atamura publ., 2003. – 280 p.
- 3 **Nazarbaev, N. A.** Qazaqstan Respublikasynyń Tuńғыsh Prezidenti : ULY DALANYŇ JETI QYRY. [Electronic resource]. – www.khabar.kzakorda.kz website.
- 4 **Sagynbekuly, R.** Júsipbek : Júsipbek Aймауыtulynyń ómiri men qalamgerlik qyzmeti Ed. Sagynbekuly R. – Алматы : Sanat, 1997. – 224 p.
- 5 «Qazaq ádebietiniń qysqasha tarihy» 2-kitap : Oqý quraly. Jalpy redaksiyany basqarǵan T. Kákishuly. – Алматы : Kazakh University, 2002. – 455 p.
- 6 **Jumabaev, M. J.** Shyǵarmalary. – Алматы : Zhazushy, 1989. – 448 p.
- 7 **Jumabaev, M.** Óleńderi, prozasy jáne ádebi zertteýler. Qurastyrǵan J. Súleimenov. – Petropavl, 2006. – 428 p.
- 8 **Músirepov, Ğ.** «Oıańan ólke». – «Jazyshy» baspasy, 1974.
- 9 **Músirepov, Ğ.** Tańdamaly [Text] 3 tomdyq. Ed. Ğ. Músirepov. – Алматы : Writer, 1980.
- 10 **Nurpeisov, Á.** Qan men ter : Trilogia. – Алматы : Zazushy, 1991. – 624 p.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Ж. Б. Абдуалиева¹, Г. С. Таженова², Ж. Б. Мыханова³

Национальный код казахской литературы советской эпохи

^{1,3}Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати,

Республика Казахстан, г. Тараз;

²Казахский национальный педагогический университет имени Абая,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Zh. B. Abdualieva¹, G. S. Tazhenova², Zh. B. Mykhanova³

National code of Kazakh literature of the Soviet epoch

^{1,3}Taraz Regional University named after M. H. Dulati,

Republic of Kazakhstan, Taraz,

²Abay Kazakh National Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 15.12.20.

В статье анализируется творчество казахских писателей советской эпохи, раскрывается национальный код в этих произведениях. Национальная идентичность казахского народа формировалась на протяжении веков и прочно закрепились, поэтому она обладает отличительным свойством, способным пережить потрясения казахского духа. Формула, отражающая эти качества нашего народа, отличается от всего материального достатка тем, что ставит выше человеческую ценность. Во все времена литература глубоко укоренилась в языке, традициях и обычаях народа. Литература-живет вместе с народом, через литературу мы можем понять и понять лицо народа. Литература-предчувствие беды обществу. Тем самым он имеет возможность воспитать целый народ. Канал широкий, мауелі литературы – не деятель, помимо описания национальной идентичности в бессознательном состоянии. Особенно, несмотря на жесткое давление советской системы, дарабозы казахской литературы доказывали свое мастерство и через «национальный код» пытались донести свои мысли до последующих поколений. Несмотря на требования советского строя, в нескольких произведениях, ставших основой нашего национального образа, приводятся конкретные свидетельства, приводятся выдержки из многих произведений, рассматриваются в качестве примеров. Вместе с тем, он говорит о жизнеспособности произведений, о том, что они дают современному читателю. Ключевые слова: национальная идентичность, национальный код, казахская литература, казахские писатели, цензура, советская система.

The article analyzes the creativity of Kazakh writers of the Soviet era, reveals the national code in these works. The national identity of the Kazakh people has been formed over the centuries and is firmly established, so it has a distinctive property that can survive the upheavals of the Kazakh spirit. The formula that reflects these qualities of our people differs from all material prosperity in that it puts human value above it. At all times, literature is deeply rooted in the language, traditions and customs of the people. Literature lives together with the people, through literature we can understand the face of the people. Literature is a premonition of trouble to society. Thus, he has the opportunity to educate an entire nation. The channel is wide, literature – not figure, in addition to the description of national identity in an unconscious state. Especially, despite the harsh

pressure of the Soviet system, the darabozas of Kazakh literature proved their skills and tried to convey their thoughts to subsequent generations through the «national code». Despite the demands of the Soviet system, several works that have become the basis of our national image provide concrete evidence, excerpts from many works, and are considered as examples. At the same time, he speaks about the viability of works, what they give to the modern reader.

Keywords: National code, national identity, Kazakh literature, Kazakh writers, censorship, soviet system.

FTAMP 14.35.07:14.01.45

<https://doi.org/10.48081/MAGQ7491>

Г. У. Абишова

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.

БИОЛОГ-СТУДЕНТТЕРДІҢ ЖОБАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ТӘСІЛДІҢ ФУНКЦИЯЛАРЫН АНЫҚТАУ

Бұл мақалада биолог-студенттердің жобалық іс-әрекетке дайындығын қалыптастыру процесі қарастырылады. Университетте биология пәнінің мұғалімінің кәсіби дайындығының негізі болып студенттерді оқу биологиялық материалын меңгеруге ықпал ететін әдістемелік дайындық болып саналатыны белгілі. Зерттеу барысында біз проблемалық оқытуды жүзеге асыруда жобалар әдісінің тиімділігін көрсеттік, өйткені проблемалық оқыту мен жоба әдісінің негізінде мәселенің пайда болуы мен қалыптасуы жатады. Айта кету керек, тақырып пен жобалық тапсырмалар жоба әдісін жүзеге асыруда жетекші рөл атқарады, өйткені оларда проблема туындайды, дәл солардың негізінде білім алушының одан әрі жобалық іс-әрекеті жанданады. Осыған байланысты біз жобалық әдісін жүзеге асыру Генетикадан оңтайлы жобалар тақырыптарын ұсындық. Сонымен қатар, кейбір тақырыптар болашақ кәсіби әрекетінің бағытына сәйкес етіп алынды, яғни бір жағынан, студент білім алушы ретінде пән бойынша оқу тақырыбын игере алатындай, екінші жағынан болашақ мұғалім ретінде әдістемелік мәселені қойып, шеше алатындай етіп таңдалды.

Кілтті сөздер: жоба, жобалық іс-әрекет, жобалар әдісі, жобалық оқыту, зерттеу.

Кіріспе

Қазіргі таңда жалпы орта білім берудің отандық жүйесі («Назарбаев Зияткерлік мектептерінің» (НЗМ) тәжірибесін ескере отырып) орта білім берудің жаңартылған мазмұнына көшуді бастады. Жалпы орта білім берудің жаңартылған мазмұнына тән ерекшеліктердің бірі жеке тұлғаға бағдарланған және күзіндеттілік тәсілдер шеңберінде оқытуды ұйымдастыру

болып табылады. НЗМ-де білім беру үдерісін ұйымдастырудың негізгі қағидаларының бірі – оқушылардың жобалау, ғылыми-зерттеу іс-әрекеттерін дамытуда бірізділікті қамтамасыз ету. Оқушылардың жобалау және ғылыми зерттеуге қабілеттерін мақсатты түрде дамыту өзіндік іс-әрекетке белсендіреді, зияткерлік әлеуетін ашады, өздерінің өмірлік мақсаттарын қоюға және оған жетудің сауатты әдісін құруға итермелейді. Міндетті жобалық жұмысты енгізу оқушылардың зерттеу дағдыларын, ынтымақтастық дағдыларын, презентациялау мен сыни ойлауын дамытады [1].

Қазақстан Республикасының экс-елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғыру – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Зияткерлік мектептердің тәжірибесі мен халықаралық стандарттарын қазақстандық орта білім берудің барлық жүйесіне таратуды тапсырды [2]. Сондықтан 2019 жылы НЗМ-нің озық тәжірибесін еліміздің барлық жалпы білім беретін мектептеріне енгізу жоспарланды. Осыған байланысты біздің зерттеуіміздің проблемасы өте өзекті, ал осы проблеманы шешу нәтижелері университеттерде жобалық компетенциясы қалыптасқан болашақ биолог-мұғалімдерді даярлау тәжірибесінде сұранысқа ие.

Зерттеу мақсаты: биологиялық пәндерді оқыту үдерісінде білімгерлердің жобалық іс-әрекетке дайындығын қалыптастыруда проблемалық тәсілді қолдану.

Зерттеу нысаны: білімгерлердің жобалық іс-әрекетке дайындығын қалыптастыру үдерісі.

Зерттеу пәні: биологиялық пәндерді оқыту үдерісінде білімгерлердің жобалық іс-әрекетке дайындығын қалыптастыру.

Зерттеудің міндеттері: білімгерлердің жобалық іс-әрекетін қалыптастыруда оқу пәндерінің мазмұнын ұсыну үшін проблемалық тәсілдің функцияларын анықтау.

Зерттеу әдістері: мақсатқа сәйкес келесі әдістер қолданылды: зерттеу мәселесі бойынша психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерді зерттеу және талдау, білім беру бағдарламаларына талдау жасау.

Зерттеу нәтижесі

Проблемалық жағдайды талдау нәтижесінде проблема қалыптасады, бұл жобалар әдісі мен проблемалық оқытудың негізі болып табылады. Осындай тұжырымды зерттеушілердің салыстырмалы талдау нәтижесінде айтуға болады (Д. Дьюи, И. Я. Лернер, М. И. Махмутов, Д. А. Слинкин, У. Х. Килпатрик және т. б.) И. Я. Лернердің позициясынан проблема бұл «субъект өз қаражаты негізінде шешуге қабылдаған проблемалық жағдайды білдіреді». Проблема материалданған түрде оқушыға жобалық тапсырма

түрінде пайда болады. Д. А. Слинкиннің «оқу жобалары – бұл оқу процесінде ұзақ мерзімді шешуге арналған жоғары күрделі проблемалық жағдайлар» дегені де проблемалық оқыту мен жоба әдісінің өзара байланысын білдіреді.

Проблема – жобалық оқыту әдісінің ерекшелігі. Сондықтан, бұл әдіс алдымен «проблемалар әдісі» немесе «мақсатты әрекет әдісі» деп аталды. Проблемалық оқыту таным жүйелерінің бірі болып білім алушыларды пассивті білім қабылдаудан белсенді игеру және қолдануға, таным мен оқыту процестерін жақындатуға мүмкіндік береді.

Жобалық және проблемалық оқытудың бірқатар жалпы белгілері бар:

– жобалық және проблемалық оқыту Д. Дьюи мен оның ізбасары У. Килпатриктің жалпы психологиялық-педагогикалық идеяларына негізделген;

– осы оқыту түрлеріндегі оқушылардың іс-әрекет кезеңдері есептерді шешу бойынша ойлау іс-әрекетінің жалпы кезеңіне сәйкес келеді;

– осы оқыту ережелері белсенді оқыту әдістерін іске асырады, қатысушылардың танымдық өзіндік деңгейін арттыруға, білім мен тәжірибені, теориялық және практикалық әрекетті біріктіруге бағытталған [3].

Жобалық іс-әрекетке тән оқу проблемасы – бұл жеке адам немесе адамдар тобы үшін жеке білім мен білмеудің қақтығысы, ал ғылыми проблема – жалпыға бірдей білім мен білмеудің қақтығысы [4]. Оқу проблемасы деп ақыл-ой ізденісінің бағытын анықтайтын, белгісіздердің мәнін зерттеуге (түсіндіруге) қызығушылықты оятатын және жаңа тұжырымдама мен жаңа әрекет тәсілін игеруге әкелетін логикалық-психологиялық қарама-қайшылық формасы. Оқу проблемаларының формалары проблемалық танымдық есеп, проблемалық сұрақ, проблемалық тапсырма (теориялық немесе практикалық) болуы мүмкін, оларды студенттер үшін кез-келген оқу пәнін оқытуда, сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмысында қолдануға болады. Жалпы, проблемалық тәсілді, дәлірек айтқанда, проблемалық оқытудың негізгі категорияларын қолдану кезінде «проблемалық жағдай», «оқу проблемасы», «проблемалық міндет» студенттердің белсенділігін арттыру және танымдық қызығушылығын арттыру, олардың өздігінен білім алуға және шығармашылыққа деген ұмтылысын дамыту [5] байқалады.

Жобалар әдісі мен проблемалық оқытудың байланысын түсіну «жобалар әдісі» түсінігін анықтауды қажет етті. Жобалар әдісі – бұл белгілі бір оқу өнімін жасау үшін студенттердің белсенді, өзіндік, шығармашылық іс-әрекетімен сипатталатын проблемалық оқыту технологиясы. Жобалар әдісінің басты ерекшелігі – студенттер әрекетінің мазмұны. Іс-әрекеттің мазмұны тақырыппен, тапсырмалармен, алынған материалдарды ұсыну және бағалау сипатымен анықталады. Тақырып пен жобалық тапсырмалар

жобалар әдісін іске асыруда жетекші рөл атқарады деп айтуға болады, өйткені олар проблеманы анықтайды, олардың негізінде жобалық әрекет жүзеге асырылады. Тақырып негізінде тәлімгер тиісті жобалық тапсырмаларды, есептерді әзірлейді, таңдайды [6].

Проблемалық оқытудың мәнін талдауда жобалық әрекетті қалыптастырудың келесі мүмкіндіктері анықталды:

1) жобалық әрекет шығармашылық (өнімді) сипатқа ие болғандықтан, оны мақсатты түрде қалыптастыру өз кезегінде проблемалық оқыту әрекетінің жетекші түрі болып табылатын оқу-танымдық әрекеті процесінде жүруі мүмкін.

2) проблемалық оқытудың негізгі функциясы – теориялық ойлау процестерін дамыту (талдау, синтез, жалпылау, нақтылау, абстракция, салыстыру, ұқсастық) болғандықтан, ал бұл процестер жобалық іс-әрекет біліктерінің негізін құрайтындықтан, проблемалық оқытудың құралы ретінде студенттердің жобалық іс-әрекетке дайындығын мақсатты түрде қалыптастыруға болады.

3) проблемалық жағдай танымдық белсенділікті ынталандырады және оқу процесіне қызығушылықты арттырады, сондықтан проблемалық жағдайларды қолдану арқылы студенттердің жобалық әрекетке дайындығының мотивациясын қалыптастыруға болады.

Біздің зерттеуімізде биолог-студенттердің генетика пәні бойынша жобалық іс-әрекетке дайындығын қалыптастыру процесі қарастырылды, өйткені генетика тіршіліктің екі негізгі қасиетін – тұқым қуалаушылық пен өзгергіштікті зерттейді, ал олардың заңдылықтарын түсінбестен өмірдің үздіксіздігін түсіну мүмкін емес.

Айта кету керек, генетикалық құраушы биолог-студенттер оқитын барлық негізгі биологиялық пәндерден байқалады.

Генетикалық процестердің осы сипатына сүйене отырып, генетика зерттейтін төрт негізгі теориялық мәселені тұжырымдау ыңғайлы.

- Генетикалық ақпаратты сақтау мәселесі.
- Генетикалық ақпаратты өткізу мәселесі.
- Генетикалық ақпаратты жүзеге асыру мәселесі.
- Генетикалық ақпараттың өзгеру мәселесі.

Осы төрт мәселенің барлығын генетика әртүрлі деңгейде – молекулалық, жасушалық, организмдік, популяциялық деңгейде зерттейді [7].

Сонымен қатар, педагогикалық университетте биология мұғалімінің кәсіби дайындығының негізгі бөлігі әрдайым оның әдістемелік дайындығы болып саналады, ол студенттерге биологиялық оқу материалын таратудың тиімді әдісін мақсатты түрде оқытудан тұрады. Педагогикалық

университеттегі биология мұғалімін әдістемелік даярлаудың қолданыстағы жүйесінің тиімділігін талдау нәтижесінде болашақ биология мұғалімдерінің педагогикалық университетте кәсіби даярлау нәтижелері білім беру жүйесінің қызметкерлері тарапынан да, осы дайындықпен айналысатын мұғалімдер тарапынан да көңілдері толмайтыны анықталды. Әдістемелік дайындықтың сипаты мен сапасына студенттер де толық қанағаттанбайды [8].

Биология мұғалімінің ақпараттық әрекеті Н. Д. Андрееваның зерттеуінде сипатталған [9]. Н. Д. Андрееваның анықтамасы бойынша биолог студенттерді әдістемелік даярлаудың мақсаттары:

– әдістемелік теорияларды меңгеру, әдістемелік заңдылықтар туралы білімді қалыптастыру: биологиялық ұғымдардың мазмұнына байланысты оқыту әдістері мен құралдарын таңдау;

– мұғалімнің кәсіби әрекеті мен еңбегінде ойлауды, қарым-қатынас мәдениетін, педагогикалық қабілеттерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін дамыту;

– кәсіби маңызды практикалық дағдыларды дамыту: биология бойынша оқу-тәрбие процесін жобалау, ұйымдастыру, іске асыру, бағалау [9].

Осыған байланысты біз генетика бойынша жобалардың (кесте 1) оңтайлы тақырыптарын ұсынамыз. Сонымен қатар, кейбір тақырыптар болашақ кәсіби әрекетінің бағытына сәйкес етіп алынды, яғни бір жағынан, студент білім алушы ретінде пән бойынша оқу тақырыбын игере алатындай, екінші жағынан болашақ мұғалім ретінде әдістемелік мәселені қойып, шеше алатындай етіп таңдалды.

Кесте 1 – Генетика пәнінен жобалық жұмыстардың тақырыптары

Генетиканың негізгі мәселелері	Жобалар тақырыптары
Генетикалық ақпаратты сақтау мәселесі	1 Моногибридтік және дигибридтік будандастыруда белгілердің тұқымқуалауын методикалық зерделеу проблемалары 2 Генетикалық зерттеу әдістерін қолдану мәселелері 3 Генетика тарихының даму мәселелері 4 Тұқымқуалаушылықтың молекулалық негіздерін зерделеу мәселелері 5 Генетикалық ұғымдардың қалыптасу және даму методикасы
Генетикалық ақпаратты өткізу мәселесі	1 Жеке дамудың генетикалық негіздерін зерделеу мәселелері 2 Гендердің әрекеттесуі кезіндегі белгілердің тұқымқуалауына қатысты есептерді шығару мәселелері 3 Т. Морганның тұқымқуалаушылықтың хромосомалық теориясын зерделеу мәселелері 4 Жасушалардың бөліну тәсілдерін зерделеу мәселелері

Генетикалық ақпаратты жүзеге асыру мәселесі	5 Тұқымқуалайтын және тұқымқуаламайтын өзгергіштікті оқытуда интерактивті көрнекіліктерді қолдану мәселелері
Генетикалық ақпараттың өзгеру мәселесі	1 Мутагенез және мутация механизмдерін оқытуды методикалық қамтамасыз ету мәселелері 2 Адамның тұқымқуалайтын аурулары 3 Клондаудың ғылыми және этникалық мәселелері 4 Н. И. Вавилов бойынша селекцияның ғылыми генетикалық негіздері 5 Қазіргі генетиканың өзекті мәселелері және оларды шешу жолдары

Қорытынды

Студенттердің заманауи кәсіби дайындығының негізгі бағыттарына сәйкес оқу пәні мазмұнының мүмкіндіктерін пайдалана отырып, тұлғаның қандай қасиеттерін дамыту және қалай дамыту керек екеніне ерекше назар аударғанымыз жөн. Атап айтқанда, оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін жандандыруды қамтамасыз ететін оқу сабақтарын ұйымдастырудың жаңа әдістері мен формаларын шығармашылық іздеуге дайындау, шығармашылық қабілеттерін, сыни ойлауын дамыту; студенттердің оқу және ғылыми әдебиеттермен өзіндік жұмыс жасау біліктері мен дағдыларын қалыптастыру. Студенттің өзі мақсат, гипотеза қалыптастыратын және орындау әдісін таңдайтын жұмыстарды орындау қажет. Дәл осындай жобалық қабілеттерінің арқасында болашақ мұғалім әлеуметтік тапсырыстың өзгеруіне, биологиялық білім мазмұнының өзгеруіне, педагогикалық теория мен практикадағы инновацияларға тез жауап бере алады [10].

Пайдаланған деректер тізімі

1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 988. [Электронный ресурс]. – <https://iqa.kz/normativno-pravovye-dokumenty-rk/gosudarstvennye-programmy>.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» [Электронный ресурс]. – https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazhastana-10-yanvary-2018-g

3 **Темина, С. Ю., Портнова, Т. А.** Общее и особенное в концепциях проблемного и проектного обучения // Научно-методический журнал «Педагогика и психология». – № 2(15). – 2013, маусым. – С. 42–47.

4 **Ильин, Г. Н.** Проектное образование и становление личности // Высшее образование в России. – 2001. – № 4. – 22 с.

5 **Инфанте, Д., Кузнецова, Ю. А., Любимова, А. К.** Руководство по внедрению проектно-ориентированных методов в образование : Учебно-методические материалы. – Н. Новгород : ННГУ, 2007. – 124 с.

6 **Чанова, М. В.** Методика использования метода проектов в обучении географии России : Автореф. – Нижний Новгород, 2009.

7 **Крюков, В. И.** Генетика. Часть 1. Введение в генетику. Молекулярные основы наследственности : Учебное пособие для вузов. – Орел : Изд-во ОрелГАУ, 2006. – 176 с.

8 **Стенякова, Н. Е.** Профессиональная подготовка будущего педагога в процессе изучения дисциплин педагогических циклов [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н. Е. Стенякова. – Пенза, 2007. – 19 с.

9 **Андреева, Н. Д.** Методологические подходы к модернизации биологического образования в общеобразовательной школе // Методология и методика научных исследований в области биологического и экологического образования : Сборник материалов III методологического семинара, 11-13 ноября 2003 года, Выпуск 2, Санкт-Петербург. – СПб. : Изд-во «ТЕССА», 2003. – С. 13–15.

10 **Орлова, Л. Н.** Основные направления методической подготовки учителей биологии/ Академическая интеграция. – № 1/2. – 2005. – С. 29–33.

References

1 Gosýdarstvennaia programma razvitiia obrazovaniia i nauky Respyblikii Kazahstan na 2020–2025 gody. Ýkaz Prezidenta Respyblikii Kazahstan ot 27 dekabria 2019 goda № 988. [State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 2019 No. 988] [Electronic resource]. – <https://iqa.kz/normativno-pravovye-dokumenty-rk/gosudarstvennye-programmy>.

2 Poslanie Prezidenta Respyblikii Kazahstan N. Nazarbaeva narodu Kazahstana. 10 yanvaria 2018 g. «Novye vozmojnosti razvitiia v ýsloviiah chetvoroj promyshlennoj revoliýtsii» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev to the people of Kazakhstan. January 10, 2018 «New development opportunities in the context of the fourth industrial revolution»] [Electronic resource]. – https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazhastana-10-yanvary-2018-g.

3 **Temina, S. Iy., Portnova, T. A.** Obshee i osobennoe v kontsepcziakh problemnogo i proektnogo obycheniya. [General and special concepts of problem-based and project-based learning]. In Scientific and methodological journal «Pedagogy and psychology». – № 2(15). – 2013, June. – P. 42–47.

4 **Ilyin, G. N.** Proektivnoe obrazovanie i stanovlenie lichnosti. [Projective education and formation of personality]. In Higher education in Russia. – 2001. – No. 4. – 22 p.

5 **Infante, D., Kyzneczova, Iy. A., Lybimova, A. K.** Rykovodstvo po vnedreniyu proektno-orientirovannykh metodov v obrazovanie. [Guidance for implementation of project-oriented methods in education]. In Educational and methodical materials. – N. Novgorod : UNN, 2007. – 124 p.

6 **Chanova, M. V.** Metodika ispolzovaniya metoda proektov v obychenii geografii Rossii. [Method of using the project method in teaching geography of Russia] . Abstract. – Nizhny Novgorod, 2009.

7 **Kriykov, V. I.** Genetika. Chast I. Vvedenie v genetiky. Molekulyarnye osnovy nasledstvennosti : Ychebnoe posobie dlia vyzov. [Genetics. Part 1. Introduction to genetics. Molecular basis of heredity : Textbook for universities]. – Orel : OrelGAU Publishing house, 2006. – 176 p.

8 **Stenyakova, N. E.** Professionalnaya podgotovka bydyshhego pedagoga v protsesse izycheniya ditsiplin pedagogicheskikh tsiklov. [Professional training of future teacher in the process of studying of disciplines of pedagogical cycles] [Text] : Author. Dis. Kand. Ped. Sciences : 13.00.08 / Ed. N. E. Strakova. – Penza, 2007. – 19 p.

9 **Andreeva, N. D.** Metodologicheskie podhody k modernizatsii biologicheskogo obrazovaniya v obsheobrazovatelnoi shkole [Methodological approaches to the modernization of biological education in secondary schools] // In Methodology and methods of scientific research in the field of biological and environmental education : proceedings of the III methodological seminar, 11-13 November 2003, Issue 2. – St. Petersburg : Publishing house «TESSA», 2003. – P. 13–15.

10 **Orlova, L. N.** Osnovnye napravleniya metodicheskoi podgotovki uchitelei biologii. [Main directions of methodical preparation of teachers of biology] / In Academic integration. – No. 1/2. – 2005. – P. 29–33.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

G. U. Abishova

Определение функций проблемного подхода в формировании проектной деятельности студентов-биологов

Международный казахско-турецкий университет
имени Ходжа Ахмеда Ясави,
Республика Казахстан, г. Туркестан.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

G. U. Abishova

Defining the functions of the problem approach in the formation of project activities of biology students

Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan.
Material received on 29.12.20.

В этой статье рассматривается процесс формирования готовности студентов-биологов к проектной деятельности. Известно, что основой профессиональной подготовки учителя биологии в вузе всегда считалась его методическая подготовка, способствующая обучению студентов эффективным способам трансляции учебного биологического материала. В своем исследовании мы показали, что метод проектов является одним из способов реализации проблемного обучения, поскольку в основе и проблемного обучения и метода проектов лежит возникновение и формирование проблемы. Следует отметить, что тема и проектные задания выполняют ведущую роль в реализации метода проектов, поскольку именно в них заключается проблема, именно на их основе разворачивается дальнейшая проектная деятельность обучающегося. В связи с этим нами предложены примерные темы проектов по генетике, которые оптимальны для реализации метода проектов. Кроме того, некоторые темы подобраны так, чтобы проблема была поставлена и решена с учетом направления их будущей профессиональной деятельности, то есть как студенты они могли осваивать учебную тему по дисциплине и как будущие учителя они могли ставить и решать методическую проблему.

Ключевые слова: проект, проектная деятельность, метод проектов, проектное обучение, исследование.

This article discusses the process of forming the readiness of biology students for project activities. It is known that the basis of professional training of a biology teacher at a University has always been considered his methodological training, which contributes to teaching students effective ways to translate educational biological material. In our research, we have shown that the project method is one of the ways to implement problem-based learning, since both problem-based learning and the project method are based on the emergence and formation of a problem. It should be noted that the topic and project tasks play a leading role in the implementation of the project method, since they are the problem, and it is on their basis that the further project activity of the student unfolds. In this regard, we have proposed sample topics of projects on genetics that are optimal for the implementation of the project method. In addition, some topics are selected so that the problem was posed and solved taking into account the direction of their future professional activity, that is, how students they could master the educational topic in the discipline and how future teachers they could set and solve the methodological problem.

Keywords: project, project activity, project method, project training, research.

FTAMP 34.01.45

<https://doi.org/10.48081/NKBF8791>**М. Б. Абишева¹, О. Г. Тавстуха², Т. Ы. Кеншінбай³**

^{1,3}Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.;

²Орынбор Мемлекеттік Педагогикалық университет,
Орынбор қ., Ресей Федерациясы

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҮШТІЛДІЛІК БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада қазіргі таңда қоғам алдында жаһандану үдерісінде бәсекеге қабілетті көптілділік құзыреттілігі әсетілген маман даярлау мәселесі жайында айтылған. Орта мектептерде көптілділікті қалыптастыру үшін сол жерде білім беретін мамандардың кәсіби дайындығы маңызды екендігі сөзсіз. Осы тұрғыда қазіргі таңдағы еңбек нарығында бәсекеге қабілетті педагог мамандардың көптілділік құзыреттілігін дамыту, қоғам қажеттілігіне сай кәсіби тұлғаны дайындау еліміздің білім беру жүйесіндегі шешімін таппай келе жатқан өзекті мәселелердің бірі айтылғын. Биологиялық білім беру мәселелерімен айналысқан ғалымдардың еңбектеріне жасалған кейбір талдаулар жайында ақпараттар көрсетілген. Көп мәдениетті және көпұлтты ортада белсенді және еркін өмір сүруге қабілеті мол, өзге мәдениеттерді түсініп құрметпен қарайтын, толерантты өмір сүруге дағдыланған, құзыретті маман иесін тәрбиелеу мақсатында көптілді білім беру өте маңызды мәселелердің бірі көрсетілген. Заманауи технологиялардың қарыштап дамыған қоғамында көптілділік кеңінен таралған феномен болып табылады. Ғаламдағы халық санының айтарлықтай бөлігі күнделікті өмірде тарихи, қоғамдық немесе экономикалық жағдайларға байланысты екі немесе бірнеше тілдерде сөйлейді. Көптілді білім беру-көпмәдениетті индивидті қалыптастырудың нақты қадамы. Аудармасыз оқыту көптілділікті қалыптастырудың содан кейінгі сатысы.

Кілтті сөздер: білім, дамыту, құзыреттілік, көптілділік.

Кіріспе

ЖОО-дағы білім берудегі негізгі мақсаты бүгінгі таңда болашақ маманның кез-келген жағдайда ұтымды шешім таба білетін, базалық білімін

жетілдіре отырып жүйелі және мақсатты түрде дамытын, құзыреттілігі қоғамдық қажеттілікке сай тұлғаны қалыптастыру болып келеді.

Қазақстан Республикасы жоғары білім беру мемлекеттік стандартының тұжырымдамасында: жоғары оқу орындарын бітірушілердің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар түрінде белгіленген қоғамымыздың жана әлеуметтік тапсырыстары, өз кезегінде оқыту бағдарламаларын өзгертуді сондай-ақ студенттердің алатын білім сапасын көтеріп, бүгінгі күнге сай кәсіптік дағдыларды игеруге бағытталған оқытудың жаңа технологияларын енгізуді көздейді, – деп көрсетілген [1]. Мұның өзі жоғары оқу орнында болашақ мамандардың көптілдік құзыреттілігін қалыптастыруда қазіргі қоғам сұранысына жауап беретін, нарық бәсекесіне түсе алатын, жан-жақты дамыған білімі мен білігі толық қалыптасқан маман дайындауды міндеттейді.

Зерттеудің нысаны: үштілділік білім беру мәселелері

Зерттеудің пәні: Оқытудың теориясы мен әдістемесі

Мақсаты: Студенттерінің үштілде білім беру жағдайында жоғары оқу орнында биологияны оқытудың әдістемелік ерекшеліктерін дамыту жолдарын ғылыми-әдістемелік тұрғыдан айқындау және эксперимент негізінде дәлелдеу.

Міндеттері:

– ғылыми-әдіснамалық әдебиеттерге талдау жасау негізінде көптілді білім берудің, болашақ маманның көптілділік құзыреттілігінің философиялық, психологиялық-педагогикалық аспектілерін айқындау және факторлерін нақтылау;

– Үштілде білім берудің теориялық-әдіснамалық негізін айқындау

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі:

Зерттеу мәселелері бойынша философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерге, сонымен қатар биология пәні бойынша тұжырымдама, білім беру стандарттына, оқулықтар мен әдістемелік құралдарға теориялық талдау жасау. Замануи тілдік жағдаятты педагогикалық талдау негізінде үштілді білім беруде болашақ педагогтарды оқытудың әдістемелік ерекшеліктерін айқындауға болады [2].

Жалпы алғанда «білім» терминінің мағынасы әлеуметтік маңыздылығы бар жүйе ретінде төрт аспектіде қарастырылады.

1) білім құндылық есебінде; 2) білім жүйе есебінде; 3) білім үдеріс есебінде; 4) білім қорытынды ретінде. Барлық осы аталған аспектілер бір-бірімен тығыз байланысты және тұтас бір ұғымды береді. Білім берудегі қоғамдық тапсырыс термині алғаш рет 1970 жылдары ғылымға ене бастады. Қоғамдық тапсырыс ұғымын қоғамның қажеттілігін өтеуге негізделген

белгілі бір білім беру қызметінің қоғам үшін толықтай немесе белгілі бір өлшемде өзектілігін көрсетуге қолданды. «Қоғамдық тапсырыс» және «Оқыту мақсаты» ұғымын тану теориялық талдама мен практикалық жүзеге асыруды логикалық тұрғыдан сараптау қажет болғандықтан 1990 жылдары қолданысқа енді. Осыдан бастап қоғамдық тапсырыспен мемлекеттік тапсырыс ұғымы білім беру жүйесінде қалыптасты, дегенмен қоғамдық тапсырыс ұғымы білім берудің сапалық деңгейіне мән беретін қажеттілік ретінде қаралды [3].

Білім философияның маңызды міндеті – ұзақ перспективаға есептелген білім беру стратегиясының базалық принциптерін жасау. Білім беруді құндылық ретінде қарастырудың өзі үш блоктан тұрады: 1) білім бері мемлекеттік құндылық ретінде; 2) білім беру қоғамдық құндылық ретінде; 3) білім беру тұлғалық құндылық ретінде. Білім беру мен тұлғаның дамуын ұштастыру тәжірибелері бар. 1) Біз нені оқып үйренуіміз керек? 2) Біздің қалай оқып үйренуіміз тиімді? 3) Нені оқып жатқанымызды қалай біле аламыз? деген сұрақтар төңірегінде ұйымдастырылғаны тиімді болады. Білім философиясының арнайы ғылыми сала ретінде бөлініп шығуына себеп болған маңызды негіздерге мыналар жатады: 1) білім берудің технологияларының өзгеруі; 2) білімнің көлемінің өсуі; 3) қоғам мен оқу-білім саласы арасындағы қайшылықтардың тереңдей түсуі. Білім философиясында білімділік идеясы, білім берудің мақсаты, білім беретін жүйелердің тарихы сияқты маңызды педагогикалық сұрақтар талқыланады. Жаһандық адамзаттық құндылықтарды білім саласына трансформациялау – оқу-білім философиясының негізгі міндеттерінің бірі [4]. Білім философиясының зерттеу объектісі ретінде «Білім беру – бұл құндылық» және «оқу-білім саласындағы құндылықтар» деген екі доктринаның ара салмағы мен байланысы мәселесін де алуға болады. Сондай-ақ, социум және білім беру салаларының даму параметрлерінің түйілістіруі мәселесі де - білім философиясының зерттеу нысаны. Білім берудің мазмұны қоғамның негізгі салаларымен детерминацияланады. Мәдени-әлеуметтік орта оқу-білім жүйесіне прогностикалық фон бола алады, әрі мәдени-әлеуметтік орта білім жүйесінің нәтижелерін тұтынушы да бола алады [5].

Қазіргі таңда қоғам алдында жаһандану үдерісінде бәсекеге қабілетті көптілдік құзыреттілігі жетілген маман даярлау мәселесі көтеріліп отыр.

Тілдерді дамыту – еліміздегі мемлекеттік саясаттың ең өзекті бағыттарының бірі де бірегейі болып табылады. Тіл мәселелерін оңтайлы шешу – ұлтаралық қатынастар үйлесімділігінің, халық бірлігі мен қоғамдық келісімді нығайтудың түпқазығы екені анық [6].

Елбасы Н. Ә. Назарбаев ұсынған «Тілдердің үштұғырлығы» мәдени жобасының негізгі басымдықтары бар. Оларды Елбасы өзінің 2012 жылғы Жолдауында бекітіп берді: «Қазақ тілі – рухани негізіміз. Біздің міндетіміз – оны барлық салада белсенді пайдалана отырып дамыту. Біз ұрпақтарымызға бабаларымыздың сандаған буынның тәжірибесінен өтіп, біздің де үйлесімді үлесімізбен толыға түсетін қазіргі тілді мұраға қалдыруға тиіспіз. Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде екендігі айқын. Қазақ тілі 2025 жылға қарай өмірдің барлық саласында үстемдік етіп, кез келген ортада күнделікті қатынас тіліне айналады. Осылай тәуелсіздігіміз бүкіл ұлтты ұйыстыратын ең басты құндылығымыз – туған тіліміздің мерейін үстем ете түседі». Елбасымыз елдің болашағы жасампаз ұрпақ қолында екенін баса айта отырып, дүниежүзілік білім кеңістігінде еркін самғайтын ұрпақ тәрбиелеуіміз үшін кемінде үш тілді толық меңгерген тұлға қалыптастыру қажеттігін өз жолдауында баса айтты [7].

Көпұлтты және көпмәдениетті ортада өзін толыққанды тұлға ретінде қалыптастыра білетін, еркін өмір сүруге мүмкіндігі мол, көпмәдениеттілікке құрметпен қарай білетін, бейбітшілікте және ынтымақтастықта өмір сүруге дағдыланған, нарықтық бәсекеде құзыреттілігі дамыған маман дайындау мақсатында көптілді білім беру өзекті мәселелердің бірі де бірегейі болып отыр [8–9].

Ғылыми әдебиеттерде «үштілді білім беру - білім ошақтарында оқыту пәндерін екі немесе одан да көп тілде аудармасыз игерту. Дегенмен де, жаратылыстану білім негіздерін игеру келешектегі басты мақсат болғандықтан, көптілділіктің маңыздылығын кеңінен насихаттап, білім беру стандартының мазмұнын түгелдей түсіндіру, нәтижеге бағытталған алдыңғы қатарлы оқыту әдістемелерін қалыптастыруды қажет етсе тәжірибеде аудармасыз оқыту түгелімен оң нәтиже беріп отыр деп айту қиын. Аудармасыз оқыту көптілдікті қалыптастырудың содан кейінгі сатысы [10]. Яғни бұл жөнінде айтпағымыз, егер бірден аудармасыз оқытудан бастайтын болсақ, білімде де, көптілділік үрдісінде де ілгері жылжи алмауымыз мүмкін. Осы төңіректе төмендегідей іргелі зерттеулерге сүйенуге болады, олар:

- таным теориясы мен логиканың, диалектиканың бірлігі (Әбділдин М. Ж., Кедров Б. М., Копнин П. В. т.б.);
- материалистик диалектика категориясының жүйесі (Нысанбаев А. Н., Георгиев Ф. И. т.б.);
- тарихи және логикалық өзарақатынас (Алексеев М. Н., Спиркин А. Г. т.б.);
- теориялық жүйені құру ұстанымы (Голованов В. Н., Хасанов М. Ш. т.б.).

ҚР Жалпыға міндетті білім беру стандартының талаптарына сай, қазіргі бітіруші коммуникативтік және ақпараттық құзыреттілігі жетілген, рухани адамгершілік, полимәдениетті, халықаралық қатынастар мәдениетінің жоғарғы деңгейін қалыптастырған, өз елінің құндылықтарын бағалайтын, көптілділікті меңгеруге деген қызығушылық танытқан, сана-сезімі толық қалыптасқан индивид. Отанымыздың білім ошақтарындағы білім беру процесінде үштілдікті дамытудың негізгі тұжырымдары еліміздің нарықтық бәсекедегі адами капиталының үштұғырлы тілді қолдана алатын ел болып қалыптасуы. Осы тұрғыда білім беру жүйесінде де атаулы өзгерістер орын алуда. Жаратылыстану пәндерін ағылшын тілінде жүргізу жұмыстарының кезеңдері жоспарланып, материалдық-техникалық базасы жасақталып, болашақ мамандар даярлау жұмыстары жүргізілуде. Негізгі мәселе орта мектептерде осы жоспарды жүзеге асыратын ЖОО бакалавр педагогтардың шетел тілін меңгеруін қалыптастыру факторы болып табылады. Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің алдында тұрған негізгі мақсат ұлттық құндылықтарымызды сақтай отырып, ЖОО бітіруші түлектерінің бойында негізгі кәсіби құндылықтарды халықаралық стандарттармен сәйкестендіре мемлекеттік тілдермен қатар шетел тілін меңгеру құзыреттілігін дамыту болып табылады.

Орта мектептерде жүргізілетін әрбір пән қалыптастырумен қатар оның шығармашылық өрісін кеңейтуді мақсат тұтады. Заман талабына сай қазіргі кезеңдегі білім алушының қанатын қомдайтын ұстаз мәдениеттілік, шығармашылық және инновациялық тұрғыдан сын тұрғысынан ойлау қабілеті қалыптасқан, бірнеше тілде сөйлей білетін құзыреттілігі қалыптасқан маман болуы қажет. Қарыштап дамыған технология мен жаһандану қоғамында болашақ ұрпақты көпмәдениеттілікке бейімдеу үдерісі белең алғанын аңғаруға болады.

Осы күні үштілді білім беру – оқу ошақтарындағы пәндерді бірнеше тілдерде ұштастыра білім беру, болашақ ұрпағымыздың дүниежүзілік білім ғаламында қарыштап қанат қағуына кепіл болатын, ғаламдық білім құпияларына терең зейін аударып, өз қабілетін кеңінен көрсетуге мүмкіндік беруші басты механизм. Көптілділік-жан-жақты жетілген өресі биік көп мәдениетті тұлғаны дайындаудың басты шарты. Бүгінде тұлғаның нарықтық қатынаста бейімделу көрсеткіші индивидтің өзін-өзі тұлға ретінде дамуына, нарықтық бәсекелестікке қабілеттілігіне және өзіне сенімділігі мен ұтқыр ойлығына тәуелді.

Заманауи технологиялардың қарыштап дамыған қоғамында көптілділік кеңінен таралған феномен болып табылады. Ғаламдағы халық санының айтарлықтай бөлігі күнделікті өмірде тарихи, қоғамдық немесе экономикалық

жағдайларға байланысты екі немесе бірнеше тілдерде сөйлейді. Бұлар отаршылдықтың салдарынан көпұлттық жағдайда өмір сүріп жатқан елдер немесе экономикалық тығыз қарым- қатынас яғни, жаһандану себебінен тілдік орта қалыптасу салдарынан орын алып отыр. Көпмәдениетті және көпұлтты ортада белсенді және еркін өмір сүруге қабілеті мол, өзге мәдениеттерді түсініп құрметпен қарайтын, толерантты өмір сүруге дағдыланған, құзыретті маман иесін тәрбиелеу мақсатында көптілді білім беру өте маңызды мәселелердің бірі [11].

Қорытынды

Қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі негізгі мақсаттардың бірі Елбасымыздың жолдауларында алдымызға міндет етіп қойған қоғам қажеттілігі болып отырған үштұғырлылықты меңгеру болып отыр. Орта мектептерде көптілділікті қалыптастыру үшін сол жерде білім беретін мамандардың кәсіби дайындығы маңызды екендігі сөзсіз. Осы тұрғыда қазіргі таңдағы еңбек нарығында бәсекеге қабілетті педагог мамандардың көптілділік құзыреттілігін дамыту, қоғам қажеттілігіне сай кәсіби тұлғаны дайындау еліміздің білім беру жүйесіндегі шешімін таппай келе жатқан өзекті мәселелердің бірі. Мұның негізгі себебі қазақ тілді оқу топтарына арналған оқулықтардың жеткіліксіздігі және мамандықтар бойынша «Кәсіби бағытталған шетел тілі» пәнінен оқулықтардың тапшылығы. Оқулықтар болғанмен де Россия баспаларынан шыққан көне жылдардағы уақыт ағымынан қалып қойған оқулықтар. Сонымен қатар, ЖОО-дағы «Жаратылыстану» бағыты бойынша оқытушылардың тілдік құзыреттілігінің жетіспеушілігі де тұсау болуда. Биологиялық білім беру мәселелерімен айналысқан ғалымдардың еңбектеріне жасалған талдаулар биологияны оқытуды жетілдіруді, оқытудың инновациялық тәсілдерін қарастыруды қажеттеді.

Жаһандану және киберкөңістікке шыққан заман болашақ педагог мамандарға тілдерді білуді талап етеді. Көптілділік- нақтылы коммуникативтік жағдайдың өсер етуімен белгілі бір әлеуметтік ортада, мемлекетте бірден үш тілді меңгеру немесе одан да көп тілде сөйлей білу. Көптілді білім беру-көпмәдениетті индивидті қалыптастырудың нақты қадамы. Заманауи қоғамда көптілділік қажеттілігінің маңыздылығын орнықтыруда ЖОО болашақ педагогтардың ақпараттық-коммуникативтік біліктілігімен қатар көптілділік құзыреттілігіне машықтандыру мәселелері өзекті болып отыр.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Құнанбаева, С. С.** Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования : Монография. – Алматы, 2014. – 208 с.
- 2 **Cenoz, J. and Gorter, D.** The modern language journal. – 2011. – 95(3). – P. 339–343.
- 3 Н. Ә. Назарбаевтың 2012 жылғы 14 желтоқсандағы «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
- 4 **Кемп, С.** Defining multilingualism. – 2009. – P. 11–26.
- 5 **Буланкина, Н. Е.** Полиязыковое информационно-образовательное пространство. Методология. Проблемы. Технология. – Новосибирск : СО РАН, 1999.
- 6 **Майгельдиева, Ш. М., Калманова, А. К.** Полиязычие как инновационная идея и система обучения // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Trends of modern science – 2015» – Volume 13.
- 7 **Казахбаева, Д. М., Карбаева, Ш. Ш., Жумагулова, К. А.** Ключевые компетенции как ожидаемые результаты по образовательной области «Естествознания» // Білім-Образование. – 2005. – № 5. – Б. 59–63.
- 8 **Мынбаева, А. К.** Современное образование в фокусе новых педагогических концепций, тенденций и идей : Монография. – Алматы, Раритет, 2005. – 90 с.
- 9 **Құнанбаева, С. С.** Современное иноязычное образование : методологии и теории. – А., 2005. – 262 с.
- 10 **Равен, Джон.** Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация. – М., «Когито-Центр», 2002.
- 11 **Таубаева, Ш. Т., Лактионова, С. Н.** Дидактическая характеристика инновационного обучения и перспективы развития образования / Теоретические основы развития школьного образования в Казахстане. – Алматы, 1999. – 215 с.

References

- 1 **Kunanbaeva, S. S.** Komponentostnoe modelirovanie profissionalnogo inoiazychnogo obrazovania : Monografia. [Competence modeling of professional foreign language education : Monograph]. – Almaty, 2014. – 208 p.
- 2 **Cenoz, J. and Gorter, D.** The modern language journal. – 2011. – 95(3). – P. 339–343.

3 N. A. Nazarbaevtyń 2012 jylǵy 14 jeltoqsandaǵy «Qazaqstan-2050» strategiasy qalyptasqan memlekettiń jańa saiasi baǵyty atty Qazaqstan halkyna Joldaýy.

4 Kemp, C. Defining multilingualism [Defining multilingualism]. – 2009. – P. 11–26.

5 Bulankina, N. E. Poliazekovye informacionno-obrazovatelnoe prostranstvo [Multilingual information and educational space. Methodology. Problems. Technology]. – Novosibirsk : SO RAN, 1999.

6 Maigeldieva, Sh. M., Qalmanova, A. K. Poliazichie kak innovacionnaia idea i sistema obuchenia. [Multilingualism as an innovative idea and training system]. In Materials of the XI International scientific and practical conference, «Trends of modern science – 2015». – Volume 13.

7 Qazahbaeva, D. M., Qarbaeva, Sh. Sh., Jumagulova, Q. A. Kliuchevye kompetencii kak ojidamyje rezýltaty po obrazovatelnoi oblasti «Estestvoznania» [Key competencies as expected results in the educational field of «Natural Science»]. In Bilim-Education. – 2005. – No. 5. – P. 59–63.

8 Mynbaieva, A. K. Sovremennoe obrazovanie v fokýse novyh pedagogicheskich koncepcii, tendencii i idei [Modern education in the focus of new pedagogical concepts, trends and ideas : Monograph]. – Almaty : Rarity, 2005. – 90 p.

9 Kunanbaeva, S. S. Sovremennoe inoiazychnoe obrazovanie [Modern foreign language education : methodology and theory]. – Almaty, 2007. – 262 p.

10 Raven, John. Kompetentnost v sovremennom obshestve; vyjavlenie, razvitie i realizacia. [Competency in modern society – identificasion, development and implementation]. – Moscow : «Kogito-Center», 2002.

11 Taubaeva, Sh. T., Laktionova, S. N. Didakticheskaja karakteristika innovacionnogo obyčhenia i perspektivy razvitia obrazovania [Didactic characteristics of innovative teaching and prospects for the development of education] / Theoretical foundations of the development of school education in Kazakhstan. – Almaty, 1999. – 215 p.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

М. Б. Абишева¹, О. Г. Тавстуха², Т. И. Кеншинбай³

Проблемы образования при трехязычном обучении

^{1,3}Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда;

³Оренбургский государственный педагогический университет,
Российская Федерация, г. Оренбург.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

М. В. Абишева¹, О. Г. Тавстуха², Т. И. Кеншинбай³

Problems of trilingualism in education

^{1,3}Korkyt Ata University,

Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

²Orenburg State Pedagogical University,
Russia Federation, Orenburg.

Material received on 18.12.20.

В данной статье говорится о подготовке специалистов с развитой полиязычной компетентностью, конкурентоспособной в процессе глобализации. Для формирования полиязычия в средних школах, несомненно, важна профессиональная подготовка специалистов, предоставляющих образование на местах. В связи этим на современном рынке труда, развитие полиязычной компетентности конкурентоспособных педагогических кадров, подготовка профессиональной личности в соответствии с потребностями общества, является одной из актуальных проблем в системе образования страны. В данной статье авторы рассматривают новейшие научные и философские концепции проблемы сознания. В целях воспитания компетентного специалиста, обладающего способностью к активной и свободной жизни в поликультурной и многонациональной среде, уважительного отношения к другим культурам, привития толерантного образа жизни, воспитания компетентного специалиста, показана одна из важнейших проблем полиязычного образования. Многоязычие – широко распространенное явление в стремительно развивающемся обществе современных технологий. Значительная часть населения мира в повседневной жизни говорит на двух или более языках, в зависимости от исторических, социальных или экономических обстоятельств. Многоязычное образование – это конкретный шаг в формировании мультикультурной личности. Обучение без перевода – следующий этап становления многоязычия.

Ключевые слова: знание, развитие, компетенция, полиязычие

This article refers to the training of specialists with developed multilingual competence, competitive in the globalization process. For the formation of multilingualism in secondary schools, of course, the training of specialists providing education on the spot is important. In this regard, in the modern labor market, the development of multilingual competence

of competitive teaching staff, the training of a professional person in accordance with the needs of society, is one of the urgent problems in the country's education system. In this research the authors consider the latest scientific and philosophical concepts of the problem of consciousness. In order to educate a competent specialist with the ability to live an active and free life in a multicultural and multinational environment, to respect other cultures, to instill a tolerant lifestyle, to educate a competent specialist, one of the most important problems of multilingual education is shown. Multilingualism is a widespread phenomenon in the rapidly developing society of modern technology. A significant proportion of the world's population speaks two or more languages in everyday life, depending on historical, social or economic circumstances. Multilingual education is a concrete step in the formation of a multicultural personality. Learning without translation is the next stage in the development of multilingualism.

Keywords: knowledge, development, competence, multilingualism.

FTAMP 14.01.85

<https://doi.org/10.48081/YWZR7341>

**Б. Т. Абыканова¹, Н. Қ. Тоқжігітова²,
Г. Мырзагерейқызы³, Д. Қ. Садырбекова⁴**

^{1,3}Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті,

Қазақстан Республикасы, Атырау қ.;

²Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

⁴Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,

Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР ЖҮЙЕСІНДЕ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Білім беру мекемелері дамудың әрбір кезеңінде оң педагогикалық тәжірибе ұсынған заманауи жаңалықтарды игеруге, енгізуге ғана дайын және инновациялық қызметтің жоғары сатысында тұр, яғни педагогикалық инновацияны өз бетімен даярлауға қабілетті. Ұйымдастырылған, коммуникативтік және гностикалық кәсіби құзыреттіліктер инновацияларды енгізу кезінде аса талап етіледі, ал инновацияларды әзірлеу кезінде, ең алдымен, конструктивтік және жобаланған құзыреттер қажет.

Бұл мақалада қазіргі білім беру тәжірибесінде талап етілген педагогикалық мамандықтар оқытушыларының инновацияны даярлау кезеңіне тоқталған және осы ұстанымдардан әдістемелік құзыреттілікті көрсете отырып, педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің құрылымы қарастырылады. Сонымен қатар педагогикалық мамандықтар педагогтарының кәсіби құзыреттілік деңгейін бағалау диагностикасыдайындалып, кәсіби құзыреттілік белгілері көрсетілген. Аталған белгілердің сипаттамаларына (айқындық деңгейі) тоқталып әрқайсысына мінездеме берілген. Когнитивтік қызмет, оқытуға жауапты қатынас, оқу тапсырмаларын шығармашылық іске асыру, рефлексия, оң нәтижеге жету талабы жаттығу нәтижесінде болатынын көрсетеді. Білім беру мекемелерінің негізгі құзыреттілігін қалыптастыру, яғни заманауи білім беру ортасы студенттердің

білімін және ақпарат көздерімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, педагогикалық үдерістің қатысушыларымен қарым-қатынас жасауға кәсіби құзыреттіліктің ықпал ететіндігі айтылады.

Кілтті сөздер: заманауи, инновация, кәсіби құзыреттілік, педагогикалық технология, жобалау.

Кіріспе

Қазіргі білім беру мекемелерінің білім беру тәжірибесі педагогикалық жаңашылдықтар мен инновацияларды меңгерумен, енгізумен және әзірлеумен ерекшеленеді. Дамудың әрбір кезеңінде білім беру мекемелері оң педагогикалық тәжірибе ұсынған заманауи жаңалықтарды игеруге, енгізуге ғана дайын және инновациялық қызметтің жоғары сатысында тұр, яғни педагогикалық инновацияны өз бетінше даярлауға қабілетті.

Инновациялық қызметтің әрбір кезеңі педагогтардан тиісті кәсіби құзыреттілікті талап етеді. Инновацияларды енгізу кезінде ұйымдастырылған, коммуникативтік және гностикалық Кәсіби құзыреттіліктер аса талап етіледі, ал инновацияларды әзірлеу кезінде, ең алдымен, конструктивтік және жобаланған құзыреттер қажет.

Зерттеудің нысаны: білім беру жүйесі

Зерттеудің пәні: білім берудегі инновациялық үдерістер

Мақсаты: Қазіргі білім беру тәжірибесіндегі инновациялық үдерістер жүйесінде педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру.

Міндеттері:

- педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің құрылымын қарастыру;
- Кәсіби құзыреттілік белгілері мен сипаттамаларына айқындау;
- интерактивті оқыту әдістеріне тоқталу.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Қазіргі білім беру тәжірибесінде талап етілген педагогикалық мамандықтар оқытушыларының инновацияны даярлау кезеңіне тоқтала отырып, педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің құрылымын қарастыру.

Кәсіби-педагогикалық қызметтің бір бөлігі ретінде анықталатын инновациялық әдістемелік жұмыс жүйесін құру үшін педагогтардың кәсіби және әдістемелік құзыреттілік деңгейі жөнінде объективті деректер болу керек. Мұндай деректерді алу үшін педагогтарының кәсіби құзыреттілік деңгейін бағалау диагностикасын дайындауға болады.

Кәсіби құзыреттілік-педагогтар қызметінің негізі. Біз оны әлеуметтік-кәсіби мәртебенің және кәсіби-педагогикалық (басқарушылық). Біліктіліктің жай-күйін, сондай-ақ тиімді кәсіби қызмет туралы өзекті жиынтық

ұғымдарға қатысты тұлғалық кәсіби маңызды ерекшеліктердің жиынтығы мен айқындылығы (көлемі) ретінде анықтаймыз [1].

Өз зерттеулеріміздегі қазіргі білім беру тәжірибесінде талап етілген педагогикалық мамандықтар оқытушыларының инновацияны даярлау кезеңіне тоқталсақ; осы ұстанымдардан әдістемелік құзыреттілікті көрсете отырып, педагогтардың кәсіби құзыреттілігінің құрылымын қарастырғымыз келеді.

Әдістемелік құзыреттілікті біз педагогтардың дайындығын анықтайтын кәсіби-педагогикалық құзыреттіліктің бір бөлігі ретінде түсінеміз:

– дәстүрлі педагогикалық қызметті жүзеге асыру;

– педагогикалық инновацияны жобалау және құрастыру, яғни:

- 1) инновацияның мазмұнын кәсіби таңдау;
- 2) Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану арқылы оны іске асыруды жобалау;
- 3) инновацияны іске асыру барысында алынуы мүмкін күтілетін нәтижені болжау;
- 4) жобаланған инновацияның тиімділігін бағалау критерийлерін сипаттау.

Педагогтардың кәсіби қызметтің жаңа тәсілдерін меңгеруіне бағытталған кәсіби-педагогикалық қызметтің бір бөлігі ретінде анықталатын инновациялық әдістемелік жұмыс жүйесін құру үшін педагогтардың кәсіби және әдістемелік құзыреттілік деңгейі туралы объективті деректер қажет.

Мұндай деректерді алу үшін арнайы әзірленген құрал қажет. Біз педагогикалық мамандықтар педагогтарының кәсіби құзыреттілік деңгейін бағалау диагностикасын дайындадық.

Кәсіби құзыреттілік белгілері:

- 1 Кәсіби-педагогикалық дайындық;
 - 2 Кәсіби-педагогикалық қызмет;
 - 3 Кәсіби-педагогикалық іздеу немесе зерттеу белсенділігі;
 - 4 Ақпараттық-коммуникативтік функция;
 - 5 Реттеушілік-коммуникативтік функция;
 - 6 Кәсіптік-педагогикалық қызметтің гностикалық компоненті;
 - 7 Кәсіби-педагогикалық қызметтің коммуникативтік компоненті;
 - 8 Кәсіби-педагогикалық қызметтің ұйымдастырушылық компоненті;
 - 9 Кәсіби-педагогикалық қызметтің құрылымдық-жобалау компоненті [2].
- Белгілердің сипаттамасы (айқындық деңгейі)

1) оңтайлы:

1 Қазіргі мектепке дейінгі білім беру мазмұнын терең білу және түсіну. Педагогикалық және психологиялық білімді тәжірибеде қолдана білу. Білім берудің қазіргі парадигмасына сәйкес балаларды оқыту мен тәрбиелеудің тәсілдері мен құралдарын білу және меңгеру;

2 Авторлық материалдардың (бағдарламалардың, әдістемелік әзірлемелердің) болуы. Инновациялық педагогикалық қызметке қосылу. Озық педагогикалық тәжірибені әзірлеу;

3 Педагогтың ақпаратты жеткізуі, тәрбиеленушілерді қызықтыру қабілеттілігінің арқасында балалардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру үшін жағымды эмоционалдық жағдайлар жасалады;

4 Баламен жеке тұлғаға бағытталған өзара іс-қимыл моделін білуі;

5 Өз кәсіби қызметінің артықшылықтары мен кемшіліктерін бағалауда өзін-өзі сыншылдықтың жоғары дәрежесі;

6 Ақпаратты меңгеру барысында балалардың іс-әрекеттері мен іс-қимылдарына қатысты реттеу (түзету) жұмыстарының тиімділігінің жоғары деңгейі [3].

7 Педагогтың қарым-қатынас үдерісін реттей білуі. Қарым-қатынас жеке тұлғаға бағытталған модельге құрылады. Балалармен іскерлік және эмоционалдық қарым-қатынас жасай білу. Кәсіби маңызды ақпарат алмасуды ұйымдастыру қабілеті;

8 Әр түрлі жағдайларда балаларды, әріптестерді, ата-аналарды ұйымдастыра білу. Өз міндеттерін терең түсіну, олардың орындалуын талдау және өзін-өзі бақылау, жағдайға байланысты нормативтік қарастырылған қызметті реттеу және түзету. Білім беру міндеттерін шешудің оңтайлы жолдарын пайдалана отырып, педагогикалық қызметті ұйымдастыра білу;

9 Білім беру үрдісіндегі басымдықтарды ескере отырып, білім беру іс-шараларын жобалай білу [4].

2) жеткілікті:

1 Кәсіби маман ретінде білім беру жүйесіне белсенді енгізу. Білім беру процесін жүзеге асыруда жаңа тәсілдер мен құралдарды іздестірмей алған білімді тәжірибеде саналы түрде қолдану;

2 Білім беру қызметінің бағыттарының бірі бойынша әдістемелік нұсқаулардың болуы.

3 Озық педагогикалық тәжірибені қолдану (бейімдеу);

4 Танымдық ақпаратты жеткізудің әртүрлі тәсілдерін меңгеру;

5 Қарым-қатынас педагогтің бастамасы бойынша жиі жүреді, баланың тілегі әркез ескеріле бермейді [5];

6 Өз қызметін бағалауға жеткілікті сыни көзқарас;

7 Білім беру процесіне қатысты адамдармен қарым-қатынас жасай білу, әріптестермен іскерлік байланыс жасай білу, балалармен эмоционалдық және іскерлік байланыс жасай білу. Кәсіби маңызды ақпаратпен алмасуға қатысу;

8 Балалар мен ата-аналарды ұйымдастыра білу. Өз міндеттерін білу, педагогикалық қызметке талдау жасау, өзінің педагогикалық қызметін ұйымдастыра білу;

9 Білім беру шараларын жобалай білу. Өзіндік педагогикалық қызметінің даму перспективасын көре білу [6].

3) сыни:

1 Алынған білім тәжірибеде әрдайым саналы түрде қолданылмайды. Жұмыс бұрын алынған үлгі бойынша жүреді. Заманауи педагогикалық технологияларды меңгерудегі қиындықтар;

2 Балалардың жеке және жас ерекшеліктері бойынша білім мәселелері;

3 Инновациялық педагогикалық қызметтегі пассивтілік. Инновациялық тәжірибені қолданудағы қиындықтар;

4 Танымдық ақпаратты жеткізудегі қиындықтар, берілген ақпаратпен алалардықызықтыра алмау;

5 Қарым-қатынас тұрғысынан оқыту, сөгу. Қарым-қатынастың тәртіптік моделінің жиі болуы;

6 Өзін-өзі жоғары бағалау. Өзін-өзі талдау қызметінде объективтіліктің болмауы [7];

7 Әріптестермен және балалармен қарым-қатынастың авторитарлық стилі. Жеке тұлғаға бағытталған өзара іс-қимылдың болмауы. Балалармен іскерлік байланыстар тиімділігінің аздығы;

8 Балалар мен ата-аналарды ұйымдастыру деңгейінің төмендігі. Өз міндеттерін білу, бірақ оларды орындауда салғырттық таныту. Өз қызметін ұйымдастыруда өзін-өзі бағаламау және бақылаудың болмауы;

9 Жобалау біліктерінің нашар көрсеткіші. Өзіндік педагогикалық қызметіндегі білім жүйесінің қалыптасуында перспективалық көзқарасының болмауы [8].

4) жарамсыз:

1 Алған педагогикалық білімдерін меңгеру деңгейінің төмендігі. Алған білімді практикада қолдану және ұмтылу күзіреттілігінің болмауы;

2 Білім беру үдерісін ұйымдастырудағы пассивтілік. Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану күзіреттілігінің болмауы. Педагогикалық диагностиканы меңгермеуі;

3 Білім берудегі инновация жағымсыздығы. Оңтайлы педагогикалық тәжірибені пайдалана алмау;

4 Балалардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастырудағы немқұрайлылық. Оларға танымдық ақпаратты жеткізе алмау;

5 Баламен қарым-қатынас жүргізе алмау, болып жатқан жағдайды салғырт бақылау, жеке баланың немесе жалпы топтың теріс көзқарасын қалыптастыру;

6 Өз қызметіне есеп беруге ұмтылмау;

7 Педагогтың балалармен, әріптестерімен және ата-аналармен байланыс орната алмауы. Білім беру үдерісіне қатысты адамдармен өзара байланыс деңгейінің төмендігі. Тұрақты іскерлік байланыстардың болмауы;

8 Ұйымдастырушылық қабілеттерінің болмауы. Өз міндеттерін терең білмеу. Өзін-өзі талдаудың, өзін-өзі бағалаудың болмауы, педагогикалық қызметте басымдықты айыра алмау;

9 Жобалау біліктерінің болмауы. Даму үшін жұмыс жүргізеу [9]. Білім беру мекемелерінің қазіргі білім беру ортасындағы студенттердің негізгі құзыреттілігін қалыптастыру - «студент-студент», «мұғалім-студент», «студенттік топ» жүйесінің жұмыс істеуі педагогикалық үдерістің субъектілерінің интерактивтілігімен сипатталатын мақсатты түрде ұйымдастырылған үрдіс деп айтуға болады. Когнитивтік қызмет, оқытуға жауапты қатынас, оқу тапсырмаларын шығармашылық іске асыру, рефлексия, оң нәтижеге жету талабы жаттығу кезінде болады.

Педагогикалық процесте интерактивті оқыту әдістерінің кешенін енгізу сабақтар құрылымында студенттердің белсенді дербес жұмысының үлесін ұлғайтуға, белсенді оқу іс-әрекеттері үшін қызығушылықты дамытуға және ынталандыруға, сондай-ақ олардың белсенділігін арттыру және таңдап алынған көңіл-күймен сипатталатын көрсеткіштердің артуына ықпал етеді.

Заманауи білім беру орталықтарында оқытудың әдістері мен құралдары ерекше рөл атқарады. Оқудың интерактивті формаларын, әдістемелерін және құралдарын қолдануға арналған заманауи білім беру ортасы студенттердің білімін және ақпарат көздерімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, педагогикалық үдерістің қатысушыларымен қарым-қатынас жасауға, әртүрлі қабілетін қалыптастыруға, яғни, коммуникативтік және проблемаларды шешу құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал етеді [10].

Қорытынды

Педагогикалық қызметтің тиімділігін, педагогтардың кәсіби және әдістемелік құзыреттілік деңгейін бағалау бүгінгі таңда өзекті мәселе болып табылады. Егер әдістемелік жұмысты ұйымдастырушының қолында теориялық негізделген және іс жүзінде жарамды құрал болса, онда педагогтарға қажетті жеке тұлғаға бағытталған әдістемелік көмек және қолдау көрсету мүмкіндігі пайда болады, бұл инновациялық педагогикалық қызмет деңгейіне және білім сапасына әсер етеді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Андреев, В. И.** Педагогика : Учебный курс для творческого саморазвития. – Казань, 2000. – С. 440–441.

2 **Балыхин, Г. А.** Федеральная целевая программа развития образования : новаторские решения на перспективу // Профессиональное образование. – М., 2006. – № 4. – С. 14–15.

3 **Кзаков, В. Г.** Новое время – новые технологии профессиональной подготовки // Профессиональное образование. – М., 2006. – № 1. – С. 12.

4 Болонский процесс : Результаты обучения и компетентностный подход (книга-приложение 1) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В. И. Байденко. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009.

5 **Лисицына, Л. С.** Методология проектирования модульных компетентностно-ориентированных образовательных программ : метод. пособие. – СПб. : СПбГУ ИТМО, 2009. – 50 с.

6 **Байденко, В. И.** Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант) // Матер. ко 2-му заседанию методолог. семинара. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 20.

7 **Эманов, С. Л.** Диагностика формирования уровня компетентности студентов по инженерной графике // Матер. междунар. заочн. науч.-практ. конф. «Актуальные проблемы современной педагогики». – Новосибирск, 2010. – С. 165–169.

8 **Абдиев, К. С.** Формирование ИТ-компетентности как основа подготовки будущих специалистов-статистиков : автореф. ... док. пед. наук : 13.00.02. – Алматы, 2010. – 42 с.

9 **Нотин, Д. Г.** Концептуальные элементы про активного управления знаниями в университете // Экономика и современный менеджмент: теория и практика : сб. ст. по матер. XXXIX междунар. науч.-практ. конф. – Новосибирск : Сибак, 2014. – № 7(39). – С. 40–46.

10 **Правдюк, В. Н., Тенетилова, В. С., Губарева, Л. И.** Бизнес-ориентированная подготовка будущих учителей профессионального образования в инновационном образовательном пространстве ВУЗа // Известия Тульского государственного университета. Серия Гуманитарные науки. – 2012. – № 1–2. – С. 72–80.

References

- 1 **Andreev, V. I.** Pedagogika : Uchebnyj kurs dlja tvorcheskogo samorazvitija [Pedagogy: A Training course for creative self-development]. – Kazan, 2000. – P. 440–441.
- 2 **Balyhin G. A.** Federal'naja tselevaja programma razvitija obrazovanija: novatorskie reshenija na perspektivu [Federal target program for education development : innovative solutions for the future]. In Professional education. – Moscow, 2006. – No. 4. – P. 14–15.
- 3 **Kazakov, V. G.** Novoe vremja – novye tehnologii professional'noj podgotovki [Novoe Vremya – new technologies of professional training]. In Professional education. – Moscow, 2006. – No 1. – P. 12.
- 4 Bolonskij protsess : Rezul'taty obuchenija i kompetentnostnyj podhod (kniga-prilozhenie 1) [The Bologna process : learning outcomes and competence approach (Book-Appendix 1)]. – Scientific ed. by Doctor of Pedagogical Sciences, Professor V. I. Baydenko. – Moscow : Research center for quality problems of training specialists, 2009.
- 5 **Lisitsyna, L. S.** Metodologija proektirovanija modul'nyh kompetentnostno-orientirovannyh obrazovatel'nyh programm [Methodology of designing modular competence-oriented educational programs : method. guide]. – St. Petersburg : ITMO State University, 2009. – 50 p.
- 6 **Bajdenko, V. I.** Kontseptual'naja model' gosudarstvennyh obrazovatel'nyh standartov v kompetentnostnom formate (diskussionnyj variant) [Conceptual model of state educational standards in the competence format (discussion version)]. In Mater. of the 2nd meeting of the Committee. Seminar. – Moscow : Research center for quality problems of training specialists, 2004. – P. 20.
- 7 **Emanov, S. L.** Diagnostika formirovanija urovnja kompetentnosti studentov po inzhenernoj grafike [Diagnostics of formation of the level of competence of students in engineering graphics]. In Materials of international correspondence scientific and practical conference «Actual problems of modern pedagogy». – Novosibirsk, 2010. – P. 165–169.
- 8 **Abdiev, K. S.** Formirovanie IT-kompetentnosti kak osnova podgotovki buduschih spetsialistov-statistikov : avtoref. ... dok. ped. nauk : 13.00.02. [Formation of it competence as a basis for training future statisticians : author's abstract. ... Doctor of Pedagogical Sciences : 13.00.02.]. – Almaty, 2010. – 42 p.
- 9 **Notin, D. G.** Kontseptual'nye `elementy pro aktivnogo upravlenija znanijami v universitete [Conceptual elements of active knowledge management at the University]. In Economics and modern management : theory and practice :

collection of articles in mater. XXXIX international scientific and practical conference. – Novosibirsk : Sibak, 2014. – № 7(39). – P. 40–46.

- 10 **Pravdjuk, V. N., Tenetilova, V. S., Gubareva, L. I.** Biznes-orientirovannaja podgotovka buduschih uchitelej professional'nogo obuchenija v innovatsionnom obrazovatel'nom prostranstve VUza [Business-oriented training of future teachers of professional training in the innovative educational space of the University]. In Proceedings of the Tula state University. Series of Humanitarian Sciences. – 2012. – № 1–2. – P. 72–80.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Б. Т. Абыканова¹, Н. К. Токжигитова², Г. Мырзагерейқызы³, Д. К. Садирбекова⁴

Формирование профессиональной компетентности педагогов в системе инновационных процессов в образовании

^{1,3}Атырауский университет имени Х. Досмухамедова,

Республика Казахстан, г. Атырау;

²Торайгыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар;

⁴Казахский государственный женский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Материал поступил 15.12.20.

Б. Т. Abykanova¹, N. K. Tokzhigitova², G. Myrzagereikyzy³, D. K. Sadirbekova⁴
The formation of professional competence of teachers in the system of innovative processes in education

^{1,3}Kh. Dosmuhamedov Atyrau University,

Republic of Kazakhstan, Atyrau;

²Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

⁴Kazakh State Women's Pedagogical University,

Republic of Kazakhstan, Almaty.

Material received on 15.12.20.

Образовательные учреждения на каждом этапе развития готовы лишь осваивать, внедрять современные новшества, предлагаемые положительным педагогическим опытом, и находятся на высокой стадии инновационной деятельности,

т.е. способны к самостоятельной подготовке педагогических инноваций. Организованные, коммуникативные и гностические профессиональные компетенции наиболее востребованы при внедрении инноваций, а при разработке инноваций, прежде всего, необходимы конструктивные и проектируемые компетенции.

В данной статье рассматривается этап инновационной подготовки учителей педагогических специальностей, необходимых в современной образовательной практике, и исследуется структура профессиональной компетентности преподавателей, демонстрирующая методологическую компетентность на основе этих принципов. Также разработана диагностика оценки уровня профессиональной компетентности преподавателей педагогических специальностей, показаны признаки профессиональной компетентности. Каждая из характеристик описывается в терминах характеристик (уровень ясности) упомянутых признаков. Когнитивная деятельность, ответственное отношение к обучению, творческое выполнение учебных задач, рефлексия, стремление к положительному результату свидетельствуют о том, что упражнение дает результат. Сказано, что формирование основных компетенций учащихся в современной образовательной среде способствует формированию у студентов знаний и навыков по работе с источниками информации, общению с участниками педагогического процесса.

Ключевые слова: современно, инновация, профессиональная компетентность, педагогические технологии, проектирование.

Educational institutions at each stage of development are only ready to master and implement modern innovations offered by positive pedagogical experience, and they are at a high stage of innovation activity, i.e. they are able to independently prepare pedagogical innovations. Organized, communicative and gnostic professional competencies are most in demand when introducing innovations, and when developing innovations, first of all, constructive and projected competencies are needed.

This article discusses the stage of innovative training of teachers of pedagogical specialties necessary in modern educational practice, and explores the structure of professional competence of teachers, demonstrating methodological competence based on these principles. Diagnostics has also been developed to assess the level of professional competence of teachers of pedagogical specialties, signs of professional competence are shown.

Each of the characteristics is described in terms of characteristics (level of clarity) of the mentioned features. Cognitive activity, a responsible attitude to learning, the creative fulfillment of learning tasks, reflection, the desire for a positive result indicate that the exercise gives a result. It is said that the formation of the basic competencies of students in the modern educational environment contributes to the formation of students' knowledge and skills in working with information sources, in communication with participants in the pedagogical process. This article discusses the stage of innovative training of teachers of pedagogical specialties necessary in modern educational practice, and explores the structure of professional competence of teachers, demonstrating methodological competence based on these principles. Diagnostics has also been developed to assess the level of professional competence of teachers of pedagogical specialties, signs of professional competence are shown. Each of the characteristics is described in terms of characteristics (level of clarity) of the mentioned features. Cognitive activity, a responsible attitude to learning, the creative fulfillment of learning tasks, reflection, the desire for a positive result indicate that the exercise gives a result. It is said that the formation of the basic competencies of students in the modern educational environment contributes to the formation of students' knowledge and skills in working with information sources, in communication with participants in the pedagogical process.

Keywords: modern, innovation, professional competence, pedagogical technologies, design.

<https://doi.org/10.48081/EKKA9777>

D. Abykenova¹, A. Assainova², A. Seitbattalova³

^{1,2}Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³Kazakhstan Innovation Academy,
Republic of Kazakhstan, Semey;
«BilimAl»,
Republic of Kazakhstan, Almaty

**INCREASING THE POTENTIAL OF TEACHERS
IN DISTANCE LEARNING THROUGH THE DEVELOPMENT
OF THE IT – COMMUNITY IN EDUCATION**

The authors consider the need to increase the potential of teachers in distance learning through the development of networking and the creation of an educational IT community. The article provides definitions of the concepts «teacher's potential for distance learning», «IT-community in education». A study was carried out, during which 343 teachers of schools, colleges and universities were trained on the use of digital educational technologies for distance learning in advanced training course. The content of training is described, including the knowledge necessary for the teacher to organize training during the quarantine period of the COVID19 pandemic: distance learning, learning models, digital educational resources, Web 3.0 services in training, gamification of the educational process, creating, recording video lectures and publishing them, using MOOCs for formal and informal training, webinar services. Review, room creation. Other streaming platforms.). The study focused on the development of the IT community: teachers performed project activities in groups, participated in discussions and meetups, thanks to which they received feedback from colleagues. An input and output questionnaire was conducted, the results of which showed a positive dynamics in the development of the potential of teachers through active participation in the professional IT community.

Keywords: potential of teachers, distance learning, IT-community, professional development, digital educational technologies.

Introduction

The quarantine time during the COVID-19 pandemic showed the need for the development of distance learning. Online learning technologies have significantly expanded the open, flexible and distance learning environment. Along with this growth, efforts need to be made to meet the needs of learners.

Despite the significant available resources of educational institutions for online learning, most teachers and students experienced significant stress when choosing a method of communication to obtain distance learning results [1].

The teachers felt confusion, unreadiness, inability to organize distance learning. A number of authors have considered [2, 3] the concept of a teacher's potential in distance learning. Pedagogical potential is understood to be the totality of the teacher's capabilities, including not only what they are now, but also from the point of view of their formation and development prospects [2]. Based on this definition, the teacher's potential is subject to development in the process of organizing distance learning.

Based on the research, the structure of the teacher's potential was highlighted, including motivational readiness for the implementation of distance learning, technological readiness and a reflexive-effective assessment of activities for the implementation of distance learning.

Motivational readiness includes a system of positive motivation and attitudes towards distance learning. Technological readiness includes skills in using methods of organizing distance learning, skills in using digital technologies, and the ability to choose an educational Web 3.0 resource to solve a pedagogical problem. Reflexive-effective assessment of the implementation of distance learning includes reflection and assessment of the process of distance learning [3, 4].

As you can see, the teacher's readiness for distance learning depends on the level of use of information, communication and digital means for solving pedagogical problems, his positive motivation.

One of the effective tools for the development of positive motivation and stress relief in distance learning is the organization of networking, which leads to the creation of an IT-community of teachers.

Based on the study [6], we define the IT-community in education as a mixed group of teachers who are engaged in a topic of mutual interest in the field of organizing distance learning. These are not just individual professional development opportunities in the form of a series of seminars, but creating a sense of community among members of the IT community by encouraging opportunities for interaction. This allows you to enrich and realize the potential of teachers in the field of distance education.

In the study of I.E. Devyatova [2] the following methods of potential rise are identified: a) coaching, mentoring, b) observation over more experienced colleagues, c) electronic courses and webinars, d) direct communication with the tutor of the advanced training course, e) simulation games, f) facilitation, g) internships, h) implementation of training projects, i) video courses, podcasts, mobile learning.

The active position of the teachers in the study and use of distance learning tools allows them to quickly adapt and get used to new learning.

In this case, it becomes necessary to create support from the IT community, which prompts and helps to find solutions in organizing successful distance learning [6].

Thus, the goal of this study is to substantiate the role of the IT community in increasing the potential of teachers for distance learning.

Research methodology

For research practice, we conducted a survey of teachers (university teachers and teachers of schools, colleges) twice. 343 teachers living in Pavlodar region participated in it. The initial survey was carried out before the organization of the IT-community and until the full inclusion of the teacher in it. We conducted the next survey after the advanced training courses and the full functioning of the teacher communities.

The survey included 14 questions, most of which related to the role of the IT community for the level of teacher use of digital technologies for distance learning.

The following substantive questions were asked:

- Assess your level of ICT literacy (knowledge of information and communication technologies in professional activity).
- Are you a member of the IT community?
- Do you actively participate in discussions with members of the IT community?
- Do you have any difficulties during preparing for an online lesson?
- What resources do you use for distance learning? (University distance learning platform, Web 3.0 online resources: virtual whiteboards, presentations, interactive exercises, etc., Teaching materials from the itclass.tou.edu.kz Internet resource, others).
- What difficulties do you experience the most with distance learning?
- Where do you take advanced training courses in ICT and distance learning?
- How do you prefer to acquire knowledge on the organization of distance learning? (Contact colleagues from the IT community, On your own, Improve your qualifications in courses and webinars, Other).

During the research, professional development courses for teachers were organized with an emphasis on creating an IT-community and communication in it. The teaching methodology was built on a project basis - projects were given to teachers that they performed in teams with subsequent defense (pitch).

After the training, the teachers were re-surveyed. The research results are discussed in the next section.

Research results

The initial survey showed that the majority of teachers assess their potential for distance learning as low (73 %). 68.2 % were not ready to switch to distance learning, 11 % indicated that they are members of IT community in education, the rest did not refer themselves to any community. Only 21 % of respondents are actively involved in discussions of the professional community. At the same time, it is indicated that difficulties arise when developing digital educational resources (85 %), when conducting classes in streaming systems (78 %), when creating online test materials (83 %), when organizing constant feedback (98 %). The main sources of knowledge were the advanced training courses (88 %) and self-study (12 %).

The high level of difficulties experienced by teachers in distance learning has determined the need to train them in advanced training courses. We conducted several courses in classes, where we organized all interaction around communication platforms: the participants received tasks that they performed in a group and individually, but later demonstrated and discussed the work in an organized community. Meetups were held, projects were defended, thanks to which communication in the IT community continued after the end of the courses.

The main content of training on the advanced training course included:

- Distance learning, forms of interaction with the learner, learning models;
- Digital educational resources, types, creation tools;
- Web 3.0 services in training. Creating a class in Google Classroom. Virtual whiteboard. Service of interactive maps. Use of Google services;
- Gamification of the educational process: Voki, Google-forms, Kahoot, Quiz, LearningApps;
- Creation of infographics for educational content (Infogr.am, Google Charts, Easel.ly, Draw.io, Canva);
- Record video lectures and publish them. Youtube channel maintenance and content management. Broadcast;
- Using MOOCs (Massive Open Online Courses) for formal and informal learning;
- Webinar services. Review, room creation. Other streaming platforms.

When studying on the advanced training course, we focused on networking, the need to communicate and exchange information with colleagues.

The secondary questionnaire was conducted after the successful defense of the final projects. The results showed that 81 % of students rate their potential for distance learning as high enough. 98 % of the trainees said they are ready to switch to distance learning. 100 % of the listeners indicated that they enter and actively participate in the IT community in education created during the courses, which helps the teacher. Almost all respondents became confident after joining the community, due to the fact that they can turn to colleagues with any difficulty.

Only 81 % of respondents began to actively participate in discussions of the professional community. Difficulty indicators decreased when developing digital educational resources (25 %), when conducting classes in streaming systems (12 %), when creating online test materials (5 %), when organizing constant feedback (13 %). Advanced training courses (61 %), self-study (15 %) and the IT community they entered (67 %). were cited by the respondents as the main sources of knowledge. Also, students indicated the resource of the IT community (itclass.tou.edu.kz) as a resource that can be used for distance learning.

The growth in indicators shows that the created IT-community has significantly influenced the growth of the confidence and potential of teachers for distance learning.

Discussion

Training on advanced training courses for teachers allowed them to master digital technologies for streaming classes, creating tests and exercises on Internet resources, and organizing classes. At the same time, motivation and psychological readiness for organizing distance learning and facing difficulties were formed in the process of active participation in the IT community of fellow teachers. Community members had a sense of community.

One of the difficulties of teachers, which the majority pointed out, is the lack of methodological support (ready-made teaching materials, consultations). Thanks to the joint efforts of the members of the IT community, materials have been developed that can be used by subject teachers (in particular, computer science teachers) in distance education.

The process of training teachers on the advanced training course showed that teachers can get the missing knowledge or materials by asking colleagues from the IT-community, which increased the effectiveness of training, along with project activities.

Conclusion

As the survey of teachers before and after the creation of the IT community shows, their potential for organizing distance learning has grown significantly. Participation

in meetups, discussions, in project activities contributed to the growth of confidence, their readiness to face the difficulties of distance learning, since the teacher received quick feedback from colleagues when difficulties arose.

References

1 **Mary Frances Rice, Patrick R. Lowenthal&Xeturah Woodley** Distance education across critical theoretical landscapes: touchstones for quality research and teaching, In *Distance Education*. – 41:3. – 2020. – P. 319–325. – DOI: 10.1080/01587919.2020.1790091.

2 **Devyatova, I. E.** Development of pedagogical potential of teacher in corporate training system // *Nauchnoye obespecheniye sistemy povysheniya kvalifikatsii kadrov [Scientific support of the personnel development system]*. – 2016. – №3 (28). [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitiye-pedagogicheskogo-potentsiala-uchitelya-v-sisteme-korporativnogo-obucheniya> (date of reference: 11.11.2020) (in Russian).

3 **Kurkina, D. V.** Pedagogical potential and e-learning problems // *Vestnik nauki i obrazovaniya*. [Bulletin of Science and Education]. – 2018. – №11 (47). [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskiy-potentsial-i-problemy-onlayn-obucheniya> (Date of Access 01.11.2020) (in Russian).

4 **Dikalova, M. V.** Professional readiness of teachers for distance learning of disabled children// *Bulletin of the Adyghe State University. Series 3: Pedagogy and Psychology*. – 2013. – №1 (112). [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-gotovnost-uchiteley-k-osuschestvleniyu-distantsionnogo-obucheniya-detey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya> (Date of Access 01.11.2020) (in Russian).

5 **Murzina, N. P.** Teacher's professional readiness for distance learning in a tense situation in the society and education. In *Bulletin of Omsk State Pedagogical University. Humanitarian research*. 2020. №2 (27). [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/professionalnaya-gotovnost-uchiteley-k-distantsionnomu-obuchenyu-v-usloviyah-napryazhennoy-situatsii-v-obschestve-i-obrazovaniy> (Date of Access 01.11.2020) (in Russian).

6 **Banasik, M. D., Dean, J. L.** Non-Tenure Track Faculty and Learning Communities : Bridging the Divide to Enhance Teaching Quality. In *InnovHigh Educ* 41. – 333–342. (2016). –<https://doi.org/10.1007/s10755-015-9351-6>.

Material received on 15.12.20.

Д. Б. Абыкенова¹, А. Ж. Асаинова², А. С. Сейтбатталова³

Білім берудегі IT-community дамыту арқылы қашықтықтан оқытудағы педагогтердің әлеуетін арттыру

^{1,2}Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;
³Қазақ Инновациялық академиясы,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.;
«BilimAl», Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Д. Б. Абыкенова¹, А. Ж. Асаинова², А. С. Сейтбатталова³

Повышение потенциала педагогов в дистанционном обучении через развитие IT-community в образовании

^{1,2}Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;
³Казахстанская инновационная академия,
Республика Казахстан, г. Семей;
«BilimAl», Республика Казахстан, г. Алматы.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Авторлар нетворкингті дамыту және IT-community білім беру жүйесін құру арқылы қашықтықтан оқытуда педагогтердің әлеуетін арттыру қажеттілігін қарастырады. мақалада «педагогтың қашықтықтан оқытуға әлеуеті», «білім берудегі it-community» ұғымдарының анықтамалары келтірілген. Зерттеу жүргізілді, оның барысында мектептердің, колледждер мен университеттердің 343 педагогы біліктілікті арттыру курстарында қашықтықтан оқыту үшін цифрлық білім беру технологияларын пайдалану бойынша оқытылды.

COVID19 пандемиясының карантиндік кезеңінде оқытуды ұйымдастыру үшін оқытушыға қажетті білімді қамтитын оқыту мазмұны сипатталған: қашықтықтан оқыту, оқыту модельдері, сандық білім беру ресурстары, оқытудағы Web 3.0 қызметтері, оқу процесін геймификациялау, бейне дәрістерді жасау, жазу және оларды жариялау, ресми және бейресми оқыту үшін ЖАОК пайдалану, вебинар қызметтері, бөлмені шолу, құру, басқа ағынды платформалар.

Зерттеуде IT-community дамуына ерекше көңіл бөлінді: педагогтар топтарда жобалық қызметті орындады, талқылаулар

мен митаптарға қатысты, соның арқасында әріптестерінен кері байланыс алды. Кіру және шығу сауалнамасы өткізілді, оның нәтижелері кәсіби IT-қоғамдастыққа белсенді қатысу арқылы педагогтердің әлеуетін дамытудың оң динамикасын көрсетті.

Кілтті сөздер: педагогтардың әлеуеті, қашықтықтан оқыту, IT-community, біліктілікті арттыру, цифрлық білім беру технологиялары.

Авторами рассматривается необходимость повышения потенциала педагогов в дистанционном обучении через развитие нетворкинга и создания образовательного IT-community. В статье приводятся определения понятий «потенциал педагога к дистанционному обучению», «IT-community в образовании». Проведено исследование, в процессе которого было обучено 343 педагога школ, колледжей и университетов по использованию цифровых образовательных технологий для дистанционного обучения на курсах повышения квалификации. Описано содержание обучения, включающее необходимые для преподавателя знания для организации обучения в период карантинного периода пандемии COVID19: дистанционное обучение, модели обучения, цифровые образовательные ресурсы, сервисы Web 3.0 в обучении, геймификация учебного процесса, создание, запись видеолекций и публикация их, использование MOOK для формального и неформального обучения, сервисы вебинаров. Обзор, создание комнаты. Другие стриминговые платформы). В исследовании особый акцент делался на развитие IT-community: педагоги выполняли проектную деятельность в группах, участвовали в обсуждениях и митапах, благодаря чему получали обратную связь от коллег. Было проведено входное и выходное анкетирование, результаты которого показали положительную динамику развития потенциала педагогов через активное участие в профессиональном IT-сообществе.

Ключевые слова: потенциал педагогов, дистанционное обучение, IT-community, повышение квалификации, цифровые образовательные технологии.

<https://doi.org/10.48081/NCFM1019>

В. Х. Адилова¹, Р. Х. Шаймарданов², Э. О. Франсис³

^{1,3}Торайгыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;
²БУ ВО ХМАО-Югры «СурГПУ»,
Российская Федерация, г. Сургут

МОДЕЛЬ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ТРУДА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В данной статье предметом анализа выступает моделирование процесса формирования культуры интеллектуального труда. Методология представленной модели процесса формирования культуры интеллектуального труда раскрыта через применение аналитико-синтетического способа и метода моделирования. Генетическая взаимосвязь концепции и теории формирования культуры интеллектуального труда отображает структурно-содержательную стратегию и логичность этапов формирования культуры интеллектуального труда, что дает возможность разработать и описать модель, объяснить, преобразовать и прогнозировать явления и процессы через историко-генетическое осмысление сущности культуры интеллектуального труда.

Модель формирования культуры интеллектуального труда как эвристическая система научных идей позволяет раскрыть закономерности и существенность, общность и необходимость, внутренность и внешность связей в структуре данной модели.

В мировом образовательном масштабе система образования, выполняя требования нового информационного общества и создавая базу высшего профессионального образования, опирается на документы глобального характера о модернизации образования и ее стратегии. Данные процессы также повлияли на теоретическое переосмысление феномена сущности человека и форм воздействия разнообразных учений на его образование.

Ключевые слова: модель, концепция, теория формирования культуры интеллектуального труда, антропологическая парадигма, уровни знаний.

Введение

Концепция процесса формирования культуры интеллектуального труда будущих специалистов в русле антропологической парадигмы основана на методологических и мировоззренческих установках психолого-педагогической науки и философии образования. Важным аргументом её рассмотрения является возможность логически обосновать идею вида бытия человека, основания и формы знаний, стили и позиции. Множество независимых форм поведения человека отражают отсутствие единой общей сущности индивида. Массовое общество и возросшие проблемности человека негативно воздействуют на устойчивые формы индивидуальной и коллективной идентичности. Ситуация противоречивости и неопределенности знаний в системе образования требует разработки модели на основе новых подходов, способов, путей и решений.

Развитие социобиотехнологий по изменению природы человека и создание новых коммуникационных технологий связаны с глобализацией, интеграцией, интенсификацией, оптимизацией, модернизацией и информатизацией общества. Такие технологии психически и духовно изменяют человека, что заставляет выделить сущностные свойства человека и определить пути сохранения рациональности и духовности, ценных для культуры отдельного человека, коллектива, общества.

Объект исследования: модель процесса формирования культуры интеллектуального труда будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки.

Предмет исследования: функционирование модели процесса формирования культуры интеллектуального труда в профессиональной подготовке будущих специалистов.

Цель: исследование закономерностей структурно-содержательной тактики процесса формирования культуры интеллектуального труда будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки.

Задача:

– раскрыть содержательные элементы модели, вытекающие из закономерностей концепции формирования культуры интеллектуального труда в процессе профессиональной подготовки специалистов на основе антропологической парадигмы.

Методы и результаты исследования. Анализ концепции формирования культуры интеллектуального труда на основе антропологической парадигмы, как системы взглядов на данную проблему, придает смысл явлениям и процессам, которые имеют определенный замысел, ведущую идею, указывают на способы для проектирования системы средств витагенного опыта человека. Содержательными элементами концепции процесса формирования культуры интеллектуального труда на основе антропологической парадигмы служат:

- проблемы ФКИТ как предмет целенаправленной рефлексии;
- историко-генетический анализ КИТ как витагенный опыт человека;
- идеи как выражение основополагающего замысла концептуальной основы;
- подходы для раскрытия смысла основных концептов и осуществления их целостности;
- закономерности и принципы как направления и логика возможных действий по успешному осуществлению процесса формирования культуры интеллектуального труда;
- блоки и компоненты многомерного интеллекта.

Концепция как методологический базис теории формирования культуры интеллектуального труда, её содержательное ядро, отличается от теории тем, что в теории содержатся законы и закономерности процесса формирования культуры интеллектуального труда, а в ее концепции технологичность, эмпиричность, воспроизводимость, тиражируемость, гарантированность основана на практике и является ядром теории формирования культуры интеллектуального труда. Поэтому данная концепция занимает технологический уровень методологического знания.

Методологические знания процесса формирования культуры интеллектуального труда на философском уровне определяются антропологической парадигмой как совокупностью научных достижений и определяющей позицией.

Общенаучный уровень процесса формирования культуры интеллектуального труда определяется антропологическим подходом. Поэтому основную категорию процесса формирования культуры интеллектуального труда на основе антропологического подхода составляет культура процесса самопознания, самосозидания человеком своей личности (рисунок 1).

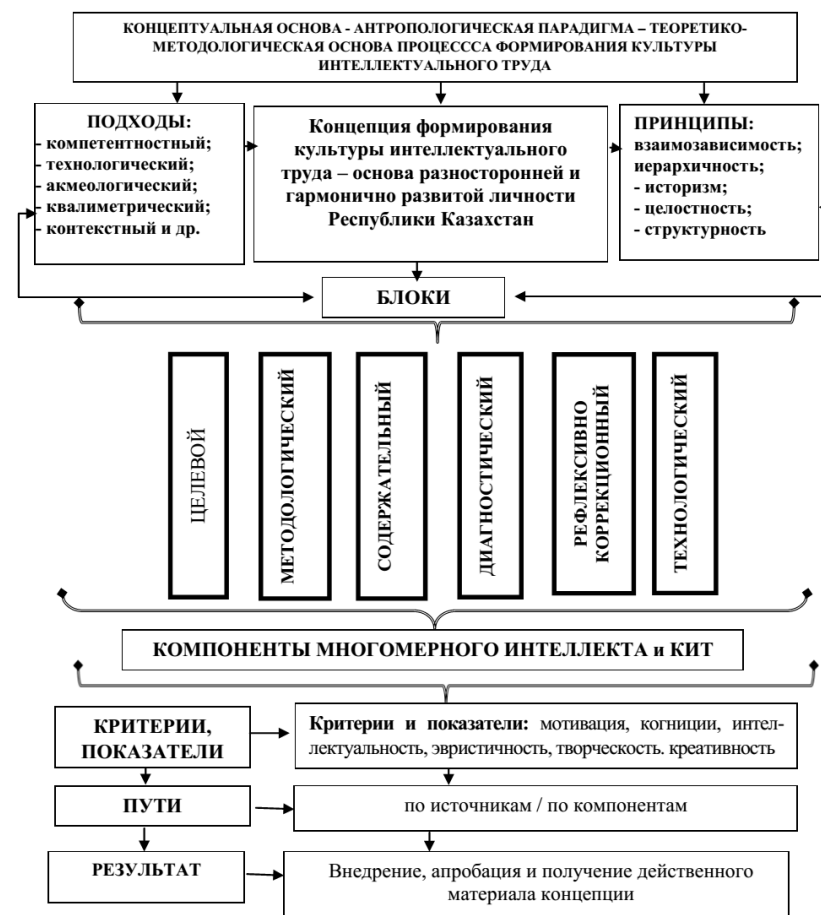


Рисунок 1 – Модель процесса формирования культуры интеллектуального труда

Антропоцентрическая парадигма, как система изменений, утверждает право человека на собственную мысль и творчество, продукты творческого интеллекта. Историко-генетический аспект культуры интеллектуального труда конкретизируются через явления, факты и события, что определяет взгляд на логику и этапы развития культуры интеллектуального труда как историко-педагогического процесса, регламентирует отбор содержания,

позволяет интерпретировать фактологический материал и закладывает аксиологические критерии и параметры.

Моделирование процесса формирования культуры интеллектуального труда взаимосвязано с поведенческой моделью будущего специалиста и моделями развития личности. В рамках поведенческой модели решается противоречие между интеллектуальной деятельностью обучаемых и их потенциальными способностями.

Логика требований к интеллектуальной деятельности обучаемых противоречит сформированным знаниям, умениям, способам действий. Характеризуется приспособленностью обучаемых к внешним преобразованиям, что противоречит выработанным стилям действий и коммуникаций, формам и методам деятельности. В русле антропологической парадигмы необходимо учитывать интеллектуальную зрелость, профессиональную периодизацию, уровень культуры интеллектуального труда будущего специалиста.

Выводы

В связи с этим выделяются этапы процесса формирования культуры интеллектуального труда:

- осмыслить сущность изучаемого феномена;
- усвоить знания об особенностях и свойствах;
- отразить применимость умений, навыков, функций, действий, компетенций, операций в практико-ориентированной деятельности;
- проанализировать актуальность знаний, умений, навыков, способов действий, мыслительных операций, ценностей;
- провести систематизацию, обобщение и апробацию. Эти этапы необходимо осуществлять, учитывая особенности и цели обучения, формирование компетенций с потребностью в самоуважении и самоактуализации.

Модель процесса формирования культуры интеллектуального труда как логический путь от идеи (положения) в концепции, концепции в теории рассматривается нами в рамках методологического подхода, подход определен в рамках определенной парадигмы.

Список использованных источников

- 1 **Жуматаева, Е. О.** Основы современной дидактики : учебное пособие / Е. О. Жуматаева. – Алматы : Эверо, 2016. – 125 с.

2 **Бурдина, Е. И.** Теория и практика развития творческого потенциала педагогов в системе непрерывного многоуровневого педагогического образования : диссертация д-ра пед. наук : 13.00.08. Павлодар, 2007. – 336 с.

3 **Богоявленская, Д. Б.** Интеллектуальная активность как проблема творчества. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского ун-та. – 1983. – 172 с.

4 **Давыдов, В. В.** Новый подход к пониманию структуры и содержания деятельности // Вопросы психологии. – 2003. – № 2. – С. 42–495.

5 **Шаймарданов Р. Х.** Теория и технология интенсивного развития профессиональной личности учителя в вузе: дисс... д-ра пед. наук : 13.00.08. – Казань, 1998. – 667 с.

6 **Краевский, В. В.** Методология педагогики : Пособие для педагогов-исследователей. – Чебоксары : Изд-во Чуваш, ун-та, 2001. – 244 с.

7 **Щедровицкий, Г. П.** Рефлексия в деятельности // Мышление. Понимание. Рефлексия. – М., 2005. – С. 64–125.

8 **Хузиахметов, А. Н.** Познавательный интерес как фактор развития активности самостоятельности учения // Сборник научных трудов. Материалы МНПК «Инновационные технологии в образовании». – Казань : ТРИ «Школа». – 2012. – С. 78–82.

9 **Лебединцева, Л. А.** Понятие и сущность интеллектуального труда в современных экономико-социологических исследованиях // Общество. Среда. Развитие (Terra Humana). – 2012. – № 1. – С. 108.

10 **Башун, О. В.** Развитие культуры интеллектуального труда будущего учителя как философский, психолого-педагогический феномен // Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки. – 2009. – С. 51–57.

References

1 **Zhumataeva, E. O.** Osnovy sovremennoi didaktiki [Fundamentals of modern didactics : textbook]. Ed. E. Zhumataeva. – Almaty, 2016. – 125 p.

2 **Burdina, E. I.** Úzdiksiz kóp deńgeili pedagogikalıq bilim berý júesinde muǵalimderdiń shyǵarmashylyq áleyetin damytýdyń teorıasy men praktikasy [Theory and practice of development of creative potential of teachers in the system of continuous multi-level pedagogical education]. Dissertation of the Doctor of Pedagogical Sciences : 13.00.08. – Pavlodar, 2007. – 336 p.

3 **Bogoyavlenskaya, D. B.** Zıatkerlik belsendilik shyǵarmashylyq máselesi retinde [Intellectual activity as a problem of creativity]. – Rostov-on-don : Publishing house of the Rostov University, 1983. – 172 p.

4 **Davydov, V. V.** Qyzmettiń qurylymy men mazmunyn túsinýdiń jańa tásilі [A new approach to understanding the structure and content of activity]. In Question of psychology. – 2003. – No. 2. – P. 42–49.

5 **Shaimardanov, R. H.** Joǵary oqý ornyndaǵy muǵalimniń kásibi tulǵasynyn qarqyndy damýynyn teoriasy men tehnologiasy [Theory and technology of intensive development of professional personality of a teacher in higher education]. – Kazan, 1998. – 667 p.

6 **Kraevsky, V. V.** Pedagogika ádistemesi : pedagog-zertteýshilerge arnalǵan qural. – [Methodology of pedagogy : Handbook for teachers and researchers]. – Cheboksary, 2001. – 244 p.

7 **Shchedrovitsky, G. P.** Is-árekettegi refleksia Reflexion in the activity. In Oılaý. Túsiný. Refleksia [Thinking. Understanding. Reflection]. – M., 2005. – P. 64–125.

8 **Khuziakhmetov, A. N.** Tanymdyq qyzyǵyshylyq oqý táýelsizdigi belsendiliginin damý faktory retinde [Cognitive interest as a factor in the development of activity and independence of teaching]. – Kazan : TRI «School», 2012. – P. 78–82.

9 **Lebedintseva, L. A.** Qazirgi ekonomikalıq jáne Áleýmettik zertteýlerdegi zıatkerlik eńbek uǵymy jáne máni [The concept and essence of intellectual labor in modern economic and sociological research]. In Society. Habitat. Development (Terra Humana). – 2012. – No. 1. – P. 108–111.

10 **Bashun, O. V.** Bolashaq muǵalimniń zıatkerlik eńbek mádenietin filosofialyq, psihologialyq-pedagogikalıq fenomen retinde damytý [Development of the culture of intellectual labor of the future teacher as a philosophical, psychological and pedagogical phenomenon]. In Vestnik KRAUNC. Humanities]. – 2009. – P. 51–57.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

V. X. Adilova¹, P. X. Shaimardanov², É. O. Francis³

Болашақ мамандардың зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру процесінің моделі

^{1,3}Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

²Сургут мемлекеттік педагогикалық университеті,

Ресей Федерациясы, Сургут қ.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

V. Kh. Adilova¹, R. Kh. Shaimardanov², E. O. Francis³

The model of the process of formation of intellectual labor culture in future specialists

^{1,3}Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

²Surgut State Pedagogical University,

Russian Federation, Surgut.

Material received on 15.12.20.

Бұл мақалада зияткерлік еңбек мәдениетін моделдеу процесі талдау пәні болып табылады. Ұсынылған зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру моделінің әдіснамасы зерттеу материалдарын талдау мен синтездеуді, сондай-ақ үлгілеу әдісін қолдануды көздейді. Мақалада модель ұсынылған, оның мазмұндық сипаттамалары келтірілген. Нәтижелер жоғары кәсіптік білім беру процесінде қолданылуы мүмкін. Зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру тұжырымдамасы мен теориясының генетикалық байланысы зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру кезеңдерінің құрылымдық-мазмұндық стратегиясы мен логикасын көрсетеді, бұл зияткерлік еңбек мәдениетінің мәнін тарихи-генетикалық түсіну арқылы үлгіні жасауға және сипаттауға, құбылыстар мен процестерді түсіндіруге, түрлендіруге және болжауға мүмкіндік береді.

Ғылыми идеялардың эвристикалық жүйесі ретінде зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру моделі осы модель құрылымындағы заңдылықтар мен маңыздылықты, қауымдастық пен қажеттілікті, ішкі және сыртқы байланыстарды ашуға мүмкіндік береді.

Әлемдік білім беру ауқымында білім беру жүйесі жаңа ақпараттық қоғамның талаптарын орындай отырып және жоғары кәсіптік білім беру базасын құра отырып, білім беруді жаңғырту және оның стратегиясы туралы жаһандық сипаттағы құжаттарға сүйенед. Бұл процестер адамның мәні феноменін және оның біліміне әртүрлі ілімдердің әсер ету формаларын теориялық қайта қарастыруға да әсер етті.

Кілтті сөздер: зияткерлік еңбек мәдениетін қалыптастыру моделі, Тұжырымдамасы, теориясы, антропологиялық парадигма, білім деңгейлері.

In this article, the subject of analysis is modeling the process of forming the culture of intellectual labor. The methodology of the presented model of the process of forming the culture of intellectual labor is revealed through the use of analytical-synthetic method and modeling method. The genetic relationship between the concept and the theory of intellectual labor culture formation reflects the structural and content strategy and logic of the stages of intellectual labor culture formation, which makes it possible to develop and describe a model, explain, transform and predict phenomena and processes through a historical and genetic understanding of the essence of intellectual labor culture.

The model of forming the culture of intellectual labor as a heuristic system of scientific ideas allows us to reveal the regularities and significance, generality and necessity, internal and external connections in the structure of this model.

On a global educational scale, the education system, fulfilling the requirements of the new information society and creating a base for higher professional education, is based on global documents on the modernization of education and its strategy. These processes also influenced the theoretical reinterpretation of the phenomenon of the essence of man and the forms of influence of various teachings on his education.

Keywords: model, concept, theory of intellectual labor culture formation, anthropological paradigm, knowledge levels.

FTAMP 14.07.03

<https://doi.org/10.48081/RYUD1596>**К. С. Адильжанова¹, И. А. Оралканова²**

¹Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.;

²Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

СТУДЕНТТЕРДЕГІ ЭМОЦИЯЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН СУБЪЕКТИВТІ ҚАНАҒАТТЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙЛЕРІ

Кең көлемді ақпарат, инновациялар мен үздіксіз өзгерістер, жоғары бәсекелестік жағдайындағы жұмыс қазіргі адамның күнделікті өміріне айналды. Мақалада мәселенің шығу тарихы талданып, эмоциялық интеллекті зерттеудің заманауи тәжірибеге бағытталған тәсілдері сипатталады. Онтогенездегі эмоциялық интеллект дамуының факторларын зерттеу мәселесі қарастырылады және эмоциялық интеллект пен субъективті қанағаттың өзара байланысын зерттеудің қажеттілігі негізделген. Мақаланың мақсаты болашақ педагогтердегі эмоционалды интеллект және субъективті қанағаттың өзара байланысын дәйектеу. Зерттеуге педагог мамандықтарының 138 студенті қатысты. Зерттеу әдістері – Д. В. Люсиннің эмоциялық интеллект тесті және К. Риффтің психологиялық қанағат тесті. Д. В. Люсиннің эмоциялық интеллект сауалнамасы 46 мәлімдемеден тұрады, оған субъект «келіседі/келіспейді» деп жауап береді және олар бес кіші өлшемге біріктіріліп, өз кезегінде негүрлым жалпы тәртіптің төрт шкаласына біріктіріледі. Психологиялық қанағат шкаласын (The scales of psychological well-being) Кэрл Рифф жасаған. Бұл әдіс психологиялық қанағаттың негізгі компоненттерінің көрсеткіштерін өлшеуге арналған. Зерттеу нәтижелері бойынша эмоциялық интеллект деңгейінің төмен көрсеткішті респонденттері көп жағдайда субъективті қанағаттың төмен деңгейіне ие болды. Тұлғааралық эмоциялық интеллект субъективті қанағаттың жағымды қарым-қатынас, тұлғалық осу сияқты көрсеткіштерімен, иікітұлғалық эмоциялық интеллект-автономия, ортаны басқару және өмірлік мақсат көрсеткіштерімен тығыз байланысты.

Кілтті сөздер: эмоциялық интеллект, субъективті қанағат, тұлғалық өсу, кәсіби жетістік, психоэмоциялық қажу, тұлғааралық өзара әрекеттесу.

Кіріспе

Қазіргі уақытта адамның эмоциялық мәдениеті психологияның ең өзекті мәселесі болып табылады. Психологиялық-педагогикалық зерттеулер жас ұрпақ бойында «сезімді тәрбиелеу» қажеттілігіне бағытталған. Бірқатар заманауи шетелдік және отандық теорияларда эмоциялар қарабайыр биологиялық процесс ретінде емес, білімнің ерекше түрі ретінде қарастырылады. Эмоция қарапайым қабылдау сигналдарымен байланысты және мағыналар жүйесіне «енгізілген». Эмоциялық күйлер жеке тәжірибе үшін маңызды болғандықтан және жеке тұлғаның өзі және оның қоршаған ортасы туралы ақпарат бере отырып, оны білдіруге қызмет ететіндіктен, оларды мағыналар ретінде түсіндіруге болады. Демек, әдебиетте «суық» және «ыстық» танымдық метафораның пайда болуы кездейсоқ емес, бұл эмоциялардың артындағы білім мәртебесін тануды дәл анықтайды [1]. Демек, идея адамдарда эмоциялық интеллекттің (қысқартылған түрде ЭМИн) болуы туралы туындайды. ЭМИн тұжырымдамасы Э. Торндайк, Д. Гилфорд, Г. Эйсенк сияқты авторлар жасаған әлеуметтік интеллект тұжырымдамасынан туындады. Х. Гарднер өзінің интеллектуалды теориясы шеңберінде тұлға ішілік және тұлға аралық интеллекті сипаттағанда ЭМИн тұжырымдамасына ерекше жақындады. Оның осы тұжырымдамаларға енгізген қабілеттері ЭМИн-мен тікелей байланысты. Мәселен, тұлға ішілік интеллект оны өзінің эмоциялық өміріне, оның аффектілері мен эмоцияларына қол жетімділік деп түсіндіреді: сезімдерді бірден ажырата білу, оларды атау, оларды символдық кодтарға айналдыру және өз мінез-құлқын түсіну және бақылау құралы ретінде пайдалану мүмкіндігі [2]. Егер ЭМИн-нің алғашқы зерттеулері шетелдік басылымдарда өткен ғасырдың 90-жылдарында пайда бола бастаса, қазір «эмоциялық интеллект» термині барған сайын теориялық ізденістердің ғана емес, практикаға бағытталған зерттеулердің объектісіне айналууда. ЭМИн пен тұлғаның субъективті қанағаттың арақатынасы туралы тереңірек зерттеуді қажет ететін кейбір фактілер алынды [3].

Эмоциялық интеллекті Э. Торндайк: адамдарды түсіну және олармен өзара әрекеттесу қабілеті туралы айтып, оны әлеуметтік интеллект деп атады (абстрактілі және нақты интеллектпен қатар). Торндайк осы қабілетпен тұлға аралық өзара қарым-қатынастың нәтижелілігін және

адамдар арасындағы қарым-қатынаста «ақылмен» шешу қабілетімен байланыстырады.

Сондай-ақ әлеуметтік интеллект көбіне даналықпен анықталады. Стернберг «ақылды интеллект» деп сипаттаған кезде, «ақылды адамға» тән қасиеттер «күнделікті» ақылдың сипаттамасын құрайтын сипаттамалардан ерекшеленетінін анықтады [4].

Ал П. П. Фесенко мен Т. Д. Шевеленкова субъективті қанағатты түсінуге маңызды қосымша жасайды, оның құрылымдық компоненттері әр түрлі дәрежедегі ауырлық дәрежесіне жете алатынын, сол арқылы әр адамның бойындағы осы құрылымның ерекшелігін анықтайды. Сондай-ақ, авторлар өзінің мағынасы мен мазмұны бойынша психологиялық қанағат адамның өз өміріне қатынасының экзистенциалдық тәжірибесімен байланысты екенін атап көрсетеді. «Қатаң түрде айтқанда, бұл, ең алдымен, субъективті қанағаттың тасымалдаушысының санасында бар және осы тұрғыдан субъективті шындық, тұтастық сияқты сипатқа ие, өзінің болмысын интегралды бағалауға негізделген деп жазады» [5, 95 б.].

Бұл авторлардың көзқарасынан эмоциялық интеллект пен субъективті қанағат арасындағы байланыс, ол тұлға аралық өзара қарым-қатынастың нәтижелілігін және адамдар арасындағы қарым-қатынаста «ақылмен», санаға, даналыққа негізделгендігін көре аламыз. Яғни эмоциялық интеллект неғұрлым жоғарылаған сайын адамда психологиялық қанағат болады.

Эмоциялық интеллекттің заманауи тұжырымдамасына жақын болғандардың бірі – Х. Гарднердің көптеген ақылдылар теориясы болды. Осы теорияға сәйкес, интеллект құрылымында тұлғааралық және ішкітұлғалық компоненттерді ажыратуға болады. Тұлғааралық интеллект өзара қарым-қатынастарды, қақтығыстарды шешу қабілеттілігін, көшбасшылық қасиеттерін қамтиды. Гарднер адамның жеке ақыл-ойы арқылы «өзінің эмоциялық өміріне, өз сезіміне және эмоцияларына қол жеткізу: сезімдерді бірден ажырата білу, оларға қоңырау шалу, символдық кодтарды аудару және өз мінез-құлқын түсіну және басқара алу құралы ретінде қолдана алу қабілеті» [4].

Тағы бір орыс зерттеушісі С.А. Водяха [6] психологиялық қанағатты тұрақты қасиет деп санайды, мұнда позитивті эмоциялар басым болады, тығыз қарым-қатынастар, өмірге субъективті қатысу, өмірдің мәнділігі және позитивті өзіндік мотивация бар.

Н. А. Батулин және авторлар үшін [7] – жеке тұлғаның субъективті қанағаты тұлғаның өзін-өзі реттеу факторы, психикалық күйлердің өзін-өзі реттеу нәтижесі, өмірді қабылдау болып табылады.

Х. Гарднер және С. А. Водяха мен Н. А. Батурин пікірлерінен өзін түсіну және өзгелерді түсіну адамдардың өмірге деген психологиялық, яғни субъективті қанағатын көрсететіндігін байқаймыз. Бұл біздің зерттеуіміздегі бірінші көрсеткіш болып табылады. Эмоциялық интеллект субъектінің тұлға ретінде дамуына және субъектінің кәсіби іс-әрекетінің нәтижесіне әсерін тигізеді. Адамдардың қызметтерінде эмоциялық қажуы эмоциялық интеллектпен байланысты. Егер адамның эмоциялық интеллектісі жоғары болса, оның қызметіне деген қатынасы да өзгермек.

С. Л. Рубинштейн ойлаудың ақыл-ой процесі – интеллектуалдың бірлігі, ал эмоция – эмоциялық және интеллектуалды бірлік деп санады [8].

Сонымен, Л. А. Куликов [9] тұлғаның үйлесімділігі тұлғаның болмысының негізгі аспектілерінің пропорционалдылығы деп түсінеді: әлеуетті және іске асырылатын тұлғаның кеңістігі, жабайылық энергия мен уақыты. Бірақ үйлесімділікке апаратын жол ұзақ және оған белгілі бір хаоссыз, яғни психологиялық күйзеліссіз жетуге болмайды. Сіз бірдене жетіспесе бақытты сезіне алмайсыз, – деп жазады А. А. Мильтс [10], – диссонансты мойындау әртүрлілікті үйлесімділікке әкеледі, өйткені статикалық, тұйықталған реттеу жүйесі тек идеал мен шындық арасындағы айырмашылықтың арқасында дами алады.

Сондықтан, болашақ педагогтардың өз кәсібінде, өмірде табыстарға қол жеткізуде эмоциялық интеллект және субъективті қанағаттың маңызы зор, себебі ол адамға өзгермелі ортаға, қоғамға бейімделуге, адамдарды түсінуге, айналадағылармен тиімді өзара әрекеттесуге мол мүмкіндік береді, яғни эмоцияны адекватты көрсете алу. Өзіне қанағаттанған, өміріне қанағаттанған адам қайсыбір эмоцияны да адекватты көрсете алады. Дұрыс эмоциялық жауап тікелей денсаулықпен байланысты. Ал дені сау адам өзін түсіне алады, өзгені түсінеді және өз эмоциясын басқара біледі.

Эмоциялық күйін реттейтін адамдар дені сау, өйткені олар эмоциялық күйді дұрыс қабылдап, олар өз сезімдерін қалай және қашан білдіретінін біледі және өз күйін тиімді түрде реттей алады. Эмоцияларға психикалық бақылаудың объективті өлшемі эксперименттік тұрғыдан реттелген позитивті қатынасты сақтау тенденциясымен байланысты. Зерттеулер көрсеткендей, эмоциялық интеллектісі жоғары адамдар теріс ақпарат алғаннан кейін эмоциялық интеллектісі төмен адамдарға қарағанда көңіл-күйінің ауытқуына аз ұшырайды.

Субъективті қанағат әрдайым эмоциялық интеллектімен байланысты. Эмоциялық интеллектісі жоғары дамыған адамдарда субъективті қанағатта жоғары болады және керісінше, интеллектісі төмен адамдардың субъективті қанағаты төмен болады деп болжам жасаймыз.

Осыған байланысты біз эмоциялық интеллект және субъективті қанағаттың даму деңгейлеріне эксперименталды зерттеу жүргіздік. Зерттеуге Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің педагог мамандықтарынан 138 студент қатысты. Атап айтқанда, география, бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі, педагогика және психология, ағылшын тілі мамандығының студенттері. Зерттеу пәні болып, 1-4 курс студенттерінің эмоциялық интеллект және субъективті қанағаттың даму деңгейлері болып табылады.

Зерттеу әдістері

Д. В. Люсиннің эмоционалды интеллект сауалнамасы, К. Риффтің «Психологиялық қанағат» тесті жүргізілді.

Д. В. Люсиннің эмоциялық интеллект сауалнамасы 46 мәлімдемеден тұрады, оған субъект «келіседі/келіспейді» деп жауап береді және олар бес кіші өлшемге біріктіріліп, өз кезегінде неғұрлым жалпы тәртіптің төрт шкаласына біріктіріледі (1-кесте).

Кесте 1 – ЭМИн сауалнамасының құрылымы

	Тұлғааралық эмоционалды интеллект	Тұлғаішілік эмоционалды интеллект
Эмоцияларды түсіну	Басқа адамдардың эмоцияларын түсіну	Өз эмоцияларын түсіну
Эмоцияларды басқару	Басқа адамдардың эмоцияларын басқару	Өз эмоцияларын басқару

2 Субъективті қанағат шкаласын (The scales of psychological well-being) Кэрл Риф жасаған. Бұл әдіс субъективті қанағаттың негізгі компоненттерінің көрсеткіштерін өлшеуге арналған. Сонымен өзін-өзі қабылдау (жеке тұлғаның барлық жақтарын түсіну және қабылдау, өзін және жалпы бүкіл өмірін позитивті бағалау), тұлғалық өсу (дамуға деген ұмтылыс, жаңа нәрселерді үйрену, өзіндік прогресс сезімі); автономия (әлеуметтік қысымға қарсы тұру қабілеті), қоршаған ортаны басқару (қалағаныңызға жету мүмкіндігі, мақсатыңызды жүзеге асыру жолында қиындықтарды жеңе білу); айналасындағылармен жағымды қарым-қатынастар (ұзақ мерзімді сенімді қарым-қатынастар орнату мүмкіндігі, эмпатияға қабілеттілік, басқалармен қарым-қатынаста икемділік), өмірлік мақсаттың болуы (сіздің өміріңіздің мәнділігін, өткен, қазіргі және болашақ құндылықтарын сезіну).

Нәтижелер және талқылау

Люсиннің ЭМИн әдістемесі бойынша эксперимент жүргізілді. Оның нәтижесі кесте 2-де көрсетілген.

Кесте 2 – Жалпы 1-4 курстар арасындағы эмоциялық интеллект деңгейі (%)

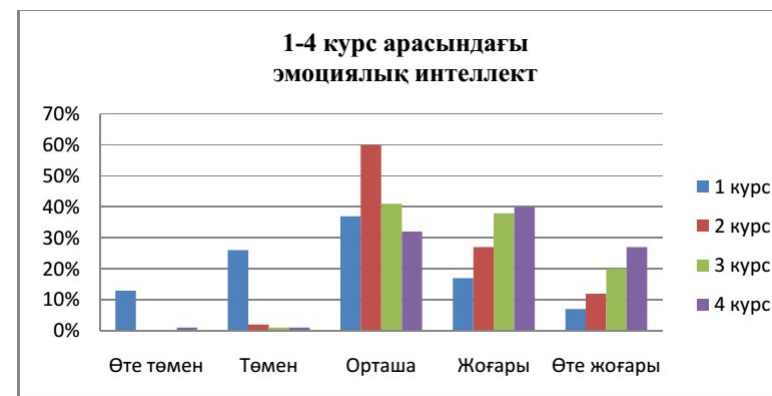
курс	Эмоциялық интеллект				
	Өте жоғары	Жоғары	Орташа	Төмен	Өте төмен
1 курс	7%	17%	37%	26%	13%
2 курс	20%	27%	60%	2%	0%
3 курс	31%	38%	41%	1%	0%
4 курс	27%	40%	32%	1%	1%

1 курс (30 студент) бойынша өте жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 7 %-ы көрсетті, ал жоғары бұдан пайыздық жағынан көп мөлшерде 17 % болды, бұлардың ішінде бірінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 37 %-ды көрсетті. Бірақ төменгі деңгейді көрсеткен студенттердің саны аз емес, олар 26 % болды. Өкінішке орай өте төмен деңгей 13 %-ды көрсетті. Осы деңгейлердің ішінде бірінші курстарда ең жоғарғысы орташа да, одан кейінгі төменді алды, ең азы өте жоғарыны алды.

2 курс (31 студент) бойынша өте жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 20 %-ы көрсетті, ал жоғары бұдан пайыздық жағынан көп мөлшерде 27 % болды, бұлардың ішінде екінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 60 %-ды көрсетті. Төменгі деңгейді студенттердің 2 %-ы көрсетті. Осы деңгейлердің ішінде екінші курстарда ең жоғарғысы орташа да, одан кейінгі жоғарыны, ең азы төмен деңгейді алды.

3 курс (49 студент) бойынша өте жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 31 %-ы көрсетті, ал жоғары бұдан пайыздық жағынан көп мөлшерде 38 % болды, бұлардың ішінде үшінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 41 %-ды көрсетті. Төменгі деңгейді студенттердің 1 %-ы көрсетсе, ал өте төмен деңгейді 1 %-ы алды. Осы деңгейлердің ішінде үшінші курстарда ең жоғарғысы орташа да, одан кейінгі жоғарыны, сосын жоғары, төмен және өте төмен деңгейдің пайыздары бірдей.

4 курс (58 студент) бойынша өте жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 27 %-ы көрсетті, ал жоғары бұдан пайыздық жағынан көп мөлшерде 41 % болды, бұлардың ішінде төртінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 41 %-ды көрсетті. Төменгі деңгейді студенттердің 1 %-ы көрсетсе, ал өте төмен деңгейді 1 %-ы алды. Осы деңгейлердің ішінде төртінші курстарда ең жоғарғысы орташа да, одан кейінгі жоғарыны, сосын жоғары, төмен және өте төмен деңгейдің пайыздары бірдей.



Сурет 1 – 1-4 курс арасындағы эмоциялық интеллект

К. Риффтің субъективті қанағат әдістемесі бойынша жүргізілген эксперименттің нәтижелері кесте 3-те көрсетілген.

Кесте 3 – Жалпы 1-4 курстар арасындағы субъективті қанағат деңгейі (%)

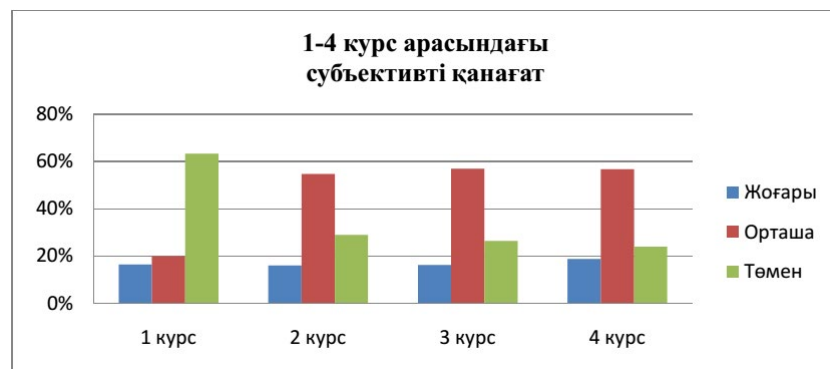
курс	Субъективті қанағат		
	Жоғары	Орташа	Төмен
1 курс	17 %	20 %	63 %
2 курс	16 %	55 %	29 %
3 курс	16 %	57 %	27 %
4 курс	19 %	57 %	24 %

1 курс (30 студент) бойынша жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 17 %-ды көрсетті, орташа деңгейді 20 %-ды, өкінішке орай бұлардың ішінде әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің төменгі деңгейін 63 %-ды көрсетті. Осы деңгейлердің ішінде бірінші курстарда ең жоғарғысы төменгі деңгей, одан кейінгі орташаны алды, ең азы жоғарыны алды.

2 курс (31 студент) бойынша жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 16 %-ды көрсетті, бұлардың ішінде екінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 55 %-ды, бірақ төменгі деңгейді көрсеткен студенттердің саны аз емес, олар 29 %-ды алды. Осы деңгейлердің ішінде екінші курстарда ең жоғарғысы орташа деңгейді, одан кейінгі төмен деңгейді, ең азы жоғарыны алды.

3 курс (49 студент) бойынша жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 16 %-ды көрсетті, бұлардың ішінде үшінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 57 %-ды, бірақ төменгі деңгейді көрсеткен студенттердің саны аз емес, олар 26 %-ды алды. Осы деңгейлердің ішінде үшінші курстарда ең жоғарғысы орташа деңгейді, одан кейінгі төмен деңгейді, ең азы жоғарыны алды.

4 курс (58 студент) бойынша жоғары деңгейді экспериментке қатысқандардың 19 %-ды көрсетті, бұлардың ішінде төртінші курста әсіресе, студенттердің көпшілігі эмоциялық интеллектінің орташа деңгейін 57 %-ды, бірақ төменгі деңгейді көрсеткен студенттердің саны аз емес, олар 24 %-ды алды. Осы деңгейлердің ішінде төртінші курстарда ең жоғарғысы орташа деңгейді, одан кейінгі төмен деңгейді, ең азы жоғарыны алды.



Сурет 2 – 1–4 курс арасындағы субъективті қанағат

Сауалнамаларды қолдану, студенттердің шынайы өмірдегі әрекет-қимылы туралы көп ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Субъективті қанағаттың жоғары деңгейіндегі адамдар – ашық, айналасындағылармен сенімді қарым-қатынас орната алады, қанағаттанушылықты сезінеді, басқалардың бақытты болуына қол ұшын береді, өз мінез-құлықтарын басқара алатын, жеке сындарға сәйкес өзіне баға береді. Жеке қажеттіліктері мен мақсатқа жетудегі қажетті жағдайды құра біледі. Эмпатияға қабілетті, бауыр басуға және жақын қарым – қатынастарға мүмкіндік береді; өзіне сенімді және тәуелсіз, қоршаған ортаны басқаруда күш пен күзіреттілікке ие, барлық сыртқы әрекеттерді басқарады, берілген мүмкіндіктерді тиімді пайдаланады. Жеке қажеттіліктерін қанағаттандыру және мақсатқа қол жеткізу үшін қолайлы жағдайлар жасай алады. Үздіксіз даму сезімі бар, уақыт өте келе өзінің және іс – әрекеттің жақсаруын

байқайды; өз білімдері мен жетістіктеріне сәйкес өзгереді. Өмірлік мақсаты мен бағыты бар, өмірдегі мақсат көзі болып табылатын нанымдарды ұстанады.

Олай болатын болса, 1 курстардың 17 %-ы, яғни 5 студент жоғары деңгейді; 2 курстардың 16 %-ы, яғни 5 студент жоғары деңгейді; 3 курстардың 17 %-ы, яғни 8 студент жоғары деңгейді; 4 курстардың 19-ы, яғни 11 студент жоғары деңгейдегі сипаттамаларға ие.

Бірінші курста субъективті қанағат деңгейі бойынша ең төмен 63 % болды. Мұндай көрсеткішке пандемиялық жағдайда кері әсерін тигізбей қоймады. Бұл пайыздық көрсеткіш 1 курстағы студенттердің оқуға бейімделудегі төмендікті, қоршағандардың бағалауы мен пікіріне тәуелділікті көрсетеді. Жан – жағында болып жатқан жағдайды жақсартуға немесе өзгертуге өзінің қабілетсіздігін, жаңа қарым-қатынас орнатуға қабілетсіздігін сезінеді. Олар өздерінде даму деңгейінің жоқтығын, жақсару сезімін немесе өзін шындаудың жоқтығын байқайды. Өзіне қанағаттанбайды, өзінің кейбір жеке қасиеттеріне көңілі толмайды. Әрине, өзіне көңілі толмаған студенттердің эмоциялық интеллектісі төмен болады, яғни субъективті қанағаты да төмен деңгейді көрсететіндіктен, болашақта зерттеуді қажет етеді.

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижесінде біз эмоциялық интеллект пен субъективті қанағаттың даму деңгейлерін анықтадық. Өзінің және басқаның эмоциясын жақсы түсінетін адамдар келеңсіз жағдайларда эмоцияны басқара біледі. Керісінше, эмоционалды интеллект шкаласы бойынша төмен көрсеткіш берген адамдар келеңсіз жағдайларға жақын тұрады. Егер адамның дені сау болмаса, денсаулығында қандай да бір ақаулықтар болса, ол психоэмоциялық қажуға әкеледі. Педагог толыққанды жұмыс істей алуы үшін, оның психоэмоциялық ахуалы жақсы болуы керек. Бұл зерттеуде біз эмоциялық интеллект пен субъективті қанағаттың даму деңгейлерін арттыру үшін психоэмоциялық қажу мәселесін жеңуге бейімделудің дамыту бағдарламасын жасауға тырыстық.

Эмоциялық интеллектіні дамыту бағдарламасына өз эмоцияларыңызды түсінуді (өз эмоциясын сезіну), басқа адамдардың эмоциясын тану, эмоцияларыңызды басқаруды дамыту (тыныс алу жаттығулары, позитивті ойлау әдістері, моторлы жаттығулар) және эмпатияны дамытуды жатқызамыз.

Эмоциялық өрісі жақсы дамыған студенттер ұжымда үйлесімді қарым-қатынаста бола алады, жаңа жағдайларға оңай бейімделеді, ұжымда әлеуметтік-психологиялық климаттың орнауына мүмкіндік жасайды.

Студенттерде осындай эмоциялық білімді белгілі бір дамытушы жағдайды ұйымдастыру арқылы қалыптастыруға болады. Солардың бірі психологиялық тренинг болып табылады. «Психологиялық тренинг» кең мағынада өзін-өзі тану және өзін-өзі басқару дағдыларын, тұлғааралық өзара әрекеттесу, коммуникативті ептіліктерді дамытуға бағытталған психотерапиялық, психокоррекциялық және үйретуші әдістер жиынтығы [11].

Студенттерде эмоционалды интеллектіні дамыту динамикалық үрдіс болып табылады әрі ол рефлексивті бейнелеу негізінде адамды эмоциялық сезіну дұрыстығын қамтамасыз етуші құралдар жүйесін жүзеге асыруды көздейді. Егер тренер нұсқау беру кезінде аталған шарттарды сақтау қажеттілігін ескертсе және тренердің тренингке қатысушылармен қарым-қатынасы осы шарттар негізінде құрылса студенттердің эмоциялық күйлерінен оң өзгерістер динамикасын байқауға болады.

Жанашырлыққа қабілеттілік – арнайы жаттығулар көмегімен қалыптастырылады, қатысушыларда жаттығуларды орындау барысында өзінің және өзгелердің эмоцияларын, қажеттіліктері мен мотивтерін байқау және түсіну қабілеттері дамиды [12].

Қорытындылай келгенде, болашақ педагогтердің эмоциялық интеллектісі – психикалық сапалары жеке қатынас пен эмоциялық жағдай, сонымен қатар, ойлау мен эмоция арқылы ғана жүзеге асырылады. Жоғарыда айтылғандардың негізінде педагогикалық-білім беру мекемелеріндегі студенттерді кәсіби дайындауда эмоциялық интеллектіні дамыту аса маңызды екенін көруге болады.

Сондықтан, өмірде табыстарға қол жеткізуде эмоциялық интеллект пен субъективті қанағаттың маңызы зор, себебі ол адамға өзгермелі ортаға, қоғамға бейімделуге, адамдарды түсінуге, айналадағылармен тиімді өзара әрекеттесуге мол мүмкіндік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Андреева, И. Н.** Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. – Новополоцк, 2011.

2 **Люсин, Д. В.** Современные представления об эмоциональном интеллекте // Социальный интеллект : теория, измерение, исследования / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М., 2004.

3 **Пантелеева, Т. В.** Особенности эмоционального интеллекта интернет-аддиктов в ранней юности : автореф. ...дис... канд. психол. н.: 19.00.01. – М., 2016.

4 **Волк, М. И., Шляхта, Д. А., Берриос Кальехас Соня Александра** Психологическое благополучие и эмоциональный интеллект у студентов из Латинской Америки // Высшая школа : опыт, проблемы, перспективы : Материалы международной Науч.-практ. конф. В 2-х ч. Часть 2 / Под ред. В. И. Казаренкова. – М., 2017. – С. 93–98.

5 **Шевеленкова, Т. Д., Фесенко, П. П.** Психологическое благополучие личности (обзор концепций и методика исследования) [Текст] // Психологическая диагностика. – 2005. – № 3. – С. 95–129.

6 **Водяха, С. А.** Предикторы психологического благополучия студентов [Текст] / С. А. Водяха // Педагогическое образование в России. – 2013. – № 1. – С. 70–74.

7 **Батури, Н. А.** Теоретическая модель личностного благополучия [Текст] / Н. А. Батури, С. А. Башкатов, Н. В. Гафарова // Вестник ЮУрГУ. Серия «Психология». – 2013. – № 4. – Т. 6. – С. 4–14.

8 **Виллюнас, В.** Психология эмоций. – СПб., 2007.

9 **Куликов, Т. В.** Характеристики гармонии личности [Текст] / Т. В. Куликов // Ежегодник российского психологического общества. Материалы III всероссийского съезда психологов. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2002. – С. 646–676.

10 **Милтс, А. А.** Гармония и дисгармония личности [Текст] / А. А. Милтс. – М., 1990.

11 **Молдахметова, Г. М., Тойымбетова, Д. С.** Эмоциялық интеллект феномені және оның тұлға аралық өзара әрекеттесудегі маңызы // Қызықты психология. – № 1. – 2015.

12 **Карвасарский, Б. Д.** Психотерапевтическая энциклопедия. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 752 с. Тренинг.

References

1 **Andreeva, I. N.** Emocional'nyi intellekt kak fenomen sovremennoi psihology [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology]. – Novopolotsk, 2011.

2 **Lyusin, D. V.** Sovremennie predstavleniya ob emocional'nom intellekte [Modern concepts of emotional intelligence]. In Social intelligence: theory, measurement, research. Eds. D. V. Lyusina, D. V. Ushakov. – М., 2004.

3 **Panteleeva, T. V.** Osobennosti emocional'nogo intellekta internet-addiktov v rannei yunosti [Features of emotional intelligence of Internet addicts in early youth adolescence] Author. ... Dis. ... Cand. Psychol. N. : 19.00.01. М., 2016.

4 **Wolk, M. I., Shlyakhta, D. A., Berrios Kalehas Sonya Alexandra** Psychologicheskoe blagopoluchie i emocional'nyi intellect u studentov iz Latinskoj Ameriki [Psychological well-being and emotional intelligence among students from Latin America]. In Higher school : experience, problems, prospects : Proceedings of international scientific-practical. conf. In 2 Parts Part 2 / Ed. V. I. Kazarenkov. – Moscow, 2017. – P. 93–98.

5 **Shevelenkova, T. D., Fesenko, P. P.** Psychologicheskoe blagopoluchie lichnosti [Psychological well-being of the individual (a review of concepts and research methods)] [Text]. In Psychological diagnostics. – 2005. – No. 3. – P. 95–129.

6 **Vodyakha, S. A.** Prediktori psihologicheskogo blagopoluchiya studentov [Predictors of psychological well-being of students] [Text] / Ed. S. A. Vodyakha. In Pedagogical education in Russia. – 2013. – № 1. – P. 70–74.

7 **Baturin, N. A.** Teoreticheskaya model' lichnostnogo blagopoluchiya [Theoretical model of personal well-being] [Text]. Eds N. A. Baturin, S. A. Bashkatov, N. V. Gafarova. In Bulletin of SUSU. Series «Psychology». – 2013. – No 4. – T. 6. – P. 4–14.

8 **Vilyunas, V.** Psychology emozii [Psychology of emotions]. – St. Peterburg, 2007.

9 **Kulikov, T. V.** Harakteristiki garmonii lichnosti [Characteristics of personality harmony] [Text]. Ed. T. V. Kulikov. In Yearbook of the Russian Psychological Society. Materials of the III All-Russian Congress of Psychologists. – St. Peterburg : Publishing house of SPbSU, 2002. – P. 646–676.

10 **Milts, A. A.** Garmoniya i disgarmoniya lichnosti [Harmony and disharmony of personality] [Text]. Ed. A. A. Milts. – M., 1990.

11 **Moldakhmetova, G. M., Toyimbetova, D. S.** Emociyalik intellect fenomeni zhane onin tulga aralyk ozara areketesudegi manyzy [The phenomenon of emotional intelligence and its importance in interpersonal interaction]. In Kyzukty psychology. – № 1. – 2015.

12 **Karvasarskiy, B. D.** Psyhoterapevticheskaya enciklopediya [Psychotherapeutic encyclopedia]. – St. Peterburg : Peter Kom, 1999. – 752 p. Training.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

К. С. Адильжанова¹, И. А. Оралканова²

Уровни развития эмоционального интеллекта и субъективного благополучия студентов

¹Казахский инновационный гуманитарно-юридический университет, Республика Казахстан, г. Семей;

²Университет имени Шакарима города Семей, Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

К. S. Adilzhanova¹, I. A. Oralkanova²

Levels of development of emotional intelligence and subjective well-being of students

¹Kazakh Innovative Humanitarian Law University, Republic of Kazakhstan, Semei;

²Shakarim University of Semei, Republic of Kazakhstan, Semei.

Material received on 15.12.20

Обширная информация, инновации и постоянные изменения, работа в высококонкурентной среде стали частью повседневной жизни.

В статье анализируется история возникновения проблемы и описываются современные практико-ориентированные подходы к изучению эмоционального интеллекта. Рассматривается проблема изучения факторов развития эмоционального интеллекта в онтогенезе и обосновывается необходимость изучения взаимосвязи эмоционального интеллекта и субъективного благополучия. Цель статьи – определить взаимосвязь эмоционального интеллекта и психологической благополучии будущих педагогов. В исследовании приняли участие 138 студентов педагогических специальностей. Методы исследования – тест эмоционального интеллекта Д. В. Люсина и тест психологического благополучия К. Рифф. Тест эмоционального интеллекта Д. В. Люсина состоит из 46 утверждений, на которые испытуемый отвечает «согласен/ не согласен», и они сгруппированы в пять подпараметров, которое, в свою очередь, сгруппированы в четыре шкалы более общего порядка. Шкалу психологического благополучия (The scales of psychological well-being) создала Кэрл Рифф. Этот метод предназначен для измерения эффективности основных компонентов психологического благополучия. Согласно результатам исследования, респонденты с низким

уровнем выраженности эмоционального интеллекта в большинстве случаев обладают и низким уровнем психологического благополучия. Межличностный эмоциональный интеллект сильнее связан с такими показателями психологического благополучия, как положительные отношения и личностный рост, внутриличностный эмоциональный интеллект – с показателями автономия, управление средой и цели в жизни. Показатель самопринятия связан со способностью к управлению чужими эмоциями и пониманию своих эмоций.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, психологическое благополучие, личностный рост, профессиональный успех, психоэмоциональное переутомление, межличностное взаимодействие.

Extensive information, innovation and constant change, working in a highly competitive environment have become a part of everyday life.

The article analyzes the history of the problem and describes modern practice-oriented approaches to the study of emotional intelligence. The problem of studying the factors of emotional intelligence development in ontogenesis is considered and the need to study the relationship between emotional intelligence and subjective well-being is substantiated. The purpose of the article is to determine the relationship between emotional intelligence and psychological well-being of future teachers. The study involved 138 students of pedagogical specialties. Research methods: D. V. Lyusin's emotional intelligence test and K. Ryff's psychological well-being test. The test of emotional intelligence by D. V. Lyusin consists of 46 statements, to which the subject answers «agree/disagree» and they are grouped into five subparameters, which, in turn, are grouped into four scales of a more general order. The scale of psychological well-being were created by Carol Ryff. This method is designed to measure the effectiveness of the main components of psychological well-being. According to the survey results, respondents with a low level of emotional intelligence in the most cases have a low level of psychological well-being. Interpersonal emotional intelligence is more strongly associated with such indicators of psychological well-being such as positive relationships and personal growth, intrapersonal emotional intelligence – with indicators of autonomy, environmental management and goals in life. The self-acceptance indicator is related to the ability to manage other people's emotions and understand them.

Keywords: emotional intelligence, psychological well-being, personal growth, professional success, psycho-emotional overwork and interpersonal interaction.

SRSTI 14.33.09

<https://doi.org/10.48081/RQGE6423>**Z. Aimaganbetova, A. Abdrakhmanov, A. Kalibaeva**

K. Zhubanov University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe

INTRODUCTION OF RENEWED PROGRAM IDEA TO THE PHYSICS TEACHING PRACTICE

Informational support of educational process is based on increase of effectiveness and quality of all levels of educational process achieving the goals of developing training with the use of new information technologies and directing training of individual. In the Law of the Republic of Kazakhstan «About Education»: «The main task of educational system – to create the conditions of education directed to the formation of individual and professional development on the basis of national and civil values and practice achievements, to set new educational technologies, informational support of the educational process, to go out into the world international communicative network», – were written. Thereby there are some tasks in front of teachers, not only give the knowledge to the students, but also to develop a many-sided, free, creative and competitive individual.

One of our main goals is the development of new innovative technologies in the development of education and science. In this regard, the introduction of more information technology, new teaching methods is becoming one of the most pressing issues.

Many modern technologies used in educational process are directed to the development of an individual and effective education. One of them, the use of information and communication technologies is an effective way of knowledge quality increase.

Key words: Plickers, Easy Quizzy, technology, QR-code, renewed maintenance of education, ICT, Internet, interactive test.

Introduction

For preparation and education of many-sided and competitive personality able to bring in the contribution to the development of Kazakhstan, innovators, constantly perfecting knowledge, searching the ways of quality education with the aim «learn for education», are needed.

In Message of Head of the state were talked: «The quality of education is first of all determined by the qualitatively prepared teachers that give these knowledge to the students by different methods». On this basis, it is very important to explain the teachers to their students to estimate their profession and understand the necessity of it.

The feature of the renewed educational program is a serve by spiral principle. It means community of theme between subjects and transition from lightness to complication. The evaluation system passes to the system of criterion evaluation, that resulted in considerable changes in the system of evaluation. At a criterion evaluation progress of students is estimated on the certain points of the pre-set criteria. Progress of students on an subject is estimated by two methods: formative evaluation and total evaluation. This approach of estimation, the feed-back directed to form the necessary skills to be successful in the dynamically developing intellectual and technical environment of the XXI century. They prepare and encourage students to the independent mastering and study of many skills of higher level, such as a critical thinking, joint work, information processing and decision of problems. Mastering these skills at high level supposes the decision of problems in the educational program on physics [2].

In the renewed maintenance of education one of the forms of independent work of schoolchildren is the system of tasks. Aim – development of the confidence at every learner, ability to answer themselves, qualities of honor and self-appraisal.

During the lessons students search for additional information (from printed matters, Internet) on the conducted themes, make and summarize independent works, texts, lectures, presentations, do the test tasks for the estimation of gained knowledge.

Doing the tasks, they understand in what program and how they were done and use them in the future. Nowadays there are a lot of programs for preparing tests. Among them we will consider the programs «Pliskers» and «Easy Quizzy» for verification of gained knowledge.

In accordance with modern requirements application of new technologies in the field of education plays an important role. Presently one of the basic requirements of education are continuous perfection of education and intensification of educational process.

To systemize the knowledge of students it is necessary to organize the different types of lessons.

It means during the lesson students not only must listen to the teacher but also they must be active. Within the active training they get merry education. From

the point of view of renewal and introduction of criterion system of evaluation teachers demonstrate their mastery.

To the appendixes of the interactive educating it is possible to take the next programs: Plickers, learning.apps, kahoot.it, that is on the basis of such programs, teachers can involve the interest of all students to educational process in minimization of time of teacher and student. Among these programs I chose the program «Plickers», where it is possible to test knowledge of students.

Plickers- it is a beneficial program for the estimation of students' knowledge. You can get a questionnaire from all students during one minute. Possibilities of «Plickers» service are considered, that enable the group (audiences of listeners), mobile voting, preliminary questionnaire and instantly to take into account the attendance of the lesson [9].

Efficiency of work with mobile application is high, implementation of these operations takes a few minutes. Advantage of this program is that participants do not need smartphones and computers, and it is possible at once to get research results without long tests.

«Plickers» is an appendix that facilitates the process of statistical work and instantly estimates the answers of students, and also groups. «Plickers» uses a mobile phone or plane-table of teachers for reading of QR-codes on the cards of students.

Every student has the personal card. Four walls of card designate four variants of answer, turning them, a student chooses a correct variant. The list of group is first entered in the program, in accordance with that the cards of every student are determined, also it shows how each student answered the question. «Plickers» is also practical to know the presence of students.

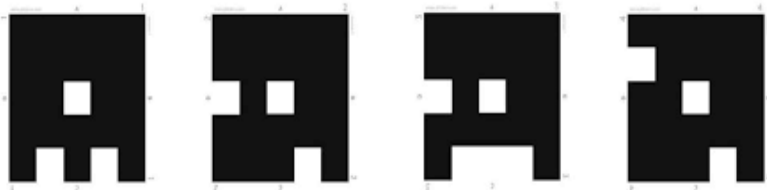
I think it is more efficiently to scan the students' raising cards than verification of all group on a list. Efficiency of «Plickers» - it does not change the educating process. For the use of this application students do not need smartphones and computers, no techniques, only tablet of teacher or mobile phone.

Subject of research

Technology of the interactive testing of «Plickers» is very simple and beneficial. The use of this application saves time, because does not require long-term verifications. The answers of students are scanned in the mode of certain time and results are kept in a database. After the scan teacher immediately gets statistics of right and wrong answers and their authors on an interactive board. The program «Plickers» creates the diagrams of answers and allows to know which part of group can be investigated and needs an additional help.

On a card a rectangle consisting of four walls is represented. On four walls (A, B, C, D) the variants of answers are presented. When the teacher reads the test

question, students hold up their individual card to share their response. Teacher's phone then scans their cards giving her instant feedback. This is great for teachers who want a quick response. Within a minute, teacher can have all students answers and the ability to keep their data for later. Students do not need to write, are not able to read their peers responses, and these responses can immediately inform teachers on where to go next.



Picture 1 – Cards

We download cards from a web-site <https://www.plickers.com> [5]. There are a few types of cards, we choose accordingly, that necessary. After registration on a web-site the page will be opened, where upon you can open a document for a group and subject.

Next step, we fill data about a group, in order not to be confused with the name of group and discipline can be chosen color of document. Next step, we enter the list of students, here the cards of individual code of every student will be prepared automatically.

Richard Byrne defined the new methods of the use of the program «Plickers», managing the blog of new technologies.

1st method – this program is great for teachers who want a quick response from the auditory to the question «Do you understand?» Students answer with cards «yes» or «no». These responses can immediately inform teachers on where to go next. It allows to define who didn't understand the question.

2nd method – with the help of «Plickers» teacher can take mini quizzes at the end of the lesson. For that it is necessary to add the list of additional group and questions. Students hold up their cards to share their response, and teacher immediately gets statistics how the students worked. The difference of this type quiz from the oral type of quiz, it allows to involve the whole group not only a few students.

3rd method – «Plickers» is beneficial to check the attendance of students. With the help of this application we can define students' knowledge easy and quickly, because it takes only a few seconds to scan the cards and it saves the time. To work with this device at first you must register to the web-site <https://www.plickers.com> and download it to the smartphones [6].

Research methods and results

«Plickers» is the program that allows at once to estimate the answers of all group and facilitate statistical collections. Actuality of the theme is the use of interactive forms of educating in questioning the students of group. The mobile program «Plickers», set on a tablet or mobile phone of teacher, reads QR-codes from the paper cards of students. A computer or notebook and projector with an open web-site «Plickers» in the mode of Live of viewing allow to the students to look over questions. At the end of research the results are represented on the screen, because the program shows statistics of answers and creates the diagram based on her analysis.

A developer Netcrate Software developed the program Easy Quizzy for satisfaction of very simple requirements in tests and quizzes. An interface is simple and clear, creation of tests also takes not plenty of time. Authors of project – Andrey Shkuropii and Ilya Polsakov. It was done in Ukraine. The program Easy Quizzy is one of the most comfortable programs at short time verification of students' knowledge in daily lessons, at preparation to examinations, at verification of final students' knowledge in higher schools and etc [8].

It is easy and rapid to make tests and quizzes with this program, and it may be opened in any Windows platforms. There are no limits to the volume of tests and each question may contain a few answers. It isn't necessary to install additional programs to open tests made on Easy Quizzy program. These kinds of tests can be copied from the USB flash or compact disks and sent by e-mail or copied to all computers. To open a test, it is enough to start a file. The editor of tests EasyQuizzy allows to create a test in Russian, Ukrainian, Belarussian, Kazakh, Uzbek, Tadjik, Tatar, Armenian, Georgian and and other 21 languages. In test the next types of questions are used: alternative choice, choice of one right answer, denotation of a few right answers, establishment of correct accordance and free answer. It is possible to put an image, formula (with the editor of formulas Microsoft Equation and Design Science MathType) and special symbols to the questions and answers.

It is possible to make tests on next languages: English, Bulgarian, French, German, Kazakh, Latvian, Polish, Portuguese, Russian and Ukrainian. After opening of file we choose a necessary language.

How is testing conducted? At testing of test interface it is enough to choose and confirm a right variant to answer a question only, without thinking how to use the program. A recommendable mark is proposed in the end of testing, and also protocol is appeared and showed on a sheet with pointing of right and wrong answer. It is a rapid and formative method of assessment on 40-minute lesson. Also you can save a final answer pressing on it and send by e-mail.

Interactive methodology embraces the wide spectrum of mutual relations. Nevertheless, in spite of methodological approach, students' vital practice is the

basic source of education. The following communications consist in the educational process:

- With teacher (when the students answer the teacher's questions);
- With another students (in group works)
- With small groups (with 3-5 students);
- With big groups (mostly debate, when the class discuss any problems);
- With groups of students and people (the group conducts a social quiz);
- With some techniques (for example, computers);

Conclusions

The main condition of students' successful mastering of disciplines begins with that how teacher can cause their interest to the lesson. ICT is a device that strengthens possibilities of teacher, but it cannot replace a teacher. Aim of the use of ICT is conducting the lesson with computer accompaniment, that is:

- Assistance to upgrading of educating through Computer;
- With expansion of educating zone the accordance of level of student's knowledge to the social necessities of society;
- Introduction of computer technologies into early traditional disciplines, increase of possibilities of its mastering.

By means of introduction of the computer testing a feed-back about efficiency and maintenance of teacher's work is provided. In case of computer general control all students will be given questions or tasks of identical maintenance. During their implementation there arises sense of solidarity and partnership between students, they put questions to each other, complement answers and mutually check the executed works.

It is known that computer based teaching has its own goal, maintenance, form and specific method of realization. Among them tests are conducted to determine the knowledge of students, with the purpose of realization of these tests we offer the programs «Pliskers» and «Easy Quizzy». It is possible to save time by means of these programs, determining the level of knowledge of every student, and also to make sure in that the student have a reliable estimation of the answers got by them. It is possible to specify at the end of the test, what questions were answered correctly and wrong. It is also possible to save the sheet of answers with passed date.

Mastering of new educational technologies is a requirement of modern society. Information technology is one of the *new educational technologies*. If we use such programs in an educational process as «Pliskers» and «Easy Quizzy» we hope that there will be formed competitive personality to modern requirements.

References

- 1 Growth of welfare of Kazakhstan: improvement of income and living standards. The Message of the President of the Republic of Kazakhstan. October 5, 2018. – URL: http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan (Date of Access 04.02.2019)
- 2 **Zhaletova, D. Zh.** Concepts and terms used within the framework of the renewed maintenance of education. – Uralsk, 2016. – P. 19.
- 3 **Ayaganova, L.** «New technologies – at the lesson». – 2003. – P. 63.
- 4 **Istemirov, N.** «Modern pedagogical technologies and training aids», 2007.
- 5 **Ostanniy, D. O., Mikhailov, E. I.** Interactive Testing Technology Plickers// Young scientist. – 2018. – No 1. – Pp. 33–41. – URL: <http://yun.moluch.ru/archive/15/1095/> (Date of Access 01.12.2018)
- 6 **Boribayev, B., Balapanov, E.** «New information technologies». – Almaty, 2003.
- 7 Instruction on work with social service Plickers [Electronic resource]. – 2017. – URL: <https://ikt.ipk74.ru/upload/iblock/38c/38c327a8a55fbdacf70d473b8ff39c29.pdf> (date of address: 21.01.2019)
- 8 Creation of tests on Easy Quizzy program [Electronic resource]. – 2017. – URL: <http://mugalimder.kz/new/724-easy-quizzy-badarlamasynda-test-zhasatau.html> (date of address: 29.01.2019)
- 9 **Akhmetkaliyeva, S.** New teaching approaches on the renewed maintenance of education. [Electronic resource]. – 2017. – URL: <http://tarym.kz/zhangartyilgan-bilim-beru-mazmunyi-boyyinsha-okyitudagyi-zhanga-adis-tasilder.html> (date of address: 04.02.2019)
- 10 <https://newtonew.com/overview/plickers-uchitelja-smogut-sekonomit-svoe-vremja-s-pomoshchju-qr-kodov> [Electronic resource].

Material received on 15.12.20.

3. К. Аймаганбетова, Е. А. Әбдрахманов, А. М. Қалыбаева

Физиканы оқыту тәжірибесіне жаңартылған бағдарлама идеясын енгізу

Қ. Жұбанов университеті,

Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

З. К. Аймаганбетова, Е. А. Әбдрахманов, А. М. Қалыбаева

Внедрение обновленной программной идеи в практику преподавания физики

К. Жубанов университет,
Республика Казахстан, г. Актобе.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын арттыруды негіздейді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде, жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық саламдық коммуникациялық желіге шығу», – делінген.

Осыған орай бүгінгі оқытушылардың алдында студентке білім, білік дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сезімдерін, яғни жан-жақты, азат, шығармашыл, өз бетімен, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дамыту міндеттері тұр.

Білім мен ғылымның даму бағытында жаңа инновациялық технологияларды дамыту үлкен мақсатымыздың бірі болып табылады. Осыған орай мейлінше ақпараттық технологияларды, жаңа оқыту әдістерін қолданысқа енгізу өзекті мәселелердің біріне айналып отыр.

Қазіргі оқыту барысында қолданылып жүрген көптеген технологиялар жеке тұлғаның жетілуіне, оқытудың тиімділігінің негізін құруға бағытталған. Соның бірі – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану білім сапасын арттырудың тиімді жолы болып отыр.

Кілтті сөздер: Plickers, Easy Quizzy, технология, QR-код, жаңартылған білім беру мазмұны, АКТ, Интернет, интерактивті тестілеу.

Информационное обеспечение образовательного процесса базируется на повышении эффективности и качества всех уровней образовательного процесса, достижении целей развивающего обучения с использованием новых информационных технологий и направленности

обучения личности. В Законе Республики Казахстан «Об образовании»: «Основная задача системы образования – создать условия образования, направленные на формирование личности и профессиональное развитие на основе национальных и гражданских ценностей и достижений практики, установить новые образовательные технологии, информационное обеспечение образовательного процесса, выйти в мировую международную коммуникативную сеть», – было написано. Тем самым перед преподавателями стоят определенные задачи, не только дать знания учащимся, но и развить многогранную, свободную, творческую и конкурентоспособную личность.

Одна из наших основных целей – разработка новых инновационных технологий в развитии образования и науки. В связи с этим внедрение новых информационных технологий, новых методов обучения становится одной из самых актуальных проблем.

Многие современные технологии, используемые в образовательном процессе, направлены на развитие личности и эффективное обучение. Один из них – использование информационно-коммуникационных технологий – является эффективным способом повышения качества знаний.

Ключевые слова: Plickers, Easy Quizzy, технология, QR-код, обновленное содержание образования, ИКТ, интернет, интерактивный тест.

<https://doi.org/10.48081/EGAU6568>

Sh. Zh. Alimova

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

MODIFICATION FACTORS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION: GLOBAL AND NATIONAL LEVELS

A number of factors that determine the introduction of competencies in professional education is presented in this article. The analysis of competence features contained in the European Qualifications Framework, communiqué materials, the Tuning project, the National Qualifications Framework and the professional standard «Teacher» of the Republic of Kazakhstan is carried out. The article provides a definition of the model of a specialist, as well as the norms of requirements for his or her qualifications and competencies. Moreover, the need to include employers in educational systems of all levels is considered, but not only as an order for personnel training, but also as carriers of initiatives in education. A holistic set of competencies is presented, tied to certain tasks, which reflects the competence model of a university graduate. The study identifies professional and personal requirements for a modern teacher. Such areas of the teacher's activity as the development and planning of educational activities and training programs, teaching, assessment and reflection, professional development, the use of appropriate learning technologies, showing respect for certain students and promoting equality of opportunities for students are considered.

Keywords: higher education, professional education, communiqué, European qualifications framework, National qualifications framework, teacher's professional standard, teacher.

Introduction

The new philosophy of education is based on modern ideas about the conditions of human genesis in a changing world, centered on the awareness of the development of a person's ability to life-long learning.

A number of factors in the changed world determine the introduction of competencies in professional education:

- economic uncertainty that affects the need for mobility or continuous improvement of educational qualifications;
- change in the organizational structure of production, leading to a widespread anthropocentric production system;
- decentralization of decision-making processes, which causes employees to have the ability to work independently, analyze difficult situations and make responsible decisions;
- widespread introduction of computer technologies, leading to the replacement of conveyor production with a flexible controlled computer;
- multilingualism – cultures, which implies a thorough preparation and proficiency in several languages.

In the framework for qualifications for the European Higher Education Area (Bologna Qualifications Framework), competencies are considered as the overall learning results. This structure is based on the «Dublin Descriptors». Descriptors consist of general statements of typical expectations or competency levels for achievements and opportunities associated with Bologna cycles. In the European Qualifications Framework, a learning outcome is defined as a statement that the learner knows, understands and is able at the end of the learning process. Therefore, this document emphasizes learning outcomes rather than focusing on inputs such as duration of training. Learning outcomes are listed in three categories – knowledge, skills and competence. This means that qualifications cover a wide range of learning outcomes, including theoretical knowledge, practical and technical skills and social competencies [1, 3].

In the Tuning project as setting-up educational structures in Europe, competencies are a dynamic combination of knowledge, understanding, skills, abilities and attitudes that can be subject-specific and general [2, 317]. The formation of competencies is the goal of the educational program and the entire learning process. Learning outcomes express the level of competence achieved by a learner. Learning outcomes are formulated by faculty, preferably based on input from internal and external stakeholders.

Over the past decade, the Communiqué of Ministers responsible for education [3] has focused on increasing employment by strengthening collaboration between employers, students and universities, especially in developing curricula that help to increase the innovative, entrepreneurial and research potential of graduates. The Bucharest Communiqué (2012) clarifies that curricula should reflect changing research priorities and emerging disciplines, and research should be at the core of teaching and learning. The Yerevan Communiqué (2015) emphasizes the need

to ensure a strong link between teaching, learning and research at all levels of learning. The Paris Communiqué (2018) states that students should face research and innovation-related activities at all levels of higher education in order to develop critical and creative approaches that will enable them to find new solutions to emerging problems.

Material and methods

To describe the theoretical basics of our research, an analysis and generalization of the European Qualifications Framework, the National Qualifications Framework, and the Professional Standard «Teacher» was carried out. Moreover, a research review of Kazakhstani and foreign scientists on the requirements for the competence of a teacher was considered. The professional and personal requirements for a modern teacher are revealed.

Results and discussion

The Republic of Kazakhstan is among the countries that have adopted the National Qualifications Framework. The adopted qualifications framework is compatible with the European Qualifications Framework and is the basis of the National Qualifications Framework development. The National Qualifications Framework defines a unified scale of qualification levels of general professional competencies for the development of sectoral qualifications frameworks, professional standards [4].

In the National qualifications framework of the Republic of Kazakhstan, professional competence is defined as readiness to act appropriately according the requirements of the labor sphere, solve problems methodologically and independently, as well as self-assess own outcomes [4, 2]. In this document, knowledge is defined as theoretical knowledge, skills: cognitive and practical, and competence: the ability to apply knowledge and skills in professional activities. The National Qualifications Framework provides a structural description of the requirements for personal and professional competencies, knowledge, skills and competencies, their detailing is carried out in professional standards [5].

On the basis of the National Qualifications Framework of the Republic of Kazakhstan, the professional standard «Teacher» (2017) was developed, that describes the competencies of the corresponding level of education, which serve as parameters for giving qualifications in the field of professional pedagogical activity.

An integral role in the development of the standard should belong to pedagogy, for which education is a special subject of research.

Modern higher education is oriented on the formation of a personality that is adequate to the content of professional activity. The object of a personality's professional development is its integral characteristics: competence, socio-

professional orientation, professionally significant qualities, psychophysiological properties.

A new understanding of qualifications as professional competence should be reflected in the competence models of a specialist and State educational standard of higher education, created on the basis of these models.

The model of a specialist is the norm or standard of socially necessary requirements on the part of production, society and the individual to the properties of a specialist, or the norm of requirements for his/her qualifications and competence. This norm of requirements is qualified according to certain criteria, for example, that a specialist should know, a specialist should master, a specialist should have an idea of, a specialist must be familiar with, additional requirements.

Along with competencies, the standard should include and describe qualifications, which means that is assigned to a university graduate, and the mechanism for its assessment, since qualification is the level of training, preparedness for the competent performance of a certain type of activity in the acquired specialty. The norms set by the standard should be defined, evaluated and verified clearly.

Inclusion of employers in educational systems of all levels not as suppliers of orders for personnel training, but also as carriers of constructive initiatives in education, for example, the possibility of combining work with study, changing periods of study and work, obtaining further education, career paths.

Developing professional competence of university graduates is the main task of modernizing higher education system in the Republic of Kazakhstan. The content of professional competence is determined by the qualification characteristic, which is a normative model of competence, reflecting scientifically justified composition of professional knowledge, skills and abilities. Competencies are a new type of goal-setting in the design of educational systems. This marks a shift from predominantly academic norms of assessment towards external assessment of the professional and social readiness of graduates. This shift means the transformation of higher education systems and universities themselves in the direction of their adaptation to the world of work in the long term perspective, as well as to the development of a new model of education – life-long learning.

Thus, in the professional standard «Teacher» of the Republic of Kazakhstan (2017) there are five labor functions: teaching; educational; methodical; research; social-communicative [6, 2].

With the development of the professional standard «Teacher» of the Republic of Kazakhstan, it became necessary to train pedagogical personnel who will not only carry out teaching, but also conduct pedagogical research in schools. A comprehensive set of competencies tied to specific tasks was presented by the

competence model of a university graduate or a professional portrait of a modern teacher by Kazakhstani scientists [7, 4]. Therefore, the most valuable qualities of pedagogical university graduates are the readiness to master new knowledge, independence, the ability to plan and conduct scientific research, the ability to work individually or in groups, solve the assigned tasks creatively, and also be able to develop and implement research solutions. Table 1 presents the requirements for the professional and personal qualities of a modern teacher.

Table 1 – Professional and personal requirements for a modern teacher

Field of activity	Requirements
developing and planning educational activities and training programs	- planning of educational sessions taking into account the linguistic needs and requests of students; - planning of studies concerning the principles of integration and continuity of teaching at all levels of secondary education [6, 50].
teaching	- conducting standard educational sessions using didactic knowledge in integration with knowledge in a special area [6, 50].
assessment and reflection	- research and evaluation of innovative educational practices and the use of research results and other external evidence sources in order to improve their practice and their colleagues; - the ability to reflect on one's own practice and make changes [6, 62].
developing an effective learning environment	- knowledge of the methodology of pedagogical research; - the ability to work in a team, tolerantly perceive social, cultural and personal differences; - the ability for successful and positive business communication in the state and other languages [6, 62].
professional development in subjects / disciplines, including research activities and assessment of professional practices	- knowledge of the classical position of school didactics in integration with the theoretical concepts of a special area: academic subjects, educational areas; - knowledge of new achievements in the field of psychological and pedagogical sciences [6, 50].
subject material	- knowledge of the potential of academic subjects (academic areas) [6, 52].
appropriate teaching methods, study and assessment in the subject area	- knowledge of methods for developing students' research skills; - knowledge of the principles and methods of forming communicative, informational, legal, environmental, professional competencies of students [6, 51].
knowing how learners study in general and within their subject areas	- psychological and pedagogical tracking of students' activities [6, 51].

usage of appropriate learning technologies	- study of the level of mastering the educational content by students; - knowledge of the principles, methods, means, procedures of pedagogical monitoring of multilingual education; - use of technology of subject-language teaching; - use of new learning technologies (ICT) [6, 52].
methods for evaluating effective learning	- study of the educational environment [6, 52].
improving the quality of academic and professional practice with a special emphasis on teaching	- in cooperation with colleagues, planning and conducting monitoring studies, using the results of monitoring studies in solving pedagogical problems; - knowledge of methods for developing pedagogical monitoring programs; - knowledge of methods and procedures of monitoring studies in education; - planning to improve your qualifications [6, 52].
showing respect to both individual students and different learning communities	- the ability to work in the conditions of the teaching community of the school; - knowledge of methods of system analysis of situations of interaction of a teacher with students and other subjects of the educational process [6, 62]. - showing respect for the personality of students [6, 51].
promoting equality of opportunity for students	- demonstration of the ability to resist any kind of discrimination; - tolerant attitude to another culture, to a different way of life [6, 51].
recognition of the importance of professional practice	- ability to analyze and reflect on one's own practice [6, 51].

The content, the structure of competencies, its classification shows that the professional activity of a teacher is connected with creativity and research [8, 16]. Researchers prove the need for development of teachers' research competence and reveal that this competence positively affects the quality of education [9, 701]. As we see, the process of learning is inseparable from research activities, since research are aimed at creating conditions for comprehensive development and implementation of students' scientific potential at the university [10, 12309].

Conclusion

So, the study presents the factors of introducing competencies into professional education. Certain competencies, which are contained in the European Qualifications Framework, communiqué materials, the Tuning project, the National Qualifications Framework and the professional standard «Educator» of the Republic of Kazakhstan, are analyzed. The paper indicates the need to include employers in educational systems of all levels. The study identifies professional and personal requirements for a modern teacher. Such areas of teacher's activity as the development and planning of educational activities and training programs,

teaching, assessment and reflection, developing an effective learning environment, appropriate teaching methods, study and assessment in the subject area, showing respect to both individual students and different learning communities are considered.

Professional and personal requirements for a teacher allow us to determine the composition, scope and structure of competencies.

References

1 The European Qualifications Framework for Lifelong Learning // Office for Official Publications of the European Communities. – Luxemburg, 2008. – 15 p. doi: 10.2766/14352

2 Bolonskij process : Rezul'taty obucheniya i kompetentnostnyj podhod [Bologna Process : Learning Outcomes and Competence-Based Approach / under scientific. Ed. V. I. Baidenko]. – Moscow : Research Center for the Problems of the Quality of Training of Specialists, 2009. – 536 p.

3 https://enic-kazakhstan.kz/en/bologna_process/documents. [Electronic resource].

4 Nacional'naya ramka kvalifikacij Respubliki Kazahstan [National qualifications framework of the Republic of Kazakhstan] [Electronic resource]. [Electronic resource]. – URL: https://www.ektu.kz/MONRK/Nat_RK.pdf. – 2016.

5 The self-certification report on compatibility of the Kazakhstan national qualifications frameworks for the higher education with the framework for the qualifications of the European higher education area [Electronic resource]. – URL: <https://rm.coe.int/item-4-kazakhstan-s-nqf-selfcertification-report-1-/16809ca17b>. – 2016.

6 Professional'nyj standart «Pedagog» Respubliki Kazahstan [Professional standard «Teacher» of the Republic of Kazakhstan]. – 2017. [Electronic resource]. – URL: <https://www.atameken.kz/uploads/content/files/ПЦ%20Педагог.pdf>

7 **Zhampeisova, K. K., Han, N. N., Kolumbaeva, Sh. Zh.** Professional'nyj portret uchitelya XXI veka [Professional portrait of a teacher of the XXI century]. In Bulletin of KazNPU named after Abay, Series «Pedagogical Sciences». – №1 (61). – 2019. – P. 3–13.

8 **Alimova, Sh. Zh., Ushakova, N. M.** The correlation of a teacher's professional and research competence. In Bulletin of the L. N. Gumilyov Eurasian National University. Series Pedagogy. Psychology. Sociology. – № 4 (129). – 2019. – P. 16–28.

9 **Emelyanova, I., Teplyakova, O., Boltunova, L.** The students' research competences formation on the Master's program in Pedagogy // European Journal

of Contemporary Education. – № 6(4). – 2017. – P. 700–714. – DOI: 10.13187/ejced.2017.4.700.

1. **Khan, N. N., Kolumbayeva, Sh. Zh., Karsybayeva, R. K., Nabuova, R. A., Kurmanbekova, M. B., Syzdykbayeva, A. D.** Evaluation of the program effectiveness of research competence development in prospective elementary school teachers. In International journal of environmental & science education. – № 18(11). – 2016. – P. 12299–1231.

Material received on 15.12.20.

Ш. Ж. Алимова

Жоғары педагогикалық білім жүйесінің өзгеру факторлары: ғаламдық және ұлттық деңгейлері

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Ш. Ж. Алимова

Факторы изменения в системе высшего педагогического образования: глобальный и национальный уровни

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Берілген мақалада кәсіби білім беру үдерісіне құзыреттіліктердің енгізу қажеттілігін анықтайтын бірқатар факторлар ұсынылған. Еуропалық біліктілік шеңберінде, комьюнике материалдарында, Тюнинг жобасында, ұлттық біліктілік шеңберінде және Қазақстан Республикасының «Педагог» кәсіби стандартында қамтылған құзыреттердің ерекшеліктеріне талдау жасалды. Мақалада маман моделінің анықтамасы, сондай-ақ оның біліктілігі мен құзыреттеріне қойылатын талаптар нормалары берілген. Сонымен қатар, жұмыс берушілерді барлық деңгейдегі білім беру жүйелеріне кадрларды даярлауға тапсырыс жасаушылар ретінде ғана емес, сонымен қатар білім берудегі жаңа бастамалардың тасымалдаушылары ретінде де қосу қажеттілігі қарастырылады. ЖОО түлегінің құзыреттілік моделін көрсететін белгілі бір міндеттерге байланысты құзыреттердің тұтас жиынтығы ұсынылған. Зерттеу жұмысы заманауи педагогқа қойылатын кәсіби және

жеке талаптарды анықтайды. Педагог қызметінің оқу іс-шаралары мен оқу бағдарламаларын әзірлеу және жоспарлау, оқыту, бағалау және рефлексия, кәсіби даму, қажетті оқыту технологияларын пайдалану, белгілі бір білім алушыларға құрмет көрсету және білім алушылардың мүмкіндіктерінің теңдігіне жәрдемдесу сияқты салалары қарастырылды.

Кілтті сөздер: жоғары білім, кәсіптік білім, комьюнике, Еуропалық біліктілік шеңбері, Ұлттық біліктілік шеңбері, «Педагог» кәсіби стандарты, педагог.

В данной статье представлен ряд факторов, обуславливающих введение компетенций в профессиональное образование. Проведён анализ особенностей компетенций, содержащихся в Европейской рамке квалификаций, материалах комьюнике, проекте Тюнинг, Национальной рамке квалификаций и профессиональном стандарте «Педагог» Республики Казахстан. В статье дано определение модели специалиста, а также нормы требований к его квалификациям и компетенциям. Более того, рассматривается необходимость включения работодателей в образовательные системы всех уровней не только как заказа на подготовку кадров, но и как носителей инициатив в образовании. Рассмотрен комплекс компетенций, привязанный к определенным задачам, который отражает компетентностную модель выпускника вуза. В исследовании определены профессиональные и личностные требования к современному педагогу. Представлены такие сферы деятельности педагога как разработка и планирование учебных мероприятий и программ обучения, преподавание, оценка и рефлексия, профессиональное развитие, использование соответствующих технологий обучения, проявление уважения к определённым обучающимся и содействие равенству возможностей обучающихся.

Ключевые слова: высшее образование, профессиональное образование, комьюнике, Европейская рамка квалификаций, Национальная рамка квалификаций, профессиональный стандарт «Педагог», педагог.

SRSTI 14.03.07

<https://doi.org/10.48081/RHRC7451>**G. T. Aubakirova, Zh. K. Kitanova**

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz,
Republic of Kazakhstan, Karaganda

REQUIREMENTS TO THE MODERN LEVEL OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN THE FIELD OF PROFESSIONAL TRAINING

The main task of education is to provide students with the opportunity to independently set and implement educational goals, evaluate their achievements. The XXI century is the age of education. Thus, our thoughtful, intelligent and motivated learning through computer technology after higher education contributes to students' interest in learning and their desire for improvement. Modern education is the implementation of quality education, the formation of students' motivation, the development of professional qualifications. To achieve this goal, a set of measures and tools is needed, such as: improving the quality of educational materials, improving the content used in the lessons, and individual work directly with students. Such an education mechanism provides students with the opportunity to work independently, with the help of various learning tools, and encourages students to realize their potential and learn to work in a team.

Keywords: modern lesson, CLIL, STEM-technologies, communicative competence, Internet resources, demand.

Introduction

The main task of education is to provide students the opportunity to independently set and implement educational goals, evaluate their achievements.

The current transition to the standards of the new generation draws attention to the enhanced formation of skills, and the use of acquired knowledge in practice and everyday life. At the same time, there is a need to reorient it to new qualitative results that reflect not only the development of subject content (knowledge and skills, experience of creative activity, etc.), but also the mastery of meta-subject skills (methods of activity applicable both in training and in solving problems in

real life situations), as well as including personal results (system of value relations, interests, motivation of students, etc.).

Research object: educational process in the field of professional training

Subject of the study: Requirements for the modern level

Purpose: It is possible to achieve a new quality of education, i.e. to solve problems not demanded earlier, only in a complex way, having found and applied new approaches to selection of the contents of education, improvement of educational process and updating of system of an assessment of educational achievements and quality of education.

Responsibilities:

- Applies a variety of modern teaching methods and technologies,
- Uses multi-level training in the lesson,
- Organizes search activities for students to independently set educational problems and solve them.

New Kazakhstan standards, both General education and higher professional, define the requirements for the results of the development of basic educational programs and provide for the distribution of responsibility for the results achieved between the education system, educational institutions and students.

In this regard, they establish: – guidelines for the development of the education system, defining the main directions of educational policy, the responsibility for the implementation of which is mainly borne by the education system; – framework requirements for the content and organization of the educational process, the responsibility for the implementation of which are mainly educational institutions; – a General description of the expected individual achievements, in particular students, including-subject and not subject to final certification. Therefore, the main directions of evaluation under the new approach is the evaluation of the performance:

- of educational systems;
- of educational institutions and teachers;
- students [16].

Quality and relevance of education for a global knowledge-based society, access to high-quality secondary education is a prerequisite for the success of further education and preparation for entering the market of labour. Urgent action is needed to improve the quality of education if the goal is to enable everyone to acquire the knowledge, skills and competencies necessary to succeed in a world that is increasingly dependent on new technologies and rapid exchange of information. However, setting the goal of «quality improvement» (as is done in the concept of modernization) may be abstract and even meaningless, since there is no precise definition of it, although some characteristics of quality can

be measured (and are measured) by a number of indicators. It seems to us that it is necessary to focus on specific aspects of quality, for example, the relevance and importance of education for the needs of the modern economy and society; orientation of education on flexibility, independence, initiative and innovation of graduates. But these concepts are not easy to define. For example, demand is not a sustainable characteristic of education: in a rapidly changing environment, it is impossible to predict what will and will not be in demand in the longer term in ten or even five years. Indeed, in vocational education, the focus on the «demand» of industrial specialization contributed to the formation of an inflexible and largely outdated system, which is now not relevant and significant for young people. In this sense, a rigid «blind» orientation to external need («demand» can create obstacles to development, rather than opportunities for improving quality in the long term [18].

Herefore, speaking further about quality, we will not talk about improving the «old» quality, but about giving new qualitative characteristics to education. Some areas of «qualitative change» are based today on three important assumptions. First, a high-quality education system aims to achieve long-term results that reflect not so much the current as the projected needs of a changing society. Second, in order to achieve a new quality, the organization of education and the governance structure of education must themselves reflect the basic characteristics of the new knowledge-based economy and society: they must be flexible, innovative and able to respond quickly to changes. Thirdly, in the implementation of the modernization strategy, it is necessary to move from «slogans» about the quality assurance policy to actions on the implementation of this policy, and, consequently, to specific guidelines [20].

The creation of a system of continuing education provides for a variety of types of higher education in terms of terms and levels of training, forms of training, diplomas, degrees and titles. At the same time, the traditional system, which has been operating for many years and has proven itself in some cases, is not destroyed, but is supplemented with new elements, passing into a new quality. The quality of specialist training implies the need to create conditions for psychological and pedagogical support of the student's personal development at the stages of his adaptation to study and work, his identification with the requirements of professional activity, creative self-realization. To ensure the mobility and openness of a more complete account of individual characteristics of the person, the qualitative development of the Kazakh educational system, it is necessary to abandon the narrow specialization, create conditions for the unstoppable educational «trajectory» through the introduction of a multi-level structure of training [21].

One of the main directions of improvement of this structure is the creation of new mechanisms for managing the system, and above all, the quality of training. Until relatively recently, the educational process in professional institutions was aimed at teaching specific professions, rather than the formation of a set of applied skills and flexible key skills applicable in a number of professions. Improving the quality of education is one of the main problems to be solved in the course of reforming the educational system of our country. Quality as a system methodological category reflects the degree of conformity of the educational result to the goals and is an integral characteristic of the educational process.

Based on this, the solution of the quality problem implies further democratization of education at all levels of the educational process, its being at a new stage of social development, it is impossible not to make new demands on education in general and on the lesson in particular. It is important to understand that there is a modern lesson. Teachers are responsible for achieving the goals of the educational process in the light of modern requirements of society [22].

The lesson is the forge, the workshop; it is the most important thing in the educational process. A good lesson includes many components: methods, forms of work and, of course, the professionalism and skill of the teacher.

So, let's start with the consideration of the basic concepts, namely, consider the meaning of the words «modern» and «lesson». Dictionary of Ozhegova offers us the following interpretation of these concepts: Modern-related to the present time, the present. + Lesson-study hour dedicated to the subject. Modern-standing at the level of his century, not backward. + Lesson-something instructive, from what can be done conclusion for the future. After analyzing the definitions presented in the dictionary, we come to the conclusion that:

1 The modern lesson is the introduction of students to the totality of human achievements in close connection with modernity during the school hour [9].

2 A modern lesson is a high level of skill, the ability of a teacher to convey to students something instructive, corresponding to the level of his time and allowing to draw a conclusion for the future. Speaking about the modern lesson, of course, it is very important to understand the differences between traditional and modern lessons. In contrast to the «traditional» «modern» lesson contributes to the wider development of cognitive abilities of students. Under this structure, the system of didactic means is rebuilt, and new requirements are imposed on the level of independent work, their cognitive activity increasingly acquires a search, creative character. The modern lesson is absolutely new, but at the same time not losing connection with the past, having direct relation to interests of the living person, urgent, that is — actual lesson. If the lesson is modern, it necessarily lays the Foundation for the future. It should be emphasized that today educational

institutions are not so much a source of information as they teach to learn. The teacher today is not only a conductor of knowledge – it is a person who teaches the ways of creative activity aimed at independent acquisition and assimilation of new knowledge. The student takes an active position in educational activities, ceases to be a passive participant in the educational process, and along with the teacher participates in setting goals and objectives of each lesson, determines the plan of his work, chooses the means and ways to achieve the goals. All of the above allows you to flexibly vary the structure of the lesson. However, the variation in the structure of the lesson should not be spontaneous. In any lesson, the learning process consists of certain logically related stages that reflect the logic of the learning process. Speaking about the features of the modern lesson, we must not forget that the modern lesson is a problem lesson, that is, a lesson in which the teacher deliberately creates problem situations and organizes the search activity of students on their own formulation of educational problems and their solution, or he poses problems and solves them, showing students the logic of thought in a search situation [1].

3 Factors influencing the success of the modern lesson.

Speaking about the success of the lesson, you should start with the principles of its organization:

– the principle of freedom, i.e. providing opportunities for each student to discover themselves in different activities;

– the principle of cooperation, which, of course, is based on mutual understanding and interaction between the teacher and the student in the learning process;

– the principle of tolerance, which implies understanding and acceptance of the characteristics of the student and the creation of a favorable atmosphere for further self-development;

– the principle of tolerance, which is based on the ability to reduce the level of emotional response to adverse factors of interpersonal interaction [2].

4 Conditions for creating a favorable microclimate in the classroom. Of course, the modern lesson should contribute to the activation of cognitive activity of students, the development of their initiative and creativity, as well as the unity of the formation of knowledge, skills (practical, mental, special and General) at three levels and have a favorable psychological microclimate. To successfully achieve the above goals, the following situations should be viewed in the lesson:

– situation of openness a Student should be able to be as successful as he can or wants to be.

– the situation of success. An atmosphere should be created for the student, motivating him to successful learning and aimed at forming a positive attitude to learning, which, of course, is an additional impetus to active work.

– support situation. In order to create a favorable microclimate in the classroom, the teacher should support the student in the emotional, volitional, intellectual, active aspects.

– communication situation. Productive communication aimed at effective interaction between teacher and student should be created. The presence of all factors influencing the successful conduct of modern lessons is an important condition for creating a productive educational process.

5 Requirements to the modern teacher. The modern lesson is, first of all, the lesson generated by aspiration to present to the student a maximum of freedom for individual development. It is in the process of such a lesson that samples of high culture of relations are comprehended, the possibility of free mental work and intensive spiritual development of each student is provided. At such lesson the teacher skillfully uses all opportunities for development of the personality of students, its active and intellectual growth, deep and meaningful assimilation of knowledge, for formation of its moral bases. A modern teacher should demonstrate mastery of the classical structure of the lesson against the background of active use of their own creative and methodological developments, both in the sense of its construction and in the selection of the content of educational material, methods and technology of its presentation. So, the modern teacher:

- applies a variety of modern teaching methods and technologies,
- guided by the principles of modern lesson organization,
- creates conditions for a favorable microclimate in the classroom,
- uses multi-level learning in the lesson,
- teaches to work independently,
- organizes the search activity of students for self-formulation of educational problems and their solution.

The new standard of education, presenting new requirements for learning outcomes, gave the opportunity to take a fresh look at the lesson, to implement new creative ideas. What should be a modern lesson-to decide each teacher personally, but today the teacher is obliged not just to develop ZUN, but also to educate, develop the student's Personality [3].

Features of CLIL. Any language is the most important means of communication, the key to the existence and progress of human society. The changes taking place in the modern world require improvement of communicative competences and thorough language training of students. Only in this case, they will be able to exchange thoughts in different life situations when communicating

with other people, using a system of language norms and adequate communicative behavior. In other words, the main purpose of a foreign language is to form communicative competence, that is, the ability and willingness to carry out personal and cultural communication with others.

Communicative competence is not an innate quality or feature of a person. It is formed in a long process of communication. And the primary task of the teacher is to create such a model of real communication, so that it causes students a natural desire and need to interact with other participants in the situation and gives confidence in themselves when communicating. Based on the personality-oriented approach of training and education of the younger generation, the teacher should strive to create a diverse educational environment that will allow students to fully demonstrate their abilities and skills.

Modern educational technologies used for the formation of foreign language communicative competence are very effective in terms of creating an educational environment that ensures the interaction of all participants in the educational process. When teaching a foreign language, the teacher has the right to use or independently adjust any modern technology in accordance with the functions, content of educational material, goals and objectives of training in a particular group of students. One of these technologies that we use in our lessons is subject-language integrated learning-CLIL (Content and Language Integrated Learning). The term CLIL was first proposed by David Marsh in 1994. At first, this term referred to the process in which academic disciplines or their individual parts were taught in a foreign language. To achieve the ultimate goals of the educational process, a two-fold goal was set: the study of the subject and the simultaneous study of a foreign language. Marsh conducted his research for several years and by 2001 had developed a methodology for educational language integration and characterized it as follows: CLIL considers foreign language learning as a tool for studying other subjects. The technique forms the student's need for learning, and this, in turn, allows him to rethink and develop his abilities, including in his native language.

Modern educational methodologies give this methodology the following definition: it is a didactic technique that allows students to form linguistic and communicative competence in a non-native language in the same educational context in which they have the formation and development of General knowledge and skills. Planning training sessions on the basis of this technique, it is necessary to consider its mandatory components, the so-called»4 C«:

- «content»,
- «communication» (communication),
- «cognition» (thinking ability),

– «culture» (knowledge of cultural studies).

We will dwell on each component in detail. «Content» is the content. The teacher should stimulate the process of assimilation of new knowledge, skills and abilities on the subject. «Communication» – communication. This stage should encourage students to make full use of the means of learning a foreign language to acquire new knowledge, skills and abilities. «Cognition» – thinking. The teacher strives to develop the students' thinking abilities to a better understanding of the language and the subject being studied. To achieve this goal, tasks for the development of analytical and critical thinking, tasks and exercises for comparison, guess, finding the main thing, etc. «Culture» – knowledge of cultural studies. Understanding the peculiarities, similarities and differences of modern world cultures will help students to quickly adapt to the cultural space, understand the native culture and strive to preserve and develop it. In addition, when planning educational material on the basis of the CLIL methodology, it is important for the teacher to take into account the age of students, their degree of foreign language proficiency, readiness for the perception of educational material in a foreign language [4].

When preparing lessons the teacher faces a number of tasks:

1) the material on the subject on the level of complexity should be slightly inferior to the level of knowledge of students on this subject in their native language;

2) tasks should reflect the characteristics of the language being studied, to work out the ability to use certain linguistic forms;

3) the texts should be carefully chosen according to the theme and the actual level of knowledge of the students;

4) tasks should correspond to the subject and contain enough information for understanding and assimilation.

The method of language integration allows you to move away from the standard presentation of the material and get more extensive knowledge that will undoubtedly be useful for future professional and everyday communication. This technique is reflected in the writing team co-author Tsaid D. V., Zhienkulova R. R., Kitanova Zh. K. In S.M.K. «Creation of interactive lessons with the use of educational Internet resources and mobile devices» is recommended for use in colleges in Kazakhstan. In addition, when studying certain topics, students have to memorize terms and speech clichés, and this expands their vocabulary and prepares them for future study and application of the acquired knowledge in the acquisition of the chosen profession.

However, with the huge presence of positive aspects, when implementing this technique in the educational process, some problems may arise. The two main ones

are the lack of sufficient knowledge of a foreign language teacher on a particular subject and the lack of language proficiency of the subject teacher. The negative aspects include the imperfection of some textbooks of the English language, and the insufficient number of training sessions according to the educational program. The application of the technique also complicates the different level of foreign language proficiency of students, which can lead to an increase in the workload and, accordingly, to a number of psychological and psychosomatic problems. Over TIME, the CLIL teacher acquires specific professional competencies.

STEM technology. If you decipher the abbreviation STEM, you get: S-science, T-technology, E-engineering, M-mathematics. Or in Russian: natural Sciences, technology, engineering, mathematics. In short, the disciplines that are becoming the most popular in the modern world. So it is not surprising that today the development of STEM is one of the main trends in world education. STEM centers (Science, Technology, Engineering, Mathematics). The project aims to increase students' interest in engineering and technical specialties and motivate students to continue their education in the scientific and technical sphere. STEM labs make state-of-the-art equipment and innovative programs more accessible to students interested in research [5].

In many countries, STEM education is a priority for the following reasons:

In the near future, the world will be sharply lacking: IT-specialists, programmers, engineers, specialists of high-tech industries, etc.

In the distant future, there will be professions that are now even difficult to imagine, all of them will be associated with technology and high-tech production at the junction with the natural Sciences. Specialists of bio-and nano-technologies will be especially in demand.

Specialists of the future require comprehensive training and knowledge from a variety of educational fields of natural Sciences, engineering and technology.

STEM education is the basis for training employees in the field of high technology. Therefore, many countries such as Australia, China, the United Kingdom, Israel, Korea, Singapore, the United States conduct government programs in the field of STEM education. STEM-centers allow students to get acquainted with science, to take part in scientific research. And it is possible that some of these guys will not go to the fashionable lawyers-economists, and will choose the path of a scientist or an inventor, or get carried away with programming [6].

Advantages of STEM technology:

1 Providing students with access to technology. Today, when the world is riddled with ubiquitous computer networks, students create digital content, share it and consume it on a scale never seen before. They run websites, make movies on phones and develop games themselves.

2 STEM technology means creating a learning environment that allows students to be more active. Whatever happens, students are involved in their own learning. The upshot is that students are better off remembering what they have learned when they are involved in the process as well, without being passive observers.

3 STEM technologies require students to be able to think critically, work as a team, and independently [7].

The latest Internet resources used in the lessons of spec. disciplines and industrial training:

- Microsoft Forms
- Microsoft Sway
- One Drive
- Google Disk
- Yandex Disk

Conclusion

The XXI century is the age of education. Thus, our thoughtful, intelligent and motivated learning through computer technology after higher education contributes to students' interest in learning. Thanks to our work, we see our contribution to the development of our own knowledge and skills of current students [10].

Modern education is the implementation of quality education, the formation of students' motivation, the development of professional and decisive qualifications. To achieve this goal, a set of measures and tools are needed, such as: improving the quality of teaching materials and other teaching materials, improving the content and content used in lessons, and individual work directly with students. This mechanism of education provides students with the opportunity to work independently, with the help of various learning tools, and encourages students to realize their potential and learn to work in a team [15].

References

- 1 <https://infourok.ru>. [Electronic resource].
- 2 https://studbooks.net/580723/pedagogika/sovremennye_trebovaniya_k_prepodavatelyu_vuza. [Electronic resource].
- 3 <https://icrov-pvl.gov.kz/files/blogs/1509525227252.pdf>/ methodology CLIL. [Electronic resource].
- 4 https://dic.academic.ru/dic.nsf/eng_rus. [Electronic resource].
- 5 <http://www.robo.house/ru/stem-osvita-copy>. [Electronic resource].
- 6 <http://iac.kz/ru/publishing/razvitie-stem-obrazovaniya-v-mire-i-kazahstane>. [Electronic resource].

7 https://studbooks.net/1910290/pedagogika/ponyatie_sovremennogo_uroka. [Electronic resource].

8 <https://blogs.technet.microsoft.com/tasush/2016/06/21/microsoft-forms-novoe-sredstvo-dlja-testirovaniya-i-ocenki-znaniy-v-office-365-dlja-obrazovaniya>. [Electronic resource].

9 GEF in the direction of training. UPL: <http://www.edu.ru>. [Electronic resource].

10 **Akulova, O. V., Pisareva, S. A., Piskunova, E. V.** Designing situational problems for assessing the competence of students : Studies-method. manual for teachers of schools. – St. Peterburg : CARO, 2008. – P. 96.

11 **Vilensky, V. Ya., Obraztsov, P. I., Uman, A. I.** Technologies of professionally oriented education in higher school : studies. benefit. 2nd ed. / poked. V. A. Slastenina. – Moscow : The Teacher Society of Russia, 2005. – P. 192.

12 Activity technologies in higher education : approaches and experience of Udmurt University : Col. Monograph Nauch. ed. – Izhevsk : Publishing house «Udmurt University», 2012. – Part 1. – 283 p.

13 Humanitarian technologies of teaching in higher education : Studies-method. allowance / Number of authors under the editorship of T. V. Chernikova. – Moscow : Planeta, 2011. – P. 496.

14 **Gurevich, A. M.** Role-playing and cases in business training. St. Peterburg, 2004.

15 **Lednev, V. S.** Scientific education : development of abilities to scientific creativity. 2nd ed., revised. – Moscow : MGAU, 2002. – P. 120.

16 **Panina, T. S.** Modern ways to activate learning : studies manual for students. Edited by T. S. Panina. 4th ed. – Moscow : Izdat. center «Academy», 2008. – P. 176.

17 **Panfilova, A. P.** Innovative pedagogical technologies : Active training: a training manual for students. – Moscow : Izdat. Center «Academy», 2009. – P. 192.

18 **Panfilova, A. P.** Game modeling in the activity of the teacher: studies. manual for students. General editorship of V. A. Slastenina, I. A. Kolesnikova. 3rd ed., revised. – Moscow : Izdat. center «Academy», 2008. – P. 368.

19 **Savelyeva, M. G.** Technologies of professionally oriented training : studies.-method. benefit. – Izhevsk : Association «Scientific book», 2007. – 80 p.

20 Modern educational technologies : studies. manual. Number of authors : ed. N. V. Bordovskaya. – Moscow : KNORUS, 2010. – P. 432.

Material received on 15.12.20.

Г. Т. Аубакирова, Ж. К. Китанова

Кәсіби кадрларды даярлау саласындағы білім беру процесінің қазіргі заманғы деңгейіне қойылатын талаптар

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Г. Т. Аубакирова, Ж. К. Китанова

Требования к современному уровню образовательного процесса в сфере подготовки профессиональных кадров

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Қазіргі заманғы дәрісте студенттердің белсенділігін, олардың бастамашылығын және шығармашылығын дамытуға, сондай-ақ үш деңгейде білім, дағдылар мен дағдыларды (практикалық, ақыл-ой, ерекше және жалпы) қалыптастырудың бірлігі мен қолайлы психологиялық микроклиматқа ие болуына ықпал етуі тиіс. Қазіргі заманғы білім беру – сапалы білім беруді іске асыру, студенттердің ынтасын қалыптастыру, олардың бойында кәсіптік және шешуші біліктілікті дамыту. Мұндай мақсатқа қол жеткізу үшін тұтас бір шаралар мен құралдардың кешені қажет, яғни: оқу материалдары мен өзге де оқу құралдарының сапасын жақсарту, білім беру мазмұны мен сабақтарда қолданылатын әдістерді жетілдіру және студенттермен тікелей жұмыс жасау. Студенттердің дербес жұмысына тән ерекшеліктерге ие, оқыту үшін қолданылатын әр түрлі құралдардың көмегімен неғұрлым жандандыруға мүмкіндік береді, студенттердің өз мүмкіндігін іске асыруына және ұжымдық еңбекке үйренуіне қозғау салады.

Кілтті сөздер: Заманауи сабақ, CLIL, STEM-технологиялар, коммуникативтік құзыреттілік, интернет-ресурстар, сұраныс.

Главной задачей образования становится предоставление обучающимся возможности самостоятельно ставить и реализовывать учебные цели, оценивать свои достижения. XXI век – это век образования. Таким образом, наше продуманное, интеллектуальное и мотивированное обучение с помощью компьютерных технологий после получения высшего образования

способствует заинтересованности студентов в обучении и их стремлению к совершенствованию. Современное образование – это реализация качественного образования, формирование у студентов мотивации, развитие профессиональной квалификации. Для достижения этой цели необходим комплекс мер и инструментов, таких как: повышение качества учебных материалов улучшение содержания используемых на уроках, и индивидуальная работа непосредственно со студентами.

Ключевые слова: современный урок, CLIL, STEM-технологии, коммуникативная компетентность, интернет-ресурсы, спрос.

<https://doi.org/10.48081/BFIY1817>

Н. Х. Ахтаева¹, Г. К. Исмаилова², Б. Н. Азимбаева³

¹Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

^{2,3}Шәкәрім университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

ИНТЕРНЕТ-ДИСКУРС АЯСЫНДА ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ КОМПЕНСАТОРЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРДІ ДАМУ

Аталмыш мақала интернет дискурс аясында шет тілін оқыту процесінде компенсаторлық қабілеттерді әлеуметтік желілердің мысалымен дамытуына арналған. Интернет-дискурс аясында білім алушылардың коммуникативтік әдеттерін әлеуметтік желілердің мысалында зерделей келе, автор компенсаторлық қабілеттерді дамытудың негізгі проблемалары мен ерекшеліктерін бөліп қарастырады.

Мақалада екінші қозғалған мәселе шет тілін оқыту әдістемесінің ең өзекті проблемаларының бірі- білім алушыларда компенсаторлық құзыреттілікті қалыптастыру тиімділігі. Автордың ойынша, білім алушыларда компенсаторлық құзыреттілікті қалыптастыру және желідегі пайдаланушылар үшін тиімділігін арттыру, компенсаторлық қабілеттерді дамытатын әдістеме құру қажеттілігін туындатады.

Компенсаторлық қабілеттерді дамыту әдістемесін құру интернет-дискурста жүзеге асырылатындықтан, тілдік жетіспеушіліктің орнын толтыру және сан алуан ақпараттық-анықтамалық ресурстарды пайдалану әлеуметтік сипат алды, әрі әлеуметтік даму салаларындағы сапалы түрленулер аясында қарқынды түрде толықтырылды.

Кілтті сөздер: компенсаторлық құзырет, компенсаторлық қабілеттер, Интернет-дискурс, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, әлеуметтік желілер.

Кіріспе

Ақпараттық қоғам дамуының қазіргі кезеңінде тілдік білім беру саласындағы қазақстандық мемлекеттік саясатты қалыптастырудың жетекші

векторларының бірі отандық жоғары мектептің жинақталған тәжірибесі мен дәстүрлерін мейлінше сақтай отырып, Еуропалық Жоғары Білім Кеңістігіне кіру болып табылады. «Үш тұғырлы тіл» саясаты – елдің ертеңі үшін аса қажет. Мақсаты – көп ұлтты елімізде ұлтаралық татулықты сақтау, ұлттық-мемлекеттік біртұтастықты қалыптастыру, қазақстандық патриотизмді негіз ете отырып, ұлттың бәсекеге қабілеттілігін арттыру. «Үш тұғырлы тіл арқылы ғана Қазақстан тілдік саясаттың оң нәтижесін көре алады. Қазіргі таңда орыс және ағылшын тілдерін оқып-үйрену арқылы тілімізді, дінімізді, салт-дәстүрімізді әлемге паш етуге, мәдениетаралық қатынас негізінде ақпарат алмасу, білім үйрену, тәжірибе жинауға барлық мүмкіндік бар», – деп Елбасы ХХІ ғасырға тән бәсекеге қабілеттілік білімнен, оның ішінде компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу және сананың ашықтығынан тұратынын атап өткен.

Берілген тапсырмаларды іске асыру аясында жоғары кәсіптік білімнің қолжетімділігін арттыруға және сапасын жоғарлатуға, білім алушылардың және профессорлық-оқытушылық құрамның академиялық мобильділігінің жағымды өсуіне, сондай-ақ заманауи еңбек нарығында сұранысқа ие мамандарды дайындауға бағытталған іргелі білім беру реформалары жүргізілген болатын. Осыған байланысты, шет тілін мәдениетаралық қарым-қатынас құралы ретінде заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың көмегімен оқыту проблемасы өте өзекті болып отыр. Бұл орайда, методологиядағы түбегейлі өзгерістерге қарамастан, шет тілін оқытудағы негізгі мақсат шет тілдік коммуникативтік құзыретті барлық сан түрлі компоненттерімен бірге қалыптастыру болып табылады. Атап айтқанда, олар – лингвистикалық, дискурсивтік, әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени және компенсаторлық құзыреттер. Әрі оны қалыптастыру шет тілін Интернет-дискурс аясында оқыту процесінде орасан зор маңызға ие, себебі тілдік міндеттердің жаңа вариативтік шешімдерін іздеу, өзінің нақты қарым-қатынас жағдайындағы коммуникативтік әдетін реттеу, коммуникация процесін жоспарлау және басқару дағдыларын қалыптастыруға бағытталған аса маңызды компенсаторлық қабілеттерді дамытуды көздейді. Интернет-дискурс аясында білім алушылардың коммуникативтік әдеттерін әлеуметтік желілердің мысалында зерделей отырып, компенсаторлық қабілеттерді дамытудың негізгі проблемалары мен ерекшеліктері қарастырылады. Көзбе-көз тілдесуден айырмасы, әлеуметтік желілерді пайдаланушылар дауыс тембрі, сөйлемнің бір бөлігіне акцент жасау, эмоционалдық реңк беру, сөйлеу тоны, дикция, ым және ишара сияқты қосалқы коммуникативтік құралдарды пайдалану мүмкіндігінен толықтай айырылған. Сәйкесінше, қарым-қатынас құралдарының жеткіліксіздігін арнайы символдарды немесе

әртүрлі қаріп форматтарын және оларды графикалық бояп қоюды пайдалану арқылы толықтырады.

Зерттеудің нысаны: шет тілін оқыту процесіндегі компенсаторлық қабілеттерді дамыту.

Зерттеудің пәні: интернет-курс аясында шет тілін оқыту.

Мақсаты: шет тілін оқытудағы негізгі мақсат шет тілдік коммуникативтік құзыретті барлық сан түрлі компоненттерімен бірге қалыптастыру болып табылады. Атап айтқанда, олар – лингвистикалық, дискурсивтік, әлеуметтік, әлеуметтік-мәдени және компенсаторлық құзыреттер.

Міндеттері:

– коммуникация процесін жоспарлау және басқару дағдыларын қалыптастыруға бағытталған компенсаторлық қабілеттерді дамыту;

– білім алушылардың коммуникативтік әдеттерін әлеуметтік желілердің мысалында зерделей отырып, компенсаторлық қабілеттерді дамытудың проблемалары мен ерекшеліктерін қарастыру;

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Құзыреттілік тәсілді іске асыру аясында білім берудің екі деңгейлі үлгісіне көшу-көп жағдайда жоғары оқу орындарының түлектері сай келуі тиіс бірқатар талаптарды белгілеп берді. Сондай талаптардың бірі ретінде нормативтік құжаттарда толыққанды тілдік білім алу қажеттігі атап өтілген. Әлемдік қоғамдастықта халықаралық қатынастарды қарқынды түрде кеңейту, сондай-ақ Қазақстан Республикасының экономика, саясат және әлеуметтік даму салаларындағы сапалы түрленулер аясында, кәсіптік сипаттағы коммуникативтік міндеттерді шешу үшін шет тілінің қажеттілігі қарқынды түрде өсіп отырғаны байқалады (Н. И. Алмазова, В. А. Болотов және А. В. Хуторской т.б). Соған байланысты шет тілін оқытудың қолданыстағы әдістемелерін қайта қарау және білім алушылардың мүдделері мен қажеттіліктеріне сай келетін инновациялық құралдарды, әдістерді және оқыту формаларын енгізу қажеттілігі өте маңызды. Бұл тұрғыдағы революциялық бағыт шет тілін оқыту процесіне заманауи ақпараттық және коммуникативтік технологияларды (АКТ) кіріктіруді көздейтін тілдік білім беруді ақпараттандыру процесі болып отыр.

АКТ-ны пайдаланудың артықшылықтары олардың оқытушының күші азырақ жұмсалатын және оқу процесін қарқындылауға және оңтайландыруға қажетті аудиториялық уақыт үнемделетін әмбебап педагогикалық құрал ретінде пайдаланылатындығында жатыр [1]. Соңғы жылдары ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың негізінде шеттілдік коммуникативтік құзыреттің әртүрлі аспектерін қалыптастыруға арналған өте көптеген әдістемелік жұмыстар пайда болғанын айта кету керек. Оларда авторлар АКТ

және мультимедиялық технологияларды пайдаланудың басымдығын атап өтеді [2; 3; 4; 5; 6; 7]. Бұл ретте білім алушыларда ақпараттық мәдениетті қалыптастыруға бағдарланған тұрақты компонент ретінде, сол сияқты шет тілінің мәдениетаралық және шеттілдік коммуникативтік құзыреттерді қалыптастыруға бағытталған оқу пәні ретіндегі ерекшелігін ескере отырып, вариативті компонент ретінде ұсынылған оқу мазмұнын іріктеу мәселесі аса маңызды болып қала бермек (Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез, В. В. Сафонова, Е. Н. Соловова, И. И. Халеева, және А. Н. Щукин т.б).

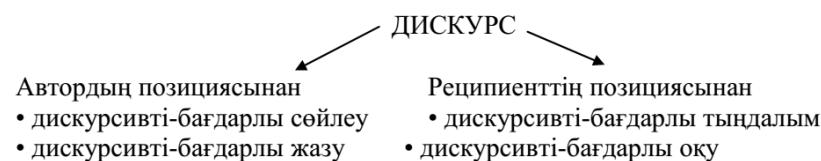
Біздің ойымызша, қазіргі кезде шет тілін оқыту әдістемесінің ең бір өзекті проблемаларының бірі білім алушыларда компенсаторлық құзыретті қалыптастыру болып табылады. Құзыреттіліктің осы түрі туралы айта келе, И. Л. Бим оны қалыптастыру қабілетінің дамытуға және өзінің шет тілі білімінің жеткіліксіздігін жеңуге дайын болуға, тиісті қабілеттер мен дағдыларды дамытуға тікелей байланысты екеніне баса назар аударады. Бұл орайда, бірінші кезекте, айтылған сөзді қайта құрылымдау қабілетін дамыту, қандай да бір сөзді (білмеген жағдайда) оның синонимімен немесе сол ұғымның сипаттамасымен ауыстыру, сондай-ақ бейтаныс сөзге «қадалып қалмау» қабілеттерін дамыту қажеттігі туралы сөз болуда [8].

Компенсаторлық құзыреттің мазмұнын құрайтын қабілеттер блогы негізгі үш бағытты құрайды: тілдік және экстралингвистикалық болжамдарды пайдалану, тілдік жетіспеушіліктің орнын толтыру және сан алуан ақпараттық-анықтамалық ресурстарды пайдалану. Осылайша, мәселен, тілдік жеткіліксіздіктің орнын толтыруды ауызша және бейсезімдік құралдардың көмегімен жасауға болады. Ауызша құралдар субституция, редукция және перифраз болса, бейсезімдік құралдар – отыру не тұру қалпы, ишара, көзқарас және ым болып табылады. Жазбаша сөйлеуде сан алуан графикалық құралдарды пайдалану кеңінен таралған: жоспар, сурет, санмен белгілеу және т. б. Компенсаторлық қабілеттерді дамыту әдістемесін құру Интернет-дискурста жүзеге асырылатындықтан, ең алдымен, «дискурс» және «Интернет-дискурс» деген ұғымдарға толығырақ тоқталу қажет.

«Дискурс» ұғымын зерттеумен тек теориялық лингвистика шеңберінде ғана айналысып қоймай (Н. Д. Арутюнова, В. И. Карасик, Н. В. Попова, А. Н. Хомский және басқалар), одан бөлек көптеген басқа ғылыми-зерттеу бағыттары арқылы да өз тәсілдерін ұсынушы ғалымдар жетерлік. Лингвистикада дискурсті зерттеумен көптеген отандық және шетелдік ғалымдар айналысқан. Бұл орайда «дискурске», көбінесе, шынайы қарым-қатынас жағдайындағы мәтін деген анықтама береді және оның көптеген өлшемдері бар деп саналады. Мәселен, егер дискурс туралы прагмалингвистика тұрғысынан айтар болсақ, онда ең алдымен,

коммуникативтік процесс қатысушыларының интерактивтік қызметін, ақпарат алмасуды, өзара ықпал етуді, коммуникативтік әдеттің сан алуан стратегияларын пайдалану мүмкіндігін баса көрсететінін айту қажет. Мұнда маңызды рөлді олардың шынайы қарым-қатынас жағдайына ауызша және бейсезімдік түрде енуі маңызды рөл ойнайды [9]. Кез келген табиғи феномен секілді, дискурсті де терең зерттеу барысында, оны жіктеу: типтерін және сан түрлі көріністерін анықтау туралы мәселе туындайды. Бұл жерде, функционалдық тәсіл тұрғысынан, дискурс оның функциясын талдау арқылы, тілдің әлеуметтік-мәдени мәнмәтіндегі функционалдылығын зерттеу арқылы қаралады. Дискурсті лингвостилистика тұрғысынан талдау тілдесу регистрлерін, жазбаша және ауызша сөйлеуді, олардың жанрлық түрлерімен бірге бөліп қарастыруға, сондай-ақ әртүрлі функционалдық стильдердің сипаттамаларын зерделеуге мүмкіндік береді. Алайда түбегейлі шектеулердің бірі ауызша және жазбаша дискурсті қарсы қойып салыстыру болып табылады. Әдетте, бұлайша шектеу ақпараттық хабарламаны жіберудің сан алуан арналарын анықтау есебінен жүргізіледі: ауызша дискурсте – акустикалық, жазбашада – визуалдық. Жазбаша дискурсті коммуникативтік процестің бір-бірінен кеңістіктік және уақыттық шектермен ажыраған және визуалды байланыс жасай алмайтын қатысушыларының арасында визуалды ақпаратты беру құралы ретінде қарау барысында, коммуниканттардың тілдесудің эмоциялық, мәнерлілік, интонациялық қырларын сипаттап беруге деген талпынысының себебі шығады. Заманауи АКТ-ні шет тілін оқыту процесіне кіріктіру ғылыми-техникалық прогрестің жылдам даму қарқындарына тікелей байланысты.

Интернет желісінің қазіргі дауының негізгі ерекшеліктерінің бірі адамдар арасындағы сөйлесіп-тілдесуді ұйымдастыруға бағытталған әлеуметтік сервистер мен қызметтердің (Веб 2.0) пайда болуы ғана емес, кеңінен таралуы болып табылады. Бұл ерекше типтегі жазбаша дискурсті, атап айтқанда синхронды және асинхронды Интернет-коммуникациялардың құралдары бар жазбаша сөйлеуді, пайдалануды білдіреді. Когнитивті лингвистика саласындағы, дискурсті және оның тіл жүйесіндегі мәртебесін анықтау мәселесі бойынша зерттеулерді талдау дискурсті процестік құбылыс – «шын мәнінде, сөйлеу әдеті, дискурс авторының сөйлеудегі ниеттерін өзектендіру және белгілі бір сөйлеу жағдайында реципиенттің/реципиенттердің сол ниеттерді ашып түсіндіру процесі, ал бұл процестің нәтижесі мәтін болып табылады» деп қарау қажеттігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді [10]. «Дискурс» процесс ретінде қаралатындықтан және екі позициядан – автор мен реципиент позициясынан анықталатындықтан, дискурсивті-бағдарлы жазу, айтылым, тыңдалым және оқу туралы айтқан жөн [11; 12].



Сурет 1 – Дискурсивті-бағдарлы коммуникативтік процестер.

Бұл тұрғыдан негіз ретінде Интернет-дискурске И. В. Горбунованың берген анықтамасын алған жөн. Ол Интернет-дискурс дегенде когнитивті-желілік коммуникативтік кеңістікті түсінеді. Онда электронды беру арнасы және оларды вербалды құралдардың көмегімен құрылымдаудың және бағыттаудың гипермәтіндік механизмі және коммуникативтік ықпал ету арқылы, пайдаланушылардың бір-бірімен, сол сияқты пайдаланушылардың аталған кеңістікте ұсынылған кез келген типтегі мәтіндермен және хабарламалармен тілдік байланысы жүзеге асырылады [13]. Интернет ғаламдық желісінде өзіндік коммуникативтік жанрлар пайда болып, дамуын жалғастыруда, олардың негізгі тілдік белгісі жазуды және ауызша сөйлеуді синтездеу болып табылады. Интернет-коммуникациялардың таралуы сөйлеу типтерінің – ауызша және жазбаша сөйлеудің ең терең қарсылықтарының бейтараптануына алып келді және сөйлеудің жаңа ерекше түрін – Интернет-дискурс сөйлеуін тудырды. Чаттар, блог пен микроблог, вебфорум мен вебинарлар, электронды хаттар мен әлеуметтік желілерде сөйлеудің екі типінің де қасиеттерін өзіне біріктірген мәтіндер өндіріледі. Интернет-дискурстің әлеуметтік желілерде сөйлесу деген жанры бөлек қарастыруды қажет етеді.

Қорытынды

Қазіргі филология саласындағы басты бағыттардың бірі – интернет лингвистика. Бұл өз кезегінде әлеуметтік желінің тілдесімдік ортасымен тығыз байланысты. Сөйлеу әрекетінің түрлері қарым-қатынасқа түсіп отырған адамдар арасындағы байланыс негізінде бір мезетте жететін хабарламалар алмасу немесе ішкі пошта сервिसінің көмегімен жүзеге асырылады. Сондықтан әлеуметтік желілердегі қарым-қатынастық процестерді зерттеу маңызды. Әлеуметтік желі арқылы тілдесім кезінде туындаған проблемаларды анықтау қажет-ақ. Мәселен, әңгімелесіп отырған адамның сөйлемдерін түсінбей қалу немесе сөйлем құрудағы, өз эмоцияларын жеткізу және тағысын тағы. Әдетте, осы тектес туындайтын проблемалар бейтаныс сөзді ауыстыра алмауға немесе оқиғаны таныс сөздермен сипаттай алмауға негізделеді. Біздіңше, сөйлесудің өнімді жағына

бағдарланған компенсаторлық қабілеттердің дамуын бақылауға болады. Төмендегі 1-кестеде сөйлесудің өнімді жағына бағдарланған компенсаторлық қабілеттер көрсетілген (сөйлеу қызметінің айтылым, жазу сияқты түрлері).

Кесте 1 – Тілдесудің өнімді жағына бағдарланған компенсаторлық қабілеттер

Электронды пошта	Чат (форум, ICQ)	Блог	Микро-блог	Әлеуметтік желілер	Қабілеттер
жазылым				айтылым	
+	+	+	+	+	синонимдерді пайдалану
+	+	+	+	+	субституттерді пайдалану
+	+	+	+	+	ассоциацияларды пайдалану
+	+	+	+	+	қайта сөйлем құруды пайдалану
+	+	+	+	+	аналогияны пайдалану
-	+	-	-	+	вербалды емес қатынас құралдарын пайдалану

Әлеуметтік желілердің пайдаланушылары Интернет-дискурсте шынайы тілдесу жағдайында қолданылатын дауыс тембрі, дикция, ым, ишара, эмоционалдық реңк беру сияқты қосалқы құралдардан мүлдем айырылған. Компенсаторлық құралдардың мұндай үлкен жеткіліксіздігін бейтаныс сөзді Интернет-дискурс аясында басқа бірдемемен толықтай ауыстыру мүмкіндігі көбінесе бола бермейтінімен түсіндіреді. Алайда бұлайша тілдесуде орнын толтыратын мимикалық құралдарсыз қиын болады. Эмоциялар тапшылығы бірінші кезекте эмоционалдық реакцияларды білдіретін құралдардың – «смайликтердің» (ағыл. Smile – «жымю») көмегімен жүзеге асырылып, кейіннен олар Интернет желісінде кеңінен таралды. Қазіргі таңда қолданысы ауқымды. Әріптерден, сандардан және символдардан құралған мұндай пиктограммалардың көмегімен эмоциялар ғана емес, көптеген ым, ишара да білдіріледі. Бұдан бөлек, тембр және сөйлемнің бір бөлігіне баса назар аударту үшін Интернет-дискурсте «капс» (ағыл. «Caps Lock» – пернетақтаның жоғарғы регистрін бұғаттау) құралы бар, онымен сөйлем немесе оның бір бөлігі бірыңғай бас әріптермен жазылады (дауыс тембрін көтеру ретінде бағаланады). Әлеуметтік желідегі дискурстің өзіне тән тағы бір ерекшелігі жалғаулық етістіктердің жиі түсіп қалуы болып табылады. Мысалы: «No I talking» немесе «How u doing?». Мұның себебі – ана тілінде мұндай жалғаулық етістіктердің болмауы. Бұған қоса, компенсаторлық құралдардың тағы бір айқын мысалы сөйлемдердің

ерекше құрылуы болып табылады. Мәселен, ағылшынша шақ түрлерінің ішінен ең жиі қолданылатыны «Simple» тобындағы уақыт жүйелері, тіпті грамматикалық тұрғыдан бұл қате болса да: «I met him today» (I have met him today) – «Мен оны бүгін кездестірдім». Мұның себебі, коммуниканттар сөйлеуді «қарапайымдандырып», түсінілуін жеңілдету үшін, қарапайым грамматикалық конструкцияларды пайдаланады.

Жоғарыда айтылғанды қорытындылай келе, шет тілін оқыту процесіне заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологияларды кіріктіру, білім беру мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтетінін, ал олардың әдістемелік потенциалы оқу процесінің қарқындылығын арттыруға мүмкіндік беретінін атап өту қажет, бұл өз кезегінде, тиісті оқу әдістемесін жасауды талап етеді [14; 15].

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Евстигнеева, И. А.** Формирование дискурсивных умений студентов посредством современных интернет-технологий [Текст] // Журнал «Вестник». – М., 2013. – С. 3.

2 **Евстигнеева, И. А.** Методика развития дискурсивных умений студентов на основе современных информационных и коммуникационных технологий [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. – М., 2013. – С. 14–15. [Электронный ресурс]. – <http://www.mggu-sh.ru> ВАК РФ <http://vak2e.gov.ru>

3 **Попова, Н. В.** К вопросу о развитии дискурсивной компетенции [Текст] // Журнал «Иностранные языки в школе». – М., 2011. – С. 74–80.

4 **Горбунова, И. В.** Функционально-стратегический потенциал англицизмов в Интернет дискурсе [Текст]: автореферат дис. ... канд. филол. наук. – Иркутск, 2011. – С. 14.

5 **Аязбаева, М. Ә.** Интернеттегі интерактивті қарым-қатынас [Текст] // «Жаңа Қазақстанға-бәсекеге қабілетті жастар» Студенттердің ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. – Семей, 2009. – 487 б.

6 **Сысоев, П. В., Евстигнеев, М. Н.** Формирование компетентности преподавателя иностранного языка в области использования информационных и коммуникационных технологий // «Высшее образование сегодня». – 2014. – С. 59–62.

7 **Сысоев, П. В.** Блог-технология в обучении иностранному языку // «Язык и культура». – 2012. – С. 115–127.

8 **Бим, И. Л.** Некоторые актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам // «Иностранные языки в школе». – 2001. – С. 5–7.

9 **Байменова, Қ. С.** Некоторые особенности формирования коммуникативной компетенции у студентов педагогического вуза [Текст] // Республикалық ғылыми-әдістемелік және педагогикалық Журнал «ULT USTAZY» – «Teacher of nation». – Астана, 2016. – 181 б.

10 **Таубаева, Ш. Т.** Жоғарғы оқу орны студенттерінің ауызша және жазбаша ғылыми тілде жазу дағдыларын қалыптастырудың мәні мен мазмұны [Текст] // Республикалық ғылыми-әдістемелік және педагогикалық Журнал «ULT USTAZY» - «Teacher of nation». – Астана, 2016. – 211 б.

11 **Sysoyeva, P., Evstigneeva, I., Evstigneev, M.** The Development of Students' Discourse Skills via Modern Information and Communication Technologies. – M., 2015. – P. 115.

12 **Кочетова, Н. В.** Компьютерный дискурс и формы интернет-коммуникации [Электронный ресурс]. – http://esp-centr.sfedu.ru/documents_central/Statii/Kochetova_stat'ya_.pdf

13 **Назарбаев, Н. Ә.** «Қазақстан жолы-2050»: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ // «Егемен Қазақстан» газеті. – Астана, 2014, 17 қаңтар.

14 **Назарбаев Н. Ә.** «100 нақты қадам» – ұлт жоспары // «Егемен Қазақстан» газеті. – Астана, 2017, 14 наурыз.

15 **Абдуллаева, Р. М.** Ел болашағы күзиретті, саналы ұрпақ қолында // [Электронный ресурс]. – ҚР www.bilimnur.kz. – Алматы, 2016. – 230 б.

References

1 **Evstigneev, I. A.** Formirovanie diskursivnyh umenii studentov posredstvom sovremennyh internet-texnologii [Formation of discursive skills of students through modern Internet technologies] [Text] In Journal «Herald». – Moscow, 2013. – P. 34.

2 **Evstigneev, I. A.** Metodika razvitie diskursivnyh umenii studentov na osnove sovremennyh informacionnyh-kommunikacionnyh tehnologii [Method of developing discursive skills of students on the basis of modern information and communication technologies] [Text] : dis. ... Cand. Ped. Sciences. – Moscow, 2013. – P. 14–15. [Electronic resource]. – <http://www.mggu-sh.ru> BAK of the Russian Federation <http://vak2e.gov.ru>

3 **Popova, N. V.** K voprosu o razviti diskursivnoi kompetensii [To the issue of the development of discursive competence] [Text]. In Journal «Foreign Languages in School». – M., 2011. – P. 74–80.

4 **Gorbunova, I. V.** Funkcional'no-strategicheskii potencial anglicismov v Internet diskurse. [Functional-strategic potential of Anglicisms in the Internet

discourse] [Text] : author's abstract dis. ... Cand. Philol. Sciences. – Irkutsk, 2011. – P. 14.

5 **Ayazbayeva, M. A.** Internettegi interaktivti karym-katynastar [Interactive Communication on the Internet] [Text]. In Materials of the Scientific and Practical Conference of Students «New Kazakhstan – Competitive Youth». – Semey, 2009. – P. 487.

6 **Sysoev, P. V., Evstigneev, M. N.** Formirovanie kompetetnosti prepodovatel'ia inostrannogo yazyka v oblasti ispolzovanie informacionnyh-kommunikacionnyh tehnologii. [Formation of the competence of a foreign language teacher in the use of information and communication technologies. In «Higher education today». – 2014. – P. 59–62.

7 **Sysoev, P. V.** Blog-tehnologia v obuchenii inostrannomy yazyku. [Blog-technology in learning a foreign language]. In «Language and culture.» 2012. – P. 115–127.

8 **Bim, I. L.** Nekotorye aktual'nye problemy sovremennogo obuchenia inostrannym yazykam [Some pressing problems of modern learning of foreign languages]. In «Foreign languages in school». – 2001. – P. 5.

9 **Baymenova, K. S.** Nekotorye osobennosti formirovanie kommunikativnoi kompetencii y studentov pedagogicheskogo vuza [Some features of the formation of communication competence among students of the pedagogical university] [Text]. In Republican scientific, methodical and pedagogical Journal – «ULT USTAZY» – «Teacher of nation». – Astana, 2016. – P. 181.

10 **Taubayeva, S. T.** Zhogargy oku orny studentterinin auyzsha zhane zhazbasha gylymi tilde zhazu dagdylaryn kalypstaryudyn mani men mazmuny [The essence and content of the formation of the skills of university students writing in oral and written scientific language] [Text]. In Republican scientific, methodical and pedagogical Journal – «ULT USTAZY» – «Teacher of nation». – Astana, 2016. – P. 211.

11 **Sysoyeva, P., Evstigneeva, I., Evstigneev M.** Kazirgi zamangy aqparattyq-kommunikacialyq tehnologialardyn ko'megimen oqushylardyn diskurs dagdylaryn damytu [The Development of Students' Discourse Skills via Modern Information and Communication Technologies]. – Moscow, 2015. – P. 115.

12 **Kochetova, N. V.** Komp'iterlik diskurs zhane Internet bailansynyn nysandary [Computer Discourse and forms of Internet communication [Electronic resource]. – http://sfedu.ru/documents_central/Statii/Kochetova_stat'ya_.pdf

13 **Nazarbayev, N. A.** «Qazaqstan zholy-2050»: bir maksat, bir mudde, bir bolashak. [Kazakhstan Way-2050 : common goal, common interests, common future]. In Newspaper Egeegen-Kazakhstan. – Astana, 2014, 17 january.

14 **Nazarbayev, N. A.** «100 naqty qadam»-Ulttyk zhospar [«100 concrete steps»– National Plan. In Newspaper Egemegeen-Kazakhstan. – Astana, 2017, 14 march.

15 **Abdullayev, R. M.** El bolashagy quziretti, sanaly urpaq qolynda [The future of the country, in the hands of a competently conscious generation] [Electronic resource]. – www.bilimnur.kz. Kazakhstan. – Almaty, 2016. – P. 230.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

H. X. Axtaeva¹, G. K. Ismailova², B. N. Azimbaeva³

Развитие компенсаторных умений в процессе обучения иностранному языку в рамках интернет-дискурса

¹Павлодарский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

^{2,3}Университет Шакарима,
Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

N. H. Akhtayeva¹, G. K. Ismailova², B. N. Azimbaeva³

Development of compensatory skills in the process of learning a foreign language within the framework of internet discourse

¹Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

^{2,3}Shakarim University,
Republic of Kazakhstan, Semey.

Material received on 15.12.20.

Статья предназначена для обучающихся в процессе обучения иностранному языку и развития компенсаторных умений в рамках интернет-дискурса на примере социальных сетей. Изучая коммуникативное поведение обучающихся в рамках Интернет-дискурса на примере социальных сетей, авторами выделяются ключевые проблемы и особенности развития компенсаторных умений.

Также в статье анализируются эффективность одной из наиболее актуальных проблем современной методики обучения иностранным языкам, формирование компенсаторной компетенции у обучающихся. По мнению авторов, формирование и повышение эффективности компенсаторной компетенции у обучающихся и пользователей сети

интернет порождает потребность построения методики развития компенсаторной компетенции.

Поскольку построение методики развития компенсаторных умений осуществляется в рамках Интернет-дискурса, компенсация языкового дефицита и использование различных информационно-справочных ресурсов получило социальное признание, и были активно дополнены, а также введены качественные преобразования в сферах социального развития.

Ключевые слова: компенсаторная компетенция, компенсаторные умения, Интернет-дискурс, информационные и коммуникационные технологии, социальные сети.

The article is devoted to the development of compensatory skills in the process of learning a foreign language within the framework of Internet discourse on the example of social networks. By studying the communicative behavior of students within the Framework of Internet Discourse on the example of social networks, the authors highlight the key problems and features of the development of compensatory skills.

The article considers the effectivity of one of the most pressing problems of modern method in learning foreign languages, the formation of compensatory competence among students. According to the author's opinion, the formation and efficiency of compensatory competence in students and users of the Internet creates the need to build a method of developing compensatory competence.

As the construction of the method of developing compensatory skills is carried out within the framework of Internet discourse, the compensation of language shortages and the use of various information and reference resources has received social recognition, and have been actively complemented by qualitative changes in the areas of social development.

Keywords: compensatory competence, compensatory skills, Internet discourse, information and communication technologies, social networks.

<https://doi.org/10.48081/AWGA4459>

**Е. С. Аяған, И. С. Өтебаев, Б. Е. Сабырбай,
Қ. Т. Аналбекова**

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ ЖАҢА ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ӘСЕРІ

Бұл мақалада бастауыш сыныптарда мектептегі баланың оқуға қызығушылығы мәселесі көптеген мамандардың көңілін аудартады, себебі, бастауыш білім – орта білімнің негізі. Сонымен бірге, бастауыш сынып, жеке тұлғаның қалыптасуында ерекше маңыз кеңінен қарастырылған.

Оқу әрекеті кезінде бастауыш мектеп оқушысы білім, іскерлік, дағдыны игеріп қана қоймай, сонымен қатар өз алдына оқу міндетін, мақсатын қоюға үйреніп, білімді қолдану және меңгеру тәсілдерін тауып, өз әрекетін бағалап, бақылайтыны анықталды.

Бастауыш мектеп жасындағылардың танымдық өрісінің дамуы. Бастауыш мектеп жасында баланың психикалық даму орталығы ерікті қалыптастыруға ауысады: ерікті есте сақтауы, зейіні, ойлауы дамиды, әрекетті ұйымдастыруы да ерікті болады. Бастауыш мектеп жасындағы жылдар бойы бала өз тәртібін, психикалық процестердің өтуін басқара алуға үйрену мәселелері талдау жасалынған. Тұлғаға бағдарлану технологиясы әр түрді деңгейлі оқыту мазмұнын оқушылардың жеке дара ерекшеліктеріне қарай бейімдеуді, оқушының даралық ерекшеліктеріне бағдарлануды көздейді. Оқушының белсенділігін қамтамасыз етеді.

Сабақ барысында мұғалімдер балаларды сұрақтар қояға, болжам құру, болжамды негіздеу және дәлеледеуге, керекті ақпаратты іздеуге үйретеді. Сөйтіп оқушыларды енжар тыңдаушылардан белсенді оқу мәселесін зерттеушілерге айналдырады. Оқу әрекеті шығармашылық болған кезде материалды игеру сапасы да көтеріледі. Бастысы, балалар оқу ережелерді жаттау емес, ең алдымен қоршаған дүниені және өзін-өзі танудағы қызықты әрі

шексіз үрдіс екенін түсінеді. Сауат ашу сабақтарында мұғалімдер өнімді оқу технологиясын қолданады, сөйтіп дұрыс оқу дағдысын қалыптастырады. Бұл технология коммуникативтік оқу дағдыларын, оқығанды талдау, өз ойын тұжырымдай білу, авторды түсіне білу, ақпараттан керектісін бөліп алу іскерлігін қалыптастыру нәтижесі сөз болады.

Кілтті сөздер: Педагогика, бастауыш, сынып, білім беру, психология, оқушылар, ерекшелік, оқыту, технология, жеке тұлға, қалыптасу, мотивтер, перспективті, түйсік, қабылдау, дағды, коммуникативтік дағды, шығармашылық.

Кіріспе

Бастауыш сыныптарда мектептегі баланың оқуға қызығушылығы мәселесі көптеген мамандардың көңілін аудартады, себебі, бастауыш білім – орта білімнің негізі. Сонымен бірге, бастауыш сынып, жеке тұлғаның қалыптасуында ерекше маңызға ие.

Регуш, балалардың танымдық белсенділігіне оның қызығушылығы, мотивациясы, қасиеті мен қабілеті әсер етеді десе, Н. П. Локалова, П. П. Борисов әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық және физиологиялық факторларды басты себеп ретінде көрсетеді, ал А. М. Гельмонт, Н. И. Мурачовский, Г. И. Вергелес, Л. А. Матвеева танымдық қызығушылықты жеке бас қасиеттерімен, оқуды дұрыс ұйымдастырумен байланыстырады, Сомароф балалардың мектептегі жетістіктеріне ата-аналардың әсерінің бар екеніне мән берген, А. Л. Венгер, И. А. Акопянц, В. К. Воеводкина, Г. А. Цукерман сияқты ғалымдар танымдық процестерге көп мән берген.

Материалдар мен әдістер

Оқу әрекеті – бастауыш мектеп оқушысының жетекші әрекеті. Балалар психологиясында жетекші әрекет ретінде тұлғаның негізгі психикалық процестері мен қасиеттерін қалыптастыруда жүретін әрекет ретінде түсіндіріледі және жаста басты жаңарыстар байқалады (еркі, рефлексия, өзіндік бақылау, талдау, әрекеттің ішкі жоспары). Оқу әрекеті баланың мектептегі оқуымен жүзеге асады. Д. Б. Эльконин, айтқандай, ол өзінің жетекші қызметін қалыптасқан соң, толық жүзеге асырады. Бастауыш мектеп жасы – оқу әрекетін қарқынды қалыптастыру кезеңі [1, 153].

Оқу әрекетінің мәні ғылыми білімдерді игеруден тұрады. Бала мұғалімнің жетекшілігімен ғылыми түсініктерге сүйеніп іс жүргізе бастайды.

Д. Б. Эльконин, ғылыми түсініктерді игеруде, оқу әрекетінің нәтижесі оқушының өзін және оның дамуының өзгерісі болып табылады, – деп есейтейді. Бұл өзгерістер төмендегілерді құрайды: оқудың білім, іскерлік,

дағды деңгейінде өзгеруі; оқу әрекетінің жеке жақтарының қалыптасқандығы деңгейінде өзгеруі; тұлғаның ақыл-ой операцияларындағы, ерекшеліктеріндегі, яғни жалпы және ақыл-ой дамуы деңгейіндегі өзгерістері [2].

Оқу әрекеті – бұл жеке белсенділіктің спецификалық формасы. Ол өз құрылымы бойынша қиын және арнайы қалыптастыруды қажет етеді. Өз жұмысын орындайтын үлкен адам сияқты оқушы мыналарды білу керек: не істеу керек, не үшін істеу керек, қалай істеу керек, өз қатесін көріп, өзін бақылай және бағалай білу керек. Мектепке келетін бала мұның бәрін өз бетімен істей алмайды, яғни ол оқу әрекетін игермеген. Оқу әрекеті кезінде бастауыш мектеп оқушысы білім, іскерлік, дағдыны игеріп қана қоймай, сонымен қатар өз алдына оқу міндетін, мақсатын қоюға үйреніп, білімді қолдану және меңгеру тәсілдерін тауып, өз әрекетін бағалап, бақылайды.

Оқу әрекетінің құрылымы. Д. Б. Эльконин және В. В. Давыдов «оқу» әрекетін, оның бірнеше компоненттерінің бірлігі ретінде қарастыруға болады деген: оқу міндеттері, оқу әрекеті, өзін-өзі бақылау әрекеті өзін-өзі бағалау [3, 192].

Оқу міндетін нақты-практикалықтан ажырата білу керек (мысалы, сұрақты қоюда айырмашылық бар – оқушылардың алдына тақпақты жаттау міндеті қойылады немесе ол оны мнемикалық әдістердің көмегімен жаттайды).

Жеке міндеттерді біле отырып, оқушылар оларды шешудің жеке тәсілдерін игереді. Оқу міндеттерін оқушылар арнайы әрекеттерді орындау жолымен шешеді.

Бұл оқу әрекеттерін атап өтейік: практикалық – әріптер жазу үшін қағазды қию; ақыл-ой – арифметикалық есептерді ойында шешу, жалпылау; перцептивті объектіні зерттеу, қабылдау әрекеті (жаңа геометриялық фигурамен, суреттермен танысу); ауызша әрекет – мұғалімнің сұрағына жауап.

Ә. Д. Телегина және В. В. Габай оқу әрекетінің келесі түрлерін ұсынады:

1 Репродуктивті әрекет, оқушылардан үлгіге жақын (оқу, жазу, қайта жаңғырту т.с.с.) нәтижеге жету талап етіледі.

2 Ойлау әрекеті: себепті-ізденушілік байланысты орнату; объектіде оны құраушыларды бөліп, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын табу; қорытынды жасау; жалпы және маңыздысын бөлу.

3 Бақылау әрекеті: өз әрекетінің өнімін үлгімен, мақсатпен салыстыру; қатені табу; міндеттің шешілуін тексеру; өзінің және басқалардың әрекеттерінің нәтижесін бағалау.

4 Өнімді әрекет: жаңа өнімді құру – математикалық формулалар, әңгімелер, сөйлемдер, есептер ойлап табу; берілген өнімді жаңадан құру:

сұрақта есептің, сөйлемде сөздің тәртібін өзгерту, мазмұндау; жоспарланатын әрекеттер: есеп шешімін, ертегінің, болашақ әрекеттің жоспарын құру [4].

Оқушылар алғашында, өз бетімен оқу міндетін тұжырымдай және оларды шешу әрекетін орындай алмайды. Оларға үнемі мұғалімдер көмектеседі, бірақ біртіндеп оқушылардың өзі сәйкес іскерлікке ие бола бастайды (осы процесс кезінде оқу іскерлігі және өз бетімен әрекетті жүзеге асыру қалыптасады). Баланың толық оқуы, оның оқуға үйренгенде басталады.

Өзін-өзі бағалау әрекеті балаларға өз әрекетін әр түрлі кезеңдерде, оны жүзеге асыруды бағалау процесін құрайды. Өзін-өзі бағалау функциясының өте маңыздысы – жүйелілік. Өзін-өзі бағалаудың екі түрі бар:

– өткенді шолу, яғни өз әрекетінің нәтижесіне жетуді бағалау (мен дұрыс немесе бұрыс жасадым?);

– болжау, субъектінің өзіндік мүмкіндіктерін бағалау (мен бұл міндетті шеше аламын ба, әлде шеше алмаймын ба?).

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Оқу әрекетінің маңызы: алдымен ғылыми білімді игеру процесінен дағдыны (амалдар мен операциялар) және іскерлікті (білімді қолдану және табу тәсілдері) қалыптастырудан тұрады.

Оқу әрекеті бір жағынан, 6–7 жастағы балалардың мүмкіндігін және танымдық күшін ескеруден тұрады, екінші жағынан, балалардың даму деңгейін және олардың әрі қарайғы оқуға қабілетін жоғарлататын білім және дағдымен қаруландыру.

Сонымен, біріншіден оқу әрекеті. Кіші мектеп оқушыларының жетекші әрекеті ретінде, оларды жан-жақты дамытудың негізі болып табылады. Екіншіден, балаларда сауатты жазу, жақсы санау, мәнгерлеп оқу дағдысы мен іскерлігі арнайы теориялық білімдері болғанда қалыптасады. Үшіншіден, баланың оқуға деген адал қарым-қатынасы, олардың оқу әрекетін дұрыс орындау процесінде туатын, оқуға деген ынтасына, тілегіне, іскерлігіне сүйенеді.

Мұғалімнің басты міндеті – мотивация құрылымында оқудың ішкі мотивациясын жоғарылату.

Оқу мотивтерінің жіктелуі. Барлық оқу мотивтерін төмендегідей жіктеуге болады:

1 Оқу әрекетіне негізделген мотивтер:

– Оқу мазмұнымен байланысты мотивтер: оқушының жаңа фактілерді білуге, білімді меңгеруге, құбылыс мәніне енуге тырысуын ояту және т.б.

– Оқу процесінің өзімен байланысты мотивтер: оқушыда интеллектуалды белсенділігін, міндеттерді шешу процесінде кездесетін қиыншылықтарды

жеңуге тырысуын оятады, яғни баланы алынатын нәтижелермен қатар, шешу процесі қызықтырады.

2 Оқу әрекетінен тыс, байланысқан мотивтер:

– Әлеуметтік мотивтер (ата-аналар, мұғалімдер, сынып алдындағы жауапкершілік мотивтері), өзін-өзі анықтау мотивтері (болашақ үшін білімнің маңызын түсіну, болашақ жұмысқа даярлығының ынтасы).

– Кең көлемді мотивтер (жақсы баға алуға тырысуы, сыныпта алдыңғы қатарлы оқушы болуға ынтасы).

– Кері мотивтер (ата-аналар, сыныптастары тарапынан болатын көңілсіз жағдайдан қашуға тырысуы) – көңілсіз жағдайдан шығу мотивациясы.

Қорытынды

Бастауыш мектеп жасындағыларды танымдық өрісінің дамуы. Бастауыш мектеп жасында баланың психикалық даму орталығы ерікті қалыптастыруға ауысады: ерікті есте сақтауы, зейіні, ойлауы дамиды, әрекетті ұйымдастыруы да ерікті болады. Бастауыш мектеп жасындағы жылдар бойы бала өз тәртібін, психикалық процестердің өтуін басқара алуға үйренеді.

1 Түйсік және қабылдаудың дамуы. Мектептегі оқуға келгенге дейін баланың анализаторлары толығымен қалыптасады, бірақ олардың әрі қарай дамуы мектеп жасында жалғасады. Олар біркелкі дамымайды: көру өткірлігінің дамуы баяулайды. Мектепке балалар негізгі түстерді және олардың реңін ажырата алу білімдерімен келеді. Түсті сезіну ұл балаларға қарағанда, қыз балаларда басымырақ дамыған.

Мектептегі оқудың алғашқы жылында есту, сөйлеу қабілеті белсенді дамиды. Бұл балаларды оқуға үйретумен байланысты.

Бастауыш мектеп жасындағы қабылдау эмоциямен тығыз байланысты, оның жағымды эмоциясын тудыратын құбылыстар мен заттарға зейінін аударады. Яғни, бұл жаста қабылдау өте таңдамалы болады.

Кіші мектеп оқушыларының кеңістікті қабылдауы жеткіліксіз дамыған. Олар ұзындықтың негізгі өлшемдерінің анықтамаларын біледі, бірақ олардың ара-қашықтығы туралы түсініктері жоқ [5].

Бақылағыштықты дамыту өте маңызды болып табылады. Алдымен баланы қабылдаған объектіні суреттеуге үйретеді, кейін ұқсастығы мен айырмашылығын тауып, оны басқамен салыстыруға үйретеді. Ең кеш кезең – бұл заттар арасындағы қарым-қатынас пен байланысты түсіндіру.

2 Зейіннің дамуы. Бастауыш мектеп оқушысының зейіні тұрақсыз болып келеді, бала ұзақ уақыт бойы бір затқа немесе іс-әрекетке назар салып тұра алмайды. Бала зейінін тез аударады, себебі қозу тежелуден басым болады. Әдетте баланың зейіні ашық, қызықты заттарға, ғажайып құбылыстарға ауады. Балалар зейінін бір әрекеттен екінші әрекетке немесе бір объектіден екінші объектіге

аудара алмайды (бір сабақтан екінші сабаққа). Балаларда зейіннің бөлінуі әлсіз дамыған – олар бір мезетте әрекеттің бірнеше түрін орындай алмайды: тындау және жазу, оқу және түсіну және т.б. Зейіннің көлемі тар, балалардың зейінінде бірнеше объектіні сақтауы қиын. Зейіннің шоғырлануы кең, балалар өздеріне қызықты жұмысты орындай отырып, айналасына көңіл аудармайды (бірақ бұл қызықты әрекетке байланысты). Бастауыш мектеп оқушысының зейіні ырықсыз сипатта болады, бірақ балалар біртіндеп зейінін басқаруға үйренеді [6].

Мұғалім бұл жастағы балаларға алаңғасарлық қасиет тән (ол көбіне балалардың тез шаршауымен байланысты) екенін ескеруі қажет. Зейінді тұрақтандыру, ұстау тәсілдері: материал қызықты, ашық, ғажайып болу керек; материал саналы, балаға түсінікті болу керек; бала өз әрекетіне саналы қарау керек, яғни мақсат қою және оған жету; балаға өзін-өзі басқару амалдарын үйрету керек; сабақ барысында балалардың зейінін үнемі белсендіру қажет; әр түрлі әрекет түрлерін, көрнекіліктер қолдану керек; үзіліс, шамалы демалыс қажет; ырықты және ырықсыз зейінді қолдану қажет.

3 Есте сақтауды дамыту. Бастауыш мектеп оқушысының есте сақтауы үлкендердікінен ерекшеленеді. Бұл жаста есте сақтау ырықсыз сипатта болады, ол ашық түсті, қызықты заттарды, эмоционалды әшекейленген жәйттарды жақсы сақтайды. Бірақ оларда ырықты есте сақтаудың нышандары пайда болған және оқу әрекеті, материалды ырықты есте сақтауды талап етеді, негізгі басымдылық ырықсыз есте сақтаудың негізінде ырықты есте сақтаудың дамуына жасалады.

Бұл жаста механикалық есте сақтау басымырақ болады, сондықтан баланың логикалық есте сақтауын дамыту керек, ол есте сақталатын материалдың мәнін түсіну қажет. Мынаны есте сақтаған жөн: 7-8 жастағы бала бәрін сөзбе-сөз, дәлме-дәл есінде сақтауға бейім.

4 Ойлауын дамыту. Ойлаудың дамуы да бірнеше кезеңдерден өтеді. Балада сөздік-логикалық немесе түсінікті ойлауы дами бастайды. Бала түсініктерге сүйене бастайды (басында нақты, кейін абстрактілі). Бұл сабақ барысында баланың білімі мен қиялын кеңейту нәтижесінде жүреді.

Зерттеу көрсеткендей, балалардың ойлау әрекетінің қоры шексіз. Дұрыс, лайықты оқыту барысында бастауыш мектеп жасындағы балаларда ғылыми түсініктер (космос, серік (спутник), әлем және т.б.) қалыптасып, ойлауы логикалық болады.

5 Қиялының дамуы. Жүйелі оқыту балаларда қиялын дамытуға әкеледі. Қиялды дамыту екі фазадан өтеді: алғашында қиял еліктеу, қайта жаңғырту сипатында болады. Бала өз фантазиясында не көргенін, не естігенін қиялдайды; кейін бала өз бетімен образ құра бастайды, қиялы шығармашылық негізде болады. Оның образдары байып, көбейе түседі.

Мұғалімнің күнделікті жұмысының нәтижесінде қиялды дамыту келесібағыттар бойынша жүреді: басында қиял бейнелері түсініксіз, бұлдыр болады, кейін ол нақтыланып, айқындалады; алғашында қиял бейнесінде бірнеше белгілер ғана болады, ал 2-3 сыныпқа қарай көбейеді, 1-сыныпта жинақталған бейнелерді қайта жасау болмашы, ал 2-сыныпта оқушылар көбірек білім алып, білімі жалпы және жарқын болады. Балалар әңгіменің сюжетін өзгерте алады, оның мәнін түсіне отырып, шарт жасайды; басында қиялдың кез-келген бейнесі нақты затқа сүйенуді талап етеді, әрі қарай ол сөйлеуге сүйене отырып дамиды. Міне, осы оқушыға ойша жаңа образ құруға көмектеседі [7].

Шығармашылық қиял – бұл ойын әрекетінің нәтижесі, сонымен қатар балаларды құрастыру, сурет салу, ермексазбен жұмыс сабақтарында арнайы дамыту. Қиялды дамытуға көркем әдебиеттерді оқу, әңгімелеу, мазмұндау (сурет бойынша әңгіме құрастыру) көмектеседі.

6 Сөйлеудің дамуы. Сөйлеуін дамытуға жазбаша сөйлеуді меңгеру әсер етеді. Жазбаша сөйлеуде жест, интонация болмайтындықтан, ол толық дамыған болу керек, бастауыш мектеп оқушысы үшін алғашында ішкі сөйлеуден жазбаша сөйлеуге ауысу қиын болады. Бастауыш мектеп оқушысының жазбаша сөйлеуі, ауызшаға қарағанда біршама артта. Бірақ, М. Д. Цвияновичтің зерттеуінде 3-сыныпқа қарай жазбаша сөйлеу өзінің морфологиялық құрылымына қарай ауызшадан қалмайды. Жазбаша сөйлеуде үшінші сынып оқушысы (71 %) қарапайым көп таралған сөйлемді игереді. Күрделі сөйлемді игеру – 29 %, ауызша сөйлеу – 35 % құрайды [8].

Бастауыш мектеп оқушысы үшін оқылған мәтінді түсіну қиындық туғызады. Бастауыш мектеп оқушысы әлі де болса, кейіпкерлердің мінез-кұлқын, автордың оларға деген қарым-қатынасын түсінуге көмектесетін тәсілдерді білмейді. Дыбыстық талдау және синтез, тез, шапшаң оқу дағдысы, күрделі ойлау процестерінің дамуы, идеялық мазмұнды түсінуі – осының барлығы оқи білу қабілетіне әсерін тигізеді [9].

Сөйлеуді игеру, дыбыстарды дамыту бойынша жүреді – лексиканы интонация, ырғақ жағынан дамыту, оқушылардың сөйлеу әрекетін толық сезінуі.

7 Эмоционалды-еріктік өрісінің дамуы. Эмоция және сезім кіші мектеп оқушылары өмірінде үлкен маңызға ие. 7–10 жастағы балаларға жағымды эмоциялар, жарқын жүзділік, сергектік тән.

Эмоция және сезімге сипаттама: кіші мектеп оқушыларының эмоциясы және сезімі тұрақсыз. Балалардың эмоциясы жылдам пайда болып, жылдам өшеді; эмоция ырықсыз сипатта – балалар оны басқарып, ұстай алмайды және оны жасыра алмайды; эмоция және сезім импульсивті ерік процестерімен бақыланбайды, сезінбейді (сабақта отырып, өткенді есіне түсіріп күлуі мүмкін);

бастауыш мектеп жасындағы балалар басқалардың сезімі мен эмоциясын нақты қабылдамайды (қорқыныш пен ашуды шатастырады) [10].

Балаларда байқалатын сезімдерді төмендегідей бөлуге болады: мұғалімге деген сезімі (сыйлау, жақсы көру); жоғары сезімдер (интеллектуалдық); моральдық сезімдер (отбасына, жолдасына, жақын адамдарына деген сүйіспеншілігі); эстетикалық сезімдер.

Балалардың еркі әрекет (оқу, ойын) барысында дамиды. Бала мектепке келгенге дейін, еріктік қасиеттері болады, бірақ өте әлсіз дамыған. Балалар өз тәртібін бақылай алмайды, сондықтан ырықсыз әрекеттері ырықты әрекетке қарағанда басым болады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Эльконин, Д. Б. Психологические условия развивающего обучения. – М. : Знание, 1970. – 186 с.

2 Иманбекова, Б. И. Мектептегі ғылыми-әдістемелік жұмыс : Оқу-әдістемелік құралы. – Алматы : БС «Алишер», 2003. – Б. 136.

3 Жарықбаев, Қ. Б. Қазақ психологиясының тарихы. – Алматы : «Қазақ университеті», 2004. – 280 б.

4 Телегина, Э. Д., Габай, В. В. Виды учебных действий и их роль в развитии творческого мышления младших школьников // Вопросы психологии. – М., 1986. – № 1. – С. 47–53.

5 Грейс Крайг. Психология развития. – СПб. : «Питер», 2002. – С. 288.

6 Гальперин, П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий. – М. : Просвещение, 1966. – С. 196.

7 Петровский, А. А. Возрастная и педагогическая психология. – М. : Педагогика, 1973. – 236 с.

8 Цвиянович, М. Д. Особенности письменной речи учащихся третьего класса. – Киев, 2009. – С. 120.

9 Иманбекова, Б. И. Мектептегі ғылыми-әдістемелік жұмыс : Оқу-әдістемелік құралы. – Алматы : БС «Алишер», 2003. – Б. 136.

10 Рамашкова, Е. И. Нескучный досуг. – М. : «Сфера», 2002. – С. 94.

References

1 Elkonin, D. B. Psychological conditions of developmental training. – М. : Znanie, 1970. – 186 p.

2 Imanbekova, B. I. Scientific and methodical work at school : Textbook. – Алматы : BS «Alisher», 2003. – P. 136.

3 **Zharykbayev, K. B.** History of Kazakh psychology. – Almaty : «Kazakh University», 2004. – 280 p.

4 **Telegina, E. D., Gabay, V.V.** Types of educational activities and their role in the development of creative thinking of young schoolchildren. In Questions of psychology. – Moscow, 1986. – № 1. – P. 47–53.

5 **Grace Craig.** Psychology of development. – St. Peterburg : «Peter», 2002. – P. 288.

6 **Galperin, P.Ya.** Psychology of thinking and teaching about the poetic formation of mental actions. – Moscow : Enlightenment, 1966. – P. 196.

7 **Petrovsky, A. A.** Age and pedagogical psychology. – Moscow : Pedagogy, 1973. – 236 p.

8 **Tsvianovich, M. D.** Features of written speech of students of the third class. – Kiev, 2009. – P. 120.

9 **Imanbekova, B. I.** Scientific and methodical work at school : Textbook. – Almaty : BS «Alisher», 2003. – B. 136.

10 **Ramashkova, E. I.** Neskuchny dosug. – Moscow : «Sphere», 2002. – P. 94.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

E. S. Ayagan, I. S. Utebayev, B. E. Sabyrbay, K. T. Analbekova

Влияние новых технологий обучения на психологические особенности учащихся начальной школы

Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

E. S. Ayagan, I. S. Utebayev, B. E. Sabyrbay, K. T. Analbekova

The effect of new educational technologies on the psychological features of primary school students

Academician E. A. Buketov Karaganda State University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.

Material received on 15.12.20.

В этой статье многих экспертов будет интересовать вопрос об интересе ребенка к начальной школе, поскольку начальное образование является основой среднего образования. В то же время, широко обсуждается важность начальной школы и личности.

В процессе обучения выяснилось, что ученик начальной школы не только изучает бизнес, но и навыки, но также учится ставить

цели и задачи обучения, находит способы применения и овладения знаниями, а также оценивает и контролирует свою деятельность.

Развитие познавательного поля в младшем школьном возрасте. В начальной школе центр психического развития ребенка превращается в добровольный: добровольная память, внимание, развитие мышления и волонтерская деятельность. В начальной школе ребенка анализируют, чтобы узнать, как он справляется со своим поведением и психическими процессами.

Личностно-ориентированная технология включает в себя адаптацию содержания различных уровней обучения к индивидуальным характеристикам учащихся и сосредоточение внимания на индивидуальных характеристиках учащихся. Обеспечивает студенческую активность. На уроке учителя учат детей задавать вопросы, делать предположения, обосновывать и доказывать прогнозы, искать необходимую им информацию. Это превратит студентов из пассивных учеников в активных учеников. Когда учебный процесс творческий, качество материала также улучшается. Самое главное, дети понимают, что чтение – это не вопрос правил, а интересный и бесконечный процесс изучения себя и окружающей среды. На уроках грамотности учителя используют эффективные технологии обучения для развития навыков грамотности. Эта технология является результатом коммуникативных навыков чтения, анализа чтения, умения формулировать идеи, понимания автора и умения извлекать информацию из информации.

Ключевые слова: педагогика, начальная школа, класс, образование, психология, учащиеся, исключение, обучение, технология, личность, образование, мотивы, перспектива, интуиция, восприятие, навыки, коммуникативные навыки, креативность.

In this article, many experts will be interested in the question of how much interest a child has in primary school, because elementary education is the basis of secondary education. At the same time, the importance of elementary school and personality is widely considered.

During the learning process it has been established that the elementary school student not only acquires knowledge, business, skills but also learns to set learning goals and objectives, find ways to apply and master knowledge, and evaluate and control his or her activity. Development of cognitive field in elementary school age. In elementary school, the child's mental development center is transformed into a voluntary one:

voluntary memory, attention, thinking develop, and volunteer activity. During the elementary school years, the child has been analyzed to learn how to handle his or her behavior and mental processes. Person-centered technology involves adapting the content of different levels of learning to the individual characteristics of students, and focusing on the individual characteristics of students. Provides student activity.

During the lesson, teaching are taught children to ask questions, to make guesses, to justify and prove predictions, to search for the information they need. This will turn students from passive learners into active learners. When the learning process is creative, the quality of the material is also enhanced. Most importantly, children understand that reading is not a matter of rules, but of an interesting and endless process of learning about themselves and the environment. In literacy classes, teachers use effective learning technology to build literacy skills. This technology is the result of communicative reading skills, reading analysis, ability to formulate ideas, understand the author and the ability to extract information from the information.

Keywords: Pedagogy, elementary, grade, education, psychology, learners, exception, teaching, technology, personality, formation, motives, perspective, intuition, perception, skills, communicative skills, creativity.

МРНТИ 27.01.45

<https://doi.org/10.48081/KHV15178>**Е. Н. Гаврилова, С. М. Сеитова**

Жетысуский университет имени И. Жансугурова,
Республика Казахстан, г. Талдыкорган

ГРАФ ЛОГИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ СОДЕРЖАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

В статье раскрываются важные аспекты содержания математических дисциплин в ВУЗе в современных условиях. Актуализируется проблема построения как графа логической структуры математических дисциплин, так и отдельных тем направленных на совершенствование профессиональной компетентности будущих учителей математики. Приведены требования к структуре рабочей учебной программы математических дисциплин на примере Жетысуского университета имени И. Жансугурова. В статье авторы приводят результаты опроса среди преподавателей по выявлению затруднений, испытываемые при преподавании математических дисциплин и в работе со студентами педагогического профиля. Авторы предлагает способы организации учебного процесса для развития профессиональных качеств, знаний, умений и компетенций посредством построения графа логической структуры содержания математических дисциплин так и отдельных ее тем. В статье авторы привели пример построения графа логической структуры содержания темы «Модель критериального оценивания» по дисциплине «Технологии критериального оценивания» для студентов 2 курса специальности 5В010900-«Математика». Построение графа логической структуры каждой темы при преподавании математических дисциплин по программно-целевому принципу, включает значительно меньшее количество элементов, что позволит уменьшить объем изучаемого материала, не уменьшая при этом объема действительно необходимой информации.

Ключевые слова: граф логическая структура, математические дисциплины, профессиональная деятельность, технологии критериального оценивания.

Введение

В Республике Казахстан высшим учебным заведениям дана большая самостоятельность в разработке и реализации образовательных программ. При этом обоснованный выбор учебных дисциплин, а также тщательная разработка содержания соответствующих учебных дисциплин занимает важное место в реализации образовательных программ. Так как, предложенные учебные дисциплины и их содержания должны обеспечивать: высокий уровень образования, соответствующий мировому уровню; формирование профессиональных компетенции будущих специалистов, соответствующих потребностям общества, уровню современных научных исследований. Как показывают результаты исследований А. А. Вербицкого, В. И. Кагана, И. А. Сыченикова, В. П. Беспалько, Ю. Т. Татура, О. В. Долженко и других [1], в высшей школе по целому ряду направлений образовался существенный разрыв между глобальными потребностями общества и результатами образования: между профессиональной ориентацией и потребностью личности в удовлетворении разнообразных познавательных интересов; между объективными требованиями времени и общим недостаточным уровнем образованности; между современными методологическими подходами к развитым наукам и архаическим стилем их преподавания.

Проблемы подготовки будущих учителей математики и содержания учебных дисциплин отражены во многих отечественных и зарубежных исследованиях, например в работах Ю. К. Бабанского, М. В. Потоцкого, Р. Б. Альберт, И. И. Ильясова, А. М. Фридмана, И. Я. Лернера, А. Е. Абылкасымовой, А. К. Кагазбаевой, Б. Б. Баймуханова и др. [2,3,4,5].

Так Абылкасымова А. Е. отмечает что ключевой фигурой математического образования школьников является современный учитель, обладающий достаточными фундаментальными и прикладными знаниями, использующий в своей работе современные информационные технологии, а самое главное, любящий математику, умеющий решать задачи и заинтересованный в успехах своих учеников [6].

Именно поэтому математическое образование в педвузе призвано обучить будущих учителей необходимому математическому аппарату, применяемому в различных областях знаний, вооружить их системой математических методов познания окружающей действительности и обеспечить понимание научных основ школьного курса математики.

Методы и результаты исследования

Согласно изменения в приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 20 апреля 2011 года № 152 «Об утверждении

Правил организации учебного процесса по кредитной технологии обучения» форму, структуру, порядок разработки и утверждения рабочих учебных программ (силлабусов) определяются ВУЗом самостоятельно. В связи с этим рабочие учебные программы (силлабусы) разрабатываются по всем дисциплинам образовательной программы организацией образования самостоятельно [7].

В ходе исследования нами был проведен анализ рабочих учебных программ (силлабусов) по математическим дисциплинам.

Программы по математическим дисциплинам, как и по другим дисциплинам, составляются в соответствии с требованиями установленными учебно-методическим отделом Жетысуского университета имени И. Жансугурова (г. Талдыкорган, Казахстан).

Требованиями к рабочей программе дисциплины предусматривается наличие следующих разделов:

1 Модульный справочник (основные сведения, постреквизиты, пререквизиты, краткое описание, цели и задачи, результаты обучения, формируемые компетенции, цифровые технологии и инновационные методы обучения);

2 Политика оценивания (балльно-рейтинговая буквенная система оценки учета учебных достижений, обучающихся с переводом их в традиционную шкалу оценок и ECTS, общая оценка знаний, критерии оценивания);

3 Календарно тематический план (темы лекционных/ практических занятий с указанием трудоемкости по видам занятий (лекции, практические занятия, лабораторные занятия, СРОП));

4 План самостоятельной работы обучающегося с методическими рекомендациями к их выполнению;

5 Карта учебно-методической обеспеченности дисциплины (основная и дополнительная литература, программное и мультимедийное сопровождение);

Поскольку данная структура программы рекомендована учебно-методическим отделом университета, то преподаватели кафедр следуют этим рекомендациям в своей практической работе.

Необходимо только отметить, что этот вариант структуры программы важен для общей координации образовательного процесса вуза, он позволяет относительно легко высчитывать необходимые нормативные показатели: общее количество часов аудиторной работы, его соотношение с объемом самостоятельной работы, рассчитывать учебную нагрузку преподавателей и т.д. Но содержательные аспекты программы в таком варианте остаются недостаточно раскрытыми, что обусловлено, по нашему мнению, неполным

соответствием организационно-управленческих и педагогических требований к этому важнейшему документу.

Нами был проведен опрос среди преподавателей математических дисциплин, в котором приняло участие 56 человек. Целью опроса было выявление затруднений преподавателей в их профессиональной деятельности, которые могли оказаться механизмом наиболее полной реализации образовательно-развивающего потенциала преподавания математических дисциплин.

Обобщенные результаты приведены в следующей таблице 1.

Таблица 1 – Затруднения, испытывающие преподаватели математических дисциплин

№	Характер затруднений	% (чел)
1	Разработка и использование нетрадиционных форм обучения	10 (6 чел)
2	Разработка методических указаний по отдельным видам учебной деятельности	20 (11 чел)
3	Развитие познавательных интересов студентов	25 (14 чел)
4	Подготовка структуры содержания дисциплины и отдельных ее тем	45 (25 чел)

В таблице приведены затруднения, испытываемые преподавателями математических дисциплин в работе со студентами педагогического профиля. Следует отметить, что в работе со студентами у преподавателей не вызывает затруднения реализация профессиональной направленности процесса обучения и создание эмоционально благоприятной обстановки на занятиях. По мнению преподавателей, основными причинами, мешающими реализации образовательного потенциала математических дисциплин в полной мере, являются слабая подготовка студентов и недостаточное количество часов. Причиной недостаточной подготовки и эрудированности студентов явилось отсутствие единой методологии презентации этих знаний, как в учебных пособиях, так и непосредственно в учебном процессе. Тем самым чтобы облегчить процесс усвоения учебной информации и развития познавательных интересов студентов необходимо разработать граф логическую структуру содержания дисциплины, а затем ее отдельных тем. Задача графа темы – донести до каждого студента содержание и логику целевой учебной информации, подлежащей усвоению, и помочь ему выделить литературу, лекции или практического занятия важнейшие сведения. Такой граф строится почти исключительно из учебных вопросов

(информации), непосредственно обеспечивающих успешное достижение каждой последовательной конкретной цели темы, то есть необходимых для реализации алгоритма целевого действия, для достижения общей цели темы.

Приведем пример построения графа логической структуры содержания темы «Модель критериального оценивания» (Рисунок 1) по дисциплине «Технологии критериального оценивания» для студентов 2 курса специальности 5В010900-«Математика».

Общей целью изучения дисциплины является теоретическая подготовка студентов в области современных технологий критериального оценивания образовательных результатов по математике в основной школе и приобретение практических навыков использования современных средств оценивания результатов обучения математике в условиях дифференциации школ. Данная цель реализуется путем последовательного достижения ряда конкретных целей. Так студент должен уметь: 1) описывать содержание работы учителя по оцениванию результатов обучения учащихся математике; 2) выбирать оптимальные технологии оценивания планируемых результатов, учитывая требования нормативных документов и объектов контроля; 3) применять инструменты оценивания, соответствующие целям и содержанию образования по математике учащихся различных возрастных групп и уровней обучения; 4) использовать критериальное оценивание для принятия решений о дальнейшем обучении учащихся математике; 5) делать выводы и определить рекомендации (мероприятия), направленные на улучшения системы оценивания на уроках математики [8, 9].

Представленный порядок расположения конкретных целей по сути есть ни что иное, как алгоритм выполнения профессиональной деятельности. Располагая отобранное содержание, обеспечивающее каждую цель или группу в таком же порядке, мы тем самым создаем условия для направленного изучения учебной информации, обеспечивающей освоение профессиональной деятельности. Следовательно, граф логической структуры разбираемой темы выглядит так, как показано на рисунке 1 [10].



Рисунок 1 – Граф логической структуры содержания темы

Выводы

Такое программно-целевое построение логической структуры учебного материала (с учетом прежде всего, логики учебно-профессиональной деятельности) позволяет учитывать и использовать основные фундаментальные сведения, необходимые для теоретического обоснования и выполнения учебно-профессиональной деятельности студентов, гораздо рациональнее, чем это делалось при традиционном принципе. Граф построенный по программно-целевому принципу, включает значительно меньшее количество элементов, что позволит уменьшить объем изучаемого материала, не уменьшая при этом объема действительно необходимой информации.

Таким образом, для повышения научной и методической культуры будущих учителей математики необходимо постоянно совершенствовать содержание наших программ, методов преподавания и своевременное устранение обнаружившихся в них недостатков, позволяющих нам вести преподавание математических дисциплин наиболее эффективно, на уровне требований нашего времени.

Список использованных источников

1 Гаврилова, Е. Н., Сеитова, С. М. Системно-методические основы преподавания математических дисциплин в условиях инновационной направленности [Текст] : Учебное пособие: – Талдыкорган : Жетысуский государственный университет имени И. Жансугурова, 2020. – С.90.

2 Гаврилова, Е. Н., Сеитова, С. М. Современные требования подготовки будущих учителей математики как специалистов [Текст] // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая, Серия «Педагогические науки», № 3(63). – Алматы, 2019. – С. 104–109.

3 Каган, В. И., Сычеников, И. А. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе [Текст] : Учебник. – М. : Высшая школа., 1987. – С. 143.

4 Потоцкий, М. В. Преподавание высшей математики в педагогическом институте [Текст] : учебник. – М. : Просвещение. – 1975. – С. 40.

5 Albert, R. B. Methodological basis of pedagogical innovations in the activity of educational establishments. In The Russian Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – 14(1). – 127–131. – DOI 10.14526/2070-4798-2019-14-1-147-152

6 **Абылкасымова, А. Е., Жумагулова, З. А.** О некоторых аспектах содержания математического образования в школе и педвузе [Текст]. – Наука и школа. – № 1. – М., 2016. – С. 16–23.

7 Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 12 октября 2018 года № 563. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 16 октября 2018 года № 17554 [Электронный ресурс]. – https://www.vkgu.kz/sites/default/files/files/education/prikazi_MON_RK/v1800017554.12-10-2018.rus.pdf

8 **Осипова, Е. В., Гаврилова, Е. Н.** Особенности критериального оценивания на уроках математики [Текст] // Интернаука : научный журнал. – № 13(95). – Часть 1. – М. : Изд. «Интернаука», 2019. – С. 41–43.

9 **Mendes, I., Silva, C. A.** Problematization and research as a method of teaching mathematics. In International Electronic Journal of Mathematics Education, – 2018. – 13(2). – 41–55. – <https://doi.org/10.12973/iejme/2694>

10 Глоссарий к уровневим Программам курсов повышения квалификации педагогических работников Республики Казахстан, разработанным Центром педагогического мастерства совместно с Факультетом образования Кембриджского университета [Текст] : Учебно-методическое пособие. – Астана : Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы». – 2012. – С. 164.

References

1 **Gavrilova, E. N., Seitova, S. M.** Sistemno-metodicheskie osnovy` prepodavaniya matematicheskikh disciplin v usloviyax innovacionnoj napravlenosti [Text] : Uchebnoe posobie [System-methodical bases of teaching mathematical disciplines in the conditions of innovative orientation [Text] : Textbook]. – Tal'dykorgan : Zhetysu State University named after I. Zhansugurov, 2020. – P. 90

2 **Gavrilova, E. N., Seitova, S. M.** Sovremenny`e trebovaniya podgotovki budushhix uchitelej matematiki kak specialistov [Modern requirements for training future mathematics teachers as specialists] [Text]. In Bulletin of Abai Kazakh National pedagogical University, series «Pedagogical Sciences», No. 3 (63). – Almaty, 2019. – P. 104–109.

3 **Kagan, V. I., Sy`chenikov, I. A.** Osnovy` optimizatsii processa obucheniya v vy`sšej shkole [Text] : Uchebnik [Basics of optimization of training process in high school [Text] : Textbook]. – Moscow : Higher school., 1987. – P. 143.

4 **Potoczky, M. V.** Prepodavanie vy`sšej matematiki v pedagogicheskom institute [Text] : Uchebnik [Teaching higher mathematics at the pedagogical Institute [Text] : Textbook]. – Moscow : Education, 1975. – P. 40.

5 **Albert, R. B.** Methodological basis of pedagogical innovations in the activity of educational establishments. In The Russian Journal of Physical Education and Sport. – 2019. – 14(1). – P. 127–131. – DOI 10.14526/2070-4798-2019-14-1-147-152.

6 **Aby`lkasy`mova, A. E., Zhumagulova, Z. A.** O nekotory`x aspektax sodержaniya matematicheskogo obrazovaniya v shkole i pedvuze [Text] [About some aspects of the content of mathematical education at school and pedagogical University [Text]]. – Science and school. № 1. – Moscow, 2016. – P. 16–23

7 Prikaz Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazaxstan ot 12 oktyabrya 2018 goda № 563. Zaregistrovan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazaxstan 16 oktyabrya 2018 goda № 17554 [7 Order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated October 12, 2018 No. 563. Registered with the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan on October 16, 2018 №17554] [Electronic resource]. – https://www.vkgu.kz/sites/default/files/files/education/prikazi_MON_RK/v1800017554.12-10-2018.rus.pdf

8 **Osipova, E. V., Gavrilova, E. N.** Osobennosti kriterial`nogo ocenivaniya na urokax matematiki [Features of criteria-based assessment in mathematics lessons] [Text]. In Internauka : a scientific journal. – № 13(95). – Part 1. – Moscow : Publishing House «Internauka», 2019. – P. 41–43.

9 **Mendes, I., Silva, C. A.** Problematization and research as a method of teaching mathematics. International Electronic Journal of Mathematics Education. – 2018. – 13(2). – 41–55. – <https://doi.org/10.12973/iejme/2694>

10 Glossarij k urovnevym Programmam kursov povы`sheniya kvalifikatsii pedagogicheskix rabotnikov Respubliki Kazaxstan, razrabotanny`m Centrom pedagogicheskogo masterstva sovместno s Fakul`tetom obrazovaniya Kembridzhskogo universiteta [Text] : Uchebno-metodicheskoe posobie [Glossary to the level Programs of advanced training courses for teachers of the Republic of Kazakhstan, developed By the center for pedagogical excellence in cooperation with the Faculty of education of the University of Cambridge [Text] : Training manual]. – Астана : the Center of pedagogical skill of АОО «Nazarbayev Intellectual schools». – 2012. – P. 164.

Материал поступил в редакцию 15.12.20

Е. Н. Гаврилова, С. М. Сеитова

Математикалық пәндер мазмұнының логикалық құрылымының графы

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті,

Қазақстан Республикасы, Талдықорған қ.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Ye. Gavrilova, S. Seitova

Graph of the logical structure of the content of mathematical disciplines

I. Zhansugurov Zhetysu University,
Republic of Kazakhstan, Takdykorgan.

Material received on 15.12.20.

Мақалада университеттегі математикалық пәндер мазмұнының заманауи жағдайдағы маңызды аспектілері ашылған. Математикалық пәндердің логикалық құрылымын және болашақ математика мұғалімдерінің кәсіби құзіреттілігін арттыруға бағытталған әсеке тақырыптардың графын құру мәселесі өзекті бола түсуде. I. Жансүгіров атындағы Жетісу университетіндегі математика пәндерінің жұмыс оқу жоспарының құрылымына қойылатын талаптар мысал ретінде келтірілген. Мақалада авторлар мұғалімдер арасында математикалық пәндерді оқытуда және педагогикалық профиль студенттерімен жұмыс жасауда кездесетін қиындықтарды анықтау бойынша сауалнама нәтижелерін келтіреді. Авторлар математикалық пәндер мазмұны мен оның әсеке тақырыптарының логикалық құрылымының графын құру арқылы кәсіби қасиеттерді, білім, білік және құзыреттілікті дамыту үшін оқу процесін ұйымдастырудың жолдарын ұсынады. Мақалада авторлар 5B010900 – «Математика» мамандығының 2 курс студенттеріне арналған «Критериалды бағалау технологиялары» пәні бойынша «Критериалды бағалау моделі» тақырыбының мазмұнының логикалық құрылымының графын құруға мысал келтірді. Бағдарламалық-мақсаттық принцип бойынша математикалық пәндерді оқыту кезінде әр тақырыптың логикалық құрылымының графын құру элементтердің едәуір аз санын қамтиды, бұл зерттелетін материалдың көлемін қысқартуға мүмкіндік береді, бұл шынымен қажетті ақпарат көлемін төмендетпейді.

Кілтті сөздер: логикалық құрылым графы, математикалық пәндер, кәсіби қызмет, критериалды бағалау технологиялары.

The article reveals important aspects of the content of mathematical disciplines in higher education in modern conditions. The problem of constructing a graph of the logical structure of mathematical disciplines, as well as individual topics aimed at improving the professional competence of future teachers of mathematics, is updated. The requirements for the structure of the working curriculum of mathematical disciplines are

given on the example of Zhetysu University named after I. Zhansugurov. The authors suggests ways to organize the educational process for the development of professional qualities, knowledge, skills and competencies by building a graph of the logical structure of the content of mathematical disciplines and its individual topics. In the article, the authors provide the results of a survey among teachers to identify difficulties experienced in teaching mathematical disciplines and in working with students of a pedagogical profile. In the article, the authors gave an example of constructing a graph of the logical structure of the content of the topic «Model of criteria-based assessment» in the discipline «Technologies of criteria-based assessment» for 2-year students of the specialty 5B010900-«Mathematics». The construction of a graph of the logical structure of each topic when teaching mathematical disciplines according to the program-target principle includes a significantly smaller number of elements, which will reduce the volume of the material being studied, without reducing the amount of really necessary information.

Keywords: graph logical structure, mathematical disciplines, professional activity, criteria-based assessment technologies.

<https://doi.org/10.48081/FTO4422>

А. С. Джақсымбетова, Л. Н. Ибраимова

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ДАЯРЛАУ

Мақалада жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге этномәдени құндылықтар арқылы даярлау туралы айтылған. Сонымен қатар, мақалада тәрбие құндылығы ұғымына да терең талдау берілген. Автор мақаласында этномәдени құндылықтар негізінде жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлаудың кешенді бағдарламасын ұсынады.

Бағдарламада педагогикалық-тәжірибелік жұмыс аясында жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге дайындау мен олардың ата-аналарына арналған лекторий жүргізетін мұғалімдерге бағытталған «Этномәдени құндылықтар негізінде оқушыларын отбасылық өмірге даярлау» бағдарламасы қарастырылған. Автор мақалада қарастырылған басты мәселе отбасылық өмірге адам дайындау болғандықтан, әлеуметтендірудің негізгі компоненті - тәрбие құндылығына да назар аударып, құндылық тәрбиесі - дамыған батыс елдерінің педагогикалық теориясы мен тәжірибесіндегі белгілі бағыттарының бірі екендігіне тоқталады. Құндылық тәрбиесінің негізгі мақсаты - тәрбиеленушілерге жалпыадамзаттық құндылықтар тәжірибесін тікелей беру емес, адамгершілік құндылықтарды таңдауға, ізгілік мұраттарына негізделген адамгершілік өлшемдерін жасауға жастардың мүмкіндіктерін қалыптастыру жайлы ой айтады.

Сонымен қатар мақалада жастарды отбасылық өмірге даярлауда ұлттық мәдениет туралы ғалымдардың еңбектеріне сілтеме жасалынып, отбасылық өмірге даярлау мәселесі қарастырылады.

Кілтті сөздер: отбасылық өмір, құндылық, этномәдениет, бағдарлама, ұлт, жұбайлық өмір, тәрбие, қыз, ұл.

Кіріспе

Қазақстн Республикасының президенті Қ. К. Тоқаев «Абай және ХХІ ғасырдағы Қазақстан» атты мақаласында: «Шетелдіктермен адамзатқа ортақ көптеген түйткілді мәселелер туралы пікір алмасып, ой бөлістім. Жалпы, олар Қазақстанның саяси және экономикалық жетістіктері жөнінде жақсы біледі. Ал, рухани және мәдени құндылықтарымызбен жете таныс емес. Осы орайда «Неге қазақтың бітім-болмысын, мәдениетін Абай арқылы танытпаймыз?», – деген сұрақ туындайды... Шынында да, дана акын шығармалары тек қазақтың ғана емес, бүкіл адамзат баласының рухани өмірін жан-жақты байыта алады. Өйткені Абай туындыларының мазмұны жалпыадамзаттық құндылықтарға толы. Оның қара сөздері – әлем халықтарының ортақ қазынасы. Бұл – классикалық үлгідегі өнегелі ойлар шоғыры. Нақыл сөз, ғибратты сөз, ғақлия сөздер деп әрқилы аталғанымен, бұл – ерекше жанр» деп, ғұлама Абай шығармалары арқылы жастарды рухани және мәдени құндылықтар арқылы тәрбиелеуге болатынын айтып өтті [1].

Қазақстан Республикасының Конституциясының 27-бабында неке мен отбасының, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болатындығы жөнінде, балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу - ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы екендігі, кәмелетке толған еңбекке қабілетті балалар еңбекке жарамсыз ата-анасына қамқорлық жасауға міндетті екендігі [2] айқын көрсетілген.

Қазақ отбасыларының педагогикалық тұрғыдан және этномәдени құндылықтар негізінен бірден бір рухани қолдаушысы қазақ мектептері екені сөзсіз. Мектеп пен отбасының байланысы, ата-аналарды мектептің қоғамдық өміріне тарту мәселесі реттеліп жолға қойылуда.

Демек, жаһандану аясында болашақ ұлт ұрпағының бейнесін қалыптастыру этномәдени құндылықтарға негізделуі тиіс.

Зерттеу нысаны: жоғары сынып оқушылары.

Зерттеу пәні: жалпы білім беретін мектептердің жоғары сынып оқушыларының отбасылық өмірге даярлығы, этномәдени құндылықтарының қалыптасуын тексеру.

Мақсаты: жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге этномәдени құндылықтар негізінде даярлаудың теориялық негіздерін анықтау.

Міндеттері:

– Этномәдени құндылықтар арқылы жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлаудың теориялық негіздерін анықтау;

– Этномәдени құндылықтар негізінде жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлаудың бағдарламасын ұсыну.

Зерттеу әдістері мен нәтижесі: Зерттеу мәселесі бойынша философиялық, педагогикалық, этнопедагогикалық, психологиялық, этнопсихологиялық, әр кезеңнің дәуір әдебиеттеріне шолу жасау, талдау нақтылау, жинақтау, авторлық және оқу-тәрбие бағдарламаларына, әдістемелерге талдау жасау.

Оқушыларды отбасылық өмірге этномәдени құндылықтар негізінде даярлаудың педагогикалық негіздерінің тәжірибе жүзіндегі тиімділігі тексерілді.

Жалпы орта білім беретін мектептерге жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлауға арналған курсты енгізудің қажеттілігі анықталып, тиімділігі дәлелденгендігі.

Тарихқа шолу жасамай тұрып, бүгінді зерделеу мүмкін болмас.

Ұлттар мен ұлыстардың өздеріне тән ұлттық мәдениеті ұлттың сезімімен, мінезімен, психологиясымен біте қайнасып кетеді. Қазақ халқының этномәдениеті халықтың сезімі, мінезі, рухы, психологиясы сияқты әр қырынан көрініс береді. Бұған М. Арынның «Бес анық» атты кітабынан жауап табуға болады, «...Ұлттық сезімді білдіретін бес шарт немесе бес анық бір ғана ұлтқа қатысты емес, кез келген ұлтқа байланысты айтылар әңгіме. Жеке-жеке алған кезде бұлардың қай қайсысы да тұтастықты білдіре алмайтын сияқты. Бес шарттың бірімен бірінің диалектикалық байланысы бар. Бірінен бірі туындап жатқан тәрізді және бірін-бірі қажет қып тұрғандай», – дейді де: 1) тіл, 2) дін, 3) дәстүр – әдет-ғұрып, мораль, 4) тарих, 5) атамекен, жер-су мәселесін атайды [3]. Бұл «бес анық» этномәдениеттің тірегі. Мәдениеттің белгілі бір ұлтқа қатыстылығы жөнінде А. Сейдімбек «Ұлт және мәдениет» атты мақаласында «...мәдениет дегеніміз – экологиялық жүйемен, өмір салтпен етене өмір сүру тәсілі. Мәдениеті жоқ ұлт болмайды. Мәдениеті жоқ ұлт не өледі, не басқа ұлтқа жұтылады», – деген пікір айтады [4].

Ұлттық мәдениетті қазақ мектептерін дамытудың басты құралы ету жөнінде ғалым А. Құсайынов: «біріншіден, мәдениетті құрушы (қазақ халқын төл этнос ретінде сақтау); екіншіден, адамды қалыптастырушы (ұлттық мәдениетті, адамның адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы мен оның тұлға ретінде дамуы, өзін-өзі шығармашылықпен танытуы, өмірдегі өз орындарын анықтауы адамдардың барлығына және әрқайсысына білім беру үшін жағдай жасау); үшіншіден, педагогикалық (оқушыларды ұлттық сана-сезімге тәрбиелеу, әлемдік деңгейге бағдарланаған өркениетті жалпы орта білім беру); төртіншіден, әлеуметтік (ауыл халқы өмірінің адамгершілік және тұрмыстық негізін қалыптастыру, мектепті және жоғары оқу орнын бітірушілерді мәдениетті адам және жер иесі ретінде ауылға тарту)» сияқты негізгі қызметтерді ескере отырып, жүзеге асыруды айтады. Сондай-ақ,

«ұлттық мектеп – адамзаттық мәдениет пен этномәдениеттің өзара кіріккен бірлігінде дамитын мектеп» – дейді [5].

Бізге қарастыратын басты мәселе даярлау, яки, отбасылық өмірге адам дайындау болғандықтан, әлеуметтендірудің негізгі компоненті – тәрбие құндылығына да назар аударғымыз келеді. Құндылық тәрбиесі – АҚШ, Канада және Батыс Еуропа елдерінің педагогикалық теориясы мен тәжірибесіндегі белгілі бағыттарының бірі. Бұл Америкада 60–70 жылдары зиялы қауым мен жастардың арасында бұқаралық мәдени құндылықтарға қарсы шығып, мәдениетке қарсы құбылыстар пайда болуына байланысты шыққан еді. Құндылық тәрбиесінің негізгі мақсаты – тәрбиеленушілерге жалпыадамзаттық құндылықтар тәжірибесін тікелей беру емес, адамгершілік құндылықтарды таңдауға, ізгілік мұраттарына негізделген адамгершілік өлшемдерін жасауға жастардың мүмкіндіктерін қалыптастыру.

Құндылық тәрбиесінде Дж. Дьюидің прагматизмі, М. Бубердің жаңа экзистенциализмі, К. Роджерс пен А. Г. Маслоудың гуманистік психологиясы, Л. Кольбергтің моральдық дамудың когнитивті тұжырымдамасы, Э. Х. Эриксонның тұлға эпигенетикасының моделі әдіснама ретінде қарастырылады. Құндылық тәрбиесінің теориясы: «құндылық сенім», «құндылықтардың түсіндірілуі», «құндылықты талдау», «құндылықты рефлексия», «құндылықты ықпал» сияқты өзіндік тұжырымдамалар қатарын біріктірді. «Құндылықтарға сай өмір сүруді адамдарға үйрету» деген жалпы тәрбиелік мақсатты бұл тұжырымдамалар жинақтап тұр [6]. «Құндылықтар – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған идеалдар. ...Құндылықтар – сезім мен тұту ақыл-ойдың ұштасуын және сол арқылы адамның іс-әрекетін белгілейді» дейді Ш. Майғанова [7].

Адамзаттың негізгі өмірі, бақытының бастауы отбасылық өмір болғандықтан, жастарды отбасылық өмірге даярлау – маңыздылардың маңыздысы. Отбасылық өмірге дайындауды тәрбиедегі түрлі құндылықтар арқылы қарастыруға болады. Атап айтар болсақ: рухани-адамгершілік тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, имандылық тәрбиесі, жыныстық тәрбие, құқықтық тәрбие, экономикалық тәрбие, салауаттылық өмір салты, гендерлік тәрбие т.б. Ұлттың мәдени құндылықтарын екіге бөліп қарасақ, рухани: тіл, діл (әдет-ғұрып, салт-дәстүр), дін, өнер, тарих, тәрбие, рух (психология), ұлттық мейрамдар т.б. материалдық: жері, үй-жайы, малы, тұрмыс-мүлкі, киімі, т.б. Бұл – қазақ халқының ұрпағын отбасылық өмірге даярлауға өзек болар этномәдени құндылықтар.

Қазақтың отбасы тәрбиесі де басқа халықтардағы сияқты өз халқының тарихымен тығыз байланысты. Қоғамдық-экономикалық кезеңдердің қайсысында болсын, ол дамып-жетіліп, өзіндік тәжірибелер жинақтап

отырады. Кез келген халыққа, ұлтқа қатысты тарих адамзат тарихынан бастау алатыны белгілі.

Қазақ халқының отбасы жағдайында өз ұрпағын жұбайлық өмірге даярлаудағы қолданылған ұлттық құндылық сапаларының мағынасын ашу қажеттігі ғылым үшін де, ұрпақтар сабастығы мақсатында ұлттық тәрбиенің тереңіне бойлау үшін де маңызды.

Жасөспірімдерді отбасылық өмірге даярлау мәселесін алға қою үшін мектеп пен отбасының бірлескен жұмысы нәтижеге қол жеткізеді деген түйін жасау жеткіліксіз. Ол үшін мұғалімдер арнайы дайындықтан өтуі шарт.

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің доценті, п.ғ.к Л. Н. Ибраимова: «Қазақ мектептерінің мұғалімдерін отбасылық тәрбиеге даярлау әлі өз алдына зерттелмеген проблема екенін,оны зерттеу нысанасы ету, сондай-ақ, мектеп пен отбасының арасында оқушыларға ұлттық тәрбие берудегі қарама-қайшылықтарды шешу қажеттігі маған «Қазақ халқының отбасылық тәрбиесі» атты арнайы курстың бағдарламасын жасауға,оны іске асыруға себеп болды», – дейді. Шындығында,ата-аналар мен мұғалімдерге оқушыларды жұбайлық өмірге даярлау жөнінде курстар ұйымдастыру-уақыт талабы екені дауасыз.

Отбасы саясаты отбасында берілетін тәрбиені,тәрбиеші ата-ананың жауапкершілігін көтеру мәселесін қайта қарап,отбасы тәрбиесін қоғамдық тәрбиенің іргетасы ретінде қарастырғанда, қазақ халқының жергілікті ұлт ретінде өсіп өркендеп, қанат жаюына басымдылық бергенде, ұлттық мәдениетке сай тәрбие берген үлгілі отбасылардың тәжірибелерін жетілдіріп, дәріштеп, мектептегі, жергілікті әкімшіліктердегі жастар тәрбиесімен айналысатын қоғамдық тәрбие орталықтарының жұмыстарын жолға қою мемлекеттік қолдауды қажет етеді.

Этномәдени құндылықтар негізінде жоғары оқушыларын отбасылық өмірге даярлаудың кешенді бағдарламасы жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлау үшін өз ықпалын тигізеді.

Бағдарламаның мақсаты мен міндеттері

Мақсаты: Жоғары сынып оқушыларын этномәдени құндылықтар негізінде отбасылық өмірге даярлауда мектептің тәрбие жүйесі аясында мектеп пен отбасының тәрбиелік әлеуетін жетілдіру.

Бағдарлама төмендегіше міндеттерді шешуді көздейді:

Оқушыларды мектеп және отбасы жағдайында отбасылық өмірге даярлауға әдістемелік көмек беру үшін сынып жетекшілерінің кәсіби біліктілігін жетілдіру;

Отбасы жағдайында өз ұрпағын отбасылық өмірге даярлау үшін ата-аналарға арналған педагогикалық лекторийлер жүргізу;

Жоғары сынып оқушыларына ұлттық тәрбиенің ұстанымдарына негізделген «Саналы ұл, ибалы қыз» факультативтік курсын ұйымдастыру;

Ер балалар үшін «Ұлы дала ұлдары» атты бағдарламаның жүзеге асыру;

Қыз балаларға арналған Бөрінен де сен сұлу болу мүмкіндігін қарастыратын факультативтік курс ұсыну;

Этномәдени құндылықтар негізінде жоғары оқушыларын отбасылық өмірге даярлаудың кешенді бағдарламасы;

Кесте 1

Р/с	Бағдарламалар	Мақсаты	Сағат
1.	Педагогикалық - тәжірибелік жұмыс аясында жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге дайындау мен олардың ата аналарына арналған лекторий жүргізетін мұғалімдерге бағытталған «Этномәдени құндылықтар негізінде оқушыларын отбасылық өмірге даярлау» арнайы курс бағдарламасы	Қазақ отбасы ата – аналарының этномәдени құндылықтар арқылы өз ұрпағын отбасылық өмірге даярлауға педагогикалық көмек беретін, мектептің тәрбие жүйесінде жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлауда мұғалімдердің кәсіби біліктілігін жетілдіру.	40 сағат
2.	Отбасы жағдайында өз ұрпағын отбасылық өмірге дайындау үшін ата – аналарға арналған «Отбасы – өмір қазығы» лекторийдің бағдарламасы	Қазақ ұлтының рухани тұтастығын сақтау үшін баянды болашақ тірегі ұрпақты этномәдени құндылықтар негізінде отбасылық өмірге даярлау туралы білімін жақсарту.	Айына 1 рет, барлығы 9 сағат
3.	Қазақ мектептерінің 9 – сынып оқушыларына арналған «Саналы ұл мен ибалы қыз» факультативтік курс бағдарламасы	Бүгінгі күн талабына сәйкес бір сыныптағы ер балалар мен қыз балаларға ұлт тағдырына жауапты белсенді тұлға ретінде қарап, этномәдени құндылықтар арқылы отбасылық өмірге даярлау.	17 сағат
4.	Қазақ мектептерінің 10 – сыныпта оқитын қыз балаларына арналған «Бөрінен де сен сұлу» факультативтік курс бағдарламасы	Қыз балаларының ұлт алдындағы парызын ұғындырып, адамгершілік пен әдеп талабына сай ұлттық сипаттарын меңгеруге даярлау.	17 сағат
5.	Қазақ мектептерінің 10 – сыныпта оқитын ер балаларына арналған «Ұлы дала ұлдары» арнайы факультативтік курс бағдарламасы	Ер балалардың ұлттық мәдениет талабына сай, ұлттық сипаттарды меңгеруіне, отбасылық өмірдегі жауапкершілігін, ұстанымдары мен көзқарастарын қалыптастыру.	17 сағат

Аталмыш мәселе дұрыс нәтижесін беру үшін отбасында ата-ананың ізін жеке баланы тәрбиелеуі ғана емес, мектептегі ұстаздар ұжымы арқылы да

мектеп оқушыларын топта түрлі әдіс-тәсілдермен отбасылық өмірге даярлауды этномәдени құндылықтар негізінде қарастырғанда нәтиже береді.

Қорытынды

Этномәдени мұра – ақын-жыраулар шығармаларында әлі де талай-талай зерттеулерге негіз болары анық. Отбасылық өмірге оқушыларды даярлау мәселесінің ғылыми-педагогикалық тұрғыдан зерттелуін зерделеу бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып тұр.

Мектепте жоғары сынып оқушыларын отбасылық өмірге даярлау үшін отбасы тәрбиесінің қыр-сырын меңгерту, ұлттық мәдениеттің негіздеріне бойлату мәселелеріне тек қана оқушыларды тарту нәтиже бермесі хақ. Қазіргідей ақпараттар тасқыны ғасырында оқушыларды тек қана бір жақты білімге тартудан гөрі, отбасылық өмірге мәселесіне ата-аналар мен мұғалімдерді қатыстыру қажет. Ұлттық тәрбиеден шеттеген, кешегі кеңестік жүйеде білім алған ұрпақ - бүгінгі жеткіншектердің ата-аналарына да арналған бағдарлама жасалынып, іске асатын болса, қазақ отбасының тәрбиесіне ықпал ететіні сөзсіз.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Тоқаев, Қ. Ж.** Абай және XXI ғасырдағы Қазақстан [Электронды ресурс]. – <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Астана : Елорда, 2008. – 56 б.
- 3 **Арын, М.** Бес анық (Тәрбие туралы толғамдар). – Алматы : Арыс, 1996. – 120 б.
- 4 Сейдімбек А. және О. Жолдыбайдың сұхбаты. «Ұлт және мәдениет». // Қазақ әдебиеті. – № 38 (2938). – 23.09.2005.
- 5 **Құсайынов, А. Қ.** Білім және іреформа. – Алматы : (Мақалалар жинағы) RONDsA, 2006. – 184 б.
- 6 Педагогический энциклопедический словарь. – Научно изд. – М. : «Большая Российская энциклопедия», 2003. – 528 с.
- 7 **Майғаранова, Ш.** Мектеп оқушыларын рухани дамыту мәселелері. Ғылыми-әдістемелік. – А. : «Ғылым» ғылыми баспа орталығы, 2002. – 14–17 б.
- 8 **Ибраимова, Л. Н.** Қазақ халқының отбасы тәрбиесі. – Алматы : «Нұрлы әлем», 2005.
- 9 **Ибраимова, Л. Н.** Қазақ этнопедагогикасындағы отбасылық тәрбие : П.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның авторефераты. – Түркістан, 2007. – 26 б.

10 **Жумадуллаева, А. А.** Жоғары сынып оқушыларын отбасы-некелік өмірге даярлаудың педагогикалық негіздері : П.ғ.к. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Түркістан, 2006. – 133 б.

References

- 1 **Tokaev, Q. J.** Abai және XXI ғасырдағы Qazaqstan [Abay and Kazakhstan in the 21st century] [Electronic resource]. – <https://www.akorda.kz/kz/events/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-abai-zhane-hhi-gasyrdagy-kazakstan-atty-makalasy>
2. Qazaqstan Respublikasynyń Konstitutsiasy. [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. – Astana : Elorda, 2008. – 56 p.
- 3 **Aryn, M.** Bes anyq (Tárbie týraly tolǵamdar). [Five clear (thoughts about education)]. –Almaty : Arys, 1996. – 120 p.
- 4 Seidimbek A және O. Joldybaidyń suhbaty. «Ult және mádeniet». [Interview of Seidimbek A and O. Zholydybay. «Nation and culture». In Qazaq ádebieti. [Kazakh literature]. – № 38 (2938). – 23.09.2005.
- 5 **Qusayynov, A. Q.** Bilim және reforma. – [Education and ipeforma]. – Almaty : Maqalalar jinaǵy RONDsA, 2006. – 184 p.
- 6 Pedagogicheski ensiklopedicheski slovár : Naýchno izd. [Pedagogical encyclopedic dictionary. Scientific ed.] – Moscow : «Great Russian encyclopedia», 2003. – 528 p.
- 7 **Maıǵaranova, Sh.** Mektep oqyshylaryn rýhanı damytý máseleleri. Ğylymi-ádistemelik. – [Problems of spiritual development of schoolchildren. Scientific and methodological]. – A. : Scientific and publishing center «Ğylym», 2002. – P. 14–17.
- 8 **Ibraimova, L. N.** Qazaq halqynyń otbasy tárbiesi. [Ibraimova L. N. family education of the Kazakh people]. – Almaty : «Nurly Alem», 2005.
- 9 **Ibraimova, L. N.** Qazaq etnopedagogikasyndaǵy otbasylyq tárbie : P.ǵ.k. ǵylymi dárejesin alý úshin daıyndaǵan disertasiyanıń avtoreferaty. [Family education in Kazakh ethnopedagogics : Abstract of the diss. of Candidate of Pedagogical Sciences]. – Turkestan, 2007. – 26 p.
- 10 **Zhumadullaeva, A. A.** Joǵary synyp oqyshylaryn otbasy-nekelik ómirge dararlaıdyń pedagogikalıq negizderi : P.ǵ.k. ǵylymi dárejesin alý úshin daıyndaǵan disertasiya. [Pedagogical bases of preparation of high school students for family and marital life. Diss. of Candidate of Pedagogical Sciences]. – Turkestan, 2006. – 133 p.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

A. C. Джайксымбетова, Л. Н. Ибраимова

Подготовка к семейной жизни на основе этнокультурных ценностей

Тараский региональный университет имени М. Х. Дулати

Республика Казахстан, г. Тараз.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

A. S. Dzhaksymbetova, L. N. Ibraimova

Preparation for family life on the basis of ethnic and cultural values

M. Kh. Dulati Taraz Regional University,

Republic of Kazakhstan, Taraz.

Material received on 15.12.20.

В статье рассказывается о подготовке старшеклассников к семейной жизни через этнокультурные ценности. Кроме того, в статье дан глубокий анализ понятия ценности воспитания. В статье автор предлагает педагогическую комплексную программу подготовки старшеклассников к педагогической семейной жизни на основе этнокультурных ценностей.

В программе предусмотрена программа «Подготовка учащихся к семейной жизни на основе тесного взаимодействия культур и этнокультурных ценностей», направленная на учителей для учащихся старших классов и их родителей республики, для которых подготовлена специальная программа. В связи с тем, что основным компонентом социализации является формирование личности и подготовка их к семейной жизни в полной мере, уделяя внимание к ценностям воспитания. Автор останавливается на том, что ценностное воспитание – одно из определенных направлений педагогической теории и практики развитых западных развитых стран. Основная цель воспитания школьников - дать воспитанникам опыт общечеловеческих ценностей не по родству, а по созданию нравственных ценностей, основанных на семейном выборе, идеалах гуманности. В статье также рассматриваются вопросы подготовки молодежи к семейной жизни со ссылкой на труды ученых о национальной культуре.

Ключевые слова: семейная жизнь, ценность, этнокультура, программа, нация, брачная жизнь, воспитание, девочка, мальчик.

The article describes the preparation of high school students for family life through ethno-cultural values. In addition, the article provides

a deep analysis of the concept of the value of education. In the article, the author offers a comprehensive pedagogical program for preparing high school students for pedagogical family life based on ethno-cultural values.

The program provides for the program «Preparing students for family life based on close interaction of cultures and ethno-cultural values», aimed at teachers for high school students and their parents of the Republic, for whom a special program has been prepared. Due to the fact that the main component of socialization is the formation of individuals and their preparation for family life in full, paying attention to the values of education. The author dwells on the fact that value education is one of the certain directions of pedagogical theory and practice in developed Western developed countries. The main goal of school education is to give students the experience of universal values not by kinship, but by creating moral values based on family choice and the ideals of humanity.

The article also discusses the issues of preparing young people for family life with reference to the works of scientists on national culture.

Keyword: family life, value, ethnic culture, program, nation, marital life, upbringing, girl, boy.

<https://doi.org/10.48081/LFGW9580>

**Б. Н. Дроботун, Н. Н. Оспанова,
А. З. Даутова, Ж. С. Алимова**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

О ВОЗМОЖНОСТЯХ РЕАЛИЗАЦИИ ДИДАКТИЧЕСКОГО ПРИНЦИПА НАГЛЯДНОСТИ ПРИ ПОСТРОЕНИИ ФОРМАЛЬНЫХ ЯЗЫКОВ ЛОГИЧЕСКИХ ИСЧИСЛЕНИЙ (I)

В данной работе, включающей в себя две статьи, выявляются и реализуются возможности и формы следования регламентационным предписаниям дидактического принципа наглядности, применительно к обучению дисциплинам логико-алгебраической ориентации, изучаемым в высших учебных заведениях по естественно-математическим направлениям. В предлагаемой статье, на примере оперирования с объектами синтаксиса формальных языков булевых сигнатур, предпринимается опыт реализации возможностей наглядного представления процессов индуктивного определения абстрактных составляющих (слов, термов, формул и их последовательностей) формальных символических языков логических исчислений, посредством индуктивного построения их некоторых конкретных «материальных» аналогов. В соответствии с этим, в данной статье, на основе анализа синтаксической и семантической составляющих формальных языков булевых сигнатур показывается, каким образом индуктивные процессы определения синтаксических конфигураций символических языков и их потенциально возможных семантик предопределяют не только формы визуального воспроизведения этих процессов, но и выбор наиболее выразительных средств наглядности. В работах, посвященных реализации средств знаниеобразующего потенциала принципа наглядности, проблематика, связанная с наглядным отражением пошаговых процессов индуктивного определения языковых конструкций и технологий оперирования с ними, практически не затрагивалась.

Ключевые слова: принцип наглядности, синтаксис, формальный язык, логическое исчисление, индуктивное определение, булева сигнатура.

Введение

В современной педагогике под дидактическими принципами понимаются основные исходные положения, руководящие идеи и нормативные требования, которые находят выражение в формах предписаний, практических рекомендаций и правил, регламентирующих организацию, регулирование и проведения учебного процесса.

Одним из важнейших принципов дидактики является принцип наглядности.

В предлагаемой статье выявляются научно-методологические предпосылки, обуславливающие возможности и формы следования регламентационным предписаниям этого принципа, применительно к логико-алгебраическим дисциплинам, и даются методические рекомендации к их использованию.

Значительное место в содержании этих дисциплин принадлежит определению символических языков логических исчислений и описанию инструментально-технологических средств оперирования с ними. Базовыми методами определения этих объектов, в частности: слов, термов, формул и их последовательностей, являются методы индуктивных определений. Согласно этому, в данной статье выявляются и реализуются возможности наиболее выразительного наглядного воплощения схем индуктивных определений и построений, предопределяющие основные положения и принципы построения теоретико-множественных семантик формальных языков логических исчислений.

Следует подчеркнуть, что в учебно-методической литературе подобные подходы к выявлению и реализации продуктивных возможностей следования предписаниям принципа наглядности, не предпринимались.

Объект исследования: методология логико-алгебраических дисциплин.

Предмет исследования: общедидактические принципы обучения в высших учебных заведениях.

Цель: Разработка методологических подходов и инструментально-технологических средств к выявлению и реализации возможностей использования общедидактического принципа наглядности применительно к визуальному представлению процессов индуктивных определений объектов синтаксиса формальных символических языков логических исчислений.

Задачи:

– реализация метода индуктивных определений и построений применительно к пошаговому построению множеств термов и формул, а также совокупностей термальных операций и формульных предикатов алгебраических систем булевых сигнатур;

– разработка средств и содержания наглядно-демонстрационного сопровождения положений и принципов теоретико-множественной семантики формальных языков пропозициональных исчислений.

Методы исследования и результаты

1 К числу основных методов, используемых в настоящее время при проведении фундаментальных и прикладных исследований по логико-алгебраическим наукам, относятся методы индуктивных определений построений и доказательств. На основе этих методов в логике и методологии науки, выработаны общие (канонические) схемы описания объектов синтаксической и семантической составляющих формальных языков логических исчислений. Согласно этому, одной из задач (сопутствующей основным задачам) данной работы является задача формирования пропедевтических представлений о специфике применения этих схем в процессе изучения формальных символических языков.

Схема индуктивного определения формального языка исчисления предикатов и функций произвольной сигнатуры общего вида дается практически во всех учебниках по математической логике, и примеру в [1–4]. Детальное воспроизведение этой схемы, с одновременной демонстрационной отработкой основных ее этапов, приводится в книге [5].

Сигнатуру $\sigma_2 = \langle F_1^2; F_2^2; F_3^2; c_1; c_2 \rangle$ будем называть, в дальнейшем, булевой сигнатурой в связи с тем, что булевы алгебры, как алгебраические системы этой сигнатуры, играют в современной математике исключительно важную роль.

Общая схема построения множества термов, применительно к построению термов сигнатуры σ_2 приобретает следующий вид:

а) Базис индукции (шаг 0). Термами шага 0 объявляются все символы x_i предметных переменных множества $X = \{x_1; x_2; \dots; x_i; \dots\}$, а также константные символы c_1 и c_2 , $i = 1; 2; \dots; t; \dots$.

Сложность, $S(t)$ каждого из термов t шага 0 полагается равной 0. Единственным подтермом термина шага 0 является сам этот терм.

б) Индукционное предположение (шаг k). Предположим, что все термы шагов 0; 1; ...; k уже построены и что сложность и множество подтермов каждого из этих термов уже определены.

в) Индукционный шаг (шаг $k + 1$). Пусть $t_1; t_2$ – произвольные термы сигнатуры σ_2 шага k . Тогда термы шага k и все слова вида $F_1^2(t_1; t_2); F_2^2(t_1; t_2); F_3^2(t_1; t_2)$ объявляются термами $(k+1)$ -го шага. Сложности новых термов этого шага определяются по следующим правилам: $S(F_1^2(t_1; t_2)) = S(F_2^2(t_1; t_2)) = S(F_3^2(t_1; t_2)) = \max\{t_1; t_2\} + 1$.

Подтермами любого из новых термов шага $(k+1)$ объявляются все подтермы термов t_1 и t_2 , а также сам этот терм. Обозначая через T_k – множество термов шага k , будем иметь $T_0 \subseteq T_1 \subseteq \dots \subseteq T_k \subseteq \dots$, т.е. $Term_{\sigma_2}(X) = \bigcup_{k=0}^{\infty} T_k$.

Переходя к определению множества L_{σ_2} – формул сигнатуры σ_2 , отметим, что, в связи с отсутствием в сигнатуре σ_2 предикатных символов, общая схема индуктивного определения формул этой сигнатуры приобретает следующий вид:

а) Базис индукции (шаг 0). Если t_1 и t_2 – термы сигнатуры σ_2 , то слово $(t_1 \approx t_2)$ объявляется формулой шага 0.

Сложность каждой из формул шага 0 полагается равной 0. Единственной подформулой формулы A нулевой сложности считается сама эта формула. Все предметные переменные таких формул считаются свободными.

б) Индукционное предположение (шаг k). Предположим, что все формулы шага k , сложности этих формул и множества всех их подформул, а также свободные и связанные переменные каждой из них уже определены.

в) Индукционный шаг (шаг $k + 1$). Пусть $A; B$ и $C = C(x)$, $x \in X$, – произвольные формулы шага k , где x – свободная переменная формулы C . Тогда слова $(A \& B); (A \vee B); (A \rightarrow B); \neg A; (\exists x)C(x)$ и $(\forall x)C(x)$ будут являться формулами шага $k + 1$. Сложности этих формул будут определяться следующим образом: $S(A \& B) = S(A \vee B) = S(A \rightarrow B) = \max\{S(A); S(B)\} + 1; S(\neg A) = S(A) + 1;$

$$S((\exists x)C(x)) = S((\forall x)C(x)) = S(C(x)) + 1.$$

Подформулами каждой из формул $(A \& B); (A \vee B)$ и $(A \rightarrow B)$ являются все подформулы формул A и B и сама эта формула, подформулами формулы $\neg A$ – подформулы формулы A и сама эта формула, подформулами каждой из формул $(\exists x)C(x)$ и $(\forall x)C(x)$ – подформулы формулы C и сама эта формула. Все свободные (связанные) переменные формул A и B остаются такими же, как и в формулах $(A \& B); (A \vee B); (A \rightarrow B); \neg A$. Все связанные переменные формулы C остаются связанными в формулах $(\exists x)C(x)$ и $(\forall x)C(x)$, переменная x , являясь свободной в формуле $C(x)$, в формулах

$(\exists x)C(x)$ и $(\forall x)C(x)$ становится связанной, остальные свободные переменные формулы C остаются свободными и в формулах $(\exists x)C(x)$ и $(\forall x)C(x)$.

Обозначая множество всех формул k – шага через L_k , будем иметь $L_0 \subseteq L_1 \subseteq \dots \subseteq L_k \subseteq \dots$, т.е. $L_{\sigma_2} = \bigcup_{k=0}^{\infty} L_k$.

Понятия интерпретации j сигнатура σ_2 и алгебраической системы этой сигнатуры определяются в полном соответствии с аналогичными понятиями для сигнатуры общего вида. Истинностные значения $A[\tau]$ формул $A(x_1; x_2; \dots; x_n) \in L_{\sigma_2}$, при означивании t , в алгебраических системах $M = \langle M; {}^{\circ}\sigma_2 \rangle$ сигнатуры σ_2 вычисляются также в соответствии с общей схемой [4]. Так как сигнатура σ_2 не содержит предикатных символов, то алгебраические системы $M = \langle M; {}^{\circ}\sigma \rangle$ этой сигнатуры являются алгебрами.

2 Одним из традиционных примеров алгебры сигнатуры σ_2 является алгебра подмножеств.

Пусть M – произвольное непустое множество и $B(M)$ – множество всех его подмножеств (булеан множества M). Интерпретацию j сигнатуры σ_2 на множестве $B(M)$ зададим по следующим правилам:

$$\varphi(F_1^2) = {}^{\circ}F_1^2(\tilde{\alpha}_1; \tilde{\alpha}_2) = \tilde{\alpha}_1 \cup \tilde{\alpha}_2; \quad \varphi(F_2^2) = {}^{\circ}F_2^2(\tilde{\alpha}_1; \tilde{\alpha}_2) = \tilde{\alpha}_1 \cap \tilde{\alpha}_2;$$

$$\varphi(F_3^2) = {}^{\circ}F_3^2(\tilde{\alpha}_1; \tilde{\alpha}_2) = \tilde{\alpha}_1 \setminus \tilde{\alpha}_2; \quad \varphi(\tilde{n}_1) = {}^{\circ}\tilde{n}_1 = \emptyset; \quad \varphi(\tilde{n}_2) = {}^{\circ}\tilde{n}_2 = \dot{I},$$

где \cup ; \cap ; \setminus – обычные теоретико-множественные операции объединения, пересечения и дополнения.

Замкнутость множества $B(M)$ относительно операций \cup ; \cap ; \setminus обуславливает возможность определения алгебры $B(M) = \langle B(M); {}^{\circ}\sigma_2 \rangle = \langle B(M); \cup; \cap; \setminus; M \rangle$ сигнатуры σ_2 . Эта алгебра и называется алгеброй подмножеств.

С целью формирования представлений о специфике оперирования с объектами этой алгебры, рассмотрим процедуру нахождения значений конкретных термов при означивании $\tau: X \rightarrow B(M)$, применительно к термам сигнатуры σ_2 . Рассмотрим соответствующий пример. Пусть $t \in Term_{\sigma_2}(X)$ и $t = t(x_1; x_2; x_3) = F_1^2(F_2^2(x_1; F_3^2(c_2; x_3)); F_3^2(x_3; x_2))$.

Реализуя процедуру непосредственного выделения подтермов [5], применительно к терму t , найдем сложность $S(t)$ этого терма и выпишем все его подтермы (смотри схему 1).

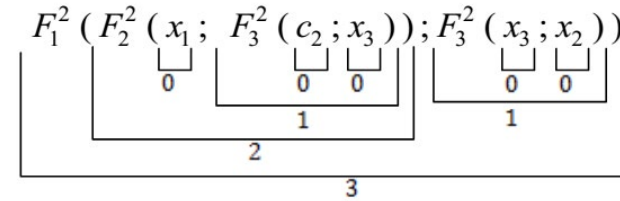


Схема 1 – Определение сложности $S(t)$ терма t

Эта схема показывает, что $S(t) = 3$. Выписывая подтермы терма t и, обозначая через t_{ij} , j -ый подтерм сложности i , $i = 0; 1; 2; 3$, $j = 1; 2; 3; 4$, будем иметь:

$$t_{01} = x_1; \quad t_{02} = x_2; \quad t_{03} = x_3; \quad t_{04} = c_2 \quad \text{– подтермы сложности 0;}$$

$$t_{11} = F_3^2(c_2; x_3); \quad t_{12} = F_3^2(x_3; x_2) \quad \text{– подтермы сложности 1;}$$

$$t_{21} = F_2^2(x_1; F_3^2(c_2; x_3)) \quad \text{– подтерм сложности 2;}$$

$$t_{31} = F_1^2(F_2^2(x_1; F_3^2(c_2; x_3)); F_3^2(x_3; x_2)) \quad \text{– подтерм сложности 3.}$$

Пусть задано означивание $\tau: X \rightarrow B(M)$, при котором: $\tau(x_1) = A$; $\tau(x_2) = B$; $\tau(x_3) = C$, где $A; B; C \in B(M)$.

Начиная с подтермов терма t сложности 0 и, переходя от подтермов меньшей сложности к подтермам большей сложности (на основе индукционного шага в определении термальной операции), будем иметь: ${}^{\circ}t_{01} = x_1$; ${}^{\circ}t_{02} = x_2$; ${}^{\circ}t_{03} = x_3$; ${}^{\circ}t_{04} = M$; ${}^{\circ}t_{11} = (M \setminus x_3)$; ${}^{\circ}t_{12} = (x_3 \setminus x_2)$; ${}^{\circ}t_{21} = (x_1 \cap (M \setminus x_3))$; ${}^{\circ}t_{31} = ((x_1 \cap (M \setminus x_3)) \cup (x_3 \setminus x_2))$.

Т.е. пошаговый процесс получения $t[\tau]$ будет иметь, следующий вид: $t_{01}[\tau] = A$; $t_{02}[\tau] = B$; $t_{03}[\tau] = C$; $t_{04}[\tau] = M$; $t_{11}[\tau] = (M \setminus C)$; $t_{12}[\tau] = (C \setminus B)$; $t_{21}[\tau] = (A \cap (M \setminus C))$; $t_{31}[\tau] = ((A \cap (M \setminus C)) \cup (C \setminus B))$.

Так как $t = t_{31}$, то ${}^{\circ}t = {}^{\circ}t(x_1; x_2; x_3) = (\tilde{\alpha}_1 \cap (M \setminus \tilde{\alpha}_3)) \cup (\tilde{\alpha}_3 \setminus x_2)$ и, следовательно, $t[\tau] = (A \cap (M \setminus C)) \cup (C \setminus B)$.

3 Эффективным методом наглядного представления пошаговых процедур вычисления значений термальных операций алгебры $B(M) = \langle B(M); {}^{\circ}\sigma_2 \rangle$ является метод диаграмм Эйлера-Венна.

Пусть даны терм $t = t(x_1; x_2; \dots; x_n) \in Term_{\sigma_2}(X)$ и означивание $\tau: X \rightarrow B(M)$, при котором $\tau(x_i) = A_i$, $A_i \in B(M)$, $i = 1; 2; \dots; n$. Диаграмма Эйлера-Венна, соответствующая значению ${}^{\circ}t(A_1; A_2; \dots; A_n)$ термальной операции ${}^{\circ}t = {}^{\circ}t(x_1; x_2; \dots; x_n)$, при указанных значениях

переменных, представляет некоторую область плоскости, построение которой осуществляется индукцией по сложности $S(t)$ терма t .

а) **Базис индукции** ($S(t) = 0$). В этом случае, терм t может иметь один из видов: а. 1) $t = c_i$; а. 2) $t = c_j$; а. 3) $t = x_i, i = 1; 2; \dots; k; \dots$

При реализации возможности а.1), получаем, что ${}^{\circ}t = {}^{\circ}c_1 = \emptyset$, т.е. в качестве диаграммы, соответствующей значению термальной операции ${}^{\circ}t$, выбираем пустую область.

Если имеет место возможность а.2), то, в связи с тем, что ${}^{\circ}t = {}^{\circ}c_2 = M$, в качестве области плоскости, соответствующей значению ${}^{\circ}t$, выбираем множество всех точек некоторой выпуклой области этой плоскости. Традиционно, с этой целью выбирается некоторый прямоугольник (или квадрат).

Если же реализуется возможность а.3) и $\tau(x_i) = A$, то, так как ${}^{\circ}t = \tau(x_i) = A$, где $A \in B(M)$, в качестве диаграммы, представляющей значение ${}^{\circ}t$, обычно выбирается множество всех точек некоторого эллипса (или круга), который полностью содержится в прямоугольнике (квадрате), как диаграмме, соответствующей множеству M . Таким образом, области, представляющие терм t при реализации возможностей а.1); а.2) и а.3), соответственно, могут быть выбраны следующим образом (смотри рисунок 1 а), б), в)).

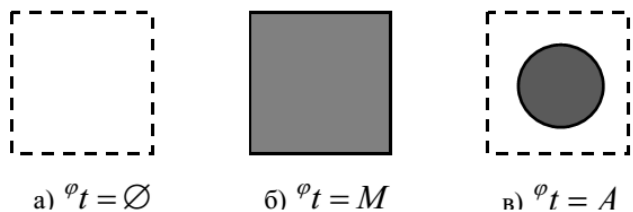


Рисунок 1 – Диаграмма для термов нулевой сложности

б) **Индукционное предложение** ($S(t) \leq k$). Предположим, что для любого терма $t' = t'(x_1; x_2; \dots; x_n) \in Term_{\sigma_2}(X)$, сложность которого не превосходит k , и для любого означивания $\tau' : X \rightarrow B(M)$, при котором $\tau'(x_i) = B_i, i = 1; 2; \dots; n$, область, соответствующая значению ${}^{\circ}t'(B_1; B_2; \dots; B_n) = t'[\tau']$ термальной операции ${}^{\circ}t' = {}^{\circ}t'(x_1; x_2; \dots; x_n)$, уже построена.

в) **Индукционный шаг** ($S(t) = k + 1$). В этом случае, терм t будет иметь один из следующих видов:

в.1) $t = F_1^2(t_1; t_2)$; в.2) $t = F_2^2(t_1; t_2)$; в.3) $t = F_3^2(t_1; t_2)$ где $t_1 = t_1(x_1; x_2; \dots; x_n), t_2 = t_2(x_1; x_2; \dots; x_n) \in Term_{\sigma_2}(X)$.

Так как $S(t) = k + 1$, т.е. $S(t_1) \leq k$ и $S(t_2) \leq k$, то, согласно индукционному предположению, области $O({}^{\circ}t_1)$ и $O({}^{\circ}t_2)$, соответствующие значениям ${}^{\circ}t_1(\tau(x_1); \tau(x_2); \dots; \tau(x_n)) = {}^{\circ}t_1(A_1; A_2; \dots; A_n)$ и ${}^{\circ}t_2(\tau(x_1); \tau(x_2); \dots; \tau(x_n)) = {}^{\circ}t_2(A_1; A_2; \dots; A_n)$ термов t_1 и t_2 уже построены.

То есть в качестве области, представляющей значение ${}^{\circ}t(\tau(x_1); \tau(x_2); \dots; \tau(x_n)) = {}^{\circ}t(A_1; A_2; \dots; A_n)$ терма t естественно выбрать:

- область $O({}^{\circ}t) = O({}^{\circ}t_1) \cup O({}^{\circ}t_2)$, в случае в.1);
 - область $O({}^{\circ}t) = O({}^{\circ}t_1) \cap O({}^{\circ}t_2)$, в случае в.2);
 - область $O({}^{\circ}t) = O({}^{\circ}t_1) \setminus O({}^{\circ}t_2)$, в случае в.3)
- (смотри рисунок 2).

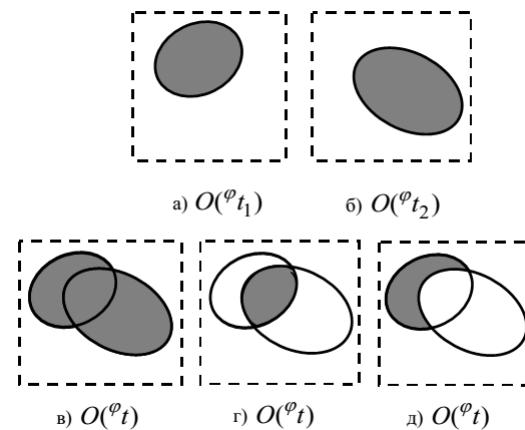
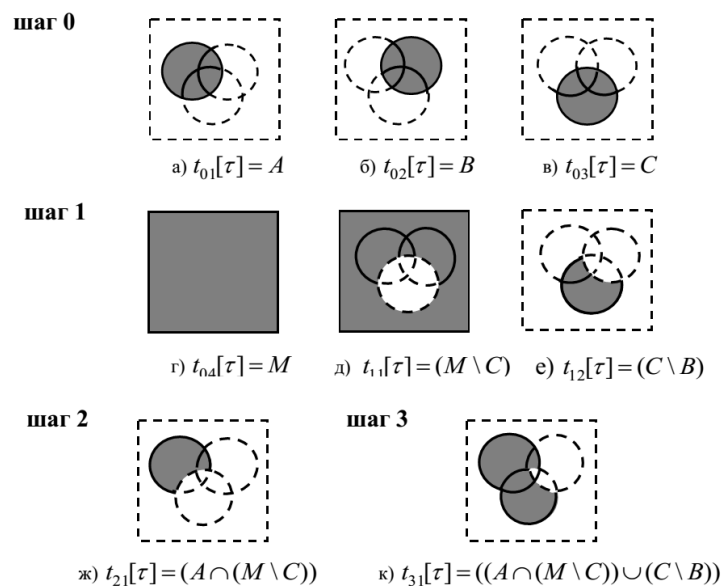


Рисунок 2 – Итоговые диаграммы

4. Возвращаясь к терму $t = t(x_1; x_2; x_3)$ из примера, приведенного в пункте 2, рассмотрим означивание $\tau : X \rightarrow B(M)$, для которого $\tau(x_1) = A; \tau(x_2) = B; \tau(x_3) = C$, где $A; B; C \in B(M)$.

Предполагая, что $A \cap B \neq \emptyset; B \cap C \neq \emptyset; A \cap C \neq \emptyset; A \cap B \cap C \neq \emptyset$, построим диаграмму Эйлера-Венна, представляющую значение: $t[\tau] = {}^{\circ}t(\tau(x_1); \tau(x_2); \tau(x_3)) = (A \cap (M \setminus C)) \cup (C \setminus B)$ этого терма при данном означивании τ . Пошаговое построение этой диаграммы дано на рисунке 3 а) – к).

Рисунок 3 – Значение $t[\tau]$ термальной операции φt **Выводы**

Формы следования принципу наглядности в процессе обучения дисциплинам логико-алгебраического цикла во многом обусловлены особенностями изложения содержания этих дисциплин.

Дело в том, что для таких дисциплин, как математическая логика, теория алгоритмов, дискретная математика и других дисциплин этого цикла – таблицы, схемы, графики, формулы, диаграммы, деревья и графы, выступая, с одной стороны, в качестве средств наглядности, являются, с другой стороны, необходимыми составляющими предмета обучения. В учебной и учебно-методической литературе по этим дисциплинам (в значительной степени) находят отражение именно эта – другая сторона. Но и в этом случае иллюстрируются лишь результаты однократного применения вышеупомянутых операций. Значительно реже подобные иллюстрации распространяются на формулы, построенные из переменных (того или иного сорта) посредством неоднократного применения соответствующих операций и то – вне связи с индуктивными процессами определения этих формул.

В предлагаемой работе индуктивные процессы определения объектов синтаксиса формальных языков булевых сигнатур органически увязываются с процессами определения соответствующих алгебр, с процедурами индуктивного определения термальных операций этих алгебр и с наглядными пошаговыми реализациями этих процедур.

Список использованных источников

- 1 Гончаров, С. С., Ершов, Ю. Л., Самохвалов, К. Ф. Введение в логику и методологию науки. – М. : Интерпракс, 1994.
- 2 Ершов, Ю. Л., Палютин, Е. А. Математическая логика. – М. : Наука, 2011. – 320 с.
- 3 Гончаров, С. С. Математическая логика. Часть I. – Новосибирск : РИЦ НГУ, 2007. – 210 с.
- 4 Судоплатов, С. В., Овчинникова, Е. В. Математическая логика и теория алгоритмов : Учебник. – М. : ИНФРА - М; Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2004. – 224 с.
- 5 Дроботун, Б. Н. Руководство к решению задач по дискретной математике и математической логике : Учебное пособие. Часть I, Часть II. – Нур-Султан : Фолиант, 2019. – 528 с., 448 с.
- 6 Архангельский, С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М. : Высшая школа, 2012. – 340 с.
- 7 Шапоринский, С. А. Обучение и научное познание. – М. : Аспект Пресс, 2008. – 281 с.
- 8 Илларионов, С. В. Теория познания и философия науки. – М. : РОССПЭН, 2007. – 535 с.
- 9 Ушаков, Е. В. Введение в философию и методологию науки : Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : КНОРУС, 2008. – 592 с.
- 10 Лернер, И. Я. Дидактические основы методов обучения. – М. : Высшая школа, 2010 – 481 с.

References

- 1 Goncharov, S. S., Ershov, Yu. L., Samohvalov, K. F. Vvedenie v logiku i metodologiyu nauki [Introduction to the logic and methodology of science] [Text]. – Moscow : Interpraks, 1994.
- 2 Ershov, Yu. L., Palyutin, E. A. Matematicheskaya logika [Mathematical logic] [Text]. – Moscow : Nauka, 2011. – 320.

3 **Goncharov, S. S.** Matematicheskaya logika Chast I. [Mathematical Logic. Part I] [Text]. – Novosibirsk : RIC NGU, 2007. – 210.

4 **Sudoplatov, S. V., Ovchinnikova, E. V.** Matematicheskaya logika i teoriya algoritmov . Uchebnik [Mathematical logic and theory of algorithms. Textbook] [Text]. – Moscow : INFRA – M; Novosibirsk : Izd-vo NGTU, 2004. – 224.

5 **Drobotun, B. N.** Rukovodstvo k resheniyu zadach po diskretnoj matematike i matematicheskoy logike : Uchebnoe posobie. Chast I, Chast II. [Guide to solving problems in discrete mathematics and mathematical logic : Textbook. Part I, Part II] [Text]. – Nur-Sultan : Foliant, 2019. – 528 p., 448 p.

6 **Arhangel'skiy, S. I.** Uchebnyj process v vysshej shkole, ego zakonmernye osnovy i metody [The educational process in higher education, its logical foundations and methods] [Text]. – Moscow : Vysshaya shkola, 2012 – 340 p.

7 **Shaporinskiy, S. A.** Obuchenie i nauchnoe poznanie [Education and scientific knowledge] [Text]. – Moscow : Aspekt Press, 2008 – 281 p.

8 **Illarionov S. V.** Teoriya poznaniya i filosofiya nauki [Theory of knowledge and philosophy of science] [Text]. – Moscow : ROSSPEN, 2007. – 535 p .

9 **Ushakov, E. V.** Vvedenie v filosofiyu i metodologiyu nauki : uchebnik. [Introduction to philosophy and methodology of science : Textbook] [Text]. 2 ed. revised and add. – Moscow : KNORUS, 2008. – 592.

10 **Lerner, I. Ya.** Didakticheskie osnovy metodov obucheniya [Didactic foundations of teaching methods] [Text]. – Moscow : Vysshaya shkola, 2010 – 481 p.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

B. N. Drobotun, N. N. Ospanova, A. Z. Dautova, Zh. S. Alimova

Логикалық есептеулердің формалды тілдерін құруда көрнекілік дидактикалық принципін жүзеге асырудың мүмкіндіктері туралы (I)

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

B. N. Drobotun, N. N. Ospanova, A. Z. Dautova, Zh. S. Alimova

About possibilities of implementing a didactic principle of visibility in construction of formal languages of logic calculations (I)

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 15.12.20.

Бұл жұмыста, екі мақалаға бөлініп жазылған, жоғары оқу орындарындағы жаратылыстану-математикалық бағыттары бойынша меңгерілетін логика-алгебралық бағдарланған пәндерді оқытуға қолдану тұрғысынан, көрнекілік дидактикалық принципіннің талаптарын ұстанудың түрлері мен мүмкіндіктері анықталады және жүзеге асырылады. Ұсынылып отырған мақалада, бульдік сигнатуралардың формалды тілдерінің синтаксисі объектілерімен орындалатын амалдардың мысалында, логикалық есептеулердегі формалды символдық тілдердің синтаксистік абстрактілі құраушыларын (сөздер, термдер, формулалар мен олардың тізбектілігін) индуктивті анықтау процесін, олардың кейбір нақты «материалдық» аналогтарын индуктивті тұрғызу арқылы көрнекі ұсыну мүмкіндіктерін жүзеге асыру тәжірибесі бойынша шаралар атқарылады. Осыған сәйкес, бұл мақалада, бульдік сигнатуралардың формальды тілдерінің синтаксистік және семантикалық компоненттерін талдау негізінде, символдық тілдердің синтаксистік конфигурацияларын және олардың потенциалды мүмкін болатын семантикасын анықтайтын индуктивті процесстер бұл процесстердің визуалды ұсыну формаларын ғана емес, сонымен бірге көрнекіліктің неғұрлым мәнерлі құралдарын таңдауды алдынала қалай анықтайтындығы көрсетілген. Көрнекілік принципіннің білім қалыптастырушы потенциалының құралдарын жүзеге асыруға арналған жұмыстарда, тілдік конструкцияларды және олармен амалдарды орындау технологияларын индуктивті анықтау процесі кезеңдерін көрнекі бейнелеумен байланысты мәселелер іс жүзінде қарастырылмаған.

Кілтті сөздер: көрнекілік принципі, синтаксис, формалды тіл, логикалық есептеу, индуктивті анықтау, бульдік сигнатура.

In this work, which includes two articles, the possibilities and forms of following the regulatory requirements of the didactic principle of visibility are identified and implemented in relation to teaching the disciplines of logical and algebraic orientation, studied in higher educational institutions in natural-mathematical areas. In the present article, on the example of operating with syntax objects of formal languages of Boolean signatures, an attempt is made to implement the possibilities of visualizing the processes of inductive definition of abstract objects of the syntactic component of formal symbolic languages of logical calculi by inductively constructing some of their specific «material» analogues. In the works devoted to the

implementation of the means of the knowledge-forming potential of the principle of visualization, the problems associated with the visual reflection of the step-by-step processes of the inductive definition of language structures and the technologies for operating with them were practically not addressed.

Keywords: visual principle, syntax, formal language, logical calculus, inductive definition, Boolean signature.

SRSTI 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/YKVL9523>

**G. Zh. Yelmuratov, A. B. Kaliyeva,
B. Zh. Yelmuratova, M. Zh. Kulumbaeva**

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

APPLICATION OF ACTIVE AND INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF HIGHER SCHOOL

The article discusses the features of active and interactive teaching methods. The analysis of the application of these methods in the educational process of higher education is carried out, it is said that a teacher of a higher school must not only transfer scientific knowledge, but also be able to choose the optimal teaching strategy, use modern educational technologies, creating the prerequisites for creativity. The authors note that the educational process, based on the use of active and interactive teaching methods, is organized taking into account the inclusion in the learning process of all students in the group, without exception. The article also indicates the possibility in the process of teaching the teacher to choose both one method and use a combination of several. According to the authors, a successful application depends on the consistency and correlation of the selected methods and tasks.

Keywords: technology, method, training, competence, higher school.

Introduction

The organizational basis for the implementation of the state policy of the Republic of Kazakhstan in the field of education is the State Program for the Development of Education of the Republic of Kazakhstan for 2011–2020, which ensures the continuation of the modernization of Kazakhstani education [1].

Modern trends in the development of higher education determine a fundamental change in approaches to the organization of the educational process in higher education. The introduction of a multi-level education system, the creation of a single educational space, the implementation of a competency-based approach, necessitate a completely new approach to the organization of training.

A teacher of a higher school should fulfill not only the function of a translator of scientific knowledge, but also be able to choose the optimal teaching strategy, use modern educational technologies aimed at creating a creative atmosphere of the educational process [2].

The educational activities of students in the broadest sense are considered as one of the types of cognition that proceeds on the basis of the reflective-transforming activity of the subject. Scientific knowledge as a study is an activity aimed at obtaining fundamentally new knowledge.

Active teaching methods are built according to the «teacher – student» interaction scheme. From the name it is clear that these are methods that involve the equal participation of the teacher and students in the educational process.

The idea of active teaching methods in pedagogy is not new. The founders of the method are considered to be such distinguished teachers as Y. Komensky, I. Pestalozzi, A. Disterweg, G. Hegel, J. Russo, D. Dewey. Although the idea that successful learning is built, first of all, on self-knowledge, is still encountered by ancient philosophers [3].

According to researchers, active learning is such an organization and conduct of the educational process that are aimed at the comprehensive activation of educational and cognitive activities of students through a wide, preferably comprehensive, use of didactic and organizational and managerial tools, their widespread use of various means and methods of activating [4].

Interactive learning develops students' abilities and skills of productive communication in the context of the educational process, the ability to argue their point of view, clearly formulate and express their thoughts, analyze difficult situations, identify the main and secondary, the causes of their occurrence, find ways and means of resolving them [5].

Object of research: active and interactive teaching methods.

Subject of research: modern educational technologies.

Purpose: to analyze the use of active and interactive learning technologies in the educational process of higher education.

Tasks:

– development of students' abilities and skills of productive communication in the educational process;

– the ability to argue their point of view, clearly formulate and Express their thoughts,

Research objectives:

– to increase the efficiency of information exchange of managerial, educational and educational nature;

– to exercise self-control to students, applying the acquired knowledge in practice.

Research methods and results

Today, there are many developed active teaching methods, for example, in practical pedagogical activity in the lesson, you can use the following methods, this is the brainstorming method, the fundamentalist method, case study method, the cluster method, the decision tree method, the Socratic method dialogue, project method, «take position» «method», «chain» method, etc.

With active learning, the student to a greater extent becomes the subject of educational activity, enters into a dialogue with the teacher, actively participates in the cognitive process, performing creative, search, problem tasks. Students interact with each other when completing assignments in a pair, group.

In the learning process, the teacher can choose as one active method, or use a combination of several. But success depends on the consistency and correlation of the selected methods and tasks.

Consider the most common methods of active learning:

Presentations are the easiest and most affordable method to use in class. This is a slide show prepared by the students themselves on the topic.

Case technologies – have been used in pedagogy since the last century. It is based on the analysis of simulated or real situations and finding a solution. Moreover, there are two approaches to creating cases. The American school offers a search for the only correct solution to the problem. The European school, on the contrary, welcomes the diversity of decisions and their justification.

Problematic lecture – in contrast to the traditional one, the transfer of knowledge during a problem lecture does not take place in a passive form. That is, the teacher does not present ready-made statements, but only raises questions and indicates the problem. The rules are deduced by the students themselves. This method is quite complicated and requires students to have a certain experience of logical reasoning.

Didactic games – unlike business games, didactic games are strictly regulated and do not imply the development of a logical chain to solve the problem. Game methods can be attributed to interactive teaching methods. It all depends on the choice of the game. So, popular travel games, performances, quizzes, club of cheerful and resourceful are tricks from the arsenal of interactive methods, as they involve the interaction of students with each other.

Basket-method – based on a simulation of the situation. For example, a student should act as a guide and conduct a tour of the historical museum. At the same time, his task is to collect and convey information about each exhibit.

The peculiarity of this method is that the teacher does not give a qualitative assessment and any statement is perceived as permissible [6]

The teacher in the implementation of these methods acts in several main roles. In each of them, he organizes the interaction of students with a particular area of the scientific and information environment, sets out text material, demonstrates a video sequence, answers students' questions, tracks the results of the process, etc.

The educational process, based on the use of interactive teaching methods, is organized taking into account the inclusion in the process of cognition of all students in the group, without exception. Joint activity means that everyone makes his own special individual contribution, in the course of work there is an exchange of knowledge, ideas, ways of activity. Individual, pair and group work is organized, project work, role-playing games are used, work is done with documents and various sources of information [7].

Interactive methods are based on the principles of interaction, student activity, reliance on group experience, and mandatory feedback.

To do this, the teacher divides the students into subgroups, coordinates the implementation of the tasks given to them, encourages independent search for answers, etc. The role of the teacher in interactive learning involves the implementation of the functions of a consultant. The teacher not only refers to the already accumulated experience of students, but also helps them in finding solutions to the tasks. To effectively present knowledge in the lessons on the innovative method, the teacher uses:

- work in small groups, dividing students into pairs, triples, etc.;
- carousel technique;
- heuristic conversations;
- lectures, the presentation of which is problematic;
- brainstorming techniques;
- business games;
- conferences;
- seminars in the form of debate or discussion;
- multimedia tools;
- technologies of full cooperation;
- method of projects, etc.

In the process of conducting an interactive lesson, the Brainstorming method allows you to quickly solve the problem posed to the group, taking into account the maximum use of students' creative activity. The teacher invites the participants to put forward a large number of solutions, among which may be the most fantastic. After that, the most successful ones are selected from all the ideas, which will make it possible to answer the question posed.

As you can see, there are a variety of interactive teaching methods. And the use of each of them makes it possible not only to develop the student's communication skills, but also to give an active impetus to the socialization of the individual, to develop the ability to work in a team, and also to eliminate as much as possible the psychological tension that arises between the teacher and students.

Here is an example of a practical lesson: Preparation consists in dividing the students of the study group into subgroups of 6 people each. At the same time, each of the students individually and independently solves the tasks assigned to him on any of the topics studied in the practical lesson before. The number and quality of tasks is assumed to be equal for all students in the group. Thus, already at the preliminary stage, training takes place in an interactive form.

A practical lesson is the students' defense of a subgroup of an assignment done independently. Since the work of the subgroup as a whole, and not of each student individually, will be evaluated, time is given for discussing individually obtained solutions to problems within the subgroup. Each member of the subgroup should be ready to defend the solution, therefore, the task of all the other members of the group, when discussing the proposed solution together, is to achieve an exclusively correct approach in choosing a solution method and to detect and correct any errors, if any. Thus, within the subgroup, all tasks to be defended for this subgroup are discussed.

The student acquires the following very useful skills:

- 1 the ability to set out a method for solving a problem,
- 2 defend the correctness of the chosen approach,
- 3 respond to questions posed by other group members
- 4 questions (during the explanation of the solution of their problems);
- 5 to delve into the process of solving the newly stated problem,

6 detect inaccuracies in the solution (when discussing solutions to problems of other members of the group). An important feature of this approach is the involvement of all students without exception in the learning process, during which not only the consolidation of the acquired skills takes place, but also a situation arises that allows each of the students to establish a communication process that provides the highest quality training for the entire subgroup to protect individual tasks.

When the discussion is over, and the subgroup is ready for the defense process, the student of this subgroup makes an appropriate mark on the board, where all the subgroups and task numbers for which protection is provided for in the lesson are marked. Thus, the teacher has information about the readiness of the group to answer. The process of defending the task itself also takes place in an active form, since the student gives a solution to one of his tasks, demonstrates the effectiveness

of the chosen method, and answers the teacher's questions regarding the subject of discussion (here the student's feedback with the teacher arises).

The number of students who can be selected for an answer from each subgroup is determined by the number of tasks assigned to protect, the time allotted for such protection, the number of subgroups in the group. For example, if there are 4 subgroups and 2 academic hours for the lesson, it is quite possible to check 3–4 tasks, i.e. approximately 12–16 students can be listened to by the teacher.

The result is the set number of points of the rating system. For example, an approach taken from practice may be proposed:

3 marks – the problem is solved correctly, the method is chosen most rationally, the student correctly answers all the questions posed by the teacher;

2 marks – the problem is solved correctly, but not the most rational method (or the student hesitantly answers the questions posed, makes mistakes, but corrects himself);

1 marks – the student can correctly solve the problem only with the help of leading questions teacher, but in the process of mastering the necessary teaching material;

0 marks – the student cannot give a solution to the problem and cannot answer the leading questions of the teacher and discovers complete unpreparedness for the topic being studied.

In the educational process of higher education, discussion is often used. The discussion is one of the most effective technologies of group interaction, which has special capabilities in training, development and education.

The term «discussion» is derived from the Latin «discussion» (consideration, research). This term can be considered in relation to various areas of human life and activity. For example, in the social field - this is a way of organizing joint activities in order to intensify the decision-making process in a group. If we consider the discussion in medicine, then this is a psychotherapeutic technique for influencing the positions and attitudes of the subject in a socially created discussion group [8].

The discussion ensures that students are actively included in the search for truth; creates the conditions for their open expression of their thoughts, positions, attitudes to the topic under discussion and has a special ability to influence the attitudes of its participants in the process of group interaction. The discussion can be considered as a method of interactive learning and as a special technology.

As a method, discussion is actively used to organize intensive mental and value-oriented activities of students in other technologies and teaching methods: socio-psychological trainings, business games, analysis of various situations and problem solving.

Aims of the discussion: solving group problems or influencing the opinions and attitudes of participants in the learning process.

Group discussion solves the following tasks:

- training participants to analyze real situations;
- building skills to create problems;
- development of ability to work with other participants;
- demonstration of the ambiguity of solving various problems.

Group discussion participants should:

- listen and hear each other;
- do not interrupt;
- do not evaluate each other;
- do not offend or offend;
- shut up by a sign;
- participate in everything;
- comply with the regulations.

There are various forms of discussion dialogue:

- round table (different positions - free expression of opinions);
- expert groups (discussion in microgroups, then expression of judgment from the group);
- forum (the group enters into an exchange of views with the audience);
- symposium (formalized presentation of prepared opinions, messages on this issue);
- debate (presentation of binary positions on the issue: evidence – refutation).

The role of the teacher in organizing a group discussion:

- designation of a problem;
- Motivation for discussion by all participants;
- collecting various opinions and arguments;
- summarizing group work;
- communication of objective information on the topic of discussion and your comment.

The main thing is to ensure that the intensity of meetings does not subside to the end.

Let us give an example of a lesson – discussion on the topic of «Civil Society». When studying the topic, the problem is posed: What are the features of civil society in Kazakhstan? Students analyze this problem, express their point of view. To continue the discussion in the right direction, a number of questions are offered that will help to feel the essence of the problem. Students come to different conclusions, each group proves its position. Everyone wins as a result of such work, since everyone takes part.

The use of active and interactive teaching methods in teaching practice helps to increase the intellectual activity of students, and therefore, the effectiveness of the lesson. Even the most passive students are involved in vigorous activity with great desire, they observe the development of original thinking skills, a creative approach to problems to be solved. It is important to note that the discussion element must be included at all stages of the lesson. After all, the art of discussing and defending one's point of view, based on our own experience, is still poorly developed in our students. And in the future we still have to work actively on this problem.

Conclusions

Using active and interactive learning technologies allows you to:

– improve the exchange of information of a managerial, educational and educational nature;

– exercise self-control for students, applying the knowledge gained in practice.

In addition, interactive learning technology contributes to the speedy mental development of students. In addition, the exchange of information between the student and the teacher increases the confidence of the teenager in the correctness of his conclusions. The use of interactive learning technologies occurs with the direct interaction of students with the learning environment. It acts as a reality in which students gain experience, which is the central activator of educational knowledge.

In ordinary passive or active teaching, the teacher is given the role of a kind of filter. He is forced to let through all the educational information. In contrast to these traditional methods, interactive learning provides for the role of the teacher as an assistant to the student, activating the flow of information [9]

Interactive teaching models, compared with traditional ones, change the interaction of the student and teacher. The teacher gives way to students, creating the conditions for the manifestation of their initiative. Students are full participants in such lessons. Moreover, their experience is as important as the experience of a teacher who does not provide ready-made knowledge, but encourages his students to search.

The technology for the development of interactive learning suggests that the teacher in the lesson performs several tasks. One of them is to act as an informant expert. For this, it is necessary to prepare and present textual material, demonstrate the video sequence, answer the questions of the lesson participants, track the results of the learning process, etc.

Also, with interactive training, the teacher is given the role of the organizer. It consists in establishing the interaction of students with the physical and social environment.

Interactive learning allows you to simultaneously solve several problems, the main one of which is the development of communicative skills. This training helps to establish emotional contacts between students, provides an educational task, as it teaches you to work in a team, listen to the opinions of your friends, provides high motivation, strength of knowledge, creativity and imagination, sociability, an active life position, individuality value, freedom of expression, emphasis on activity, mutual respect and democracy.

The use of interactive forms in the learning process, as practice shows, removes the nervous load of students, makes it possible to change the forms of their activities, to switch attention to key issues of the topic of classes.

The teacher of the department needs to delve deeply into this type of training. The application and preparation of students for one or another interactive form of training for the study of a particular discipline (the topic of the lesson) should be reflected in the work program of the discipline and in the methodological recommendations for preparing for the lesson in an interactive (specific) form.

The use of intensive teaching methods in the university contributes to the desire of the teacher and student to a single goal that generates cooperation; awareness of common interests; mutual good faith, self-giving; enthusiasm for occupation; activization of independence and creativity.

References

- 1 Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011–2020 гг. [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>.
- 2 **Солдатова, С. К.** Методика преподавания и проблемы подбора методов. – М. : Владос, 2015. – 187 с.
- 3 **Ньюэл, А., Шоу, Д., Саймон, Г.** Процессы творческого мышления / Психология мышления / Под ред. А. М. Матюшкина. – М. : Прогресс, 1965.
- 4 **Кругликов, В. Н.** Активное обучение в техническом вузе : теория, технология, практика / В. Н. Кругликов; Воен. инж. –техн. ун-т. – СПб. : ВИТУ, 1998. – 308 с.
- 5 **Ступина, С. Б.** Технологии интерактивного обучения в высшей школе : Уч.-метод. пособ. / С. П. Ступина. – Саратов : Издательский центр «Наука», 2009. – 52 с.
- 6 **Селевко, Г. К.** Современные образовательные технологии. – М. : «Народное образование», 1998. – 346 с.
- 7 **Полат, Е. С.** Обучение в сотрудничестве : возможности и методы // Новое в психолого-педагогических исследованиях. – 2016. – No 1. – С. 5–10.

8 **Мусаева, У. А.** Дискуссионное общение как технология интерактивного обучения [Текст] // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, февраль 2016 г.). – Краснодар : Новация, 2016. – С. 9–11. [Электронный ресурс]. – URL <https://moluch.ru/conf/ped/archive/187/9577/> (Дата обращения 21.01.2020).

9 **Мынбаева, А. К.** Теория и технологии научной деятельности высшей школы в условиях глобализации и информатизации общества и образования : дисс... доктор. пед. наук : 13.00.01. – Алматы, 2010. – 325 с.

References

1 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya Respubliki Kazakhstan na 2011–2020 gg. [State program of education development of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1000001118>.

2 **Soldatova, S. K.** Metodika prepodavaniya i problemy podborametodov [Teaching methods and problems of method selection]. – Moscow : Vldos, 2015. – 187 p.

3 **Nyuel, A., Shou, D., Saymon, G.** Protsessy tvorcheskogo myshleniya/ Psikhologiya myshleniya [The process of creative thinking/Psychology of thinking]. Ed. A. M. Matyushkina. – Moscow : Progress. 1965.

4 **Kruglikov, V. N.** Aktivnoye obucheniye v tekhnicheskoy vuzovskoy teorii i tekhnologii praktiki [Active training in a technical University : theory, technology, practice] Ed. V. N. Kruglikov; Voen. inzh. –tekhn. un-t. – St. Peterburg : VITU, 1998. – 308 s.

5 **Stupina, S. B.** Tekhnologii interaktivnogo obucheniya v vysshey shkole : Uch.-metod. posob. [Technologies of interactive learning in higher education: Uch. – method. help.] Ed. S. P. Stupina. – Saratov : Izdatelskiy tsentr «Nauka», 2009. – 52 p.

6 **Selevko, G. K.** Sovremennyye obrazovatelnyye tekhnologii [Modern educational technologies]. – Moscow : «Narodnoye obrazovaniye», 1998. – 346 p.

7 **Polat, E. S.** Obucheniye v sotrudnichestve: vozmozhnosti i metody [Collaborative learning: opportunities and methods]. In Novoye v psikhologo-pedagogicheskikh issledovaniyakh. – 2016. – No 1. – P. 5–10.

8 **Musayeva U. A.** Diskussionnoye obshcheniye kak tekhnologiya interaktivnogo obucheniya [Text] [Discussion communication as an interactive learning technology] [Text] In Problemy i perspektivy razvitiya obrazovaniya : materialy VIII Mezhdunar. nauch. konf. (g. Krasnodar, fevral 2016 g.). – Krasnodar :

Novatsiya, 2016. – S. 9–11. [Electronic resource]. – URL : <https://moluch.ru/conf/ped/archive/187/9577/> (Date Access 21.01.2020).

9 **Mynbayeva, A. K.** Teoriya i tekhnologii nauchnoy deyatelnosti vysshey shkoly v usloviyakh globalizatsii i informatizatsii obshchestva i obrazovaniya [Theory and technologies of scientific activity of higher education in the context of globalization and Informatization of society and education] Diss... Doktor. Ped. Nauk : 13.00.01. – Almaty. 2010. – 325 p.

Material received on 15.12.20.

Г. Ж. Ельмуратов, А. Б. Калиева, Б. Ж. Ельмуратова, М. Ж. Кулумбаева
Жоғары мектептің оқу процессіндегі белсенді және интерактивті әдістерді қолдану

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Г. Ж. Ельмуратов, А. Б. Калиева, Б. Ж. Ельмуратова, М. Ж. Кулумбаева
Применение активных и интерактивных методов обучения в учебном процессе высшей школы

Торайғыров университеті,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Мақалада оқытудың белсенді және интерактивті әдістерінің ерекшеліктері қарастырылады. Жоғары мектептің оқу үрдісінде осы әдістерді қолдануға талдау жасалып, жоғары мектептің оқытушысы ғылыми білімді ғана емес, сонымен қатар оқытудың оңтайлы стратегиясын таңдай білуі, шығармашылыққа алғышарттар жасай отырып, заманауи білім беру технологияларын пайдалана білуі тиіс екендігі айтылған. Авторлар оқытудың белсенді және интерактивті әдістерін қолдануға сүйенетін оқу үдерісі, топтың барлық студенттерінің таным процесіне қосылуын есепке ала отырып ұйымдастырылатынын атап өтті. Мақалада педагогтың оқыту процесінде бір әдісті таңдау, сондай-ақ бірнеше әдісті қолдану мүмкіндігі көрсетіледі. Тиісінше, авторлардың пікірінше, табысты қолдану таңдалған әдістер мен қойылған міндеттердің жүйелілігі мен арақатынасына байланысты.

Кілтті сөздер: технология, әдіс, оқыту, құзыреттілік, жоғары мектеп

В статье рассматриваются особенности активных и интерактивных методов преподавания. Проводится анализ применения данных методов в учебном процессе высшей школы, говорится о том, что преподаватель высшей школы должен не только передавать научных знаний, но и уметь выбирать оптимальную стратегию преподавания, использовать современные образовательные технологии, создавая предпосылки для творчества. Авторы отмечают, что учебный процесс, опирающийся на использование активных и интерактивных методов обучения, организуется с учетом включенности в процесс познания всех студентов группы без исключения. В статье также указывается на возможность в процессе обучения педагогом выбора как одного метода, так и использования комбинации нескольких. Соответственно, по мнению авторов, успешное применение зависит от системности и соотношения выбранных методов и поставленных задач.

Ключевые слова: технология, метод, обучение, компетентность, высшая школа.

FTAMP 15.31.31

<https://doi.org/10.48081/GNAW9569>

А. Р. Ерментеева¹, Ш. О. Орынғалиева²

¹Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

²Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Қазақстан Республикасы, Семей қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІҢ КРИТЕРИАЛДЫ КӨРСЕТКІШТЕРІ

Берілген мақалада болашақ педагогтердің тұлғалық дамуының өзекті мәселелерінің бірі – психологиялық құзіреттіліктің ғылыми-әдістемелік негіздері баяндалған. Қазіргі кезде педагогтің кәсіби қызметінің жетістігі оның психологиялық құзіреттілігінің дамуымен анықталады. Психологиялық құзіреттілік болашақ педагогке жалпы психологиялық дайындықты ғана емес, сонымен қатар, кәсіби өзін-өзі танудың жоғары деңгейін, өзінің психикалық күйін басқара білуді қамтамасыз ететін білім, білік және дағдылар жүйесі ретінде қарастырылады.

Авторлар психологиялық құзіреттілікті қалыптастырудың негізгі көрсеткіштері ретінде өзін-өзі және психикалық жағдайды реттеу мәселелерін қарастырған. Шетелдік және отандық әдебиеттерге шолу жасай отырып, аталған мәселенің ғылыми мазмұны айқындалады. Психологиялық құзіреттілік құрылымы өзара байланысты және өзара тәуелді элементтер жүйесі: интериоризацияланған психологиялық білім, өзекті психологиялық дағдылар, конструктивті стратегиялардың жеке қасиеттері және өзін-өзі реттеу функциясын жүзеге асыратын субъективті бақылау және педагог қызметінің бірыңғай жеке стиліндегі компоненттерді біріктіру ретінде түсіндіріледі.

Болашақ педагогтердің психологиялық құзіреттілігінің көрсеткіші ретінде өзін-өзі реттеу және қарым-қатынасын анықтаудың эксперименттік зерттеулер нәтижелері келтірілген. Психодиагностикалық зерттеу әдістерінің көмегімен болашақ педагогтердің өзін-өзі реттеу, қарым-қатынастың мағыналық деңгейлері және мінез-құлық стильдері анықталады.

Кілтті сөздер: құзіреттілік; психологиялық құзіреттілік; тұлға; кәсіби даму, мінез-құлдық стилі, өзін-өзі реттеу.

Қазіргі таңда жоғары білім беру саясатының өзекті мәселелерінің бірі – болашақ мамандардың кәсіптік даярлық сапасын жақсарту, біліммен қамтамасыз етудің ғылыми-әдістемелік жүйесін жаңарту, қазіргі заман технологиясын жоғары деңгейде қолдана білу. Сондықтан, жоғары білім берудегі даярлық сапасын арттыру үшін қызмет субъектісінің кәсіп талаптарына сәйкес кәсіби мәнді қасиеттердің тұтастықта және жүйелі қалыптастыру қажеттігі туындайды.

Елбасы Қ. К. Тоқаев [1] Қазақстан халқына Жолдауында: «Білім берудегі туындаған мәселені ғылыми зерттеулердің деңгейін көтеру және оларды тәжірибеде қолдану тұрғысынан қарастырған жөн» – деп, білім беру саласы бойынша бірнеше міндеттерді атап көрсетуі, осыған орай, болашақ маманның құзіретті болуы – кәсіби дамудың көрсеткіші екендігін айқындайды.

Әлеуметтік-экономикалық жағдайларда «адам-адам» саласы мамандарының кәсіби тұрғыда даярлануы психологиялық факторлардың алға жылжуымен байланысты. Сол себептен құзіретті маман дайындау мәселелесін мақаламызда қарастыруды жөн көрдік.

Қоғамда бәсекеге қабілетті маман даярлау үдерісіндегі өзекті мәселелер мен міндеттерді шешу барысында болашақ мамандардың психологиялық құзіреттілігін арттырудың маңызы зор. Құзіреттілікке негізделген тәсілдің мәні жекедаралық, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі реттеу және әлеуметтену болғандықтан, психологиялық құзіреттілік құрылымы психологиялық білімді, «Мен» тұжырымдамасын айқын сезінуді, өзін-өзі реттеу функциясын қамтиды деп санаймыз.

Педагогикалық тұрғылар шеңберінде құзіреттілікті анықтауда кәсіби, әлеуметтік-психологиялық, коммуникативтік, психологиялық-педагогикалық, арнайы және психологиялық құзіреттілік деп аталатын түрлері белгілі. Сонда тұрғылар шеңберінде құзіреттілік ұғымының мағынасы да ерекшеленеді. Осыған орай, психологиялық құзіреттілік мәселелерін теориялық талдау және эксперименттік зерттеу жүргізу қажеттігіне себепші болды. Осылайша біздің зерттеуіміздің өзектілігі бір жағынан, мамандардың психологиялық даярлығын жетілдірудің объективті қажеттілігімен, ал екінші жағынан – теориялық және әдістемелік деңгейде психологиялық құзіреттілік мәселесінің шешілуіндегі жеткіліксіз деңгеймен байланысты.

Зерттеу жұмысымызда психологиялық құзіреттіліктің теориялық зерттеулерін талдау негізінде, аталған ұғым бойынша түрлі көзқарастар

бар екені байқалады. Құзіреттілік әлеуметтік психологиялық аймағы шеңберінде Н. В. Гришина, Ю. Н. Емельянов, Ю. М. Жуков, Г. А. Ковалев, А. А. Кидрон, В. Г. Лоос, Ю. Ф. Майсурадзе, Л. А. Петровская, және т.б. зерттеулерінде қарастырылған. Авторлар «психологиялық құзіреттілік» ұғымын басқарушылық өзара қарым-қатынас контекстінде талдайды. Психологиялық-педагогикалық тұрғы жағынан Ю. В. Варданян, Н. В. Кузьмина, М. И. Лукьянова, А. К. Маркова, Е. В. Попова және т.б. аталған мәселені оқыту және тәрбиелеу контекстіндегі педагогтің кәсіби құзіреттілік құрылымының негізі ретінде қарастырады. Ал, жалпыпсихологиялық зерттеулер аймағы негізінде Г. И. Метельский және Н. В. Кузьмина [2] кәсіби міндеттерді шешуге қатысты мазмұнға ие екенін атап көрсете отырып, психологиялық құзіреттілікті болашақ мұғалімге тек психологиялық дайындықты ғана емес, сонымен қатар, кәсіби өзін-өзі танудың жоғары деңгейін, олардың психикалық жағдайларын басқаруды қамтамасыз ететін білім, дағдылар жүйесі ретінде айқындайды. Әрі іс-әрекет бағыттарында психологиялық білім деңгейі мамандардың құзіреттілігіндегі айырмашылық пен байланыстылықты анықтап береді.

Л. П. Урванцева мен Н. В. Яковлева [3] еңбектерінде психологиялық құзіреттілік интегративті психикалық білім берудегі іс-әрекеттің мәселелік жағдайларын шешу табыстылығының деңгейі ретінде тұжырымдалады.

Л. А. Лазаренко [4] психологиялық құзіреттіліктің бөлімдерін психологиялық білім, белсенділік, өзін-өзі реттеу және кәсіби өзіндік сана арқылы көрсетеді.

Отандық психологиялық-педагогикалық зерттеулерде болашақ маманның құзіреттілік, кәсіби бейімделудегі ықпалдылық және кәсіби дағдылардың даму мәселелері М. Х. Балтабаев, Б. Т. Кенжебеков, К. С. Кудайбергенова, Ш. Қ. Құрманалина, Х. Т. Шерьязданова және т.б. көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Б. Т. Кенжебеков [5] пікіріне сүйенсек, құзіреттілік жеке тұлғаның танымға, ойлауға және әрекетке қатысы, нәтижелерді талдау, ұтымды түзетулер енгізу іскерліктерінің белсенділігі арқылы анықталады.

Х. Т. Шерьязданованың зерттеулері психологиялық дайындауды өз алдына дербес процесс ретінде ұйымдастырылуына, мазмұнына және әдістемелеріне байланысты ашады. Автор болашақ педагогтер мен психологтерді бағыттауды психологиялық білімді тәжірибеде қолдана алуға кәсіби дайындаудың басты шарты ретінде қарастырады [6].

Сонымен психологиялық құзіреттілік тұлға дамуының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі екенін тұжырымдай келе, күрделі тұлғалық, интегралдық құрылым ретінде кәсіби қызмет саласында өзекті болатын психологиялық

ресурстарды өзектендіру және жетілдіру нәтижесінде жүзеге асырылады деген тұжырымды негізге алдық.

Жалпы ғылыми зерттеулерге сүйене отырып, психологиялық күзиреттілікті дамытуға ықпал ететін жағдайларды айқындадық. Олар, біріншіден, жеке тұлға құрылымындағы дәстүрлі кәсіби стереотиптердің төмен айқындылығын сезіне алу және педагогтердің психологиялық күзиреттілікті қалыптастыру бойынша кедергілерді еңсеруіне ықпал ететін негізгі фактор болып табылады. Екіншіден, әлеуметтену ерекшеліктері болып табылатын педагогтердің кәсіби қызметіне бағыттылықты қалыптастыратын фактор.

Әдіснамалық бағдар негізінде болашақ педагог-мамандардың өзіне деген қатынасын және мінез-құлықты реттеу ерекшеліктерін психологиялық күзиреттіліктің көрсеткіштері ретінде даму шарты аумағында айқындай отырып, эксперименттік зерттеу жұмыстарын жүргіздік. Эксперимент барысында В. И. Моросанованың «Мінез-құлықты реттеу стилі» (МРС-98) сауалнамасы, «Өзіне қатынасты зерттеу» (В. В. Столин, С. Р. Пантеев) әдістемелері жүргізілді.

Сонымен біздің анықтауымызға сәйкес, психологиялық күзиреттіліктің маңызды бір критериялды көрсеткіші – болашақ маманның өзін-өзі реттеуі.

Мінез-құлықты реттеу мәселесі жеке тұлғаның түрлі аспектілері аясында психологиялық күзиреттілікті диагностикалаудың құралы ретінде тиімді.

Әдістеме мақсаты тұлғаның мінез-құлықты реттеуде дамуының диагностикасы және оның жоспарлау; модельдеу көрсеткіштерін қамтитын көрсеткіштерді бағалау; сондай-ақ, реттеушілік-тұлғалық даму көрсеткіштері – икемділік пен дербестікті зерттеу болды. Осы орайда жеке профильдегі әртүрлі реттеушілерді анықтауды, өзін-өзі реттеудің даму деңгейін; жаңа қызмет түрлерін игерудің табыстылығын қарастырдық.

Психикалық өзін-өзі реттеу тұлғаның әрекетті ұйымдастыру мен басқарудағы мақсатты белсенділігі деп түсіндіріледі. В. И. Моросанованың [7] анықтамасы бойынша, субъективті мақсаттарға жетуге және қол жеткізуге бағытталған адамның белсенділігінің алғы шарты, қолдау және бақылау құралы болып табылатын психикалық процестер, күйлер мен қасиеттердің көп деңгейлі, динамикалық жүйесі.

Өзін-өзі реттеу мәселесінің теориялық негізі О. А. Конопкиннің іс-әрекеттің саналы өзін-өзі реттеу тұжырымдамасы [8]; А. К. Осницкийдің реттеуші тәжірибе және орындалатын қызметке субъективті қатынас туралы идеясы [9]; П. К. Анохин және Х. А. Бернштейннің функционалды өзін-өзі реттеу жүйесінің тұжырымдамасы [10]; В. И. Моросанова, Е. А. Аронова бойынша өзін-өзі танудың реттеуші роль концепциясы [11]; психофизиологиялық және психологиялық механизмдерді біріктіретін

динамикалық жүйе ретінде өзін-өзі реттеу теорияларында (М. К. Акимова, О. Ю. Осадко, В. М. Русалов) қарастырылады. Зерттеудің әдіснамалық негізін психиканы зерттеудегі субъективті тәсіл (К. А. Абулханова-Славская, А. В. Брушлинский, В. В. Знаков, А. Ж. Журавлев және т.б.) мен А. А. Деркачтың тұлғаның әрекетін ұйымдастырудың оңтайлы жолына жетелеуге ұмтылудан көрінетін жүйелік тәсіл мазмұны түсіндіреді.

Өзін-өзі реттеу стилі тұлғаның өмірлік мақсаттарына жетуді жоспарлау, бағдарлау, маңызды ішкі және сыртқы жағдайларды есепке алу, саналы өзін-өзі ұйымдастыру үдерісінің қандай да бір қолайлы нәтижелердің субъективті жетістіктері үшін өзінің белсенділігін түзету және нәтижелерін бағалаудан көрінеді.

Біз зерттеу жұмысымызды Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің «Білім» тобы студенттеріне, яғни болашақ педагогтерге жүргіздік. Зерттеудің диагностикалық мінездемесін айқындау мақсатында 1–4 курс студенттерінің арасында сауалнама жүргізілді.

МРС-98 сауалнамасы алты шкаланың құрамына кіретін 46 тұжырымнан тұрады, негізгі реттеуші процестер (жоспарлау, бағдарлау, жобалау, нәтижелерді бағалау) және реттеушілік-тұлғалық қасиеттер (икемділік, дербестік) әрбір шкаланың құрамына тоғыз тұжырымнан тұрады. Сауалнаманың құрылымы бірқатар тұжырымдар реттеушілік процестің сипаттамасына жатқызуға болуына, ал, шкалалар реттеу қасиеттеріне байланысты.

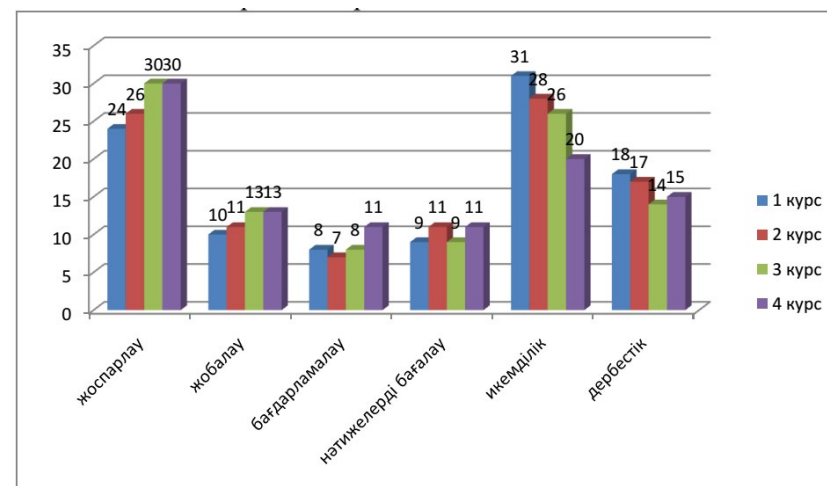
Тұлға құрылымын анықтауға арналған шкала мазмұны: «жоспарлау», «жобалау», «бағдарлау», «нәтижелерді бағалау», «икемділік», «дербестік». Зерттеу кезінде тұлғаның әлеуметтік-психологиялық құрылымын анықтайтын төрт деңгейлі жауап нұсқасы («дұрыс», «мүмкін, дұрыс», мүмкін дұрыс емес», «дұрыс емес») қолданылды.

Респондент жинаған ұпайлардың саны неғұрлым жоғары болған сайын, оның өзін-өзі реттеу дәрежесі соғұрлым жоғары болады. Жеке шкалалар бойынша жауаптарды қарау өмірлік мақсаттарына жетуді жоспарлаумен, бағдарлаумен, маңызды ішкі және сыртқы жағдайларды есепке алумен, саналы және өзін-өзі ұйымдастыру үдерісінің қандай да бір қолайлы нәтижелердің субъективті жетістіктері үшін өзінің белсенділігі көріністерінің неғұрлым тән аспектілері мен үрдістерін анықтауға мүмкіндік берді (кесте 1).

Кесте 1 – В. И. Моросанованың «Мінез-құлықты реттеу стилі» сауалнамасы бойынша көрсеткіштердің деңгейлік динамикасы (пайыздық нәтиже)

№	Курс	Дәреже көрсеткіші		
		Жоғары	Орташа	Төмен
1	I курс	15	35	50
2	II курс	16	43	41
3	III курс	21	39	40
4	IV курс	26	47	27

Кестеде көрсетілген нәтижелерден әр курс студенттерінің жауаптарында өзіндік айырмашылықтарды көруге болады. Төменгі курс I курс студенттерінде жоспарлау, икемділік, дербестік қалыпты деңгейді көрсетсе, жобалау, бағдарлау, нәтижелерді бағалау көрсеткіштері төмен деңгейде. Жалпы қорытынды бойынша «жоғары» – 15 %, орташа – 35 %, төмен – 50 % көрсеткіштерге ие болды. II курс студенттері бойынша жоспарлау, икемділік, дербестік қалыпты, нәтижелерді бағалау мен бағдарламалау шкаласы бойынша орташа, бағдарламалау төменгі көрсеткіштерге ие болды. Зерттеу нәтижесі «жоғары» – 16 %, орташа – 43 %, төмен – 41 % құрады. Сонымен қатар III курс студенттерінде жобалау, жоспарлау, нәтижелерді бағалау соншалықты жоғары деңгейді көрсетпегенмен, даму беталысы байқалды. Соңғы курс бойынша нәтижелерді салыстырсақ, оларда төменгі курстан жоғары көрсеткенімен, бағдарлау және нәтижелерді бағалау шкалалары бойынша өзіндік төмен салыстыруға ие болды. Егер бағдарлау шкаласы жоғары көрсеткіштерге ие болса, онда тұлға қалыптасқан іс-әрекетінің тәсілдерін ойластыру қажеттілігі туралы белгіленген мақсаттарға, егжей-тегжейлі және жан-жақты қол жеткізу үшін мінез-құлық өзiрленетiн бағдарламалар құрастырады. Алынған нәтижелер мақсаттарға сәйкес келмеген жағдайда субъект үшін қолайлы табысты алғанға дейін іс-қимыл бағдарламасын түзету жүргізіледі. Бағдарлау шкаласы бойынша төмен көрсеткіштер субъектінің өз іс-әрекетінің дәйектілігін ойлауға құлықсыздық пен икемсіздікті көрсетеді. Осылайша, әр курста белгіленген шкалалар бойынша төменгі деңгейді көрсеткен мінездемелер айқындалды.



Сурет 1 – В. И. Моросанованың «Мінез-құлықты реттеу стилі» сауалнамасы бойынша көрсеткіштердің динамикасы

Ғылыми әдебиеттерге талдау негізінде психологиялық күзiреттiлiктiң екiншi көрсеткiшi ретiнде өзiндiк қатынасты анықтадық. Зерттелушiлерге «Өзiне қатынасты зерттеу» әдiстемесi (В. В. Столин, С. Р. Пантiлеев) жүргiзiлдi. Болашақ педагогтердiң қарым-қатынастағы ашықтығы, өзiне сенiмдiлiгi, өзiн-өзi басқару, «Мен»-нiң дамуы, өзiн-өзi бағалау, өзiн-өзi қабылдау, өзiн-өзi бекiту, қактығыстық және өзiн-өзi айыптауы әдiстемедегi 57 сұраққа «дұрыс», «дұрыс емес» нұсқалары арқылы жауап бере отырып, анықталды. Аталған тоғыз шкалалар жоғары және төмен көрсеткiштермен айқындалды.

Эксперимент барысында төмендегiдей нәтижелерге көз жеткiздiк.

Кесте 2 – «Өзiндiк қатынасты зерттеу» (В. В. Столин, С. Р. Пантiлеев) әдiстемесiнiң пайыздық нәтижесi:

№	Шкалалар	мәндiлiгi	Салыстырмалы пайыздық көрсеткiштерi			
			I курс	II курс	III курс	IV курс
1.	Ашықтық	Жоғары	6	6	6	8
		Төмен	5	7	7	9
2.	Сенiмдiлiк	Жоғары	6	9	8	11
		Төмен	5	5	4	5

3.	Өзін-өзі басқару	Жоғары	7	8	8	12
		Төмен	5	6	5	3
4.	«Мен» дамуы	Жоғары	7	9	9	9
		Төмен	3	6	7	1
5.	Өзін-өзі бағалау	Жоғары	7	13	11	14
		Төмен	7	7	8	6
6.	Өзін-өзі қабылдау	Жоғары	8	8	9	10
		Төмен	7	6	6	1
7.	Өзін-өзі бекіту	Жоғары	7	7	8	11
		Төмен	3	6	3	0
8.	Қақтығыстық	Жоғары	6	7	0	0
		Төмен	3	1	0	0
9.	Өзін-өзі айыптауы	Жоғары	5	2	1	0
		Төмен	3	2	0	0

Кестеде көрсетілгендей, әр шкаланың көрсеткіштері жоғары, төмен мәнділіктермен сипатталады. «Ашықтық» шкаласындағы төменгі мәні «Мен»-ін терең сезінуі, жоғары сыншылдық пен ешнәрсе жасырмау қабілеттілігімен ерекшеленеді. Жоғары мән өзі туралы ақпаратты жария етпеу және оны қабылдай алу қабілеттілігінің төмендегі, тұйықтығымен сипатталады. Бұл шкалада әр курстың студенттерінде түрлі деңгей көрсетілді. Мәселен, 1,2,3 курста жоғары 6 % құраса, 4 курста 8 %. Төмен мәні бойынша I курс 5 %, II курс 7 %, III курста 7 % және IV курс 9 % құрады. Курс жоғарылаған сайын әр білім алушыда ашықтық шкала жоғарылағаны белгілі болды.

«Сенімділік» шкаласы бойынша төмен мәндер өздеріне және олардың мүмкіндіктеріне қанағаттанбаушылыққа сәйкес келеді, құрметтеу қабілетіне күмән келтіреді. Шкаланың жоғары мәндері жоғары өзіндік мәнге сәйкес келеді, өзіне деген сенімділік, ішкі шиеленістің жоқтығын айтады. I курс 5 %, II курста 5 %, III курс 4 %, IV курста 5 % төмен, жоғары мәнділігі бойынша екі пайыз жоғары болғанымен, ілгерілеуде соншалықты айырмашылықтар байқалмады.

«Өзін-өзі басқарудың» жоғары ұпайын жинаған жоғары курс студенттеріне адамның өзінің «Мен»-ін ішкі өзегі ретінде айқын сезінетінін көрсетеді және өз тағдыры өз қолында деп санайды. Төмен ұпай жағдайлардың әсерінен әрекеттер мен нәтижелердің себептерін іздеу үрдістерінің болмауы. Шкала бойынша I курс 5 %, II курста 6 %, III курс 5 %, IV курста 3 % төмен

мәнділігіне ие болса, жоғары I курс 7 %, II курста 8 %, III курс 8 %, IV курста 12 %.

«Мен» дамуы бойынша I курста жоғары 7 %, II, III, IV курс студенттерінде бірінғай 9% көрсеткіштер болса, төмен мәнділігі әр курста түрліше I курс – 3 %, II курста 6 %, III курс – 7 %, IV курс – 1 %.

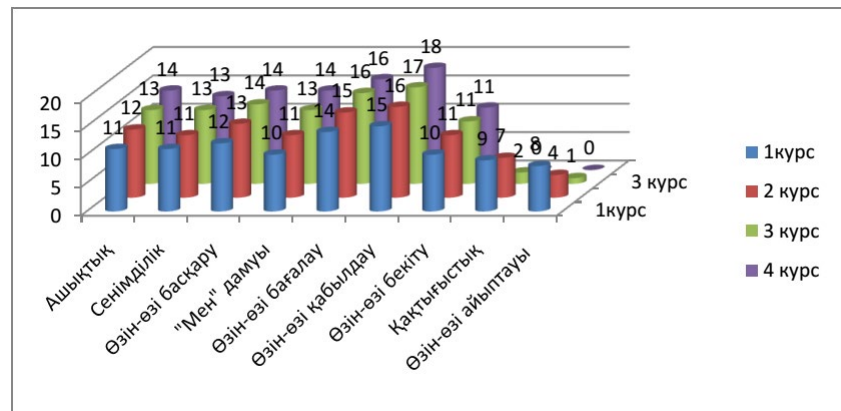
«Өзін-өзі бағалау» шкаласы бойынша жоғары бағалар өз мүдделілігін көрсетеді; өзіне деген сүйіспеншілік, өзіндік құндылық сезімін айқындайды. I курс – 7 %, II курс – 13 %, III курс – 11 % иеленсе, IV курс – 14 %. Ал төмен ұпай руханилық бойынша өзін-өзі бағалау, өзіне күмәнділікті анықтайды. Тұлғаның құндылықтары, жауапкершілігі, немқұрайлы, «Мен», ішкі әлемге деген қызығушылықты жоғалтумен көрініс беретін мінездемеге I курс бойынша 7 %, II курс – 7 %, III курс – 8 %, IV курс – 6 % көрсетті.

«Өзін-өзі қабылдау» шкаласындағы жоғары ұпай өзіне деген достық қарым-қатынасқа, келісімге сәйкес келеді. Өз жоспарлары мен тілектерін мақұлдау, эмоционалды, сөзсіз кейбір кемшіліктермен болса да, өзінді дұрыс қабылдауда анықталады. Аталған мән бойынша I және II курста 8 %, III курс студенттерінде 9 %, IV курс – 10 %. Төмен ұпай аталған қасиеттердің жоқтығы, өзін-өзі қабылдаудың жеткіліксіздігі, бейімделе алмаумен көрініс береді. Мұнда I курста 7 %, II және III курс студенттерінде 6 %, IV курс – 1 %.

«Өзін-өзі бекіту» масштабтың жоғары мәндері өзінің қоршаған ортаға байланысы туралы, өзіне деген жалпы оң көзқарас аясында өзгергісі келмейтіндігін мінездейді. I курс пен II курс – 7 %, III курс бойынша 8 %, IV курс студенттері 11 %, төмен мәндер өзіндік өзгеру тілегі, өзі туралы идеалды бейнеге сәйкес келу, өзіне қанағаттанбау. I курс 3 %, II курс – 6 %, III курс бойынша 3 %, IV курс студенттерінде өзін-өзі бекіту шкаланың төмен мәнділігі көрсетілмеді.

«Қақтығыстық» шкаласы бойынша жоғары мәндер ішкі жанжалдар, уайымдау кінәсін алып жүреді. Тұрақты қанағаттанбау немесе өзгерту қабілетіне күмәндану тән. Шкаланың төмен мәндері проблемаларды жоққа шығаруды көрсетеді. Аталған шкала бойынша жоғары мәнділікке I курс 6 %, II студенттері 7 % ие болса, жоғары курста байқалмады. Төмен деңгей бойынша I курста – 3 %, II курс бойынша 1 %.

«Өзін-өзі айыптауы» негізі бойынша, жоғары мәндер интрапунитивтілік, өзін-өзі айыптау, өз сәтсіздіктерін, өз кемшіліктерін айту және өзін айыптаумен сипатталады. Психологиялық масштаб мазмұны тұтастай алғанда алдыңғы (8) шкалаға ұқсас. Мұнда I курс – 5 %, II курс – 2 %, III курс – 1 % көрсетті. Төмен мәнділігі бойынша I курс – 3 %, II курс – 2 %, Соңғы екі шкала бойынша жоғары курс студенттерінде айқын байқалмағанмен, іс-әрекетте орын алатыны көрінді.



Сурет 2 – «Өзіне қатынасты зерттеу» әдістемесі (В. В. Столин, С. Р. Пантеев) бойынша әр курстың салыстырмалы көрсеткіштері

Жүргізілген зерттеу барысында келесі міндеттер шешілді:

– болашақ педагог мамандарының өзін-өзі реттеу мәселесі психологиялық күзінеттіліктің көрсеткіші ретінде қарастырылып, эксперименттік жолмен зерттелді;

– болашақ педагог мамандарының психологиялық күзінеттілігінің көрсеткіші ретінде олардың өзіне қатынасы анықталып, тексерілді.

Осылайша, тұлғалық-кәсіби даму құрылымындағы психологиялық күзінеттілікті зерттеу оны біртұтас өзара байланысты жүйе түрінде ұсынуға мүмкіндік береді. Өз кезегінде психологиялық күзінеттілік тұлғалық және кәсіби дамуды жетілдіруге бағытталған психикалық ресурстарды өзектендіретін білім беру бейініндегі мамандардың тұлғалық-кәсіби дамуының негізі болады.

Психологиялық күзінеттілік білім беру саласындағы мамандардың тұлғалық және кәсіби дамуын анықтайтын факторлардың бірі. Әрі психологиялық күзінеттілікті жеке-кәсіби күзінеттілік шарттарының бірі ретінде қарастыруға болатындығын анықтадық. Бұл жұмыс біз белгілеген мәселелерді әрі қарай зерттеуге бағдар болды.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Тоқаев, Қ. К.** Қазақстан халқына Жолдау «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі». 2 қыркүйек 2019 жыл.

2 **Андросова, М. И.** Формирование психологической компетентности студентов педагогических вузов [Текст] // Журнал «Молодой ученый». – М., 2014. – № 4 (63). – С. 675–676.

3 **Урванцев, Л. П.** Формирование психологической компетентности врача в процессе обучения в медицинском вузе [Текст] // «Психологический журнал». – М., 1995. – № 4. – С. 98–107.

4 **Лазаренко, Л. А.** Психологическая компетентность педагога как фактор профессионализации [Текст] // Журнал «Современные наукоемкие технологии». – 2008. – № 1. – С. 67–68.

5 **Кенжебеков, Б. Т.** Сущность и структура профессиональной компетентности специалиста [Текст] // Журнал «Высшая школа Казахстана». – Алматы, 2002. – № 2. – С. 171

6 **Ерментгаева, А. Р.** Субъект бағдарлы психологиялық білім негіздері [Текст] // Монография. – Астана : «Алтын кітап», 2017. – 7 б.

7 **Моросанова, В. И.** Психология саморегуляции [Текст] : учебное пособие для психологов, студентов и педагогов. – М.; СПб. : Нестор-История, 2012. – 280 с.

8 **Моросанова, В. И.** Развитие теории осознанной саморегуляции: дифференциальный подход [Текст] : Журнал «Вопросы психологии». – 2011. – № 3. – с. 106.

9 **Осницкий, А. К.** Структура, содержание и функции регуляторного опыта человека. [Текст] : Автореф. дис. докт.псих.наук. – М., 2001. – С. 11.

10 **Леонтьев, Д. В.** Самоорганизация живых систем как условие их производства [Текст] // Журнал «Мир психологии». – 2011. – 2 (66). – С. 17.

11 **Моросанова, В. И., Аронова, Е. А.** Самосознание и саморегуляция поведения. [Текст] // Монография. – М. : Издательство ИП РАН, 2007. – С. 212.

References

1 **Тоқаев, К. К.** Qazaqstan xalqına Joldaw «Sındarlı qoғamdıq dialog – qazaqstanıñ turaqtılıǵı men örkendewiniñ negizi» [Address to the people of Kazakhstan «Constructive public dialogue – the basis of stability and prosperity of Kazakhstan». – September 2, 2019.

2 **Androsova, M. I.** Formirovaniye psikhologicheskoy kompetentnosti studentov pedagogicheskikh vuzov [Formation of psychological competence of students of pedagogical universities] [Text]. In Journal «Young Scientist». – Moscow, 2014. – № 4 (63). – P. 675–676.

3 **Urvantsev, L. P.** Formirovaniye psikhologicheskoy kompetentnosti vracha v protsesse obucheniya v meditsinskom vuze [Formation of psychological

competence of the doctor in the process of training in medical school] [Text]. In «Psychological Journal». – Moscow, 1995. – № 4. – P. 98–107.

4 **Lazarenko, L. A.** Psikhologicheskaya kompetentnost' pedagoga kak faktor professionalizatsii [Psychological competence of the teacher as a factor of professionalization] [Text]. In Journal «Modern scientific technologies». 2008. – № 1. – P. 67–68.

5 **Kenzhebekov, B. T.** Sushchnost' i struktura professional'noy kompetentnosti spetsialista [The essence and structure of the professional competence of a specialist] [Text] In The magazine «Higher School of Kazakhstan». – Almaty, 2002. – No. 2. – P. 171.

6 **Ermentaeva, A. R.** Swbekt baғdarlı psixologiyalıq bilim negizderi [Basics of subject-oriented psychological education] [Text] : Monograph] [Text]. – Astana : «Golden Book», 2017. – 7 p.

7 **Morosanova, V. I.** Psikhologiya samoregulyatsii uchebnoye posobiye dlya psikhologov, studentov i pedagogov [Psychology of self-regulation [Text] : textbook for psychologists, students and teachers]. – Moscow; St. Peterburg : Nestor-History, 2012. – 280 p.

8 **Morosanova, V. I.** Razvitiye teorii osoznannoy samoregulyatsii: differentsial'nyy podkhod [Development of the theory of conscious self-regulation: a differential approach] [Text]. In Journal «Questions of Psychology». – 2011. – № 3. – P. 106.

9 **Osnitkiy, A. K.** Struktura, sodержaniye i funktsii regulatornogo opyta cheloveka [Structure, content and functions of human regulatory experience] [Text] : Author's abstract. Dis. ... Doctor of Psychological Sciences. – Moscow, 2001. – 11 p.

10 **Leont'ev, D. V.** Samoorganizatsiya zhivyykh sistem kak usloviye ikh proizvodstva [Self-organization of living systems as a condition for their production] [Text]. In World of Psychology magazine. – 2011. – 2 (66). – P. 17.

11 **Morosanova, V. I., Aronova, E. A.** Samosoznaniye i samoregulyatsiya povedeniya [Self-awareness and self-regulation of behavior] [Text] : Monograph. – Moscow : Publishing house IP RAS, 2007. – P. 212.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

A. P. Ermentaeva¹, Sh. O. Oryngaliyeva²

Критериальные показатели психологической компетентности будущих педагогов

¹Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Нур-Султан;

²Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, Республика Казахстан, г. Семей. Материал поступил в редакцию 15.12.20.

A. R. Yermentayeva¹, Sh. O. Oryngaliyeva²

Criteria indicators of psychological competence of future teachers

¹L. N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan;

²Kazakh Humanities and Law Innovation University, Republic of Kazakhstan, Semey.

Material received on 15.12.20.

В данной статье изложена одна из актуальных проблем личностного развития будущих педагогов – научно-методические основы психологической компетентности. В настоящее время успешность профессиональной деятельности педагога определяется развитием его психологической компетентности. Психологическая компетентность рассматривается как система знаний, умений и навыков, обеспечивающих будущему педагогу не только общую психологическую подготовку, но и высокий уровень профессионального самосознания, умения управлять своим психическим состоянием.

В качестве основных показателей формирования психологической компетентности авторами рассмотрены вопросы саморегуляции и регуляции психического состояния. С обзором зарубежной и отечественной литературы определяется научное содержание данной проблемы. Структура психологической компетентности трактуется как система взаимосвязанных и взаимозависимых элементов: интериоризированных психологических знаний, актуальных психологических навыков, личностных качеств конструктивных стратегий и субъективного контроля, реализующего функцию саморегуляции, и объединения компонентов единого индивидуального стиля деятельности педагога.

Приведены результаты экспериментальных исследований определения саморегуляции и общения как показателя психологической компетентности будущих педагогов. С помощью психодиагностических методов исследования выявляются саморегуляция будущих педагогов, смысловые уровни общения и стили поведения.

Ключевые слова: компетентность; психологическая компетентность; личность; профессиональное развитие, стиль поведения, саморегуляция.

This article describes one of the most urgent problems of personal development of future teachers – scientific and methodological foundations of psychological competence. Currently, the success of a teacher's professional activity is determined by the development of his psychological competence. Psychological competence is considered as a system of knowledge, skills and abilities that provide the future teacher not only general psychological training, but also a high level of professional self-awareness, the ability to manage their mental state.

As the main indicators of the formation of psychological competence, the authors consider the issues of self-regulation and regulation of the mental state. The review of foreign and domestic literature determines the scientific content of this problem. The structure of psychological competence is interpreted as a system of interrelated and interdependent elements: interiorized psychological knowledge, relevant psychological skills, personal qualities of constructive strategies and subjective control, which implements the function of self-regulation, and combining components of a single individual style of activity of the teacher.

The results of experimental studies of self-regulation and communication as an indicator of psychological competence of future teachers are presented. Using psychodiagnostic research methods, self-regulation of future teachers, semantic levels of communication and behavioral styles are revealed.

Keywords: competence; psychological competence; personality; professional development, behavior style, self-regulation.

МРНТИ 06.81.23

<https://doi.org/10.48081/GFCC4156>**А. Е. Жакишева, М. Е. Нурғалиева**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

КАДРОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ

В настоящей статье рассматривается сущность и значение кадрового потенциала в системе высшего образования. Целью исследования является исследование сущности кадрового потенциала системы высшего образования в Республике Казахстан, обоснование основных путей его повышения с целью более совершенной подготовки специалистов для инновационной экономики. Центром интеллектуальных ресурсов выступает потенциал научно-педагогических кадров, который обеспечивает конкурентоспособность государственного образовательного сектора и определяет место государства на мировом рынке образовательных услуг. Для эффективного управления кадровым потенциалом системы образования и повышения его уровня в Казахстане, с учетом положительного зарубежного опыта, необходимо совершенствовать уже имеющуюся, и доказавшую свою эффективность, систему индикаторов оценки качества. В целом система высшего образования в Республике Казахстан имеет значительный потенциал для существенного улучшения своих ключевых позиций в системе рыночных механизмов хозяйствования.

Ключевые слова: высшее образование, кадровый потенциал, модернизация системы образования, управление кадровым потенциалом, интеллектуальные ресурсы.

Введение

Стратегия интеграции Республики Казахстан в мировое сообщество, в том числе и образовательное пространство, в настоящее время является одним из ключевых средств для воплощения в жизнь фундаментальных национальных интересов, выполнения задач реформирования социальной и экономической систем, что, в свою очередь, обуславливает необходимость

согласования национальных интеграционных планов с реалиями сегодняшнего дня. В настоящее время, в мире формируются новые взгляд на образовательные факторы и факторы экономического роста. Опыт развитых стран показывает, что устойчивый экономический рост государства обеспечивается развитием и динамизмом инновационной сферы на основе использования знаний как важнейших ресурсов.

Активизация человеческого фактора и ускорение научно-технического прогресса – это неразрывно связанные и взаимозависимые проблемы сбалансированности и динамики общественного развития. В связи с чем, образование, отражая социально-экономические запросы, становится весомым ресурсом в отношении рыночной конкуренции, которые ускоряют инновационный прогресс [1].

Современные процессы глобализации формируют весьма сложную систему, которая рассматривает человека, общество и природу с точки зрения разносторонних взаимосвязей, которые своими корнями уходят в эпоху становления цивилизации. Функционирование такой системы должно базироваться на принципах общей морали (равенства, сохранения общечеловеческих интересов, ответственности, экологизации экономической, технической и общественной деятельности). Возможности конкретных наук являются достаточно ограниченными в том аспекте, чтобы увидеть объект исследования целостно, в их единой системе, в контексте современных мировых тенденций и противоречий. Узкоспециализированный подход не может быть эффективным даже для науки, в целом, если он не согласуется с философским видением всего комплекса проблем. Философский аспект исследования указанных процессов обеспечивает рассмотрение глобальных проблем и процессов в единстве, целостности и взаимосвязи, помогает составить рекомендации по быстрой адаптации человека к всемирных социальных кризисных явлений – формирование новой философской парадигмы социально-экономических преобразований, которая должна базироваться на понимании ответственности человечества за процессы, которые происходят в мире [2; 3].

В современных условиях, когда успех развития экономики государства зависит от внедрения инноваций в различных отраслях, стремительный рост роли человека в производственных процессах выводит на первый план проблемы формирования и эффективной реализации человеческого (интеллектуального) потенциала. Без эффективного использования человеческого (интеллектуального) потенциала само существование современного общества невозможно [4; 5]. Поэтому особую ценность для государства составляет квалификация кадров, которые должны обладать

знаниями в различных областях науки, техники и тому подобное. Развитие научных исследований и усовершенствование новых технологий, а также скорость внедрения полученных результатов определяют потенциал государства. Ведь стратегия экономического и социального развития требует эффективного использования достижений национальной науки и техники для решения социальных, экономических, культурных и других проблем общества. Состояние и перспективы развития науки и технологий является важным элементом государственной политики социально-экономического развития Республики Казахстан.

Реформирование национальной системы образования в современных условиях требует осмысления достигнутого уровня и сосредоточение усилий и ресурсов на решении насущных проблем, замедляющих развитие, и не позволяющих обеспечить качественно новое образование [6; 7].

Это требует постоянного совершенствования системы образования педагогических и, прежде всего, повышения профессионализма научно-педагогических работников в соответствии с условиями социально ориентированной экономики и интеграции Республики Казахстан в мировое образовательное сообщество. Высокий уровень кадрового потенциала системы образования сможет существенно повлиять на дальнейшее развитие инновационной экономики путем подготовки высококвалифицированных специалистов для рынка труда.

Материалы и методы

Методологическую основу настоящего исследования составила концепция реформирования казахстанской системы образования, суть которой заключается в дальнейшем переходе к качественно новой модели казахстанского образования.

Арсенал исследовательских средств включил в себя основные методы научного исследования (анализ, синтез, сравнение, обобщение), а также частные методы научного познания общественных процессов (структурно функциональный, конкретно-исторический, институциональный, статистический).

Результаты и обсуждение

Целью настоящей статьи является исследование сущности кадрового потенциала системы высшего образования системы образования в Республике Казахстан, обоснование основных путей его повышения с целью более совершенной подготовки специалистов для инновационной экономики.

В настоящее время можно с уверенностью утверждать, что на государственном уровне в Казахстане за годы независимости был притворен

в жизнь ряд мер, которые существенно повлияли на сохранение национальной системы образования, стабилизацию ее состояния и дальнейшего развития.

Анализируя результаты трансформации образовательной системы, можно выделить такие основные сдвиги в казахстанской системе образования, как: присоединение к Болонской конвенции; введение многоступенчатой системы высшего образования; внедрение системы индикаторов качества образования и др. [8; 9; 10].

Вместе с тем, надо сказать, что незрелая деидеологизация высшего образования в первые годы независимости приобрела характер формального изъятия коммунистической идеологии из учебных заведений, но оставила ряд сложных и до сих пор нерешенных проблем: не удалось сформировать новой методологии преподавания дисциплин социально-гуманитарного цикла; значительная часть преподавателей дисциплин социально-гуманитарного цикла до сих пор остаются в «плену» марксистских схем и представлений общественного развития; сосредоточение практически неограниченной власти в руках университетского менеджмента без развитых демократических традиций общественного контроля привело к усилению бюрократизированности и, зачастую, коррумпированности в высших учебных заведениях.

При таких условиях в Казахстане актуальным становится создание системы показателей оценки уровня и качества кадрового потенциала учебных заведений, в особенности, казахстанских вузов, что, в свою очередь, будет способствовать гибкому управлению качеством образования, его профессорско-преподавательским составом как на общегосударственном, так и региональном уровне с целью подготовки специалистов для инновационной экономики.

Взаимодействие государства с рынком труда, образовательными и культурными услугами является важным и актуальным вопросом сегодняшнего дня. Главным фактором экономического роста экономики государства, ее стабильности выступает повышение образовательного и профессионального уровня кадрового потенциала.

На современном этапе развитие человеческого потенциала невозможно без формирования качественно новой рабочей силы, обеспечения квалифицированными кадрами экономики страны. Экономический прогресс развитых стран опирается на концепцию развития человеческого потенциала, а система образования в значительной мере этому способствует. Для обеспечения высокой эффективности производства важно не просто иметь достаточное количество лиц с высшим образованием, а конкурентоспособных

профессионалов, подготовку которых должны обеспечить высшие учебные заведения, ориентированные на высокое качество образования.

Кадровый потенциал системы образования в реальном виде может быть представлен возможностями работников, качеством их профессионально-квалификационной подготовки, трудовыми, личностными, психологическими и физиологическими качествами, а также творческими способностями [7].

Кадровый потенциал системы образования существенно влияет на социально-экономическое развитие общества. Выступая центром интеллектуальных ресурсов, потенциал научно-педагогических кадров обеспечивает конкурентоспособность государственного образовательного сектора и определяет место государства на мировом рынке образовательных услуг.

При этом, кадровая политика любого учебного заведения должна содержать действия и мероприятия с ориентацией на обеспечение нужного количества квалифицированных, высокопрофессиональных и мотивированных научных, научно-педагогических и педагогических работников, потенциал которых отвечал бы современным.

Основной целью реализации уникальной кадровой политики учебного заведения должно быть обеспечение высокопрофессиональным персоналом в соответствии со штатным расписанием с учетом особенностей функционирования.

Процесс формирования кадровой политики в учебном заведении должен предусматривать согласование таких аспектов деятельности, как:

- определение приоритетов развития и разработку общих принципов кадровой политики учебного заведения;
- анализ соответствия кадровой политики учебного заведения цели деятельности и стратегии его развития;
- внедрение программ развития персонала;
- выявление проблем в кадровой работе;
- планирование потребности в трудовых ресурсах, формирование структуры и штата, назначения, создание резерва;
- оперативное оценивание наличия кадрового потенциала;
- обеспечение условий непрерывной профессиональной подготовки и повышения квалификации сотрудников.

Для эффективного управления кадровым потенциалом системы образования и повышения его уровня в Казахстане, с учетом положительного зарубежного опыта, необходимо совершенствовать уже имеющуюся, и доказавшую свою эффективность, систему индикаторов оценки качества.

В мировой практике применяется несколько систем индикаторов качества образования, которые подразделяются на два типа моделей: международные и национальные. Анализ имеющихся систем свидетельствует о различных подходах к определению их содержания.

Несмотря на различия в системах показателей качества образования, можно выделить общие для них черты:

- позволяющие информировать о состоянии, стабильности или изменениях, функционировании или результативности системы образования или ее отдельных аспектов;
- показатели характеризуют различные аспекты функционирования образовательной сферы;
- системы индикаторов динамичны и изменяются в соответствии с новыми условиями.

Кроме того, международные показатели не всегда соответствуют конкретным задачам и целям реформирования системы национального образования [6; 8; 10].

Следует также отметить, что работодатели, заинтересованные в подготовке высококачественного научно-кадрового резерва, по нашему мнению, не должны оставаться в стороне от проблем высшего образования. При этом, мотивация должна быть направлена на непосредственное участие в формировании качественной рабочей силы за счет влияния на содержание учебного процесса высшего профессионального образования, обеспечение профессионально-практической подготовки студентов, и как следствие, содействие в трудоустройстве выпускников.

На данном этапе особую актуальность приобретает проблема мониторинга качества высшего образования на национальном уровне, как системы постоянного наблюдения и контроля за процессами, происходящими в высшем образовании на общегосударственном, региональном уровнях и в каждом высшем учебном заведении. Стратегическая цель мониторинга заключается в обеспечении общественности достоверной, объективной и точной информацией о качестве образовательной деятельности, предоставляемой высшими учебными заведениями, которые, безусловно, не всегда соответствуют требованиям действующего законодательства и мировым стандартам.

Всех работников высших учебных заведений можно подразделить на:

- профессорско-преподавательский состав;
- научно-исследовательский состав;
- учебно-вспомогательный состав;
- административно-хозяйственный персонал.

При этом, важнейшим ресурсным показателем является численность научно-исследовательских кадров, занятых в сфере исследований и разработок. Следует заметить, что, к сожалению, в исследуемой сфере наблюдается тенденция сокращения общей численности работников сферы высшего образования, выполняющих научные и научно-технические работы.

Выводы

Подытоживая вышесказанное, можно сказать, что в целом система высшего образования в Республике Казахстан имеет значительный потенциал для существенного улучшения своих ключевых позиций в системе рыночных механизмов хозяйствования. При этом, интеграция Казахстана в мировое образовательное пространство требует постоянного совершенствования национальной системы образования, поиска эффективных путей повышения качества образовательных услуг, апробации и внедрения инновационных педагогических систем, реального обеспечения равного доступа всех граждан к качественному образованию, возможностей и свободы выбора в образовании, модернизации содержания образования и её организации адекватно мировым тенденциям и требованиям рынка труда, обеспечения непрерывности образования и обучения в течение всей жизни.

Кроме того, надо подчеркнуть, что от уровня подготовки выпускников высших учебных заведений зависит развитие экономики страны в целом. При этом, движущей силой экономики являются инновации, в связи с чем, подготовка специалистов, которые будут в дальнейшем их разрабатывать и применять на практике, является первоочередной задачей как сферы образования в целом, так и сферы высшего образования, в частности. Что, в свою очередь, представляется недостижимой задачей без высокопрофессионального кадрового потенциала высших учебных заведений.

Список использованных источников

- 1 **Штомпка, П.** Социология социальных изменений / Пер. с англ. [Текст] / Под ред. В. А. Ядова. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 414 с.
- 2 **Хохрина, Е. Н.** Философские проблемы выживания человечества в контексте глобального экологического кризиса [Текст]. – Самара : СамИИТ, 2001. – 89 с.
- 3 **Куценко, В. И.** Социальная сфера : реальность и контуры будущего (вопросы теории и практики) [Текст] : Монография. – Нежин : ООО «Издательство «Аспект-полиграф», 2008. – 818 с.

4 **Bourdieu, P.** Forms of Capital. In *The Sociology of Economic Life*. Boulder, 2001.

5 **Dahrendorf, R.** *Class and Class Conflict in Industrial Society*. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1959.

6 **Kasenova, B. T., Boretsky, A. V.** Management of the higher education system of Kazakhstan: Current status and effectiveness of the reform. In *World Applied Sciences Journal*. – 2013. – № 26 (1). – P. 15–19.

7 **Бабченко, О. Я.** Управление человеческими ресурсами в сфере образования с учетом разнообразия коллектива [Текст] // Педагогическое мастерство : Мат-лы V Межд. науч. конф. – М. : Буки-Веди, 2014. – С. 54–62.

8 **Жилбаев, Ж. О., Шаханова, Н. Ж.** Модернизация высшей школы Казахстана : реализация принципов Болонского процесса // Образование через всю жизнь : непрерывное образование в интересах устойчивого развития. – 2015. – № 13. – С. 152–156.

9 Болонский процесс в Казахстане [Электронный ресурс]. – <https://iqaa.kz/bolonskij-protsess/bolonskij-protsess-v-kazakhstan>.

10 **Каири, М. С.** Развитие болонского процесса в Казахстане : проблемы и перспективы // Вестник казахско-русского международного университета. 2013. [Электронный ресурс]. – <https://articlekz.com/article/20724>.

References

1 **Shtompka, P.** *Sociologiya social'nyh izmenenij* [Sociology of social changes] [Text] / Eds. V. A. Yadov. – Moscow : Aspekt-press, 1996. – 414 p.

2 **Hohrina, E. N.** *Filosofskie problemy vyzhivaniya chelovechestva v kontekste global'nogo ekologicheskogo krizisa* [Philosophical problems of human survival in the context of the global ecological crisis] [Text]. – Samara : SamIT, 2001. – 89 p.

3 **Kucenko, V. I.** *Social'naya sfera : real'nost' i kontury budushchego (voprosy teorii i praktiki)*. [Social sphere: reality and contours of the future (questions of theory and practice)] [Text] : Monograph. – Nezhin : LLC «Publishing House» Aspect-polygraph», 2008. – 818 p.

4 **Bourdieu, P.** Forms of Capital. In *The Sociology of Economic Life*. Boulder, 2001.

5 **Dahrendorf, R.** *Class and Class Conflict in Industrial Society*. – Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1959.

6 **Kasenova, B. T., Boretsky, A. V.** Management of the higher education system of Kazakhstan : Current status and effectiveness of the reform. In *World Applied Sciences Journal*. – 2013. – № 26 (1). – P. 15–19.

7 **Babchenko, O. Ya.** Upravlenie chelovecheskimi resursami v sfere obrazovaniya s uchetom raznoobraziya kollektiva [Human resource Management in education given the diversity of the team] [Text]. In *Pedagogical skills : Materials of the V International Scientific Conference*. – Moscow : Buki-Vedi, 2014. – P. 54–62.

8 **Zhilbaev, Zh. O., Shahanova, N. Zh.** Modernizaciya vysshej shkoly Kazahstana: realizaciya principov Bolonskogo processa. [Zhilbaev Zh. O., Shahanova N. Zh. Modernization of the higher school of Kazakhstan: implementation of the principles of the Bologna process]. In *Education through all life : continuous education in the interests of sustainable development*. – 2015. – No. 13. – P. 152–156.

9 Bolonskij process v Kazahstane [The Bologna process in Kazakhstan] [Electronic resource]. – <https://iqaa.kz/bolonskij-protsess/bolonskij-protsess-v-kazakhstan>.

10 **Kairi, M. S.** Razvitie bolonskogo processa v Kazahstane : problemy i perspektivy [Development of the Bologna process in Kazakhstan : problems and prospects]. In *Bulletin of the kazakh-russian international university*. – 2013. [Electronic resource]. – <https://articlekz.com/article/20724>.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

A. E. Жакишева, М. Е. Нурғалиева

Жоғары білім беру жүйесінің кадрлық әлеуеті: мәні мен маңызы

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

A. E. Zhakisheva, M. E. Nurgalieva

Human resources potential of the higher education system: essence and significance

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 15.12.20.

Осы мақалада автор жоғары білім беру жүйесіндегі кадрлық әлеуеттің мәні мен маңыздылығын қарастырады. Зерттеудің мақсаты Қазақстан Республикасындағы жоғары білім беру жүйесінің кадрлық әлеуетінің мәнін зерттеу, инновациялық экономика үшін мамандарды неғұрлым жетілдірілген даярлау мақсатында оны

арттырудың негізгі жолдарын негіздеу болып табылады. Автор зияткерлік ресурстар орталығы ретінде мемлекеттік білім беру секторының бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ететін және білім беру қызметтерінің әлемдік нарығындағы мемлекеттің орнын айқындайтын ғылыми-педагогикалық кадрлардың әлеуетін анықтайды. Зерттеу барысында автор білім беру жүйесінің кадрлық әлеуетін тиімді басқару және Қазақстандағы оның деңгейін арттыру үшін, шетелдік оң тәжірибені ескере отырып, қолда бар және өзінің тиімділігін дәлелдеген сапаны бағалау индикаторларының жүйесін жетілдіру қажет екенін баса айтады. Автор тұтастай алғанда Қазақстан Республикасындағы жоғары білім беру жүйесінің шаруашылық жүргізудің нарықтық тетіктері жүйесіндегі өзінің негізгі ұстанымдарын айтарлықтай жақсарту үшін елеулі әлеуеті бар деген қорытынды жасайды.

Кілтті сөздер: жоғары білім, кадрлық әлеует, білім беру жүйесін жаңғырту, кадрлық әлеуетті басқару, зияткерлік ресурстар.

In this article, the author examines the essence and importance of human resources in the system of higher education. The aim of the study is to study the essence of the human resources potential of the higher education system in the Republic of Kazakhstan, to substantiate the main ways to improve it in order to better train specialists for the innovative economy. The author notes that, acting as a center of intellectual resources, the potential of scientific and pedagogical personnel ensures the competitiveness of the state educational sector and determines the place of the state in the world market of educational services. In the study the author emphasizes that for the efficient management of personnel potential of the educational system and raising its level in Kazakhstan, taking into account positive foreign experience, the need to improve existing, and proven, system of indicators of assessment quality. Summing up, the author concludes that in general, the system of higher education in the Republic of Kazakhstan has a significant potential to significantly improve its key positions in the system of market mechanisms of management.

Keywords: higher education, human resources, modernization of the education system, human resources management, intellectual resources.

FTAMP 373.3:316.728

<https://doi.org/10.48081/ENPU4165>

Р. Н. Жапанова¹, Ф. М. Кертаева², Б. Қ. Шаушекова³

^{1,3}Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

²Л. Н. Гумилев атындағы Евразия Ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Адамдар мен қоғамның салауаттылығы – бүкіл өркениетті әлем үшін әлеуметтік сипатқа ие болып отыр. Бүгінгі адам салауатты өмір мен денсаулық мәдениетін игермей тұрып, өзін білімді адам деп санай алмайды. Себебі әрқайсымыздың денсаулығымыз бұл жеке байлық қана емес, ол сонымен қатар еліміздің дамыған елу елдің қатарына қосылуы үшін де қажетті шарт. Яғни адамдардың денсаулығы да сол елдің өркениеттік деңгейін танытатын маңызды факторлардың бірі. Ал денсаулықтың негізгі шарты- мәдени орта, салауатты өмір салты.

Сол себепті салауатты өмір салтын оқыту қолданыстағы білім беру бағдарламалары аясында, әр пән бойынша денсаулық сақтау мазмұнының құндылық, танымдық, нормативті және белсенді компоненттерін бөлгенде, сонымен қатар арнайы денсаулық сабақтарында және сабақтан тыс уақытта жүргізілуі керек.

Балалардың салауатты өмір салтының зерттелген ғылыми-теориялық негіздерін ескере отырып, әзірленген теориялық модель мамандардың табысты жұмыс істеуіне ықпал етеді. Бұл модельді қолданудың уақыт кезеңдері шектелмейді.

Кілтті сөздер: оқушылар; салауатты өмір салты; білім беру мекемелері; дені сау тұлға.

Кіріспе

Ұлы ойшыл Әл-Фарабидің төмендегі пікірі бойынша: «Жан мен тән бірге дамиды, тәнсіз жан жоқ, жан тәннің тірлік қасиеті, адамда қатарынан екі жан болмайды, адамның тәні де жаны да өткінші, уақытша. Тән жанның

дамуына, оның біртіндеп қалыптасып, жетілуіне әсер етіп отырады. Жанның дамуы үшін тәннің саулығы қажет. Тән саулығы жоқ жерде жан саулығы да жоқ».

Дана философтың осы айтқан ойларынан шыққан «Жан саулығы жоқ жерде, тән саулығы да жоқ», – деген пікір бүгінгі мектептің өзекті мәселесіне әкеліп тірейді. Соңғы зерттеу көрсеткіштері бойынша оқушылардың 60 % созылмалы ауруға ұшрағаны, бұл аурулардың көбі психосоматикалық түрдегі болуы және, бұл құбылыстың өсу тенденциясы «балалардың тән саулығының осалдығы жан саулығының тапшылығынан» деген ұйғарымды тудыруға негіз болды.

Бұған дәлел бола алатын мектеп өмірінде жиі кездесетін келеңсіз жанға жайсыз жағдай көріністердің мысалдары мол. Психологиялық дискомфортта өмір сүру:

- психосоматикалық сырқаттарға әкеліп соғатын белді фактор;
- балалардың ынжық, ұрысқак, жасық, жалқау болуына себепші;
- жұқпалы аурулардың кең тарауына, нашакорлық пен маскүнемдік мәселелерінің күннен күнге нығайуына жол ашар амалы;
- балалардың психикалық шыдамдылығын төмендетіп, өзіне қол жұмсау (суицид) жағдайына негіз болады;
- интеллектуалдық мүмкіндіктерін азайтып, эмоционалдық топастыққа ұшырататын айғақ.

Педагогиканың көптен бері топталып айтылып келе жатқан этикалық мәселелері бүгінгі күнгі замана талаптарына сай педагогикалық деонтология деп қайта жаңғырып жаңа мазмұндалуына себепкер жағдайларды атап айтсақ:

Біріншіден, баланың жан дүниесіне зиян келтірмей әсер ету тақырыбына арналған көптеген ғылыми, ғылыми-публицистикалық еңбектер (В. А. Сухомлинский, Ю. П. Азаров, А. А. Дубровский, В. С. Ротенберг, С. М. Бондаренко, В. И. Слуцкий, В. Ф. Шаталов, Ш. А. Амонашвили т.б.) педагогикалық деонтологияның «Зиян келтірме!» ұстанымының көкейтестілігі күннен күнге асуда екенін дәлелдейді;

Екіншіден, педагогикалық деонтологияға қазіргі кезде асыра көңіл бөлінуіне себепкер болған, өзектілігін түсіндіретін төмендегідей әлеуметтік жағдайлар:

- заманымыздағы болып жатқан көп өзгерістердің ішінде адамның денсаулығына деген назардың өсуі. Әсіресе, баланың жан саулығына, тән саулығына деген көзге түсер қоғамдағы бетбұрыс. Денсаулықтың арқауы салауатты өмір салты дер болсақ, ол өзі – адам бойындағы күнделікті тыныс тіршілігінен байқалатын ақыл-ой парасаты, сезім, қимыл-қозғалысы,

жүріс-тұрысы, мінез-құлқы сияқты тағы басқа жоғары деңгейдегі саналы қасиетті көрсететін тұлғаның өмір сүру үрдісінің көркем бейнесі. Олай болса, мұғалімнің кәсіби сауаттылығына, жалпы салауаттылығына, оның қарым-қатынас құру мәнеріне өзінің және оқушынының денсаулығы тәуелді екендігі күмән тудырмайды;

– өмір шарттарының өзгеруіне, құндылықтардың ауысуына байланысты мемлекеттің, әлеуметтің, ата-ананың мектепке, мұғалімге қоятын талабының өсуі;

– халықтың ақпараттану мүмкіншілігінің өсуінде. Заман талабы бойынша жарық көріп жатқан ғылыми еңбектер, ашылып, ізгілікті жұмыс істеп жатқан әр түрлі оқу орындары, ондағы ұстаздардың мамандықты парыздарын өнегелі еңбек ету арқылы өтеуінің үлгілері туралы радиохабарлар, телекөріністер, газет, журнал бетіндегі мақалалар білім беру сапасына деген белгілі бір жоғары эталонды сұраныс қалыптасуына жетелейді. Мұғалімдердің іс-әрекеттеріндегі деонтологиялық факторлардың рөлін «кері» ақпараттың әсері де айқын көрсетеді. Мысалы, жалпы білім беру саласындағы, соның ішіндегі жеке мектептер тұрмыс-тіршілігіндегі жіберілген түрлі олқылықтарға байланысты шағым хаттар, сыни мақалалар, радио-теле-хабарлар өз әсерін қалтырмай қоймайды. Педагогикалық ұжымдағы мұғалімдердің балаға деген сезімталдығы, ақ ниеті, кішіпейлділігі – олардың деонтологиялық мүмкіндіктерінің ең маңызды белгісі. Мұның барын, жоғын халық пікірінен білуге болады. Халық пікірі қай кезде болсын мекеменің, ұжымның жұмысының нақтылы көрсеткіші;

Үшіншіден, педагогикалық деонтология қағидаларының мазмұны мен қолдану әдістемесіндегі ерекшеліктерді білім беру саласының әртүрлі объектілерінде ескеру қажеттілігі туындайды. Мысалы, балабақшада, бастауыш мектепте, орта мектепте, жоғары оқу орындарында заман өзгерістеріне сай жаңа талаптарды ескеру мүмкінділігі әр түрлі. Сондықтан педагогикалық деонтологияның қолдану объектісіне байланысты ерекшеліктері ескерілген ғылыми ізденістердің қажеттігі туындайды [1].

Педагогика-психологиялық ілімдерінің элементар түсініктеріне ие болу тек қана бала тәрбиесіне емес, жалпы адамдардың өзара қарым-қатынастарын өркениетті жолға салуға жетелейді. Ал өркениетті қарым-қатынас салауатты өмір салтының негізгі шарттарының бірі.

Салауатты айналамен қарым-қатынас жасауға адам бойындағы қасиеттер және пікірлесушіні өз көзғарасына сендіру үшін қажетті ережелерді өмірде қолданудың кейбір жолдарын көрсете кетейік.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру екі негізгі бағытта өткізіледі:

- оқушыларға өз денсаулығына деген жауапкершілігін түсіндіру;

– олардың денсаулыққа зиянды әдетке қарсы тұру әлеуетін қалыптастыру.

Осыған байланысты салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін түбегейлі саяси медициналық, білім беру компоненттері қажет. Мектеп оқушыларының салауатты өмір салтына деген дағдысын қалыптастыру ерекшеліктерін зерттей отырып, біз оның негізінде ғылыми білім, күннің ұтымды режимі, жұмыс және демалыс, дұрыс ұйымдастырылған тамақтану, медициналық алдын-алу шаралары, қозғалыс белсенділігі, жаман әдеттердің болмауы екенін анықтадық. Осының негізінде біз сыныптан тыс тәрбие жұмысы процесінде оқушылардың салауатты өмір салтына деген көзқарасын қалыптастырудың теориялық моделін жасадық. Айта кету керек, тәрбие жұмысында педагогикалық ұжым күш-жігерін келесіге бағыттауы керек:

- мазмұнының жан-жақтылығы, қоғамдық бағыттылығы;
- мектеп оқушыларын тәрбиелеуде және бос уақытты саналы ұйымдастыруда бұқаралық формаларды пайдалану;
- сыныптан тыс жұмыстар арқылы барлық оқушылардың қамтылуын бақылау керек.

Денсаулық – бұл қоршаған ортаның үнемі өзгеріп отыруы мен адамның бейімделу қабілеті арасындағы тепе-теңдік жағдайы [2].

Мұғалім мектеп оқушыларының салауатты өмір салтының құндылық негіздерін тәрбиелеудің негізгі мақсаттарын ескеруі керек, оған гносеологиялық, мәдени, жеке және белсенді компоненттер кіреді. Оқушының салауатты өмір салтына деген көзқарасын қалыптастыру эмоциялық-құндылықты, ақпараттық-танымдық, креативті-әрекеттік сипаттағы педагогикалық әдістер, тәсілдер мен құралдардың жиынтығы арқылы іске асырылады. Бұл қалыптастыру білім беру процесінде сабақтан тыс уақытта жүзеге асырылуы мүмкін, бұл мәлімделген мәселені шешуге ықпал етеді. Оқушыларды салауатты өмір салты туралы хабардар ету кезінде ақпаратты қабылдаудың пассивті формаларынан белсенді формаларға көшуге бағытталған бірлескен оқыту әдістері, оқушы мен педагогтың өзара іс-қимылының субъект-субъектілік тәсілі: кездесулер, диспуттар, дәрістер, дәріс-әңгімелер, валеологиялық конференциялар пайдаланылады. Бұл әдістерді қолдану оқушының жеке басының негізгі сипаттамаларын қолдануға мүмкіндік береді: таным, өзін-өзі тану қабілеті, жоғары деңгейдегі қажеттілік және құндылық қатынастары. Олар мектеп оқушыларына өмірінің мәнін, жетістікке жету, тану және өмір салтын өзгерту қажеттілігін қайта бағалауға көмектеседі.

Тән саулығы – бұл дененің өзірленген бағдарламаны жүзеге асыруы және тосын, төтенше жағдайлардан қаймықпай шыға білу қабілеті. Жан және тән саулығы баланың жалпы жеке денсаулығының ажырамас бөлігі болғандықтан ұдайы үйлесімді бірлікте болуға тиіс. Тән саулығы жан саулығына ықпал

етеді және рухани бақылау тән саулығын сақтау үшін қажетті шарттарды жасайды [3].

Оқушылардың салауатты өмір салтына эмоционалды-құндылық қатынасын педагогтердің құндылық валеологиялық бағдарларды (қабілеттер, ойлар, көзқарастар, идеялар, сенімдер) мүмкін күйден нақты күйге, ең бастысы олардың адам іс-әрекетіндегі маңыздылығын түсіну бойынша мақсатты әрекеті ретінде елестетуге болады [4]. Бұл шарт келесі кезеңмен – өзектендіру кезеңімен байланысты.

Қолданыстағы өмірлік тәжірибенің әсерінен адамның ішкі белсенділігі болған кезде құндылық қатынасы пайда болады. Осыған байланысты оқушылардың салауатты өмір салты туралы дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін педагогикалық әдістерді, тәсілдер мен құралдарды таңдау жүргізіледі. Денсаулықтың ішкі бейнесі өзінің болмысында екі бөлшектен тұрады. Біріншіден, өзінің идеалды жеке қалпы жөніндегі түсінігі, өзінің денсаулығының ең жақсы жағдайында мен қандаймын. Бұл түсініктер жеке тәжірибе барысында балалық шақта үлкендердің үлгілерін меңгеруде қалыптасады. Екіншіден, идеалды дені сау адам қандай болуы керек деген мәдени үлгіні меңгерудегі олардың мақсатының, ұмтылысының көрінісі ретінде дені сау адам жөніндегі түсініктері [5]. Негізгі компоненттер: танымдық (салауатты өмір туралы идеялардың, білімдердің, тұжырымдардың жалпы саны) және эмоционалды, олар эмоционалды және құндылықты қабылдауға, хабардар болуға және салауатты өмірді іс-әрекетке бағдар ретінде жобалауға ықпал етеді. Екінші педагогикалық шарттың орындалуын әдістемелік қамтамасыз етуді біз оқушылардың танымдық жұмысын қалыптастырудың пікірталас әдістерін қолдану арқылы жүзеге асырамыз, бұл жеке тұлғаның эмоционалды жағын белсендіруге, интерактивті әдістерді, тәуелсіз және жалпы қызмет түрлерін жобалауға көмектеседі.

Өзектендіру кезеңінде зерттелетін тақырыптың ерекшеліктерін көрсету үшін қалып, процесс немесе құбылыс моделін құруды қамтитын дизайн әдісіне назар аударылады. Модельдің қалыптасуы - бұл қызметте іске асыруға дайындық жүргізілетін аралық кезең. Жобалау іс-әрекетінің нәтижесінде оқушылардың салауатты өмір салты туралы бірлескен білімдерін қолдануға, сондай-ақ олардың құндылықтарының басымдықтарын пайдалануға болады. Ол үшін мастер-класс өткізіледі, онда бағдарлама модельдеу, жеке үлгі, байланыс, бірлескен қызмет негізінде қалыптасады. Мастер-класста жұмыс істеу арқылы оқушылар жалпы іс-әрекетте және қарым-қатынаста мәселені бағдарлай алады. Салауатты өмірді дербес ұйымдастырудың келесі кезеңі - оқушының жеке басының ерекшеліктерін ескере отырып, салауатты өмір салтының жеке моделін қалыптастыру.

Үшінші педагогикалық шарт салауатты шығармашылық іс-әрекет тәжірибесін, мектеп оқушыларының іс-әрекетін құру әдістерін, мұғалімдердің тиісті іс-әрекеттерін таңдауды байытуды қамтиды. Осылайша, салауатты өмір сүру тәжірибесін байыту салауатты өмір салтын құру, жүргізу және оларды өмір салтына қосу әдістерін алу бойынша педагогикалық іс-әрекеттерді қамтиды [6].

Осы педагогикалық жағдайдың мазмұнын жасай отырып, біз мектептің білім беру кеңістігінің мүмкіндіктерін жандандыруға бағдарладық. Біз оқушылардың бойында салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін келесі мүмкіндіктерді бөліп көрсеттік:

– әкімшілік құрал (денсаулық шығармашылық іс-шаралар, тиісті бағдарламаларды құру, салауатты өмір салтын тарату, бақылау);

– оқу-тәрбие қызметінің құралдары (дене шынықтыру-сауықтыру іс-шараларын құру, салауатты өмір салты, мәдени-ауқымды, бос уақыт түрлері туралы арнайы курс енгізу);

– медициналық жабдықтау (денсаулық жағдайын диагностикалау, аурудың алдын-алу).

Мұғалім оқушыларға мектептің мүмкіндіктері туралы хабарлайды, олармен түрлі іс-шараларға қатысады және салауатты өмір салтын қалыптастыруға көмектеседі. Оқушылардың іс-әрекетін құрудың формалары мен тәсілдерін таңдау оқытушының кеңестерін, сауықтыру, дене шынықтыру және мәдени іс-шараларға, бос уақытты өткізу бойынша жұмыс формаларына қатысуды қамтиды, бұл олардың салауатты шығармашылық белсенділікпен айналысуына, жеке өмір салтын құруда белсенділік пен дербестік танытуға және шығармашылық тәжірибе алуға көмектеседі.

Осылайша, креативті, эмоционалды-құндылықты және ақпараттық-танымдық сипаттағы педагогикалық тәсілдерді, әдістер мен құралдарды іске асыру арқылы оқушының салауатты өмір салтына бағдарлануын дамыту сабақтан тыс оқу процесінде жүргізілуі және оқушының салауатты өмір салтын ұстануға шешім қабылдауына ықпал етуі мүмкін.

Зерттеу барысында біз Қарағанды қаласының № 66 мектеп-лицейінің оқушылардың салауатты өмір салтына деген дағдыларын қалыптастыру бойынша қызметіне талдау жүргіздік. Талдау көрсеткендей, мекемеде білім берудің кешенді жүйесі бар, ол оқушылардың денсаулығын сақтау қажеттілігін қалыптастыру үшін әртүрлі бағыттарды қамтиды, оларды салауатты өмір салтына ынталандырады. Оқушылардың салауатты өмір салты дағдысын анықтау мақсатында сауалнама алынды [7].

Бұл сауалнамаға екі қатарлас сынып оқушылары қатысты (экспериментальды топ – 8–9 жас аралығындағы 44 адам). Сыныпты таңдау

осы жаста жеке тұлғаның физикалық және рухани қасиеттерін қалыптастыру және қалыптастыру, жаман әдеттермен таныстыру болғандықтан жүргізілді.

Сауалнама оқушылардың салауатты өмір салтының жеке стилін анықтау, оларды салауатты өмір салтын ұстануға бағыттау мақсатында өткізілді. Жеке өмір салтын, сондай-ақ өз денсаулығына деген қарым-қатынасты бағалау 4 балдық шкала бойынша жүргізілді: әр жауап үшін А – 4 балл, Б – 2 балл, С – 0 балл берілді.

42 және одан жоғары балл – бұл салауатты өмір салтына деген көзқарастың қалыптасуының жоғары деңгейі. Жеке мәдениеттің барлық компоненттері қалыптасады: сіздің денсаулығыңызға ұқыпты қарау, денсаулықты сақтау және нығайту белсенділігі, өмірдің мәні, қарым-қатынастар анықталады, салауатты өмір салтының компоненттері жүзге асырылады.

41–31 балл – бұл салауатты өмір салтын ұстанудың қалыптасуының орташа деңгейі. Кейбір компоненттердің көріністері және салауатты өмір салтын қалыптастырудың басқа компоненттерінің жеткіліксіз қалыптасуы байқалады, денсаулықты сақтау мен нығайту белсенділігінің жеткіліксіздігі, жұмыс қабілетінің тұрақсыздығы және қоршаған орта жағдайларына бейімделудің жеткіліксіздігі жұмыс істейді.

30-төмен – бұл бағдарламаның қалыптасуының төмен деңгейі. Салауатты өмір салтының жекелеген компоненттерінің болмауы, оларды қалыптастыру, жетілдіру қажеттілігі, денсаулықты сақтау, нығайту туралы қамқорлықтың болмауы, жұмыс қабілетінің төмендігі, аурулардың болуы, қоршаған орта жағдайларына бейімделудің төмен деңгейі көрінеді.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері оқушылардың жартысынан көбінің салауатты өмір салты дағдысының қалыптасу деңгейі төмен және тек төрт пән - жоғары деңгейде екенін көрсетті.

Оқушыларды салауатты өмір салтына неғұрлым тиімді ынталандыру үшін осы білім беру мекемесінде арнайы әлеуметтік-мәдени бағдарлама өткізілді, ол оқушыларды қызықтырды және өз денсаулығын сақтауға ынталандырды. Зерттеу барысында келесі әдістер белсенді қолданылды: «Нашақордың портреті» тренингі, тақырыптық әңгімелер, «Дөңгелек үстел», «Денсаулық әліппесі» іс-шаралары, акциялар. Осы іс-шараларды өткізгеннен кейін оқушылардың салауатты өмір салты бағдарламасының қалыптасуын бағалау бойынша қайта сауалнама жүргізілді. Сауалнама экспериментальды топтың салауатты өмір салтына қатысты нәтижелерін арттырғанын көрсетті. Салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру деңгейі төмен балалар саны айтарлықтай азайды. Оқушылар зиянды әдеттер туралы өте жоғары білімді, олардың көпшілігі күніне екі рет тістерін жуады, денсаулығына қамқорлық жасайды және денсаулығын қалай сақтау керектігі туралы білуді ұнатады.

Бағдарламаның нәтижелері өзінің тиімділігін көрсетті және оларды білім беру мекемелерінде оқушылардың салауатты өмір салтына деген көзқарасын қалыптастыру үшін пайдалануға болады.

Қорытынды

«Бақытты балалық шақ!» – бұл әрине көп мәнді ұғым, бірақ оның белгілерін қорытынды түрінде былай көрсетуге болады:

- біріншіден, материалдық қамсыздық;
- екіншіден, жаңалық ашу мен табыстың қуанышты әсеріне бөленген, өз шамасына сай, жетістікті танып-білу еңбегі;
- үшіншіден, үнемі сүйспеншілікпен, мейрімділікпен қарым-қатынас құратын, сүйкімді адамдар ортасы.

Мұндай жағдай балалардың психологиялық тұрғыдан азат болуына сеп болады. Яғни баланың жан дүниесінің шеңбері кеңейіп, бойына жігер, тапқырлық, сөз тапқыштық, көтеріңкі көңіл күй ұялап, білім, іскерлік және дағдының талай табысына физиологиялық күш құрбандығыусыз жетуге, жан-жақты дамуына мүмкіндік туады.

Қиын ештеңе жоқ сияқты: үлкендер баланың ішкі әлемін түсініп, өздерінің педагогикалық іс-әрекеттерінің түпкі мақсатын сезініп, оған педагогикалық деонтологияның барлық ұстанымдарына сүйенген «қарым-қатынас → оқыту → өмір тіршілігі» арқылы жетуге ынталануы талап етіледі. Ол үшін баланы қоршаған ересектердің педагогика, психология, этика, деонтология ғылымдары бойынша сапалы сауаттылығы болуы қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Кертаева, Қ. М.** «Рахат» мектебі : жаңа ғасырға – жаңа мектеп : Монография. Екінші толықтырылған басылымы. – Астана : ТОО «Мастер ПО», 2015. – 309 б.
- 2 **Баль, Л. В., Баранков, С. В., Горбатенко, С. А.** Педагогу о здоровом образе жизни детей // Просвещение. – 2012. – № 3. – С. 12–15.
- 3 **Брехман, И. И.** Валеология наука о здоровье. – М., 1980. – 120 с.
- 4 **Вайнер, Э. Н.** Валеологические подходы и критерии здоровья и болезни // ОБЖ. Основы безопасности жизни. – 2008. – № 12. – С. 47–52.
- 5 **Таубаева, Ш.** Салауатты өмір салтына тәрбиелеуде денсаулықтың ішкі бейнесінің мәнін ескеру маңызды. // Ұлт тағылымы. – №4. – 2008. – Б. 5–7.
- 6 **Воронова, Е. А.** Здоровый образ жизни в современной школе. // Феникс, 2012. – С. 20–23.
- 7 **Горохова, Н. А.** Организация здоровьесбережения в школе // ОБЖ. – 2012. – № 7. – С. 33–38.

8 **Абрамова, И. В., Бочкарёва, Т. И.** Бастауыш мектепте денсаулық сақтау технологиялары. – С. : СИПКРО, 2004. – 138 б.

9 **Құлшынбай П.** Бала денсаулығы – қоғам байлығы // Бала мен балабақша. – 2012. – №6. – 3-6 б.

10 **Горохова, Н. А.** Организация здоровьесбережения в школе // ОБЖ. – 2012. – № 7. – С. 33–38.

References

1. **Kertaeva, K. M.** «Rahat» mektebi: jaña ǵasyrǵa – jaña mektep [School «Rakhat»: to the New century-a new school] Monograph. Second updated edition. – Astana : OC «Master PO», 2015. – P. 309.
- 2 **Bal, L. V., Barankov, S. V., Gorbatenko, S. A.** Pedagogý o zdravom obraze jizni detei. [The teacher about a healthy lifestyle of children]. In Enlightenment. – 2012. – No.12. – P. 47–52.
- 3 **Brehman, I. I.** Valeologija nauka o zdrove [Valeology is the science of health.]. – Moscow, 1980. – P. 120.
- 4 **Weiner, E. N.** Valeologicheskie podhody i kriterii zdorovia i bolezni. [Valeological approaches and criteria of health and disease]. In LSF. Basics of life safety. – 2008. – No. 12. – P. 47–52.
- 5 **Taubaeva, Sh.** Salaýatty ómir saltyna tárbielýde densaýlyqtyń ishki beinesiniń mánin eskery mańyzdy [In the education of a healthy lifestyle, it is important to take into account the essence of the internal image of Health]. In National Education. – No. 4. – 2008. – P. 5–7.
- 6 **Voronova, E. A.** Zdorovy obraz jizni v sovremennoi shkole [Healthy lifestyle in a modern school]. In Phoenix, 2012. – P. 20–23.
- 7 **Gorohova, N. A.** Organizatsia zdorovesberejennia v shkole [Organization of health saving at school]. In LSF. – 2012. – No. 7. – P. 33–38.
- 8 **Abramova, I. V., Bochkareva, T. I.** Bastyysh mektepte densaýlyq saqtaý tehnologialary [Technologies of healthcare in primary schools]. – S. : SIPKRO, 2004. – P. 138.
- 9 **Kulshynbay, P.** Bala densaýlyǵy – qoǵam bailyǵy [Children's health – the wealth of society]. In Child and kindergarten. – 2012. – No. 6. – P. 3–6.
- 10 **Gorohova, N. A.** Organizatsia zdorovesberejennia v shkole [Organization of health saving at school]. In LSF. – 2012. – No 7. – P. 33–38.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

*Р. Н. Жапанова*¹, *Ф. М. Кертаева*², *Б. Қ. Шаушекова*³

Формирование у учащихся навыков здорового образа жизни в условиях образовательного учреждения

^{1,3}Қарағандинский государственный университет
имени академика Е. А. Букетова,

Республика Казахстан, г. Караганда;

²Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

*R. N. Zhapanova*¹, *G. M. Kertaeva*², *B. K. Shausheкова*³

Formation of students skills of a healthy lifestyle in an educational institution

^{1,3}Academician E. A. Buketov Karaganda University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda;

²L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 15.12.20.

Благополучие людей и общества становится социальным для всего цивилизованного мира. Сегодняшний человек не может считать себя образованным человеком, прежде чем овладеть культурой здоровой жизни и здоровья. Потому что здоровье каждого из нас это не только личное богатство, но и необходимое условие для вхождения нашей страны в число пятидесяти развитых стран. То есть здоровье людей-один из важнейших факторов, который отражает цивилизационный уровень этой страны. А главное условие здоровья-культурная среда, здоровый образ жизни.

Поэтому обучение здоровому образу жизни должно проводиться в рамках существующих образовательных программ, при выделении ценностных, познавательных, нормативных и активных компонентов содержания здравоохранения по каждому предмету, а также на специальных уроках здоровья и во внеурочное время.

Разработанная теоретическая модель с учетом изученных научно-теоретических основ здорового образа жизни детей способствует успешной работе специалистов. Временные периоды использования данной модели не ограничены.

The well-being of people and society becomes social for the entire civilized world. Today's man cannot consider himself an educated man

before mastering the culture of healthy living and health. Because the health of each of us is not only personal wealth, but also a necessary condition for our country to become one of the fifty developed countries. In other words, people's health is one of the most important factors that reflects the civilizational level of this country. And the main condition for health is a cultural environment and a healthy lifestyle.

Therefore, training in a healthy lifestyle should be carried out within the framework of existing educational programs, with the allocation of value, cognitive, normative and active components of the health content for each subject, as well as in special health lessons and after-school hours.

The developed theoretical model, taking into account the studied scientific and theoretical foundations of a healthy lifestyle of children, contributes to the successful work of specialists. The time periods for using this model are not limited.

<https://doi.org/10.48081/ZZJU8924>

М. Д. Жорокпаева

Семей медицина университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

ТІЛДІ МЕҢГЕРТУДЕ ЖАТТЫҒУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Берілген мақалада білім алушылардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру үшін, сабақ барысында жаттығу жұмысын орындату негізгі тапсырмалар жүйесі болып табылатыны қарастырылған. Жаттығу жұмысы жазылым әрекетінің бір түрі. Жазылым – ойыңды басқа біреуге түсінікті болу үшін, қағаз бетінде сауатты жеткізе білу дегенді білдіреді. Яғни жазған ойды, мәліметті, ақпаратты, мәтінді орфографиялық нормада сақтай білу. Сөздерді, сөз тіркестерін, сөйлемдерді өзара дұрыс байланыстыра алып, өз ойын анық жазбаша жаза білуге машықтану. Осы бағытта жаттығу жұмысы тілді меңгеруде қажет үдеріс, алған теориялық білімдерін бекітеді. Сұраққа дұрыс жауап беріп, тілдік қарым-қатынасқа еркін түсуге көмектеседі.

Мақалада ғалымдардың жаттығу түрлеріне қатысты айтылған теориялық тұжырымдары, жаттығу жұмысында ескерілетін дидактикалық талаптары аталды. Жаттығу жұмысында жеке, жұптық, топтық, сұхбат, жағдаяттық түрлерімен беруге болатынына зер салынды. Мамандыққа қатысты жаттығу жұмыстарының түрлері ұсынылып, болашақ маман иесінің сыни ойлауына, тілдік құзыреттілігін арттыруына ықпал ететіні көрсетілген. Білім алушының мәдени сөйлеуіне, іскерлік қарым-қатынаста сөйлеу әдебін сақтай білуіне де әсері зор екені аталады.

Кілтті сөздер: сөздер, сөйлем, сұраққа жауап, жағдаяттарды шешу, орындату, деңгей, жаттығу түрлері.

Кіріспе

Жаттығу жұмыстары тіл үйренуші үшін алған теориялық білімді бекітіп, сауатты жазуға дағдыланудың ең басты негізі. Жаттығу жұмыстары туралы ғалымдардың пікіріне тоқталсақ, М. А. Даниловтың айтуы бойынша:

«Упражнение-сознательное многократное выполнение сходных действий, опирающихся на знание, на различном материале, принимаемое с целью овладения умением и навыком [1, 206]. Ал И. Л. Бим тілді оқытуда жаттығу жұмыстарының қызметі туралы «...соответственно упражнения разграничиваются по конечным целевым умениям, точнее «целевым деятельности» на упражнения в говорении, чтение, аудирование, письмо. Это единственное положение, которое не вызывает возражений при установлении типологии упражнений» деп жаттығу сөйлеу әрекетінің түрлерінің қалыптасу теориясы негізінде сөйкестену қажеттігін айтады [2, 102]. Әдіскер-ғалым И. Д. Салистра

ларын жоғары дәрежеге жеткізу.

тіл үйретуде жаттығу жұмыстарының үш түрін анықтайды. Олар:

Сөйлеуге дейінгі дайындық жаттығулары.

Сөйлеу кезіндегі жаттығулары.

Сөйлеу жаттығулары [3]. Өзге тілді аудиторияда сөйлеу шеберлігін жаттығулар арқылы дамытуға байланысты әдіскер ғалым З. Күзекова былай дейді: «Сөйлеу әрекеті табиғилықпен, шынайы әрекетпен, ситуативтілікпен байланысты. Сөйлеу жаттығулары сөйлеу шеберлігі арқылы көптеген талаптарға жауап беруге тиісті» [4, 148–149].

Зерттеудің нысаны: тілді меңгеруде жаттығу жұмыстарының маңызы.

Зерттеудің пәні: қазақ тілі (орыс дәрісханасы)

Мақсаты: тілді үйретуде жаттығу жұмыстарының түрлерін кеңінен қолдану (жеке, жұптық, топтық, сұхбат, жағдаяттық т.б.).

Міндеттері: Жаттығу жұмыстарын мамандықтарына, грамматикалық тапсырмаларды лексикалық тапсырмалармен байланыстырып беру.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі:

Жаттығу жұмыстарды түрлі әдіс-тәсілдер арқылы беруге болады. Талдау, жинақтау әдістері ұсынылады. Жаттығу жұмыстары туралы белгілі әдіскер-ғалымдардың тұжырымдарына тоқталатын болсақ, Н. И. Гез, Е. И. Пассовтың пікірлері бойынша тілді үйретіп меңгерудің ең тиімді тәсілі – жаттығу. Ойын анық жеткізу қабілеті жаттығу жұмыстарының дұрыс ұйымдастырылып жүргізілуіне тікелей байланысты дейді [5]. Ғалымдардың пікірлерін Б. Б. Жахинаның «Тіл дамытуға арналған жаттығулар» атты еңбегіндегі талаптармен көрсетсек:

1 Жаттығу мәтінінің оқушының жас ерекшелігіне сай келуі;

2 Жаттығу мәтінінің тәрбиелік мәні болуы;

3 Жаттығуда берілген тілдік тапсырманың айқындығы;

4 Лексикалық тақырыптың грамматикамен байланыстылығы;

5 Лексикалық тақырыптың тіл дамытумен байланыстылығы. Сонымен қатар, жинақталған бұл жаттығу түрлері мақсат пен мазмұнына қарай 3 топқа бөлінеді.

1 Лексикалық тақырыптарды бекіту мен оқушы тілін дамытуға бағытталған тақырыптық жаттығулар;

2 Меңгерілген лексикалық тақырыптарға байланысты оқушылардың өзіндік шығармашылығын ұштауға бағытталған жаттығулар;

3 Лексикадан алған білімін тексеруге бағытталған бақылау жаттығулар.

Бірінші топтағы жаттығулар лексикалық тақырыптарға қатысына қарай бөлінсе, екінші топтағы жаттығуларға ойын жаттығулары, лексикалық перфокарта, лексикалық сызғыш және суретпен жұмыс жатқызылады. Ал, үшінші топтағы жаттығулар қатарына еркін диктант, тілдік тапсырмасы бар мазмұндама, тілдік тапсырмасы бар шығарма топтастырылды [6]. Б. Б. Жахина Чех елінің белгілі ойшылы, педагог Ян Амос Коменский «Ұлы дидактика» еңбегінде атап көрсеткен дидактикалық ұстанымдары бойынша бере отырып, жаттығудың түрлерін анықтап береді. Аталған талаптар мен жаттығу түрлері тілді үйрету оқулықтары мен оқу-әдістемелік құралдарында сақталып беріледі. Сөйлеу жаттығу жұмыстары әртүрлі бағытта түрлендіре отырып, білім алушылардың тілге деген қызығушылықтарын арттыруға негізделіп жасалынады. Қазіргі таңдағы жаттығулар көбіне сөйлем құрастыру, сұхбат, әңгіме құрастыру, жағдаяттарды шешу топтық, жұптық жұмыстары арқылы жүргізіледі. Жұппен, топпен орындаған жаттығулар білім алушының тілін дамыта отырып, дағдыны қалыптастыру үдерісінде тіл тазалығын сақтауға, мәдени сөйлеуге, іскерлік қарым-қатынаста сөйлеу әдебін сақтау жолдарын үйретеді. Өзге тілді дәрісханада орфографиялық сауаттылықты арттыруда грамматикалық жаттығуларды білім алушы өзі жеке дара орындаса, оң нәтиже көрсетеді, ал сөйлесімде жұппен, топпен орындатқан дұрыс. Сөйлеген сөздерінде жиі кездесетін кемшіліктерін аңғартқызып, өз қателерін таба алуға оқытушының бағыт-бағдары, ойлау мен сөйлеу дағдыларын жетілдіруде ұтымды болады.

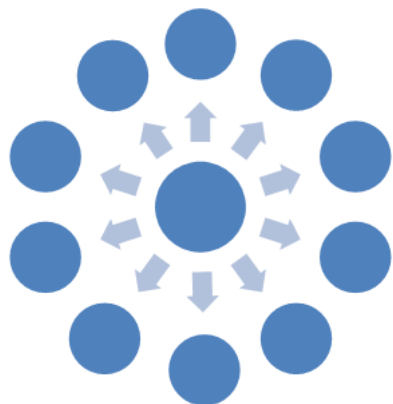
ЖОО жаттығулар жүйесі кәсіби түсініктер мен терминдердің мәні мен мағынасын түсіндіре отырып, тілді мамандыққа сәйкес үйрететін, алған тілдік білімді тәжірибемен ұштастырып, шеберлік пен дағдыны қалыптастыру мақсатында орындалатын жұмыс кешені болып табылады. Жаттығулардың түрлеріне мыналар жатады: машықтандыру жаттығулары; шығармашылық жаттығулар; кәсіби-жағдаяттық жаттығулар. Машықтандыру жаттығулары деп студент үйренген сөздік қорын ұтымды пайдаланып, оны кәсіби тілдік қатынаста шеберлікпен қолданудың амал-тәсілдерін берік меңгеруін қалыптастыру мақсатында орындалатын

жұмысты айтады. Нақты мамандыққа байланысты лексиканы меңгерту үшін, біріншіден, тіл үйренушіге жаңа сөзді қолдануға жағдай туғызу; екіншіден, сөздің мағынасын айқындап, оны дұрыс қолдану амалдарын игерту; үшіншіден, сөздер мен сөз тіркестеріне қатысты грамматикалық ережелерді байланыстыра үйрету; төртіншіден, сөздердің қатысымдық бағыттылығын ескеру керек. Кез келген тақырыпты өту барысында берілген сөздерді мұқият тыңдатып, қайталанатын арқылы тіл үйренушілер жаңа кәсіби лексиканың айтылуы мен оқылу ерекшеліктерін, тілдесімде дұрыс қолдануға дағдыланады. Әр сабақта үйретілетін жаңа кәсіби лексиканы олар өздерінің жұмыс жағдайында күнделікті қарым-қатынаста белсенді қолдануға үйренеді, кәсіби сөздік қорын байытады. Келесі кезең – жаңа сөздерге түсініктеме беріледі: (Тірек-қимыл жүйесі – қаңқа, бұлшық ет.); одан кейін осы сөзбен бірнеше сөз тіркестері (Тірек-қимыл жүйесі – қаңқа және бұлшық ет.), сөйлем (Тірек-қимыл жүйесі – қаңқа және бұлшық еттен тұрады, адам қозғалыс жасайды.) Осылай термин анықтамасын, сөз тіркесі, сөйлем құрауға дағдыланады. Жаттығу түрлерін шағын сұхбат, мәтін ішінде келесі сабақтарда да қайталанып беріледі. Сөйтіп сөз тіл үйренушінің санасында әбден бекіп, оны кәсіби жағдайда тілдік қатынаста қолдану дағдысы қалыптасады. Сөздіктермен аударма жасау, оларды жадында сақтату аударылған сөздерден сөз тіркестерін, сөз тіркестерінен сөйлем құрастыру жұмыстары үнемі назарда болады [7]. Аталған теориялық негіздеме-лерге тәжірибелік сабақтарда қолданылатын жаттығу жұмыс түрлерін өте көптеп беріледі. Жаттығу жұмыстарында қолданылатын әдіс-тәсілдердің бірі – талдату, грамматикалық тапсырмаларды бекіту барысында жиі қолданылады. Әсіресе, дауысты, дауыссыз дыбыстар, буын, үндестік заңы, жалғау түрлерін өтетін сабақтарда. Салыстыру әдісі жаттығуларға омонимдік, антонимдік, синонимдік қатарларды таптыру, дұрыс, бұрыс сөйлемдерді таптыру жаттығуларында кеңінен қолданылады. Жинақтау әдісі жаттығуларда қосымша мәліметтерді біріктірттіру, грамматикалық заңдылық пен лексикалық тақырыпты үйлестіріп орындату болып табылады.

Сондай жаттығу жұмыстарының бірі – медициналық оқу орнының білім алушыларына «Адам қаңқасы», «Адам ағзасы», «Нәрестені күту» атты тақырыптарға қатысты төмендегідей жаттығуларды үлгі ретінде ұсынуға болады.

«Адам қаңқасы»

1-жаттығу. «Бас сүйегі. Осы шақ », «Тұлға қаңқасы. Келер шақ», «Жамбас белдеуі. Өткен шақ» болып үш топқа бөлініп сөздерді диаграммаға толтырып, сөйлем құрап, сұрақ құрастырыңыздар.



Сурет 1

Бұл жаттығуды орындау барысында диаграммаға орналастырғанда бас сүйегі, тұлға қаңқасы, жамбас сүйегіне қатысты термин сөздерді қатесіз жазу, бірін-бірімен алмастырып алмау, жүйелікті сақтау жұмысын орындау барысында жауапкершілікпен қарауға, есте сақтауға дағдыланады. Алған теориялық білімдерін, яғни етістіктің осы шақ, келер, шақ, өткен шақ формаларын сөйлем құрау барысында жалғаулардың дұрыс жалғануына мән береді. Топтық жұмыстың бір ерекшелігі бірінің жіберген қателерін екіншісісі түзетіп, түсіндіріп отырады. Сондай-ақ, басқа топқа түсіндіргенде етістік шақ формасының жасалу жолына ерекше мән беріледі.

2-жаттығу. Сүйек атауларын сынық түрлері терминдермен байланыстырып, «Дәрігер мен науқас» арасындағы сұхбат құрастырыңыз.

Үлгі: Қолыңызды қозғалтқанда ауыра ма?

Аяғыңыз қай мезгілде ауырады?

Басыңызды қалай соғып алдыңыз?

Сіздің асықты жілігіңіз шытынаған. Сізде ашық сынық, тоқпан жілігіңіз көлденеңінен сынып кеткен. Ортан жілігіңіз жаншылып сынып кеткен. Сізде сынық жоқ, аяғыңыздың жұмсақ тіндерін қатты соғып алғансыз. Сіздің бас сүйегіңіздің жіктері ажыраған. Иық буыныңыз созылған.

Сыну, сынық – перелом

Жабық сынық (терісі жыртылмай сыну) – закрытый перелом

Ашық сынық – открытый перелом

Салдарлық сынық – вторичный

Қиғаш сынық – косой

Жаншылып сыну – компрессионный

Көпжарқыншақты – многоосколочный

Дұрыс бітпеген сынық – неправильно сросшийся

Көлденең сынық – поперечный

Туа болған сынық – внутриутробный

Уатылған – раздробленный

Орнынан жылжыған сынық – со смещением

Бітісіп кеткен сынық – сросшийся

Жылжу, ауытқу (омыртқаның ауытқуы, таюы) – смещение

Шытынау (сүйек шытынауы) – трещина

Буын таю (шығу) (буынның шала шығуы) – подвывих

Созылуы (иықбуын созылуы) – растяжение (плечевого сустава)

Байламдардың созылуы – растяжение связок

Жамбас түбегейі созылуы – растяжение тазового дна

Алшақтау, ажырау – расхождение

Сүйек сынықтарының бір-бірінен алшақтауы, ажырауы – расхождение отломки костей

Бассүйек жіктерінің ашылуы, ажырауы – расхождение черепных швов

Соғып алу, соғылған жер (жұмсақ тіндер соғылуы) – ушиб (ушиб мягких тканей)

Қысылу, қысылып қалу, қысып алу – ущемление

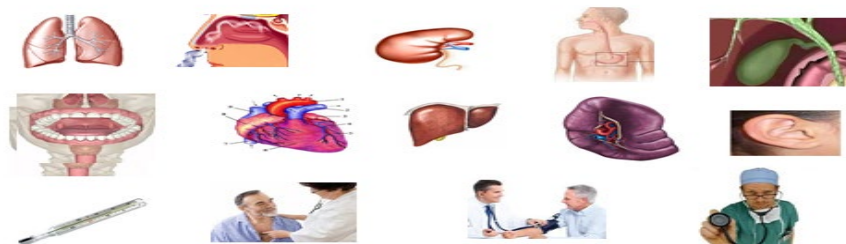
Қан ісік, қанды ісік – гематома [8].

Екінші берілген сұхбат тіл үйренуші үшін ең қажет жаттығу жұмысы, ойды қағаз бетіне сауатты дұрыс беріп, тілдік қатынасқа түсе білсе, тілдік құзыреттілігінің күнен-күнге артқанын көруге болады. Дәрігер мамандығының терминдері өте күрделі, қазіргі таңға дейін шешімін таппай жүрген мәселелі термин сөздер көп. Сондықтан оқытушы әр терминді үйреткенде тіркес сөздерде, сөйлемде, мәтіндерде мағыналық айырмашылықтарына мән бергізуі керек. Терминдердің қолданылу ерекшелігін Ахмет-Төре «Сақау терминдер сөйлейді» атты мақаласында мысалдармен кеңінен талдап көрсетеді.

Келесі «Адам ағзасы» атты тақырыпқа төмендегідей жаттығулар беруге болады. Жаттығуда термин сөздер беріп, білім алушылардың сыни ойлау қабілеттерін арттыру үшін мәтін құрату, әркім өз білім деңгейлерін қосымша ақпараттармен, өз көзқарастарымен құрастырады. Бұл жеке жаттығу жұмысы тілдік сөздік қорын байыта отырып, білім алушының мамандығына деген қызығушылығын, сыни ойлауын, ұзақ есте сақтау қабілетін дамытуға үлкен көмек етеді.

1-жаттығу. Сөздер мен суреттерді пайдаланып, шағын мәтін құраңыз.

Суреттегі сөздерді айтыңыз



Сурет 2

2-жаттығу. Тұжырымдардың дұрыс не қате екенін анықтап, түсіндіріңіз. Қан айналу жүйесі мүшелерге оттегі мен көмірқышқыл газын жеткізіп тұрады.

Тыныс алу жүйесі мүшелеріне мұрын, көмей, кеңірдек, өкпе, бронхтар жатады.

Бүйректе ас қорытылады.

Тірек-қимыл жүйесі қаңқа мен бұлшық еттен тұрады.

Қаңқа – денедегі бұлшық еттен құралған мықты тірек.

Адам бұлшық еттің көмегімен жүреді, жүгіреді, әр түрлі қимылдар жасайды.

Ас қорыту жүйесі мұрын қуысынан басталады.

Ас қорыту бездерінің әсерінен ас ішек-қарын жолында қорытылады.

Адам өмірі құрсақта даму, балалық шақ және ересектік шақ болып үш сатыға бөлінеді.

Ағзадағы барлық жүйелер арасында үздіксіз мәлімет алмасу жүріп жатады.

Адам өмірі тек қуаныш пен бақыттан тұрады.

Екінші жаттығуды жұппен берген дұрыс, өйткені әр сөйлемді оқи отырып, дұрыс не қате екенін дәлелдей алу, нақтылыққа, шешуші сөзі таба алу қасиеті қалыптасады. Қате сөйлемді дұрыс сөйлемге айналдыру, яғни қатені түзете білуге машықтанады. Сөйлемнің стильдік қателерін табу, сөйлемді түрлендіруге де (сөйлемді байланысу түрлеріне қарай меңгеріле, матаса, қиыса, қабыса, жанаса) жаттығады.

«Нәрестені күту»

1-жаттығу. Жағдаятты шешіңіз. Сіз бала дәрігерісіз.

Бала мазасызданып, шырылдап жылап қоймады. Кіндігін қараса жара қызарып, іріңдеп, жағымсыз иіс шығара бастапты. Анасы баланың шырылдап жылағанына қарап, мазасызданып кеткен. Сіздің іс-әрекетіңіз...

2-жаттығу. Суретті пайдаланып, жас анаға дәрігерлік кеңес айтыңыз (сурет беріледі).

Медицина оқу орнында оқитын білім алушылардың көбінесе клиникалық сабақтары CBL, TBL, PBL, проблемалық дәрістермен қамтылған. Тіл үйренушілерге де сабақ барысында TBL және CBL жұмыстары жүргізіліп тұрады. TBL топтық тест жұмысы, бірінші жеке тест шешу, екінші рет сол тесті топта шешу. Ал CBL жағдаяттық тапсырмалар. Жаттығу жұмыстарында жағдаяттық тапсырмалары ретінде беріп, білім алушының өз шешімін алу ұсынылады. Сабақ барысында меңгерілетін сөздік қорды қолдана отырып, өзінің нақты дәрігер ретінде қандай әрекеттер, қандай шешімдер қабылдайтынын айтып түсіндіріп береді. Жаттығуды түрлендіріп, жеке, жұппен, топпен ұсынуға болады. Тілдік құзыреттіліктері ой, тұжырымдарын дәйектермен дәлелденген түрде айтуға қалыптастырады. Мысалы, науқастың өмірбаян анамезінен бастап нұсқаулықтағы дәрі мөлшеріне дейін.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, білім алушылардың тіл сабақтарында жаттығулар арқылы сауатты жазуға, сауатты сөйлей білуге, тілдік құзыреттіліктерін арттыруға мүмкіндіктері мол. Білім алушылардың тілдік құзыреттілікті арттыру үшін жаттығулар іріктеліп, әсіресе сұхбат, пікірталас, жағдаяттық түрде берілгені дұрыс. Тілдік белсенділікті, өз көзқарастарын дәлелдей білу, ақпараттармен алмасу, қосымша ақпаратты келтіре алу, топта талқылап, ортақ шешім қабылдай алуға жаттығатындай жаттығулар болуы қажет.

Алған білімдерін пысықтап, бекітеді, салыстыру, талдау, топтау, дәлелдеу дағдылары қалыптасады. Тілді меңгеруге қызығушылықтарымен қатар, шығармашылыққа ынталары арттады. Мамандыққа байланысты берілетін жаттығулар білім алушылар үшін қазақ тілін күнделікті қызмет бабында кәсіби қатынас құралы ретінде қолдана алуға, мамандыққа қатысты ісқағаздарын сауатты жазуға көмегі зор болып табылады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Данилов, М. А.** Основы теории упражнений по иностранному языку. – М., 1975. – 518 с.

2 **Бим, И. А.** Теория и практика общения немецкому языку в средней школе. – М., 1988. – 255 с.

3 **Салистра, И. Д.** О некоторых методических терминах. «Иностр. язык в школе». – М., 1959.

4 **Күзекова, З.** Екінші тіл ретіндегі қазақ тілі оқулығы теориясының лингвистикалық негіздері. – А., 2005.

- 5 **Жахина, Б. Б.** Тіл дамытуға арналған жаттығулар (лексика тарауы бойынша). – Алматы : «Білім», 2002. – 64 б.
6 <https://articlekz.com/kk/article/22970>. [Электронный ресурс].
7 <https://nao.kz/blogs/download/108>. [Электронный ресурс].
- 8 **Ахметов, М.** Медициналық терминдер сөздігі. – Алматы, 2009. – 38 б.
- 9 **Оразбаева, Ф.** Тілдік қатынас негіздері. – Алматы, 2005. – 145 б.
- 10 **Доскеева, Б. Ж.** Қазақ тілі пәнінен тест тапсырмаларының жинағы. Жалпы медицина факультетіне арналған : оқу құралы / Б. Ж. Доскеева, Р. Н. Дәрменқұлова. – Алматы, 2015. – 218 б.
- 11 **Пассов, Е. И.** Основы коммуникативной методики обучения иноязычному обучению. – М. : Русский язык, 1989. – 276 с.

References

- 1 **Danilov, M. A.** Fundamentals of the theory of exercises in a foreign language. – М., 1975. – 518 p.
- 2 **Bim, I. A.** Theory and practice of communicating the German language in high school. – М., 1988. – 255 p.
- 3 **Silistra, I. D.** On some methodological terms. «Inostr. language at school». – М., 1959.
- 4 **Kuzekova, Z.** linguistic foundations of the theory of the textbook of the Kazakh language as a second language. – А., 2005.
- 5 **Zhakhina, B. B.** Exercises for language development (according to the vocabulary chapter). – Almaty : «Education», 2002. – 64 p.
6 <https://articlekz.com/kk/article/22970>. [Electronic resource].
7 <https://nao.kz/blogs/download/108>. [Electronic resource].
- 8 **Akhmetov, M.** Dictionary of medical terms. – Almaty, 2009. – 38 p.
- 9 **Orazbayeva, F.** Fundamentals of language communication. – Almaty, 2005. – 145 p.
- 10 **Doseeva, B. J.** Collection of test tasks on the Kazakh language. For the Faculty of general medicine : Textbook / Doskeeva B. Zh., Darmenkulova R. N. – Almaty, 2015. – 218 p.
- 11 **Passov, E. I.** Fundamentals of communicative methods of teaching foreign language training. – Moscow : Russian language, 1989. – 276 p.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

М. Д. Жорокпаева

Роль упражнений в обучении языку

Медицинский университет Семей,
Республика Казахстан, г. Семей.
Материал поступил в редакцию 15.12.20.

M. D. Zhorokpaeva

The role of exercises in language learning

Semey Medical University,
Republic of Kazakhstan, Semey.
Material received on 15.12.20.

В данной статье рассмотрено, что для формирования языковой компетенции обучающихся, выполнение упражнений является неотъемлемой частью каждого урока. Письмо является одним из четырёх основных видов речевой деятельности. Письмо – вид речевой деятельности, который связан с умением излагать информацию в письменной форме, т.е. умение написанную мысль, информацию, текст передать соблюдением орфографических норм. Умение правильно соотносить слова, словосочетания, предложения, четко излагать свои мысли. Выполнение упражнений в данном направлении является необходимым процессом в овладении языком, закрепляет полученные теоретические знания. Помогает правильно ответить на вопрос и свободно вступать в языковое общение.

В статье были названы теоретические выводы ученых относительно видов упражнений, дидактические требования. Упражнения можно проводить индивидуальные, парные, групповые, ситуационные. Предложены упражнения по специальности, которые способствуют критическому мышлению, повышению языковой компетентности будущего специалиста. Отмечается большое влияние на культуру речи обучающегося, способность поддерживать разговор в деловом общении.

Опорные слова: слова, предложения, ответы на вопросы, решение ситуаций, выполнение, уровень, виды упражнений.

This article discusses that for the formation of the language competence of students, the implementation of exercises is an integral part of each lesson. Writing is one of the four main types of speech activity. Writing is a type of speech activity that is associated with the

ability to present information in writing, i.e. the ability to convey a written thought, information, text in compliance with spelling norms. Ability to correctly correlate words, phrases, sentences, to clearly express your thoughts. Performing exercises in this direction is a necessary process in mastering the language, consolidates the obtained theoretical knowledge. Helps to answer the question correctly and freely enter into linguistic communication.

The article named the theoretical conclusions of scientists regarding the types of exercises, didactic requirements. Exercises can be done individually, in pairs, in groups, and in situational. Exercises in the specialty that promote critical thinking, increase the language competence of the future specialist are proposed. There is a great influence on the culture of the student's speech, the ability to maintain a conversation in business communication.

Keywords: words, sentences, answers to questions, solving situations, performance, level, types of exercises.

МРНТИ 14.23.09

<https://doi.org/10.48081/WFUH5250>**М. О. Искакова, Г. А. Куребаева, Г. А. Шаяхметова**

Университет имени Шакарима города Семей,
Республика Казахстан, г. Семей

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПОСРЕДСТВОМ МЕТОДИКИ В. Ф. ШАТАЛОВА

В данной статье авторами сделана попытка раскрыть и описать сущность и содержание методики В. Ф. Шаталова. Описываются этапы, содержание, принципы использования опорных сигналов. Раскрываются такие понятия как «опора», «опорные конспекты». Также в статье приводится анализ деятельности учеников В. Ф. Шаталова по использованию опорных сигналов на различных уроках. Далее в статье авторы рассматривают дошкольное обучение и воспитание. Рассматриваются пять образовательных областей дошкольного обучения и воспитания, описанные в Государственном общеобязательном стандарте дошкольного образования. Далее в статье описывается адаптированная под дошкольный возраст методика В. Ф. Шаталова, как эффективный метод развития речи детей дошкольного возраста. Описывается актуальность использования схем и знаковых моделей в работе для лучшего усвоения учебного материала детьми дошкольного возраста. Подчеркивается, что применение технологии опорных сигналов на занятиях, позволяет многократно повторять учебный материал, воспитывать у учащихся эмоциональность, развивать лаконизм речи, оригинальность мышления, интерес к чтению. Когда ребенок отвечает на вопрос воспитателя, пользуясь опорой, снимаются скованность, страх ошибки, что в свою очередь доказывает эффективность предложенной нами адаптированной методики В. Ф. Шаталова.

Ключевые слова: методика, опорные сигналы, В. Ф. Шаталов, дошкольное образование, развитие речи.

Введение

Дошкольное образование в настоящее время преобразовывается во всестороннее развитие ребёнка на основе особых, специфических видов

деятельности, присущих дошкольникам. Поэтому мы считаем как никогда актуальной адаптацию и, возможно, упрощение, уже имеющихся и действующих методик и образовательных подходов. То есть, на практике мы получим более игровой и разносторонний вариант, приветствующий максимальную эксплуатацию инновационных и активных методов педагогического взаимодействия, более индивидуализированный и нацеленный на раскрытие потенциала каждого ребёнка. Такой методикой мы выбрали методику использования опорных сигналов Виктора Фёдоровича Шаталова.

Объект исследования: образовательно-воспитательный процесс в дошкольных учреждениях.

Предмет исследования: развитие речи детей дошкольного возраста посредством адаптированной методики В. Ф. Шаталова.

Цель: обосновать эффективность использования адаптированной методики В.Ф. Шаталова для развития речи детей дошкольного возраста.

Задачи:

- раскрыть сущность и содержание методики В. Ф. Шаталова;
- адаптировать и обосновать методику В. Ф. Шаталова под возрастные особенности детей дошкольного возраста для развития речи.

Результаты исследования.

Актуальность использования схем и знаковых моделей в работе для лучшего усвоения учебного материала детьми старшего дошкольного возраста состоит в том, что:

- во-первых, ребенок-дошкольник очень пластичен и легко обучаем, но для большинства детей дошкольного возраста характерна быстрая утомляемость и потеря интереса к занятию, которые легко преодолеваются повышением интереса через использование наглядного моделирования;
- во-вторых, использование символической аналогии облегчает и ускоряет процесс запоминания и усвоения материала, а так же формирует навыки практического использования приемов работы с памятью;
- в-третьих, применяя графическую аналогичность, дети дошкольного возраста учатся выделять главное, систематизировать, анализировать и синтезировать полученные знания [1].

В педагогической литературе имеются описания технологий обучения по конспектам опорных сигналов шаталовского типа по школьным учебным предметам: русскому языку (О. Н. Меженко), географии (М. С. Винокур), химии (С. М. Лысенко), биологии (Л. Д. Анисеева), немецкому языку (А. В. Чоботарь), старославянскому языку (С. Г. Шулешко), информатике (Т. Н. Поддубная) [2,3].

Привлечение ученика к изучению предмета, обучение его и воспитание – это основная идея методики В. Ф. Шаталова.

Цель методики:

1 Воспитание и формирование: мотивов учения, любознательности и познавательных интересов, чувства долга и ответственности за результаты учения, осознание себя личностью.

2 Учеба и познание: развитие способностей, знание, потребность в познании [4].

В. Ф. Шаталовым используется 4 вида мотивации:

- ориентация на результат;
- заинтересованность в процессе деятельности;
- заинтересованность в получении хорошей оценки;
- избегание неприятностей.

В основу своей методики В. Ф. Шаталов заложил: психологические законы восприятия информации, дидактические материалы (опорные конспекты), гуманное отношение к ученику – педагогику сотрудничества, подвижное оценивание, систематизацию информации, стройность и взаимосвязанность знаний, воспитание познавательной самостоятельности, укрепление в ученике чувства собственного достоинства и уверенности [4].

Метод В. Ф. Шаталова построен на следующих принципах: целостного восприятия информации, ограниченности восприятия информации, сотрудничества, бесконфликтности (особое оценивание), особого решения задач – сначала научить, потом спрашивать, учения с увлечением, максимализма, последовательности, здоровья, открытых перспектив.

Педагогика народного учителя работает эффективней, если ученика поддерживают и контролируют дома. Позитивное отношение к любым результатам учебы своего ребенка позволяет убрать страхи, добавить мотивации. Родители обязаны оказывать своему ребенку помощь, поддержку, уделять внимание, осуществлять контроль [5].

Главное отличие обучения В. Шаталова от других экспериментальных методик – это получение знаний от общего к частному. При этом используются опорные сигналы. Они являются средством подачи учебного материала. Листы опорных сигналов (некое хранилище) помогают воспринять много информации в целостности, при этом осмыслить и запомнить ее.

Компактные, необычные опорные сигналы, являющиеся основой методики В. Ф. Шаталова, вызывают живой интерес учащихся, побуждают их к активному труду, к поиску, обостряют внимание ко всем проблемам, которые оказываются в поле их активного восприятия [6,7].

Различного рода опорные сигналы, графические образы и схематические конструкции при изложении учебного материала с успехом применяются сейчас во всех учебных заведениях – от начальных школ до вузов [8].

Работа с опорными сигналами имеет четкие этапы и сопровождается еще целым рядом приемов и принципиальных методических решений.

Особенности содержания:

– Опора – ориентировочная основа действий, способ внешней организации внутренней мыслительной деятельности ребенка.

– Опорный сигнал – ассоциативный символ (знак, слово, схема, рисунок и т.п.), заменяющий некое смысловое значение. Опорный конспект – система опорных сигналов в виде краткого условного конспекта, представляющего собой наглядную конструкцию, замещающую систему фактов, понятий, идей как взаимосвязанных элементов целой части учебного материала [9].

В рамках нашего исследования мы решили адаптировать методику В. Ф. Шаталова для детей дошкольного возраста. Вместо ученика школы у нас ученик-ребенок дошкольного учреждения.

В дошкольных учреждениях, образовательно-воспитательная деятельность в рамках Государственного общеобязательного стандарта дошкольного воспитания и обучения строится на пяти образовательных областях. Для эксперимента методики мы выбрали образовательную область «Познание» и «Коммуникация».

Наиболее эффективными опорные сигналы и конспекты будут на организованной учебной деятельности по коммуникации и познанию, таких занятиях как естествознание, формирование элементарных математических представлений, конструирование, развитие речи, художественная литература, драма. Например, воспитатели и педагоги знают, как тяжело детям овладеть умением ролевого чтения, которое является частью навыка выразительного чтения. Дети путают роли, не могут понять, в какой момент следует читать слова автора, отвлекаются и теряются.

На занятиях по развитию речи можно применять опорные сигналы в виде схематичных рисунков. Особенно успешно этот приём действует тогда, когда дети готовят пересказ текста или заучивают стихотворения наизусть. Не ко всем стихотворениям можно нарисовать схематические рисунки, но иногда это удаётся очень хорошо [10].

Нами для развития речи детей были использованы сказки «Айога», а также «Снегирь и рябина». Целью работы было развитие умения пересказывать содержание сказки. Для этого были использованы традиционные методы объяснения, а также опорные конспекты для пересказа (рис. 1–2).



Рисунок 1 – Опорные сигналы к сказке Айога

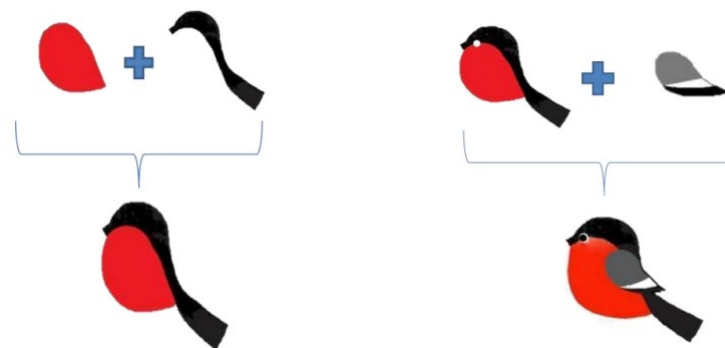


Рисунок 2 – Опорные схемы для самостоятельной работы детей

В конце занятия рассматриваются все работы.

Рефлексия.

Вопросы детям:

– С какой птицей мы сегодня познакомились? О какой птице сегодня была сказка?

– Сто вы узнали о снегире?

– Почему у него такой окрас?

Как мы ранее говорили, опорные сигналы позволяют детям быстро ориентироваться по тексту сказки, развивают память, мышление, а также позволяют правильно доносить свой пересказ.

Выводы

Применяя технологию опорных сигналов на своих занятиях, мы можем многократно повторять учебный материал, воспитывать у учащихся эмоциональность, развивать лаконизм речи, оригинальность мышления, интерес к чтению.

Когда ребенок отвечает на вопрос воспитателя, пользуясь опорой, снимаются скованность, страх ошибки. Схема становится алгоритмом рассуждения и доказательства, а все внимание направлено не на запоминание или воспроизведение заданного, а на суть, размышление, осознание причинно-следственных зависимостей и связей [11].

Таким образом, организация образовательно-воспитательного процесса дошкольного учреждения с использованием методики В. Ф. Шаталова может положительно повлиять на восприятие и запоминание информации.

Список использованных источников

1 **Канунникова, И. М., Анахина, Т. А., Васильева, С. Н.** Развитие связной речи у детей дошкольного возраста в процессе обучения рассказыванию с использованием схем и знаковых моделей // Воспитание и обучение : теория, методика и практика. Сборник материалов V Международной научно-практической конференции. – Чебоксары, 16 октября 2015. – С. 149–151.

2 **Меженко, О. Н.** Опорные конспекты на уроках языка // Русский язык и литература в средних учебных заведениях. – 1990. – № 1–12.

3 **Селевко, Г. К.** Энциклопедия образовательных технологий. В 2-х т. Т. 1. – М. : Народное образование, 2005.

4 <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5541>. [Электронный ресурс].

5 <http://www.studfiles.ru/preview/5873493>. [Электронный ресурс].

6 **Шаталов, В. Ф.** Педагогическая проза. – Архангельск : Северо-западное книжное издательство, 1990.

7 **Бекжанова, Н. Л., Богуш, Т. В.** Этапы использования опорных сигналов при изучении имени существительного в начальной школе // Гуманитарно-педагогическое образование. – С. 77–83.

8 **Серякова, С. Б.** Компетентность педагога : психолого-педагогические аспекты : Монография / С. Б. Серякова. – М. : «Прометей» МПГУ, 2008. – 232 с.

9 Педагогические технологии в современном образовательном процессе : Учебное пособие. – М. : Мир науки, 2016.

10 <https://urok.1sept.ru/articles/598795>. [Электронный ресурс].

11 **Лысенкова, С. Н.** Когда учиться легко. – М. : Педагогика, 1985.

References

1 **Kanunnikova, I. M., Anahina, T. A., Vasilyeva, S. N.** Razvitie svyaznoj rechi u detej doshkol'nogo vozrasta v processe obucheniya rasskazyvaniyu s ispol'zovaniem skhem i znakovyh modelej [Development of coherent speech in preschool children in the process of teaching storytelling using schemes and sign models]. In Education and training : theory, methodology and practice. Collection of materials of the international scientific and practical conference. – Cheboksary, october 16, 2015. – P. 149–151.

2 **Mezhenko, O. N.** Opornye konspekty na urokah yazyka [Basic notes on language lessons]. In Russian language and literature in secondary schools. – 1990. – № 1–12.

3 **Selevko, G. K.** Enciklopediya obrazovatel'nyh tekhnologij [Encyclopedia of educational technologies]. In 2 vols. 1. – Moscow : National education, 2005.

4 <https://pedsovet.su/publ/188-1-0-5541>. [Electronic resource].

5 <http://www.studfiles.ru/preview/5873493>. [Electronic resource].

6 **Shatalov, V. F.** Pedagogicheskaya proza [Pedagogical prose]. – Arkhangelsk : North-Western book publishing house, 1990.

7 **Bekzhanova, N. L., Bogush, T. V.** Etapy ispol'zovaniya opornykh signalov pri izuchenii imeni sushchestvitel'nogo v nachal'noj shkole [Stages of using reference signals in the study of the noun in primary school]. In Humanitarian and pedagogical education. P. 77–83.

8 **Seryakova, S. B.** Kompetentnost' pedagoga: psihologo-pedagogicheskie aspekty: monografiya [Competence of a teacher : psychological and pedagogical aspects : Monograph]. – Moscow : «Prometeus» MPSU, 2008. – 232 p.

9 Pedagogicheskie tekhnologii v sovremennom obrazovatel'nom processe [Pedagogical technologies in the modern educational process] : Textbook – Moscow : The world of science, 2016.

10 <https://urok.1sept.ru/articles/598795>. [Electronic resource].

11 **Lysenkova, S. N.** Kogda uchit'sya legko [When it is easy to learn]. – Moscow : Pedagogika, 1985.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

М. О. Искакова, Г. А. Куребаева, Г. А. Шаяхметова

В. Ф. Шаталов әдістемесі арқылы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу қабілетін дамыту

Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.
Материал 15.12.20 баспаға түсті.

М. О. Iskakova, G. A. Kurebayeva, G. A. Shayakhmetova

Language development of preschool children by means of V. F. Shatalov's method

Shakarim University of Semey,
Republic of Kazakhstan, Semey.
Material received on 15.12.20.

Бұл мақалада авторлар В. Ф. Шаталов әдістемесінің мәні мен мазмұнын ашуға және сипаттауға тырысты. Мақалада тірек белгілерін қолдану кезеңдері, мазмұны, принциптері сипатталған. «Тірек», «тірек жазбалар» сияқты ұғымдар ашылды. Сондай-ақ, мақалада В. Ф. Шаталовтың оқушыларының әртүрлі сабақтарда тірек жазбаларды қолдану бойынша талдау жасалды. Бұдан әрі мақалада авторлар мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеуді қарастырды. Мектепке дейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартында сипатталған мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеудің бес білім беру саласы қарастырылды. Әрі қарай мақалада В. Ф. Шаталовтың мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеуін дамытудың тиімді әдісі ретінде бейімделген әдістемесі сипатталған. Мектеп жасына дейінгі балалардың оқу материалын жақсы игеруі үшін жұмыста схемалар мен тірек модельдерді қолданудың өзектілігі сипатталған. Сабақта тірек жазбалар технологиясын қолдану оқу материалын бірнеше рет қайталауға, оқушылардың эмоционалдылығын арттыруға, сөйлеу лаконизмін, ойлаудың өзіндік ерекшелігін, оқуға деген қызығушылығын дамытуға мүмкіндік беретіні атап өтілді. Бала тірек жазбаларын қолдана отырып тәрбиешінің сұрағына жауап бергенде қателесуден қорқуы жойылады, бұл өз кезегінде біз ұсынған В. Ф. Шаталовтың бейімделген әдісінің тиімділігін дәлелдейді.

Кілтті сөздер: әдістеме, тірек жазбалар, В. Ф. Шаталов, мектепке дейінгі білім беру, сөйлеуді дамыту.

In this article, the authors attempt to reveal and describe the essence and content of V. F. Shatalov's method. The stages, content, and principles of using reference signals are described. Such concepts as «support» and «reference notes» are revealed. The article also provides an analysis of the activities of V. F. Shatalov's students in the use of reference signals in various lessons. Further in the article, the authors consider preschool education and upbringing. Five educational areas of preschool education and upbringing described in the State mandatory standard of preschool education are considered and revealed. Further, the article describes V. F. Shatalov's method adapted for preschool age as an effective method of speech development in preschool children. The article describes the relevance of using schemes and iconic models in the work for better learning of educational material by preschool children. It is emphasized that the use of the technology of reference signals in the classroom allows you to repeatedly repeat the educational material, educate students' emotionality, develop laconism of speech, originality of thinking, and interest in reading. When the child answers the question of the teacher, using the support, the stiffness and fear of mistakes are removed, which in turn proves the effectiveness of the adapted V. F. Shatalov method proposed by us.

Keywords: methodology, reference signals, V. F. Shatalov, preschool education, speech development.

<https://doi.org/10.48081/QVEB8088>

**D. I. Kabenov¹, Zh. E. Bazar², Y. S. Akhmetov³,
R. S. Kuanysheva⁴**

^{1,2,3}Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

⁴Toraigyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

ASPECTS OF PEDAGOGICAL CONTROL AND EVALUATION OF THE QUALITY OF EDUCATION

The article considers aspects of pedagogical control and quality of education. The problem of quality of education as a problem of control and evaluation of educational activities. The article defines the quality of education from the point of view of its application in various spheres of human activity. We have developed a policy framework for monitoring and evaluating educational activities as part of the global reform of the education systems of our countries. These countries have started to define norms (standards) in the development of training programs, which is an important stage of national policy in the field of education and quality control as an integral part. These norms (standards) are a necessary basis for defining the goals of education, creating a single pedagogical space in the country, which will ensure a uniform level of General education received by young people in different types of educational institutions.

Keywords: control, quality, evaluation, education, training program.

Introduction

Each subject of the educational process (teacher, students, parents, administration, etc.) is interested in ensuring the quality of education.

Various, often contradictory, values are attributed to quality:

- *parents*, for example, can relate the quality of education to the development of their children's personality,
- quality for *teachers* can mean having a quality curriculum provided with educational materials.
- for *students*, the quality of education is undoubtedly linked to the school climate,

- for *business* and *industry*, the quality of education correlates with the life position, skills and knowledge of graduates,

- for *society*, quality is associated with those values and, more broadly, the values of students that will find expression, for example, in their civic position, in the technocratic or humanistic orientation of their professional activities.

Concept of the quality of education

Some misunderstanding of the meaning of quality is reinforced by the fact that it can be used as an absolute or relative concept. Quality in the ordinary, everyday understanding is used mainly as an absolute concept. People use it, for example, when describing expensive restaurants (quality of services) and luxury cars (quality of products).

When used in a household context, items that are given a qualitative assessment from the point of view of an absolute concept represent the highest standard that cannot, as is tacitly assumed, be surpassed. High-quality products include perfect items made without limiting the cost of them. Rarity and high cost are two distinctive features of this definition. In this sense, quality is used to reflect status and excellence. Ownership of «quality» items sets their owners apart from those who can't afford to own them.

When used in an educational context, the concept of «quality» takes on a significantly different meaning. The absolute concept of «high quality» has nothing to do with the quality management system in education. However, discussions on quality management often raise the question of its absolute value, which has an aura of luxury and high status. This idealized use of the concept can be useful for public relations and can help an educational institution improve its image. It also demonstrates the value of quality improvement as a commitment to the highest standards.

Quality can also be used as a relative concept. In this case, quality is not an attribute of the product or service. It is something that is attributed to it. Quality can be judged when a product or service meets the requirements of its corresponding standards or specification.

Quality itself cannot be the end result. It is only a means by which the final product meets the standard. A quality product or service when considering quality as a relative concept is not necessarily expensive or inaccessible, beautiful or faceless. Also, it may not be special, but be ordinary, banal and familiar. Slide projectors, ballpoint pens, and school supply services can demonstrate quality if they meet simple but critical standards.

They must correspond to what they are intended for and meet the requirements of the consumer. In other words, they must meet the intended goals.

Quality as a relative concept has two aspects:

- the first is compliance with standards or specifications,
- the second is compliance with the consumer's needs.

The first «fit» often means «fit for purpose or application». Sometimes it is called quality from the manufacturer's point of view. The quality of a product or service is defined by the manufacturer as the product or service it produces that constantly meets the requirements of standards or specifications. Quality is demonstrated by the manufacturer in the form of a system known as a quality assurance system, which makes it possible to continuously produce products or services that meet a specific standard or specification. Products demonstrate quality for as long as the manufacturer requires them to do so.

However, who should decide whether the services of a school or University are of high quality? The reason for raising this question is that the views of the manufacturer and the consumer do not always coincide. It often happens that excellent and useful products or services are not perceived by consumers as having quality. This problem is particularly acute in the field of education. The refusal of a single state system of education, many long-established traditions and the introduction of new (testing for admission to the universities instead of the traditional exams, lengthening the time of schooling, to develop the system of non-state education, etc.) brings the problem of education quality in a number of important state and public problems.

Monitoring and evaluation of educational activities of the education system

Today, most countries of the world, including Kazakhstan, have developed a policy framework for monitoring and evaluating educational activities as part of the global reform of their countries' education systems. These countries have started to define norms (standards) in the development of training programs, which is an important stage of national policy in the field of education and quality control as an integral part. These norms (standards) are a necessary basis for defining the goals of education, creating a single pedagogical space in the country, which will ensure a uniform level of General education received by young people in different types of educational institutions.

It should be noted that there is a fundamental contradiction in this area: on the one hand, the autonomy of educational institutions and teaching staff from the state in determining training programs is significantly expanded; on the other hand, the autonomy of educational institutions and teachers may conflict with the systematic process of evaluating the results of their activities on the part of the state.

The success of the new education policy is linked to the socio-economic processes taking place in society. Indeed, openness, sharing of responsibilities, the right to diversity, and matching supply to needs are the principles that must first

be introduced and implemented in the political and economic sectors in order to be applied later in education.

When assessing the quality of education, the following provisions should be highlighted:

Assessment of the quality is not limited to testing students' knowledge (although this remains one of the indicators of the quality of education).

Assessment of the quality of education is carried out in a comprehensive manner, considering the educational institution in all areas of its activities.

Quality assurance or quality management, which is solved primarily by using quality monitoring, means step-by-step monitoring of the product receipt process to make sure that each of the production stages is performed optimally, which in turn theoretically prevents the output of low-quality products.

Taking into account the above-mentioned concepts, we can say that the following elements are part of the system of monitoring the quality of education:

- setting standard and operationalization: defining standards;
- operationalization of standards in indicators (measured values);
- setting a criterion by which it is possible to judge the achievement of standards,
- data collection and evaluation: data collection; evaluation of results,
- actions: taking appropriate measures, evaluating the results of the measures taken in accordance with the standards.

Monitoring of the quality of education can be carried out directly in the educational institution (self-certification, internal monitoring) or through a service external to the educational institution, approved, as a rule, by state bodies (external monitoring).

When forming educational standards, it is advisable to be guided by a pluralistic vision of the content and purpose of the standards (both the standards of the content of education and the standards of the final result that is achieved by students). Standards related to the conditions that ensure the successful implementation of standards are defined as standards for ensuring the «process» of education. An example of such standards is the availability of the necessary number of textbooks and qualified teachers, the appropriate material and technical support for the educational process, etc.

Thus, education is supposed to be evaluated as the result and process of each educational institution's activity by monitoring the level of knowledge and skills of students (both by the teaching staff and external, state bodies), and by monitoring and evaluating the activities of teachers.

We will speak specifically about quality control of education as a control of learning by teachers. Let's just say a few words about the evaluation of the teaching staff.

There is no doubt that there is a link between the educational level of a teacher and the results achieved by his or her students; moreover, this is the easiest, simplified, and at the same time dangerous way to determine whether a teacher is suitable for his or her position. It is necessary to take into account that teachers and educational institutions are only an element of the educational system, and, quite possibly, not the most influential among the many others on which the student's educational achievements depend. Therefore, when understanding the need to evaluate the teacher's performance to control the quality of education, it is important to remember that this element has less impact on academic and educational achievements than the family environment or individual characteristics of the student (inclinations, motivation, etc.).

Conclusions

In conclusion, it can be argued that the quality of education is achieved not in one day, but by a systematic approach from the state. Quality does not appear suddenly. It must be planned. Planning the quality of education is associated with the development of a long-term direction of the educational institution. Strong strategic planning is one of the most important factors for the success of any institution in the education system.

The main goals of strategic planning are determined not only by developing a General plan for the development of an educational institution for a certain time period, but also by understanding and reviewing the main directions of educational services provided by this educational institution, and their compliance with the needs of consumers and forecasting the development of society in the near and distant future.

References

- 1 **Markov, N. S.** Tematicheski control : Sistema ocenki kachestva zhnani uchasihsya [Thematic control : a system for assessing the quality of students' knowledge]. Head Teacher for school administration. – 2014. – No. 7. – P. 40–52
- 2 **Lobashev, V. D.** Socialno-psihologicheskie aspekty kontrolya zhnani [Socio-psychological aspects of knowledge control]. Education in a modern school. – 2016. – No. 3. – P. 30–39.
- 3 **Smirnov, S. A.** Pedagogika : pedagogicheskie teorii, sistemy, tehnologii. [Pedagogy : pedagogical theories, systems, and technologies] : [Textbook]. Ed. Under the editorship of S. A. Smirnova. – Moscow, 1998.

- 4 **Bespalko, V. P.** Instrumenty diagnostiki kachestva zhnani uchashihhsya. [Tools for diagnosing the quality of students' knowledge]. In School technologies. – 2006. – No. 2. – P. 138–150.
- 5 **Krasnovsky, E. A.** O edinoi sisteme kontrolya uchebnoi podgotovki shkolnikov [On the unified system of control over the training of schoolchildren]. In Evaluation of the quality of education. – 2008. – No 4. – P. 47–51.
- 6 **Reese, M., & Levy, R.** Assessing the future : E-portfolio trends, uses, and options in higher education. Boulder, CO : EDUCAUSE Center for Applied Research. Research Bulletin, Issue 4. – 2009. – P. 31–36.
- 7 **Amonashvili, Sh. A.** Obuchenie. Ocenka. Otmетки [Training. Assessment. Mark]. – Moscow : Knowledge, 1980.
- 8 **Feldman, Ya. A.** Kachestvo obrazovaniya i komputery [Text] / [The quality of education and computers]. In IT innovations in education. – Moscow, 2005. – P. 227–229.
- 9 **Avanesov, V. S.** Opredelenie zhnaniy shkolnikov s pomoshchiu testov [Determining the knowledge of schoolchildren using tests]. Ed. V. S. Avanesov. [Electronic resource]. – Access mode: www.botik.ru/~mupc/27.11.2002/mogilev2/mogilev2.htm.
- 10 **Anfilatov, V. S.** Sistemnyi analiz v upravlenii [Text] [System analysis in management [Text] : Textbook. manual. Ed. V. S. Anfilatov, A. A. Emelyanov, A. A. Kukushkin. – Moscow : Finance and statistics, 2003. – P. 368.

Material received on 15.12.20.

Д. И. Қабенов¹, Ж. Е. Базар², Е. С. Ахметов³, Р. С. Қуаньшиева⁴

Педагогикалық бақылау және білім сапасын бағалау аспектілері

- ^{1,2,3}Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;
 - ⁴Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
- Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Д. И. Кабенов¹, Ж. Е. Базар², Е. С. Ахметов³, Р. С. Куаньшиева⁴

Аспекты педагогического контроля и оценки качества образования

- ^{1,2,3}Павлодарский педагогический университет, Республика Казахстан, г. Павлодар;
 - ⁴Торайғыров университет, Республика Казахстан, г. Павлодар.
- Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Мақалада педагогикалық бақылау және білім сапасы аспектілері қарастырылған. Білім сапасы проблемасы білім беру қызметін бақылау мен бағалау проблемасы ретінде. Мақалада білім сапасы оны адам қызметінің әр түрлі салаларында қолдану тұрғысынан анықталған. Біз елдеріміздің білім беру жүйелерін жаһандық реформалау шеңберінде білім беру қызметін бақылау мен бағалаудың саяси негізін жасадық. Бұл елдер білім беру саласындағы ұлттық саясаттың маңызды кезеңі және сапаны бақылау құрамды бөлігі болып табылатын оқыту бағдарламаларын әзірлеу кезінде нормаларды (стандарттарды) анықтай бастады. Бұл нормалар (стандарттар) білім берудің мақсаттарын айқындаудың, республикада біртұтас педагогикалық кеңістікті құрудың қажетті негізі болып табылады, бұл әр түрлі типтегі оқу орындарында жастардың алатын Жалпы білімінің бірыңғай деңгейін қамтамасыз етеді.

Кілтті сөздер: бақылау, сапа, бағалау, білім беру, оқыту бағдарламасы.

В статье рассматриваются аспекты педагогического контроля и качества образования. Проблема качества образования как проблема контроля и оценки образовательной деятельности. Дается определение качества образования с точки зрения ее применение различной сфере человеческой деятельности. Выработаны основы политики контроля и оценки образовательной деятельности в рамках глобальной реформы систем образования своих стран. Эти страны приступили к определению норм (стандартов) при разработке программ обучения, что является важным этапом национальной политики в области образования и контроля его качества как составной части. Эти нормы (стандарты) являются необходимой основой для определения целей образования, создания единого в стране педагогического пространства, благодаря которому будет обеспечен единый уровень общего образования, получаемого молодыми людьми в разных типах образовательных учреждений.

Ключевые слова: контроль, качество, оценка, образование, программа обучения.

FTAMP 14.15.01

<https://doi.org/10.48081/CLDW2173>**Ю. Н. Камалов, Ф. А. Курабаева, П. Н. Балташева**

М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ НЕГІЗІНДЕГІ КӨРКЕМ ЕҢБЕК ПӘНІ

Мақалада авторлар Көркем еңбек пәнінің маңызын, оның даму тарихын және қазіргі күйжайын қарастырған. Көркем еңбек пәні оқушылардың шығармашылықпен жұмыс жасап, дағдыларын дамытып, қалыптастыру үшін қажет және де оқушыларға қол еңбегін үйрету арқылы, қол құралдармен жұмыс жасау барысында олардың пәнге деген қызығушылықтарын, шығармашылық еңбекке деген сүйіспеншілігін, эстетикалық тәрбиесін, дағдыларын қалыптастыру маңыздылығына сипаттама берілген. Мақалада жаңартылған білім беру мазмұны, оның міндеті, жүзеге асыруға дайындау барысы, болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін конструкциялау мен модельдеу, конструкторлық-технологиялық іс-әрекетке кәсіби даярлығы мазмұнын жетілдірудің маңызды тұжырымдамалық бағыты қарастырылған. Сонымен қоса, бағыттың жүзеге асуын ғалымдар конструкторлық-технологиялық іс-әрекетті жобалау саласындағы болашақ мамандардың шығармашылық даярлығымен, кәсіби даярлықтың мазмұны мен мақсатты бағыттылығын анықтайтын сыртқы факторлардың бірі – болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін интеллектуалдық және пәндік-түрлендіргіш (жобалық) іс-әрекет бірлігін жүзеге асыратын қазіргі жасампаз еңбек түрлеріне белсенді араласуға алғышарттары қарастырылған.

Болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін кәсіби даярлықтың мазмұны мен мақсатты бағыттылығын анықтайтын сыртқы факторлардың бірі – болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін интеллектуалдық және пәндік-түрлендіргіш (жобалық) іс-әрекет бірлігін жүзеге асыратын қазіргі жасампаз еңбек түрлеріне белсенді араласуға алғышарттары қарастырылған.

Кілтті сөздер: көркем еңбек, білім беру, жаңартылған білім беру мазмұны, қол өнер, дизайн, шығармашылық, технология, оқу

бағдарламасы, үй мәдениеті, сәндік-қолданбалы өнер, мәдениет, өнер, шеберлік, көркемдік талғам, эстетикалық тәрбие.

Кіріспе

Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Күллі жер жүзі біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемде бағыты әлі бұлыңғыр, жаңа тарихи кезең басталды. Күн санап өзгеріп жатқан дүбірлі дүниеде сана-сезіміміз бен дүниетанымымызға әбден сіңіп қалған таптаурын қағидалардан арылмасақ, көш басындағы елдермен тереземізді теңеп, иық түйістіру мүмкін емес. Өзгеру үшін өзімізді мықтап қолға алып, заман ағымына икемделу арқылы жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойға сіңіруіміз керек... Әжептәуір жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады. Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу» – делінген [1].

Бүгінгі таңда халықтың дәстүрлі өнерін жандандыруға, тәрбие мүмкіндіктерін пайдалануға көп көңіл бөлінеді. Тәуелсіз мемлекеттің болашағы ұрпақтардың рухани байлығы мен мәдениетіне, саналы ұлттық ойлауы мен біліміне, іскерлігі мен кәсіби шеберлігіне байланысты.

Зерттеудің нысаны: көркем еңбек пәні

Зерттеудің пәні: оқытудың жаңартылған білім беру мазмұны

Мақсаты: Көркем еңбек пәнінде ұлттық тәрбиелік мәні көптеген ғылыми және педагогикалық еңбектерге негізделген жалпы білім беретін мектептердің оқу үдерісінде халықтық қолданбалы өнер дәстүрлерін оқушылардың дүниетанымдық қабілеттерін, шығармашылық қызметін, іскерліктері мен қызығушылықтарын қалыптастыру кезеңдерін қарастыру қажеттігі.

Міндеттері:

– жаңартылған білім беру мазмұны негізіндегі көркем еңбек пәнінің қажеттілігін анықтау;

– оқушыларды ұлттық өнерге баулуды, оларды өз халқының рухани мұрасына, оның ұлттық мәдениетіне, ұлттық өнердің салт-дәстүрлеріне баулу.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Жалпы білім беретін мектептердің оқу үдерісінде халықтық қолданбалы өнер дәстүрлерін пайдалануға негізделі отырып, ұлттық тәрбиелік мәні көптеген ғылыми және педагогикалық еңбектерге негізделген, ғалымдар мен педагогтар Б. Әлмұхамбетов, Ж. Балкенов, А. Камаков, О. Сатқанов және т. б. оқушылардың дүниетанымдық қабілеттерін, шығармашылық

қызметінің нысандары мен әдістерін, іскерліктері мен қызығушылықтарын қалыптастыру кезеңдерін егжей-тегжейлі қарастырған [2].

Жоғары оқу орындарының ғылыми әдебиеттері мен бағдарламаларын, қолөнер мамандықтарын және тәжірибелі педагог-мамандардың пікірлерін талдау бұл проблеманың соңына дейін әзірленбегенін көрсетеді. Мұндай жағдай оқушыларды ұлттық өнерге баулуды, оларды өз халқының рухани мұрасына, оның ұлттық мәдениетіне, ұлттық өнердің салт-дәстүрлеріне баулуды талап етеді.

Осыған байланысты қазіргі заманғы білім берудің өзекті міндеті-көркем жұмыс сабақтарында материалдарды қолмен өңдеу процесінде студенттердің дағдыларын қалыптастыру және дамыту, шығармашылық қызметке дайындық.

Осыған байланысты мектепте «көркем еңбек» пәні ерекше орын алады. Өйткені, бұл сабақта студенттер шығармашылықпен жұмыс істейді, өз дағдыларын дамытады және қалыптастырады [3].

Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын, шығармашылыққа деген сүйіспеншілігін, эстетикалық тәрбиені, қол еңбегін оқыту арқылы қол құралдарымен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру әр мұғалімнің кәсіби міндеті болып табылады.

Қазіргі уақытта көркем еңбек пәні бойынша педагогикалық мамандарды кәсіби даярлаудың жүйесі нәтижелі бір жолға қойылмаған. Дегенімен, жаңартылған білім беру мазмұнында көркем еңбек пәні кіріктіріліп оқытылып жатыр. Бейнелеу өнері және сызу, технология пәндерін оқытатын жан жақты кәсіби дайындықтан өткен мамандар қажет. Осыған байланысты, болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін кәсіби даярлау қажеттілігі және оны жүйелі жүзеге асырудың теориялық-әдіснамалық тұрғыдан жеткілікті деңгейде негізделмеуі, болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін жаңартылған білім мазмұны негізінде кәсіби даярлаудың мүмкіндіктері мен оларды пайдалануға байланысты әдістеменің жеткіліксіздігі, болашақ көркем еңбек пәні мұғалімдерін кәсіби даярлаудың, мұғалім мен оқушылардың жаңартылған білім мазмұны негізінде әдістемелік тұрғыдан кешенді қамтамасыз ету мәселелері туындауда.

Интеграция дегеніміз – (латын тілінен *integratio*) – қалпына келтіру, толықтыру, ал (*integer*) – толық, бүтін деген ұғымды білдіреді және де жеке дифференциалданған бөліктердің атқаратын жүйесін, ғылымдағы байланысты, яғни пәндердің бір-біріне жақындығын, ұқсастығын білдіреді [4].

Демек, көркем еңбек пәні деп бейнелеу өнері және технология пәндерін біріктіріп, тұтас бір пән ретінде қабылдануда. Себебі, технология пәнінде қандай да бір тақырыпты таңдасақ, оның алдымен суретін, бейнесін

саламыз, атап айтатын болсақ, кез келген бұйымды жасап шығару керек болса, ең алдымен елестетеміз оны, не болмаса суретіне қарап орындаймыз. Сонымен қоса, көркем еңбек пәні қолдың сенсорлық қозғалысы және қолдың буындары үшін өте маңызды. Көркем еңбек пәнінде қандай да бір бұйымды жасап шығару үшін міндетті түрде оның көркемдік жағын қарастырамыз, оның сырт-пішініне, әдемілігіне, әрбір бөлшектерінің құрылысына, сипатына мән береміз. Көркем еңбек пәнінің оқушылардың технологиялық мәдениетін, техникалық-технологиялық құзыреттіліктерін, еңбекке баулу, кәсіби өзін-өзі анықтау, жүзеге асыру және шығармашылықтарын дамытуда рөлі айрықша депайтуға болады [5].

Көркем еңбек пәнінде оқушылар көркем материалдарды меңгеріп, еңбек әрекетінің және бейнелеу өнерінің технологиясын үйренеді. Олар оны зерттей отырып, бұйымның қасиеті мен сапасын анықтай алады. Сонымен қатар, өзінің қоршаған ортасын жан-жақты зерттей отырып, түрлі суреттер салып, оның құрылысын құрастырады немесе оның бейнесін мүсіндей отырып, дайын бұйым шығарады. Және де олардың назарын қоршаған ортадағы адамдардың кәсібіне, мысалы, суретшілерге қажетті іскерліктер: өмірді суретші көзімен көре білу, әрбір көрген затты көңілмен қабылдау, адамның ісіне, табиғаттың әсемдігін түсіне білуді үйрету. Осыған байланысты әрбір педагог оқушылардың көркемдік-эстетикалық тәрбиесінде тарихи-мәдени мұраны, оның ішінде халықтың сәндік-қолданбалы өнерін мақсатты түрде пайдалана білуі тиіс. Өйткені, формасы мен мазмұны бойынша түсінікті сәндік-қолданбалы өнер оларда сұлулық сезімін дамытуға күші бар. Бұл оқушыларға туған және басқа халықтардың ұлттық мәдениетін игеруге, барлық дәуірлердің шығармашылығы үшін сұлулық пен шеберлік идеясын қалыптастыруға көмектеседі [6].

Қорытынды

Сайып келгенде, көркем еңбек пәнінде оқушылар бойында мәдени құндылықтарды қалыптастыру үшін біздер ағашты ұлттық элементтері бар бұйымдар дайындау үдерісінде кең түрде қолдануымыз және мектепте оқу – тәрбие үдерісінде тиімді пайдалана алатын кәсіби мамандар қажет [7].

Сәндік-қолданбалы өнердің бағыттарын, композициялық құрылысын, шикізат объектілерінің типін, сәндік сұлулығын көрнекі көрсететін және дәлелдейтін өнер туындылары, қолдан жасалған бұйымдар, заттардың өздері туралы мәдени мұраны, сәндік-қолданбалы, көркем-эстетикалық білімді дамыту. Өнер объектілерінің эстетикалық сұлулығына және олардың үйлесімдеріне-күнделікті өмірде практикалық қолдану саласының формасына, түріне, композициялық экспрессивтілігіне және ажырамас тұтастығына ғылыми-теориялық зерттеу жүргізу қажет [8].

Осындай көлемді, ауқымды мәселелердің, өнер мұраларының тек қана үй тұрмысына, шаруашылық қажетіне, адамның тәжірибелік пайдасына, ғана керек деп қана қараудың қате түсінік, тарөрістілік, шешімін таппаған ой. Оның себебі, қол өнер заттарының өмірде тұрмыста қолданудан басқа да, эстетикалық әсемдік сипаты, көркемдік бейнелері, туынды образдарының көрерменге тұтынушыға шынайы беретін әсері айғақ [9].

Бұның бәрін ғылыми тұрғыдан дәлелдеу, ажырату біздің ғалымдардың, өнер теориясының тарихын зертеушілерінің, практикалық тәжірибе негізінде суретші-шебер мамандарының үлесі болып табылады [10].

Қазіргі уақытта қолданбалы өнердің сан алуан түрлерін қолдана отырып, түрлі бұйым дайындау арқылы білім алушылардың көркемдік талғамын, шығармашылық қабілеттерін, ақыл-ой дамуын, тәзімділігін, ұқыптылығын т.б. тұлғалық сезімдік қасиеттерін дамытуға болады.

Яғни, көркем еңбек сабақтарында көркемдік материалдарды қолдану қазақ халқының қолөнер саласындағы таптырмас құрал болып табылады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Назарбаев, Н.Ә. Қазақстанның үшінші жаңғыруы : жаһандық бәсекеге қабілеттілік // Қазақстан халқына Жолдауы – Астана : Ақорда, 2017.

2 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 23 тамыздағы № 1080 (РК МЖМС 1.4.002-2012) қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әзірленген;

3 Көркем еңбек (Визуалды өнер және технология). Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында негізгі орта білім беру деңгейінің 5–9 сыныбына арналған оқу бағдарламасы – Астана, 2016. – 111 б.

4 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2016 жылғы 23 тамыздағы № 1080 (РК МЖМС 1.4.002-2012) қаулысымен бекітілген Орта білім берудің (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім беру) мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес әзірленген.

5 Садықов, Т. С., Әбілқасымова, А. Е. Жоғары мектепте оқытудың дидактикалық негіздері: оқу құралы. – Алматы : Ғылым, 2003. – 187 б.

6 Суретшілер табиғатпен сырласуды қойды. //Алаш айнасы : Республикалық қоғамдық-саяси ақпараттық газет. – 2009, 21 сәуір.

7 Әбиев, Ж. Еңбек тәрбиесінің педагогикалық негіздері. – Алматы : Рауан, 2007. – 166 б.

8 Камалов, Ю. Н., Балташева, П. Н. Көркем еңбек пәнінде оқушылардың шығармашылығын дамыту. ҚР қол өнер саласының қас шебері

Б. Симованың «Өмірім – өнерім» атты аймақтық ғылыми практикалық конференциясының материалдары. – Шымкент, 2018.

9 **Жолдасбекова, С. А.** Еңбек технологиясы және кәсіпкерлік мұғалімін кәсіби даярлау : Монография / С. А. Жолдасбекова. – Алматы : Әрекет-Print, 2008. – 330 б.

10 **Жолдасбаева, С. А.** Қазақстан Республикасы жалпы орта білім беретін мектеп оқушыларының көркем шығармашылығын дамыту // Мектептегі технология. – № 6. – 2009. – Б. 15–18.

References

1 **Nazarbaev, N. A.** Tret'ya modernizatsiya Kazakhstana: global'naya konkurentosposobnost' // Poslaniye narodu Kazakhstana [The third modernization of Kazakhstan : global competitiveness // Message to the people of Kazakhstan]. – Astana : Akorda, 2017.

2 Gosudarstvennyy obshcheobyazatel'nyy standart srednego obrazovaniya (nachal'nogo, osnovnogo srednego, obshchego srednego obrazovaniya), utverzhdenyy Postanovleniyem Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 23 avgusta 2016 goda № 1080 (GOSO RK 1.4.002-2012) [State compulsory standard of secondary education (primary, basic secondary, general secondary education), approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2016 No. 1080 (GOSO RK 1.4.002–2012)]

3 Khudozhestvennyy trud (vizual'noye iskusstvo i tekhnologiya). Uchebnaya programma dlya 5–9 klassov urovnya osnovnogo srednego obrazovaniya v ramkakh obnovlennogo soderzhaniya srednego obrazovaniya [Artistic work (visual art and technology). Curriculum for grades 5-9 of basic secondary education within the updated content of secondary education]. – Astana, 2016. – 111 p.

4 Zakon Respubliki Kazakhstan «Ob obrazovanii» // Uchitel' Kazakhstana [Law of the Republic of Kazakhstan «On Education» // Teacher of Kazakhstan]. 2007. – № 2.

5 **Sadykov, T. S., Abylkasymova, A. E.** Didakticheskiye osnovy obucheniya v vysshey shkole : Uchebnoye posobiye [Didactic basics of higher education : Teaching aid] [Text]. – Алматы : Gylym, 2003. – 187 p.

6 Khudozhniki perestali obshcheniye s prirodoy. // Alash aynasy : Respublikanskaya obshchestvenno-politicheskaya informatsionnaya gazeta [Artists stopped communicating with nature // Alash Aynasy : Republican social-political information newspaper]. – 2009, April 21st.

7 **Abiev, G.** Pedagogicheskiye osnovy trudovogo vospitaniya [Pedagogical foundations of labor education] [Text]. [Electronic resource]. – Алматы : Rauan, 2007. – 166 p.

8 **Kamalov, Yu. N., Baltasheva, P. N.** Development of students' creativity in the subject of artistic work [In Materials of the regional scientific and practical conference by the master of Applied Arts of the Republic of Kazakhstan B. Simova]. – Shymkent, 2018.

9 **Zholdasbekova, S. A.** Professional training of a teacher of Labor technology and entrepreneurship : Monograph. – Алматы : Action-Print, 2008. – 330 p.

10 **Zholdasbayeva, S. A.** Development of artistic creativity of students of general secondary schools of the Republic of Kazakhstan // [In Technology at school]. – No. 6. – 2009. – P. 15–18.

Материал 15.12.20 баспаға түсті.

Ю. Н. Камалов, Ф. А. Курабаева, П. Н. Балташева

Художественный труд в рамках обновленного содержания образования

Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова,
Республика Казахстан, г. Шымкент.

Материал поступил в редакцию 15.12.20.

Y. Kamalov, F. Kurabaeva, P. Baltasheva

Artistic work within the framework of the updated educational content

M. Auezov South Kazakhstan State University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent.

Material received on 15.12.20.

В статье рассматривается цель обновленной образовательной программы «Художественный труд», содержание и средства обучения, методическое обеспечение образовательной программы «Художественный труд», а также подготовка кадров к предмету художественный труд в соответствии современным образовательным технологиям, развитие творческих способностей учеников на уроке художественный труд. А также в статье рассматривается интеграция предметов технология и изобразительное искусство и черчение в единый предмет «Художественный труд». В статье рассматриваются важнейшие концептуальные направления совершенствования содержания обновленного содержания образования, его задачи, курс подготовки

к реализации, проектирование и моделирование будущего учителя художественного творчества, профессиональная подготовка к проектно-технологической деятельности. В то же время реализация данного направления обусловлена творческой подготовкой будущих специалистов в области проектно-технологической деятельности ученых, одним из внешних факторов, определяющих содержание и цель профессиональной подготовки, - предпосылками активного участия будущих учителей художественного творчества в современных творческих видах деятельности, реализующих единство интеллектуальной и предметно-преобразующей (проектной) деятельности. Одним из внешних факторов, определяющих содержание и целевую направленность профессиональной подготовки будущих учителей художественного творчества, являются предпосылки активного участия будущих учителей художественного творчества в современных творческих видах деятельности, реализующих единство интеллектуальной и предметно – преобразующей (проектной) деятельности.

Ключевые слова: художественный труд, программа обновленного образования, визуальное искусство, творчество, дизайн, технология, учебная программа, культура дома, декоративно-прикладное искусство, культура, профессионализм, художественный вкус, эстетическое воспитание.

The article discusses the purpose of the updated educational program «Art labor», the content and means of training, methodological support of the educational program «Art labor», as well as training for the subject of art work. The article considers the integration of objects technology and visual arts and drawing into a single object «Art work», as in the subject of technology, if we choose a topic or product, we first draw it mentally in the head, represent it or perform it on the finished drawing, sketch.

Also, the article discusses the acquaintance of students with the spiritual values of their people, their national culture by customs and national traditions of art, teaching methods of national art, as well as the life of the Kazakh people, economy, in the craft industry the importance of making wood products with elements of Kazakh national culture. At the same time, the article examines the content of the visual art section, the content of the decorative arts and crafts section, the content of the design and technology section, the content of the culture section at home, the content section of the food culture, the development and analysis of

students' skills using artistic methods of art and design, the acquisition of experience using information -communicative technologies in educational activities, the development of critical thinking and creative abilities of students. The article considers the integration of objects technology and visual arts and drawing into a single object «Artwork», as in the subject of technology, if we choose a topic or product, we first draw it mentally in the head, represent it or perform it on the finished drawing, sketch.

Keywords: art labor, the program of updated education, visual art, creation, design, technology, educational programme, house culture arts and crafts, culture, professionalism, artistic taste, aesthetic education.

МРНТИ 14.07.07

<https://doi.org/10.48081/YBUZ4977>

**А. Б. Карабалаева¹, С. Ж. Ибадуллаева²,
С. В. Суматохин³, Ш. Б. Абилова⁴**

^{1,2}Кызылординский университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Кызылорда;

³Московский городской педагогический университет,
Российская Федерация, г. Москва;

⁴Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ БАЗОВОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ

В статье рассматривается проблемы обеспечения тесной взаимосвязи педагогической науки и практики с позиции методологии педагогики, изучается вопрос о профессиональной подготовки выпускника педагогического вуза и формирования личности молодого преподавателя, конкурентоспособного на рынке труда. Также рассмотрены научно-методические основы базовой подготовки студентов педагогического направления. На примере усвоения будущими педагогами содержания педагогического образования и реализации содержания программы учебной практики анализируется процесс формирования профессиональных компетенций на разных уровнях подготовки педагогических кадров. Интенсивная динамика развития современного общества, необходимость привития у студентов компетентностей, связанных с постоянным обновлением собственных знаний, требует уделять больше внимания таким компонентам содержания образования как опыт осуществления педагогической деятельности и опыт эмоционально-ценностного отношения.

Ключевые слова: Педагогика, подготовка педагогических кадров, качество образования, педагогическая теория, педагогическая практика, методология педагогики.

Введение

Современные преобразования и изменения социально экономической системы, научно-технический прогресс ставят все новые проблемы перед педагогикой и педагогическим образованием всех уровней и во всех формах обучения. Изучая вопросы касающиеся педагогики можно найти ответы на вопросы о сущности педагогической науки, о ее теоретико-методологических основах, об исследовательских приоритетах в педагогической науке, о возможностях актуализации практического опыта в системе образования современной педагогической практике.

Педагогика – это искусство, это практико-ориентированная сторона педагогической деятельности, обращенная к учителю и ученику в широком социальном и профессиональном смысле. Известный ученый В. В. Краевский представлял педагогику как систему научной деятельности, которая проектируется в различных учебных методиках, учебных материалах, педагогических рекомендациях [1–2].

Стремление к модернизации высшего педагогического образования, требует серьезного научного обоснования как оценки достигнутого уровня, выявления главных недостатков и причин, так и в разработке новых теорий и практик, создании гибких, открытых систем непрерывного педагогического образования [3].

Материалы и методы

Рассматривая опыт по устранению кризисных явлений в образовании в целом можно заметить, что во всех странах это сопровождалось реализацией государственных программ по развитию и совершенствованию педагогического образования. Изменения в высшем образовании приводят к изменению структуры потребностей на профессиональные кадры, включая и педагогические [4].

Формирование будущего педагога как человека и профессионала, это важнейшая социально-педагогическая проблема, решение которой затрагивает интересы современного общества. На сегодняшний день проблема профессиональной подготовки преподавателя, отлично знающего свою дисциплину, умеющего ее передать, донести до студента является весьма сложной но решаемой проблемой. Какими бы современными техническими, методическими или другими средствами не был вооружен ВУЗ, главную роль в образовании играет именно преподаватель. Профессиональная подготовка преподавателя, его личные качества имеют решающее значение в учебном процессе. Исходя из этого профессиональная подготовка преподавателей является ключевым моментом, без которого нельзя обеспечить достаточно эффективного высшего педагогического образования [5].

Как показывает статистика и опыт, работодатель ищет на рынке труда студентов, обладающих не только общеобразовательными и общепрофессиональными знаниями, а, прежде всего, учащихся с конкретными умениями и навыками в определенной или в нескольких областях профессиональной деятельности [6].

Результаты и обсуждение

На сегодняшний день предъявляются совсем другие требования к системе высшего педагогического образования. Особенностью ВУЗа является то, что в нем происходит изменение отношения к самому студенту. Обучающийся студент рассматривается не как объект обучающего воздействия, а как активный субъект учебно-познавательной деятельности. Таким образом предъявляемые требования к обучающимся имеют высокую планку и высшая, в том числе и педагогическая школа решают сейчас две очень важные задачи:

- 1) непрерывно обновляют содержание курса преподаваемых дисциплин;
- 2) предоставляют студентам возможность обучаться самостоятельно, то есть максимально индивидуализировать процесс обучения
- 3) формируют познавательную активность студентов [7].

Таким образом в настоящее время обучение студентов в педагогике высшей школы следует рассматривать как управляемый процесс, функционирующий и совершенствующийся с учетом потребностей профессиональной деятельности, трудностей и запросов преподавателей общеобразовательных и специальных школ, а также необходимости формирования у студентов высокого уровня их профессиональной готовности. В конечном итоге высокие итоговые результаты подготовки профессиональных кадров достигаются при условии, если в процессе обучения организуется изучение полного курса дисциплины с учетом требований профессии, а также познавательных и потенциальных способностей каждого обучаемого студента в ВУЗе [8].

Изучение влияния различных факторов и воздействий на качество подготовки обучающихся студентов выявило, что наибольшее значение при обучении имеет качественный состав преподавателей в ВУЗе, прежде всего уровень их профессионального образования и стаж педагогической деятельности. Высокий уровень и качественный состав педагогических кадров способен в большей степени нейтрализовать отрицательное воздействие даже таких неблагоприятных факторов, как высокая наполняемость групп [9].

В связи с этим повышается роль педагога как опытного проводника в мире информации, накопленной человечеством. Опытный педагог, обращаясь к информации с разных источников, всегда даст точные и

необходимые материалы студентам для выполнения заданий. Следует отметить и то, что простое знание своей дисциплины не исчерпывает всех аспектов подготовки преподавателя педагогического направления высокой квалификации. Преподаватель высшей педагогической школы, в отличие от других профессий, наряду с отличными знаниями своего предмета должен обладать умением преподнести и передать эти знания студентам. Умение преподнести и передать свои знания представляет собой важнейший компонент профессии преподавателя – его педагогическое мастерство [10–11].

На сегодняшний день основная проблема, это разрыв между общественно необходимым и фактическим уровнем подготовки специалистов педагогического направления. На данный момент особое значение приобретает поиск новых подходов к повышению квалификации и уровня качества подготовки педагогических кадров в ВУЗе [12–13].

В настоящее время наблюдается рост значения педагогического образования, рассматриваемого как элемент высшего образования. В связи с этой тенденцией, а так же в соответствии с целью, которой посвящена образовательная область «Педагогика», преподавание педагогических дисциплин должно осуществляться в соответствии со следующими целями, касающимися профессиональной подготовки педагогических кадров:

- 1 Педагогическое образование, изучение современных и перспективных технологий педагогического направления;
- 2 Владение информацией с учетом педагогических знаний, овладение общетрудовыми умениями и навыками;
- 3 Освоение умений и навыков, таких как культура поведения и бесконфликтного общения в процессе педагогической деятельности;
- 4 Предоставление возможностей самопознания, изучения мира педагогической профессии;
- 5 Овладение студентами экспериментальными навыками.
- 6 Формирование нравственного и эстетического развития обучающихся студентов.

Осуществление этих целей на практике предусматривает формирование средствами образовательного процесса педагогического направления качеств личности – творчески думающей, активно действующей и легко адаптирующейся, которые необходимы для педагогической деятельности в новом меняющемся мире.

В современный период социальных перемен важно сформировать такое содержание педагогического образования, которое обеспечит становление профессионала, не только обладающего знаниями, владеющего умениями и навыками, но и способного к моральной рефлексии, к выражению оценочного

и ценностного отношения к социально-экономическим, политическим явлениям и фактам, к человеку и его деятельности, поведению, овладевшего опытом ценностно-ориентационной деятельности в единстве с ориентацией на развитие аналогичного опыта у учащихся высшей педагогической школы.

Выводы

В связи с вышеизложенным, в сегодняшней образовательной системе чрезвычайно важным становится осознанный выбор студентов на собственный процесс образования. Реализация этого индивидуального внутреннего выбора к образованию может помочь учащемуся преодолеть контекст формального педагогического образования и вывести его затем в сферу успешной профессиональной педагогической деятельности. Реализация в современной педагогике принципа индивидуализации как раз и ставит приоритетное решение этой задачи.

На основе новых научно-методических подходов в области образования и достижений педагогической науки, современное педагогическое образование имеет все возможности не только сохранить все свои лучшие достижения, но и совершить новый рывок в своем развитии.

Список используемых источников

- 1 Краевский, В. В. Общие основы педагогики : Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
- 2 Краевский, В. В. Содержание образования: вперед к прошлому [Электронный ресурс]. – [http:// kraevskiyv.narod.ru/papers/co2001.htm](http://kraevskiyv.narod.ru/papers/co2001.htm).
- 3 Краевский, В. В. Методология педагогики : новый этап : Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Академия, 2009.
- 4 Бахмутский, А. Е. Педагогика : Учебник. – СПб. : Питер пресс, 2017. – 304 с.
- 5 Общая педагогика : курс лекций : в 2 ч. / Е. А. Башаркина. – Могилев : МГУ, 2013–2014.
- 6 Педагогика высшей школы : Учебное пособие / М. Т. Громкова. — М. : ЮНИТИ, 2013. – 447 с.
- 7 Общая и профессиональная педагогика : Учебник / Г. Н. Жуков, П. Г. Матросов. – М. : Альфа-М, НИЦ ИНФРА-М, 2013. – 448 с.
- 8 Загвязинский, В. И. Методология и методика дидактического исследования. – М., 1982.

9 Методология и методы психолого-педагогических исследований : Учебное пособие для аспирантов и магистрантов по направлению «Педагогика» / Л. А. Шипилина. – М. : Флинта, 2013. – 208 с.

10 Бережнова, Е. В. Аргументация в прикладном педагогическом исследовании / Е. В. Бережнова // Педагогика. – 2001. – № 9. – С. 33–39.

11 Педагогика / Под ред. Г. Нойера, Ю. К. Бабанского. – М. : Педагогика, 1984. – 386 с.

12 Педагогика : педагогические теории, системы, технологии. / Под ред. Смирнова С. А. – М., 1991. – 532 с.

13 Гласс, Дж., Стэнли, Дж. Статистические методы в педагогике и психологии : Пер. с англ. Л. И. Хайрусовой. – М. : Прогресс, 1976.

References

- 1 Kraevsky, V. V. Obshchie osnovy pedagogiki. [General foundations of pedagogy : Textbook. for stud. higher. ped. study. institutions]. – Moscow : Publishing Center «Academy», 2003. – 256 p.
- 2 Kraevsky, V. V. Soderzhanie obrazovaniya : vpered k proshlomuy [The content of education : forward to the past] [Electronic resource]. – [http:// kraevskiyv.narod.ru/papers/co2001.htm](http://kraevskiyv.narod.ru/papers/co2001.htm).
- 3 Kraevsky, V. V. Metodologiya pedagogiki : novyi etap [Methodology of pedagogy : a new stage : Textbook manual for students of higher. study. Institutions]. Ed. V. V. Kraevsky, E. V. Berezhnova. – Moscow : Academy, 2009.
- 4 Bakhmutsky, A. E. Pedagogika [Pedagogy : Textbook]. – St. Petersburg : Peter press, 2017. – 304 p.
- 5 Obshchaya pedagogika [General pedagogy : a course of lectures : in 2 hours]. Ed. E. A. Basharkina. – Mogilev : Moscow State University, 2013–2014.
- 6 Pedagogika vysshei shkoly [Pedagogy of higher education : Textbook]. Ed. M. T. Gromkov. – Moscow : UNITI, 2013. – 447 p.
- 7 Obshchaya i professional'naya pedagogika [General and professional pedagogy : Textbook]. Ed. G. N. Zhukov, P. G. Sailors. – Moscow : Alfa-M, Research Center INFRA-M, 2013. – 448 p.
- 8 Zagvyazinsky, V. I. Metodologiya i metodika didakticheskogo issledovaniya [Methodology and technique of didactic research]. – Moscow, 1982.
- 9 Metodologiya i metody psihologo-pedagogicheskikh issledovaniy [Methodology and methods of psychological and pedagogical research : Textbook for graduate students and undergraduates in the direction of «Pedagogy»]. Ed. L. A. Shipilina. – Moscow : Flinta, 2013. – 208 p.

10 **Berezhnova, E. V.** Argúmentatsiya v prikladnom pedagogicheskom issledovanii [Argumentation in applied pedagogical research]. Ed. E. V. Berezhnova // Pedagogy. – 2001. – No 9. – P. 33–39.

11 **Nouer, G.** Pedagogika [Pedagogy. Ed. G. Neuer, Yu. K. Babansky]. – Moscow : Pedagogika, 1984. – 386 p.

12 Pedagogika : pedagogicheskie teorii, sistemy, tehnologii. [Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies]. Ed. Smirnova S. A. – Moscow, 1991. – 532 p.

13 **Glass, J., Stanley, J.** Statisticheskie metody v pedagogike i psihologii [Statistical methods in pedagogy and psychology]. Tansl. from English L. I. Khairusova. – Moscow : Progress, 1976.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. B. Karabalaeva¹, S. Zh. Ibadullaeva², S. V. Sumatohin³, Sh. B. Abilova⁴
Педагогикалық бағыт бойынша студенттерді базалық даярлаудың ғылыми-әдістемелік негіздері

^{1,2}Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті,
 Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.;

³Мәскеу қалалық педагогикалық университеті,
 Ресей Федерациясы, Мискеу қ.;

⁴С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті,
 Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.
 Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. B. Karabalaeva¹, S. Zh. Ibadullaeva², S. V. Sumatohin³, Sh. B. Abilova⁴
Scientific and methodological foundations of basic training of students of the pedagogical direction

^{1,2}Korkyt Ata University,
 Republic of Kazakhstan, Kyzylorda;

³Moscow City Pedagogical University,
 Russian Federation, Moscow;

⁴S. Seifullin Agrotechnical University,
 Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 29.12.20.

Мақалада педагогика ғылымы мен практикасы арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз ету проблемалары педагогикалық әдістеме тұрғысынан қарастырылады, педагогикалық университет

түлегін кәсіби даярлау және еңбек нарығында бәсекеге қабілетті жас мұғалімнің жеке тұлғасын қалыптастыру мәселелері зерттелген. Педагогикалық бағыттағы студенттерді базалық даярлаудың ғылыми-әдістемелік негіздері де қарастырылады. Болашақ мұғалімдердің педагогикалық білім мазмұнын игеруі және білім беру тәжірибесі бағдарламасының мазмұнын жүзеге асыруы мысалын қолдана отырып, педагогикалық кадрларды даярлаудың әр түрлі деңгейлерінде кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру процесі талданады. Қазіргі қоғам дамуының қарқынды динамикасы, оқушылардың бойында өз білімдерін үнемі жаңартып отыруға байланысты құзыреттіліктерді қалыптастыру қажеттілігі, білім беру мазмұнының педагогикалық іс-әрекеттерді жүзеге асыру тәжірибесі мен эмоционалды-құндылық қатынасының тәжірибесі сияқты компоненттеріне көбірек назар аударуды талап етеді.

Кілтті сөздер: Педагогика, педагогикалық кадрларды даярлау, білім сапасы, педагогикалық теория, педагогикалық практика, педагогикалық әдістеме.

The article examines the problems of ensuring a close relationship between pedagogical science and practice from the standpoint of pedagogical methodology, studies the question of the professional training of a graduate of a pedagogical university and the formation of a young teacher's personality, competitive in the labor market. Also, the scientific and methodological foundations of the basic training of students of the pedagogical direction are considered. Using the example of future teachers' assimilation of the content of pedagogical education and the implementation of the content of the educational practice program, the process of formation of professional competencies at different levels of training of pedagogical personnel is analyzed. The intense dynamism of the development of modern society, the need to instill in students the competencies associated with the constant updating of their own knowledge, require more attention to such components of the content of education as the experience of carrying out pedagogical activities and the experience of an emotional-value attitude.

Keywords: Pedagogy, training of teaching staff, quality of education, pedagogical theory, pedagogical practice, pedagogical methodology.

<https://doi.org/10.48081/SPYM1848>

М. С. Каюмова, С. К. Ксембаева

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ, ПЛАНИРУЮЩИХ START-UP ПРОЕКТЫ

В данной статье предпринята попытка выявить педагогические условия, необходимые для формирования исследовательских компетенций. Актуальность данного исследования заключается в том, что исследовательские компетенции рассматриваются с позиции необходимости для тех, кто планирует Start-up проекты. Проведен анализ литературы, по выяснению содержания дефиниций «условия», «педагогические условия», отмечено, что сегодня в педагогической науке содержание терминов и дефиниций постоянно дополняются, наполняются новым пониманием. Данный анализ позволил автору выяснить структуру педагогических условий, их характеристику в данном исследовании, а также содержание в контексте проведенного научного исследования. На основании проведенной работы выявлены педагогические условия формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты. Представлена программа спецкурса, и теоретическое обоснование основных его разделов, в соответствии с поставленной целью исследования.

Ключевые слова: условия, педагогические условия, формирование, компетенции, исследовательские компетенции, Start-up проекты.

Введение

Выбор темы данного исследования был обусловлен тем, что в ходе работы над нашим диссертационным исследованием, возникла необходимость определиться с педагогическими условиями формирования исследовательских компетенций обучающихся. Мы выяснили теоретические основы планирования Start-up проекта, как фактора формирования исследовательских компетенций обучающихся, создали теоретическую

модель формирования искомых компетенций, далее, согласно логике научного исследования, нам необходимо определить педагогические условия их формирования.

Мы рассматриваем формирование исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты, что на сегодняшний день является весьма актуальным в современном образовании. Это обусловлено тем, что в нашей республике на государственном уровне рассматриваются и активизируются процессы, связанные с предпринимательским образованием населения, так президент Республики Казахстан К. К. Токаев в своем Послании народу Казахстана отметил необходимость формирования новой волны предпринимателей, и отметил «Ставка будет сделана на подготовку новой волны предпринимателей, поэтому предмет «Основы предпринимательства» должен изучаться на всех уровнях образования – от школ до ВУЗов» [1]. Именно это стало причиной того, что мы обратились к данной теме, и задались вопросом, что делается для того, чтобы эффективно развивать предпринимательское образование. С точки зрения нашего исследования, необходимы педагогические условия, направленные на развитие исследовательских компетенций, что на наш взгляд создаст основу для столь актуального сейчас предпринимательского образования.

Таким образом **предметом исследования** являются педагогические условия формирования исследовательских компетенций.

Анализируя научную литературу по теме исследования, мы обратились к трудам Бабанского Ю. К., который актуализирует понятие «условия» в педагогике [2], Яковлевой Н. М., Шалина М. И., Андреева В. И., рассматривавших педагогические условия в целом, Козыревой Е. И., Беличева В. А. и других ученых, предлагающих определенную классификацию педагогических условий [3, 4, 5]. Нам не удалось встретить труды ученых, предметом исследования которых были бы педагогические условия формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты, что и послужило отправной точкой для выбора темы данного исследования.

И так, целью данного исследования стало выявление оптимальных педагогических условий для формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты.

Для реализации поставленной цели нам необходимо выявить **задачи исследования:**

– провести обзор литературы и выявить содержание понятия «педагогические условия»;

– проанализировать заявленные нами педагогические условия: спецкурс «Подготовка к планированию Start-up», спецкурс в он-лайн формате «Start your Startup»; курс лекций.

Материалы и методы

В процессе работы мы определились с **методами исследования**, это анализ научной литературы, контент анализ, методы качественного анализа.

Высшие учебные заведения, выполняя поручение Президента РК, также активно внедряют курс «Основы предпринимательства» в учебный процесс, изучаются правовые основы предпринимательства, вопросы финансовой грамотности. С нашей точки зрения, все предпринимаемые меры, очень своевременны и необходимы. Все указанные мероприятия, методы и формы организации учебного процесса являются компонентами педагогических условий формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты. Кроме указанных мероприятий нами были разработаны спецкурс, лекции в стартап-академии, спецкурс «Start your Start-up», лекции в Российском экономическом университете имени Плеханова.

Анализ специальной литературы позволил провести контент анализ термина «педагогические условия», рассмотрим, как данный термин трактуется в педагогической литературе.

Сама дефиниция «условие» в он-лайн философском словаре (gufo.me) имеет 26 значений, из которых, на наш взгляд, наиболее близки по смыслу следующие: «обстоятельство, от которого что-либо зависит», «то, от чего зависит существенный компонент комплекса объектов, из наличия которого с необходимостью следует данное явление» (<https://gufo.me/>). В контексте со словом «педагогический» условия приобретают отношение к педагогике (педагогическому). Шалин М. И. в работе «Организационно-педагогические условия развития конкурентоспособности личности старшеклассника» отмечает, что «педагогические условия – это процесс, влияющий на развитие личности, представляющий собой совокупность внешних факторов (обстоятельств, обстановки) с единством внутренних сущностей и явлений» [3].

Перейдем к подробному анализу данного определения.

Результаты и обсуждение. Андреев В. И. отмечает, что педагогические условия «это совокупность мер, направленных на повышение эффективности педагогической деятельности» [4]. В своем диссертационном исследовании Зверева М. В. дает собственную интерпретацию данному термину: «Педагогические условия есть содержательная характеристика одного из компонентов педагогической системы, в качестве которого выступают содержание, организационные формы, средства обучения и характер

взаимоотношений между учителем и учениками» [6]. Хушбахтов А. Х. рассматривая термин «педагогические условия», выделил ряд характерных признаков:

1) Педагогические условия ученые рассматривают как совокупность возможностей образовательной и материально-пространственной среды, использование которых способствует повышению эффективности целостного педагогического процесса;

2) Совокупность мер оказываемого воздействия, характеризуемых как психолого-педагогические условия, направлена, в первую очередь, на развитие личности субъектов педагогической системы (педагога, воспитанника и других участников), что обеспечивает успешное решение задач целостного педагогического процесса;

3) Основной функцией психолого-педагогических условий является организация таких мер педагогического взаимодействия, которые обеспечивают преобразование конкретных характеристик развития, воспитания и обучения личности, то есть воздействуют на личностный аспект педагогической системы» [7].

Соглашаясь с учеными, хотим отметить, что в настоящее время педагогика как наука развивается огромными темпами, совершенствуются методы и технологии, обновляется содержание, именно по этой причине следует отметить, что общепринятые в науке понятия и дефиниции динамично развиваются, наполняются новым содержанием, формируются новые дидактические взгляды, можно привести в пример арт –педагогику казахстанских ученых [8]. Тем не менее, мы можем назвать свойственные данному термину ключевые слова, отражающие традиционное понимание, это: комплекс, совокупность, содержание, формы, средства обучения, методы. Данные ключевые слова позволяют сделать вывод о том, что структура педагогических условий гармонично вписывается в структуру педагогического процесса. Если мы обратимся к педагогической литературе, то видим, что Козырева Е. И., Беличев В. А. выделяют организационно-педагогические условия, ряд ученых выделяют дидактические условия [9]. Поташник М. М. среди педагогических условий выделяет наиболее оптимальные, такие как организационно-педагогические, морально-психологические, эстетические и другие [10].

В контексте нашего диссертационного исследования мы считаем, что предлагаемые нами педагогические условия носят психолого-педагогический характер.

Таким образом, педагогическими условиями формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты являются:

- спецкурс «Подготовка к планированию Start-up» по курсу для начинающих предпринимателей);
- спецкурс «Start your Startup», в РЭУ;
- курс лекций в стартап-академии TOU;

Специфика предлагаемых спецкурсов заключается в том, что они не проводятся по расписанию, в студенческой аудитории, а в том, что занятия проводятся для желающих, тех, кто, понимая важность прочных знаний, готов в свободное время совершенствоваться, чтобы обрести дополнительные компетенции.

И так, на первом этапе обучающимся был предложен спецкурс «Подготовка к планированию Start-up» по курсу для начинающих предпринимателей». Цель предлагаемого спецкурса: создание благоприятных условий для формирования и развития исследовательских компетенций обучающихся, необходимых в практической деятельности в процессе планирования Start-up. Соответственно, нами были разработаны задачи спецкурса:

- содействовать развитию исследовательских компетенций, обучающихся;
- повысить уровень общих знаний по исследованию новых явлений;
- создать условия для самореализации обучающихся.
- развивать бизнес-мышление обучающихся;
- научить анализировать предпочтения потребителей, определять актуальность выбранного направления;
- изучить методы научного исследования;
- рассмотреть системы планирования;
- изучить возможности грамотного построения коммерческого предложения;
- предложить варианты оформления презентаций.

Нами были предложены следующие формы работы: лекция, практические занятия, выполнение и обсуждение кейсов, тренинг, индивидуальное консультирование от авторов спецкурса, а также от специалистов в разных областях предпринимательской деятельности.

Спецкурс был предложен широкому кругу обучающихся: студентам любого курса обучения, магистрантам без ограничения по направлению профессиональной подготовки. При отборе содержания спецкурса мы консультировались с преподавателями, ведущими занятия по дисциплине

«Основы предпринимательства», изучили специальную литературу по психологии лидерства, менеджменту, маркетингу.

В психологии лидерства очень важно для нас развести два понятия «лидерство» и «руководство». Как пишут ученые, «руководство» как понятие, имеет более формальное значение, так как назначение на должность руководителя не означает, что человек обладает лидерскими качествами [11].

Тогда как понятие «лидерство» понятие комплексное, означающее личностные качества, человека, обладающего в группе наибольшим потенциалом, благодаря чему имеет определенное влияние на группу. Розанова В.А. изучая лидерство в современном управлении организациями, приводит в качестве примера, определение, данное Кричевским Р. Л., который считает, что лидерство относится к персонифицированным формам социального влияния и контроля и объединения всех механизмов и способов социально-психологического воздействия с целью достижения наилучшего эффекта в групповой деятельности и общении [12]. По мнению ученых, эти два понятия не всегда тождественны, однако, часто руководителями являются лидеры. Стоит обратить внимание на теорию мотивации, предложенную Д. Мак Клеландом и Дж. Аткинсоном, где систематизированы факторы, стимулирующие личность, обычно из них выделяют следующие:

- стремление к власти;
- стремление к признанию;
- стремление к успеху. [13].

Стоит обратить внимание и на труды ученых, изучающих социальную психологию, в частности влияние личности на коллектив, и коллектива (группы) на личность [14, 15, 16].

В современном мире к руководителям-лидерам предъявляют особые требования, так как от них ожидают внедрение новых технологий, применение мировых прогрессивных методик, изменений организационного характера, новых подходов к управлению коллективом. Сегодня очень ценится эффективный лидерский стиль, который можно характеризовать индивидуальными качествами личности, а также характером конкретной ситуации, в которой он является лидером. На практических занятиях мы обсуждаем, каким должен быть лидер, какими качествами личности должен обладать, каким должно быть его влияние на коллектив. Проводятся тренинги, на выявление лидерских качеств, их развитие. Обсуждаются примеры из книг, кинофильмов, биографии великих людей, которые в разные исторические периоды, в разных ситуациях проявляли себя как лидеры.

Не углубляясь в теорию менеджмента мы должны дать нашим слушателям наиболее важные аспекты относительно данной части

нашей программы. Как пишут теоретики менеджмента, менеджмент – это деятельность, деятельность организации [17]. Принято считать, что организация – это живая система, она имеет момент становления, или зарождения, свое развитие, задачи. Соответственно, необходимо научиться грамотно ею управлять, различать ее организационную структуру, понимать систему взаимодействия и информационную связь между ее компонентами. Мы рассматриваем роль и значение исследований в менеджменте, так как без исследований невозможно его поэтапное развитие. Прогнозирование, его виды, методы качественного анализа, методы количественного анализа, линейное программирование, методы календарного планирования, все это используется при составлении бизнес-планов. Для многих процесс планирования кажется формальным, однако, правильно поставленная цель делает план реальным и значимым, требования, предъявляемые к процессу планирования нашли отражение в трудах ученых [18].

Таблица 1 – Тематический план курса

№	тема	Кол-во часов
1	Психология успеха. Бизнес мышление будущих предпринимателей	4
2	Анализ потребительских предпочтений с учетом инновационного развития	4
3	Концепция проекта, актуальность выбранного направления	4
4	Методы научного исследования: характеристика и описание	4
5	Маркетинг. Система маркетингового планирования	4
6	Грамотное построение коммерческого предложения	4
7	Канвас модель	4
8	Презентация проекта	4
9	Итоговое занятие	4
	Всего:	36 часов

Какие методы исследования необходимы для тех, кто планирует заниматься продвижением своего бизнеса, как поможет это знание в продвижении стартапа, все эти моменты нашли отражение в представленной нами программе. По результатам работы по спецкурсу был создан электронный учебник, который в свободном доступе для всех слушателей.

Также, нами был предложен спецкурс «Start your Startup», реализация которого была осуществлена в он-лайн формате в Российском экономическом университете имени Плеханова.

Выводы

Таким образом, поставленная нами цель данного исследования была достигнута, мы выявили оптимальные педагогические условия для формирования исследовательских компетенций обучающихся, планирующих Start-up проекты. Нами был представлен обзор научной литературы по теме исследования, проанализированы заявленные нами педагогические условия: спецкурс «Подготовка к планированию Start-up», спецкурс в он-лайн формате «Start your Startup».

Особенностью реализации данных педагогических условия является добровольное участие обучающихся, их желание получить новые знания в формате неформального обучения, что является трендом современного образования. Сделанные в данной статье выводы позволят нам завершить наше диссертационное исследование.

Список использованных источников

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Казахстан в новой реальности: время действий», 1 сентября 2020г. [Электронный ресурс]. – <https://www.akorda.kz/ru/>

2 **Бабанский, Ю. К.** Педагогика /Под ред. Ю. К. Бабанского. – М., 1988. – 432 с.

3 **Шалин, М. И.** Организационно-педагогические условия развития конкурентоспособности личности старшеклассника // Теория и практика образования в современном мире : Материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, май 2013 г.). – СПб., 2013. – С. 47–49.

4 **Андреев, В. И.** Педагогика высшей школы. Инновационно-прогностический курс : Учеб. пособие / В. И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2013. – 500 с.

5 **Козырева, Е. И.** Школа педагога-исследователя как условие развития педагогической культуры / Козырева Е. И. // Методология и методика естественных наук. – Вып.4. – Сб. науч. тр. – Омск : Изд-во ОмГУ, 1999. – 24 с.

6 **Зверева, М. В.** О понятии «дидактические условия» / М. В. Зверева // Новые исследования в педагогических науках. – Педагогика. – 1987. – № 1. – С. 29–32.

7 **Хушбахтов, А. Х.** Терминология «педагогические условия» / А. Х. Хушбахтов. // Молодой ученый. – 2015. – № 23 (103). – С. 1020–1022.

8 **Мынбаева, А. К., Сеилханова, М. Е., Смайлова, А. Е.** Арт-педагогика. Дидактическая креативность педагога : Монография. – Алматы : Казак университеті, 2017. – 103 с.

9 **Малыхин, А. О., Малыхин, А. О.** Воспитание морального сознания учеников 5–7 классов на уроках трудового обучения : автореф. дис... канд. пед. наук / А. О. Малыхин / Нац. пед. ун-т им. М. П. Драгоманова. – Киев, 2000. – 20 с.

10 **Поташник, М. М.** Управление качеством образования. – М. : Педагогическое общество России, 2001.

11 **Карлоф, Б., Седенберг, С.** Вызов лидеров. Пер. со шведск. – М. : Дело, 1996.

12 **Розанова, В. А.** Психология управления : Учебное пособие, изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : ЗАО «Бизнес-школа» Интел-Синтез, 2000. – 384 с.

13 **Mc Clelland, D. C.** The Two faces of Power. In *Journal of international Affairs*. – 1970. – P. 24.

14 Эллиот Аронсон Көпке ұмтылған жалғыз. әлеуметтік психологияға кіріспе. – 11-басылым. – Алматы : «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2018. – 408 б.

15 **Adler, P. A. & Adler, P.** Dynamics of inclusion and exclusion in preadolescent cliques. – *Social Psychology Quarterly*. – 58. – 1995. – P. 145–162.

16 **Митина, Л. М.** Психология развития конкурентоспособной личности : Учеб.-метод. пособие / Митина Л. М. – 2 изд., стер. – М. : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж : Модэк, 2003. – 399 с.

17 **Виханский, О. С., Наумов, А. И.** Менеджмент : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 5-е стеретип. – М. : Магистр: ИНФРА – М, 2012. – 576 с.

18 **Зайцева, О. А., Радугин, А. А., Радугин, К. А., Рогачева, Н. И.** Основы менеджмента : Учебное пособие для вузов/ научн. редактор А. А. Радугин. – М. : Центр, 2000. – 432 с.

References

1 Poslaniye Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokayeva narodu Kazakhstana «Kazakhstan v novoy realnosti : vremya deystviyu». 1 sentyabrya 2020g [Message from the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan «Kazakhstan in a new reality : time for action»], September 1, 2020. <https://www.akorda.kz/ru/> [Electronic resource].

2 **Babansky, Yu. K.** *Pedagogika* / Ed. Yu. K. Babanskogo. [Pedagogy / ed. Babansky Yu. K.] – Moscow, 1988. – 432 p.

3 **Shalin M. I.** Organizatsionno-pedagogicheskiye usloviya razvitiya konkurentosposobnosti lichnosti starsheklassnika [Organizational and pedagogical conditions for the development of the competitiveness of a senior student's personality In *Teoriya i praktika obrazovaniya v sovremennom mire : materialy III Mezhdunar. nauch. konf.* [Theory and practice of education in the modern world: materials of the III International scientific conference]. – St. Petersburg, May 2013). – P. 47–49.

4 **Andreyev, V. I.** *Pedagogika vysshey shkoly. Innovatsionno-prognosticheskiy kurs : Ucheb. posobiye* [Higher education pedagogy. Innovation and prognostic course : Textbook. Ed. V. I. Andreev]. – Kazan : Center for Innovative Technologies, 2013 – 500 p.

5 **Kozyreva, E. I.** Shkola pedagoga-issledovatelya kak usloviye razvitiya pedagogicheskoy kultury [School of the teacher-researcher as a condition for the development of pedagogical culture. Ed. Kozyreva E. I. In *Methodology and methodology of natural sciences*. – Issue 4. – Collection of scientific interpretations – Omsk : Publishing house of OMSU, 1999. – 24 p.

6 **Zvereva, M. V.** O ponyatii «didakticheskiye usloviya» [On the concept of «Didactic conditions». Ed. Zvereva M. V. In *New research in pedagogical sciences*. – Pedagogy. – 1987. – No 1. – P. 29–32.

7 **Khushbakhtov A. Kh.** Terminologiya «pedagogicheskiye usloviya» [Terminology «Pedagogical conditions»]. Ed. Khushbakhtov, A. Kh. In *Young scientist*. – 2015. – No. 23 (103). – P. 1020–1022.

8 **Mynbayeva, A. K., Seilkhanova, M. E., Smaylova, A. E.** Art-pedagogika. Didakticheskaya kreativnost pedagoga : Monografiya [Art pedagogy. Didactic creativity of the teacher : monograph]. – Алматы : Kazak University, 2017. – 103 p.

9 **Malykhin, A. O.** Vospitaniye moralnogo soznaniya uchenikov 5–7 klassov na urokakh trudovogo obucheniya [Education of moral consciousness of pupils of 5–7 grades in the lessons of labor training : abstract of the dissertation of the candidate of pedagogical sciences]. In *National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov*. – Kiev, 2000. – 20 p.

10 **Potashnik, M. M.** *Upravleniye kachestvom obrazovaniya* [Education quality management]. – Moscow : Pedagogical Society of Russia, 2001.

11 **Karlof, B., Sedenberg, S.** *Vyzov liderov* [Challenge of leaders]. Translated from Swedish. – Moscow : Delo, 1996.

12 **Rozanova, V. A.** *Psikhologiya upravleniya : Uchebnoye posobiye*. [Psychology of management : Textbook]. 2nd edition, rev. and add. – Moscow : ZAO Business School Intel-Sintez, 2000. – 384 p.

13 **Mc Clelland, D. C.** The two faces of power. In *Jornal of international Affairs.* – 1970. – p. 24.

14 Elliot Aronson is the only one who has been striving for a long time. *An Introduction to Social Psychology.* 11th edition. - Almaty : PF «National Translation Bureau», 2018. – 408 p.

15 **Adler, P. A. & Adler, P.** Dynamics of inclusion and exclusion in preadolescent cliques. *Social Psychology Quarterly.* – 58. – 1995. – P. 145–162.

16 **Mitina, L. M.** Psikhologiya razvitiya konkurentosposobnoy lichnosti : Ucheb.-metod. posobiye [Psychology of development of a competitive personality : teaching aid]. Ed. Mitina, L. M. – 2nd ed., – Moscow : Publishing house of Moscow. psychol.-social. In.; Voronezh : Modek, 2003. – 399 p.

17 **Vikhanskiy, O. S., Naumov, A. I.** Menedzhment : Uchebnik [Management : Textbook]. Ed. O. S. Vikhansky, A. I. Naumov. – 5th stereotype. – Moscow : Master : INFRA – M, 2012. – 576 p.

18 **Zaytseva, O. A., Radugin A. A., Radugin, K. A., Rogacheva, N. I.** Osnovy menedzhmenta : Uchebnoye posobiye dlya vuzov [Fundamentals of Management : Textbook for universities] scientific editor A. A. Radugin. – Moscow : Center, 2000. – 432 p.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

M. C. Kaюмова, С. К. Ксембаева

Start-up жобаларды жоспарлайтын білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

M. S. Kayumova, S. K. Xembayeva

Pedagogical conditions for the formation of research competencies of students planning Start-up projects

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Бұл мақалада зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру үшін қажетті педагогикалық жағдайларды анықтауға әрекет жасалды. Бұл зерттеудің өзектілігі зерттеу құзіреттілігі Start-up жобаларын жоспарлаушылар үшін қажеттілік тұрғысынан

қарастырылатындығында. «Шарттар», «педагогикалық шарттар» анықтамаларының мазмұнын анықтау бойынша әдебиеттерге талдау жүргізілді, бүгінгі таңда педагогикалық ғылымда терминдер мен анықтамалардың мазмұны үнемі толықтырылып, жаңа түсініктерге толатыны атап өтілді. Бұл талдау авторға педагогикалық жағдайлардың құрылымын, олардың осы зерттеудегі сипаттамасын, сондай-ақ ғылыми зерттеу контекстіндегі мазмұнын анықтауға мүмкіндік берді. Жүргізілген жұмыс негізінде Start-up жобаларды жоспарлайтын білім алушылардың зерттеушілік құзыреттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттары анықталды. Арнайы курс бағдарламасы және зерттеудің қойылған мақсатына сәйкес оның негізгі бөлімдерінің теориялық негіздемесі ұсынылған.

Кілтті сөздер: шарттар, педагогикалық шарттар, қалыптастыру, құзыреттер, зерттеушілік құзыреттер, Start-up жобалар.

This article attempts to identify the pedagogical conditions necessary for the formation of research competencies. The relevance of this study lies in the fact that research competencies are considered from the standpoint of necessity for those who are planning start-up projects. The analysis of literature has been carried out to clarify the content of the definitions «conditions», «pedagogical conditions». It is noted that today in pedagogical science the content of terms and definitions is constantly supplemented, filled with new understanding. This analysis allowed the author to find out the structure of pedagogical conditions, their characteristics in this study, as well as the content in the context of the research conducted. Based on the work carried out, pedagogical conditions for the formation of research competencies of students planning Start-up projects have been identified. The program of the special course and the theoretical substantiation of its main sections are presented, in accordance with the stated purpose of the study.

Keyword: conditions, pedagogical condition, forming, competences, research competencies, Start-up projects.

<https://doi.org/10.48081/NTUJ7867>

Т. К. Клименко¹, О. С. Сидоренко²

¹Забайкальский государственный университет,
Российская Федерация, г. Чита;

²ГАПОУ «Читинский педагогический колледж»
Российская Федерация, г. Чита

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ПОДГОТОВКИ ЦИФРОВОГО УЧИТЕЛЯ В УСЛОВИЯХ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОЛЛЕДЖА

Статья посвящена вопросам подготовки педагогов в условиях цифровизации образования. Авторами рассмотрены современные тенденции цифровизации мирового образования, нарастающие вызовы современной системе образования с точки зрения нового понимания происходящих изменений, актуальность задачи проектирования новой модели подготовки учителя в условиях профессиональной образовательной организации. Такого учителя способен подготовить специалист – профессионал, сам владеющий цифровыми компетенциями на высоком уровне, непрерывно анализирующий свою педагогическую деятельность, готовый работать в быстроизменяющихся условиях и принять на себя новые роли в цифровой среде. Представленный авторами опыт подготовки цифрового учителя на основе созданной модели сетевой образовательной коммуникации на базе ГАПОУ «Читинский педагогический колледж» опирается на материалы и результаты, полученные в ходе опытно – экспериментальной деятельности региональной площадки. Новизна исследования состоит в том, созданная модель сетевой образовательной коммуникации представляет собой интегративный вариант нескольких моделей, представленных в настоящее время учеными – методологами. В статье описаны компоненты модели и их содержание, описаны социальные эффекты реализации модели, ее значимость в системе подготовки будущего педагога с точки зрения его кадрового потенциала, технологической готовности, и ценностно – смысловых установок.

Ключевые слова: цифровой педагог, сетевая образовательная коммуникация, компоненты модели, образовательные технологии, цифровые инструменты.

Введение

В ситуации перехода Российской Федерации от индустриального к постиндустриальному информационному обществу нарастают вызовы системе образования и социализации человека. Как отмечается в Стратегии формирования информационного общества, важное значение имеет информатизация всей системы образования – от дошкольного образования до высшего и дополнительного профессионального образования, различных форм подготовки и переподготовки специалистов, ориентированная на воспитание нового поколения, отвечающего по своему уровню развития и образу жизни условиям информационного общества.

Согласно докладу Global Education Futures «Образование для сложного мира» мегатрендом, определяющим будущее образования, является цифровизация. Современное образование не может успешно функционировать в прежних содержательных, организационных и педагогических формах, поскольку знания и умения как единицы образовательного результата, характерные для традиционной массовой школы, теперь необходимы, но недостаточны для того, чтобы быть успешным в информационном обществе.

Современный европейский социолог Мануэль Кастельс отмечает, что в последние два десятилетия XX века начался процесс трансформации обществ в глобальную сетевую структуру, появление и специфика которой обусловлены не только повышением роли информации в общественной жизни, но и изменением направлений ее использования. Знание и информация, считает Кастельс, не являются определяющим фактором развития в новом обществе сетевых структур; отныне под этим фактором следует понимать взаимодействующие между собой сети информационных технологий. Анализируя возникающее сетевое общество, Кастельс говорит о неизбежном усилении противостояния социума и личности, Net – сетевых систем и Self – личности. Однако реализация их все же возможна виду самобытности личности, специфики самосознания современного человека.

По мнению М. Харриса с появлением сетевых систем изменились не только способы использования информации, изменились сами люди. Особенность нового поколения учащихся – привычка к потоку сенсорных стимулов, сенсорному разнообразию, незамедлительной обратной связи подкреплению. Они хотят быть не слушателями и зрителями, а «пользователями». Формирование новых отношений, пространства и

технологий обучения и взаимодействия, определяющих готовность учить в условиях цифрового образования, напрямую зависит от профессионального уровня педагогических работников.

Материалы и методы

Задача готовности учить в новых условиях цифровизации образования является актуальной для мировой педагогической практики. Это отмечает в своих работах Фуллан Майкл: «Надо понять, что обновление подготовки учителя – это неотъемлемая часть решения задачи цифровизации образования. Мы не сможем развивать профессиональные обучающие сообщества, если изначально у них будет слабая основа. Ничего не сдвинется с места, если мы не начнем интенсивную работу по решению этой проблемы, не увидим все ее аспекты, начнем поддерживать начинающих учителей и по новому готовить будущих».

Все это влечет за собой необходимость внедрения новых методов и технологий реализации образовательного процесса, в том числе на основе цифровой дидактики. Актуализируется проблема подготовки педагога, владеющего цифровыми компетенциями и готового к инновациям. По мнению Кларина М. следует говорить об инновациях в системе подготовки цифрового учителя как инновациях, преобразующих традиционное обучение, направленных на организацию новых видов педагогической деятельности, изменения в стиле мышления. Проблему невозможно решить на том уровне сознания, на котором она была создана. Нужно стать выше этой проблемы, подняться на следующий уровень, нужно проанализировать свою деятельность. Уровни восприятия и осмысления собственной практики обучения педагогом сформулированы Дилтсомом Р. И: 1) условия обучения (окружение, форматы обучения, учебные «продукты»); 2) действия (реальные действия в ходе обучения, виды учебной работы); 3) инструментарий (педагогические приемы, техники, устойчивые способы взаимодействия педагога с учащимися, методические разработки); 4) приоритеты (образовательные ценности, цели образования и воспитания); 5) роли (позиция педагога как организатора обучения); 6) смыслы (образовательный идеал, представление будущего, в которое устремлены усилия педагога и весь процесс обучения).

Таким образом, решение задачи подготовки цифрового педагога невозможно без цифровых педагогов в профессиональном образовании, тех, кто образовательные смыслы цифровой школы принял сам, без изменения структуры информационного учебного взаимодействия и представления учебного контента.

Результаты и обсуждение

ГАПОУ «Читинский педагогический колледж» осуществляет деятельность по подготовке учителя, способного осуществлять образовательный процесс в цифровой начальной школе на основе модели сетевой образовательной коммуникации, включающей следующие компоненты:

Поисковый (всем участникам образовательной коммуникации понятны организация поиска информации и алгоритмы удовлетворения информационного запроса. Основой компонента является единая локальная сеть образовательной организации с общими и распределенными ресурсами, медиатека и электронная библиотека, приложение Discord, развернутое на сервере колледжа, с системой каналов для общения в сети по вопросам управления, обучения, воспитания, внеурочной деятельности, методической работы, цифровой дидактике);

Ресурсный (алгоритмы освоение контента, пошаговые инструкции, систематизация информационных массивов происходит с учетом современных образовательных технологий, основ педагогического дизайна, опытом работы с различными категориями обучающихся, где один и тот же объект обучения может выступать в разных ролях. Имеется в виду учет педагогов особенностей целевой аудитории, для которой предлагается данный ресурс – студент, коллега, слушатель курсов. В зависимости от этого один и тот же контент должен быть представлен в электронной форме и упакован различными способами);

Дискурсный (происходит трансформация традиционных функций педагога: одной из ведущих функций педагога становится средообразующая деятельность, в ходе которой педагог колледжа «примеряет» на себя роли куратора контента, педагогического дизайнера, практика цифрового обучения, проектировщика траектории, навигатора онлайн среды, координатора онлайн платформы. Параллельно каждый педагог колледжа непрерывно учится сам, выбирая актуальные темы и формы для себя на данном этапе деятельности. Этому способствует спроектированная система внутрикорпоративного обучения, учитывающая начальный уровень педагога, оценивающая его профессиональные потребности и дефициты, обеспечивающая погружение в вопросы цифровой дидактики);

Презентационный (образ такого педагога, взгляд на цифровое обучение со стороны обучающего, не только погружает студента в реальный процесс обучения, но и позволяет наблюдать эффективность выбранных средств и технологий, будущий педагог понимает и принимает ценностные смыслы и позиции цифрового образования. Созданная цифровая среда, обеспеченная

современным мультимедийным, интерактивным и симуляционным оборудованием, позволяет обучать студентов в режиме непрерывного решения практических профессиональных задач, демонстрируя образцы, шаблоны, эталоны педагогической деятельности на основе интеграции современных образовательных технологий и средств ИКТ);

Обменный (замыкание обратных связей в образовательном процессе на уровне управления деятельностью, обмена образовательными продуктами, выражения чувств и эмоций, привлечение других субъектов. Данный компонент позволяет решить в подготовке педагога к реализации цифрового образования такие вопросы, как сетевая этика и кибербезопасность, знание принципов защиты информации и другие);

Совместных действий (постоянно обновляющийся компонент, ядро модели, стратегия, проекты, задачи, актуальные на данный момент времени. Именно этот компонент задает и определяет основные механизмы функционирования модели сетевой образовательной коммуникации).

Погружение всех субъектов образовательного процесса (и педагога, и студента) в цифровую образовательную среду меняет ее (как профессиональную, так и личную), характер цифровой коммуникации становится все более упорядоченным и его центр смещается ближе к студенту. Меняется учебная среда за счет появления новых средств обучения, что влечет изменение структуры информационного учебного взаимодействия между преподавателем и студентом. Студент становится цифровым педагогом, способным не только эффективно пользоваться сетевыми ресурсами колледжа и учиться в инновационной среде сетевой образовательной коммуникации, но и выполнять педагогические функции, представленные в дискурсивном компоненте модели.

Новообразованием презентационного компонента модели является критическое отношение студентов к своей профессиональной подготовке, стремление к самосовершенствованию, осознание ценности сотрудничества, поддержки, сформированные общие и профессиональные компетенции, готовность работать в быстроизменяющейся цифровой среде. Освоение студентом педагогической профессии происходит в симуляционном пространстве колледжа на основе современных образовательных технологий (смешанное обучение, технология виртуальной и дополненной реальности, технология мобильного обучения, геймификация, курирование контента, модель обучения BYOD, технология педагогической мастерской и другие). Ведущими формами обучения здесь являются тренинги, чаты, он-лайн консультации, форумы, вебинары, разработка, проектирование и содержательное наполнение различных видов методического обеспечения

современного процесса обучения (информационная карта урока и занятия, обучающее видео, электронные тесты и хрестоматии, персональные блоги и сайты, ЭОР и ЦОРы на основе сервисов Web 2.0., компьютерные игры, квесты, лонгриды, ментальные карты и другое).

Компонент модели «Совместные действия» является ядром в подготовке будущего цифрового педагога. Именно здесь формируется стратегия подготовки студентов (будущих учителей) и миссия колледжа, идет постоянный анализ и проверки эффективности аккумуляции различного рода ресурсных составляющих (кадровые, материально-технические, технологические). В режиме проактивного управления обобщаются современные тенденции и перспективы в сфере среднего профессионального образования, инициативная группа в режиме проектного офиса изучает и оценивает современные тренды и тенденции в области формирующейся в данный момент цифровой дидактики профессионального образования.

Именно здесь непрерывно анализируется эффективность созданной модели сетевой образовательной коммуникации, выстраивается стратегия выявления профессиональных дефицитов у педагогов колледжа, происходит мониторинг и оценка цифрового инструментария, доступного сегодня. Это позволяет эффективно выстраивать систему внутрикорпоративного обучения по цифровой дидактике и включать в нее всех педагогов колледжа без исключения. Так приоритетными становятся технологии обучения и воспитания, ориентированные на активную деятельность обучаемых, что требует перенос акцента с деятельности педагога на деятельность обучающегося.

Выводы

Сконструированная модель и погружение студента в пространство сетевой образовательной коммуникации, максимально приближенной к цифровой школе, позволяет говорить о формировании у студентов ценностных ориентаций цифрового педагога (учителя), мобильности, критического мышления, высокого уровня работы с информацией и социально – коммуникативных составляющих будущего педагога. Находясь в таком пространстве, студент фактически весь период обучения в педагогическом колледже находится в педагогической мастерской. На 1–2 курсах он в большей степени видит сторону обучающегося (работает с мультимедийным контентом, пользуется цифровым и интерактивным оборудованием под руководством педагога, является активным участником сетевой образовательной коммуникации), на 3–4 курсах погружается в процесс проектирования и моделирования цифрового контента (уже сам создает такой контент), анализирует и выбирает для себя эффективные

цифровые инструменты для планирования урока (занятия), на базе симуляционного оборудования получает опыт практической деятельности с возможностью всестороннего анализа и индивидуального консультирования и развития в интересующем его направлении. Такой опыт, несомненно, позволит будущему педагогу быть успешным и востребованным в современном образовательном учреждении в условиях цифровизации, принять ценности и смыслы педагогической деятельности, образ жизни учителя «примерить» на себя.

Описанная модель подготовки будущего учителя в условиях цифровизации эффективна. Это позволяет студенту понять новую сущность позиции учителя в современном цифровом образовании, позволяет продуктивно осуществлять педагогическую деятельность с активным использованием цифровых образовательных технологий и инструментов, задает ориентиры для профессиональной самореализации и самоактуализации в открытой образовательной сетевой коммуникации современной системы образования в целом.

Список использованных источников

- 1 **Кларин, М. В.** Инновационные модели обучения : исследование мирового опыта // ООО ИД «Луч», 2016. – 639 с.
- 2 **Фуллер, М.** Новое понимание реформ в образовании. – М. : Просвещение, 2006. – 256 с.
- 3 **Алешкина, Т. В.** Подготовка будущего педагога в Читинском педагогическом колледже в соответствии с требованиями профессионального стандарта, стандартов WorldSkills Russia // Педагогическое образование. – 2018. – №3 (35). – С. 23–29.
- 4 **Блинов, В. И., Дулинов, М. В., Кондаков, А. М., Есенина, Е. Ю., Сергеев, И. С.** Проект дидактической концепции цифрового профессионального образования и обучения. – М. : Издательство «Перо», 2019. – 72 с.
- 5 **Колыхматов, В. И.** Образование будущего : технологии цифровизации // Современное образование : содержание, технологии, качество. – СПб. : Изд-во ПбГЭТУ «ЛЭТИ», 2019. – С. 12–15.
- 6 **Носкова, Т. Н., Павлова, Т. Б., Яковлева, О. В.** Анализ отечественных и зарубежных подходов к построению передовых образовательных практик в электронной сетевой среде // Интеграция образования. – 2016. – Т. 20. – № 4. – С. 456–467.

7 Educational Technology and Mobile Learning. 10 цифровых компетенций педагога. – 2019 [Электронный ресурс]. – URL: <http://inoo.omsu.ru/content/desyat-cifrovyyh-kompetency-neobhodimyh-uchitelyu-i-prepodavatelnyu.html> (Дата обращения 15.11.2020).

8 Материалы II Всероссийской НПК «Цифровая образовательная среда: новые компетенции педагога». – 2019 [Электронный ресурс]. – URL: <https://portalsga.ru/data/3425.pdf> (Дата обращения 20.11.2020).

9 **Стариченко, Б. Е.** Профессиональный стандарт и ИКТ – компетенции педагога. – 2019 [Электронный ресурс]. – URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/941/01.pdf> (Дата обращения 15.11.2020).

10 Материалы II Всероссийской научно-практической конференции «Цифровая дидактика профессионального образования и обучения». – 2020 [Электронный ресурс]. – URL: <https://firo.ranepa.ru/meropriyatiya/konferentsii-i-seminary/671-cifrovaya-didactica-march-2020#prezentatsii> (Дата обращения 15.11.2020).

References

- 1 **Klarin, M. V.** Innovatsionnyye modeli obucheniya: issledovaniye mirovogo opyta. In ООО ID «Luch». 2016. – 639 p.
- 2 **Fullan, M.** Novoye ponimaniye reform v obrazovanii. – Moscow : Prosveshcheniye, 2006. – 256 p.
- 3 **Aleshkina, T. V.** Podgotovka budushchego pedagoga v Chitinskom pedagogicheskom kolledzhe v sootvetstvii s trebovaniyami professionalnogo standartov WorldSkills Russia // Pedagogicheskoye obrazovaniye. – 2018. – №3 (35). – P. 23–29.
- 4 **Blinov, V. I., Dulinov, M. V., Kondakov, A. M., Esenina, E. Yu., Sergeyev, I. S.** Proyekt didakticheskoy kontseptsii tsifrovogo professionalnogo obrazovaniya i obucheniya. – Moscow : Izdatelstvo «Pero». 2019. – 72 p.
- 5 **Kolykhatov, V. I.** Obrazovaniye budushchego: tekhnologii tsifrovizatsii. In Sovremennoye obrazovaniye : Soderzhanie. Tekhnologii. Kachestvo. – St. Peterburg : Izd-vo PbGETU «LETI», 2019. – P. 12–15.
- 6 **Noskova, T. N., Pavlova, T. B., Yakovleva, O. V.** Analiz otechestvennykh i zarubezhnykh podkhodov k postroyeniyu peredovykh obrazovatelnykh praktik v elektronnoy setevoy srede. In Integratsiya obrazovaniya. – 2016. – Т. 20. – № 4. – P. 456–467.
- 7 Educational Technology and Mobile Learning. 10 tsifrovyykh kompetentsiy pedagoga. – 2019. [Electronic resource]. – URL: <http://inoo.omsu.ru/content/>

desyat-cifrovyyh-kompetency-neobhodimyyh-uchitelyu-i-prepodavatelyu.html (Date Access 15.11.2020).

8 Materialy II Vserossiyskoy NPK «Tsifrovaya obrazovatel'naya sreda: novyye kompetentsii pedagoga». – 2019. [Electronic resource]. – URL: <https://portalsga.ru/data/3425.pdf> (Date Access 20.11.2020).

9 **Starichenko, B. E.** Professionalnyy standart i IKT – kompetentsii pedagoga. – 2019. [Electronic resource]. – URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/941/01.pdf> (Date Access 15.11.2020).

10 Materialy II Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Tsifrovaya didaktika professionalnogo obrazovaniya i obucheniya». – 2020. [Electronic resource]. – URL: <https://firo.ranepa.ru/meropriyatiya/konferentsii-i-seminary/671-cifrovaya-didactica-march-2020#prezentatsii> (Date Access 15.11.2020).

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

T. K. Klimenko¹, O. S. Sidorenko²

Педагогикалық колледж жағдайында цифрлық педагогты даярлау моделін жобалау ерекшеліктері

¹Забайкалье мемлекеттік университеті,
Ресей Федерациясы, Чита қ.;

²«Чита педагогикалық колледжі»
мемлекеттік автономды кәсіби білім беру мекемесі,
Ресей Федерациясы, Чита қ.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

T. K. Klimenko¹, O. S. Sidorenko²

Designing a digital teacher training model in pedagogical college

¹Transbaikal State University
Russian Federation, Chita;

²State autonomous professional educational institution
«Chita Pedagogical College»
Russian Federation, Chita.

Material received on 29.12.20.

Мақала білім беруді цифрландыру жағдайында педагогтарды даярлау мәселелеріне арналған. Авторлар әлемдік білім беруді цифрландырудың заманауи үрдістерін, болып жатқан өзгерістерді жаңа түсіну тұрғысынан қазіргі білім беру жүйесінің өсіп келе

жатқан сын-қатерлерін, кәсіби білім беру ұйымы жағдайында мұғалімді даярлаудың жаңа моделін жобалау міндетінің өзектілігін қарастырды. Мұндай мұғалімді цифрлық құзыреттілікті жоғары деңгейде меңгерген, өзінің педагогикалық қызметін үздіксіз талдайтын, тез өзгертін жағдайларда жұмыс істеуге және цифрлық ортада жаңа рөлдерді қабылдауға дайын кәсіби маман дайындауға қабілетті. Авторлар ұсынған "Чита педагогикалық колледжі" ГАПОУ негізінде желілік білім беру байланысының моделі негізінде сандық мұғалімді даярлау тәжірибесі тәжірибе барысында алынған материалдар мен нәтижелерге сүйенеді – аймақтық алаңның эксперименттік қызметі. Зерттеудің жаңалығы – құрылған желілік білім беру байланысының моделі қазіргі уақытта методолог ғалымдар ұсынған бірнеше модельдердің интегративті нұсқасы болып табылады. Мақалада модельдің компоненттері мен олардың мазмұны сипатталған, модельді жүзеге асырудың әлеуметтік әсерлері, оның болашақ мұғалімді даярлау жүйесіндегі маңыздылығы оның кадрлық әлеуеті, технологиялық дайындығы және құндылық – семантикалық көзқарасы тұрғысынан сипатталған.

Кілтті сөздер: цифрлық педагог, желілік білім беру коммуникациясы, модель компоненттері, білім беру технологиялары, цифрлық құралдар.

The article is devoted to the teachers training in the conditions of education digitalization. The authors consider modern trends in the digitalization of world education, growing challenges to the modern education system from the point of view of a new understanding of the ongoing changes, the relevance of the task of designing a new model of teacher training in a professional educational organization. Only a professional who himself has high-level digital competencies, continuously analyzes his pedagogical activities, works in rapidly changing conditions and takes on new roles in the digital environment is able to train such a teacher. The authors present the experience of the training of a digital teacher on the basis of the created model of network educational communication in Chita Pedagogical College drawing on materials and results which were obtained during the experimental activities of the regional platform. The novelty of the study is that the created model of network educational communication is an integrative version of several models currently presented by scientists – methodologists. The article describes the model components and their content, the social effects of the

model implementation, its significance in the training system of the future teacher from the point of view of his personnel potential, technological readiness and value-meaning attitudes.

Keywords: digital teacher, network educational communication, the model components, educational technologies, digital tools.

МРНТИ 14.35.09

<https://doi.org/10.48081/EFTK9188>

Б. Т. Куанышева, Р. Ж. Аубакирова

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

СПОСОБЫ ФОРМИРОВАНИЯ МЕДИАКОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИНОЯЗЫЧНОЙ ПОДГОТОВКИ В ВУЗЕ

Коммуникация сегодня характеризуется быстро меняющейся формой выражения и испытывает сильнейшее воздействие цифровых информационных носителей, которые образует медиaprостранство. Современный семиотический ландшафт, который создается медиа-ресурсами, оказывает значительное влияние на содержание иноязычного образования. Требование к отбору аутентичных материалов обращает внимание преподавателей иностранного языка на медиа-ресурсы. Будущему специалисту, который изучает иностранный язык в университете, в этих условиях необходимо не только владеть навыками всех видов речевой деятельности, но и высоким уровнем медиакомпетентности, который позволит использовать полученные знания и навыки в профессиональной деятельности. Анализ различных определений понятия «медиакомпетентность» показывает актуальность его применения в качестве образовательных результатов в изучении иностранного языка в университете. Понимание специфики формирования медиакомпетентности позволяет выстраивать логику экспериментальной работы. В статье мы представляем результаты, которые получили в ходе опытно-экспериментальной работы. Данные основаны на анализе современных исследований в области медиаобразования, а также собственно формирующего эксперимента, который проводился нами на базе НАО «Торайғыров университета».

Ключевые слова: иностранный язык, медиа-средства, компетентность, университет, преподавание, технологии, конкурентоспособность.

Введение

Тенденции к повсеместной цифровизации во всем мире привела к тому, что современные студенты не представляют свою жизнь и образование без цифровых устройств и Интернета. Возможность общаться друг с другом несмотря на большое расстояние, распространение аудиовизуальных форм передачи информации (телевидение, радио, видео, кино, СМИ) говорит о быстрых темпах развития технологий и влияет на психологические особенности выбора способов организации познавательной деятельности современных обучающихся. В связи с этим изучение иностранного языка на основе использования средств медиа представляется сегодня весьма перспективным.

Объект исследования: иноязычное обучение в высшей школе.

Предмет исследования: медиакомпетентность студентов.

Цель: определить эффективные способы использования медиаресурсов в формировании медиакомпетентности в процессе обучения иностранному языку в университете.

Задачи:

- определить теоретические подходы к формированию медиакомпетентности в иноязычном обучении в высшей школе;
- выявить специфику использования медиаресурсов в обучении иностранному языку в высшей школе;
- определить значение медиаграмотности в сочетании с медиакомпетентностью студентов в процессе обучения иностранному языку в университете.

Источниками для обоснования теоретических положений нашего исследования послужили труды Г. М. Маклюэна, Л. Мастермана, А. В. Федорова, П. Б. Сейтказы.

Г. М. Маклюэн, известный философ, культуролог второй половины 20 века, на своей первой должности преподавателя Висконсинского университета столкнулся с проблемами коммуникации с обучающимися, что сподвигло его к анализу специфики СМИ. Испытывая сложности в обратной связи со студентами, чувствуя разорванность в способах понимания мира, он исследовал способы обучения. В своей работе «Понимание медиа», впервые опубликованной в 1964 году, Г. М. Маклюэн фокусируется на медиа-эффектах, которые пронизывают общество и культуру [1]. Это ценные выводы для нашего исследования, так как мы разделяем обеспокоенность этого ученого, считавшего, что человечество переместилось в двадцать первый век и при этом использует принципы восприятия девятнадцатого века. Молодые люди, которые чувствительны к расширяющемуся информационному полю, без

проблем используют возможности медиапространства. Не применять этого в процессе обучения – большое упущение педагоги высшей школы. Один из авторов теории и методики медиаобразования Л. Мастерман предложил основные принципы медиаобразования, его определения используются в других исследованиях. Для нашей работы представляет большое значение его выводы о цели медиаобразования, заключающейся не только в формировании критического мышления по отношению к медиатекстам, но и «критической автономии» [2]. Это исходные положения, которые повлияли на понимание «медиакомпетентности».

Как пишет Х. Мартинес, медиакомпетентность – это многогранное явление, включающее в себя способность получать доступ, анализировать, оценивать, общаться и оценивать сообщения в различных форматах (печатная журналистика, кинематографическая продукция, радио, телевидение, а также компьютерная информация) [3]. Перечисленные формы медиа применялись нами в ходе реализации экспериментальной работы, в которой важно было определить особенности формирования медиакомпетентности.

Само понятие «медиакомпетентность» активно обсуждается. Многие исследователи медиакомпетентность понимают как синоним слову медиаграмотность. Р. У. Кубей пишет: «Медиаграмотность – это способность отсеивать и анализировать сообщения, которые информируют, развлекают и продают нам каждый день» [4]. К. Тайнер, изучая специфику влияния новых коммуникационных технологий на образование, приходит к выводу об изменении природы грамотности, но использует это же понятие [5]. А. А. Новикова, изучая способы применения медиа на уроке английского языка, приходит к выводу о том, что их использование является основой для медиаобразования [6]. В. В. Гура считает результатом медиаобразования медиакомпетентность [7]. В своем исследовании мы опирались на определение понятия «медиакомпетентность», как профессиональную компетентность, необходимую во всех сферах деятельности человека, и которое шире понятия «медиаграмотность».

А. В. Федоров пишет так: «Медиакомпетентность определяет суть имеющихся у индивида умений использовать, критически анализировать, оценивать и передавать медиатексты в различных видах, формах и жанрах, анализировать сложные процессы функционирования медиа в социуме» [8]. Работы А. В. Федорова позволили выстроить методические основы эксперимента. В преподавании иностранного языка умение высказывать свою точку зрения формируется неразрывно с развитием речевых навыков. Формирование умений отстраняться от информационного поля, которое иногда агрессивно воздействует на мышление человека, в нашем

исследовании также анализируется и выделяется как одна из методических задач.

Анализируя специфику формирования медиакомпетентности, Т. Фернандес-Улоа отмечает, что этот процесс включает в себя три этапа. На первом этапе обучающиеся получают знания о медиа, особенностях их использования. Второй этап предполагает анализ технологических характеристик и особенностей конкретного языка СМИ, где они могут быть активными субъектами, способными к анализу полученной информации. На третьем этапе обучающиеся способны сами создавать собственные медиапродукты [9]. Данные этапы были приняты нами как основа организационной структуры процесса формирования медиакомпетентности в опытно-экспериментальной работе. При этом мы действовали в интересах развития навыков использования языковых навыков во всех видах речевой деятельности.

Важными для нашей работы представляются также описание и анализ различных способов учебной деятельности: «deskriptivный» (пересказ медиатекста, перечисление действующих лиц и событий); «личностный» (описание отношений, эмоций, воспоминаний, которые вызывает медиатекст); «аналитический» (анализ структуры медиатекста, языковых особенностей, точек зрения); «классификационный» (определение места произведения в историческом контексте); «объяснительный» (формирование суждений о медиатексте в целом или о его части); оценочный (заклучение о достоинствах медиатекста на основе личностных, нравственных или формальных критериев). Труды П. Б. Сейтказы, ведущего в области медиаобразования казахстанского ученого, оказали влияние на формирование концепции экспериментальной работы. Особенный интерес представляют методы и технологии развития медиаграмотности обучающихся, которые активно применяются на практике [10]. На основе этих идей была выстроена опытно-экспериментальная работа. В основной части статьи мы представляем обоснование использования основных способов формирования медиакомпетентности студентов на занятиях иностранного языка.

Материалы и методы

В своей работе мы использовали и вербальные, и невербальные медиа. Среди вербальных активно применялись СМИ, видео-, аудио-источники. Невербальные средства, которые представляли для нас интерес – это произведения изобразительного искусства, музыка, архитектурные сооружения, а также невербальные способы общения, которые фигурируют в видеоматериалах. При этом каждый из медиа- ресурсов при выполнении определенных заданий формирует необходимые умения и навыки.

В качестве методов исследования были использованы анализ, обобщение теоретических подходов, раскрывающих вопросов медиакомпетентности, экспериментальная работа по апробации медиа-ресурсов в обучении иностранному языку.

Результаты и обсуждение

Исходя из выводов, которые сделали теоретики медиаобразования, можно констатировать, что формирование медиакомпетентности – процесс, который предполагает развитие не только критического мышления, «критической автономии», но и навыков работы с медиа-ресурсами.

В своей опытно-экспериментальной работе мы использовали медиа-ресурсы, которые представляют ту или иную область человеческой коммуникации. В статье И. В. Жилавской есть такая классификация: «По способу коммуникации медиа делятся на два вида: вербальные и невербальные в зависимости от использования, либо неиспользования языковых средств». Это обобщение видов медиа для нашей работы представляется наиболее подходящей, так как изучение языка связано, в первую очередь, с коммуникацией. Вербальные медиа могут использовать признаки невербальных. Самое главное их отличие в том, что слово, язык, речь являются универсальными средствами коммуникации, с помощью которых осуществляется кодирование и декодирование информации. И. В. Жилавская пишет: «Вербальными являются все медиа, содержание которых построено на устном или письменном тексте. К невербальным медиа относятся те, которые при передаче информации используют визуальные образы, акустические системы; сегодня мы можем уже говорить о тактильных и ольфакторных (обонятельных) возможностях медиа» [11]. В эксперименте были использованы все виды медиа, применение которых влияет на формирование речевых навыков и профессиональных компетентностей, в том числе медиакомпетентности студентов.

Средства массовой информации представляют собой источник аутентичного и актуального материала для работы со студентами на уроках иностранного языка. Темы, которые могут быть выбраны преподавателем из статей интерактивных газет, из новостных порталов, из дискуссий на радио- и телепередачах, охватывают все сферы социальной жизни. Такие темы как «спорт», «экономика», «искусство», «развлечения» предоставляют ресурс для сравнения, сопоставления культуры своего народа и культуры народов, использующих в своей жизни английский язык. Эти материалы превосходят упрощенный язык в редактируемых текстах учебников и вносят свой вклад в обучение навыкам владения иностранным языком. СМИ предлагают своеобразные «моментальные снимки» сегментов культуры, превращающая

их в логическую среду. Актуальность материалов также предоставляет возможность использования новой лексики, которая только входит в употребление. Преподаватель имеет возможность не только использовать содержание этих материалов, но и применять на занятиях различные формы, которые характерны для СМИ. Например, мы активно используем игровые формы: ТВ-шоу, интервью известного человека, «Горячие новости», теледебаты, «Радио-хитпарад». Такие формы организации взаимодействия активизируют деятельность студентов, повышают мотивацию к изучению иностранного языка. Аутентичные тексты предоставляют студентам ценные возможности для получения представления о культуре стран изучаемого языка. Пресса, телевизионные новостные передачи и ток-шоу могут обеспечить языковую и культурную аутентичность, необходимую нашим студентам для того, чтобы стать более компетентным в использовании медиаресурсов. Использование СМИ в обучении иностранному языку не только помогает студентам продвигать свои знания о текущих лексических элементах и развитии идиоматики новых выражений, но повышает их способность интерпретировать, анализировать, синтезировать и оценивать культурные тексты через понимание простых фактов. Преподаватели должны знать, что СМИ сегодня – это коммерческие организации, ориентированные на определенную целевую аудиторию, и как таковые они могут отражать не только ценности, интересы и убеждения читательской аудитории, но и владельцев средства массовой информации, редакции и политической среды. Написание статей для газет и журналов, других информационных источников требует понимания чувств того, кто будет читателем. Понимание потребностей аудитории помогает принимать решение о содержании и форме выдачи информации, материалов для обучения. Поэтому при отборе материалов для занятий со студентами надо учитывать направленность издания, и если материал спорного характера, надо быть готовым к организации дискуссии.

Видео (фильмы, клипы, реклама) служит хорошим динамическим ресурсом для практики говорения на иностранном языке и для создания ситуаций живого общения в аудитории. Студенты могут не только обсуждать диалоги, которые они слышат и видят. На занятиях нами активно использовалась драматизация, многие сцены игрались по ролям. Здесь можно не только точно воспроизвести услышанное и увиденное, а также переосмыслить текст, представить его новую интерпретацию. Если уровень знаний студента позволяет правильно и точно воспроизвести сценарий, можно использовать такую форму: озвучивать реплики от имени героя видео при отключенном звуке. Такое упражнение вызывает каждый раз большой интерес со стороны студентов, а также оказывает большое влияние на совершенствование их языковой компетенции. При выполнении этой

задачи мы использовали также различные интерпретации личности персонажа. После сравнивались более или менее удачные варианты. Также большую пользу дает дублирование на русском или казахском языке, если группа обучается на государственном языке. Такой вид работы учит студентов не буквально переводить фразы, произнесенные персонажами, а адекватно интерпретировать значение высказывания, учитывать различия в интонации и построении фразы. Интерпретация идиом, вводные слова, междометия, обращения требуют особого внимания. Например, для некоторых студентов камнем преткновения является понимание использования местоимения «you» – в русском языке «ты» (ед.ч.) и «вы» (мн.ч.), так как в английском нет разницы между единственным и множественным числом местоимения второго лица. Поэтому для того, чтобы адекватно передать фразу на русском языке, студенты должны правильно определить уровень изложения на иностранном языке с учетом этих тонкостей. Полнометражные видео, которые требуют развернутого обсуждения (speaking), записей (writing), работы с лексикой, это очень интересный вид работы, который может быть реализован как проектная деятельность, или как небольшой кейс со специальными заданиями и вопросами. Короткие видео, например, видеоклипы, реклама тоже могут быть очень полезны при обучении английскому языку. В использовании таких видео важно выделять основное зерно, задачу, которую преподаватель хочет решить. Возможно, это грамматическая тема, работа с новой лексикой, или особенности культуры, которые отражены в этом видео. Важно заранее продумать, что преподаватель может предложить, чтобы наши студенты узнали из данного видео. Преподавателю необходимо четко планировать то, как организовать деятельность студентов. Можно использовать такие основные этапы:

1 Предоставить вопросы, которые фокусируют обучающихся на том, что важно в видео. Для этого надо понимать, почему было выбрано именно это видео, какие результаты ожидаются после просмотра. Вопросы или подсказки могут быть написаны на доске или на листах.

2 Организовать просмотр видео в аудитории. Это необходимо для того, чтобы остановить видео, чтобы привлечь внимание студентов к важному моменту.

3 Провести обсуждение в аудитории через фронтальную работу либо работу по мини-группам. Для этого можно подготовить вопросы и заранее раздать по группам.

В настоящее время студенты чаще всего используют визуальный канал для восприятия информации. Доступ в интернет, возможность использования собственных технических устройств облегчает работу преподавателя. Видео – это ресурс, который каким-то образом заменяет печатные материалы. Представление

аудио- и видеотекста должно включать такой объем и темп, который соответствует способностям студентов. Как правило, звучание текста более 3 минут перегружает кратковременную память и усложняет процесс восприятия. Текст обычно представляется для прослушивания дважды. Если студенты не понимают текст после двойной презентации, желательно просмотреть текст фрагментарно. На этом этапе используется прием «Замороженный экран», который с помощью кнопки «Пауза» дает время для осмысления впечатлений от просмотра и прослушивания иностранной речи, дает возможность продумать ответ на поставленные вопросы. Следует отметить, что оптимальным решением является разработка серии упражнений на основе выбранного видео. Таким образом, предпочтительная продолжительность видеоклипа составляет 2-5 минут, так как этого периода достаточно получить необходимое количество информации по проблеме. Система упражнений должна состоять из нескольких частей. Первая часть (вводные упражнения) может содержать задания, которые позволяют студентам подготовиться к восприятию видео и активизировать существующие знания по предмету. Вторая часть (просмотр, чтение и разговор) должна включать упражнения, направленные на обсуждение просматриваемого фрагмента. Далее мы должны перейти к более подробному обсуждению этого материала. Упражнения могут включать ответы на вопросы, заполнение пробелов, сопоставление, множественный выбор, и так далее. Третья часть (последующие задания) должна включать творческие задания на основе содержания видео, например, создайте диалог по содержанию на видео, подготовьте отчет по теме, сделайте презентацию вашего видения проблемы.

Для того чтобы максимально эффективно использовать видео в процессе обучения иностранному языку, необходимо учитывать интересы студентов, их возможности, предлагая выбор заданий по уровням подготовки. Видео дает источники для более активной творческой деятельности учителя, использование разных режимов работы; видеоматериалы легко используются для разных видов работ: индивидуальные, парные, групповые, коллективные. Современные технические средства позволяют разделить весь фильм на необходимое количество видеофрагментов в зависимости от цели работы. Использование видео делает занятие более эмоциональным и эффективным, позволяет развивать речевую деятельность, в простой визуальной форме передавать информацию студентам, увеличивать информативную насыщенность содержания образования, усиливать концентрацию языковых средств.

Невербальные медиа также использовались нами на занятиях. Например, можно использовать произведения изобразительного искусства для развития навыка writing. Картина предлагалась для описания и обсуждения темы.

Исторические памятники архитектуры, музыкальные произведения, картины известных художников – это источники для тем эссе.

Использование всех типов медиа возможно на различных этапах занятиях, все виды деятельности усложняются поэтапно от репродуктивного до творческого уровня. Репродуктивные виды деятельности направлены на формирование самых необходимых навыков, например, на их основе студенты учатся слышать и воспроизводить иностранную речь. Творческие виды деятельности связаны с созданием нового продукта. Возьмем для примера один вид деятельности – ведение блога на иностранном языке. Требование от студентов вести блог – это эффективный способ развивать их технические навыки использования интернета через встраивание гиперссылок и изображений. Это также помогает им узнать, как правильно ссылаться на цифровые источники. Преподаватели не должны требовать от студентов ежедневного ведения блога. Если они это делают, то ведение блога становится скорее рутинной, а не выходом для самовыражения. Хорошей идеей является требование от студентов обновлять свой блог раз в неделю, и педагоги часто обнаруживают, что их студенты мотивированы на то, чтобы это требование выполнять. Есть много причин, чтобы начать ведение блога со своими студентами. Помимо того, что это идеальный способ реализовать важные навыки письма и общения на иностранном языке, он также способствует развитию критического мышления. Благодаря ведению блогов на занятиях дискуссии по содержанию курса становятся шире, поскольку они предоставляют студентам отличную платформу для контактов. Приятно делиться идеями и мнениями, которые пробуждают интерес студентов. В дополнение к этому, блоги также развивают исследовательские и организационные навыки, а это полезные компетенции для будущего специалиста.

Студенты учатся и участвуют в процессе активнее, если они могут использовать то, что они изучают, в своей жизни, для развития будущей карьеры. Следовательно, использование медиа для акцентирования внимания на реальном материале, в нашем случае это медиа, может быть очень эффективным.

Выводы

Медиа-компетентность сочетается с медиаграмотностью, которая является важным компонентом медиакомпетентности и имеет множество различных определений. Например, Европейская комиссия описывает медиаграмотность как: способность получать доступ, анализировать и оценивать силу изображений, звуков и сообщений, с которыми мы сейчас сталкиваемся ежедневно и которые являются важной частью нашей современной культуры, а также компетентно общаться в средствах массовой информации, доступных на личной основе.

Действительно, различные определения дополняют друг друга. Тем не менее, есть общепринятые определения, поскольку они охватывают множество

различных аспектов. Например, медиаграмотность описывается как способность декодировать, анализировать, передавать и оценивать сообщения в различных формах [9]. На основе этих определений и предполагаемых способностей к медиаграмотности были созданы Медиа и информационные технологии для учителей, которые потребовали от учителей уделять больше внимания развитию этих навыков, поскольку они считаются важными. Согласно Л. Мастерману, концептуальное понимание медиа позволит ученикам получать и производить медиа с критическим подходом [2].

Применение медиа-ресурсов в изучении иностранного языка позволяет решать не только учебные задачи, которые связаны с формированием общих и специальных профессиональных компетенций, но и важны для развития медиакомпетентности. Взяв за основу классификацию А. В. Федорова, мы обобщили эти способы и представляем их в таблице 1.

Таблица 1 – Способы учебной деятельности, влияющие на формирование медиакомпетентности

Способ деятельности	Вид задания	Формируемый навык или умение
дескриптивный	пересказ медиатекста, перечисление действующих лиц и событий	навык использования и передачи медиатекста
личный	описание отношений, эмоций, воспоминаний, которые вызывает медиатекст	навык использования и передачи медиатекста
аналитический	анализ структуры медиатекста, языковых особенностей, точек зрения	навык анализа медиатекста
классификационный	определение места произведения в историческом контексте	навык анализа медиатекста
объяснительный	формирование суждений о медиатексте в целом или о его части	навык оценки и интерпретации медиатекста
оценочный	заключение о достоинствах медиатекста	навык оценки медиатекста

Таким образом, задания, которые мы применяли на занятиях со студентами в ходе преподавания иностранного языка, активно влияли на эффективность обучения. Наше исследование показывает, что медиа-ресурсы обеспечивают в полной мере потребность в аутентичных актуальных

материалах, которые положительно влияют, как на эффективность изучения иностранного языка, так и на развитие профессиональных компетенций, в том числе, на медиакомпетентность.

Список использованных источников

- 1 **McLuhan, H. M.** Understanding Media : The Extensions of Man. – Reissued by MIT Press, 1994. – 216 p.
- 2 **Мастерман, Л.** Обучение языку средств массовой информации [Текст] // Специалист. – 1993. – № 4. – С. 22–23.
- 3 **Martens, H.** Evaluating Media Literacy Education : Concepts, Theory and Future Directions [Text] // Journal of Media Literacy Education. – 2010. – 2: 1. – P. 1–22.
- 4 **Kubey, R. W.** Media Literacy in the Information Age : Current Perspectives. – Transaction Publishers, 1997. – 484 p.
- 5 **Tyner, K.** Literacy in a Digital World : Teaching and Learning in the Age of Information. – Routledge, 2014. – 304 p.
- 6 **Новикова, А. А.** Медиа на уроке английского языка : техническое средство обучения или медиаобразование? [Текст] // Медиаобразование. – 2005. – № 1. – С.107–112.
- 7 **Гура, В. В.** Медиакомпетентность как цель педагогического проектирования электронных образовательных ресурсов [Текст] // Медиаобразование. – 2005. – № 1. – С. 77–80.
- 8 **Федоров, А. В., Новикова, А. А.** Медиаобразование в ведущих странах Запада. – Таганрог : Кучма, 2005. – 270 с.
- 9 **Fernández-Ulloa, T.** Teaching media competence in the classroom : television, advertising and film [Text] // International Journal of Arts & Sciences. – 2013. – 6 (4). – P. 411–436.
- 10 **Сейтказы, П. Б.** Медиапедагогика. – Астана : INTRO DESIGN, 2014. – 197 б.
- 11 **Жилавская, И. В.** Классификация медиа. Проблемы, понятия, критерии [Текст] // Вестник Волжского университета имени В. Н. Татищева. – 2016. – № 4. – том 2. – С. 15–21.

References

- 1 **McLuhan, H. M.** Understanding Media : The Extensions of Man. – Reissued by MIT Press, 1994. – 216 p.

2 **Masterman, L.** Obucheniye yazyku sredstv massovoy informatsii [Teaching the language of the media. In Specialist. – 1993. – No 4. – P. 22–23.

3 **Martens, H.** Evaluating Media Literacy Education: Concepts, Theory and Future Directions [Text]. In Journal of Media Literacy Education. – 2010. – 2: 1. – P. 1–22.

4 **Kubey, R. W.** Media Literacy in the Information Age : Current Perspectives. – Transaction Publishers, 1997. – 484 p.

5 **Tyner, K.** Literacy in a Digital World : Teaching and Learning in the Age of Information. – Routledge, 2014. – 304 p.

6 **Novikova, A. A.** Media na uroke angliyskogo yazyka : tekhnicheskoye sredstvo obucheniya ili mediaobrazovaniye? [Media at an English lesson : a technical teaching tool or media education?]. In Media Education. – 2005. – No. 1. – P. 107–112.

7 **Gura, V. V.** Mediakompetentnost' kak tsel' pedagogicheskogo proyektirovaniya elektronnykh obrazovatel'nykh resursov [Media competence as the goal of pedagogical design of electronic educational resources]. In Media education. – 2005. – No. 1. – P. 77–80.

8 **Fedorov, A. V., Novikova, A. A.** Mediaobrazovaniye v vedushchikh stranakh Zapada [Media education in the leading Western countries]. – Taganrog : Kuchma, 2005. – 270 p.

9 **Fernández-Ulloa, T.** Teaching media competence in the classroom: television, advertising and film [Text]. In International Journal of Arts & Sciences. – 2013. – 6 (4). – P. 411–436.

10 **Seytkazy, P. B.** Mediapedagogika. [Media pedagogy]. – Astana : Intro Design, 2014. – 197 p.

11 **Zhilavskaya, I. V.** Klassifikatsiya media. Problemy, ponyatiya, kriterii [Classification of media. Problems, concepts, criteria] [Text]. In Bulletin of the Volga University named after V. N. Tatishchev. – 2016. – No. 4. – Volume 2. – P. 15–21.

Материал поступил 29.12.20.

Б. Т. Куанышева, Р. Ж. Аубакирова

ЖОО-да шетел тілі дайындығы жағдайында студенттердің медиақұзыреттілігін қалыптастыру тәсілдері

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

В. Т. Куанышева, Р. Ж. Аубакирова

Methods for forming media competence of students in the conditions of foreign language training at the university

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Бүгінгі таңда қарым-қатынас тез өзгереді білдіру формасымен сипатталады және медиа кеңістікті құрайтын сандық ақпараттық тасымалдаушыларға қатты әсер етеді. Медиа-ресурстар жасаған заманауи семиотикалық ландшафт шет тіліндегі білім мазмұнына айтарлықтай әсер етеді. Түпнұсқа материалдарды таңдау талабы шет тілі оқытушыларының назарын медиа ресурстарға аударады. Университетте шет тілін оқып жатқан болашақ маман мұндай жағдайда сөйлеу әрекетінің барлық түрлерінің дағдыларын ғана емес, сонымен қатар алынған білім мен дағдыларды кәсіби қызметте пайдалануға мүмкіндік беретін медиақұзыреттіліктің жоғары деңгейін меңгеруі қажет. «Медиа құзыреттілік» ұғымының әртүрлі анықтамаларын талдау оны университетте шет тілін оқытуда білім беру нәтижесі ретінде қолданудың өзектілігін көрсетеді. Медиа құзыреттіліктің қалыптасу ерекшеліктерін түсіну эксперименттік жұмыстың логикасын құруға мүмкіндік береді. Мақалада біз тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында алынған нәтижелерді ұсынамыз. Деректер медиабілім саласындағы қазіргі заманғы зерттеулерді, сондай-ақ «Торайғыров университеті» КЕАҚ базасында жүргізген қалыптастырушы эксперименттің өзін талдауға негізделген.

Кілтті сөздер: шет тілі, медиа-құралдар, құзыреттілік, университет, оқыту, технологиялар, бәсекеге қабілеттілік.

Communication today is characterized by a rapidly changing form of expression and is experiencing the strongest impact of the digital media that form the media space. The modern semiotic landscape created by media resources has a significant impact on the content of foreign language education. The requirement for the selection of authentic materials draws the attention of foreign language teachers to media resources. A future specialist who studies a foreign language at the university, in these conditions, must not only possess the skills of all types of speech activity, but also a high level of media competence, which will allow using the

acquired knowledge and skills in professional activities. Analysis of various definitions of the concept of «media competence» shows the relevance of its application as educational results in the study of a foreign language at the university. Understanding the specifics of the formation of media competence allows you to build the logic of experimental work. In the article, we present the results obtained in the course of experimental work. The data are based on the analysis of modern research in the field of media education, as well as the actual formative experiment, which we conducted on the basis of the «Toraighyrov University» NJSC.

Keywords: foreign language, media, competence, university, teaching, technology, competitiveness.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/OVCG4936>**Г. К. Кудиярбекова, А. М. Искакова, А. Х. Тахирова**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ОЙЫН ОҚУ ПРОЦЕСІ РЕТІНДЕ

Оқытудың ойын түріне көшуі кездейсоқтық емес. Егер сіз жалықтыратын және монотонды жұмысқа ойын элементтерін қоссаңыз, ол қызығушылықпен және әлдеқайда аз уақытпен жасалатыны белгілі. «Ойнай отырып жұмыс істеу» деген кең таралған ұғым тегін емес, яғни шығармашылық бәсекелестік жағдайында, күйзеліссіз, оңай жұмыс істеу. Сондықтан оқу ойындарын пайдалану оқу процесін жандандыруға, оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Шынында да, дәстүрлі сабақ барысында, ауызша сұрау болған кезде, топтың белгілі бір бөлігі ғана толық құрамда жұмыс істейді: тақтада жауап беріп тұрған студент және пәнге қызығушылық танытқан студенттер бөлігі, ал білім алушылардың қалған бөлігі «ақыл-ойдың енжарлығы» жағдайында болады. Сабақ құрылымында ойындарды қолдану топтың осы немқұрайлы бөлігін оқу материалымен баурап алуға, сауалнамалар кезінде оның белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл студенттердің үлгеріміне жақсы әсер етеді. Сонымен бірге, ойын барысында басқа «қарсыластардың» ойын бақылай отырып, оқушы қосымша танымдық ақпарат алады, өйткені олар өздерінің және басқалардың қателіктерін анық және тез көрсетеді.

Кілтті сөздер: ойын, оқу процесі, модельдеу, имитация, нақты жағдайларды талдау, дидактикалық ойын.

Кіріспе

Ойын – көптеген философиялық, мәдени, психологиялық-педагогикалық зерттеулердің нысаны болатын күрделі әлеуметтік-мәдени құбылыс. Ойынды білім беру мақсатымен пайдалану туралы мәселе ерекше орын алады. Оның күрделілігі ойынның ерекше қызметінде: оның көптеген анықтамаларында, өзіндік құндылықтары және өздігінен жүруінде, практикалық бағдарлардың жоқтығында, нәтижеге бағытталуында (ішкі, ойындық емес, практикалық).

Сонымен қатар, оқыту өзінің мәні бойынша, мұғалім өз кәсібінің табиғатына сәйкес, ойын міндеттерінен тыс, алдын-ала қойылған дидактикалық мақсатқа бағындырып ұйымдастыратын мақсатты іс-әрекет болып табылады. Сондықтан, дидактикалық (білім беру, тәрбиелік) ойын – бұл ішкі қарама-қайшы құбылыс [1,57].

Теориялық тұрғыдан (түсіну) және тәжірибеде (жобалау және пайдалану) көмекке ойын мен мақсатты ойын арасындағы айырмашылықты белгілеу келеді, яғни, алдын-ала жоспарланған нәтижелі ойынға (бірақ практикалық емес) қол жеткізуге бағытталған ережелері бар ойындар.

Зерттеудің мақсаты: Оқыту процесінде дидактикалық ойынның мәнін анықтау.

Зерттеудің пәні: Дидактикалық ойынды жоғары оқу орындарында қолдану.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Әлемдік педагогикада ойындарды білім беру мақсатында қолданумен тығыз байланысты бірнеше ұғымдарды бөліп қарастырады: модельдеу, имитация, бәсекелестік.

Модельдеу – бұл аудиториядағы өмірлік тәжірибелерді, жағдайлар мен жанжалдарды қайта жасайтын стратегия [2, 224].

Имитация (имитациялық модельдеу) – бұл «шындықтың негізгі белгілерінің тірі бейнесі».

Нақты жағдайларды талдау – бұл нақты және (немесе) жалпы сипаттамалық қасиеттерін анықтау мақсатында жүзеге асырылатын нақты немесе имитациялық жағдайды терең және белсенді зерттеу» (Эллингтон, Эддиал, Персивал, 1984).

Ойын білім, білік және дағдыларды игерудің тиімді құралы ретінде білім алушыны ақпаратты тұтынушыдан талап етушіге айналдыра алады, өйткені ол ойынның барлық мазмұнын түсініп, жетіспейтін ақпараттарды жинап, жалпылама тұжырымдар жасауы керек, өзі үшін және басқа қатысушылар үшін қажетті материалдар дайындауы керек. Ойындардың ерекше белгісі – қайталау мен таңданудың тіркесімі. Ойын білім алушылардың ақыл-ойына сұрақ-жауап процедураларының оңай және біркелкі кезеңдері арқылы, қадамдар, алмасулар және ауысулар, басшылық жасауы керек, жаңа элементтерді енгізу арқылы қызығушылығын арттырып, осы жолмен құрылған сенім және ынта-жігерді қолдану арқылы процеске ендіру керек.

Дидактикалық ойын – бұл маманның болашақ кәсіби іс-әрекетінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын қалпына келтіру формасы, осы іс-әрекетке тән қатынастар жүйелерін модельдеу, кәсіби проблемаларды,

типтік кәсіби проблемалық жағдайларда кездесетін нақты қайшылықтар мен қиындықтарды модельдеу [3, 172].

Дидактикалық ойынды өндеу сатысында келесі психологиялық-педагогикалық принциптерді іске асыру қажет:

1) кәсіби іс-әрекет мазмұнын, өндірістің нақты шарттары мен динамикасын имитациялық модельдеу принципі;

2) осы кәсіби қызметке тән проблемалық жағдайларды, қарама-қайшылықтардан және студенттерге қиындық тудыратын жағдайлардан тұратын ойын жүйесі арқылы қайта жасау принципі;

3) ойында мамандардың имитацияланған өндірістік функцияларының өзара әрекеттесу жағдайындағы қатысушылардың бірлескен қызметі принципі;

4) білім беру мәселелерін шешудің, келісілген шешімдерді дайындаудың және қабылдаудың қажетті шарты ретінде диалогтық қарым-қатынас пен ойын серіктестерінің өзара әрекеттесу принципі;

5) ойындық оқу іс-әрекетінің екі өлшемділігі принципі.

Жалпы білім беру жүйесінде сияқты, жоғары оқу орындарында да, білім берудің мақсаты – белгілі бір көлемдегі ақпаратты игеру ғана емес, сонымен бірге шындықты өз бетінше зерттеу үшін қоғамдық сана мен ойлауды дамыту болып табылады. Сондықтан, студенттерге зерттеу дағдыларын үйрету үшін оқытушылар оларды өздері оқуы үшін «босатуы» керек: яғни, білімнің бастапқы көзі және тікелей таратушысы ретіндегі оқытушының рөлі кеңесші, көмекші рөліне ауысуы керек. Әрине, бұл оқытушыдан сабақ беруде нені қалдырып, нені өзгерту керектігін анықтауын талап етеді.

Отандық және шетелдік оқытушылар жоғары оқу орындарында ойындарды қолданудың келесі мақсаттарын анықтайды:

– оқу пәнінің мақсаттары мен құзыреттерін бейнелеу;

– студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал ету;

– ойынға қатысушылардың әрқайсысының жеке өсуіне жағдай жасау;

– қабылдауды күшейту; білу (Не?) және оны қолдану («Қалай және қашан?») арасындағы айырмашылықты жою;

– ынтаны арттыру; проблемалық мәселені шешу үшін «жоспар» немесе «кұрылым» тауып алу; шындықты «өзін-өзі зерттеуді» үйрену;

– бір-бірімен белсенді қарым-қатынас жасауды үйрену (тұлғааралық және топ аралық қатынас дағдыларын қалыптастыру);

– ЖОО-да оқу процесінде ойындарды пайдаланудың жалпы мақсаты білім беру, тәрбиелеу және дамыту болып табылады.

Студент оқу процесінде мұғалім сияқты субъект екенін ұмытпау керек. Студент білімді өз ой-елегінен өткізгенде ғана түсінеді және қолдануға

қабылдайды (түсінеді, бөлшектейді, өзінің ойлау түріне бейімдейді), содан кейін оны өзінің ойлау процесіне енгізеді. Әйтпесе, алынған білім, бірден қажетсіз болып қалса, тез ұмытылады. Жаңа материалды игеру барысында ойлауды қосу арқылы білімді ойлау процестеріне енгізу процесін жеделдетуге болады, бұл білімді түсінуге және бейімдеуге кететін уақытты азайтады, сонымен қатар бұл процесті табиғи етеді. Бұған тек сабақта ойынды, проблемалық оқытуды енгізу арқылы қол жеткізуге болады, ал тапсырма міндетті түрде нәтижелі болуы керек.

Осындай жолмен қойылған тапсырма оқушыға нақты мақсат қояды, оған жету үшін оның барлық ақыл-ой мүмкіндіктері жұмылдырылады; егер осы сәтте жаңа білім енгізілсе, оларды өңдеу мен игеру күрт жылдамдап, бұрыннан бар білім жүйесінде өз орнын тауып, бірден қолдана бастайды. Бұл мұғалімге тақырыпты меңгеру дұрыстығын және материал дұрыс түсінілмеген жерде түзету жасау мүмкіндігін басқаруға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, білімдік шындықтың өзі үшін емес, сапалы мақсатқа жету – оқыту субъектісінің болашақ жеке және кәсіби қызметін қалыптастыруға жету үшін қабылдануы маңызды.

Сонымен бірге, оқу-танымдық және болашақ кәсіби іс-әрекет құрылымдарының түбегейлі ортақтығына қарамастан, олар әр түрлі қызмет түрлеріне жататындығын және сәйкесінше жасанды және табиғи жүйе ретінде бір-бірімен байланысты екендігін есте ұстаған жөн. Осыдан келіп, осы жүйелерді біріктіретін, оқу іс-әрекетінен кәсіптікке ауысу кезінде студенттердің пәні, мотивтері, мақсаттары, құралдары, әдістері мен нәтижелерінің табиғи сабақтастығы қамтамасыз етілетіндей дәрежеде оқытуды ұйымдастыру қажет болады.

Бұл бірқатар қарама-қайшылықтарды шешу қажеттілігінен туындайды, олардың ішіндегі негізгілері:

1 Оқу іс-әрекеті пәнінің абстрактілі сипаттамасы (ең алдымен білім, оқу мәтіндері, бағдарламалардың сипаттамасы, мәселелерді шешу) мен адамның болашақ өмірлік қызметінің нақты субъектісі арасындағы қарама-қайшылық. Бұл қарама-қайшылықты шешу психологиялық-педагогикалық модельдеу жолында осындай әрекетті оқытуда жатыр, онда белгілер жүйесі туралы абстрактілі білім болашақ кәсіби іс-әрекеттің іргетасын қалыптастыруда ақпаратты бөлшектеп ұсыну арқылы емес, олардың білімі және оларды қолдану шарттары берілген жағдайларды шешу арқылы жүктеледі.

2 Кәсіби қызметті реттеу кезінде білімді жүйелі пайдалану мен олардың әртүрлі оқу пәндеріне шашырауы арасындағы қарама-қайшылық. Білім беру практикасында бұл қарама-қайшылық пәндер арасында пәнаралық

байланыс орнату арқылы шешіледі. Сонымен қатар, бұл әрекеттердің сәтті болуы жұмыстың басталу уақытынан бұрын артады.

3 Оқытуда білімді игерудің дара «тәсілі», оқу жұмысының жеке сипаты мен ұжымдық қызметтің нақты шарттары арасындағы қарама-қайшылық. Бұл қарама-қайшылықты жеңу оқудағы даралықты сақтауды ұсынады, бірақ тек ұжыммен өзара әрекеттесу жағдайында, оның ішіндегі қатынастардың моральдық-этикалық нормаларын сақтауды ескере отырып, танымның ұжымдық формаларын ұйымдастыру түрінде. Басқаша айтқанда, дараландыру принципі ұжымдық принципке қатысты екінші реттік ретінде ғана оқытуда өзінің маңыздылығын сақтайды.

4 Кәсіби еңбек процесіне қатысатын оқыту субъектісінің психикалық функциялар жүйесі мен оның таным процестерінің ассоциативті-рефлекторлық негіздері арасындағы қарама-қайшылық, ең алдымен оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістеріне бағытталған. Бұл қарама-қайшылықты шешу қажеттілігі, проблемалық оқытудың, немесе басқаша айтқанда, белсенді оқытудың (оның ішінде ойын арқылы) пайда болуына әкеліп соқтырады.

Шынында да, ойын арқылы оқыту, басқасы емес, жоғарыда аталған қарама-қайшылықтарды жеңіп, оқу процесін сапалы жаңа деңгейге көшіруге мүмкіндік береді, өйткені бұл оқытудың дәстүрлі формаларына тән көптеген шектеулерді жоюға мүмкіндік береді. Біріншіден, ойын арқылы оқыту (немесе ойын) студентті проблеманы толығымен өзгерген жағдайда шешудің шартты жағдайына енгізеді. Мұнда студенттің іс-әрекеті қарапайым оқытуға қарағанда мүлдем өзгеше сипатқа ие, және ең алдымен білім беру мақсаттары студенттердің бірлескен іс-әрекетімен жүзеге асырылады, білім субъектісімен өзара әрекеттесу білім алушылар ұжымының қоршаған ортасы әсер еткенде қол жеткізіледі.

Дидактикалық ойынның «технологиясы» – бұл проблемалық оқытудың нақты «технологиясы». Сонымен бірге ойынның бір маңызды қасиеті бар: ойын проблемалық жағдайы стихиялы түрде пайда болады, ойын ережелері мен шарттары алдын-ала анықталған болады, ал бұл өз кезегінде жаңа проблемалардың пайда болуына ықпал етеді. Дидактикалық ойынның «технологиясы» ойынға қатысушылардың проблемалық жағдайда шешім қабылдау барысында оқу апаратын іздеу, дамыту және игерудегі белсенділігін көрсетеді. Ол бастапқы деректер түрінде ойынның ережелері мен шарттарының егжей-тегжейлі сипаттамасын қамтиды және оқыту циклі бойынша ойынды бағыттап отырады.

Дидактикалық ойынның циклі дегеніміз – міндеттерді шешу процесінде оқыту іс-әрекеттерінің үздіксіз бірізділігі. Бұл процесс шартты түрде келесі

кезеңдерге бөлінеді: практикалық сабаққа дайындық; негізгі міндетті анықтау; объектінің имитациялық моделін құру; оның негізінде міндетті шешу, тексеру, түзету; қабылданған шешімді орындау; оның нәтижелерін бағалау; алынған нәтижелерді талдау және қолда бар тәжірибемен синтездеу; жабық технологиялық цикл бойынша кері байланыс. Дидактикалық ойындарды қолданудың ең қолайлы шарттары университетте оқудың соңғы кезеңінде қалыптасады – бұл III, IV курстар, соның ішінде педагогикалық практика кезінде. Осы уақытқа дейін студенттер белгілі деңгейдегі білім, білік және дағдыларға ие болады, өзіндік жұмыс тәжірибесі мен шығармашылық әрекеттерді жинақтайды.

Дайындықтың соңғы кезеңіндегі оқытудың мамандандырылуы білім беру мәселелерін шешу кезінде проблемалық жағдайларды жоспарлау мен ұйымдастыруда жаңа мүмкіндіктер ашады. Көбінесе олар болашақ мұғалімдер алдында бар білімді пайдаланудың практикалық міндеттері тұрған кезде пайда болады. Сондықтан дидактикалық ойын кәсіби бағытта болуы керек. Дидактикалық ойынның циклін (мысал ретінде) қарастырайық. Бастапқы кезеңде сабаққа дайындық жүргізіледі; қажетті ақпаратты жинау, тіркеу және өңдеу; бастапқы ақпаратты зерттеу; алдағы ойын туралы нұсқаулық, ойынға қатысушыларды анықтау; студенттерді топтарға біріктіру, топ басшыларын тағайындау немесе сайлау. Мұнда нақты жағдайлар талданады, рөлдер ойнатылады, осылайша ойын барысы дамиды.

Содан кейін болашақ кәсіби іс-әрекет объектісінің имитациялық моделі (ИМ) құрылады, негізгі міндетті шешуге көшу болады. Бұл өзектілігі дәрістерде анықталған белгілі бір проблеманың шешімі болуы мүмкін. Содан кейін оқытушы ойынға қатысушылардың негізгі міндетін шешуге кедергі келтіретін әсер етуші факторларды енгізеді. Осыдан, оқыту барысында проблемалық жағдай туындайды. Студенттер туындаған жағдайды бағалайды, проблемалық жағдайды талдайды және одан шығу жолдарын іздейді. Шешім қолданылады, сәйкес есептеулер жүргізіледі, нәтижелер жазылады, оқытушыға баяндалады және басқа имитациялық модельдерінде параллель жұмыс істеп жатқан басқа топтарға жіберіледі. Содан кейін нәтижелер кестелер мен графиктер түрінде тексеріліп, ресімделеді, есептер жүргізіледі және топ басшыларының аттестаттау жүргізіледі.

Ойынның әр қатысушысының нәтижелері мен әрекеттері талқыланады, қабылданған шешімдер талданады, түпкілікті нәтижелер шығарылады. Дидактикалық ойын циклінің нәтижелері келесі циклға дайындалу үшін бастапқы ақпараттың мазмұнына қосылады, кері байланыс орнатылады, өйткені дидактикалық ойын, әдетте, бірнеше циклдан тұрады. Барлығы

қабылданған шешімдерді жалпы талдаумен және ойынға қатысушылардың әрекеттерін талқылаумен аяқталады.

Шынайы проблемалық жағдайларды шешудің тәрбиелік және білім берушілік мәні зор. Бұл ойынға қатысушыларды қойылған міндеттерді шешу жолдарын өз бетінше іздеуге шақырады. Ойындағы өндіріс проблемасы оқу бағдарламасына айналады. Дидактикалық ойын процесінде қарапайым бір есептің шешімі бірқатар көзге көрінбейтін, бір қарағанда, проблемеларды, оларды шешу жолдарын көрсетуге, оқушылардың ой-өрісін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Сонымен, студент ойын барысында бағдарлаудың екі жүйесін ескеруі немесе жүзеге асыруы керек. Олардың біріншісі пәндік контекстегі нақты іс-әрекеттермен, ал екіншісі – ұжым ішіндегі өзара әрекеттің әлеуметтік контекстімен байланысты. Қоғамда, ойын жүйесінде қатысушылардың өздері арасындағы іс-қимыл, шешім, іс-әрекет тілінде қарастырылып отырған жағдайдың шартты ережелеріне негізделген диалог жатыр. Бұл жағдай белгілі бір сәтте оның нақтылығына байланысты ойын субъектілерін әрекет етуге және шешім қабылдауға міндеттейді, бұл жүйенің ойыншылардың шешімдеріне реакциясын байқауға мүмкіндік береді, яғни, олармен кері байланыста болады. Бұл жағдайда оқытушыға оқушылардың жеке іс-әрекеттерін ғана емес, сонымен қатар олардың мінез-құлқының бүкіл желісін, яғни, ойын стратегиясын талдауға мүмкіндік беріледі.

Міне, сондықтан да ойын арқылы оқыту біз үшін өте құнды, бұл оқушылардың танымдық іс-әрекеті процестеріне жаңаша көзқараспен қарауға мүмкіндік береді, өйткені оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістерінен ерекшеленеді, әр түрлі позициялардан, көзқарастардан қарауға болады. Ойынды пайдалану ойыншылардың санасында онда ойнатылатын шындық туралы интегралды тұжырымдаманың қалыптасуына ықпал етеді, бұл оның педагогикалық әлеуетін мейлінше пайдалануға мүмкіндік береді.

Бұл сабақтан сабаққа қайталанатын болғандықтан, көптеген оқушылар үшін өтілген материал туралы білім «жылдық сақиналар» түрінде сақталады, мұнда кейбір сабақтарда пассивті қатысқанына байланысты «білімсіздік сақиналары» пайда болады. Сабақ құрылымында ойындарды қолдану топтың осы немқұрайлы бөлігін оқу материалымен баурап алуға, сауалнамалар кезінде оның белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді, бұл студенттердің үлгеріміне жақсы әсер етеді. Сонымен бірге, ойын барысында басқа «қарсыластардың» ойын бақылай отырып, оқушы қосымша танымдық ақпарат алады, өйткені олар өздерінің және басқалардың қателіктерін анық және тез көрсетеді.

Қорытынды

Сонымен, оқыту ойындарының педагогикалық мәні – ойлауды белсендіру, дербестікті арттыру, оқуға шығармашылық рухын енгізу болып табылады, бұл ойындарды проблемалық оқыту технологиясына жақындататын нәрсе, бірақ бастысы оқушыларды практикалық қызметке дайындау. Проблемалық оқытуда басты сұрақ «неге», ал білім беру ойындарында – «не болар еді, егер...» [4, 35].

Кішкентай балалар ғана емес, ересектер де ойын әрекеттерінде ойдағыдай оқиды, ақпаратты еріксіз жаттайды, өйткені ойын формаларында оқытудың басты факторы – білі алушының белсенділігі, сонымен қатар ілеспе фактор – қарым-қатынас, яғни, берілген тақырып бойынша байланыс. Сабақтың ойын формаларын қолдану, біздің ойымызша, студенттердің шығармашылық әлеуетінің артуына және, осылайша, оқылатын пәннің терең, мағыналы және жылдам түсуіне әкеледі.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Кларин, М. В.** Игра в учебном процессе // Советская педагогика. –1985. – № 6. – С. 57.
- 2 **Erickson, K., Erickson, M.** Simulation and Game Exercises in large Lecture Classes // Communication Education. – 1979. – V. 28. – P. 224–229.
- 3 **Лях, Ю. А.** Обучение как игра // Аспирант и соискатель. – 2003. – № 2. – С.172.
- 4 **Шмаков, С. А.** Игры учащихся – феномен культуры. – М., 1994.
- 5 **Буске, М. М.** Что заставляет нас играть? Что заставляет нас учиться? // Перспективы. –1987. – № 4.
- 6 **Ахметов, Н. К.** Теория и практика игрового обучения в подготовке учителя. – Алматы : Ғылым, 1996.
- 7 **Леви, В.Л.** Искусство быть собой. – М., 1979.
- 8 Моделирование педагогических ситуаций / Под ред. Ю. Н. Кулуткина, Г. С. Сухобской. – М., 1981.
- 9 **Страздас, Н. Н.** Система дидактических игр как средство формирования педагогической направленности : Автореф. канд. дис. – Л., 1980.
- 10 **Эльконин, Д. Б.** Психология игры. – М., 1978.

References

- 1 **Klarin, M. V.** Igra v učebnom protsesse [Game in the educational process] [Text]. In Journal «Soviet pedagogy». –1985. – № 6. – P. 57.

2 **Erickson, K., Erickson, M.** Simulation and Game Exercises in large Lecture Classes. In Journal «Communication Education». – 1979. – V. 28. – P. 224–229.

3 **Lyakh, Yu.A.** Obúchenie kak igra. [Learning as a game] [Text]. In Journal «Postgraduate and Applicant». – 2003. – № 2. – P. 172.

4 **Shmakov, S. A.** Iгры ýchaihsia – fenomen kúltúry. [Student games – a cultural phenomenon]. – Moscow, 1994.

5 **Býske, M. M.** Chto zastavliaet nas igrat? Chto zastavliaet nas ýchitsia? [What makes us play? What makes us learn?] [Text]. In Journal «Perspectives». –1987. – № 4.

6 **Ahmetov, N. K.** Teoria i praktika igrovogo obúchenia v podgotovke ýchitelia. [Theory and practice of game learning in teacher training]. – Алматы : Ғылым, 1996.

7 **Levi, V. L.** Iskýsstvo byt soboi. [The art of being yourself]. – Moscow, 1979.

8 Modelirovanie pedagogicheskikh sitýatsii / [Modeling of pedagogical situations] / Ed. Yu. N. Kuljutkina, G. S. Sukhobskaya. – Moscow, 1981.

9 **Strazdas, N. N.** Sistema didakticheskikh igr kak sredstvo formirovania pedagogicheskoi napravlenosti : Avtoref. kand. dis. [The system of didactic games as a means of forming a pedagogical orientation : Author's abstract. Cand. dis.]. – L., 1980.

10 **Elkonin, D. B.** Psihologiya igrы [Game psychology]. – Moscow, 1978.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Г. К. Кудиярбекова, А. М. Исакова, А. Х. Тахирова

Игра как процесс обучения

Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

G. K. Kudiyarbekova, A. M. Isakova, A. K. Takirova

A game as teaching process

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 29.12.20.

Переход к игровой форме обучения далеко не случаен. Известно, что если даже в нудную и однообразную работу внести элементы игры, то она будет выполнена с интересом и с гораздо меньшими

затратами времени. Недаром существует такое народное выражение «работать играючи», т.е. работать легко, без напряжения, в атмосфере творческого соревнования. Поэтому применение учебных игр как раз и позволяет интенсифицировать процесс обучения, повысить его эффективность. Ведь в ходе традиционного урока, в той его части, когда идет устный опрос, в полную силу работает только определенная часть группы: студент, отвечающий у доски, и часть студентов, которая интересуется учебным предметом, а основная масса студентов находится в состоянии «умственной индифферентности». Применение же игр в структуре урока позволяет увлечь учебным материалом эту индифферентную часть группы, повысить ее активность во время опросов, что положительно отражается на успеваемости студентов. При этом, наблюдая в ходе игры за игрой других «соперников», студент будет получать и дополнительную познавательную информацию, т.к. ему наглядно и быстро будут указывать на ошибки, как свои, так и чужие.

Ключевые слова: игра, процесс обучения, моделирование, имитация, анализ конкретных ситуаций, дидактическая игра.

The transition to a game form of learning is far from accidental. It is known that even if elements of the game are introduced into a tedious and monotonous work, then it will be done with interest and with much less time. It is not for nothing that there is such a popular expression «to work playfully», i.e. work easily, without stress, in an atmosphere of creative competition. Therefore, the use of educational games just allows you to intensify the learning process, to increase its effectiveness. Indeed, in the course of a traditional lesson, in that part of it when there is an oral questioning, only a certain part of the group works in full force: the student answering at the blackboard, and the part of the students who are interested in the subject, and the bulk of the students is in a state of «mental indifference». The use of games in the structure of the lesson allows to captivate this indifferent part of the group with the educational material, to increase its activity during the polls, which has a positive effect on the progress of students. At the same time, observing the game of other «rivals» during the game, the student will also receive additional cognitive information, because they will clearly and quickly point out mistakes, both their own and those of others.

Keywords: game, learning process, simulation, imitation, analysis of specific situations, didactic game.

МРНТИ 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/UXWH9989>**А. А. Кудышева, А. А. Аженов**

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ОЦЕНИВАНИЕ ЦЕЛЕЙ И МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ПРИ ПЛАНИРОВАНИИ КАРЬЕРЫ И ПРИНЯТИИ КАРЬЕРНЫХ РЕШЕНИЙ

В данной статье описывается и демонстрируется новый подход к оценке целей и мотивов студентов, участвующих в процессе принятия решений и планирования карьеры. Участники сформировали пять стремлений карьерного роста, оценили каждое стремление по нескольким параметрам (самоэффективность, ожидаемые результаты, чувство призвания, духовное значение и материализм) и завершили измерения концептуально связанных и не связанных переменных. Результаты показали адекватную или сильную внутреннюю непротиворечивость оценок шкалы оценки стремлений, а характер корреляций подтверждает конвергентную. Мы пришли к выводу, что стратегия развития карьеры имеет большой потенциал как гибкий и эффективный инструмент для использования в исследованиях и практике развития карьеры.

Ключевые слова: профессионально-карьерная деятельность, карьерное развитие личности, карьерные цели, самоэффективность.

Введение

Личные цели играют решающую роль в целостности жизни любого человека (Locke & Latham, 2002). Цели помогают направлять и поддерживать поведение при выполнении задач, которые могут принести лишь отдаленное вознаграждение. Следовательно, эффективное целеполагание явно важно при принятии решений о карьере, сложном процессе, часто требующем отсрочки получения вознаграждения, тщательного определения приоритетов и планирования, а также личных действий.

Карьерные консультанты (Career Counselor) в один голос признают преимущество целеполагания. Исследования в сфере карьерного консультирования показывают то, что правильно структурированные цели

и высокий уровень вовлеченности в целенаправленное поведение приводят к улучшению психического здоровья и удовлетворенности. Эффективность работы со студентами обратившиеся за помощью профессионального консультанта по вопроса карьеры, так же повышается по средствам использования эффективных стратегий постановки целей. Многие специалисты по вопросам развития карьеры используют специальные подходы для оценки идиосинкразических целей клиентов. Однако стратегии оценки роли личных целей в процессе развития карьеры не получили должного отклика в исследовательской литературе.

Цель этой статьи – описать, предоставить пример и представить первоначальные данные для нового подхода к оценке целей и мотивации студентов, участвующих в процессе принятия решений и планирования карьеры. Источником вдохновения для нашего подхода является психология личности, где исследователи разработали стратегии для изучения того, в какой степени индивидуальные приоритеты, цели и направленности определяют изменчивость благополучия (Brunstein, 1993; Canter, 1990; Emmons, 1999); Klinger, 1987; Little, 1989). Обычно в этом исследовании такие цели определяются как «персонализированный выбор, который люди делают, когда они направляют свою жизнь к определенным результатам» (Emmons & Kaiser, 1996, стр. 81), и оценивает цели людей, для этого участников попросили генерировать список стремлений, которые они в настоящее время пытаются выполнить. Затем участники оценивают каждое стремление по нескольким критериям (например, самоэффективность, сложность, значимость) или сообщают о поведении, которое связано с достижением этого конкретного стремления. Хотя системы личных целей в литературе о личности обычно оцениваются без учета конкретной области жизни, метод измерения хорошо поддается адаптации для использования при оценке целей в определенной области. Для данной статьи мы адаптировали показатель личных стремлений Эммонса (1986, 1999), определяемый как вещи, которые люди «обычно или характерно пытаются делать в своем повседневном поведении» (Emmons, 1996, р. 32), для использование в сфере развития карьеры.

Есть два основных преимущества использования подхода стремлений для измерения целей и мотивации карьерного роста. Во-первых, подход стремлений обеспечивает полезную стратегию для оценки номотетических мотивов идеографических целей (Emmons, 1999). Таким образом, этот подход позволяет исследователям оценивать индивидуальные различия в степени, в которой участники руководствуются определенными типами мотивов

(которые исследователь может указать), когда они преследуют каждую из своих собственных самопроизведенных целей.

Данная статья может представлять интерес для докторантов, магистрантов и ученых заинтересованных в понимании характеристик основных мотивов студентов при достижении своих целей в дополнение к конкретному содержанию целей или независимо от него. В статье вопросы построения карьеры и карьерного целеполагания рассматриваются через призму социальной когнитивной теории карьеры (SCCT; Lent, Brown & Hackett, 1994).

SCCT (Lent et al., 1994) утверждает, что люди проявляют свободу воли через взаимодействие своих убеждений в самоэффективности, ожиданий результатов и личных целей, связанных с конкретными задачами, с которыми они сталкиваются в процессе принятия решений и планировании карьеры. Уверенность в самоэффективности относится к уверенности в своей способности эффективно выполнять задачи, в то время как ожидание результатов относится к убеждениям людей о результатах выполнения этих самых задач. Личные цели, в свою очередь, относятся к намерениям выполнять задачи или получать результаты. Согласно данной теории, студенты скорее всего сохраняют целенаправленное поведение, в отношении которого у них высокий уровень самоэффективности, при условии, что как итог такого поведения будут получены ценные и значимые результаты. Социально когнитивная теория карьеры рассматривает процесс планирования карьеры как неотъемлемую часть развития интересов, выбора поведения и производительности труда. Ключевым аспектом данной теории является большой акцент на самоэффективность человека и ожидания результатов от конкретной задачи. Существующие подходы данных конструкторов нацелены на определенные области задач (такие например, как принятие карьерных решений) но они не направлены на изучение уникальных, конкретных задач создаваемых человеком. В рамках данного исследования студентов попросили определить свои цели развития карьеры и оценить каждую с точки зрения их самоэффективности (уверенность в успешном достижении цели) и ожидаемых результатов (вероятность того, что достигаемая цель приведет к успешной карьере) для этой конкретной цели.

Второе преимущество подхода, основанного на изучение стремлений – его гибкость и эффективность для оценки особенностей мотивов людей в достижении целей. Традиционные подходы к измерению различных аспектов достижения цели обычно требуют использования отдельных шкал измерения, состоящих из нескольких пунктов, для каждой переменной для получения надежных оценок. Таким образом, гибкость

и эффективность повышаются за счет подхода стремлений, так как после того, как стремления участников сформированы, исследователи могут оценивать несколько представляющих интерес переменных, используя один критерий рейтинга для каждой переменной. Это преимущество может быть особенно полезным при исследовании недостаточно изученных областей, для которых психометрически обоснованные шкалы еще не разработаны. Чтобы проиллюстрировать этот момент, мы предлагаем три дополнительных примера, взятых из недостаточно изученных тем в сфере карьеры: духовность и религия, призвание и призвание, а также материализм.

Связанная с этим область исследований предполагает, что многие люди могут подходить к своему карьерному росту в свете своего призвания. Дик и Даффи недавно определили «призвание» как ориентацию на работу, мотивированную трансцендентным или внешним призывом интегрировать работу с общим ощущением цели и значимости в жизни, а также с ценностями и целями, «ориентированными на других». Несмотря на методологические ограничения, исследования показали, что люди, которые относятся к работе как к призванию, рассказывают о более высоких уровнях общего и конкретного рабочего благополучия по сравнению с теми, кто использует другие подходы к работе (например, Davidson & Caddell, 1994; Treadgold, 1999; Wrzesniewski, Макколи, Розин и Шварц, 1997). Однако, как и в случае с конструктами, связанными с духовностью и религиозностью, исследователи не оценили степень, в которой участники воспринимают цели процесса принятия решений о карьере как мотивированные чувством призвания.

Третья область исследования нацелена на феномен подхода к карьере как к средству достижения материалистических целей; то есть путь к росту власти, статуса или богатства. Материалистические цели связаны с повышением ценности финансовой безопасности и снижением ценности отношений (Richins & Dawson, 1992), и было продемонстрировано, что весьма материалистичные люди жертвуют меньше денег на благотворительность и церкви, меньше жертвуют семье и больше тратят на себя по отношению к менее материалистичным людям (Белк, 1984). Так же было обнаружено, что материализм отрицательно коррелирует с чувством собственного достоинства и удовлетворенностью жизнью и положительно с завистью (Belk, 1984). Свидетельства, касающиеся внешней трудовой мотивации, конструкции, концептуально связанной с материализмом, сложны, но предполагают, что внешние факторы часто пагубно влияют на желаемое отношение к работе и результаты (например, творчество, когнитивная гибкость и решение проблем; Gagne & Deci, 2005)

Мы полагаем, что подход стремлений имеет большой потенциал для лучшего понимания факторов, влияющих на различные пути, через которые люди развивают свою карьеру. Далее в данной статье раскрываются способы применения стратегий карьерного стремления для оценки убеждений в самоэффективности и ожиданий результатов, которых придерживаются участники для каждой из идиосинкразических целей карьерного роста, о которых они сообщают. Исследуются надежность внутренней согласованности и конструктивная валидность этого подхода к оценке, включая изучение корреляций между стремящимися оценочными шкалами и измерениями концептуально сходных и несходных критериальных переменных. Наши ожидания относительно характера этих корреляций были следующими:

Взаимосвязи шкалы оценки стремлений. Самоэффективность и ожидаемые результаты Стремления будут более тесно связаны друг с другом, чем с оценками по переменным стремлений, концептуализированным как менее схожие (Чувство призвания, Духовные и Материалистические стремления). Точно так же чувство призыва к стремлениям и духовные стремления будут более тесно связаны друг с другом, чем с менее концептуально подобными переменными стремлений (стремлениями к самоэффективности и ожидаемым результатам), и будут отрицательно связаны со стремлениями к материализму.

Связь шкал оценки стремлений с показателями черт характера. Самоэффективность и ожидаемый результат Стремления будут более тесно связаны с оценками шкалы самоэффективности решения о карьере и внутренней мотивацией к работе, чем с внешней мотивацией, призванием, смыслом жизни, религиозной приверженностью и материализмом. Чувство призвания к стремлениям будет сильно коррелировано с оценками по шкале призвания, положительно связано с внутренней мотивацией работы, смыслом жизни и религиозной приверженностью и отрицательно связано с оценками по шкале материализма. Духовные стремления будут сильно коррелированы с религиозной приверженностью, положительно связаны с внутренней мотивацией работы, смыслом жизни и оценками по шкале призвания, а также отрицательно коррелированы с оценками по шкале материализма. Наконец, «Стремления к материализму» будут положительно связаны с оценками по шкале материализма и внешней мотивацией к работе.

Методы исследования

Стремления к карьерному росту и оценка стремлений. Студентам было представлено описание концепции стремления к развитию карьеры, а затем их попросили перечислить пять из их текущих стремлений в открытом

формате с завершением предложения. Эти инструкции, адаптированные из меры личных стремлений Эммонса (1999). Затем студентам было предложено оценить каждое стремление по нескольким критериям с использованием 5-балльной шкалы (1 = Совсем не верно, 2 = В небольшой степени, 3 = В умеренной степени, 4 = В значительной степени, 5 = Это полностью соответствует действительности. правда). Эти критерии включали в себя степень, в которой участники (а) были уверены, что они могут достичь цели, (б) рассматривали цель как полезную для их успешной карьеры, (в) преследовали цель из-за чувства призвания, (г) оценивали цель как духовную по своей природе и (д) рассматривали цель как связанную с обретением власти, статуса или богатства. Эти оценки были суммированы для каждой категории по пяти стремлениям, в результате чего было получено пять шкал оценки стремлений, обозначенных как Самость – Стремления к эффективности, стремления к ожидаемым результатам, чувство призвания к стремлениям, духовные стремления и стремления к материализму. Для каждой шкалы более высокие баллы указывают на более высокие уровни измерения, измеряемого шкалой.

Выводы

Основная цель данной статьи состояла в том, чтобы проиллюстрировать полезность стратегии развития карьеры как гибкого и эффективного подхода к оценке номинальных оценок идеографических целей в процессе принятия решений о карьере. С этой целью были продемонстрированы надежность оценок стремления к развитию карьеры и показали предсказуемые закономерности конвергентной и дискриминантной валидности как среди оценок стремления к оценке, так и между этими рейтингами и баллами по мерам концептуально связанных и не связанных переменных критериев.

Как сказано во введении, у метода стремления к карьерному росту есть два основных преимущества. Во-первых, это дает исследователям возможность исследовать номотетические мотивы для идеографических целей. Это означает, что можно идентифицировать широкие индивидуальные различия между людьми, которые связаны с конкретными идиосинкразическими целями, о которых сообщают люди. Например, два человека могут иметь соответствующие цели – поговорить с международным работником по развитию и поступить в медицинский институт для обучения на хирурга. На первый взгляд, эти цели могут иметь мало общего и не казаться полезными для понимания сходства и различий между двумя людьми, у которых они есть, помимо выявления различий в профессиональных устремлениях. Однако, позволив этим двум людям оценить свои цели, мы можем обнаружить, что оба они считают их вдохновленными чувством призвания. Человек, который

стремится стать хирургом, может также оценить эту цель как имеющую отношение к достижению статуса и материального благополучия. Кроме того, первый человек может выражать высокую степень уверенности в том, что заявленная цель может быть достигнута и что это будет важным шагом в построении успешной карьеры, тогда как второй человек может выразить низкую уверенность в том, что цель может быть достигнута, даже если воспринимать цель как полезную для достижения карьерного успеха. Таким образом, с этими двумя идиосинкразическими целями в качестве отправной точки можно определить относительное положение этих людей по измерениям индивидуальных различий, чтобы проиллюстрировать сходства или различия между ними, которые не очевидны иным образом.

Список использованных источников

1 **Amabile, T. M., Hill, K. G., Hennessey, B. A., & Tighe, E. M.** The Work Preference Inventory : Assessing intrinsic and extrinsic motivational orientations. In *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1994. – 66. – P. 950–967.

2 **Belk, R. W.** Three scales to measure constructs related to materialism : Reliability, validity, and relationships to measures of happiness. In T. C. Kinnear (Ed.), *Advances in consumer research*. Vol. 11. – P. 291–297. Provo, UT : Association for Consumer Research, 1984.

3 **Betz, N. E., Hammond, M. S., & Multon, K. D.** Reliability and validity of five-level response continua for the Career Decision Self-Efficacy Scale. *Journal of Career Assessment*. – 2005. – 13. – P. 131–149.

4 **Betz, N. E., Klein, K. L., & Taylor, K. M.** Evaluation of a short form of the Career Decision-Making Self-Efficacy Scale. In *Journal of Career Assessment*. – 1996. – 4. – P. 47–57.

5 **Brown, S. D., & Ryan Krane, N. E.** Four (or five) sessions and a cloud of dust: Old assumptions and new observations about career counseling. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Handbook of counseling psychology* (3rd ed., P. 740-766). – New York : Wiley, – 2000.

6 **Brunstein, J.** Personal goals and subjective well-being : A longitudinal study. In *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1993. – 65. – P. 1061–1070.

7 **Canter, N.** From thought to behavior : «Having» and «doing» in the study of personality and cognition. In *American Psychologist*. – 1990. – 45. – 735–750.

8 **Davidson, J. C., & Caddell, D. P.** Religion and the meaning of work. In *Journal for the Scientific Study of Religion*. – 1994. – 33. – P. 135–147.

- 9 **Dik, B. J., & Duffy, R. D.** (in press). Calling and vocation at work : Definitions and prospects for research and practice. In *The Counseling Psychologist*.
- 10 **Dik, B. J., & Steger, M. F.** Work as a calling : Randomized trial of a calling-based career development workshop. In Paper presented at the National Career Development Association Global Conference. – Chicago, IL, 2006, July.
- 11 **Duffy, R. D.** Spirituality, religion, and career development: Current status and future directions. *Career Development Quarterly*, 2006. – 55. – P. 52–53.
- 12 **Emmons, R. A.** Personal strivings: An approach to personality and subjective well-being. In *Journal of Personality and Social Psychology*, 1986. – 51. – P. 1058–1068.
- 13 **Emmons, R. A.** Striving and feeling: Personal goals and subjective well-being. In P. M. Gollwitzer & J. A. Bargh (Eds.), *The psychology of action: Linking cognition and ivation to behavior*. – New York : Guilford Press, 1996.
- 14 **Emmons, R. A.** (1999). *The psychology of ultimate concerns: Motivation and spirituality in personality*. New York: Guilford. – P. 313–337.
- 15 **Emmons, R. A.** Is spirituality an intelligence? Motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. In *The International Journal for the Psychology of Religion*. – 2000. – 10. – P. 3–26.
- 16 **Emmons, R. A., & Kaiser, H.** Goal orientation and emotional well-being : Linking goals and affect through the self. In A. Tesser & L. Martin (Eds.), *Striving and feeling : Interactions among goals, affect, and self-regulation*. New York : Plenum, 1996. – P. 79–98.
- 17 **Gagne, M. & Deci, E. L.** Self-determination theory and work motivation. In *Journal of Organizational Behavior*. – 2005. – 26. P. 331–362.
- 18 **Hall, D.T., & Foster, L.W.** A psychological success cycle and goal setting : Goals, performance, and attitudes. In *Academy of Management Journal*. – 1977. – 20. – P. 282–290.
- 19 **Klinger, E.** The interview questionnaire technique: Reliability and validity of a mixed idiographic-nomothetic measure of motivation. In J. N. Butcher & C. D. Spielberger (Eds.), *Advances in personality assessment*. – Vol. 6. Hillsdale, NJ : Erlbaum, – 1987. – P. 31–48.
- 20 **Lent, R. W., & Brown, S. D.** On conceptualizing and assessing social cognitive constructs in career research : A measurement guide. In *Journal of Career Assessment*. – 2006. – 14. – P. 12–35.
- 21 **Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G.** Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance : Monograph. In *Journal of Vocational Behavior*. – 1994. – 45. – P. 79–122.
- 22 **Little, B. R.** Personal projects analysis : Trivial pursuits, magnificent obsessions, and the search for coherence. In D. M. Buss & N. Cantor (Eds.),

- Personality psychology : Recent trends and emerging directions* – New York : Springer-Verlag, 1989. –P. 15–31.
- 23 **Locke, E.A., and Latham, G.P.** Building a practically useful theory of goal setting and task motivation. In *American Psychologist*. – 2002. – 57. – P. 705–717.
- 24 **Mahoney, A., Pargament, K. I., Murray-Swank, A., & Murray-Swank, N.** Religion and the sanctification of family relationships. In *Review of Religious Research*. – 2003. – 44. – P. 220–236.
- 25 **Mahoney, A., Carels, R. A. Pargament, K. I., Wachholtz, A., Leeper, L. E., Kaplar, M. & Frutchey, R.** The sanctification of the body and behavioral health patterns of college students. In *The International Journal of the Psychology of Religion*. – 2005. – 15. – P. 221–238.
- 26 **Richins, M.L., & Dawson, S.** A consumer values orientation for materialism and its measurement: Scale development and validation. In *Journal of Consumer Research*. 1992. – 19. – P. 303–316.
- 27 **Steger, M. F., Frazier, P., Oishi, S., & Kaler, M.** The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the presence of and search for meaning in life. In *Journal of Counseling Psychology*. – 2004. – 53. – P. 80–93.
- 28 **Treadgold, R.** Transcendent vocations: Their relationship to stress, depression, and clarity of self-concept. In *Journal of Humanistic Psychology*. – 1999. – 39(1). – P. 81–105.
- 29 **Wehmeyer, M. L., Lattimore, J., Jorgensen, J. D., Palmer, S. B., Thompson, E., & Schumaker, K. M.** The self-determined career development model: A pilot study. In *Journal of Vocational Rehabilitation*. – 2003. – 19. – P. 79–87.
- 30 **Willer, B., & Miller, G. H.** Client involvement in goal setting and its relationship to therapeutic outcome. In *Journal of Clinical Psychology*. – 1976. – 32. – P. 687–690.
- 31 **Worthington, E. L., Wade, N. G., & Hight, T. L.** The Religious Commitment Inventory-10 : Development, refinement, and validation of a brief scale for research and counseling. In *Journal of Counseling Psychology*. – 2003. – 50. – P. 84–96.
- 32 **Wrzesniewski, A., McCauley, C., Rozin, P., & Schwartz, B.** Jobs, careers, and callings : People’s relations to their work. In *Journal of Research in Personality*. – 1997. – 31. – P. 21–33.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. A. Kudyshева, A. A. Azhenov

Мансапты жоспарлау және мансаптық шешімдер қабылдау кезінде студенттердің мақсаттарын бағалау және ынталандыру

Торайғыров Университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. A. Kudyshева, A. A. Azhenov

Assessing students' aims and motivation in career planning and career making decisions

Toraighirov University,
Kazakhstan Republic, Pavlodar.
Material received 29.12.20.

Бұл мақалада шешім қабылдау мен мансапты жоспарлауға қатысты студенттердің мақсаттары мен мотивтерін бағалаудың жаңа тәсілі сипатталған және көрсетілген. Қатысушылар бес мансаптық ұмтылысты қалыптастырды, әр ұмтылысты бірнеше өлшемдер бойынша бағалады (өзіндік тиімділік, күтілетін нәтижелер, шақыру сезімі, рухани мағына және материализм) және тұжырымдамалық байланысты және байланысты емес айнымалыларды өлшеу аяқталды. Нәтижелер аспирациялық шкала бойынша бағалаудың адекватты немесе күшті ішкі сәйкестігін көрсетті, ал корреляция сипаты конвергентті растайды. Мансапты дамыту стратегиясы мансапты дамыту бойынша зерттеулер мен тәжірибеде пайдаланудың икемді және тиімді құралы ретінде үлкен әлеуетке ие деген қорытындыға келдік

Кілтті сөздер: кәсіби және мансаптық қызмет, тұлғаның мансаптық дамуы, мансаптық мақсаттар, өзіндік тиімділік.

This article presents a historical and theoretical overview of the models and approaches of various scientists to the issue of career development of individuals. The theoretical review considered the specificity of this phenomenon for various groups of individuals, taking into account age-sex, cultural-religious, racial-ethnic characteristics. This review was conducted in order to identify the most significant theories for modern practices of student career development. Based on the analysis done, it is planned to develop a model for supporting the development of career identity and career self-determination of graduate students of bachelor's degree in

the future. The article also discusses various approaches to considering the career development of such groups of students as female students, representatives of ethnic minorities, etc. The article touches upon the idea that career development is not an isolated part, but affects a person's life and his personality as a whole. In particular, Super suggested the Life-Career Rainbow approach is an attempt to view an individual's life and career as a holistic structure.

Keywords: professional and career activities, career development of the personality, career goals, self-efficacy.

<https://doi.org/10.48081/RAXQ1206>

Г. А. Куребаева

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТИҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТТИ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУҒА ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Берілген мақалада болашақ педагог-психологтердің тұлғалық қасиеттері кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығының негізі ретінде қарастырылады. Болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға бағдарлану қазіргі заманғы жоғары кәсіптік білім беру стратегиясы болып табылады. Бұл ретте кәсіптік даярлау іргелі білім беру деңгейінде де, маманның түйінді құзыреттері деңгейінде де сапалы болуға тиіс. Бұл әсіресе психологты оқытуға қатысты, өйткені дамып келе жатқан тұлғаны психологиялық-педагогикалық қолдау оның негізгі құзыреттілігінің негізін құрайды. Жоғарыда аталған құзыреттіліктер педагог-психологтың кәсіби қызметінде белгілі бір қасиеттерді көрсетуді талап етеді. Ал кәсіби маңызды қасиеттер – бұл «осы еңбек қызметін сәтті орындау үшін қажет» қасиеттер. Ғалым зерттеушілердің пікірінше, педагог-психологтың кәсіби қызметінің ерекшеліктері жеке құзыреттілікті құрайтын, кәсіби қызметті табысты жүзеге асыру үшін негіз болып табылатын жеке-психологиялық ерекшеліктер болып табылады. Олар жүргізген зерттеу нәтижелері әр студенттің «психологиялық» профилін алуға және педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің жеке ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік беретіндігіне тоқталады. Болашақ педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттеріне өз әрекеттерінен нақты нәтиже алуда өте маңызды қасиет прагматикалық қасиетті қосуға болады, бұл болашақ маман дайындауда оңтайлы нәтиже алуға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: педагог-психолог, тұлғалық қасиет, кәсіби қызмет, прагматикалық қасиет.

Кіріспе

Қазіргі уақытта қоғамның әлеуметтік тапсырысы және жаңа білім беру стандарттарын енгізу бәсекеге қабілетті, сындарлы, әлеуметтік бейімделген, тұрақсыздық пен бәсекелестік жағдайында жұмыс істеуге дайын, динамикалық өндіріске бейімделуге, еңбектің бір түрінен екіншісіне оңай ауысуға қабілетті, кең ауқымды мамандықтар үшін қажетті қабілеттерге ие маман даярлауды талап етеді.

Болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыруға бағдарлану қазіргі заманғы жоғары кәсіптік білім беру стратегиясы болып табылады. Бұл ретте кәсіптік даярлау іргелі білім беру деңгейінде де, маманның түйінді құзыреттері деңгейінде де сапалы болуға тиіс. Бұл әсіресе психологты оқытуға қатысты, өйткені дамып келе жатқан тұлғаны психологиялық-педагогикалық қолдау оның негізгі құзыреттілігінің негізін құрайды. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде педагог-психологты даярлау сапасы қазіргі заманғы маманның бәсекеге қабілеттілігінің критерийлерінің бірі болып табылады, ол сайып келгенде мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейін анықтайды.

Қазіргі жағдайда еңбек нарығында және кәсіптерде икемділікке, ұтқырлыққа, бәсекеге қабілеттілікке ие құзыретті маман сұранысқа ие. Тиісінше, бұл жоғары оқу орындарында студенттердің кәсіби дайындығын қайта құруды, болашақ мамандардың жалпы ғылыми, арнайы білімін, дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруды көздейтін тұтас, жан-жақты педагогикалық технологияны құруды талап етеді. Бірақ, сонымен бірге, мемлекеттің рефлексияға, бүкіл кәсіби мансабында үнемі өзін-өзі жетілдіруге қабілетті кәсіби маман қалыптастыру қажеттілігі мен оны кәсіби дайындауға арасында қайшылықтар бар.

Зерттеу нысаны болашақ педагог-психологтің тұлғалық қасиеттері.

Зерттеу пәні болашақ педагог-психологтің тұлғалық қасиеттерінің даму ерекшеліктері.

Мақсаты болашақ педагог-психологтің тұлғалық қасиеттері кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығының негізі ретінде қарастыру.

Міндеттері:

- кәсіби құзыреттілікті кәсіби қызметті сәтті жүзеге асыруға дайындығын қамтамасыз ететін жеке тұлғаның интегративті сипаттамасы ретінде қарастыру;
- болашақ педагог-психологтардың тұлғалық қасиеттерін талдау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Кәсіби құзыреттілік, біздің ойымызша, жеке тұлғаның интегралды білімі болып табылады және адамның кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын анықтайтын оның білімінде, дағдыларында, икемділіктерінде, тәжірибесінде, жеке қасиеттерінде көрінеді. Кәсіби құзыреттілік адамның кәсіби міндеттерін

сапалы орындауға деген ішкі уәжінің қалыптасуын, кәсіби құндылықтардың болуын болжайды.

Құзыреттілік – бұл адамның әрекет ету қабілеті. Бірақ бірде-бір адам, егер ол оған жеке қызығушылық танытпаса, әрекет етпейді. Табиғи құзыреттілік – бұл адамның құндылықтарымен органикалық бірлікте, яғни қызметтің осы түріне терең қызығушылық жағдайында ғана көрінуі мүмкін ... сондықтан құндылықтар кез-келген құзыреттіліктің негізі болып табылады [1].

Кәсіби іс-әрекет жеке құндылықтар иерархиясында тиісті орынға ие болуы үшін, кәсіби қалыптасудың алғашқы кезеңдерінен бастап студенттер өздерінің семантикалық кеңістігін көрсете бастауы, оның болашақ мамандықтың мақсаттары мен міндеттерімен байланысын көруі, сонымен қатар өздерінің мағыналық бағдарларын дамыту бойынша арнайы ұйымдастырылған жұмысқа тартылған. Жоғары мектепте оқу-тәрбие процесінің формаларын нақты еңбек жағдайында оқытудан кәсіби өзін-өзі көрсетуге еркін көшу бағытында сапалы түрде өзгерту керек.

Студенттің кәсіби дайындығы кәсіби қызметті (бастамашылық, ынтымақтастық, топта жұмыс істеу қабілеті, қарым-қатынас қабілеті, оқу, логикалық ойлау, таңдау және пайдалану қабілеті) орындау үшін қажетті кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттерді қалыптастыруды қамтуы керек.

Кәсіби құзыреттілік – бұл кәсіби қызметті сәтті жүзеге асыруға дайындығын қамтамасыз ететін жеке тұлғаның интегративті сипаттамасы. Бұл факт еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, кәсіби қызметтің байланысты салаларына бағдарланған, мамандығы бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде тиімді жұмыс істеуге қабілетті, үздіксіз кәсіби өсуге дайын білікті маман даярлауға ықпал ететін құзыреттілік тәсілін іске асыруды болжайды.

Зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау педагогикалық және психологиялық ғылым мен практикада бұл проблема әртүрлі аспектілерде қарастырылатындығын көрсетеді.

Жаңа білім беру стандарттарына көшу құзыреттердің қалыптасу деңгейін объективті бағалауға мүмкіндік беретін бағалау қаражатының қорларын құруды талап етеді. Құзыреттілікті бағалау – бұл «құзыреттілік мазмұнына қойылатын талаптар жүйесінің шкаласында жеке қасиеттердің немесе сипаттамалардың жиынтығын сандық (немесе ауызша) бекіту» [2].

Л. Ф. Алексееваның зерттеулерінде құзыреттіліктің қалыптасуын бағалау «студенттердің практикалық іс-әрекет процесінде білім мен дағдыларды қолдануға дайындығын» сараптамалық бағалауды қамтиды [3].

В. А. Болотов пен Н. Ф. Ефремованың зерттеулерінде құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін бағалау кезінде «білім алушылар үшін жаңа жағдайда, теориялық және практикалық материалдың үйлесуі, зертханалық жұмыстар

мен эксперименттерді жоспарлау және жүргізу үшін» білімді қолдануға бағытталған бірінші емтихандарды өткізуге ерекше назар аударылады [4].

С. С. Золотареваның ғылыми мақаласында басқа ғалымдардың зерттеулеріне сүйене отырып, құзыреттілік тестілері, кейстер, ситуациялық тапсырмалар, портфолио, жобалық тапсырмалар, реферат, іскерлік ойын және т.б. сияқты кәсіби құзыреттілікті бағалаудың құралдары ашылады. Золотаревтің пайымдауынша, «студенттің кәсіби құзыреттілігін бағалауға арналған құзыреттілік тестілерінде еркін құрастырылған жауабы бар, жақсырақ пәнаралық сипаттағы, кейінгі оқытуда, өмірде немесе кәсіби жағдайларда білімді қолдануға құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар болуы керек», ал кейстер нақты нақты материалдарды қамтуы керек немесе нақты жағдайға жақын болуы керек [5].

И. А. Зимнийдің пікірінше, кәсіби құзыреттіліктің қалыптасуын қызмет нәтижелері бойынша анықтауға болады [6].

Осыған байланысты құзыреттіліктің қалыптасу деңгейлерін бағалау жан-жақты және білімнің, дағдылардың және қабілеттердің қалыптасу деңгейін ғана емес, сонымен бірге студенттердің жеке сипаттамаларын да зерттеуге бағытталған болуы керек деп санаймыз.

Л. А. Плужникова өз зерттеулерінде студент-психологтың тұлғааралық құзыреттілігін қалыптастырудың маңыздылығын дәлелдейді, өйткені оның пікірінше, ол үйлесімділікті, жетілуді, сондай-ақ кәсіби қызметте өзін-өзі толық жүзеге асыруды және өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз етеді [7].

Психологтың әлеуметтік-кәсіби құзыреттілігінің мазмұны В. Л. Бозаджиевтің жұмысында ашылады, ол арқылы ғалымдарға «оқу процесінде алынған нақты әлеуметтік-кәсіби жағдай мен дағдылар, тәжірибе, құндылықтар мен бейімділіктер жағдайында оның жеке және табысты кәсіби қызметке жалпы қабілеті мен дайындығында көрінетін тұлғаның интегралдық қасиеттері» түсініледі [8].

Е. А. Быкованың зерттеуінде студенттердің болашақ педагог – психологтердің кәсіби құзыреттілігінің құрамдас элементтері ретінде кәсіби-маңызды қасиеттерді қалыптастыру мәселесі қарастырылады [9].

Л. А. Витвицкая кез-келген түрдегі құзыреттіліктің міндетті компоненттері деп санайды: құзыреттілікті көрсетуге оң мотивация; қызметтің мазмұны мен нәтижесіне құндылық-семантикалық идеялар (қатынастар); тиісті қызметті жүзеге асыру әдісін таңдауға негізделген білім; қолда бар білім негізінде қажетті әрекеттерді сәтті жүзеге асыру мүмкіндігі, тәжірибесі [10].

Жоғарыда аталған құзыреттіліктер педагог-психологтың кәсіби қызметінде белгілі бір қасиеттерді көрсетуді талап етеді. Кәсіби маңызды қасиеттерді түсінуде біз Н. С. Пряхниковтың анықтамасына жүгінеміз, ол

кәсіби маңызды қасиеттер – бұл «осы еңбек қызметін сәтті орындау үшін қажет» қасиеттер деп санайды [11].

Психология ғылымдарының докторы В. И. Долгова педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттерін (КМҚ) алты блок бойынша жіктейді. Келесі қасиеттердің қалыптасуы, оның пікірінше, педагог-психологтың кәсіби қызметті жүзеге асыруға дайындығын анықтайды [11]. Осы қасиеттерді қарастырамыз.

КМҚ-дің бірінші блогына (эмоционалды компонент) келесі қасиеттер кіреді: эмпатия, эмоционалды тұрақтылық, жаңа жағдайларға бейімделу қабілеті, шешімдер мен іс-әрекеттердің тәуелсіздігі.

КМҚ-дің екінші блогы (коммуникативті компонент) келесі қасиеттерді қамтиды: коммуникативтілік, көшбасшылық, мінез-құлық этикасы, жалпы мәдениет, Сыртқы мәдениет.

КМҚ-дің үшінші блогы (когнитивті) келесі қасиеттерден тұрады: микротехника психопрофилактика туралы білім, профилактикалық жұмыс дағдылары, тәжірибені жинақтау және жаңарту қабілеті, тәжірибені шығармашылық қолдану қабілеті, ойлау және сөйлеу мәдениеті.

КМҚ-дің төртінші блогына (мотивациялық): адамгершілік, бедел, жұмыс беруші кіреді.

КМҚ-дің бесінші блогы (практикалық) мынадай қасиеттерді қамтиды: бағыттылық, ұйымдастырушылық және жинақылық, тәртіптілік, жауапкершілік және орындаушылық, бастамашылық.

КМҚ-дің алтыншы блогы (рефлексивті) келесі қасиеттер: өзін-өзі реттеу қабілеті, өзін-өзі бағалау қабілеті, әділеттілік және адалдық.

О. Г. Плахута өзінің зерттеуінде 16 негізгі қасиетті анықтайды. Практикалық психологтың КМҚ: арнайы білім, практикалық дағдылар, кәсіби және өмірлік тәжірибе, эмпатия, коммуникативті құзыреттілік, байқау, түйсігі, тұлғалық қасиеттері, ойлау стилі, жауапкершілік, міндеттеме, орындаушылық, әдептілік, адалдық, ізгілік, жанқиярлық [12].

Кәсіби маңызды қасиеттерді зерттей отырып, В. К. Шаяхметова педагог-психологтың инвариантты кәсіби қасиеттерінің құрамын анықтайды. ИКҚК келесі қасиеттерден тұрады: эмпатия, эмоционалды тұрақтылық, шешімдердің дербестігі, коммуникативтілік, көшбасшылық, білім, педагог-психолог қызметінің негізгі бағыттарындағы дағдылар, зияткерлік, тапқырлық және ойлаудың икемділігі, кәсіби тәжірибені шығармашылықпен қолдану қабілеті, жалпы мәдениет, кәсіби өсуге деген ұмтылыс, жұмыс қабілеттілігі, оптимизм, адамгершілік, ұйымшылдық, жауапкершілік, бастамашылық, бағыттылық, өзін-өзі реттеу қабілеті, өзін-өзі бағалау, адалдық. Ғалымның пікірінше, бұл қасиеттер «педагог-психолог қызметінің барлық бағыттары

мен формаларында, оның ЖОО-да кәсіби дайындық кезеңінен бастап қажетті және талап етілген» болып табылады [11].

Е. В. Лодкина мен Е. В. Мирошниченконың пікірінше, педагог-психологтың кәсіби қызметінің ерекшеліктері жеке құзыреттілікті құрайтын, кәсіби қызметті табысты жүзеге асыру үшін негіз болып табылатын жеке-психологиялық ерекшеліктер болып табылады [13]. Олар жүргізген зерттеу нәтижелері әр студенттің «психологиялық» профилін алуға және педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігінің жеке ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді:

– зияткерлік блок: жоғары тапқырлық, зияткерлік тұрақсыздық, шығармашылық қиялдың орташа деңгейі;

– эмоционалды блок: сезімталдық, эмпатия, қарым-қатынастағы жұмсақтық, өзіне деген сенімділік, эмоционалды тұрақтылық, эмоционалды саланы жоғары бақылау;

– коммуникативтік блок: ашықтық, мейірімділік, әлеуметтік белсенділік.

Педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттерін зерттеу саласындағы ғалымдардың зерттеулерінің теориялық және практикалық нәтижелеріне сүйене отырып, біздің ойымызша, педагог-психологтың эмпатия, ұқыптылық, эмоционалды тұрақтылық, коммуникативтілік, толеранттылық, ұйымшылдық, жауапкершілік, жұмыс қабілеттілігі, интеллектуалдық, байқау, тәрбиелік, мақсаттылық, эрудиция, шығармашылық, бастамашылық сияқты кәсіби маңызды қасиеттерін мен қатар прагматикалық қасиеті де маңызды деп атап өтеміз.

Прагматиктер – ұтымды ойлайтын адамдар. Олар өз өмірін және қоршаған ортаны жеңілдетеді. Артық сөздері мен қимылдары жоқ. Олар өз ісін біледі және өз алдына қойған мақсаттарға әрқашан қол жеткізеді. Прагматикалық әрекет ету олардың жеке мүдделерін немесе қоршаған адамдардың мүдделерін негізге ала отырып, ұтымды, тіпті өзіміздік әрекет етуді білдіреді. Өз әрекеттерінен нақты нәтиже алу өте маңызды. Егер нәтиже жоқ болса, онда әрекет прагматикалық емес деп бағаланады. Прагматикалық қасиеттері дамыған маман іскерлік міндеттерді шешу кезінде салқын қандылық пен эмоцияның басқара алады. Жаңа әдістерді, эксперименттерді және басқа да іс-әрекеттерді үнемі іздеу тандалған курстан ауытқуды білдірмейді.

Прагматиктер маңызды мәселелерді талқылауға және ұжымдық шешімдерді әзірлеуге құлшыныспен қатыса отырып, ынтымақтастыққа оңай барады. Мінез-құлық және ойлау икемді. Қарым-қатынас дағдылары жақсы дамыған, басқа адамның орнында өзін оңай елестете алады және өз іс-әрекетінің салдарын түсіне алады.

Болашақ педагог-психологтың кәсіби маңызды қасиеттеріне өз ерекшеліктерінен нақты нәтиже алуға өте маңызды қасиет прагматикалық қасиетті қосуға болады, бұл болашақ маман дайындауда оңтайлы нәтиже алуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандардың бәрі болашақ педагог-психологты кәсіби даярлау процесінде оның кәсіби маңызды қасиеттерін дамытуға бағытталған жаңа тәсілдерді теориялық түсіну және негіздеу қажеттілігін айқын көрсетеді. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесінде кәсіби маңызды қасиеттері бар, олардың арасында практикаға бағдарланған прагматикалық қасиеті басым болатын болашақ педагог-психологты даярлаудың жаңа моделін жобалау қажеттілігі барған сайын өткір бола түсуде.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Профессиональная компетентность педагога-психолога, социального педагога в условиях модернизации образования [Текст] : учебно-метод. материалы / Т.А. Крылова и др. – Вологда : Вологодский институт развития образования, 2014. – 250 с.

2 **Подгорбунских, А. А.** Формирование лингвокультурной компетентности студентов педагогического вуза [Текст] : автореф. на соиск. ученой степ. канд. пед. наук : 13.00.08 – теория и методика проф. образования / Анастасия Александровна Подгорбунских. – Челябинск, 2012. – 26 с.

3 **Алексеева, Л. Ф.** Системный подход в изучении и оценке компетентности специалиста [Текст] / Л.Ф. Алексеева // Вестник Бурятского государственного университета. – 2011. – № 5. – С. 131–34.

4 **Болотов, В. А.** Система оценки качества российского образования / В. А. Болотов, Н. Ф. Ефремова. [Электронный ресурс]– Режим доступа: <http://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=150>.

5 **Золотарева, С. С.** Оценивание профессиональных компетенций в процессе обучения студентов в педагогическом вузе [Текст] / С.С. Золотарева // Ярославский педагогический вестник. – 2014. – № 3. – Том II. – С. 116–121.

6 **Зимняя, И. А.** Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Интернет-журнал «Эйдос». [Электронный ресурс]– Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>.

7 **Плужникова, Л. А.** Развитие внутриличностной компетентности студента-психолога в вузе [Текст] : автореф. на соиск. ученой степ. канд. психол. наук : 19.00.13 – психология развития, акмеология / Лариса Алексеевна Плужникова. – Тамбов, 2011. – 25 с.

8 **Бозаджиев, В. Л.** Психолог : профессия и личность [Текст] / В. Л. Бозаджиев. – Челябинск : Издательство «Печатный двор», 2001. – 424 с.

9 **Быкова, Е. А.** Формирование представлений о профессионально-важных качествах психолога у студентов психологического факультета [Текст] : / Е. А. Быкова // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2015. – Том 21. – С. 122–125.

10 **Витвицкая, Л. А.** Компетентностный подход в университетском образовании [Текст] / Л. А. Витвицкая // Вестник ОГУ. – 2011. – № 11 (130). – С. 176–182.

11 **Долгова, В. И.** Инвариантность профессионально важных качеств : Монография / В. И. Долгова, В. К. Шаяхметова. [Электронный ресурс]– Режим доступа: <http://elib.cspu.ru/xmlui/handle/123456789/351>.

12 **Плахута, О. Г.** Динамика становления профессионально важных качеств практических психологов [Текст] : автореф. на соиск. ученой степ. канд. психол. наук : 19.00.03 – Психология труда, инженерная психология, эргономика / Ольга Геньевна Плахута. – М., 2013.

13 **Лодкина, Е. В.** Диагностика личностной компетентности студентов – будущих педагогов-психологов / Е. В. Лодкина, Е. В. Мирошниченко // Проблемы социально-экономического развития Сибири. – 2011. – № 3 (5). – С. 79–83. [Электронный ресурс]– Режим доступа: <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=1014161>.

References

1 Professional`naya kompetentnost` pedagoga-psixologa, social`nogo pedagoga v usloviyax modernizacii obrazovaniya [Tekst] : Uchebno-metod. materialy` [Professional competence of a teacher-psychologist, social pedagogue in the conditions of modernization of education] [Text] : Educational method. materials Ed. T. A. Krylova et al. – Vologda : Vologda Institute of education development, 2014. – 250 p.

2 **Podgorbunskikh, A. A.** Formirovanie lingvokul`turnoj kompetentnosti studentov pedagogicheskogo vuza [Formation of linguocultural competence of students of pedagogical higher education institution] [Text] : Author. on the map. academic step. Cand. Ped. Sciences: 13.00.08 – theory and methodology of professional education Ed. Anastasia A. Podgorbunskikh – Chelyabinsk, 2012. – 26 p.

3 **Alekseeva, L. F.** Sistemy`j podhod v izuchenii i ocenke kompetentnosti specialista [System approach in the study and assessment of specialist competence] [Text] Ed. L. F. Alekseeva. In Bulletin of the Buryat state University. – 2011. – No. 5. – P. 131–34.

4 **Bolotov, V. A.** Sistema ocenki kachestva rossijskogo obrazovaniya [System of quality assessment of Russian education] Ed. V. A. Bolotov, N. F. Efremova. – Access mode : <http://www.den-za-dnem.ru/page.php?article=150>. [Electronic resource].

5 **Zolotareva, S. S.** Ocenivanie professional'ny'x kompetencij v processe obucheniya studentov v pedagogicheskom vuze [Assessment of professional competencies in the process of teaching students in a pedagogical University [Text] Ed. S. S. Zolotareva. In Yaroslavl pedagogical Bulletin. – 2014. – No. 3. – Volume II. – P. 116–121.

6 **Zimnyaya, I. A.** Klyuchevy'e kompetencii – novaya paradigma rezul'tata obrazovaniya [Key competences – a new paradigm of the result of education Ed. I. A. Zimnyaya. In Internet-magazine «Eidos». [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm>

7 **Pluzhnikova, L. A.** Razvitie vnutrichnostnoj kompetentnosti studenta-psixologa v vuze [Development of intrapersonal competence of a psychology student at a University [Text] : Author's abstract. on the map. academic step. Cand. the course of studies. Sciences : 19.00.13 – psychology of development, acmeology. Ed. Larissa A. Pluzhnikova. – Tambov, 2011. – 25 p.

8 **Bozadzhiev, V. L.** Psixolog: professiya i lichnost' [Psychologist : profession and personality] [Text]. Ed. V. L. Bozadjiev. – Chelyabinsk : publishing house «Print yard», 2001. – 424 p.

9 **Bykova, E. A.** Formirovanie predstavlenij o professional'no-vazhny'x kachestvax psixologa u studentov psixologicheskogo fakul'teta [Formation of ideas about professionally important qualities of a psychologist among students of the faculty of psychology] [Text] : Ed. E. A. Bykova. In Bulletin of the KSU named after N. A. Nekrasov. – 2015. – Volume 21. – P. 122–125.

10 **Vitvitskaya, L. A.** Kompetentnostny'j podxod v universitetskom obrazovanii [Competence approach in University education] [Text] Ed. L. A. Vitvitskaya. In OSU Bulletin. – 2011. – № 11 (130). – P. 176–182.

11 **Dolgova, V. I.** Invariantnost' professional'no vazhny'x kachestv [Invariance of professionally important qualities : Monograph Ed.V. I. Dolgova, V. K. Shayakhmetova. [Electronic resource]. – Access mode: <http://elib.cspu.ru/xmlui/handle/123456789/351>.

12 **Plakhuta, O. G.** Dinamika stanovleniya professional'no vazhny'x kachestv prakticheskix psixologov [Dynamics of formation of professionally important qualities of practical psychologists [Text] : Autoref. on the map. academic step. Cand. the course of studies. Sciences: 19.00.03 – Psychology of labour, engineering psychology, ergonomics. In Genievnna Olga Plakhuta. – Moscow, 2013.

13 **Lodkina, E. V.** Diagnostika lichnostnoj kompetentnosti studentov – budushhix pedagogov-psixologov [Diagnostics of personal competence of students-future teachers-psychologists. Ed. E. V. Lodkina, E. V. Miroshnichenko. In Problems of socio-economic development of Siberia. – 2011. – № 3 (5). – P. 79–83. [Electronic resource]. – Access Mode: <http://elibrary.ru/contents.asp?issueid=1014161>.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Г. А. Куребаева

Личностные качества будущего педагога-психолога как основа его готовности к осуществлению профессиональной деятельности

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,

Республика Казахстан, г. Нур-Султан.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

G. A. Kurebayeva

Personal qualities of future educational psychologists as the basis of their readiness for professional activity

L. N. Gumilyov Eurasian National University,

Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.

Material received on 29.12.20.

В статье рассматриваются личностные качества будущих педагогов-психологов как основа их готовности к профессиональной деятельности. Ориентация на повышение качества подготовки будущих специалистов – современная стратегия высшего образования. При этом профессиональная подготовка должна быть качественной как на уровне базового образования, так и на уровне ключевых компетенций специалиста. Это особенно актуально для подготовки психологов, поскольку психологическая и педагогическая поддержка развивающегося человека является основой его основных компетенций. Вышеуказанные компетенции требуют проявления определенных качеств в профессиональной деятельности педагога-психолога. И самые важные профессиональные качества – это качества, «необходимые для успешного выполнения этой работы». По мнению исследователей, особенностями профессиональной деятельности педагога-психолога являются индивидуально-психологические особенности, формирующие личностные компетенции, основу успешного

осуществления профессиональной деятельности. Результаты их исследования позволяют получить «психологический» профиль каждого студента и определить индивидуальные особенности профессиональной компетентности педагога-психолога. Одним из важнейших профессиональных качеств будущего педагога-психолога является добавление прагматичности, что очень важно при получении конкретных результатов от своих действий, что позволяет получить оптимальные результаты в обучении будущих профессионалов.

Ключевые слова: педагог-психолог, личность, профессиональная деятельность, прагматические качества.

The article examines the personal qualities of future educational psychologists as the basis of their readiness for professional activity. Focus on improving the quality of training future specialists is a modern strategy of higher education. At the same time, vocational training should be of high quality both at the level of basic education and at the level of a specialist's key competencies. This is especially important for the training of psychologists, since psychological and pedagogical support of a developing person is the basis of his main competencies. The above competencies require the manifestation of certain qualities in the professional activity of a teacher-psychologist. And the most important professional qualities are the qualities «necessary for the successful completion of this work». According to the researchers, the peculiarities of the professional activity of a teacher-psychologist are individual psychological characteristics that form personal competencies, the basis for the successful implementation of professional activity. The results of their research make it possible to obtain a «psychological» profile of each student and to determine the individual characteristics of the professional competence of a teacher-psychologist. One of the most important professional qualities of a future teacher-psychologist is the addition of pragmatism, which is very important in obtaining concrete results from one's actions, which allows to obtain optimal results in training future professionals.

Keywords: teacher-psychologist, personality, professional activity, pragmatic qualities.

FTAMP 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/RGYO6363>

**М. А. Кусайнова¹, З. К. Жуманбаева²,
К. С. Тлеугабылова³, А. С. Мусабекова⁴**

¹Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

³Қарағанды техникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.;

^{2,4}Қарағанды Медицина университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

ЕЖЕЛГІ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ РУХАНИ МАЗМҰНЫ

Мақалада ерте заманда өмір сүрген тарихи тұлғалардың мақсат еткен – ата-бабадан келе жатқан салт-дәстүрлерді, онегелі сөздерді ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу, үлкенді сыйлауға, елін-жерін құрметтеуге насихаттау – ой-пікірлері теориялық тұрғыда талданады. Авторлар қазақ даласын мекендеген ру-тайпалардың ертедегі көшпенділер қауымында қалыптасқан тәрбие бағыттары анықтап, мазмұндады. Ежелгі жазбалардың тәлім-тәрбиелік көздерінің алғашқы сатысын сол қоғамда қалыптасқан және ұрпақ тәрбиесіне ықпалын тигізген өнер, кәсіп, еңбек түрлерін мәнін ашып көрсетеді. Сонымен қатар, ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын тарих қойнауында қатпарланған даналық көздерін жинақтап, құнды дүниелерін жаңғырту қазақ халқының ұлттық тәуелсіздік дәуірінде басты мақсаты екендігін көрсетеді. Ежелгі қазақ ұлтының ұрпақтан-ұрпаққа ұласып, мирас болып келе жатқан көне тарихында ерекше назар аударатын педагогикалық мұрасы нәтижесін болжайды.

Кілтті сөздер: тәлім-тәрбие, ұлттық тәрбие, тәлім-тәрбие, тәрбие, ежелгі дәуір, құндылық, өзіндік таңым, рухани дүниетаным, мәдени мұра, ұлттық дәстүр, рухани қазына.

Кіріспе

Қай заманда болмасын адамзат баласының алдында тұратын ұлы мақсат-мұраттарының ең бастысы – өзінің өмірін, тәжірибесін жалғастыратын

салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Себебі, ұрпақ тәрбиесі келешегін берік ететін басты фактор болып саналады.

Алайда ұлттық дәстүрді бойымызға толық сіңірмегендіктен, бабаларымыздың тарихи тәжірибесін орынды пайдаланбағандықтан, біз тәрбие тегінен айырылудың аз-ақ алдында қалдық. Дүниетануды, өміртануды адам өзінен бастағаны жөн. Егер өз ұлтының салт-дәстүрін егжей-тегжейлі, дұрыс сезіне білмесең өзге ұлттардың да салт-дәстүрлерін құрметтей алмайсың. Олардың жан дүниесін де түсіне алмайсың. Сондықтан, ең алдымен, өркім өз ұлтының салт-дәстүрлерін жете білуі және қастерлеуі қажет.

Бүгінгі таңда көптеген ұлттар мен ұлыстардың Отанына айналған Қазақстан Республикасы өркениетті елдер қауымдастығы қатарынан өзінің лайықты орын алуын талап етіп отыр. Сондықтан, ұлттық ерекшелігімізді айқындайтын тарих қойнауында қатпарланған даналық көздерін жинақтап, құнды дүниелерін жанғырту қазақ халқының ұлттық тәуелсіздік дәуірінде басты мақсаты болып келеді. Сонымен қатар, қоғамдық өмірді демократияландыру және ізгілендіру жағдайында аса қажеттілігі туындап, Елбасының көзқарасында «барған сайын көкейкесті сипатқа ие болып отырған» ұлттық идеяны іздестіруде ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан мәдени-рухани мұралардың мәні ерекше [1].

Зерттеу әдістері

Зерттеу мәселесіне байланысты философиялық, әлеуметтану, тарихи-этнографиялық, этнопедагогикалық, психологиялық, ғылыми-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерге талдау; білім қазақ ұлтының ұрпақтан-ұрпаққа ұласып, мирас болып келе жатқан көне тарихында ерекше назар аударатын педагогикалық мұрасын қарастырып, оқу және тәрбие мәселесіне теориялық тұрғыдан талдау жүргізу.

Зерттеу мәселесінің талдануы

Ұлан-байтақ Орта Азия мен Қазақстан өңірін мекен еткен ертедегі ру-тайпалар ұзақ тарихи жолында ортақ территорияда бірге өмір сүріп, көшпенділер қауымының мәдениетін өркендетуге қажетті үлесін қосты. Атап айтқанда, олар сақ, ғұн, үйсін, қаңлы, алан, қыпшақ, дулат, түркеш, қарлық, оғыз т.б. Бұл тайпалардың әдет-ғұрпы, салт-дәстүрі, экономикалық және әлеуметтік жағдайы өз заманында белгілі дәрежеде дамып, тәлім-тәрбиелік идеялардың дамуына әсерін тигізді. Жалпы ұқсастықтарына қарамастан, әр тайпа өзіндік ерекшеліктерімен сипатталады. Сондықтан осы мәселеге келе ежелгі ру-тайпаларда тәлім-тәрбиеге әсерін тигізген мынадай негізгі қағидаларды атуға болады.

Ежелгі дәуірде қазақ жерін мекендеген көптеген ру-тайпаларда жоғары дәрежеде дамыған экономикасы болды. Қорымдар материалдарында

табылған олжалар мен көркемдік қола бұйымдар көмбелері Жетісу мен Оңтүстік Қазақстанның ертедегі темір дәуірінде құю техникасы мен көркемдік мәдениетінің жоғары екенін және Орта Азия мен Қазақстандағы металлургия өндірісінің ірі орталығы болғанын дәлелдейді. Экономика кәсіп, өнер түрлерінің дамуына ықпалын тигізді. Арнайы бір кәсіпті меңгерген жастарға еңбек, ақыл, эстетика тәрбиелері беріліп отырды.

Ерекше қызығушылық туындататын алтын тоғалар мен қоладан жасалған ат әбзелдеріндегі аңдардың бедерлі бейнелері, қазандар, құрбандық ыдыстары, шырағандар, еңбек құралдары, қару және ер-тұрман заттары ру-тайпалардың әлеметтік жағдайы мен мәдениетінің қарқынды дамуын айқын көрсетеді [2]. Жануарлар мен аңдардың, кейде адамның мүсінді бейнелерімен сәнделген тұрмыс заттары тәлім-тәрбиенің жан-жақты дамығанын дәріптейді; жастарды еңбекке баулу, әдемілік пен әсемдікке үйрету басты мақсат болып табылды.

Ертедегі халықтарда отбасы тәрбиесінде қалыптасатын адамгершілік, имандылық, үлкенді сыйлау негізгі тәрбие бағыттарын құрады; әке мен ананың іс-әрекеттері үл және қыз тәрбиесіне үлкен әсерін тигізіп, еңбек тәрбиесінің ең алдымен отбасынан басталғанын білдіреді. Ертедегі халықтар, соның ішінде ерекше көңіл аударатын сақ әйелдері отбасы тәрбиесімен қоса ерлермен бірдей жауға шапқаны және жас балаларды отаншылдыққа тәрбиелеуде теңдессіз үлгі-өнеге көрсеткені – жас ұрпақта елжандылық, ұлтжандылық сезімдерін қалыптастырып отырды [3].

Ежелгі тайпаларда жастар мен аға буынның байланысы тығыз сақталған. Ұстаз шеберлердің жастарға деген іс-әрекеті арқылы ұрпақ үндестігі; кәсіби мектебі дамыды. «*Шебер қолдар, жастар жасаған*» деген темір бұйымдарға балқытып жазған көне жазулар шеберлік ісіне негізінен, оқып-үйретуге оңай дағдыланатын, әрі болашақ соларға тапсырылатындықтан да жастар тартылғаны туралы хабар береді.

Алғашқы қоғамда Орталық Азияны мекендеген тайпалардың негізінде қалыптасқан бірнеше этникалық құрамдар өзінің дамыған экономикасы және мәдениетімен ерекшеленді – деп түйіндесе болады. Солардың ішінде Қаратөздің солтүстік жағасынан Қытайға дейінгі созылып жатқан Еуропамен Азияның бөліктеріне кең жайылған тайпалар *ғун* деген атпен жасаған. Ғалымдардың пікірінше, осынша кең көлемдегі жерлерді ертеден иеленген ғұндар ертедегі Орталық Азияны мекендеген сақ тайпаларының ұрпақтары болса керек [4]. Ғұндармен қатар қазақ даласын мекендегендердің бірі үйсіндер болды. Бұл тайпалар бала тәрбиесін басты мақсат етіп, жастайынан өнерге, еңбекке үйретіп отырды.

Тәрбиелік мәні зор түрлі әдет-ғұрыптар арқылы ізгілік қасиеттерді қалыптастырғанға ниеттенді. Тиімді болып отбасы, еңбек, отансүйгіштік, елжандылық тәрбие түрлері саналды. Осы тұрғыда әсіресе бесік тәрбиесін ерекше атау қажет. Жас ұрпақтың жан-жақты дамығанына туылғаннан аса көңіл бөлген халық, оған жақсы тәлім-тәрбие беруге де тырысқан. Бар өнерін салып, бесікті әсемдеуді мақсат еткен. Өнегелі тәрбие осындай жақсы қадамнан басталған. Туылған нәрестенің қасында ананың бейнесі, оған аса құрмет көрсетуді көздеген ғұндардың сана-сезімі бүгінгі күні де жалғасын тауып отыр. Бұл тәрбие жүйесінің қажетті бөлігі ғұндардың әлеуметтік жағдайын анықтайтын мал шаруашылығымен байланысты. Сондықтан аттың ертұрманын көркемдеуге жасар қызығушылықпен қараған. Мұның барлығы ежелгі ру-тайпалардың дүниетанымын, жоғары дәрежеде болған сана-сезімін көрсетеді [5].

Сақ мемлекетіндегі құқық тәрбиесінің негіздері тәлім-тәрбиелік мәні мол қағидаларда жатыр. Бұл жерде құқық қағидаларымен қатар адамгершілік, имандылық, ізгілік, ақыл-ой, еңбек тәрбиелері айқын көрінеді.

Ежелгі тайпаларда жазу өнерінің дамуы екі бағытта болды. Негізін пиктографиялық, идеографиялық сүретті, заттық жазулар қалады. Дамыған жазулар негізінде тәрбиелік құндылығы мол жазба ескерткіштер жарық көрді. Олардың көздеген мақсаты жас ұрпақтың дүниетанымын кеңейтіп, ақыл, еңбек, ізгілік, эстетикалық тәрбиеге баулу болды.

Зерттеу нәтижелерін талдау

Ежелгі халықтардың жазба ескерткіштері көне дәуірде қарқынды дамыған Шумерліктер, Үнділермен байланысты болды. Бұл жазба ескерткіштерде тәрбиелік ой-пікірлер жан-жақты мәселелерді қамтыды.

Жазба мәдениетімен қатар ежелгі ру-тайпаларда ілім салалары да қарқынды дамып отырды. Күнделікті өмірден туған ілімдер астрономия, геометрия, құқық, медицина, т.б. ғылымдарының дамуына ықпалын тигізіп, негізін қалады. Ертедегі өмір сүрген тарихи тұлғалардың тәлім-тәрбиелік идеялары өте құнды, бүгінгі таңдағы педагогика ғылымының негізгі мақсаты, ұстанымдары, әдіс-тәсілдерімен үндесіп тұр.

Сақ жерінен шыққан ірі тұлғалардың қатарында грек деректерінде Ару патшаларының есімдері кездеседі. Солардың бірі массагет тайпаларының патшасы Томирис. Грек деректерінде патша ұлының есімі де аталған. (Спаргапис). Дарийдің сақтарға жорығы басталған шақта сақтар басшылары Сакеспарес, Хомаргес пен Томирисінің онаша бір жерде кеңес құрғандығы мәлім. Деректерде Томирис Сақа Тиграхауданың билеушісі ғана емес, массагеттер патшасы ретінде де көрсетілген. Демек Томирисінің тарихта аты жазылған ерлік істерінің бастауы өзінен алдын жаһанға мәлім болған Алып Ер

Тоңғаның ерлік мектебінен шыңдалып тәрбиеленгендігінен деп тұжырымдауға болады [6].

Томирисінің сөзінен аңғарылғандай сақ мемлекеті ол кезде Күнді аса құдірет тұтқан және тәңірлік дінге сенген, сондай Томирисінің өзі жеке бастың сезімі мен мүддесінен де ел мүддесін алдыңғы орынға қойған ерік-жігері аса мол тұлға екенін көрсетеді. Томирис жайында біраз деректерді ірі тарихи тұлға, ғұлама Анахарсисінің қалдырған естеліктерінен толықтырса болады. Анахарсис сақтың әйел патшасы Томирисінің замандасы болған сынды. Себебі, Анахарсисінің Лидия патшасы Крезге жазған хаты сақталған. Ал Крездің парсы патшасы Кирдің кеңесшісі болғаны жөнінде және ол кеңесін сақ патшайымы Томириспен соғысардың алдында Кирге айтқанын Геродот жазып қалдырған. Егер Лидия патшасы Крез сол Геродот жазған Крез болса, онда Анахарсис те, Томирис те тарихта болып қатар ғұмыр кешкен сынды [6].

Тарихта Анахарсисінің Крезге хаты сақталған: «Лидия патшасы, мен эллин жеріне бұл жақтың салт-дәстүрі мен мінез-құлқын үйрену үшін келдім, маған алтынның қажеті жоқ, Скифияға ақылыма ақыл қосып қайтсам деймін. Сардыға келе жатқан себебім, сенімен танысуыма көп үміт артамын». Анахарсис шет жерге байлық іздеп емес, баға жетпес рухани байлық – білім іздеп келгенін осылай паш етеді. Себебі байлық, алтын-күміс сақ жерінде де жетіп артылатын. Ал енді еркін даланың ер мінезді, дана ханшасы Томирисінің мына сөздері өзінің ұлтжандылығымен тәлімдік зор маңызға ие. Ол қулықпен құдалық жіберген жаулаушы Кирдің адамдарына былай дейді: «Келген жолдарыңызбен кері қайтыңыздар. Желегім желбіреп отырған қыз емеспін. Өңгіме менің жеке өз басым туралы болса, онда мәселе бір басқа. Мен елімнің падишасымын. Мен иілсем – елімнің иілгені. Мидиялықтардың патшасы Кир ниетінен қайтып, отанына оралсын. Қаншама құдіретті болса да, Күн-Тәңірімнің күні ертең кімді қолдап, кімге зауал әкелерін қайдан білейін. Кир көзін маған емес, менің еліме салып отыр. Ал еліме бұғау салдыртпаймын, ата-баба аруағы жатқан жерді жаттың табанына таптатқызып, қорлатпаймын. Соны есінде сақтасын» [7]. Осыдан, Томирисінің ішкі жандүниесінің күшін, ұлтжандылық психологиясын байқауға болады. Өйткені Томирис Кир патшаның оның өзіне емес, массагеттер патшалығына қызығатынын түсініп, құдалыққа елші жіберген патшаға күйеуге шығудан бас тарттады. Қулық пен ештеңе шығара алмаған Кир енді массагеттерге ашық соғыс жариялайды. Алайда Томирисінің ерлігімен ел жаудан аман қалады.

Томирисінің Кир патшасымен шайқасуы көне жазуларда көрініс тапқан. «Массагеттіктер, -дейді осы жайлы Страбон, -өздерінің басым екенін Кирге сол шайқаста көрсете білді. Томирис есімінің жайылуы Арал өңірінен Шығыс Жерорта теңізіне дейін созылады. Мамандардың пайымдауынша, Томирис

лексемасы Азия халықтары үшін өнім беру құдай атымен байланысты болған [8]. Ұлы әйел патшаның батырлығы жастарға үлгі болып, отансүйгіштік сезімге тәрбиелейді. Көне дәуірден келе жатқан аңыздарда, әдеби шығармаларда Томирис есімі тек адамгершілік, батылдық қасиеттермен танылады

Сонымен қатар, ертеде өмір сүрген Зарина тұлғасыда ерлік пен жігердің нағыз үлгісі болған. Патшалық қызмет атқарған араулардың тәлім-тәрбиелік ой-пікірлері сақталмасда, олар жастарды елжандылық, отансүйгіштік сезімдерге бағыттап отырғаны еш күмән келтірмейді. Әділдікті ту етіп көтерген Зарина өз күйеуі Мөрмөрге былай дейді: «Ендеше сөзімді тыңда, Мөрмөр! Ханның бұйрығы екі айтылмайды. Сен қан сасыған олжаны ойлайсың. Мен елдің іргесін бүтіндеп, береке – татулығын ойлап қанқұса боламын. Қаншама ел қырылды. Ана мен сәбидің көз жасы көлге айналды. Оның үстіне, ханзада сертінде тұрды. Сен елді арандатпа, тоқта! Әйелің емес, ханың ретінде бұйырамын сен жазаға тартыласың, – деді». Одан әрі Зарина жиылған әскербасыларына қарап: «Бүкіл бір елді қансыратып, мағынасыз соғыста құрбан болғаннан гөрі, өзін ұстай алмайтын әскербасының қазасы әлдеқайда жеңіл. Ол менің күйеуім, бірақ елімнің амандығы мен үшін одан да қымбат! – дейді [9]. Арулар қолбасшысы Заринаның бұл ісі ұлтжандылық, отансүйгіштік қасиеттерін дәлелдейді.

Қорытынды

Біздің зерттеу мәселеміз аясында ертедегі қазақ жерінде қалыптасқан тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерге атақты ғұламалардың, тарихи тұлғалардың озық идеялары әсерін тигізді. Ежелгі дәуірдегі халықтардың құнды салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, наным-сенімдері, қарқынды дамыған өнер мен кәсіп түрлері жас ұрпақты жан-жақты тәрбиелеп, құнды біліммен қамтамасыздандырды. Сонымен қатар, халық тәлімі, жазба ескерткіштер, көрнекті тұлғалардың ой-пікірлері тиімді тәрбиенің рухани-танымдық бастау көздері болып келді. Жазу өнері, білім беретін діни мектептері ертедегі елдердің адамзат мәдениетінің ең биік шыңы болып саналды.

Ежелде қалыптасқан тәлім-тәрбиелік ой-пікірлердің тамыры ру таңбаларында жатыр. Сол заманда әр рудың таңбалары белгілі бір әріпті білдіргені., ерекше дамыған сурет жазбалары көшпенді өркениеті мәдениетінің, білім мен ғылымның жоғары деңгейін көрсетеді. Қазіргі заманға тән металлургия, астрономия, математика, дәрігерлік, медицина, құқық, пәлсапа, т.б білім салаларының негізі ерте дәуірде қаланғаны күмән келтірмейді [10].

Тарихи-генетикалық, тарихи-салыстырмалы негізінде қазақ халқы мәдениетінің түп тамыры Шумер, Ассирия, сол сияқты т.б. көне дәуірдің мәдениетінде жатқанын айқындайды. Ертедегі тас жазбалары, солардың қатарында б.д.д. III ғасырдағы үйсін елінің рухани қазынасы Талас жазба

ескерткіштері көшпенді халықтардың кең дүниетанымын, құнды тәлім-тәрбиелік ой-пікірлерінің сол тарихи кезеңде дамығанын дәлелдейді.

Ежелде қазақ даласын мекендеген, бірнеше тайпалардан құрылған сақ, сармат, үйсін, қаңлы, массагет, ғұн, сол сияқты т.б. елдердің жоғары дәрежеде дамыған, өзіндік ерекшеліктері бар тәлім-тәрбиесі жүйелілігімен, көп қырларымен сипатталады. Ұрпақ тәрбиесінде адамгершілікті, ізгілікті, имандылықты мақсат еткен ежелгі халықтар отбасы тәрбиесінде ұл мен қыз балада жақсы қасиеттерді қалыптастыруға тырысты. Үлкенді сыйлау, ана мен әкені құрметтеу, Отанын бағалау, халқының нағыз азаматы болу, адал дос болу, т.б. салт-дәстүрге айналған құнды идеялар тәлім-тәрбиенің негізгі ұстанымын құрады.

Тарихи-генетикалы, тарихи-педагогикалық талдау көрсеткендей, ежелгі халықтарда бесік, отбасы, ақыл, салауатты өмір салты, адамгершілік, еңбек, дене шынықтыру тәрбие бағыттары, табиғат, нақыл сөз, еңбек, ойын, әдет-ғұрыптар сияқты тәрбие факторлары, балада жақсы қасиеттерді дамыту, қалыптастыру тәрбие қызметтері, үйрету, түсіндіру, жеткізу, үлгі, мадақтау, бата беру, әңгімелесу, т.б. әдіс-тәсілдері дамып, ерекше тәрбие жүйесін құрады.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 Назарбаев, Н. Ә. Тарих толқынында – Алматы : Атамұра, 1999. – 296 б.
- 2 Хайруш Абдрахман. Түркілер тарихы мен тағдыры. – Алматы : Дәнекер, 2002. – 160 б.
- 3 Орынбеков, М. Ежелгі қазақтың дүниетанымы. – Алматы : Ғылым, 1996. – 168 б..
- 4 Сейталиев, Қ. Педагогика тарихы. Университеттер мен пед. институттардың пед. мамандықтарына арналған оқулық. – Алматы : Білім, 2008. – 416 б.
- 5 Абдильдин, Ж. Великая степь и мировосприятие традиционного казаха. Собрание сочинений в пяти томах. – Алматы : Өнер, 2001. – Том 2. – С. 455.
- 6 Шәлекенов, У. Х. Түріктердің отырықшы өркениеті. – Алматы : Қазақ университеті, 2003. – 289 б.
- 7 Келімбетов, Н. Ежелгі дәуір әдебиеті. – Алматы : Атамұра, 2005. – 66–67 б.
- 8 Әлемдік педагогикалық ой-сана 10-томдық 1-том /жет. Ә. Н. Көшербаева. – Алматы : Таймас, 2008. – 400 б.

9 **Kusainova, M. A., Zhapanova, R. N., Kertaeva, G. M., Zhanbyrbaeva, S. T., Alipbayeva, L. E.** Condiciones etnopedagógicas para la formación de un estilo de vida lifestyle saludable en el proceso educativo de los niños de escuela primaria [Ethno-forming pedagogical conditions in healthy educational process of younger schoolchildren]. – Retos. – 39. – 2020. – P. 488–493.

10 **Иманғали Сарбасұлы.** Мәдениеттің қалыптасу жолдары. Монографиялық зерттеулер мен толғаулар. – Астана, 2004. – 70 б.

References

1 **Nazarbayev, N. Ә.** Tarikh tolgynynda [On the wave of history]. – Almaty : Atamura, 1999. – 296 p.

2 **Khairush Abdrahman.** Tırkiler tarikhy men tafdyry [History and fate of the Turks]. – Almaty : Solder, 2002. – 160 p.

3 **Orynbekov, M.** Ezhelgi Kazakhtyk dunietyany [Worldview of the ancient Kazakh people]. – Almaty : Nauka publ., 1996. – 168 p.

4 **Seitaliev, K.** Tarihi pedagogy. University of men ped. institutetardıң ped. mamandyqtaryna arnalған оқулық [History of Pedagogy. Universities and Ped. of institutes : textbook for the specialty]. – Almaty : Bilim publ., 2008. – 416 p.

5 **Abdildin, J.** The Great Steppe and the World Perception of the Traditional Kazakh. Collected Works in five volumes [The great steppe and the worldview of the traditional Kazakh. Collected works in five volumes]. – Almaty : Oner, 2001. – Volume 2. – 455 p.

6 **Chelekenov, H.** Tırkterdın oturyshy Orkenieti [Settled civilization of the Turks]. – Almaty : Kazakh University, 2003. – 289 p.

7 **Kelimbetov, N.** Yezhelgi dauir Adebieti [Literature of ancient times]. – Almaty : Atamura publ., 2005. – P. 66–67.

8 **Alemdik pedagogicals oy-sana 10-volumes 1-volume** [World pedagogical thought Volume 10 Volume 1]. Ed. A. N. Kosherbayeva. – Almaty : Taimas publ., 2008. – 400 p.

9 **Kusainova, M. A., Zhapanova, R. N., Kertaeva, G. M., Zhanbyrbaeva, S. T., Alipbayeva, L. E.** Condiciones etnopedagógicas para la formación de un estilo de vida lifestyle saludable en el proceso educativo de los niños de escuela primaria [Ethno-forming pedagogical conditions in healthy educational process of younger schoolchildren]. – Retos. – 39. – 2020. – P. 488–493.

10 **Imangali Sarbasuly.** Madeniетtin kalyptasu zholdary. Monographsk sertteuler men tolfaular. – Astana, 2004. – 70 b.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

М. А. Кусайнова¹, З. К. Жуманбаева², К. С. Тлеугабылова³, А. С. Мусабекова⁴
Духовное содержание воспитательных ценностей в Древнем Казахстане

¹Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда;

³Карагандинский технический университет,
Республика Казахстан, г. Караганда;

^{2,4}Карагандинский Медицинский университет,
Республика Казахстан, г. Караганда.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

М. А. Kusainova¹, Z. K. Zhumanbaeva², K. S. Tleugabylova³, A. S. Musabekova⁴
The spiritual content of the educational values of ancient Kazakhstan

¹Academician E. A. Buketov Karaganda University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda;

³Karaganda Technical University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda;

^{2,4}Karaganda Medical University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.

Material received on 29.12.20.

В статье теоретически анализируются традиции и обычаи а также нравственные слова исторических личностей, живших в древнем Казахстане которая передается из поколения в поколение, уважать старших, уважать свой народ и землю. Авторы определили и изложили направления воспитания, сформулированные в древней кочевой среде родоплеменных племен, населявших казахскую степь. Основываются на воспитательных ценностях древней письменности. Вместе с тем, главная автор подчеркивает то цель казахского народа в эпоху национальной независимости состоит в том, чтобы возродить в недрах истории источники мудрости и их ценности. Первые этапы воспитательных источников древних народов раскрывают сущность форм искусства, профессии, труда, которые сложились в данном обществе и оказали влияние на воспитание подрастающего поколения.

Ключевые слова: воспитание, национальное воспитание, воспитание, древность, ценность, самосознание, духовное мировоззрение, культурное наследие, национальные традиции, духовные ценности.

The article theoretically analyzes the traditions and customs as well as the moral words of historical figures who lived in ancient Kazakhstan, which is passed down from generation to generation, to respect the elders, to respect their people and the land. The authors identified and outlined the directions of education formulated in the ancient nomadic environment of tribes that inhabited the Kazakh steppe. They are based on the educational values of ancient writing. At the same time, the main author emphasizes that the goal of the Kazakh people in the era of national independence is to revive the sources of wisdom and their values in the bowels of history. The first stages of educational sources of ancient peoples reveal the essence of the forms of art, profession, and labor that developed in this society and influenced the upbringing of the younger generation.

Keywords: education, national education, upbringing, education, antiquity, value, self-awareness, spiritual Outlook, cultural heritage, national traditions, spiritual values .

FTAMP 03.01.17

<https://doi.org/10.48081/ZKFC5119>

Мирас Қанатұлы

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті,
Қазақстан Республикасы, Семей қ.

ҚАЗАҚСТАНДА ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ ТАРИХЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Туризм – әлемдегі экономикалық дағдарыстарға қарамастан, жылдам дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Қазақстан үшін туризм, елдегі жалпы ішкі өнімнің негізгі бөлігін құрайтын үлкен экономикалық күшке ие. 1991 жылдары Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан-ақ, туризм саласына да үлкен өзгерістер орын алып, туристік саланы ынталандырылатын жобалар мен заңдар жүзеге аса бастаған болатын. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасының дамуындағы ең негізгі факторының бірі болып табылатын туризмнің қалыптасуы және даму тарихы баяндалады. Сондай-ақ, еліміздегі туризмді дамытудың перспективалары мен негізгі бағыттары да қарастырылған. Автор Қазақстандағы туризм индустриясының қалыптасу кезеңдеріне тоқтала отырып, талдау жүргізілген.

Мақаланы жазу барысында Ресейлік және Қазақстандық зерттеушілердің еңбектері ғылыми-салыстырмалы талдау жасай отырып басшылыққа алынған.

Кілтті сөздер: Қазақстан, Туризм, ішкі туризм, экономика, мәдени мұра, экологиялық туризм.

Кіріспе

Туризм – әлемдегі экономикалық дағдарыстарға қарамастан, елдегі жалпы ішкі өнімнің едәуір бөлігін құрайтын ең жылдам дамып келе жатқан салалардың бірі болып табылады. Дүниежүзілік туристік ұйымның деректеріне қарасақ, туризм саласы әлемдік ЖІӨ 9 % тауарлар мен көрсетілген қызметтердің әлемдік экспортының 6 % құрап отыр.

Қазақстан үшін туризм өте үлкен экономикалық күшке ие. 1991 жылдары Қазақстан тәуелсіздігінің алғашқы жылдарынан-ақ, туризм саласына да

үлкен өзгерістер орын алып, туристік саланы ынталандырылатын жобалар мен заңдар жүзеге аса бастаған болатын. Тәуелсіздігін алғанан кейінгі жаңа даму жолына түскен Қазақстан үшін ХХІ ғасырдың басы экономика саласының қайта жандану және экономикалық өсу кезеңі болды. Қазіргі таңда дүниежүзілік мәнге ие болып отырған туризм саласын экономикалық тұрғыдан ғана зерттемей, бұл саланың қалыптасу және даму тарихын кезеңдерге бөле отырып талдау жасау бүгінгі тарих ғылымы үшін де өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Зерттеу жұмысы методологиялық негізінде тарихилық әдіс-тәсілдер талаптарға сай іске асырылды. Соңғы уақыттарда қалыптасып келе жатқан жаңа бағыттағы ғылыми ой-пікірлер мен тұжырымдар, жаңа тарихи көзқарас тұрғысынан жазылған еңбектер мен зерттеулер жүйеленіп, салыстырмалы тұрғыда сараланып берілді.

Тарихи әдіс пен тарихи таным принциптері бойынша жұмыста материал хронологиялық тәртіппен берілген. Тарихпен іргелес ғылымдардың (статистика, әлеуметтану және т.б.) әдістерін пайдалана отырып көптеген фактілік материалдар жүйеленген. Зерттеуде нақты-тарихи, салыстырмалы тарихи талдау, жинақтау және қорыту әдістері қолданылды. Жұмысты теориялық тұрғыда ашу барысында ғылыми сараптаудың объективтілігі, кешенділігі, жүйелілігі қарастырылып отырған оқиғаларға тың көзқарас тұрғысынан қарау қағидалары басшылыққа алынды.

Методологиялық негізін ашу барысында тарихи-салыстырмалы әдіс қолданылды. Методологиялық ұстаным болып, объективтілік, тұтастық және шартты дамудың көрсеткіштері негізге алынды.

Қазақстан туризмнің тарихи тамыры тереңде. Алғашқы ұйымдастырылмаған туристік саяхаттар 19 ғасырдың басында пайда болғанын көруімізге болады. Бұл кезеңде туризмнің мақсаты мен мотивтері біраз өзгеше болған және көбінесе өмірлік қажеттілікке байланысты қалыптаса бастаған болатын, атап айтқанда: қажылық сапар жасау, ем алу, сауда және білім алу мақсатында жүзеге асқандығын көруімізге болады [1].

Ал Қазақстан аумағындағы туризм саласының қалыптасу б.з.д. III мыңжылдықтағы Ұлы Жібек жолымен байланыстыруымызға толық негіз бар. Алғашқы сауда жолы арқылы халықтардың өзара мәдениет алмасуын, саяхатшылардың еңбектерінен көруімізге болады. Бұл керуен жолдарының жүйесі ежелгі және орта ғасырларда Жерорта теңізінен Қытайға дейін кесіп өткен болатын, Қазақстанның оңтүстік аймағындағы ежелгі Сауран, Тараз, Түркістан т.б қалалар сауда мен мәдени қатынастардың пайда болуы мен дамуының қайнар көздері ретінде қызмет етті. Аты аталған қалаларда

керуен сарайлар, саудагерлердің тұрақтап демалуылары үшін арнайы тұрғын үйлерде салынған болатын [2].

Әлеуметтік-экономикалық алғышарттарды ескере отырып, Қазақстан туризмнің қалыптасу тарихын бес кезеңге бөліп қарастыруымызға болады:

Бірінші кезең: ХІХ ғ дейінгі кезең - туризмнің қалыптасуының алғашқы кезеңі;

Екінші кезең: ХІХ ғасыр мен ХХ ғасырдың басы - өндіріске мамандандырылған кәсіпорындардың пайда болуы мен туристік қызметтердің ашыла бастауымен ерекшеленеді. Бұл кезеңде ХІХ ғ. Қазақстанның Ресейге қосылуымен Ресейлік зерттеушілердің басшылық етуімен ұйымдастырған ғылыми экспедициялар, географиялық қоғамдар құрыла бастаған болатын. ХІХ ғ басында Қазақстанның географиясын зерттеген Г. С. Карелин, Г. Н. Потанин, Н. А. Северцов, И. В. Мушкетов, К. И. Богданович, Л. С. Берг, П. П. Семенов-Тянь-Шанский, Н. М. Пржевальский, және қазақ саяхатшысы, әрі ғалымы Шоқан Уәлиханов туризмнің дамуына үлесін қосқан алғашқы ғалым зерттеушілердің бірі болды. Сондай-ақ осы кезеңде жергілікті және сырттан келген әуесқойлар жеке түрде немесе топ құрамында экскурсиялар, жорықтар мен серуендерді жасай бастаған болатын [3].

Жетісудың (Семиречья) алғашқы туристі Алексей Васильевич Хорошинді айтуымызға болады. А. В. Хорошин Әле Алатауына саяхат жасап, 1875 жылы Талғар шыңына көтеріліп, 12 050 фут биіктікке жете алды. Кейінірек, 20 ғасырдың басында тау туризмінің рөлі жоғарылап, осындай таулы аймақтарға медициналық шипажай нысандары салына бастады [4].

Үшінші кезең: ХХ ғасырдың басы – 1940 екінші дүниежүзілік соғысқа дейінгі әлеуметтік туризмнің қалыптастыру кезеңі. Бұл кезеңде Алматының таулы (Верный) аумағы туристер үшін алғашқы қызметін бастаған. Атап айтсақ: 1930 жылы Алматы пошта және телеграф жұмысшылары Ф. Л. Савинаның басшылығымен Алматы – Медеу – Көкжайлау– Үлкен Алматы көлі бағыты бойынша 16 адамнан тұратын алғашқы туристер жүріп өткен болатын. 1931 жылдың қаңтар айында В. М. Зиминнің басшылығымен: Алматы – Ұзынағаш – Қордай асуы бағыты бойынша туристердің алғашқы қысқы жорығын өткізген. Осы жылы Жетісу губерниясында он адамнан тұратын Бүкілодақтық туризм және экскурсия еріктілер ұйымы құрылды.

1936 жылы 50 орындық Алматы маңында «Горельник» туристік базасы құрылған болатын. 1938 жылы ағаш рет 200-ге жуық адамның қатысуымен Көкжайлауда туристік ауқымды іс шара өткізілді. Алайда, екінші дүниежүзілік соғыстың басталуына байланысты туристік нысандар уақытша өз жұмысын тоқтатқан болатын [5].

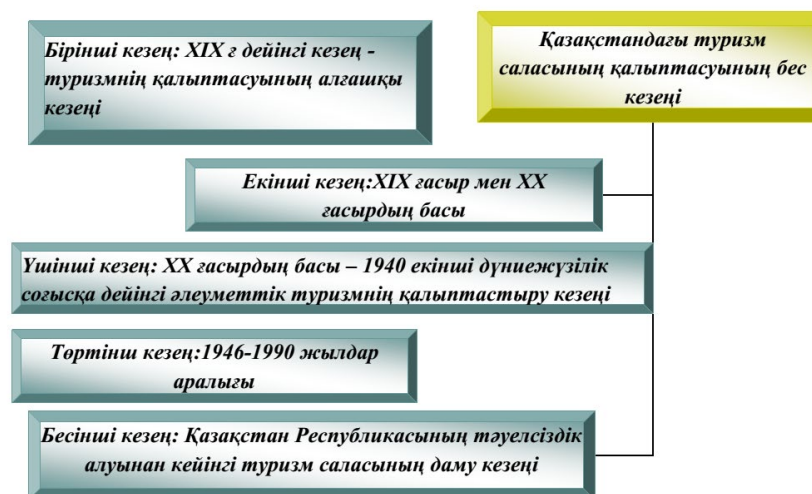
Төртінші кезең: Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі бұқаралық туризм, туризм индустриясының салааралық ретінде қалыптасуы кезеңі. Бұл кезеңде КСРО кезеңінде турист санының жоғарлап, туристік қызмет сапасының жақсарғанын көруімізге болады. Оған басты себеп, белгілі бір деңгейде жұмыс уақытының қысқаруы, өндіріс жүйесінің дамуымен сипатталады. Бұл кезеңде халықаралық туризм дами бастады. Қазақстандықтардың да шет мемлекетке саяхаттап шыға бастағанын көруімізге болады.

1956 жылы КСРО-на алғаш рет 25 шетелдік саяхаттаушылар (туристер) келген болатын. Сонымен қатар, 1969 ж. «Одақтағы туризм мен экскурсияны одан әрі дамыту туралы» туралы шешімнің шығарылуы туризмді дамытуға қуатты серпін берген болатын. Бұл кезеңде Қазақстанда туристік және экскурсиялық жаңа аймақтық кеңестер, экскурсиялар пайда бола бастады. Туристік және экскурсиялық агенттіктер өз жұмысын бастаған болатын. Республикадағы туризмнің материалдық базасын салу және жабдықтау, туристік орталықтар мен мейрамханалар, кинотеатрлары және басқа да мәдени қонақ үйлер ашыла бастаған болатын [2].

Бұл кезеңде туризм саласының экономикалық жағы қарастырылмады. Сол кезеңдегі КСРО-ның жабық саясат жүргізуіне байланысты виза алу мәселесі, шекаралардың жабық болуы қиындық туғызған болатын. Сол себепті бұл кезеңде барынша ішкі туризм, яғни Одақтас Республикалар арасындағы туризм айтарлықтай жақсы дамығанын көруімізге болады.

КСРО арасында басты туристік нысандар Ресейдің тарихи қалалары мен Орталық Азия, Қырымның және Балтық елдерінің тарихи орталықтары болды, Қазақстанның табиғи туристік орындарына келушілер саны өте аз болды. Туризм саласында жеткілікті деңгейде туристік орындарға жарнама жасалмауынан Қазақстан аумағы тек экономикалық, шикізаттың орталығы болып қала берді.

Бесінші кезең: Қазақстан Республикасының тәуелсіздік алуынан кейінгі туризм саласының даму кезеңі болып табылады (Сурет 1).



Ескерту: Сурет автордың басшылығымен құрастырылған.

Сурет 1 – Қазақстандағы туризм саласының қалыптасуының бес кезеңі

1990-жылдары Қазақстанда коммерциялық туризм дами бастады. Алматы, кейін басқа қалаларда, туристерді шетелге жіберетін туристік фирмалар пайда болды. Туристік фирмаларды бұрын туризммен айналыспаған кең қалталы азаматтар басқарғандығынан, олар туристерді лайықты сапаны сақтап қабылдай алмады [6].

Туризмнің қиын жағдайының себебінің бірі республикамызда кәсіби дайындығы бар мамандардың жетіспеуі еді. Оларды даярлайтын Қазақстанда бір де бір мамандандырылған оқу орны болмады.

Туризмнің материалдық-техникалық базасы лайықты дамымаған, туристерге қызмет көрсететін көлік нашар күйде, туризмнің құқықтық құжаттары халықаралық нормаларға сәйкес келмеді. Оның өзінде осының барлығы туризм дамуын тежейтін себептердің толық тізімі емес. Туризмнің басқарушы билігінің өзіндік туризмге көңіл бөлмеуі жөнінде мынадай мәліметтерді алға тартсақ та жеткілікті: 1989 жылы 5282 адам қатысқан 569 категориялық жорықтар өткізілсе, 1991 жылы 1744 турист қатысқан тек 221 жорық жасалған [6].

1990 жылы 25 қазан Қазақстан Республикасының егемендік декларациясының қабылдануымен экономиканың жаңа кезең басталғандай болды. Тәуелсіздік алған Қазақстанда 1991 жылдан туризм саласы дамудың

жаңа сатысына көшті. 1991 жылы тамыз айында Туризм министрлігі құрылды.

Қазақстан Республикасында тәуелсіздік алғанан кейін туристік қызметті реттеудің негізі және тарихи жаңғырту және халықтың мәдени мұрасы туралы» шаралары қабылдана бастады.

Елдегі туризмнің дамуы реттеле бастағанын төмендегі тарихи оқиғалардан көруімізге болады:

1 Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 3 шілдеде № 1508-ХІІ «Туризм туралы» заңы қабылданған болатын;

2 Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтарымен:

2.1 «Түркітілдес мемлекеттер басшыларының Ташкент декларациясын іске асыру туралы,

ЮНЕСКО мен Дүниежүзілік даму ұйымының жобасы Қазақстандағы Ұлы Жібек жолындағы туристік инфрақұрылым» 1997 жылғы 30 сәуірдегі No 3476 туралы жарлығы;

2.2 1998 жылғы 27 ақпандағы No 3859 «Қазақстан Республикасының Мемлекеттік бағдарламасы туралы» негізінде Жібек жолының тарихи орталықтарын сақтау және түркітілдес мемлекеттердің мәдени мұрасы тұрақты дамыту, инфрақұрылым құру туризм» туралы жарлықтары негізінде айтулы іс шаралар қолға алына бастаған болатын [7]. Осы құжаттардың қабылдануы Қазақстанның туризм нарығының дамуына оң әсерін тигізген болатын.

Қазақстан туризм индустриясының дамуындағы шешуші факторлардың бірі 1993 жылы БҰҰ-ның Дүниежүзілік Туризм Ұйымына Қазақстан Республикасының мүшелікке өтуі болды. Осы негізде біршама туризм саласындағы халықаралық ынтымақтастық келісімдерге қол қойылған болатын. Сондай-ақ, осы жылы туризм индустриясын дамытуға арналған ұлттық бағдарлама қабылданған болатын.

Егеменді Қазақстанда туристік мамандарды даярлау үдерісі де 1992 жылдан бастап қолға алына бастады. 1992 жылы екі ЖОО-нда туризм факультеті («Тұран» университеті) және география-экология факультетінің жанында туризм бөлімшесі (Абай атындағы педагогикалық университеті) ашылды. Сәл кейінірек осындай бөлімшелер мен факультеттер еліміздің басқа да ЖОО-нда: Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де, Абылайхан атындағы Халықаралық қатынастар және халықаралық тілдер Қазақ мемлекеттік университетінде, Спорт және Туризм академиясында және т.б. ашыла бастады [6; 7 б.].

1993 жылдың 17 желтоқсанында Қазақстан Республикасы Президенті № 1460 «Қазақстан Республикасы Жастар, туризм мен спорт министрлігін құру

туралы» жарғысын шығарды. Осы жарғыға сәйкес Министрлер Кабинеті 1994 жылы 10 қаңтарда Министрлік туралы қағидаларды бекіту жөніндегі № 49 қаулысын жариялады. Осы қағидалар бойынша Министрліктің Орталық аппараты 117 қызметкерден тұратын болды. Министрліктің жанынан Қазақстан Республикасының Туризм басқармасы құрылды. Басқарманың басқару құрамына басқарма бастығы, оның орынбасары, туризмді ұйымдастыру мен дамыту бөлімдері, 4 бас және 4 жетекші маман кірді [6].

1991 жылға дейін Қазақстанда туризммен тек 3 ұйым айналысқан («Қазақ Республикалық туризм және экскурсиялық кеңесі», «Интурист», ХЖТТ¹«Спутник»), 1994 жылы Қазақстанда 589 туристік ұйым тіркелген.

1992-1994 жылы турист болып шет мемлекетке кеткендер саны төрт есеге өскенін көруімізге болады. Мысалы, 1992 жылы республикадан 233 990 адам кеткен болса, сәйкесінше 1994 жылы бұл көрсеткіш 700 492 дейін жоғарлаған. Республикаға келген туристер саны да бұл кезеңде 2 есеге өскенін көруімізге болады. 1992 жылы Қазақстан аймағына 236 044 шетелдік туристер қабылданса, ал 1994 жылы сәйкесінше 450 718 турист келгендігі туралы дерек бар [8].

Халықаралық туризмнің қарқынды өсуіне шетелдік инвесторлар үшін жүргізілген трансформациялар, негізінен визалық режимнің жеңілдеуі, Қазақстан шекараларының ашылуы бірінші кезекте ықпал етті. Бұл кезеңдегі шетелдік туристердің басым бөлігі Қазақстанға іс-сапарлармен келгендігін көруге болады, бұл процесс республикадағы инвестициялық белсенділіктің артуымен байланысты.

Қазақстан Республикасында туризмді дамытудың екінші кезеңі 1995-1999 жылдар аралығы болып табылады.

Бұл кезеңде туризмдегі экономикалық трансформацияның екінші кезеңіне өтуімен, туризм саласының мемлекеттік реттеуден өткендігін байқауымызға болады. Бұл кезең республика аумағына келетін турист санын күрт төмендеуімен сипатталады.

Осы кезеңде 7 мемлекетпен туризм саласында халықаралық ынтымақтастық туралы келісімшарттар жасалған болатын. Атап айтсақ:

Қазақстан Республикасы мен Иран Республикасы арасында;

Қазақстан Республикасы мен Пәкістан Республикасы арасында;

Қазақстан Республикасының мәдениет және спорт министрлігі мен Молдова Республикасы арасында;

ТМД елдері арасында туризм саласындағы ынтымақтастық туралы Ашхабад келісімі;

Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Өзбекстан Республикасының Үкіметі арасындағы мәдениет, денсаулық сақтау, ғылым, білім, туризм және спорт саласындағы ынтымақтастықты тереңдету туралы

Қазақстан Республикасы Жастар, туризм және спорт министрлігі мен Қырғыз Республикасының Туризм және спорт комитеті арасында;
Қазақстан Республикасы Жастар, туризм және спорт министрлік мен Венгр Республикасының өнеркәсіп мен сауданы дамыту
Туралы келісімшарттар жасалынған болатын [5].

1998 жылы 27 ақпанда Қазақстан Республикасы Президентінің N 3850 «Ұлы Жібек жолының тарихи орталықтарын қайта өрлету, түркі тілдес мемлекеттердің мәдени мұралар сабақтастығын дамыту тұжырымдамасы» жалпы туризм дамуының стратегиясы жасалды [9].

Сондай-ақ 1998 жылы Берлиндегі Халықаралық туристік биржада Қазақстанның туристік компаниялары таныстылған болатын [5, 19 б.].

1999 жылдың қаңтарында туризмді мемлекеттік басқару Қазақстан Республикасы Көлік, коммуникация және туризм министрлігінің қарауына ауыстырылды. 1999 жылдың қыркүйегінде Көлік, коммуникация және туризм министрлігі, ҚР Сыртқы істер министрлігімен бірлесе отырып, туризм саласындағы инвестицияларды тартуға бағытталған туризм саласындағы қатынастар, шетелдегі туристерді тарту, туристік ағынды ұлғайту, сондай-ақ қазақстандықтардың мүдделері мен құқықтарын қорғау, Қазақстан Республикасының елшіліктерінің дамыту мәселелері жөніндегі іс-шаралар бағдарламасын қабылдаған болатын.

2001 ж. 13 маусымда «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» заң қабылданды. Онда республикадағы туристік саланы дамытудың бірінші кезектегі шаралары, туристік қызметті лицензиялау, т.б. мәселелер тұжырымдалды.

2002 ж. республикада 430 туристік ұйымдар, фирмалар мен әр түрлі бюролар жұмыс істеді. Оларда 6 мың адам, оның ішінде 1500 кәсіптік экскурсия жүргізушілер (гидтер) қызмет көрсетеді. Қазақстанның туристік фирмалары дүние жүзінің 80-ге жуық елімен қарым-қатынас жасады. Алматы қаласының 25 фирмасы және 5 облыс орталығы Үндістанға, Түркияға, Біріккен Араб Әмірлігіне, Пәкстанға, Корея Республикасына, Грекияға, Польшаға, т.б. елдерге чартерлік әуе рейстерін жолға қойған болатын [9]. Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздік жылдары ішінде бірқатар ұлттық туризм индустриясын қалыптастыру үшін маңызды ынтымақтастық саласында 40 астам халықаралық келісім жасалынған болатын.

Туризм бүгінде әлемдік экономикадағы маңызды фактордың бірі болып табылады. XXI ғ. басы тәуелсіздігін алғаннан кейінгі жаңа даму жолына түскен

Қазақстан үшін экономика саласының қайта жандандыру және экономикалық өсу кезені болды. Бұл ғылыми зерттеуде Қазақстандағы туризмнің қалыптасуы мен дамуын кезеңдерге бөліп, тарихи әдіс тәсілдерді қолдана отырып қарастыруға тырыстық.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Ердавлетов, С. Р., Подвалов, А. Ю.** Потенциальные возможности развития туризма в Джамбулской области Южного Казахстана / Сб. : География и туризма. Вып.5. – Пермь : ПГУ, 2007. – С. 18–34.

2 **Гвозденко, А. А.** Гостиничный и туристский бизнес. – М. : Ассоциация авторов и издателей «Тандем», 1998. – 135 с.

3 **Ердавлетов, С. Р., Артемьев, А. М.** Проблемы формирования современной индустрии туризма Казахстана / Сб. : Географические проблемы устойчивого развития: теория и практика. – Алматы : Институт географии, 2008. – С. 28–43.

4 **Саипов, А. А.** Теория и практика туризма Казахстана. – Алматы : Академия образования им. И. Алтынсарина, 1999. – 256 с.

5 **Барабошка, Ю.** Историческое развитие и современная ситуация индустрии туризма в Республике Казахстан. – Чехия, 2013, – С. 15–16.

6 **Ердәулетов, С. Р., Жұмаділов, А. Р.** Туризм тарихы (дамуы мен ғылыми зерттелуі). – Алматы, 2010. – 153 б.

7 Постановление Правительства Республики Казахстан от 6 марта 2001 года №333 «О Концепции развития туризма в Республике Казахстан». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P010000333>

8 **Накатков, Ю. С.** История туризма Казахстана. – Алматы : Нур-пресс, 2006.

9 Қазақстанның туризм тарихы. 29.08.2014 [Электронды ресурс]. – https://el.kz/news/archive/aza-stanny-_turizm_tarikhy/

References

1 **Erdavletov, S. R., Podvalov, A. Y.** Potensialnye vozmozhnosti razvitiya turizma v Dzhambul'skoi oblasti Yuzhnogo Kazakhstana [Potential opportunities for the development of tourism in the Dzhambul region of South Kazakhstan]. In Sb. : Geografiya i turizma. Vip. 5. – Perm : PGU, 2007. – P. 18–34.

2 **Gvozdenco, A. A.** Gostinichnyy i turistskii biznes [Hotel and tourist business] [Association of Authors and Publishers]. – Moscow : Assosiyassiya avtorov i izdatelei «Tandem», 1998. – P. 135.

3 **Erdavletov, S. R., Artemov, A. M.** Problemy formirovaniya sovremennoi industrii turizma Kazakhsata [Problems of the formation of the modern tourism industry in Kazakhstan]. In Sb. : Geograficheskie problemy ustoichibogo razvitiya : teoriya i praktika. – Almaty : İnsstitut geografii, 2008. – P. 28–43.

4 **Saipov, A. A.** Teoriya i praktika turizma Kazakhstana [Theory and practice of tourism in Kazakhstan]. – Almaty : Akademiya ovrazovaniya im. I. Altinsarina, 1999. – P. 256.

5 **Baraboshka, Y.** Istoricheskoe razvitie i sovremennaya situassya industrii turizma v Respublike Kazakhstan [Historical development and modern situation of the tourism industry in the Republic of Kazakhstan]. – Chehiya, 2013. – P. 15–16.

6 **Erdauletov, S. P., Zhumadilov, A. R.** Turizm tarihi (damui men gilimi zertteu) [History of tourism]. – Almaty, 2010. – P.153.

7 Postanovleniye Pravitel'stba Respubliki Kazakhsan ot 6 marta 2001 goda №333 «O Konssepsii razvitiya v Respublike Kazakhsan» [Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 6, 2001 No. 333] On the Concept of Tourism Development in the Republic of Kazakhstan [Electoinic resource]. – Rezhum dostupa: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P010000333_

8 **Nakatkov, Y. S.** Istoriya turizma Kazakhstana [History of tourism in Kazakhstan]. – Astana : Nur-press, 2006.

9 Kazakstannın turizm tarihi. 29.08.2014 [Electronic resource]. – https://el.kz/news/archive/aza-stanny-_turizm_tarikhy/

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Miras Kanatuly

Методика преподавания истории становления и развития индустрии туризма в Казахстане

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет,
Республика Казахстан, г. Семей.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Miras Kanatuly

Methods of teaching the history of the formation and development of the tourism industry in Kazakhstan

Kazakh Humanitarian Law Innovative University,
Republic of Kazakhstan, Semey.

Material received on 29.12.20.

Несмотря на экономические кризисы в мире туризм является одной из быстро развивающихся отраслей. Для Казахстана туризм может обладать экономической силой составляющей основную часть внутреннего валового продукта государства. С 1991 года с первых годов независимости имели место многие изменения в области туризма, начали реализовываться проекты и законы стимулирующие отрасль туризм. Научная статья посвящена истории формирования и развития одной из факторов экономического роста Республики Казахстан. Кроме этого, освещены перспективы и основные направления развития туризма в Республика Казахстан. Автором проанализированы основные этапы формирования индустрии туризма в Казахстане.

При написании статьи автор путем научно-сравнительного анализа руководствовался трудами Российских и Казахстанских исследователей.

Ключевые слова: Казахстан, туризм, внутренний туризм, экономика, культурное наследие, экологический туризм.

Despite the economic crisis in the world, tourism is one of the fastest growing industries. For Kazakhstan, tourism can have an economic power that makes up the bulk of the country's gross domestic product. Since 1991, from the first years of independence, there have been many changes in the field of tourism, projects and laws that stimulate the tourism industry have begun to be implemented. The scientific article is devoted to the history of the formation and development of one of the factors of economic growth in the Republic of Kazakhstan. In addition, the prospects and main directions of tourism development in the Republic of Kazakhstan were concentrated. The author analyzes the main stages of the formation of the tourism industry in Kazakhstan.

When writing the article, the author, through scientific and comparative analysis, was guided by the works of Russian and Kazakhstan researchers.

Key words: Kazakhstan, tourism, domestic tourism, economy, cultural heritage, ecological tourism.

<https://doi.org/10.48081/KNKB5644>

S. Maratkyzy, A. T. Baikenzheyeva, B. K. Baizhanova

Korkyt Ata University,
Republic of Kazakhstan, Kyzylorda

BUSINESS AND EDUCATION: OPPORTUNITIES FOR TRAINING

This article examines the area of intersection of interests of universities and employers, shows the qualifications of graduates of regional universities, their readiness for innovative professional activities, work on the latest path and career growth. The possibility of interaction in the active participation of universities in activities to increase the competitiveness and growth potential of companies, as well as in the joint creation of business incubators is shown. The dynamics of employment of graduates of the Kyzylorda State University named after Korkyt Ata on biological education, employment opportunities for graduates were noted. The most promising areas of business and education development in general are shown. The technologies of distance learning and social networks are shown, new opportunities for online learning are presented; the formation of individual educational trajectories and interdisciplinary integrated learning. It shows the training of specialists in the field of biology on the basis of educational programs, the rights of teachers, if possible, the formation of the main elements of doing business in the process of teaching general education subjects for students of the educational program of biology, promoting the development of the local and national economy in educational programs. training specialists capable of planning and conducting research in this area, including those capable of commercializing the results.

Keywords: outsourcing, scientific and educational center, professional standards, competencies, educational standards

Introduction

The relevance of expanding business cooperation is important for universities. This will require additional funding, professional development of teachers, and the competitiveness of graduates in the labor market, as a result of which competition for applicants may occur. But why is this business needed? There are two aspects:

living and profit. In the context of globalization, there are dozens of examples where the entire industry of individual countries has collapsed, with more and more technologically advanced competitors not able to withstand it. Any company operating in the commodity and service markets must constantly look for the most advanced technology in order to gain a competitive edge. This has always been the case, but today, due to the information and communication revolution, there have been significant differences: the speed and geographic coverage of new knowledge has grown incomparably, and their production has become more complex and expensive.

The way out of this is outsourcing through collaborative relationships with people who are professionally involved in the field, such as university laboratories. It is about strategic equal partnership. Another advantage of scientific education at the university is the opportunity to attract specialists from various fields. Such partnership should generally be of interest to local authorities as it strengthens the competitiveness of local businesses and thereby ensures their sustainable operation and tax revenues to the local budget. On the other hand, such a partnership guarantees the preservation of jobs and, at the same time, their increase, while removing certain social burdens from the authorities. Ireland and Finland are the most striking examples of a three-way partnership between universities, companies and the state, as well as a quick way out of a serious economic turmoil through a 4-5 year breakthrough in innovation [1, p. 30].

Today, there are two ways in the world to transfer knowledge and technology from the university campus to industry. The traditional European approach is to build strategic partnerships between universities and major companies. In the United States, the approach based on the creation of science-intensive small businesses in universities is the priority, followed by their distribution for personal use. In this case, universities are instead focusing on helping new ones and developing new industries and industries. The issue of intellectual property is very important for attracting venture capital investments [1, p. 31]. It is important for all stakeholders to understand that the strategic partnership of government, business and university is not an instant campaign, but the absolute necessity and condition of living for all [2, 3].

Materials and methods

It is assumed that you have the following capabilities to take the first steps:

– First of all, it is the combination of the interests of higher education institutions and potential employers, the qualifications of the graduates, their readiness for innovative professional activities and career growth in the chosen field. The employer is interested in modern staffing; the student is interested in obtaining education that will make him / her more competitive in the labor market;

The HEI is interested in attracting as many students as possible and giving them the same education [4]. On the one hand, there is a chain of «objects – types of science – tasks of professional activity – qualification characteristics – professional standards – competencies», on the other – a chain «educational programs – educational standards – competencies».

– Secondly, the university's active participation in activities aimed at enhancing the competitiveness and growth potential of companies in the form of seminars, retraining courses, advanced training or consulting for business representatives. It's not just knowledge sharing for the university. The main thing is to analyze and communicate problems, which in this way demonstrates the strength of the academic environment. – Third is the joint creation of the university and business incubators, a group of companies, research and development, design, service and consulting services, small science-intensive enterprises that seek to commercialize patents, know-how and other intellectual property. Training of specialists in the field of biology on the basis of educational programs of bachelor's, master's and doctoral studies is unique [5–6].

Results and discussion

In accordance with modern requirements, teaching staff also have the full right to start their own business. Within the walls of higher education institution it is possible to form the basic elements of doing business in the course of teaching general subjects for students of biology education program. Atameken, approved by Order of the National Chamber of Entrepreneurs of the Republic of Kazakhstan dated June 8, 2017 No. 133, also specializes in interacting with colleagues, developing a competitive, commercialization mechanism for research results, which contributes to the development of the local and national economy in the educational programs of these specialties. training of specialists who can plan and conduct research in the field, including those who are able to commercialize the results [7–8].

If we look at the employment dynamics of graduates of the Korkyt Ata University on biology education, it should be noted that in recent years the opportunities for graduates to get employment in their specialty in the last graduation year are not very high. Graduates of master's and doctoral educational programs are 100 % employed. Its main potential is in demand in the market of highly qualified scientific specialists. On the other hand, bachelors do not have professional experience and, due to many social issues, the chances of getting a job in the last year of graduation are not as high as those of graduate and doctoral students [9].

In this regard, the effectiveness of student – oriented teaching at the university, as well as the content of special and general subjects in business, is being enhanced. Business-oriented activity of future teachers is an activity aimed at practical training of business and formation of students' readiness to create a new enterprise on the basis of educational institution.

In order to teach students educational skills to the basics of entrepreneurship and business, a Business incubator was opened on the basis of the Korkyt Ata Kyzylorda state University, as well as the 2nd year of the educational programs 5B01517 – Biology, 5B01515 – Chemistry, 5B01516 – Chemistry, 5B01518 – Geography, the discipline «basics of entrepreneurship» is conducted. These steps are aimed at starting a business, engaging in small business, participating in competitions and projects, and attracting students.

For example, under the Zhas Project Youth Corps Development Project (a joint project of the International Bank for Reconstruction and Development and the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan), 6 students in biology and chemistry major are holders of small business development grants (\$ 1 million). Among the majors in Biology, the Biology field is flexible and conducive to business-oriented instruction. It is well known that the fields of biological science can be linked to the fields of agronomy, food, animal husbandry, forestry, hunting, and beekeeping. Given the rapid development of the agricultural business in Kazakhstan, biologists have the opportunity to research biological objects and come up with ideas for biological business. It is important that biology education programs be based on market economic policy. Formation of business-oriented training of future biologists-teachers can be divided into two theoretical and practical directions. Theoretical direction may include subjects that can form key elements of the business curriculum. The foundation for future biologist teachers in starting their own small-scale business can be the knowledge gained from biology as a subject and from general subjects. For example, in the discipline «Out-of-class work in biology» he is fully acquainted with the methods of creating visual aids used in biology lessons. Here's a source of income: wet drug, mulch, stuffed animals, herbarium, etc., making equipment, providing kindergartens, schools, colleges, training centers with visual aids, opening a local, regional cognitive museum, and cafes and hotels. style decoration, hobby for people who like hunting hobbies [10].

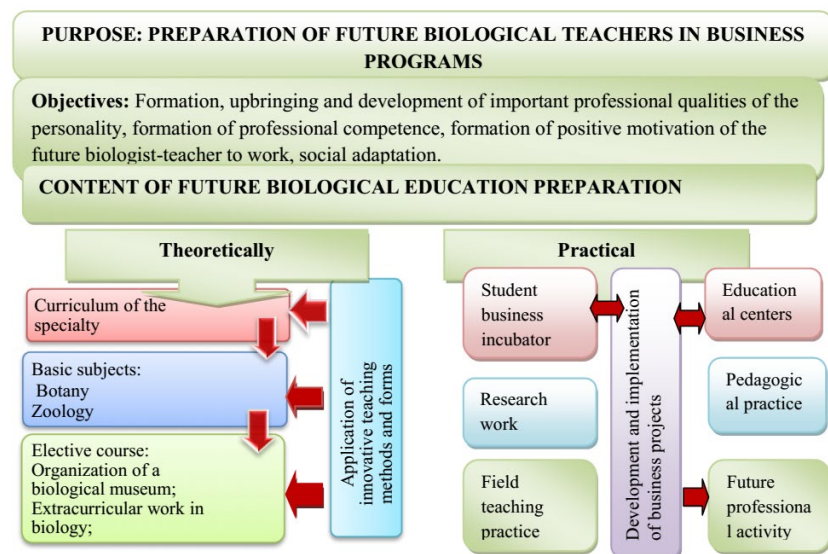


Figure 1

In countries where education and the economy are successful (interconnected), such a tool as endowment is widely used. Endowment is a non-profit endowment fund that is funded primarily by donations. At the same time, the fixed capital of the founders is not affected;

Conclusion

The most promising areas for business and education development are:

- introduction of module-based programs, distance learning technologies and social media that create new online learning opportunities;
- Ensure the ability to accurately differentiate, personalize and personalize the programs on the demand of consumers, to form individual educational paths;
- development of «soft skills» that provide not only education, but also personal development, leadership, effective communication, and interdisciplinary integrated learning;
- practice-based learning through the establishment of comprehensive alliances of business schools, training and consulting companies, and their incorporation into consulting;
- focus on innovation and new values, focus on those who make a significant contribution to the development of society;
- Prioritizing business ethics and social responsibility;

– establishment of multilateral relations with leading foreign universities and business schools aimed at developing professional efficiency in the global world.

Список использованных источников

- 1 Данилаев, Д. П. Современные условия и структура взаимодействия вузов, студентов и работодателей / Д. П. Данилаев, Н. Н. Маливанов // Высшее образование в России. – 2017. – № 6. – С. 29–35.
- 2 Герасименко, В. В. Бизнес-образование: как изменится спрос в новом сезоне // Коммерсантъ «Деньги». – 2015. – № 35 (1043). – С. 53.
- 3 Давыденко, Т. М. Взаимодействие университета с бизнес-обществом в сфере инновационной деятельности // Высшее образование в России. – 2016. – № 5. – С. 112–117.
- 4 Казахбаева, Д. М., Карбаева, Ш. Ш., Жумагулова, К. А. Ключевые компетенции как ожидаемые результаты по образовательной области «Естествознание» // Білім-Образование. – 2005. – № 5. – Б. 59–63.
- 5 Мынбаева, А. К. Современное образование в фокусе новых педагогических концепций, тенденций и идей : Монография. – Алматы : Раритет, 2005. – 90 с.
- 6 Кунанбаева, С. С. Современное иноязычное образование : методологии и теории. – А., 2005. – 262 с.
- 7 Равен, Джон. Компетентность в современном обществе : выявление, развитие и реализация. – М. : «Когито - Центр», 2002.
- 8 Таубаева, Ш. Т., Лактионова, С. Н. Дидактическая характеристика инновационного обучения и перспективы развития образования / Теоретические основы развития школьного образования в Казахстане. – Алматы, 1999. – 215 с.
- 9 Общая педагогика : курс лекций : в 2 ч. / Е. А. Башаркина. – Могилев : МГУ, 2013–2014.
- 10 Педагогика высшей школы : Учебное пособие / М. Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ, 2013. – 447 с.

References

- 1 Danilaev, D. P. Sovremennye usloviya i struktura vzaimodeistviya vuzov, studentov i rabotadatele [Modern conditions and structure of interaction between universities, students and employers. Ed. D. P. Danilaev, N. N. Malivanov. In Higher education in Russia]. – 2017. – № 6. – P. 112–117.

2 **Gerasimenko, V. V.** *Biznes obrazovanie: kak izmenit'sya spros v novom sezone* // [Business education: how demand will change in the new season]. In *Kommersant «den'gi». Kommersant «Money»*. – 2015. – № 33 (1043). – P. 53.

3 **Davydenko, T. M.** *Vzaimodeistvie universiteta s biznes-soobshchestvom v sfere innovatsionnoy deyatelnosti* [Interaction of the university with the business community in the field of innovation]. In *Vysshee obrazovanie v Rossii* [Higher education in Russia]. – 2016. – № 5. – P. 112–117.

4 **Qazahbaeva, D. M., Qarbaeva, Sh. Sh., Jumagulova, Q. A.** *Kliuchevye kompetencii kak ozhidaemye rezul'taty po obrazovatel'noi oblasti «Estestvoznaniya»* [Key competencies as expected results in the educational field of «Natural Science»]. In *Bilim-Education*. – 2005. – No. 5. – B. 59–63.

5 **Mynbaieva, A. K.** *Sovremennoe obrazovanie v fokuse novykh pedagogicheskikh koncepcii, tendencii i idei* [Modern education in the focus of new pedagogical concepts, trends and ideas] Monograph. – Almaty : Rarity, 2005. – 90 p.

6 **Kunanbaeva, S. S.** *Sovremennoe inoazychnoe obrazovanie : metodologiya i teoria* [Modern foreign language education : methodology and theory]. – Almaty, 2007. – 262 p.

7 **Raven, John.** *Kompetentnost v sovremennoy obshestve; vyivlenie, razvitiye i realizatsiya*. [Competence in modern society; identification, development and implementation]. – Moscow : «Kogito- Center», 2002

8 **Taybaeva Sh. T., Laktionova, S. N.** *Didakticheskaya kharakteristika innovatsionnogo obucheniya i perspektivy razvitiya obrazovaniya* [Didactic characteristics of innovative teaching and prospects for the development of education]. In *Theoretical foundations of the development of school education in Kazakhstan*. – Almaty, 1999. – 215 p.

9 *Obshchaya pedagogika* [General pedagogy : a course of lectures : in 2 hours] Ed. E. A. Basharkina. – Mogilev : Moscow State University, 2013–2014.

10 *Pedagogika vysshei shkoly* [Pedagogy of higher education] Textbook. Ed. M. T. Gromkov. – Moscow : UNITI, 2013. – 447 p.

Material received on 29.12.20.

С. Маратқызы, А. Т. Байкенжеева, Б. Қ. Байжанова

Бизнес және білім: кіріктіре оқытудың мүмкіндіктері

Қорқыт ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Қызылорда қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

С. Маратқызы, А. Т. Байкенжеева, Б. Қ. Байжанова

Бизнес и образование: возможности интегрированного обучения

Қызылординский государственный университет имени Коркыт Ата,
Республика Казахстан, г. Қызылорда.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Бұл мақалада университеттер мен жұмыс берушілердің мүдделерінің тоғысу аймағы қарастырылып, аймақтық жоғары оқу орындарының түлектерінің біліктілігі, олардың инновациялық кәсіби қызметке дайындығы, мансаптық өсу жолдары көрсетілген. Университеттердің компаниялардың бәсекеге қабілеттілігі мен өсу әлеуетін арттыру жөніндегі іс-шараларға, сондай-ақ бизнес-инкубаторларды бірлесіп құруға белсенді қатысуындағы өзара әрекеттесу мүмкіндігі көрсетілген. Атындағы Қызылорда мемлекеттік университетінің түлектерінің жұмысқа орналасу динамикасы Қорқыт Ата биологиялық білім, түлектерге жұмысқа орналасу мүмкіндіктері туралы атап өтті. Жалпы бизнес пен білім беруді дамытудың перспективалық бағыттары көрсетілген. Қашықтықтан оқыту технологиялары және әлеуметтік желілер көрсетіліп, онлайн-оқытудың жаңа мүмкіндіктері ұсынылды; жеке білім беру траекторияларын және пәнаралық кіріктірілген оқытуды қалыптастыру. Онда биология саласындағы мамандарды білім беру бағдарламалары негізінде даярлау, мұғалімдердің құқықтары, мүмкіндігіне биологияның білім беру бағдарламасының студенттеріне жалпы білім беретін пәндерді оқыту процесінде кәсіпкерліктің негізгі элементтерінің қалыптасуы, білім беру бағдарламаларында жергілікті және ұлттық экономиканың дамуына ықпал ететіндігі көрсетілген. осы салада ғылыми зерттеулерді жоспарлауға және жүргізуге қабілетті, соның ішінде нәтижелерді коммерциализациялауға қабілетті мамандарды даярлау.

Кілтті сөздер: аутсорсинг, ғылыми-білім беру орталығы, кәсіби стандарттар, құзыреті, білім беру бағдарламасы.

В данной статье рассматривается область пересечения интересов вузов и работодателей, показана квалификация выпускников региональных Вузов, их готовность к инновационной профессиональной деятельности, работу по новейшему пути и карьерному росту. Показана возможность взаимодействия в активном участии Вузов в мероприятиях по повышению

конкурентоспособности и потенциала роста компаний, а также в совместном создании бизнес-инкубаторов. Просмотрена динамика трудоустройства выпускников Кызылординского государственного университета им. Коркыт Ата по биологическому образованию, отмечены возможности трудоустройства выпускников. Показаны наиболее перспективные направления развития бизнеса и образования в целом. Показаны технологии дистанционного обучения и социальных сетей, представлены новые возможности онлайн-обучения; формирования индивидуальных образовательных траекторий и междисциплинарное интегрированное обучение. Показана подготовка специалистов в области биологии на основе образовательных программ, права преподавателей по возможности формирования основных элементов ведения бизнеса в процессе преподавания общеобразовательных предметов для студентов образовательной программы биологии, способствование развитию местной и национальной экономики в образовательных программах. подготовка специалистов, способных планировать и проводить исследования в данной области, в том числе способных коммерциализировать результаты.

Ключевые слова: аутсорсинг, научно-образовательный центр, профессиональные стандарты, компетенции, образовательные стандарты.

ГРНТИ 14.01.11

<https://doi.org/10.48081/COQO2039>**Н. А. Минжанов, С. С. Исина, Г. Н. Джабаева**

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

ДУАЛДЫ ОҚЫТУ: МӘНІ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ, ШЕТЕЛДІК ЖӘНЕ ОТАНДЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Берілген мақалада дуалды оқыту – кәсіптік білімнің ерекше түрі, онда дайындықтың тәжірибелік бөлігі жұмыс орнында, ал теориялық бөлігі кәсіптік білім беру ұйымының базасында өтетіндігі қарастырылған. Кадрларды даярлаудың дуалды жүйесі әлемдік тәжірибені оңтайлы үйренумен қатар, өндірістік жағдайда өз ұстанымын бекітуге мүмкіндік береді. Кадрларды даярлаудың дуалды жүйесі әлемдік тәжірибеде өзін көрсете білді, бүгінгі күні жалпы қазақстандық деңгейде өзекті болып табылады. Дуалды білім беру бағдарламаларын енгізу қоғамның қазіргі заманғы мәселелеріне жауап береді және қазіргі шетелдік тәжірибеге негізделген. Дуалды білім беру бағдарламалары жоғары білікті кадрларды даярлаудың тиімділігін арттырудың қосымша мүмкіндіктерін ұсынады. Мақалада әлеуметтік серіктес – кәсіпорындар үшін білікті жұмысшылар мен мамандарды даярлауды дуалды ұйымдастыру қажеттілігі негізделеді, колледжде кәсіби білім берудің дуалды жүйесін құрудың тұжырымдамалық негіздері ашылады. Сонымен қатар, мақалада техникалық және кәсіптік білім беру жүйесіндегі дуалды білім беруді қолдану тәжірибесі көрсетілген. Мақалада дуалды жүйе негізінде – өндіріске қажетті кадрларды дайындап, олардың оқу мерзіміндегі шығындарды өз мойнына алу, оқыту мен практиканы теңестіру жататындығына мән берілген.

Кілтті сөздер: дуалды оқыту, білім беру процесі, жоба, кәсіптік білім беру, тәжірибе, дәстүрлі білім беру, кәсіпорын.

Кіріспе

Дуалды оқыту жүйесі болашақ маман және мемлекет мүдделерін біріктірудің мүмкін тәсілдерінің бірі болып табылады. Дуалды оқыту жүйесі бірқатар елдерде, әсіресе Германияда, Австрияда Босния мен Герцеговинада,

Хорватия, Сербия, Словения, Македонияда, Черногорияда, Швейцарияда, Данияда, Нидерландыда және Францияда, соңғы жылдары Қытайда және Азияның басқа да елдерінде тәжірибеде қолданысқа ие.

Кәсіптік білім берудің құрылымы мен мазмұнын реттеу мәселелері Еуропалық Одақтың әртүрлі елдерінде айтарлықтай айырмашылықтарға ие: Германиядағы дуальды жүйе – корпоративтік қағидаттар шеңберінде реттелетін кәсіптік оқыту жүйесі; Францияда кәсіптік оқыту – басқарудың мемлекеттік қағидаттары негізінде реттелетін кәсіптік оқыту жүйесі; ұлттық кәсіптік біліктіліктің Британдық жүйесі – нарықтық экономиканың қатаң қағидаттарымен реттелетін кәсіптік оқыту жүйесі.

Еуропалық Одақ елдерінде жалпы және кәсіптік білім беруді ұйымдастыру және білім беру саясатын әзірлеу қарқынды және икемді әлеуметтік серіктестікке көбірек сүйенуде. Жұмыс берушілер жастарды кәсіптік оқытуға тарту әсіресе еңбек нарықтары мен білім беру қызметтерінің мониторингін ұйымдастыруда белсенді көрініс табады. Бұл кәсіптің қажеттіліктерін, құрылымын келісуге және дамушы экономика талаптарын ескере отырып, дайындық мазмұнын түзетуге мүмкіндік береді.

Дуалды білім беру кәсіби тәжірибені оңтайлы берумен қатар өндірістік жағдайда өз ұстанымын бекітуге мүмкіндік береді. Студенттер оқуды аяқтағаннан кейін бірден өндіріске қатыса алады: кәсіптік бейімделу қажеттілігі жойылады.

Дуальді білім беру бағдарламаларын енгізу қоғамның қазіргі заманғы талаптарына жауап береді және шетелдік тәжірибеге сүйенуде. Дуалды білім беру бағдарламалары жоғары білікті кадрларды даярлаудың тиімділігін арттырудың қосымша мүмкіндіктерін ашады.

Дуальді оқыту жүйесінің бағдарламалары әр түрлі деңгейдегі және әр түрлі бағыттар мен ғылыми мамандықтар бойынша мамандарды даярлау бағдарламаларын біріктіруді білдіреді. Мұндай бағдарламаларды енгізу ЖОО-дан тиісті оқу жоспарларының мазмұнын терең талдауды талап етеді. Іс жүзінде өңгіме түрлі бағыттар немесе мамандықтар бойынша дуалды білім беруді ұйымдастыру кезінде оқыту мазмұнын жүйелі интеграциялау немесе тиісті дәрежелер бере отырып, әртүрлі деңгейлерде толассыз оқыту туралы болып отыр.

Зерттеу нысаны: дуальді оқыту жүйесі.

Зерттеу пәні: дуальді оқыту жүйесінің жоғарғы оқу орындарында ұйымдастыруды дамытудың жағдайы.

Мақсаты: Дуальді оқыту жүйесін жоғарғы оқу орындарында дамытудың шарттарын теориялық және тәжірибелік тұрғыдан негіздеу.

Міндеттері:

1) Дуальді оқытудың жоғарғы оқу орындарында дамыту жүйесінің теориялық негіздерін және оның алғышарттарын айқындау;

2) дуальді оқытуды жоғарғы оқу орындарында дамытудың құрылымы мен мазмұнын сипаттау;

3) дуальді оқытуды дамытудың шарттарын анықтап, жүйелеу.

Зерттеу әдістері мен нәтижесі

Оқытудың дуалды моделі – бұл кәсіптік бағдар беруге, кадрларға деген қажеттіліктердің болжамын қалыптастыруға, білікті жұмысшыларды / мамандарды даярлау процесіне кәсіпорындар, сондай-ақ атқарушы билік органдарының, жұмыс берушілер бірлестіктерінің біліктілігін тәуелсіз бағалауға қатысуды, сондай-ақ мүдделі субъектілердің кадрларды даярлау сапасы үшін тең жауапкершілігін көздейтін инфрақұрылымдық үлгі. Жалпы алғанда, дуалдық жүйе білім алуға деген жоғарғы мотивация бере отырып, өндіріс орындарының жетекшілерінің өз жұмыскерлерінің біліктілігіне деген қызығушылығын арттыратындығын анықтауға болады.

Қоғамдағы өзгерістерге сәйкес білім алушыларға бүгінгі таңда тиянақты білім беру үшін олардың танымдық қабілетін дамыту басты мақсат болып отыр. Білім алушылардың белсенділігін арттыру жолында олардың әр пәнге қызығуын, өздігінен даму дағдыларын қалыптастыру ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеу – әр оқу орнының міндеті. Сол себепті білім мазмұнын оқыту әдістерін, түрлері мен құралдарын, әдістемелік жүйені жаңа сапалық негізінде қайта құру қажеттілігін естен шығармағанымыз абзал.

Кәсіпорындарды сапалы білікті кадрлармен қамтамасыз ету үшін олар білім беру ұйымдарымен бірлесіп оқытудың дуальді нысаны бойынша кадрлар даярлауға қатысуы қажет. Білім берудің дуальді моделі жұмыс беруші ұйымдарын білім беру қызметтерінің провайдерлері ретінде кәсіптік білім беру жүйесіне тартуды білдіреді [2, б. 35].

Соңғы уақытта елімізде көп айтылатын дуальды оқыту соңғы уақыттың инновациялық өнімі болып табылмайды, өйткені оны бұрыннан бері өз кәсіпорындары үшін кадрлар даярлау жүйесінде көптеген еуропалық мемлекеттер, атап айтқанда, кеңінен танымал мысал ретінде – Германия пайдаланады.

Дуалды оқытуды білім беру үдерісіне енгізу тиімді, уақтылы және перспективалы болып табылады. Дуальді жүйе қазіргі заманғы құзыреттілік тәсілдің негізгі қағидаттарына толық жауап береді: теория мен тәжірибенің бірлігі, білім беру процесі негізіндегі пәнаралық, интеграцияланған тәсіл, кәсіби қызметте білім мен дағдыларды қолдануға баса назар аудару, білім беру үдерісін ұйымдастырудың желілік нысандарының қажеттілігі [2, б. 136].

Дуальді жүйенің инновациялылығы:

– оқу үдерісін ұйымдастырудағы өзгерістер (аудиториялық сабақтар қысқартылады, өндірістік практика көлемі оқу жоспарының көлемінен 60–70 %-ға дейін артады);

– өндірістік тәжірибе жеке тәсілге негізделген және нақты өндіріс шарттарына барынша жақын;

– кәсіпорын тарапынан қосымша қаржыландыру шаралары;

– өндірісте тәлімгерлік механизмін дамыту.

Дуальді оқытудың негізгі мазмұндық тұжырымдамасы оқу және өндірістік процестерді синтездеу арқылы кадрларды даярлау кезінде практикалық бағыттылықты күшейтуге негізделеді.

Оқытудың дуальді жүйесін енгізу мақсаттары:

– өңірлердің инвестициялық тартымдылығын арттыру үшін экономиканың білікті кадрларға нақты қажеттіліктерін ескере отырып, жұмысшы персоналды даярлау моделін жетілдіру;

– бизнес үшін өзекті кәсіптер бойынша кәсіби стандарттарды әзірлеу (кәсіпорындар);

– кәсіптік стандарттардың талаптарына сәйкес білім беру бағдарламаларын әзірлеу және жаңғырту;

– білім беру бағдарламаларын ұйымдастыру мен мазмұнына қойылатын талаптарды өзгерту;

– жұмысшы кадрлардың біліктілігін тәуелсіз бағалау тетігін әзірлеу;

– жұмыс берушілерді жұмысшы кадрларды даярлауды қаржыландыруға тарту мақсатында салық салуды оңтайландыру [3, б.16–18].

Дуальді білім беру жүйесі білікті персоналға мүдделі кәсіпорындар мен аймақтық билік органдары, экономиканың дамуы мен өңірдегі өмір сүру деңгейін арттыруға мүдделі нақты жұмыс орнына кадрлар даярлау бағдарламаларын бірлесіп қаржыландыруды көздейді.

Бірақ Қазақстанда дуальді оқытуды жүзеге асырудың кейбір мәселелері бар:

– көптеген жұмыс берушілер дуальді оқыту туралы естіген жоқ;

– жұмыс берушілер, әсіресе шағын кәсіпорындар дуальді оқытуды ғана емес, өндірісте кез келген оқытуды жүзеге асыруға мүдделі емес;

– жұмыс берушілер әлі кәсіби оқытудың бірлескен бағдарламаларын талқылауға әзір емес, сонымен қатар оларды өндірісте іске асыруға дайын емес.

Дуальді бағдарламалар кәсіби білім берудің кейбір ерекшеліктері есебінен әртарапандыруды қамтамасыз етеді, атап айтқанда ұсынылатын кәсіби бағдарламалардың алуан түрлілігін арттыруға мүмкіндік береді; әр

түрлі жүйелердің өзара байланысын, өзара кірігуін және өзара араласуын қамтамасыз етеді [4].

Сонымен қатар, дуальді бағдарламаларды енгізу бірқатар міндеттерді шешумен байланысты. Оларға мыналар жатады: дуальді бағдарламалардың түрлерін, олардың құрылымын, іске асыру мерзімдерін анықтау; дуальді бағдарламаларды ЖОО практикасына енгізу шарттарын және осы бағдарламалар бойынша оқыту ережелерін негіздеу.

Дуальді білім беру бағдарламасы, әдетте, әрқайсысы белгілі бір мамандыққа сәйкес келетін екі бағдарламаның комбинациясы болып табылады. Дуальді бағдарламаларды іске асыруды қамтамасыз ететін қажетті шарт оқыту процесін дараландыру болып табылады.

Теория мен практика арасындағы ерекше айырмашылықты шешу өндіріс орынының мойында. Әр өндіріс бұл әселені өзінше шешеді. Кейбіреуі жас мамандарға өрескел қарап тәжірбиесі бар мамандарды жұмысқа алғанды қолдайды. Нәтижесінде Қазақстан «дипломы бар жұмыссыз» студенттерінің саны жағынан әлем бойынша алдыңғы қатарда.

«Дипломы бар жұмыссыз» – өз мамандығына деген сұраныстың аздығы немесе басқа бағытта жұмыс істегісі келмеу нәтижесіндегі дипломы бар жастар арасындағы жұмыссыздық. Жасстар еңбек биржасындағы бәсекеге дайын емес. Еңбек биржасына алғашқы шыққан кезде жастар өз мансаптарын тез жоғарлайды деп есептейді. Кейін қиындықтар кездескенде, олар өзіне деген сенушілікті жоғалтып алып, әлеуметтік-психологиялық күйзелістерге ұшырайды [5].

Ал кейбір жерде жас мамандарға білікті мамандарды қосады. Кейбіреуі үйрету және көрсету бағдарламасын жасайды. Нәтижесінде 2–3 жылдан соң білікті маман дайындап шығарылады. Алдымен жоғарғы оқу орныдарында оқып содан соң жұмыс істейтін орында қайтадан оқыған көп уақытты алмайды ма? Оқу процесін тез әрі тиімді етуге болмады ма? Бұл мәселенің шешімін тапқандарға қарап солардың тәжірбиесін алған жөн. Кәсіптік білім берудің жүйесін өзгерту алдыңғы мәселелердің бірі болып табылады. Германияның дуальдік оқыту жүйесіндегі тәжірбиесі бұл мәселені шешудегі ерекше рөл атқарады. Бұл жүйе Еуро-одақта қолданылады.

Дуальдік білім беру жүйесін жастардың екі мекемеде білім алуы деп түсінеді. Бір жағынан бұл кәсіпқой мектеп болса, келесі жағынан бұл өндіріс орны. Практикалық жағы оқудың 2 ден 3 бөлігін алса, оқыту жағы 2 ден 1 жағын алады.

Дуальдік білім беру жүйесі оқу орны мен өндіріс орнындағы оқытудың бірігуін білдіреді. Нақтырақ айтқанды студенттің білім алуында өндіріс орнының тікелей қатысуын талап етеді.

Бұл жағдайда өндіріс орнына осы жолмен инвестистия жасау тиімді, себебі болашақта олар өз өндірісінің жұмысына бағытталғын білікті маманды алады. Тәжірбие көрсеткендей диплом алған маман сонында осы өндіріс орнында жұмыс өстеуге қалады.

Дуалдық жүйе Германия, Австрия, Швейцария мемлекеттерінде жүзеге асады. Еуропа елдерінің дуалдық оқыту жүйесінің мәні студент оқу барысында теориялық мәліметтерді алып қана қоймай практикалық тәжірбиені алады. Оқу орнында мұғалімдер теориялық білім берсе, өндірісте мамандыққа байланыста ерекшеліктерімен таныстарды. Оқу мерзімі аяқталған соң студент экзамен тапсырады. Экзамен нәтижесіне байланысты өндіріс орны сертификат береді [4].

Дуалдық оқудың негізгі міндеті – екі жақтында қызығушылықтарын қанағаттандыру.

Өндіріс орны үшін- білікті кадрмен қамтамасыз етілу болса, жастар үшін – болашақта еңбек орны жайлы қиналмау.

Дуалды білім беру жүйесінің қолдану тәжірбиесі келесідей артықшылықтарды көрсетті:

– Дуалдық білім беру жүйесі дәстүрлі білім беру жүйесінің басты кемшілігі теория мен практика арасындағы қарама-қайшылықты азайтты.

– Дуалдық білім беру жүйесінің негізінде маманның тұлғасына әсер етіп, болашақ маманның жаңа психологиялық болашағын құрау жатады.

– Дуалдық жүйе білім алуға деген жоғарғы мотивация береді.

– Өндіріс орындарының жетекшілерінің өз жұмыскерлерінің біліктілігіне деген қызығушылығы

– Оқу орны серіктістікте тұратын өндіріс орындарының болашақ мамандарына деген талаптарын біледі.

Дуалдық білім беру жүйесінің негізгі артықшылығына жатады:

Біріншіден, оқу орнының түлектерінің жұмыспен қамтамасыз ету процесінің жоғарылығы. Өндіріс орнының сұранысына байланысы оқыту.

Екіншіден, білім алуға деген жоғарғы мотивация байқалып, болашақ маман психологиясы қалыптасады.

Дуалдық жүйенің жоғарғы сапасы мен сенімділігі оның қатысушылардың қызығушылығын толық қамтамасыз етуі.

Өндіріс орны үшін өз талаптарына сай келетін кадырларды «тапсырыс» бойынша алу және оқу мерзімі кезінде үздіктерді тандап алу мүмкіндігі. Бұл студенттердің оқуға бүкіл ынтасымен келуге әкеп соғады.

Мемлекет өз кезегінде экономикасы жақсарту үшін білікті мамандарды алады.

Халықаралық практика көрсеткендей индустриалдық мемлекеттерде білімді қолдауға бағытталған әлеуметтік серіктестік мына негізде атқарылады:

– Мамандарға деген талаптардың талдануы

– Өндірістік практиканы өндіріс орындарында немесе оқу орындарының зертханаларында өткізу

– Жастарды еңбекпен қамтамасыз ету

– Оқу орындарының мамандардың біліктілігін арттыруда қатысуы

– Болашақ жұмыскерлерге арналған кәсіби бағдарлану іс-шараларын оқу орындарында өткізу

– Өндіріс орындарына оқу орындарын жөндеуде көмек көрсету [8].

Қазақстанда соңғы жылдары техникалық және кәсіби бағыттағы оқу орындары дуалдық жүйені қолданып келеді.

Қорытынды

Жоғарыда аталғандарды ескере келе, дуалдық жүйені енгізуде әлеуеттік серіктестіктің рөлі артады. Бұл дұрыс себебі, өндіріс орындарының қатысуы кәсіптік дайындықты арттыруға көмегі тиеді. Қарағанды обылысында әлеуметтік серіктестік тәжірбиесі жақсы дамыған. Дуалдық жүйені енгізу жақсы нәтижелер көсетуде.

Қарағанды обылысында дуалдық жүйе енгізілген колледждердің түлектерінің еңбекпен қамтамасыз етілу проценті 90 ға жетті. Дуалдық жүйе компоненті мамандарды дайындауға мүмкіндік береді.

Қазақстандық техникалық және кәсіптік оқыту жүйесінің негізгі проблемасы оқу орнында алынған білім мен практика арасындағы үқсастықтың аз болуы. Нәтижесінде студент практикалық білімді оқу орнынан бөлек жерде алады. Ал дуалдық жүйе осы проблеманы шешуге мүмкіндік береді. Оқу мерзімінде студент теориялық біліммен қоса өндіріс орнынан практикалық білім де алады [11].

Студенттердің профилдық өндірістеріндегі практикасы заңды түрде жүзеге асады.

Қазақстан Республикасының білім және ғылым министрі 2016 жылдың 21 қаңтарынан дуалдық жүйені енгізуде ережелерді бекітті.

Осы ережеге сәйкес дуалдық жүйе – өндіріске қажетті кадырларды дайындап, олардың оқу мерзіміндегі шығындарды өз мойнына алу, оқыту мен практиканы теңістіру жатады.

Қорыта келе ескерте кеткен жөн:

– Дуалдық жүйе жоғарғы білім беруде қолдану қажет

– Заңға өзгерулер енгізу білім беру ұйымдарының деңгейін көтеруге мүмкіндік береді.

Білім стандарттарының пайда болуы мамандардың бәсекеге шыдамдылығын арттырып, мамандардың үйренуіне көмектеседі.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Методические рекомендации по реализации дуальной модели подготовки высококвалифицированных рабочих кадров. – М. : АСИ, 2015. – 136 с.

2 **Пискунов, А. И.** Теория и практика трудовой школы в Германии (до Веймарской республики). – М., 1993. – 359 с.

3 Фалыхов И. И. Возможности дуальной системы обучения // Инновации в науке : Сб. ст. по материалам XXXVIII международной научно-практической конференции № 10 (35). – Новосибирск : СибАК, 2014.

4 «Коллеги» Педагогический журнал Казахстана [Электронды ресурс]. – Режим доступа: <http://collegu.ucoz.ru/publ/67-1-0-7858>.

5 **Ананьев, Б. Г.** О проблемах современного человека научное издание. – 2001. – 272–274 б.

6 Білім образование. Ғылыми педагогикалық журнал. – 2011. – 18–19 б.

7 **Бапаева, М. Қ.** Жоғары мектепте психологиялық білім беру процесін жетілдіру : Оқу құралы. – Алматы, 2006. – 176 б.

8 **Давыдов, В. В.** Проблемы развивающего обучения. – М. : «Педагогика», 2010.

9 **Құнантаева, К.** Оқушылардың оқудан тыс бірлестіктері көмекші құрал. – Алматы : Мектеп, 2014.

10 **Көпжасарова, М. Д.** Психологиялық педагогика. – Алматы : «Бастау», 2012.

11 **Подласый, И. П.** Педагогика. В 2 томах. Том 1. Общие основы. Процесс обучения. – Издательство : Владос, 2010.

References

1 Joғary bilikti jumysshy kadrlardy dairlaıdyń dıaldı modelin iske asyǵy boıynsha ádistemelik usynymdar [Methodological recommendations for the implementation of the dual model for the training of highly qualified workers]. – Moscow : ASI, 2015. – 136 p.

2 **Piskunov, A. I.** Germanıadaǵy eńbek mektebiniń teorıasy men praktıkasy (Veimar Respyblikasyna deın) [Theory and practice of a labor school in Germany (Before the Weimar Republic)]. – Moscow, 1993. – 359 p.

3 **Faláhov, I. I.** Dıaldy oqytı júesiniń múmkindikteri. In ǵylymdaǵy novasialar: № 10 (35) XXXVIII halyqaralyq ǵylymı-praktıkalyq konferensia 374

materialdary boıynsha st. [Possibilities of the dual training system. In Innovations in science: collection. Art. based on the materials of the XXXVIII international scientific-practical conference No. 10 (35).] – Novosibirsk : Sıbak, 2014.

4 «Áriptester» Qazaqstanıń pedagogıkalyq jırnaly-qoljetimdik rejimi [«Colleagues» Pedagogical journal of Kazakhstan] – <http://collegu.ucoz.ru/publ/67-1-0-7858>.

5 **Anan'ev, B. G.** Qazirgi adamnıń problemalary tıraly ǵylymı basylym [On the problems of modern man scientific publication]. – 2001. – P. 272–274.

6 Bilim bilim. ǒylymı pedagogıkalyq jırnal [Bilim education. Scientific and pedagogical journal]. – 2011. – 18-19 p.

7 **Bapaeva, M. Q.** Joғary mektepte psihologıalyq bilim berıy prosesin jetildirıy : Oqı quraly [Improving the process of psychological education at the Higher School. Textbook]. – Almaty, 2006. – P. 176.

8 **Davydov, V. V.** Damıta oqytı máseleleri. [Developmental learning problems]. – Moscow : «Pedagogy», 2010

9 **Qunantayeva, Q.** Oqıshylardıń oqıdan mıń birlesken kómekshi qural. [Extracurricular student associations. tutorial]. – Almaty : Mektep, 2014.

10 Kópjazarova, M. D. Psihologıa Pedagogıka [Psychology and pedagogy]. – Almaty : «Bastau», 2012.

11 **Podlasyı, I. P.** Pedagogıka. 2 tomdyq. Tom 1. Jalpy negizder. Oqıy prosesi. [Pedagogy. In 2 volumes. Volume 1. General basics. Learning process]. – Baspa : Vlados, 2010.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Н. А. Минжанов, С. С. Исина, Г. Н. Джобаева

Дуальное обучение: сущность, проблемы, зарубежный и отечественный опыт

Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза,
Республика Казахстан, г. Караганда.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

N. A. Minzhanov, S. S. Isina, G. N. Dzhabaeva

Dual training: essence, problems, foreign and domestic experience

Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 29.12.20.

В данной статье предусмотрено, что дуальное обучение – особый вид профессионального образования, при котором практическая часть подготовки проходит на рабочем месте, а теоретическая часть – на базе организации профессионального образования. Дуальная система подготовки кадров позволяет не только оптимально изучить мировой опыт, но и закрепить свою позицию в производственных условиях. Дуальная система подготовки кадров зарекомендовала себя в мировой практике и сегодня является актуальной на общеказахстанском уровне. Внедрение дуальных образовательных программ отвечает современным проблемам общества и основывается на современном зарубежном опыте. Дуальные образовательные программы предоставляют дополнительные возможности повышения эффективности подготовки высококвалифицированных кадров. В статье обосновывается необходимость дуальной организации подготовки квалифицированных рабочих и специалистов для предприятий – социальных партнеров, раскрываются концептуальные основы построения дуальной системы профессионального образования в колледже. Кроме того, в статье представлен опыт применения дуального образования в системе технического и профессионального образования. В статье подчеркивается, что в основе дуальной системы – подготовка кадров, необходимых для производства, принятие на себя затрат за период их обучения, выравнивание обучения и практики.

Ключевые слова: дуальное обучение, образовательный процесс, проект, профессиональное образование, практика, традиционное образование, предприятие.

This article provides that dual training is a special type of vocational education, in which the practical part of the training takes place at the workplace, and the theoretical part is based on the organization of vocational education. The dual system of personnel training allows not only to optimally study the world experience, but also to consolidate its position in production conditions. The dual system of personnel training has established itself in world practice and today is relevant at the general Kazakhstan level. The introduction of dual educational programs meets modern problems of society and is based on modern foreign experience. Dual educational programs provide additional opportunities to improve the efficiency of training highly qualified personnel. The article substantiates the need for a dual organization of training qualified workers and

specialists for enterprises – social partners, reveals the conceptual foundations of building a dual system of vocational education in college. In addition, the article presents the experience of using dual education in the system of technical and vocational education. The article emphasizes that the dual system is based on the training of personnel necessary for production, the assumption of costs for the period of their training, the alignment of training and practice.

Keywords: dual training, educational process, project, vocational education, practice, traditional education, enterprise.

<https://doi.org/10.48081/RJNK5177>

К. Б. Мукамаева

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҰТҚЫРЛЫҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМДІ ИНТЕРНАЦИОНАЛДАНДЫРУ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Жоғары оқу орындарындағы интернационалдандыру – бұл әр түрлі іс-әрекеттерді қамтитын күрделі процесс. Білім беру жүйесі бүкіл әлемде адам өмірінің барлық саласында болып жатқан интеграция үрдісіне қатысады. Қазақстан жоғары оқу орындарының интернационализациясы үрдісіне ерекше көңіл бөліп, білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламаларын нығайтуға жағымды жағдай жасауда. Бұл мақалада өңірлік университеттің білім алушыларының академиялық ұтқырлық бағдарламасының қалай жүзеге асырылатындығы, бағдарламаның аймақтық университеттегі интернационалдандыру үрдісіне әсерін зерттеу қарастырылады. Мақала деректері бағдарламада қатысқан білім алушыларға арнайы дайындалған сауалнама арқылы жиналды. Сауалнамада қатысушылар саны 98 адамды құрады. Бұл жұмыста деректерді талдау жұмыстары SPSS статистикалық бағдарламаның көмегімен жүзеге асырылды. Бағдарламаның аймақтық университетте жүзеге асыру және оны болашақта қалай жақсартуға болатындығы туралы қатысушылардың пікірін білу мақаланың негізгі мақсаты бола отыра, қатысушылардың субъективті пікірін ала отырып, бағдарламаны жақсарту жолдары да белгіленген. Академиялық ұтқырлық бағдарламасын іске асыру үрдістерін стратегиялық басқару жүйесін жетілдіру мақсатында университетті интернационалдандыру үрдісінің негізгі факторы ретінде білім алушылардың академиялық ұтқырлығын арттыру үшін кешенді шаралар қабылдау орынды болып көрінеді.

Кілтті сөздер: Интернационализация, білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламасы, жоғарғы білім, шетелдік білім.

Кіріспе

Білім беруді интернационалдандыру бүгінде әлемнің барлық елдерінің білім беру саясатының маңызды компоненттерінің біріне айналуға. Интернационалдандыру үрдісі қарқынды дамып келе жатқан саяси, экономикалық, әлеуметтік-мәдени және академиялық факторлардың арқасында дамуда. Бұл факторлардың жиынтығы континентке, елге және университетке байланысты әртүрлі формаларға ие. Интернационализация үрдісі жоғары білімге әсер ететін және 21 ғасырдың мәселелерін шешуге негізделген маңызды күштердің бірі ретінде қарастырылады [Knight, 2008]. 2020 жылдың қыркүйегінде Президент Тоқаев еліміздің жаңа экономикалық бағыты жеті негізгі қағидаға негізделуі керек деген халыққа жолдауын жариялады. Жолдаудың бесінші қағидасы адам капиталын дамытуға, сапалы білім берудің жаңа түріне инвестиция салуға қатысты [Тоқаев, 2020]. Қазақстан Республикасы, Орталық Азия елі, жоғары білімнің интернационалдануына басымдық береді және сонымен қатар білім беру үрдісін модернизациялау, білім беру бағдарламаларында құзыреттілік моделін қолдану есебінен интернационалдану үдерістеріне; студенттердің ұтқырлық бағдарламаларын нығайтуға, ақпараттық технологиялардың рөлін арттыруға, көптілділікті дамытуға және әлемдік білім беру үрдістеріне сәйкес оқу-әдістемелік базаны жетілдіруге барабар жауап береді [ҚР БЖҒМ, 2018].

Білім беру жүйесі бүкіл әлемде адам өмірінің барлық саласында болып жатқан интеграция үрдісіне қатысады. Барлық елдер интеграциялық үрдістерге қатысады және интернационалдандыру әртүрлі іс-шаралар арқылы қалыптасады, осыған орай, жоғары білімді интернационалдандырумен байланысты негізгі түрлерінің бірі білім алушылардың академиялық ұтқырлығы болып табылады. Бұл жұмыстың мақсаты білім алушылардың «Академиялық ұтқырлық» бағдарламасының қалай жүзеге асырылатындығын, оның аймақтық университеттегі интернационалдандыру үрдісіне әсерін зерттеу және талдау болып табылады.

Материалдар мен әдістер

ЖОО-ға қатысты интернационализация тұжырымдамасы зерттеушілер арасында талқыланады және жоғары білімді интернационалау туралы ең жиі қолданылатын анықтамаларын Найт береді [1993, 2003, 2004]. «Интернационализация - халықаралық өлшемдерді білім ордасының оқу, зерттеу, қызмет көрсету және университеттің қызмет көрсету функцияларына енгізу үрдісі» деп ең танымал және жалпы қабылданған үрдістік көзқарасын берген [Найт, 1993: 7, 2008]. ЖОО-ны интернационалдандыру жөніндегі стратегиялық басқару көзқарасын Рудзки [1995: 421] келтіреді, ол үрдістің әр түрлі бөліктері арасындағы қатынастар тұрғысынан

интернационалдандырудың мақсаты мен бағытын мағыналы тұтастыққа бөледі: «барлық университеттердің анықтаушы сипаты болып оқыту мен ғылыми зерттеулерде жетістікке жету мақсатында ұйымдастырушылық өзгерістер, оқу бағдарламаларындағы жаңашылдық, кадрларды дамыту және студенттердің ұтқырлығы табылады» деп анықтама берген.

Кресвелл [Кресвелл, 2009] мәлімдегендей, конструктивизм немесе әлеуметтік конструктивизм адамдар әлемді түсінуге ұмтылған кезде көбінесе интерпретативизммен үйлеседі. Бұл жұмыстың мақсаты зерттелетін тақырып бойынша қатысушылардың пікіріне байланысты және соған орай негізделеді. Нәтижесінде зерттеу интерпретациялық парадигмаға көбірек сүйенеді, өйткені ол университеттегі жеке білім алушыларды зерттеуге және олардың әлемін субъективті түсінуге бағытталған. Зерттеуде әдіснамалық тұрғыдан бағдарламаға қатысушылар, атап айтқанда білім алушылар зерттеу бірлігі болып табылады. Іріктеу процедурасын мақсатты формадағы ықтималды іріктеу ретінде сипаттауға болады [Коэн және т.б., 2011], ол арнайы мәселе бойынша терең білімі бар адамдарға қол жеткізуге арналған [Болл, 1990]. Университеттің бағдарламада қатысқан ұтқыр білімалушылары өз тәжірибелерімен бөлісе отырып, тиісті мәлімет бере алады. Жұмыс деректері сауалнама арқылы жиналды. Зерттеу үлгісіне академиялық ұтқырлық бағдарламасына қатысқан аймақтық университеттің білім алушылары кірді. Сауалнамада қатысушылар саны 98 адам. Барлық сауалнамалар орыс тілінде толтырылды.

Зерттеуде сандық мәліметтердің артықшылығы бар; оларда нәтижелерді графиктер, кестелер және диаграммалар түрінде нақты көрсете алатын сандар беріледі [Денскобм, 2003]. Компьютерлік бағдарламалық жасақтама бұл үрдіске көмектесе алатындығы белгілі; статистикалық пакеттер зерттеушіге деректерді топтастыруға және қайта топтастыруға көмектесетін статистикалық талдау жүргізуге мүмкіндік береді [Денскобм, 2003]. Деректер сипаттамалық статистиканы қолдана отырып талданды және өңделді. Статистикалық талдауға көмектесетін бірқатар бағдарламалар бар, бұл жобадан барлық деректерді талдау жұмыстары SPSS статистикалық бағдарламаның көмегімен жүзеге асырылды.

Нәтижелер және талқылау

Сипаттамалық статистика студенттік іріктеудің демографиялық компоненттерін сипаттау үшін қолданылды және 1-кестеде қатысушылардың әр тобы үшін егжей-тегжейлі мәліметтер келтірілген. Көрсетілген демографиялық ақпарат сауалнамалардан жиналды. Бұл зерттеуге тоқсан сегіз білім алушылар қатысты, олардың ішінде бакалавр 75 (76,5 %) және магистр 23 (23,5 %) қатысушыны құрады. Олардың 32-і (33,7 %) ерлер, 66-

сы (67,3 %) әйелдер. 98 қатысушының 97-сі (99 %) бағдарламаға бірінші рет қатысты, ал бір студент (1,0 %) екінші рет қатысты. 1-кестеде көрсетілген гендерлік демографиялық деректерді зерттеу әйелдердің зерттеуге қатысуы жоғары екенін көрсетті.

Кесте 1 – Гендерлік демографиялық деректер

Жынысы	Сауалнама	
	Жиілік	%
Әйел	66	67,3
Ер	32	32,7
Барлығы	98	100

Қатысушылардың демографиялық ақпаратына қосымша жасы туралы мәліметтер де енгізілді. Білім алушылар 17 мен 32 жас аралығында болды. Қатысушылардың көпшілігі бакалавр деңгейінен болғандықтан, қатысушылардың 67,3 %-ы 17 мен 20 жас аралығында болды. Елімізде адамдар, әдетте, мектепті бітіргеннен кейін жоғары білімді игеруге баратынын атап өту маңызды, өйткені үздіксіз білім алу өмірлік әлеуметтенудің міндетті кезеңі болып табылады. Қатысушылардың білім деңгейін зерттеу деректер көзі бойынша бакалавриат деңгейіндегі студенттердің (76,53 %) ұтқырлық бағдарламасын пайдаланған ең үлкен топ екенін көрсетті.

ҚР Білім және Ғылым Министрлігі білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламасына мемлекеттік бюджет есебінен жіберілетін қатысушыларға басым бағыттар тізбесі белгіленген, тізімге Еуро одағының, АҚШ және Оңтүстік-Шығыс Азия елдері кіреді. Жалпы, зерттеуге білім алушылар оқыған 11 ел қатысты (кесте 2). Польшада (40,8 %) және Чехияда (28,6 %) ұтқыр студенттердің үлесі өте жоғары.

Кесте 2 – Қабылдаушы елдер

Қабылдаушы ел	Жиілік	%	Қабылдаушы ел	Жиілік	%
Чехия	28	28,6	Испания	10	10,2
Польша	40	40,8	Австрия	2	2,0
Германия	1	1,0	Малайзия	2	2,0
Латвия	4	4,1	Греция	1	1,0
Литва	1	1,0	Қытай	1	1,0
Ресей Федерациясы	8	8,2	Барлығы: 11 ел	98	100,0

Академиялық ұтқырлық бағдарламасы басқа елдегі оқу кезеңін өкімшілік тұрғыдан жеңіл болуына және жіберуші университеттің академиялық қолдауына бағытталған. Сондықтан, ұтқырлық алдында бағдарламаға қатысу шарттары, дайындықты қамтамасыз ету және дайындық шаралары әрқашан маңызды мәселе болып табылады. Өкімшілік және академиялық көмек бағдарламаны іске асырудың негізгі факторы ретінде қарастырылады. Бұл зерттеу білім алушылардың аймақтық университетте «академиялық ұтқырлық» бағдарламасын қалай жүзеге асыратынын зерттеуге және талдауға бағытталғандықтан бірнеше тұжырымдама арқылы қатысушылардың өздерінің оқу орны көрсеткен дайындық пен қолдау туралы өз пікірлерін білдіруі сұралды. Алынған деректер білім алушылардың 100 %-ы жіберуші университетте қатысу шарттары әділ, ашық және қол жетімді екенін, және барлық қатысушылар 100 %-ы шетелде оқу және виза алу үшін құжаттарды дайындау кезінде жіберуші университеттен толық қолдау алғанын хабарлады. Шет тілін меңгеруге келетін болсақ, қатысушылардың 90,8 %-ы шетелде оқу үшін ағылшын тілін меңгерудің тиісті деңгейін растады, тек қатысушылардың 9,2 %-ы ағылшын тілін меңгеру деңгейіне күмән келтірді.

Ұтқырлық білім алушы болудың басты талаптарының бірі-семестрлік оқу аяқталғаннан кейін өз университетіне оралуы, және шетелде оқу кезінде алған барлық пәндер мен кредиттер қабылданып, есептелуі. Үрдістің бірқалыпты өтуі үшін, ұтқырлық кезеңі басталар алдында қатысушылар оқыту туралы келісімді толтырады, келісімде пәндер мен кредиттер көрсетіледі. Сонымен қатар, қатысушылар жеке оқу жоспарын дайындайды, жоспарда барлық таңдалған пәндер көрсетілген, бұл құжат өткен пәндерді оңай қабылдап есептеуге кепілдік береді.

Бағдарламаны іске асыру туралы толығырақ ақпарат алу үшін қатысушылардан таңдалған пәндердің саны оқу жоспарымен анықталғаны және ол жеке оқу бағдарламасына сәйкес келетіндігі сұралды. Қатысушылардың жауаптары бойынша 96 (98 %) білім алушы барлық таңдалған пәндер олардың оқу бағдарламасына және жеке оқу жоспарына сәйкес келетіндігімен толық келісетіндігін мәлімдеді, тек 2 студент (2 %) тұжырымдамаға қатысты жауап беру қиындық тударғанын мәлімдеді.

Алынған мәліметтер студенттердің айтуынша, қатысушылардың 88,78 % (87) өткен пәндердің пайдалылығы мен сәйкестігін растайды, алайда респонденттердің 11,22 % (11) тұжырыммен келіспейді немесе бұл тұжырымға күмән мен сенімсіздік танытады. Ұсынылған мәліметтерден, қатысушылардың 88,8 %-ы шетелде болған кезде қол жеткізген оқу жетістіктерін толық қабылдап, қайта есептегенін растады, қатысушылардың

11,2 %-ы оқыған курстарды ішінара қабылдап, есептегенін көрсетті, білім алушылардың 72,45 %-ы оқыған пәндер мен алынған кредиттердің толық қамтылғанын және 27,55 %-ы ішінара қамтылғанын растады.

Қабылдаушы университеттің білім алушылардың шетелдік оқу кезінде қолдауы маңызды рөл атқарады. Қатысушылардың қабылдаушы университет туралы пікірін білу пайдалы болды, сондықтан келесі «Зерттеу барысында қабылдаушы университеттен толық қолдау алдыңыз ба?» сұрағы ұтқырлықтан кейін сауалнамаға енгізіліп, қабылдаушы университет туралы ақпаратты қамтыды. Көптеген серіктес университеттер білім алушыларға оқу басында көмек беріп, шет елде бейімделу кезеңінен кедергісіз өтуі үшін шетелдік студенттерге достар жүйесін (buddy system) ұйымдастырады. Деректер көрсеткендей, қатысушылар негізінен қабылдаушы университеттерден құнды қолдау алды, қатысушылардың 82,65 % толық қолдау көрсеткендігін, 16,33 % ішінара және тек 1,02 % қабылдаушы университеттің қолдауының жоқтығын көрсетті. Статистика көрсеткендей, көптеген қабылдаушы университеттер оқу кезінде шетелдік білім алушыларға қамқорлық жасайды, бұл шетелдік білім алушылар санының көбеюіне көмектесіп, өз ықпалын тигізеді.

Сауалнамада студенттерге академиялық ұтқырлық бағдарламасының үш оң және үш теріс тәжірибесін атауы ұсынылды. Бұл сұрақтар студенттер үшін ең құнды және қызықты тақырыптарды анықтауға бағытталған. Ашық жауаптар кейіннен нәтижелермен кодталды және жауаптардан негізгі тақырыптар ұсынылды. Жалпы тенденция ретінде қатысушылар бірінші оң аспект үшін тілді жақсарту; кәсіби қабілеттерін арттыру; жаңа достармен танысу; жеке даму; жаңа мәдени тәжірибе; шетелдік академиялық ортада жұмыс тәжірибесін зерттеу сияқты алты аспектіні атап өтті. Нәтижесінде 23,71 % құраған шет тілін жетілдіру тақырыбы бірінші орынға шықты, кәсіби қабілеттерін арттыру – 22,68 % сәл төмен позицияға ие болды. Қатысушылармен көрсетілген ең жағымды үш аспектінің ішінен барлық жағымды аспектілерді есептеу туралы шешім қабылданды. Статистикалық талдаудан алынған есептеулер көрсеткендей, қатысушылар үшін ең жағымды үш аспектілерге жатқандар-саяхаттау мүмкіндігі – 58,6 %, жаңа достармен/адамдармен танысу – 54,11 % және 41,86 % шет тілін білу дағдыларын жетілдіру.

Қатысушылардың ұтқырлық кезеңінің ең жағымсыз аспектілерін талдау нәтижелері 11 аспектіден тұратын екі жағымсыз аспектілерді анықтады. Қатысушылардың 58,6 %-ы ұтқырлық кезеңінде теріс аспект жоқ деп жауап берді, бірақ бейімделу қиындықтары 14,3 % құрады, бұл барлық қатысушылардың пікірінше ұтқырлықтың ең жағымсыз аспектісі. Статистикалық деректер көрсетіп отырғандай, қатысушылар үшін ең жағымсыз аспектілердің үштігіне бейімделу қиындықтары – 14,3 %, ата-

аналар мен туыстардан алыс тұру қиындықтары – 9,2 % және тұрудың қымбат жағдайлары – 9 % кірді.

Қатысушылар негізінен академиялық ұтқырлық бағдарламасының артықшылықтары ретінде шетелде оқудың құнды тәжірибе екенін қарастырады. Қатысушылардың 14,3 %-ы бейімделудің қиындықтарын ұтқырлықтың ең жағымсыз жағы ретінде көрсетті, ал сұралған қатысушылардың тек 8,2 %-ы пәндердің академиялық деңгейі тым жоғары және академиялық интеграцияда қиындықтар болғанын хабарлады. Үйге деген сағыныш (9,2 %) немесе қымбат өмір сүру жағдайлары (9,0 %) туралы жиі айтылды.

Жалпы, қатысушылар шетелде оқу кезеңін өте жақсы бағалайды. Қатысушылардың өте жоғары пайызы (97,96 %) шетелде оқығанды ұнатқандықтарын айтты, ал бірнеше қатысушы (2,04 %) жауаптарында келісім де, келіспеушілік те білдірген жоқ. Қатысушылардың қанағаттану деңгейі бойынша 90 білім алушы (91,84 %) өте жоғары қанағаттанушылық білдіргенін, тек 8 білім алушы (8,16 %) қанағаттанғанын айтты. Жалпы алғанда, деректер қатысушылардың шетелде оқу тәжірибесін жоғары бағалайтындығын, тіпті барлық қатысушылар өздерінің достарына академиялық ұтқырлық тәжірибесін ұсынатындығын атап өтті.

Сауалнаманың тағы бір маңызды тақырыбы бағдарламаны аймақтық университетте жүзеге асыру туралы және оны болашақта қалай жақсартуға болатындығы туралы қатысушылардың пікірін білу туралы пікірі болды. Сол себепті: «Сіздің ойыңызша, халықаралық ынтымақтастыққа жауапты бөлімшенің өз университетіндегі жұмысын қалай жақсартуға болады?» деген сұрақ қойылды.

Нәтижелер бағдарлама туралы жақсы пікірлерге қарамастан, аймақтық университетте бағдарламаны жүзеге асыруды жақсарту үшін үлкен жұмыс атқарылуы керек екенін көрсетеді, бұл аймақтағы жоғары білімнің одан әрі интернационализациясына ықпал етеді. Атап айтқанда: Қазақстан Республикасының геосаяси жағдайын ескере отырып, шетелдік әріптес жоғары оқу орындарының тізімін кеңейту (42,8 %), тек Батыстың ғана емес, Шығыс елдерінің де тәжірибесіне жүгіну; бағдарламаның бұрынғы қатысушыларын (25,51 %) қолжетімді коммуникация құралдары арқылы академиялық ұтқырлық идеяларын ілгерілету үшін ақпараттық іс-шараларға тарту (25,51 %); ұтқырлыққа дейін, оқу кезінде және одан кейін бағдарламаға қатысуға дайындық кезінде ақпараттық құлақтандыруды және қолдауды одан әрі жүйелеу (21,43 %); бағдарлама туралы іс-шаралар форматын кеңейту деген ұсыныстар берілді.

Елімізде «Академиялық ұтқырлық» бағдарламасын қалай жақсартуға болады?» деген сауалға шетелдік университеттерді тығыз серіктестікке

тарту; студенттер үшін шетелде оқу мүмкіндіктерін кеңейту; қатысушылар үшін гранттық орындыр санын көбейту; ұтқырлық мүмкіндіктері туралы көбірек жарнама жасау; білім беру жүйесін жетілдіру; ұтқырлық кезінде қаржыландыруды немесе шәкіртақыны ұлғайту, қосымша қаржылық қолдау жасау; шетелде оқуға дайындық кезінде ақпараттық қолдауды ұйымдастыру; құжат айналымын төмендету деген сегіз тақырып ұсынылды. Қатысушылардың 26,5 %-ы шетелде оқу мүмкіндіктерінің кеңеюін, қатысушылардың 25,5 %-ы шәкіртақы санының артуын және 22 %-ы ұтқырлық кезеңінде қаржыландыруды көбейту және қаржылық қолдау мәселесін көтерді.

Қорытынды

Зерттеу нәтижелері аймақтық университетте бағдарламаның қалай іске асырылып жатқанын көрсетті және қатысушылар бағдарламаны жетілдіру жолдарын да көрсете білді. Қатысушылар академиялық ұтқырлық бағдарламасының кезеңі жарқын сәттерге толы жағымды тәжірибе екенін атап өтті. Қатысушылар шетел университеттерінде алған шетелде оқу тәжірибесіне және жаңа дағдылардың дамуына риза болды. Ұсынылған нәтижелер аймақтық университет қатысушыларының академиялық, жеке және әлеуметтік тәжірибесінің дәлелдерін толықтырады. Сонымен, академиялық ұтқырлық бағдарламасын іске асырудағы стратегиялық басқару жүйесін жетілдіру үшін, өңірлік университетте білім алушылардың академиялық ұтқырлығын жақсартуға қатысты бірқатар шаралар қабылдау орынды болып көрінеді.

Зерттеуден алынған нәтижелер бойынша білім алушылардың академиялық ұтқырлық бағдарламасын жетілдіру және дамытуға арналған көптеген ұсыныстар анықталды. Аймақтық университетте бағдарламаны жетілдіру бойынша төмендегідей ұсыныстар жасалды: қаржыландырудың ұлғаюы, серіктес университеттердің географиясын кеңейту және қатысушыларға қосымша алдын-ала дайындық курстарын ұсыну деген жақсартуға арналған үш тақырып қозғалды. Осыған орай, біріншіден, қатысушыларға академиялық ұтқырлық бағдарламасы басталғанға дейін қолдау көрсету үшін дайындық курсын әзірлеу қажет. Бұл курстар аймақтық университеттегі академиялық ұтқырлық бағдарламасының негізін құрайды және жергілікті университетке қатысушыларды шетелде оқудан не күтілетіні туралы алдын-ала хабардар етуге мүмкіндік береді. Екіншіден, білім алушылар таңдау мүмкіндігіне ие болуы үшін университет әр түрлі елдерден құралған серіктес университеттер тізімін кеңейту қажет. Алайда, ҚР БЖҒМ тарапынан да шектеу бар, өйткені мемлекеттік бюджеттен білім алушылар оқуға бара алатын басым елдер тізімі бекітілген. Өңірлік университет

ұтқырлық бағдарламасына мемлекеттік бюджетті күтіп қана қоймай, қосымша халықаралық бағдарламаларды ұсынып, білім алушыларға жаңа мүмкіндіктерді табу қажеттілігі бар. Сонымен қатар, білім алушылардың ұтқырлық бағдарламасын қамтитын ұйымдарды орнату туралы ұсыныс айтылды, қатысушылар оқу бітіргеннен кейін ұйымға жұмысқа орналасып, ұйымның жұмысы арқылы ұтқырлық бағдарламасына оң үлес қоса алады.

Бұл зерттеудің мақсаты – академиялық ұтқырлықтың университеттегі, яғни бағдарламаның аймақтық университетте қазіргі жағдайын түсіну болды. Қатысушылар жауаптарынан академиялық ұтқырлық бағдарламасы регламентте белгіленген барлық параметрлер мен шарттарға сәйкес келетіндігі туралы кең келісімге қол жеткізілді. Бухарест коммюникесі студенттердің ұтқырлығы үшін кедергілерді жоюдың маңыздылығын атап өтеді. ECTS-ті қабылдау қатысушылардың академиялық ұтқырлығына қатысты ұйымдық құрылымның маңызды аспектісі. Кредиттерді толық қайта есептеу-аймақтық университетте кең таралған тәжірибе. Аймақтық университетте білім алушылар ұтқырлығының жалпы саны 5 %-дан төмен (шамамен 1 % немесе 1 %-дан төмен), және 20 %-ға жету мақсаты нақты көрсетілген уақытта қол жетімді емес болып көрінеді.

Әр түрлі университеттерде қолданылатын интернационализацияға деген көзқарастар сияқты интернационализацияның қазіргі ұлттық және институционалдық айырмашылықтары үнемі өзгеріп отырады. Осылайша, интернационализацияның әмбебап моделі жоқ деп қорытынды жасауға болады, өйткені әр университет өзінің қажеттіліктеріне және тіпті мүмкіндіктеріне байланысты өз моделін жасай алады. Интернационализация жоғары білім мен оның даму стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Knight, J.** Higher Education in turmoil : the changing world of internationalisation. – Rotterdam Netherlands : Sense. – 2008.

2 **Тоқаев, Қ.** Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына жолдауы. – 2020 ж. 1 қыркүйек.

3 Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігі. Интернационализация стратегиясын жүзеге асыру. Әдістемелік нұсқаулық. – Астана, 2018.

4 **Knight, J.** «Internationalisation : Management Strategies and Issues». – International Education Magazine. – CBIE, Ottawa. – vol. 9. – No 1. – 1993.

5 **Knight, J.** Updating the definition of internationalization. International Higher Education. – 33(Fall). – 2003. – P. 260–273.

6 **Knight, J.** Internationalisation remodeled: Definition, approaches, and rationales. Journal of Studies in International Education. – 8. – 2004. – P. 5–31.

7 **Rudzki, R.** ‘The Application of a Strategic Management Model to the Internationalization of Higher Education Institutions’. Higher Education. – 29(4). – 1995. – P. 421–441.

8 **Creswell, J. W.** Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches. 3rd ed. Thousand Oaks. – California : Sage, 2009.

9 **Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K.** Research Methods in Education. 7th ed. – London : Routledge, 2011.

10 **Ball, S. J.** Politics and Policy Making in Education: Exploration in Policy Sociology. – London : Routledge, 1990.

11 **Denscombe, M.** The Good Research Guide: For Small-Scale Research Projects 2nd ed. – Maidenhead : Open University Press, 2003.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

К. Б. Мукаатаева

Академическая мобильность обучающихся как фактор интернационализации высшего образования

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, Павлодар.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

К. В. Mukatayeva

Students` academic mobility as a factor of the internationalisation of higher education

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Интернационализация высшего образования – это сложный процесс, который включает в себя множество видов деятельности. Система образования участвует в процессе интеграции во всех сферах жизни человека во всем мире. Казахские университеты уделяют особое внимание процессу интернационализации и создают благоприятные условия для усиления программ академической мобильности обучающихся. В статье рассматривается реализация

программы академической мобильности обучающихся регионального вуза, и ее влияние на процесс интернационализации регионального вуза. Данные статьи были собраны с помощью специально подготовленной анкеты для студентов, участвующих в программе. Количество респондентов составило 98 человек. В работе анализ данных проводился с использованием статистической программы SPSS. Основная цель статьи – узнать мнение участников о реализации программы в региональном университете и способах ее улучшения в будущем, а также выявить пути улучшения программы с учетом субъективных мнений участников. В целях совершенствования системы стратегического управления процессом реализации программы академической мобильности как ключевого фактора процесса интернационализации вуза представляется целесообразным принять комплекс мер по повышению академической мобильности обучающихся.

Ключевые слова: Интернационализация, программа академической мобильности обучающихся, высшее образование, зарубежное образование.

The internationalisation of higher education is a complex process that involves many activities. The education system participates in the process of integration in all spheres of human life around the world. Kazakhstani universities pay special attention to the process of internationalisation and create favorable conditions for strengthening student academic mobility programs. The article discusses the implementation of the students academic mobility program, the impact of the program on the process of internationalisation of a regional university. This article was prepared using a specially prepared questionnaire for students participating in the program. The number of respondents – 98 students. In this work, data analysis was performed using the SPSS statistical program. The main purpose of the article is to find out the opinions of the participants about the implementation of the program at the regional university and ways to improve it in the future, as well as to identify ways to improve the program, taking into account the subjective opinions of the participants. In order to improve the system of strategic management of the process of implementing the program of academic mobility as a key factor in the process of internationalisation of the university, it seems appropriate to take a set of measures to increase the academic mobility of students.

Keywords: Internationalisation, students' academic mobility program, higher education, foreign university.

FTAMP 14.18.41

<https://doi.org/10.48081/OUUV3033>**К. К. Мукашева**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

**ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ӘНДЕРІНІҢ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Бұл мақалада автор қазақ халқының ерекше мәні бар әнінің ролін ашады: жан дүниесі, шынайылығы арқасында ол адамдардың жан дүниесіне терең әсер етеді, Отанын, халқын, табиғатын сүюге үйретеді, музыкалық-поэтикалық талғамды дамытады. Халық әні-бұл өнердің өзіндік түрі ғана емес, бұл қоғамдық сананың ерекше формасы және халықтың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігі.

Халықтың музыкалық мәдениетінің негізі – ән. Әннің жандануы әрқашан халықтық музыкалық өзіндік сананың басталуымен сәйкес келеді. Әнде оқигалар, фактілер, күнделікті шындық құбылыстары айқын және әр түрлі көрінеді. Әндерден халық шығармашылығының өкілдері музыкалық ырғақ ережелерін, көңіл-күйді дамытады, белгілі бір этникалық топқа тән ерекше музыка осы мәліметтерге негізделген.

Кілтті сөздер: салт әндері, тұрмыс-салт, зерттеушілер, халық педагогикасы, дәстүр.

Кіріспе

Қазақ халқының әуен өнер – дүйім жұртшылыққа жағымды әсер етіп, әр адамға күш-қуат сыйлап келді, толғау, терме, нақыл әндері және үйлену, еңбек, шаруашылық, кәсіп болып жіктеледі. Қазақ әндерінің қай жанрын алмасақ та, өнегелі өсиет арқылы, ізгілікті мейірбандыққа, татулық пен бірлікке, адамгершілікке, байсалды мінез-құлыққа, сикырлы ақылдылыққа насихаттап отырады. Сонымен бірге, қазақ халқының тарихын, өмір сүру тіршілігінің сан қилылығын, қоғамдық көзқарастарын, ақыл-ойының жиынтығын танытады. Әннің бұл түрлерін тұрмыс-салт жырларынан туғандығы жайлы зерттеушілер өз зерттеулерінде дәлелдеген. Қазақ халқының әуендік шығармашылығы өзінің саңғасырлар бойындағы дамуында әуен тілінің бейнелеу құрамы жағынан негізінен, екі бағытта

вокалдық және аспаптық әуен түрінде қалыптасты. Бірінші – терме сарынды және кең тынысты созып айтатын шалқымалы әннің түрлері де, екіншісі – домбыра, қобыз және басқа үрлеп ойнайтын аспаптарда орындалатын, көбінесе, белгілі бір оқиғаға байланысты болып келетін күйлер [1].

Нәтижелер және талқылау

Кеңес өкіметіне дейінгі дәуірдегі қазақ қоғамындағы рухани өмірінің маңызы белгілі ауыз екі әуен мәдениетінің, дұрыс жағдайларда қалыптасуы, сондай-ақ, көшпелі өмір және ауыл тұрмысының көптеген тұрақты дәстүрлері халық әуен өнері қайраткерлерінің бірнеше түрін қалыптастырды. Олар – акындар, жыршы-жыраулар, әншілер мен өлеңшілер, күйшілер мен ертекішілер, сықақшылар және басқалары. Әдетте, олар көбінесе өзінің негізгі өнеріне қоса басқа да бірнеше өнердің иесі болды. Кеңес өкіметіне дейінгі қазақ әуенінің зерттеушілері өз еңбектерінде әуендік фольклордың өміршеңдігін баяндағанымен, халық өнерінің кәсіби қайраткерлері туралы аз да, сирек жазылды. Ал, төменде аттары аталған бірнеше әншілер мен күйшілер, халық әуенінің көптеген классикалық шығармаларының авторлары 19 ғасырда өмір сүргендері анық. Олар: Құрманғазы Сағырбаев (1806–1879), Дәулеткерей Шығаев (1820–1887), Біржан сал Қожағұлов (1832–1894), Мұхит Мералиев (1847–1918), Абай Құнанбаев (1845–1904), Жаяу Мұса Байжанов (1835–1929), Тәттімбет Қазанғалов (1815–1862), Ықылас Дүкенов (1843–1916) және басқалары. Олардың шығармалары халықтың рухани мүддесіне сай келген сүйікті шығармалары болды, бірақ олардың жиналуы және жазылынып алынуы тек кеңес өкіметі кезінде ғана жүзеге асырылды. Жиырмасыншы жылдары Орта Азия және Қазақстанның, әуендік фольклорын жинауға ерекше ықыласын көрсетті [2].

Белгілі әуен зерттеушісі әрі жинаушысы А. В. Затаевич қазақ даласын аралап, жүріп, екі мыңға жуық ән-күйлер жазылды. А. В. Затаевич «Қазақ халқының мың әні», 1931 жылы «Қазақтың бес жүз әні мен күйлері» бұл күнде де тарихи маңызы зор еңбектері бар. М. Горький, А. Затаевичтің еңбегін жоғары бағалай келіп, қазақтың ән-күйлері болашақ композиторлар үшін еңбектерінің қайнар көзі екенін дәлелдеген. Басылым ерекшелігі – мұнда көптеген белгілі халық әндерінің сөздері табылып, жазылған. А. Затаевич бастаған үлкен істі отызыншы жылдары Д. Мацуцин, Б. Ерзакович, Е. Брусиловский, А. Жұбанов, Л. Хамиди бертін, М. Төлебаевтың жалғастырып, ән-күйлерді нотаға түсті. Қазақ Республикасы Ғылым академиясының корреспондент мүшесі, өнертану ғылымының докторы, республикаға еңбек сіңірген өнер қайраткері, композитор, әуен зерттеушісі, профессор Б. Ерзакович өзінің бар күш жігерін табиғи қабілетін қазақ әуенінің өнеріне жұмсауды мақсат етті. Б. Г. Ерзакович аз уақыт ішінде бес жүзге жуық ән-күй

жазып, оның екі жүзден аса әуенін әншілердің фортепианоның сүйемелімен айтуына өңдеді. Ол осымен ғана тоқталып қоймай, халық әншілерін бұдан да көп жинап алу мақсатымен республика облыстарына сапарға шықты. Сөйтіп, ол Семей, Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Ақмола және Қарағанды облыстарын аралап шығып, қазынасына 2500-ден астам ән мен күүді нотаға түсірді, біразын радио таспаларға жазып берді. Б. Г. Ерзаковичтің өзі жинақтаған қазақтың ән мен күй туындыларына, оның орындаушыларына алғаш рет толық сипаттама бергендігін ерекше атап айтқан жөн [4].

Экспедиция кезінде халықпен қоян-қолтық араласа жүрген Б. Г. Ерзакович қазақ әуенінің Кенен Әзірбаев, Естай Беркімбаев, Шәкір Әбенев, Қали Байжанов, Жүсіпбек Елебеков секілді аса дарынды өкілдерімен де тығыз қарым-қатынаста болды. Атақты Естай ауылында болған сәтінде былай әңгімелеген: «Табиғатында өте байсалды, өз әндерімен өзге авторлардың әндерін салмақты саздылықпен шырқайтын Естай әйгілі «Қорланды» орындағанда бөлекше толқып кетеді. Тіпті радиоға жазу кезінде де әннің шарықтай шырқалатын тұстарында көзіне жас түсті. Тегі, жас шағында қалың мал төлей алмай сүйіктісімен айырылған жан трагедиясы оны өмір бойы толқытып өтсе керек». Б. Г. Ерзакович отызыншы жылдардың өзіндік өзі жинақтаған көптеген халық әндерін әуендік аспаптар сүйемелінде орындауға өңдеді. Мұндай әндер сол кезде радиодан көп орындалып айтылды. Ал елуінші жылдардан бастап оларды жүйелі түрде зерттеу басталды. Зерттеуші ғалымның терең білімінің арқасында дүниеге келген «Қазақ халқының ән мәдениеті» монографиясы, «Қазақ совет халық әндері» атты әуендік-этнографиялық жинағы шығарылды. Б. Г. Ерзаковичтің Ахмет Жұбанов және Мәриям Ахметовамен бірлесіп жазған «Советтік қазақ музыкасы» деген еңбегі Қазақ ССР Ғылым академиясының Шоқан Уәлиханов атындағы сыйлығына ие болды [1].

Тұрмыс-салт әндері адам баласының өмірге келіп ержетіп, есеюі, қаза болуы сияқты елеулі кезеңдерге, уақиғаларға байланысты туды. Нәрестенің өмірге келуі, әр шаңырақты қуанышқа толтырып, шілдехана жасалып, ат қойылады. Кіндігі түскен баланы 5-6 күннен соң бесікке салып, түрлі ырым-жоралғылар жасалған. Ал бесікке салынған баланың өсіп жетілуінде бесік жырларының тәрбиелік маңызы зор. Бесікке салынған бөбек анасының сүйіспеншілікке толы, жанға жағымды нәзік әуеніне балқып, төтті ұйқыға кетеді. Бесік жырларының құрылымы қарапайым болғанымен, сазы жан тебірентер мамыражай, әрі көркем болып, жас сәбидің нерв жүйелеріне, жалпы психикасына жағымды әсер етеді, көңіл-күйін орнықтырады. Ананың бесіктегі нәрестесін уата отырып айтқан игі тілектері, болашаққа деген жақсы үміттерін сүтімен, әлдиімен ерте бастан-ақ құлағына құйылып ер жетеді. Балалар мен жастардың әндері көшпелі өмір сүрген халықтың

күнделікті тіршілігіне байланысты туындаған. Балалардың өздеріне қоршаған табиғаттағы жан-жануарлармен, құстардың дыбысын, іс-әрекеттерін қызық көріп бейнелегендері «Асау мәстек», «Қоғый гөк», «Соқыр теке» және сол сияқты түрлі ойын элементтерінде кездесіп отырады. Осы ойындардың әндері де бала табиғатына сай, ойнақы, көңілді, ширақ болып келуі олардың әуендік-эстетикалық қабілеттерімен, мөнерлеп ән салу дағдыларын дамытуға септігін тигізіп отырған. Ал «Қамажай» сияқты жастардың ауыл арасындағы той-томалақ, алтыбақан және басқа ойындарында айтылатын әндері оларды әсерге бөлеп, әнге деген ынта-ықыласын қанағаттандырып, сүйіспеншілігін арттырды. Балалар мен жастар әндерінің бәріне тән ерекшеліктері олардың, ойнақылығы, эмоциялық көңіл күйінің көтеріңкілігі, дидактикалық мән мағынасы күнделікті оқу тәрбие жұмыстарында пайдалануға өте қолайлы жағдай жасаған. Еңбек, шаруашылық, кәсіп әндері мазмұны жағынан бірнеше түрге бөлінеді және тақырыбы мен поэтикалық орындалатын еңбек, шаруашылық түріне байланысты.

Қазақ халқының негізгі кәсіпшілігі төрт түлік малмен байланысты болғандықтан, оның өмір тіршілігінде үлкен орын алады. Халық төрт түлік малды құт санаған және Шопан ата – қойдың, Жылқышы ата – жылқының, Сексек ата – ешкінің, Ойсыл қара - түйенің, Зеңгі баба – сиырдың пірі ұғынып табынған. Аңшылық, саяткерлік әндері жігіттің арманы болған жүйрік ат, қыран бүркіт, алғыр тазы, сұлу қызға деген ғашықтық сезім арқау болып, мінсіз сұлулық, шынайы мөлдір сезім, жан-жануар, табиғат сұлулығын дәріптейді. Егіншілік әндері Наурыз мерекесіне байланысты тақырып елеулі орын алды. Сабантой кезінде «Кеусен», «Ат жел» сияқты әндер айтылған. Жұмысшы әндері Қарағанды, Қарсақпай, Жезқазған, Риддер шахталары мен рудниктері иелерінің зорлық-зомбылығы, жұмыскердің ауыр еңбектері, көрген меңхаты тақырыптары арқау болған. Оған «Ауыр еңбек астында», «Ақшамды бермей қойды ғой» тәрізді әндерін жатқызамыз [4].

Үйлену әндері – қазақ халқының от басының тағдырына, жас буынның өсіп, мұрат-мақсатына жетуіне, арман-қайғысына ортақ әндері. Әдет-ғұрыпқа байланысты бұл әндердің өзі жар-жар, сынсу, қоштасу, жұбату, беташар, той бастар түрінде айтылады. Халықпен бірге жасасып, өркендеп келе жатқан бай салт-дәстүрінің ішіндегі өмірі – келін түсіру той-томалағы. Бұл жоралғы халқымыздың қадір қасиетін, өнеге өрісін, тұрмыс тіршілігін сонымен қоса адамгершілік-этикалық қағидаларын танытады. Халықтың педагогикалық шарттары мен талаптары беташарда мол көрініс беріледі. Жаңа түскен келінге тойдың ең көңілді кезінде өнеге түрінде айтылған. Беташар әдетте «Келін, келін келіп тұр, келін үйге кіріп тұр» деп басталып, келінге келген үйі мен

бүкіл ауылдың адамдарын таныстырып, олардың өмірдегі, ауыл арасындағы алатын орны мен беделі, мінез ерекшелігі әзіл мен нақыл сөздермен айтылады.

Ұлыс күндері еңбекпен тығыз байланысты әндер айтылған. Қазақ халқы ұлыс күнін «жыл басы» санайды. Бұл күндері жастар ойын-сауық құрып, қарт-қариялар еңбек адамдарына бата берген. Наурыз мейрамы күндері жарапазан айтылады. Жарапазан «Шахарзабан» – парсы тілінде шахар кезуші, тақыр, күлдіргі ақын деген ұғым. Бізде ол үй арасында кезіп жүріп ән айтушы болмақ. «Тұсында келіп тұрмыз ақтап қана, жарапазан айтамыз мақтап қана» – деген жолдарға қарағанда, оны кейде жұптасып та айтатын болады. Жарапазан халық поэзиясының дәстүрінде жасалып мақтау ниеттестік, кейде әзіл - күлкіде болады. Бірде жыр, бірде қара өлең түрінде айтылып, басы хикаялау, мақтау, аяғы – алғыс, бата болып байқалады. Сый-сияпат көрсетпеген үй иелерінің бетіне салық қылып аямай сынайды. Жаназалау әндері – тарихи оқиғаларға, адам қазасына байланысты туындап, ел аузында сақталған естірту, көңіл айту, жоқтау сияқты салт әндері. Мұнда жеке адамның немесе бүкіл бір елдің көңіл-күйлерінің сан алуан толқыны бар. Жерімен, елімен, жарық дүниемен қоштасу әндері ел басына түскен ауыр күндерге байланысты туған. Оның өлген адамның тірі күнін де айтқан өсиеті түрінде кездесетін әндер [5].

Тұрмыс-салт жырларының бұл арнасын біз мұң-шер өлеңдері деп те айтамыз. Адамның көңіл-күйін, өмір құбылыстарын терең толғайтын жаназалау әндерінің тәрбиелік мәні бар әндер. Нақлиялы әндер қатарына, мысал, алғыс – бата, тілек, әндері кіреді. Бұл әндерде халық педагогикасының ең құнды жинақтары бар. Салт дәстүрлердің сәнін мәнін арттыра түсетін ән үлгілері – бата – тілек әндері. Шынайы халықтық сипатқа бөленген, бірақ кез-келген жайға арналып айтыла бермейтін бата – тілектің қарапайым тәрбиелік, тағлымдық мәнінің орасан зор екендігін оның өн бойындағы, ой ұшқырлығын, ақыл-парасатты, өмірлік тәрбиені, кемелдік пен көсемдікті шешендік пен шеберлікті байқауға болады. Ол өзі – терең философиялық астарымен ерекшеленіп тұрады. Күн шуақты болсын, Көлің суатты болсын! Қонысың өрісті болсын, Еккенің жемісті болсын! – деген бірер шумақтың өзінде көңілге көп жайды тиіп, оның халық тіршілігіндегі, тұрмысындағы орны мен рухани салмағын толық түсінгендей боламыз [6].

Нақлият әндерде аса бағалы дидактикалық бай тағлымдық қазына жатыр, қоғамдағы адам өмірін бағыттайтын жақсылық пен жамандықтың, әсемдік пен парықсыздықтың, моральдық, этикалық ұғымдарды жырлаған. Нақлият әндерінің бір түрі – мысал әндері. Оларда аллегория түрінде ақыл – кеңес, мораль мәселелері айтылады. Сондықтан халық жыршыларының шығармаларында параллелизм, астарлап айту, символикалар жиі кездеседі. Ақын-жырлар ән-жұмбақтардың екі түрде: біреуіне де жұмбақтай отырып,

қолма-қол жауабын беріп отырса, екіншісінде, халықтың өзі шешімін табуға арнап айтқан. Мысалы, ән жұмбақтарда салыстырмалы метаформалар мен антитездер көптеп кездеседі. Қиял ғажайып әндердің қатарына аңыз-әндері, өтірік өлеңдері де жатады. Олардың сюжеттік мазмұны әр түрлі болғанымен, негізінен халық өмірінен алынады. Қарапайым адамдардың болашаққа деген үміт – арманы, бақыт пен шыншылдық, ақиқат туралы сенімі арқау болып ән соңында дидактикалық ой-тұжырым мен байқаулар жасалып отырады.

Сатиралық-юморлық әндер ақын-жазушылардың орындауында халық тұрмысындағы келенсіздікпен күресте айбынды қаруға болады. Халық жаршылығы күні бүгінге дейін юморлық, әзіл-қалжың, әжуа әндерді шығарып келеді. Сан қилы әндерде жақсы әзіл, сын, сарказм, ирония кезігеді. Құрбы құрдастарына арналған достық шарждар, табыстары мен жетістіктеріне, олардың кәсіптік және мінездеріндегі кейбір қасиеттеріне тоқталады. Халық ақындарының ішінде өте көп таралған сатиралық әндерде адамдардың ақылы тарлығы, тәрбиесіндегі сорақы мінездерін аямай әжуалаған. Арсыз жалқаулықты, арсыздықты тамаша өткір теңеулермен шенеп-мінеген. Мыскылдың ең шарқау шегі – сарказм екені белгілі. Өткір сатиралық әндер Сүйінбай мен Бахардың, Баймағамбет сұлтанның қыздары мен әйелін мақта дегенде айтқан Шернияздың ирониялық әндерін жатқызуға болады. Сондай-ақ антитезге Т. Ізтілеуовтың, К. Тәкежановтың диалог, монолог түріндегі әзіл-қалжың, сатиралық әндерін атауға болады. Сатиралық әндер әрдайым кемшіліктермен күресу құралы ретінде өзінің қарапайымдылығы және стилінің айқындығымен, идеялық мазмұнының тереңдігі мен оқу-тәрбие жұмысының аса пәрменді құрал болмақ, әрі олардың азаматтық, қоғамдық мотивтермен, отансүйгіштік идеялармен үнемі байып отыруы жастар тәрбиесінде кеңінен пайдалануға кең жол ашады [6].

Қорытынды

Тарихи уақиғаларды суреттеу әндері халықтың тағдырына байланысты өмірлік маңызы бар көптеген оқиғаларды үлкен көркемдік дәрежеде бейнелеп отырған. Тарихи әндердің бір түрі – шежіре әндер, терме түрінде ата-бабаларымыздың тарихи шежіресін тарату мақсатында өмірге келгендер. Шежіре әуендерде ірі уақиғалар суреттелмегенімен, айбынды аталарымыздың кімдер екенін, кім-кімнен тарайтындығын анық көруге болады. Сонымен, тарихи әндер қазақ әуенінің үлкен бір бөлігін құрайды, тақырыптарының идеялық мазмұны күшті, халық есінен өткендегі тарихи жайлар үміт қалмай, ұл-қыздарымызды елін-жерін сүюге, ұлтжандылыққа тәрбиелеуге маңызы зор. Әлеуметтік – теңсіздік әндерінің тақырыптары қазақтың ән жанрларының әр түрлерінде көрініс тапқан. Олар әсіресе еңбек тақырыптарындағы сонымен бірге сатиралық әндерде көп кездеседі. Халық еңбектерінде демократиялық

бағыттарының дамуында болып, негізгі тақырыбында әлеуметтік мәселе басты орын алады. Өзінің құрылымы жағынан әлеуметтік – теңсіздік әндер лирикалық әндерге жақын болғанымен, өзінің мақсаттылығымен, интонациясының қаһарлығымен, мелодиясының айшықтылығымен және сергек те ширақ ырғағымен, кең диапазонымен ерекшеленеді. Ертедегі халық сүйген жанрдың бірі – эпикалық жырлар [7].

Эпос-идеялық, көркем мәні және композициялық құрлысы жағынан әуендік – поэтикалық фольклордың ең күрделі, ең ірі жанры. Өйткені оның негізінде халық тарихындағы қиялы-қилы кезеңдер, халық тағдырына байланысты ірі мәселелер алынған. Эпостарда қанатты философиялық сөздер жиі ұшырасады. Батырлар жырында кездесетін афоризмдер елге үлгі боларлықтай ерлік істі, қаһармандықты бейнелесе, ғашықтық жырларындағы қанатты сөздер, жырдың ішкі мазмұнына сай әр алуан лирикалық сезімдерге құрылған. Бұған Асан, Қазтұрған, Бұхар жыраулардан бастап, Махамбет, Базар жырау, Нұрым, Майлықожа, Нұралы, Жамбыл, Мұрын, Тұрмағамбет секілді сөз жүйріктерінің туындыларынан мол мысал келтіруге болады. Терменің ұлы міндеті – елге ізгі ұғымдарды тарату, халықты тарихтың тағылымы арқылы рухани жетілдіру, әрі эстетикалық ләззат беру. Терме өнерінің көркемдігі кемел, ғибараттылық қуанышы мол, асқақ та әдемі. Ерекше сүйкімді тыңдаушының құлағын елітіп, жүрегін билейтін сазы, әуені, өздеріне лайық мақамы мен ырғағы бар. Өзінің халыққа ерекше ұнамдылығымен, ғасырдың көркемдік даналығын таза қалпында бүгінгі қауымға жеткізуге мүмкіндігі молдығымен, өткен өмірдің ең жүрек жарды өсиетін, ата-бабалардың өмір сабағын, дүниетанымдылық құбылыстарға берген батасын, үміті мен арманын айта алатындығымен, терме өнері – рухани байлығымыздың, мәдениетіміздің заңды мұрагері. Жас буынды парасатқа, биік адамгершілік, сергектік, әдептілік, ата-бабаның үлгі-өсиетін, қағидасын қадір тұту кең ойлап үйренушілік, дүниетанымдық рухында тәрбиелеуде қызметі ерекше [8].

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Ахметова, М.** Ән өнері және уақыт. – Алматы : Өнер, 1993. – 195 б.
- 2 **Ахметова, М., Жұбанов, А., Ерзакович, Б.** Советтік қазақ музыкасы. – Алматы : Ғылым, 1995. – 348 б.
- 3 **Ерзакович, Г., Қоспақов, З.** Қазақ музыка фольклорының тарихнамасы. – Алматы, 1986. – 233 б.
- 4 **Жұбанов, А.** Ән-күй сапары. – Алматы, 1976. – 164 б.
- 5 **Балтабаев, М.** Қазақ халқының музыкасы және студент жастар. – Алматы : Ана тілі, 1991. – 152 б.

- 6 Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан. – Алматы, 1992. – 224 б.
 7 **Жұбанов, А.** Ән-күй сапары. – Алматы, 1976. – 164 б.
 8 **Балтабаев, М.** Қазақ халқының музыкасы және студент жастар. – Алматы : Ана тілі, 1991. – 152 б.
 9 Қазақ халқының тәлім-тәрбие тарихынан. – Алматы, 1992. – 224 б.
 10 **Байділдаев, Ө.** Қанатты өнер. – Алматы : Жазушы, 1973. – 175 б.
 11 **Балтабаев, М.** Қазақ халқының музыкасы және студент жастар. – Алматы, 2011.

References

- 1 **Ahmetova, M.** Án óneri jáne ýaqyt [Song art and time]. – Almaty : Art, 1993. – 195 p.
 2 **Ahmetova, M., Jubanov, A., Erzakovich, B.** Sovettik qazaq múzykasy [Soviet Kazakh music]. – Almaty : Nauka publ., 1995. – 348 p.
 3 **Erzakovich, G., Qospaqov, Z.** Qazaq múzyka fólklorynyń tarihnamasy [Historiography of Kazakh musical folklore]. – Almaty, 1986. – 233 p.
 4 **Jubanov, A.** Án-kúy sapary [Song and Kui trip]. – Almaty, 1976. – 164 p.
 5 **Baltabaev, M.** Qazaq halqynyń múzykasy jáne stýdent jastar [Kazakh folk music and student youth]. – Almaty : Native language, 1991. – 152 p.
 6 Qazaq halqynyń tálim-tárбие tarihyнан [From the history of teaching and upbringing of the Kazakh people]. – Almaty, 1992. – 224 p.
 7 **Jubanov, A.** Án-kúy sapary [Song and Kui trip]. – Almaty, 1976. – 164 p.
 8 **Baltabaev, M.** Qazaq halqynyń múzykasy jáne stýdent jastar [Kazakh folk music and student youth]. – Almaty : Native language, 1991. – 152 p.
 9 Qazaq halqynyń tálim-tárбие tarihyнан [From the history of teaching and upbringing of the Kazakh people]. – Almaty, 1992. – 224 p.
 10 **Baidildaev, Ó.** Qanatty óner [Winged art]. – Almaty : Zhazushy, 1973. – 175 p.
 11 **Baltabaev, M.** Qazaq halqynyń múzykasy jáne stýdent jastar [Kazakh folk music and student youth]. – Almaty, 2011.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

К. К. Мукашева

Педагогические основы традиционных песен казахского народа

Торайғыров университет,
 Республика Казахстан, г. Павлодар.
 Материал поступил в редакцию 29.12.20.

К. К. Mukasheva

Pedagogical bases of traditional songs of the Kazakh people

Toraighyrov University,
 Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
 Material received on 29.12.20.

В данной статье автор раскрывает роль народной казахской песни, которая имеет исключительное значение: благодаря задушевности, искренности, она глубоко воздействует на душу людей, учит любить свою Родину, народ, природу, развивает музыкально-поэтический вкус. Песенное народное творчество – не просто своеобразный вид искусства, это особая форма общественного сознания и неотъемлемый компонент повседневного быта народа.

Основой музыкальной культуры любого народа является песня. Возрождение песни всегда совпадает с началом народного музыкального самосознания. В песне ярко и многообразно отражены события, факты, явления повседневной действительности. Представители народного творчества из песен вырабатывают правила музыкального ритма, лада, на этих данных основывается своеобразная музыка, присущая определенному этносу.

Ключевые слова: обрядовые песни, быт, исследователи, народная педагогика, традиции.

In this article, the author reveals the role of the Kazakh folk song, which is of exceptional importance: thanks to its sincerity, it deeply affects the soul of people, teaches them to love their Homeland, people, nature, develops musical and poetic taste. Song folk art is not just a kind of art, it is a special form of public consciousness and an integral component of everyday life of the people.

The basis of the musical culture of any nation is a song. The revival of a song always coincides with the beginning of folk musical consciousness. The song vividly and variously reflects events, facts, and phenomena of everyday reality. Representatives of folk art from songs develop rules of musical rhythm, fret, on these data the original music inherent in a certain ethnic group is based.

Keywords: ritual songs, everyday life, researchers, folk pedagogy, traditions.

<https://doi.org/10.48081/IFFH2601>

С. А. Муликова, М. К. Абдақимова, С. К. Кенжебаева

Қарағандық экономикалық университет Қазпотребсоюзы,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды

РЕАЛИЗАЦИЯ ТЕХНОЛОГИИ ПРАКТИКО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ В УНИВЕРСИТЕТЕ

Трудоустройство выпускников вуза является одним из показателей его конкурентоспособности. Для Казахстана это и показатель высокого рейтинга вуза, что определяет возможности набора абитуриентов, получения государственных грантов, является критерием оценки качества обучения со стороны аккредитационных органов и др. Профессиональная подготовка будущих специалистов – это результат взаимодействия всех участников образовательного процесса. В статье дается описание и показана роль технологии практико-ориентированного обучения в подготовке специалистов, а также показан набор определенных элементов реализующих данную технологию в образовательный процесс. Технология практико-ориентированного обучения направлена на формирование профессиональных компетенций у будущих специалистов, востребованных рынком труда. Исследуемая технология является результатом взаимодействия основных стейкхолдеров, заинтересованных в качестве образования и трудоустройстве выпускников университета. В содержании статьи на основе анализа результатов социологических исследований, были выделены ключевые компетенции, востребованные рынком труда у выпускников вуза. В университете определены педагогические условия, способствующие практико-ориентированного обучения. Задача авторов статьи проиллюстрировать опыт внедрения практико-ориентированного подхода в образовательную деятельность Карагандинского экономического университета Казпотребсоюзы и представить инструменты внедрения данного подхода.

Ключевые слова: трудоустройство выпускников, практико-ориентированное обучение, бакалавриат, образовательная программа, социальное партнерство.

Введение

С самого начала Болонского процесса формирование личностных качеств и компетенций обучающихся, позволяющих им в дальнейшем успешно начинать и развивать профессиональную карьеру, рассматривались как целевые установки высших учебных заведений.

Учитывая, что конкурентоспособность вуза является одним из основных показателей реализации образовательной политики вуза и во многом определяет его рейтинг в числе других высших учебных заведений, проблема трудоустройства выпускников является одной из главных стратегических линий его деятельности. Казахские университеты начали активную деятельность в поиске многосторонних подходов, организационных и методических принципов создания и функционирования системы содействия трудоустройству выпускников, интегрированной в образовательную среду вуза, адекватной современным вызовам общества. В настоящее время осознана необходимость внедрения технологии практико-ориентированного обучения как эффективного механизма взаимодействия системы образования и рынка труда.

Реализация компетентностного подхода в образовании предполагает создание определенных педагогических условий, в результате которых:

- у обучаемых развиваются способности самостоятельно решать проблемы в различных сферах и видах деятельности на основе использования социального опыта, элементом которого является и собственный опыт обучающихся;
- содержание образования предстает в виде дидактически адаптированного социального опыта решения познавательных, мировоззренческих, нравственных, политических и иных проблем;
- оценка образовательных результатов основывается на анализе уровней образованности, достигнутых обучающимися на определенном этапе обучения.

Подготовка компетентностного специалиста должна осуществляться в специально организованных условиях, к которым, по нашему мнению, и относится технология практико-ориентированного обучения.

В мире накоплен достаточный опыт реализации практико-ориентированного обучения в процессе подготовки специалистов.

Выделяют несколько подходов, которые различаются как степенью охвата элементов образовательного процесса, так и функциями студентов и преподавателей в формирующейся технологии практико-ориентированного обучения.

Наиболее узкий подход связывает практико-ориентированное обучение с формированием профессионального опыта студентов при погружении их в профессиональную среду в ходе учебной, производственной и преддипломной практики (Ветров Ю., Клушина Н. [1]). Второй подход, представленный авторами Виленским М. Я. [2], Дмитриенко Т. А. [3], рассматривает практико-ориентированную подготовку студентов в тесной связи с использованием профессионально-ориентированных технологий обучения и методик моделирования фрагментов будущей профессиональной деятельности. Вербицкий А. А. [4] становление практико-ориентированного образования связывают с использованием возможностей контекстного (профессионально направленного) изучения профильных и непрофильных дисциплин. По мнению Савицкой А. В. [5] практико-ориентированное обучение делает акцент не на учебных дисциплинах, а на подлинных проблемах, с которыми могут и сталкиваются будущие специалисты, при этом на первый план выходит активное обучение небольших групп, а не традиционные формы организации учебного процесса. Третий, наиболее широкий подход, сформулированный Ялаловым Ф. Г. [6] в деятельностно-компетентностной парадигме, в соответствии с которой практико-ориентированное образование направлено на приобретение кроме знаний, умений, навыков – опыта практической деятельности с целью достижения профессионально и социально значимых компетентностей. Исследователь отмечает, что образование не может быть практико-ориентированным без приобретения опыта деятельности, уровень которого более точно определяется методами компетентностного подхода. Это обеспечивает вовлечение студентов в работу и их активность, сравнимую с активностью преподавателя. Мотивация к изучению теоретического материала идёт от потребности в решении практической задачи.

По мнению исследователей, практико-ориентированное обучение способствует и формированию soft skills, актуально востребованных рынком труда, способствующие бесконфликтной адаптации в профессиональной среде [7–10].

Материалы и методы

Современное понятие практико-ориентированного образования можно сформулировать следующим образом: это освоение студентами образовательной программы не в аудитории, а в реальном деле, формирование у студентов профессиональных компетенций за счет выполнения ими реальных практических задач в учебное время.

Таким образом, понятие практико-ориентированного образования неразрывно связано с понятием компетентностного образования. Речь

идет о формировании компетенций, как основы освоения того или иного вида профессиональной деятельности. А для реализации деятельностно-компетентностного подхода в образовании необходимы разработка и апробация технологии практико-ориентированного обучения в отдельных вузах.

Под технологией практико-ориентированного обучения мы понимаем такую организацию педагогического процесса, в основе которой лежит взаимодействие стейкхолдеров, заинтересованных в повышении качества обучения и трудоустройстве выпускников вуза.

Обязательным компонентом образовательной программы являются различные виды профессиональной практики, направленные на закрепление результатов теоретического обучения, приобретение практических навыков и компетенций, а также освоение инновационных технологий, используемых и внедренных в предметных сферах. Большим потенциалом в закреплении профессиональных компетенций, приобретении практических навыков и опыта профессиональной деятельности обладает производственная практика на выпускном курсе.

В ходе исследования для определения потребностей студентов Карагандинского экономического университета Казпотребсоюза (далее – КЭУК) в получении профессиональных знаний и навыков в период производственной практики были проведены маркетинговые исследования на тему: «Удовлетворенность студентов качеством организации и прохождения производственной практики».

Качество прохождения практики зависит от уровня оказания помощи специалистов от предприятия студентам-практикантам, как например: в полном выполнении программы практики, в обучении решению поставленных задач и ситуаций, в приобретении организаторских навыков, в развитии коммуникативных навыков и т.д. На вопрос «Оказывали ли Вам помощь квалифицированные специалисты от базы практики?» большая часть респондентов – 91 % ответили положительно и 9 % из них отрицательно.

Следующий вопрос звучал «Была ли возможность у студентов пользоваться на базе практики всеми этими преимуществами во время прохождения практики?» На данный вопрос 60 % респондентов ответили, что имели такую возможность, 20 % – не всегда и 20 % – не имели возможность пользоваться мастерскими и лабораториями.

В программе практики предусмотрены цели и задачи, которые в течение практической деятельности студент должен достигнуть положительных результатов. Была ли у студентов-практикантов возможность комплексного решения всех учебных задач, предусмотренных программой практики на данной базе? Большая часть респондентов (75 %) считают, что они имели

возможность решить все поставленные задачи, 25 % – не всегда имели такую возможность.

Достигли ли студенты-практиканты основную цель производственной практики и считают ли они достаточными те теоретические знания, которые получили в стенах нашего вуза? На данный вопрос 82 % респондентов ответили положительно, указав на вариант ответа «да», 18 % – считают, что не во всех случаях практической деятельности использовали свои теоретические знания.

Для изучения отрицательных ответов «малоэффективно» 5 % респондентам было предложено отметить, почему на их взгляд практика была проведена недостаточно эффективно. Участники опроса должны были выбрать несколько вариантов ответов из пяти, которые наиболее подходят по содержанию с их точки зрения.

В нижеприведенной таблице указаны результаты опроса 5 % респондентов (22 чел.), которые указали вариант ответа «малоэффективно» (табл.1).

Таблица 1 – Результаты опроса

№	Причины	%
1	Плохая организация практики	30 %
2	Недостаточный контроль за прохождением практики со стороны руководителя практики от университета	28 %
3	Незаинтересованность студентов в прохождении практики	27 %
4	Загруженность руководителей со стороны баз практики	60 %
5	Иные причины	0 %

Исследуя следующий вопрос: «Хотели бы Вы в дальнейшем продолжить свою трудовую деятельность на этом предприятии?», выяснилось, что большинство выпускников университета (72 %) хотели бы в дальнейшем трудоустроиться в тех организациях, где они проходили практику и 28 % дали отрицательный ответ.

На вопрос «Изменилось ли у Вас представление о будущей профессии после практики?» больше половины респондентов (62 %) ответили отрицательно, 38 % утверждают, что после прохождения практики они поменяли свои представления о будущей своей профессии.

В итоге респондентам было предложено изложить свои замечания, вот некоторые из них:

1) пренебрежительное отношение к студентам со стороны руководителей баз практики;

2) недостаточность времени сотрудников работать со студентами, а также их личное нежелание обучать практиканта.

Для создания полноты картины также были использованы результаты эмпирико-аналитического отчета социологического исследования на предмет «Удовлетворённость работодателей качеством подготовки выпускников».

На вопрос: «Какими навыками должен обладать выпускник КЭУК, чтобы получить работу в Вашей организации?» респонденты ответили, что в первую очередь у выпускника должны быть сформированы «знания в профессиональной деятельности» (71 %) и должно быть «желание совершенствоваться и работать над собой» (71 %). Далее респонденты отмечают «профессиональную любознательность» (62 %), «компьютерную грамотность» (48 %), «знания законодательства» (34 %).

Также основными компетенциями, которыми должен обладать выпускник, по мнению респондентов, являются:

– общепрофессиональные компетенции: понимание бизнес-процессов деятельности предприятий и их взаимосвязей; умение грамотно вести деловую переписку, составлять отчеты, доклады, другие документы;

– коммуникационные компетенции: умение презентовать производимый продукт, услугу; способность ясно выражать свои идеи; умение проводить переговоры;

– аналитические компетенции: системность мышления, аналитическое мышление, способность быстро осваивать новые знания;

– инновационные компетенции: видение новых возможностей; способность генерировать новые идеи, инициативность, самостоятельность;

– поведенческие характеристики: ответственность, дисциплина; способность эффективно использовать время, способность работать в команде и достижение коллективных целей.

К частным требованиям к личностным качествам отнесены также стрессоустойчивость; целеустремленность; уверенность в себе, умение вести деловые переговоры и так далее.

Кроме требований к характеру и личностным качествам некоторые работодатели также называют такие качества, как приятная внешность, грамотная речь, отсутствие слов-паразитов, опрятность. Это важно для тех видов работ, где происходит непосредственное общение с клиентом (сотрудник call-центра, менеджер по продажам).

Что касается недостатков в трудовой деятельности выпускников КЭУК, то работодатели отмечают следующие моменты: применение теоретических

знаний на практике (7 % всех опрошенных), неуверенность в себе (3 %), низкая инициативность и работоспособность (3 %), отсутствие системных знаний (3 %), неумение работать с документами (2 %).

Результаты, полученные в ходе проведенных исследований, позволяют авторам констатировать следующее:

– в среднем 30 % студентов-выпускников не удовлетворены результатами прохождения профессиональной практики. Основная причина – отсутствие интереса со стороны работодателя к ним как к будущему потенциалу организации;

– примерно 20 % работодателей не удовлетворены качеством подготовки специалистов, где основной причиной они указывают неумение использовать теоретические знания на практике, низкую работоспособность, отсутствие системного подхода и др.;

– если говорить о качестве обучения, то и оно не всегда соответствует ожиданиям студентов и работодателей. Знания, получаемые в университете, не всегда оказываются востребованными на практике, вследствие излишней их теоретизации, отставания от современных темпов развития производства или отсутствия актуальности.

Таким образом, выявленные проблемы в подготовке будущих специалистов свидетельствуют о недостаточном уровне практической составляющей в структуре профессиональных компетенций обучающихся. Для их решения назрела объективная необходимость создания и функционирования системы практико-ориентированного обучения в университете, обеспечивающей востребованность и конкурентоспособность выпускника.

Результаты и обсуждение

В процессе разработки и внедрения технологии практико-ориентированного обучения, в университете были определены основные направления их реализации.

Главная цель практико-ориентированного обучения – формирование у выпускника вуза полной готовности к профессиональной деятельности.

В контексте данной цели происходит постепенное формирование новых и обновление предлагаемых университетом образовательных программ. Расширение перечня образовательных программ в рамках действующих лицензий повышает эффективность использования имеющихся в вузе ресурсов, увеличивает число индивидуальных траекторий обучения для студентов, повышая потенциальную возможность трудоустройства будущих выпускников. Образовательные программы нового поколения направлены на развитие компетенций, которые могут наилучшим образом удовлетворить личные стремления студента и потребности общества путем эффективных

обучающих мероприятий. Это поддерживается за счет прозрачных описаний результатов обучения и учебной нагрузки, гибких путей обучения и соответствующих методов преподавания и оценки. С 2018–2019 учебного года открыт набор на образовательные программы: 6B04111 «Проектно-инновационный менеджмент»; с 2019–2020 учебного года на образовательные программы: 6B01402 «Физическая культура и спортивный менеджмент», 6B04111 «IT-Аналитика»; с 2020–2021 учебного года на образовательные программы: 6B04214 «Судебная и правоохранительная деятельность», 6B04115 «Финансово-таможенный менеджмент», 6D04110 «Финансы».

По каждой образовательной программе проработана система дополнительного обучения, позволяющая студентам получать дополнительные компетенции, а в ряде случаев профессиональную сертификацию отдельных компетенций, с возможностью перезачета получаемых образовательных кредитов.

С обновлением государственного обязательного стандарта высшего образования, начата разработка и внедрение новой модели образовательных программ на уровне бакалавриата с включением мэйджор-блоков при формировании траектории обучения.

В университете осуществляется нормативный и административный переход на модель управления по образовательным программам, позволяющий повысить эффективность управления, качество и вовлеченность заинтересованных сторон. В университете созданы академические комитеты. Такая реформа системы университетского управления позволяет обеспечить смещение акцентов от управления кафедрой к управлению образовательной программой.

В начале нашего исследования в рамках социологического опроса мы приводили мнение студентов о качестве производственной практики. И как показал анализ ответов, не всегда работодатель внимательно относится к качеству, проводимой на базе его предприятия практике. А как следствие недовольство с его стороны качеством подготовки выпускника в практической составляющей. Этот вопрос не остался без внимания и со стороны государства.

В законе Республике Казахстан «Об Образовании» (2007 г.), установлено обязательство работодателей предоставлять рабочие места для прохождения практики студентам, а также ставится вопрос об обязательной отработке государственного образовательного гранта выпускниками.

Например, в статью 47 Закона РК «Об образовании» внесена новая норма о том, что граждане, обучившиеся на основе государственного образовательного заказа, обязаны отработать по специальности не менее трех лет после окончания учебного заведения.

В рамках реализации Закона РК «Об образовании» (2007 г.), «Правил организации и проведения профессиональной практики и правил определения организаций в качестве баз практик» (2019 г.), в университете разработано и утверждено «Положение о профессиональной практике». В документе отражен процесс регламентации и организации учебной, педагогической, производственной и преддипломной практики студентов бакалавриата в университете на протяжении всего срока обучения.

Внедрение технологии практико-ориентированного обучения потребовало от университета создания совместных с работодателем площадок для совместного взаимодействия. В 2016 году университет запустил пилотный Учебно-научный производственный комплекс (УНПК). Главная отдача заключается в совершенствовании учебного процесса и включение в него от компаний-лидеров лучших практик, отвечающих потребностям экономики и общества. В 2019–2020 году в университете при кафедрах работало 14 УНПК: «Сапа», «Банкир», «Нысана», «Даму», «Маркетинг», «Халыққа қызмет», «Финансист», «Бухгалтерский учет и аудит», «Кенесші», «IVS&technologies», «Самғал», «Экономика и предпринимательство», «Мировая экономика и международные отношения», «Туризм и гостеприимство», «Ынтымақ».

В качестве еще одного направления реализации практико-ориентированной технологии обучение, на наш взгляд, является процесс формирования в университете системы blended learning (блэндэд лёнинг) с применением MOOC-курсов. Наряду с использованием в учебном процессе собственных открытых он-лайн курсов в текущем учебном году по каждой образовательной программе сформирован и рекомендован студентам перечень MOOC-курсов, утвержденный академическим комитетом, в качестве дисциплин по выбору или дополнительных дисциплин, с возможностью последующего перезачета.

Выводы

Таким образом, проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что для эффективного функционирования технологии практико-ориентированного обучения в университете необходимо решить следующие проблемы:

1 Преодоление стереотипа мышления у преподавателя по организации процесса обучения: перейти от технологии передачи знаний к технологии обучения с приобретением опыта.

2 Повышение профессиональной компетенции преподавателя в знании производства через организацию стажировок и обучающих курсов.

3 Разделение ответственности членами-участниками УНПК, Академических комитетов от производства за уровень подготовки и трудоустройство выпускников вуза.

4 Совершенствование прогнозирования и проектирования образовательных программ через разработку плана развития отдельной образовательной программы с учетом требований и заказа не только реальных работодателей, но и мнения школьников, абитуриентов и их родителей, находящихся на стадии выбора образовательной программы;

5 Активизировать социальное партнерство вуза с вторичными стейкхолдерами, к которым относятся средства массовой информации; некоммерческие организации, обладающие колоссальным воздействием на успешность образовательной программы в плане формирования имиджа профессии/специальности.

Список использованных источников

1 **Ветров, Ю., Клушина, Н.** Практико-ориентированный подход // Высшее образование в России. – 2002. – № 6. – С. 43–46.

2 **Виленский, М. Я., Образцов, П. И., Уман, А. И.** Технологии профессионально-ориентированного обучения в высшей школе / Педагогическое общество России. – М. : Педагогика высшей школы. – 2004. – 144 с.

3 **Дмитренко, Т. А.** Профессионально-ориентированные технологии в системе высшего педагогического образования как педагогическая проблема // Alma Mater. – 2002. – № 7. – С. 55–56.

4 **Вербицкий, А. А.** Активное обучение в высшей школе : контекстный подход. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.

5 **Савицкая, А. В.** Практико-ориентированный подход в обучении : обзор зарубежной литературы и проблемы реализации в вузе // European Social Science Journal. – 2013. – № 4(23). – С. 66–74.

6 **Ялалов, Ф. Г.** Многомерные педагогические компетенции // Педагогика. – 2012. – № 4. – С. 45–53.

7 **Поликарпова, А. И.** Организация взаимодействия в системе «вуз – выпускник – работодатель – государство» при трудоустройстве молодых специалистов // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. – 2017. – № 1(58). – С. 117–123.

8 **Лёвкина, Е. В., Миронычева, В. Ф., Кузина, И. В.** Практико-ориентированное обучение будущих педагогов // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 11–3. – С. 457–459.

9 **Carnahan, S. I.** College Mission Alignment : Lessons for Laboratory Schools / S. I. Carnahan, Diane Terorde Doyle // National Association Of Laboratory Schools. – 2016. – Vol. 4. – № 1. – P. 1–16.

10 **Baker Oam, Shayne** Work Based Learning : A learning strategy in support of the Australian Qualifications Framework. Ed. Baker Oam, Shayne. In Journal of Work-Applied Management. – 2017. – Vol. 9. – P. 70–82.

References

1 **Vetrov, Y., Klushina, N.** Praktiko-oriyentirovanny podkhod [Practice-oriented approach] [Text]. In Higher education in Russia. – 2002. – No. 6. – P. 43–46.

2 **Vilenskiy, M. A., Obratsov, P. I., Uman, A. I.** Tekhnologii professional'no-oriyentirovannogo obucheniya v vysshey shkole / Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii [Technologies of vocational education in higher education / Pedagogical Society of Russia] [Text] – Moscow : Pedagogy of higher education, 2004. – 144 p.

3 **Dmitrenko, T. A.** Professional'no-oriyentirovannyye tekhnologii v sisteme vysshego pedagogicheskogo obrazovaniya kak pedagogicheskaya problema [Professionally oriented technologies in the system of higher pedagogical education as a pedagogical problem] [Text]. In Alma Mater. – 2002. – № 7. – P. 55–56.

4 **Verbitsky, A. A.** Aktivnoye obucheniye v vysshey shkole : kontekstnyy podkhod. [Active Learning in Higher Education : A Contextual Approach] [Text]. – Moscow : Higher school, 1991. – 207 p.

5 **Savitskaya, A. V.** Praktiko-oriyentirovanny podkhod v obuchenii: obzor zarubezhnoy literatury i problemy realizatsii v vuze [Practice-oriented approach to teaching : a review of foreign literature and problems of implementation in the university] [Text]. In European Social Science Journal. – 2013. – № 4(23). – P. 66–74.

6 **Yalalov, F. G.** Mnogomernyye pedagogicheskiye kompetentsii [Multidimensional pedagogical competencies] [Text]. In Pedagogy. – 2012. – No. 4. – P. 45–53.

7 **Polikarpova, A. I.** Organizatsiya vzaimodeystviya v sisteme «vuz – vypusknik – rabotodatel' – gosudarstvo» pri trudoustroystve molodykh spetsialistov [Organization of interaction in the system «university – graduate – employer – state» in the employment of young specialists] [Text] // Bulletin of the North Caucasus Federal University. – 2017. – No. 1 (58). – S. 117–123.

8 **Lovkina, Ye. V., Mironycheva, V. F., Kuzina, I. V.** Praktiko-oriyentirovannoye obucheniye budushchikh pedagogov [Practice-oriented training of future teachers] [Text]. In International Journal of Applied and Fundamental Research. – 2015. – No. 11–3. – P. 457–459.

9 **Carnahan, S. I.** College Mission Alignment : Lessons for Laboratory Schools / S. I. Carnahan, Diane Terorde Doyle // National Association Of Laboratory Schools. – 2016. – Vol. 4. – № 1. – P. 1–16.

10 Baker Oam, Shayne Work Based Learning : A learning strategy in support of the Australian Qualifications Framework / Baker Oam, Shayne. In Journal of Work-Applied Management. – 2017. – Vol. 9. – P. 70–82.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

С. А. Муликова, М. К. Абдакимова, С. К. Кенжебаева

Университеттегі тәжірибеге бағытталған білім беру технологиясы

Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

S. A. Mulikova, M. K. Abdakimova, S. K. Kenzhebaeva

Technology of practice-oriented education at the university

Karaganda Economic University of Kazpotreboysuz,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 29.12.20.

Университет түлектерінің жұмысқа орналасуы оның бәсекеге қабілеттілігінің бір көрсеткіші болып табылады. Қазақстан үшін бұл сонымен қатар талапкерлерді іріктеу, мемлекеттік гранттарды алу мүмкіндіктерін анықтайтын университеттің жоғары рейтингінің көрсеткіші, аккредиттеу органдарының білім сапасын бағалау критерийі болып табылады. Болашақ мамандарды кәсіби даярлау - бұл білім беру процесіне қатысушылардың барлығының өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Мақалада мамандарды даярлауда практикаға бағытталған оқыту технологиясының ролі сипатталған және көрсетілген, сонымен қатар осы технологияны оқу процесінде жүзеге асыратын белгілі бір элементтер жиынтығы көрсетілген. Тәжірибеге бағытталған оқыту технологиясы еңбек нарығында сұранысқа ие болашақ мамандарда кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған. Зерттеліп отырған технология – бұл білім сапасына және университет түлектерінің жұмысқа орналасуына мүдделі негізгі мүдделі тараптардың өзара әрекеттесуінің нәтижесі. Мақала мазмұнында, социологиялық зерттеулердің нәтижелерін талдау негізінде, жоғары оқу орындарының түлектері арасында еңбек нарығы талап ететін негізгі құзыреттер

анықталды. Университет тәжірибеге бағытталған оқытуға қолайлы педагогикалық шарттарды анықтады. Мақала авторларының міндеті – Қазтұтыңуодағы Қарағанды экономикалық университетінің білім беру қызметіне тәжірибеге бағдарланған тәсілді енгізу тәжірибесін бейнелеу және осы тәсілді жүзеге асыру құралдарын ұсыну.

Кілтті сөздер: түлектерді жұмысқа орналастыру, тәжірибеге бағытталған білім, бакалавр, білім беру бағдарламасы, әлеуметтік серіктестік.

The employment of university graduates is one of the indicators of its competitiveness. For Kazakhstan, this is also an indicator of the high rating of the university, which determines the possibilities of recruiting applicants, receiving state grants, is a criterion for assessing the quality of education by accreditation bodies, etc. Professional training of future specialists is the result of interaction of all participants in the educational process. The article describes and shows the role of practice-oriented learning technology in training specialists, and also shows a set of certain elements that implement this technology in the educational process. The article describes and shows the role of practice-oriented learning technology in training specialists, and also shows a set of certain elements that implement this technology in the educational process. The technology of practice-oriented training is aimed at the formation of professional competencies in future specialists in demand by the labor market. The technology under study is the result of the interaction of the main stakeholders interested in the quality of education and employment of university graduates. In the content of the article, based on the analysis of the results of sociological research, the key competencies demanded by the labor market among university graduates were identified. The university has defined pedagogical conditions conducive to practice-oriented learning. The task of the authors of the article is to illustrate the experience of introducing a practice-oriented approach into the educational activities of the Karaganda Economic University of Kazpotreboysuz and to present the tools for implementing this approach.

Keywords: employment of graduates, practice-oriented training, bachelor's degree, educational program, social partnership.

SRSTI 14.07.01

<https://doi.org/10.48081/JHQZ9161>

G. T. Mussabekova¹, B. A. Zholdasbekova²

¹A. Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Republic of Kazakhstan, Turkestan;

²M. Auezov South Kazakhstan State University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent

EFFECTS OF NON-TRADITIONAL LESSONS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

Socio-economic development of Kazakhstan in the XXI century confronts to teachers more complex tasks than ever before.

The Message of the first President N. A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan states that the education reform is one of the most important tools to ensure the real competitiveness of Kazakhstan. To achieve the performance of tasks, it is necessary to create a modern educational system with the needs of economic and social modernization. It is necessary to create conditions for education throughout a person's life [1].

In modern society, especially demanded intellectually developed, creative thinking experts. Today it is not enough to have great theoretical knowledge, practical skills and sustainable skills. The development of thinking, the ability to solve problems independently and be active, make decisions and adapt to the changing conditions of life – that's what requirements must meet modern specialist.

It is only one way out of this situation – to look for new learning technologies, new forms of training that will teach children to learn to acquire knowledge on their own, develop imagination and creativity of students.

In the article investigated the technique of development the creative abilities of primary school pupils by non-traditional lessons.

Keywords: primary school pupil, development, creativity, imagination, innovative lessons.

Introduction

The urgency of the study can be attributed to a number of circumstances. Thus, the focus of the modernization of secondary and vocational schools at the present stage of development is provided primarily to improve the quality of mastering of educational and professional knowledge, practical and creative training of school graduates. On how they will be developed depends on the creativity of our society.

Acting on the personality, the formation of creativity enriches the emotional and practical experience, the psyche develops, produces intellectual potential, promotes education and aesthetic intelligence, leads to the accumulation of skills and knowledge, the development of natural instincts of children, their moral qualities. It adjusts for the future, active and creative-conscious amateur students that meet their spiritual needs, satisfy their desire for self-realization and manifestation of personal qualities. All this is an effective means of integrated development of personality, revealing the formation of its creative potential.

For the organization of a favorable climate, orienting students to the creative, you must choose such forms of lesson that will stimulate activities of students. Non-traditional forms of lessons are aimed at improving the performance of students.

The experiences of school teachers and research innovative teachers have shown that non-traditional forms of lessons support students' interest in the subject and increase the motivation of learning.

However, the analysis of scientific and methodological literature showed that there is no specific studies on the role of non-traditional lessons as a means of formation of creative abilities. Also poorly described features of non-traditional lessons as units of the educational process.

Objective: to determine the level of creativity object of research: the learning process in primary schools.

Subject of research: the influence of non-traditional lessons on the development of creative abilities of younger students.

The purpose of the study: to identify the level of creative abilities of younger students and develop a methodology for developing their creative abilities through non-traditional lessons.

Research objectives:

- to identify the level of creative abilities of younger students;
- characterize non-traditional lessons;
- identify methods for developing the creative abilities of younger students through non-traditional lessons.

Methods of research – analysis of scientific and methodical literature, synthesis, generalization, comparison, observation, conversation, pedagogical

experiment, the quantitative and qualitative analysis of the results of experimental work.

Database research: school №17 in Turkestan.

The results of the study. Creativity – is creation. It generates a new spiritual and material values. The desire for creativity characteristic of modern schools. This is still the world of youth and hope, where the soil is favorable for creativity and where not quenched search spiritualized mind and good. Important in pedagogy of creativity – not to fade away God's gift does not interfere with the mysterious flower blossom poetry in the soul of the child, the student, novice master. Development of creative abilities – the most important task of primary education.

Pedagogical definition of creativity, which is given in the pedagogical encyclopedia defines it as the ability to create original products in the process of working on that applied independently acquired knowledge, skills, appear at least in the minimum deviation from the sample individuality, art. From a philosophical standpoint, creativity include the ability to creatively imagine, observe, think extraordinary.

Bogoyavlenskaya D. B. [2] to determine the creative abilities identifies the following parameters: the fluency of thought, flexibility of thought, originality, curiosity, fantastic.

Bogdanova T. G. in book: «Diagnosis of cognitive sphere of the child» [3] identifies a set of abilities: the ability to take risks, divergent thinking, flexibility in thinking and actions, quick thinking, the ability to express original ideas, to invent something new, imagination, perception of ambiguous things; high aesthetic values, developed intuition.

Conditions of effective development of creative abilities of primary school pupils: create a situation of choice, the learning process includes tasks that are with respect to the imagination, organized in co-creation of a children's group with the appearance and development of creative abilities of each, used technology development of creative thinking, performed a systematic review of diagnostic results. Each child has a different kind of talent. Of course, not all children have the ability to write, to imagine, to invent. And yet, every human talents can be developed. An incentive is necessary for their development.

What are the ways to stimulate creativity?

Ways to stimulate creativity: providing an enabling environment; goodwill on the part of the teacher, his rejection of criticism of the child, the child's environmental enrichment, wide variety of new items for him and incentives for the development of his curiosity, encouraging statements of original ideas; providing opportunities for practice, the use of personal example of creative approach to problem solving; providing children with opportunities to actively ask questions.

The importance of creativity of primary school pupils, his abilities in solving any learning task to take the initiative, inventiveness, independence for all is now obvious. Correlating the process of creativity and learning, obviously, it is necessary to talk about creating an environment that would facilitate the emergence and development of all students' qualities and aptitudes, usually stands out as the characteristic features of a creative personality. The effectiveness of the school is determined by the extent to which the educational process ensures the development of creative abilities of students, preparing them for life in society.

For the study of creativity in the learning process (at lessons of Russian, literature, arts) in the early school years, we conducted a study that was conducted in three phases. In the first stage of ascertaining experiment we picked up techniques and diagnostic tests conducted, aimed at identifying creativity in primary school children.

Development of creativity is largely determined by the level of a child's imagination. So we picked up a technique aimed at studying the development of imagination and creativity of children. Many researchers (L. S. Vygotsky [4], O. N. Dyachenko [5], N. A. Vetlugina [6]) pointed to the need for such objective environment, which would serve as a trigger for an important role on specific subjects in the development of creativity in children. At the second stage of the experiment we have created the necessary conditions to equip developing environment for primary school students in the learning process. The third stage – control – was aimed at determining the effectiveness of the use of non-traditional lessons, including lessons games as means of formation of creativity primary school pupils. The study involved students from 2 «A» class (control group) and 2 «B» class (experimental group) studied in school № 17. To assess the creativity, productivity, originality and ways to create drawings we used a methodology developed by O. M. Dyachenko and A. I. Kirilova [7]. Subjects were presented sequentially by twenty cards, each of which was painted by figure. Figures represented as contours of elements subject images (eg picture of a tree trunk with one branch, a circle – a head with two ears, etc.) students are asked to finish each of the figures so as to obtain some kind of picture.

Quantitative analysis of the results was to identify the degree of originality, unusual images. Counting of factor originality of each student, which was equal to the number of figures, not repeating. Cognitive motivation of primary school student creativity manifests itself in the form of search activity, the sensitivity to the novelty of the stimulus situation, finding new in normal, high selectivity with respect to the test the new (subject, quality). Scientists note the dynamics of the research activity of the child creativity. By 7–8 years of primary school student creativity is expressed often in the form of their own set of issues and problems

in relation to the new, the unknown, and expands the range of research students. This leads to the fact that in the early school years a major component of creativity becomes problematic, providing a constant openness to the new baby and sharpens the desire to search for inconsistencies and contradictions. Solution proposed and independently (seen) problems in a creative child are often accompanied by a manifestation of originality. This is another important component of creativity, expressing the degree of dissimilarity, non-standard, unusual.

E. A. Panko [8] technique «invent the game» aimed at identifying the skills of the younger students to create a new game, formulate rules of the game, and assign roles to anticipate possible situations. It is aimed at determining the ability to forecast, anticipation and to allow faster problem resolution. Technique «invent the game» (author E. A. Panko). Instructions for holding.

Student receives a task for 5 minutes to come up with any game, and give details of it, answering the following questions of the experimenter:

- What is the name game?
- What is it?
- How many people need to play?
- What roles do the participants get in the game?
- How we will act the game?
- What are the rules?
- What will need to complete the game?
- Will the game results be assessed and progress of individual participants, or not?

At the heart of the ability to develop creativity is such personal characteristics as creativity. Many scientists (A. V. Petrovsky, E. N. Sokolov, Ya. N. Kolominsky) determined creativity as a feature of mental processes, in particular to characterize thinking as understanding the main, essential, fluency (fast transition from one mode to the other solutions), flexibility (diversity of ideas), originality (unusual, witty, self-solving), openness (multifaceted vision), imagination (fantasy - bright, vivid, stereotyped).

To identify creativity, we used a special technique of «Verbal fantasy» (author R. S. Nemov) [9]. Instructions. Student is given the task to come up with a story (tale) of any living being (person, animal) or anything other of child's choice, and present it orally for 5 minutes. To concoct a theme or plot of the story (stories, fairy tales) will be limited to 1 minute, then the child starts the story.

In the course of the story creativity child evaluated by the following criteria:

- 1) the rate of processes of imagination;
- 2) unusual, original images;
- 3) The wealth of imagination;

4) the depth and elaborate (of detail) images;

5) sensibility, emotional images.

For each of these attributes story receives from 0 to 2 points.

0 points – this feature is missing in the story;

1 point – this feature is available, but is weak;

2 points – a sign of the corresponding expressed strongly enough.

At the first stage of the study as described in «figures» (authors O. M. Dyachenko, A. I. Kirilova) [7, p.10], we identified six types of solutions to the problems of the students in developing the experimental imagination.

0 type. This type of solution is characterized by the fact that the student still does not take the problem in the construction of the image of the imagination, using the specified element. He did not fill given element, and draws near something special (free fantasy). 1 type. Trainee fill figure on the card so that the image will separate subject (wood, etc.), but the image contour, schematic, devoid of details. 2 type. Represented by a separate entity, but with different details. 3 type. Portraying single object, a primary school student already includes it in some imaginary story (not just a girl, and the girl, doing exercises). 4 type. Child represents several objects on an imaginary story (the girl walking with a dog). 5 type. The desired figure is used qualitatively in a new way.

If the 1-4 types performed as the main part of a picture that drew the disciple, now the figure is included as one of the minor elements embodies the image of the imagination (the triangle is no longer roof of the house, and lead pencil, which paints a picture of the boy, etc.).

With this type of solution disciple shows great freedom in the use of elements to create images of the imagination. During the task the child can make various additions, alterations, varied and convert familiar material, as well as create new combinations of old elements of the lessons. These studies are presented in Table 1. Thus, the coefficient of originality of each test in all groups is closely related to the identified types of solutions in proposed tasks.

Table 1 – Diagnosis of ways to create drawings and originality

Groups	Total number of pupils	Types of problem solving (originality)					
		0 type	1 type	2 type	3 type	4 type	5 type
2 «а» class (control group)	20	2	2	5	5	3	3
2 «б» class (experimental group)	20	4	4	3	3	5	1

In the second step of ascertaining experiment, we used a technique of E. A. Panko «invent the game» [10]. Criteria for assessing the content of the game invented by a child in this methodology were follows:

1) originality and novelty;

2) the reasonableness of the conditions;

3) the presence in the game of different roles for its members;

4) the availability of certain rules of the game;

5) the accuracy of the evaluation criteria of the success of the game.

For each of the criteria devised disciple game can be assessed from 0 to 2 points. A 0 means no points in the game of any of the five features listed above (for each of these points in the game is evaluated separately)

1 point – the presence, but weak expression of this trait in the game. 2 points – the presence and clearly expressed in the game corresponding attribute. For all of these criteria and features of the game invented by a schoolboy in the sum can get from 0 to 10 points. And based on the total number of grade points received by the conclusion about the level of fantasy.

Conclusions about the level of fantasy:

10 points – very high; 8–9 points – high; 6–7 points - the average; 4–5 points – low; 0–3 points – very low. The study results are displayed in Table 2.

Table 2 – Assessment of invented games

Groups	Total number of pupils	Level of development of creative abilities				
		Very high	High	Middle	Low	Very low
2 «а» class (control group)	20	4	3	5	5	3
2 «б» class (experimental group)	20	2	3	3	7	

Thus, in the control group, 7 people have shown a high level of organization and imagination in devising the content of the game, and the experimental group of 5 people, a low level of imagination – in the experimental group – 12 students, in the control group – 8. In the third step of ascertaining experiment, we used a technique of R. S. Nemov «Verbal fantasy» and develop parameters for evaluating the elements of fantasy of primary school students.

Estimating the rate of processes of imagination If within 1 minute the child does not come up with the plot of the story, the experimenter himself tells him a story and for the speed of imagination puts 0 points. The child gets 1 point if he invented the story in one minute. If the child invented for 1 minute, at least two different scenes – measured at 2 points.

Evaluation of unusual, original images.

0 points – a retelling of the previously seen, heard; 1 point – a retelling of the earliest known since the introduction of elements of novelty; 2 points – self-inventing the story with a new storyline.

Estimating wealth of imagination.

In evaluating the quality of the processes of imagination fixed total number of different living things, objects, situations and actions of different characteristics and traits ascribed all this in the story of the student. 2 points – number of objects and features more than ten; 1 point – the total number of parts from six to ten; 0 points – signs in the story a little, but not less than five.

Estimation of depth and elaboration of images.

This indicator is defined by how varied the story presented the details and specifications relating to the image (humans, animals, fantastic creatures), plays a key role or occupies a central place in the story. 0 points - the central object is depicted schematically, without detailed study of its aspects; 1 point – the description of the central object of his story detailing moderate; 2 points – the main image is painted in detail.

Evaluation of sensibility and emotion.

This is measured by the fact whether the cause images in the story interest and emotion in the listener.

0 points – the images are of little interest, banal. 1 point – images evoke little interest. 2 points – images evoke an emotional reaction of the audience (surprise, admiration, fear). Thus, the maximum number of points for the child can get your imagination to 10, minimum – 0. These studies are presented in Table 3.

Table 3 – Evaluation of the elements of fantasy of primary school pupils

Groups	Total number of pupils	Level of fantasy development				
		Very high	High	Middle	Low	Very low
2 «a» class (control group)	20	2	4	8	3	3
2 «b» class (experimental group)	20	1	3	7	5	4

The table shows that the students have insufficient depth fantasy elements in both the control and the experimental group. The second phase of work (formative experiment) included techniques to develop creativity in didactic game, and in the creative play and to promote a common creative activity. The first group of methods include creative tasks that help to master the expressive properties of

the language (inventing epithets). Children are invited to come up with adjectives describing one or another fairy tale characters. The following methods – inventing comparisons and synonyms or antonyms words. Performing this task contributed to the development of associative links. Admission inflection helped the children feel the difference in shades of words. Important role in the development of creativity belongs to such methods as writing fairy stories, which offers teachers, inventing continuation of familiar fairy tales, fairy tale writing on the picture.

For the development of creative abilities in the game, the children were offered two roles fairy-tale characters, unrelated overall plot (Aibolit and soldiers, a policeman and a princess). Students must have been invented to play their roles. It could be a phone conversation or a game dramatization, game fantasy. The other children watched their peers, then a change of game participants. Experience has shown that the use of this technique significantly stimulated the overall voice and creativity of children playing. At the stage of forming experiment was conducted we have developed innovative lessons that include the game. In this case, as shown by our observations, the children in the classroom were more active, many expressed their opinions and expressed interest in the subject. Shy and timid children began to raise their hand and try to answer.

These data confirm the final questionnaire. It was conducted in the same text. These results were obtained (table 4):

Table 4 – Заключительная анкета

08.10.2018	14.03.2019
Do you like to study?	
Yes, I do - 10	11
No, I don't - 2	---
Not so... - 3	1
I don't know - 1	---
You favorite subject	
Majority answer: technology, sport, art, music	Environment, reading, Math, English
What kind of activities do you prefer to do in the lessons?	
Excursion	Practical , excursion
If you were a teacher, what kind of activities you included in your lessons?	
Discussions, excursions	Practical activities, games, crosswords, walking to forest
Do you like the lessons of English?	

Yes, I do - 7	11
No, I don't - 1	---
Not so... - 5	2
I don't know - 1	1
Doyouliketoplayanddoexerciseduringthelesson?	
Yes, I do- 7	14
No, I don't - 2	---
Not so... - 1	---
I don't know - 2	---
The other students answered that they don't know, because they have never played during the lesson!	
What kind of games and exercises do you like ?	
2 чел. - puzzles	All students answered: puzzles, crosswords, questioning, mazes and etc.
1 чел. – report	
1 чел. – poetry	
The other students don't know what to answer!	

A content analysis of the survey responses again shows that children become more interested in the subject, they have awakened a desire to actively participate in the work in the classroom, they showed a desire to know more of what they know. This conclusion is confirmed by our observations on the activity of the children in the classroom. Non-traditional Lessons undoubtedly increase the activity of children.

In the third phase (control), we summed up the work done on the development of creativity through non-traditional lessons.

Results of the study are reflected in the summary table 5.

Table 5 – The level of creativity of primary school pupils means the game (according to the results of the control experiment)

Groups	Total number of pupils	Reflection of creativeness elements					
		Methodology 1		Methodology 2		Methodology 3	
		H.	L.	H.	L.	H.	L.
2 «a» class (control group)							
2 «b» class (experimental group)	20	8	4	7	8	6	6
	20	12	3	14	2	11	1

Thus, as a result of the research we have considered changes in the development of creativity of primary school children: the experimental group significantly increased the number of children with high levels of creative

elements; in percentage terms, this amounted to 52 % of the previous indicators in ascertaining experiment.

Conclusion

1 Non-traditional lessons provide an opportunity not only to raise the interest of students to the subject, but also to develop their creative independence, creative thinking, and train to work with different sources of knowledge.

2 Non-traditional Lessons stimulate the activity of the students; contribute to the development of their personal qualities.

3 These forms of work «remove» traditional lesson enliven thought.

4 Effectiveness of educational process depends on the ability of teachers to organize lessons and intelligently choose one or another form of employment.

5 Development of creative abilities of students depends not only on non-traditional forms of the lesson, but also on the pedagogical creativity of teachers.

References

- 1 **Nazarbayev, N. A.** Message to the people of Kazakhstan [Text] // Newspaper «Kazakhstanskaya Pravda». – Astana, 2010. – P. 9–23.
- 2 **Bogoyavlenskaya, D. B.** Psychology of creative abilities [Text]. – Moscow : «Yurayt» Publishing house, 2002. – 390 p.
- 3 **Bogdanova, T. G.** Diagnostics of the child's cognitive sphere [Text]. – M. : Publishing house «Enlightenment», 2002. – 495 p.
- 4 **Vygotsky, L. S.** Imagination and creativity in childhood [Text]. – St. Peterburg : SOYUZ, 1997. – 96 p.
- 5 **Dyachenko, O. N.** Development of preschool child's imagination [Text]. – M. : publishing house «Enlightenment», 1996. – 310 p.
- 6 **Vetlugina, N. A.** Artistic creativity and the child [Text]. – Moscow : publishing house «yurayt», 2000. – 270 p.
- 7 **Dyachenko, O. N., Kirilova, A. I.** Invent a game [Text]. – Moscow : publishing house «Pedagogy», 2002. – 160 p.
- 8 **Panko, O. M.** Drawing figures [Text]. – Moscow : Publishing house «Pedagogy», 2015. – 2010. – 150 p.
- 9 **Nemov, R. S.** Verbal fantasy [Text]. – Moscow : Publishing house «Enlightenment», 2000. – 150 p.
- 10 **Panko, E. A.** Invent a game [Text]. – Moscow : Publishing house «Pedagogy», 2002. – 165 p.

Material received on 29.12.20.

Г. Т. Мұсабекова¹, Б. Ә. Жолдасбекова²

Дәстүрлі емес сабақтардың кіші мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпалы

¹Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан Республикасы, Түркістан қ.;

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті,
Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Г. Т. Мусабекова¹, Б. А. Жолдасбекова²

Влияние нетрадиционных уроков на развитие творческих способностей младших школьников

¹Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясауи,
Республика Казахстан, г. Туркестан;

²Южн-Казахстанский государственный университет имени М. Ауезова,
Республика Казахстан, г. Шымкент.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

XXI ғасырдағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуы педагогтардың алдына бұрынғыдан да күрделі міндеттер қояды.

Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауында білім беру реформасы – Қазақстанның нақты бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі екендігі айтылған. Алға қойылған міндеттердің орындалуына қол жеткізу үшін экономикалық және әлеуметтік жаңғырту қажеттеріне сәйкес келетін осы заманғы білім беру жүйесін құру қажет. Адамның өмір бойы білім алуына жағдай жасау қажет [1].

Қазіргі қоғамда әсіресе интеллектуалды дамыған, креативті ойлайтын мамандар сұранысқа ие. Бүгінгі күні үлкен теориялық білім, практикалық іскерліктер және тұрақты дағдылар болу жеткіліксіз. Ойлаудың дамуы, проблемаларды өз бетімен шеше білу және белсенді болу, шешім қабылдау және өзгермелі өмір жағдайына бейімделу қабілеті – дәл қазіргі заманғы маманның талаптарына сай болуы керек.

Осы жағдайдан шығудың бір ғана жолы бар – балаларды өз бетімен білім алуға, оқушылардың қиялын және шығармашылығын дамытуға үйрететін оқытудың жаңа технологияларын, оқытудың жаңа формаларын іздеу.

Мақалада дәстүрлі емес сабақтарда бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту әдістемесі қарастырылған.

Социально-экономическое развитие Казахстана в XXI веке ставит перед педагогами более сложные задачи, чем раньше.

В Послании первого президента Н. А. Назарбаева народу Казахстана говорится о том, что реформа образования – это один из важнейших инструментов, позволяющих обеспечить реальную конкурентоспособность Казахстана. Чтобы добиться выполнения поставленных задач, необходимо создать современную систему образования, соответствующую потребностям экономической и социальной модернизации. Необходимо создать условия для получения образования на протяжении всей жизни человека [1].

В современном обществе в первую очередь востребован интеллектуально развитый, творчески мыслящий специалист. Сегодня недостаточно обладать значительными теоретическими знаниями, устойчивыми практическими навыками и умениями. Развитое мышление, способность решать проблемы, самостоятельно и активно действовать, принимать решения, адаптироваться к изменяющимся условиям жизни – вот каким требованиям должен отвечать современный специалист.

Выход из такой ситуации один – искать новые технологии обучения, новые формы занятий, которые научат ребят учиться добывать знания самостоятельно, разовьют способности и творческий потенциал учащихся.

В статье разработана методика развития творческих способностей младших школьников посредством нетрадиционных уроков.

Ключевые слова: младший школьник, развитие, творческие способности, воображение, нетрадиционные уроки.

МРНТИ 14.35.05

<https://doi.org/10.48081/FLDZ8215>**Ж. А. Мусина**Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ
САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ**

Высшее образование играет важную роль в обеспечении профессиональной подготовки конкурентоспособных специалистов для всех отраслей экономики республики в интеграции с наукой и производством. В Государственной программе развития образования в Республике Казахстан на 2011–2020 годы указано, что большинство работодателей не удовлетворены качеством подготовки специалистов, выпускаемых вузами. Образовательные программы не всегда отвечают ожиданиям работодателей и не соответствуют потребностям экономики. Одним из главных направлений повышения качества образования является формирование у студентов навыков самостоятельной работы. А для этого необходимо научить обучающихся самостоятельно добывать, анализировать, структурировать и эффективно использовать информацию для максимальной самореализации и полезного участия в жизни общества.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, научно-технический прогресс, современные тенденции, содержание обучения.

Введение

Система образования Казахстана, как и другие страны постоянно подвергается изменениям. Появляются современные тенденции, которые затрагивают организационный и содержательный аспекты образовательной системы учреждения.

Основные причины изменения образовательного содержания:

- 1) развитие научно-технического прогресса;
- 2) политическая и экономическая направленность;
- 3) совершенствование учебного процесса;
- 4) достижение высоких образовательных показателей.

Всемирной тенденцией образовательных систем является переход от установки «образование на всю жизнь» к установке «образование через всю жизнь».

Образование на протяжении всей жизни («Lifelong Learning» – «LL») рассматривается в Казахстане как особый инструмент воздействия на личность, с целью повышения компетентности, конкурентоспособности и уровня личностного развития людей; как стратегия вовлечения каждого гражданина в социальную, культурную, политическую жизнь страны; как форма социального контроля [1].

Основные задачи «образования через всю жизнь» это организация более гибкой системы образования, изменения содержания обучения т.е методов, способов, средств, форм обучения, отвечающих индивидуальным запросам обучаемых [1].

Таким образом, современные тенденции совершенствования образовательной системы Казахстана является реализация личностного и индивидуального подходов к процессу обучения, что заключается в реальной возможности каждого обучаемого самостоятельно «строить» свой курс обучения [2].

Основным направлением в рамках этой тенденции стало вопросом перехода с традиционной академичности образовательного уровня преподавателей вузов на определенный объем лекционного материала в качестве базовых ориентиров самостоятельной деятельности студентов.

Таким образом, прочность знаний будет зависеть от того, насколько активна, систематична и самостоятельна работа обучаемого, насколько развит его уровень самосознания и стремление к самосовершенствованию.

Материалы и методы: теоретический анализ психолого-педагогической литературы; изучение реально складывающегося опыта через самостоятельную работу студентов; теоретическая и методическая интерпретация организации самостоятельной работы, с помощью форм, методов, видов, средств, основных дидактических условий, основных рекомендации организации самостоятельной работы; анализ собственного опыта работы со студентами, и внедрение основных форм и методов в процесс обучения студентов, в рамках дистанционного обучения.

Результаты и обсуждение

На основе теоретического анализа были выделены приоритетные тенденции организации самостоятельной работы студентов в вузах Казахстана. Каждое из направлений обладает своими преимуществами, и помогает организовать самостоятельную деятельность студентов. Так как, изменения, происходящие в современном обществе в сфере образования в рамках пандемии, требует от

нас, пересмотра традиционных форм обучения на более гибкие и новые формы обучения. Учитывая все требования, и условия при организации самостоятельной работе, мы вместе, построим правильную стратегию в самостоятельной работе и только тогда, мы добьемся результатов.

Конечно, если затронуть, образование сейчас в рамках пандемии, то дистанционное обучения, играет умение преподавателя организовать самостоятельную работу обучающихся.

Интересным моментом что, по организации самостоятельной работы и его закрепления, а так же выработки навыков творческого применения на практике, и в особенности по организации контроля и самоконтроля за качеством усвоенного материала - создает трудности у студентов. Так как самостоятельной работе в вузах отводилась менее 50 % от общего учебного времени.

Выход из сложившейся ситуации, мы предлагаем, что нужен партнерский характер взаимодействия педагога и студента. Работая по алгоритму, студент достигнет определенных результатов в учебном процессе, и тем самым происходит динамика роста знаний по предметам.

Так же можно предложить иную форму работы, где студент и преподаватель обговаривают, в каком формате будет происходить их работа. Преподаватель может позволить студенту работать самостоятельно в той или иной мере для достижения поставленной цели [3].

Приоритетные тенденции организации самостоятельной работы студентов в вузах Казахстана принято считать:

- использование учебно-методических комплексов, позволяющих совершенствовать самостоятельную работу студентов над изучением, закреплением и контролем качества усвоения учебного материала;
- приоритетность практической, методической профессиональной компетенции преподавателя;
- опора на моделирование ситуаций профессионального общения;
- применение средств и методов организации самостоятельной работы и принципы самоорганизации, самоуправления и самодиагностики студентов.

Основными дидактическими условиями совершенствования самостоятельной работы студентов в Казахстане являются [4]:

- четкость планирования самостоятельной работы студентов (уровень мотивации студентов, степени их готовности к практической деятельности, интерес к профессии и к предмету);
- научность организации самостоятельной работы студентов (планирование времени, содействие формированию культуры учебной деятельности студентов);
- своевременность и систематичность осуществления мониторинга (оценивание преподавателем результаты работы, поощрения);

– профессионализм и компетентность преподавателя (качество преподаваемого предмета, личностные качества преподавателя, теоретический и практический уровень его подготовленности).

Исследования педагогов Вуза показывают, что самый эффективный путь повышения качества подготовки современного специалиста – формирование у него потребностей в осознанном самообразовании, в самоорганизации, в стремлении приобрести высокий профессионализм [5].

Человек должен быть непосредственным участником познавательного процесса, в который его необходимо вовлечь, создать условия для приобретения знаний умений, навыков и их последующего применения. Для повышения эффективности самостоятельной работы преподавателям необходимо изменить подходы к ее организации. Одним из таких подходов является внедрение новых форм и методов средств в организацию учебного процесса.

Формы руководства преподавателя при разных видах самостоятельной работы студентов представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Формы руководства преподавателя при разных видах самостоятельной работы студентов

Виды самостоятельной работы	Руководство преподавателя
Конспектирование	Выборочная проверка.
Подбор материала по практическому занятию	Написание статьи по теме.
Выполнение заданий поискового характера	Разработка заданий, создание поисковых ситуаций.
Участие в работе семинаров	Подготовка выступлений на семинару.
Подбор заданий творческого характера	Разработка разно-уровневых заданий, или заданий с приемами критического мышления.
Глоссарий	Разработка тематики глоссария, выбор языка.
Проектная работа	Разработка тем и подготовка научной новизны проектных работ.
Контрольная работа	Разработка тематики контрольных работ, проверка выполнения.
Выполнения таблиц, схем, структур и диаграмм	Разработать практическое задание, и подобрать тему.
Презентация	Разработать практическое задание, и подобрать тему для презентации.

Виды самостоятельной работы студентов при разных формах обучения представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Организация самостоятельной работы студентов

Лекции	Конспектирование лекций, самостоятельная работа с литературой.
Семинары	Работа с литературой по теме семинаров, написание докладов, рефератов, эссе, схематического конспекта, подготовка самостоятельного сообщения для выступлений на семинаре.
Лабораторные занятия	Экспериментально-исследовательская работа. Работа, изучение учебной и справочной литературы, с помощью методических указаний, оформление Сделать анализ, провести эксперимент или диагностику.
Деловые игры	Работа по решению ситуативных задач и заданий с раздаточным дидактическим материалом, выбрать задание по интересу. [6].
Домашняя работа	Выполнение упражнений, подготовка докладов, рефератов, выполнение творческих заданий, написание эссе, схем, таблиц, оформление портфолио.

Таблица 3 – Формы самостоятельной работы студентов

Аудиторная самостоятельная работа	- осуществляется под непосредственным руководством преподавателя.
Внеаудиторная самостоятельная работа	- может иметь следующие виды: рефераты, доклады, очерки, эссе и др.;
Творческая самостоятельная работа	- предполагает разработку учебно-исследовательских занятий и научно-исследовательских проектов, курсовых и дипломов, докладов, тезисов, статей, участие в научно-практических конференциях и т.д. [7].

Формы самостоятельной работы должны отличаться для студентов, обучающихся на разных курсах. Так, как студентам первого курса необходимо научить работать с учебными пособиями, монографиями, статьями, а также научить писать конспекты, а далее – оформлять рефераты, эссе, курсовые работы [8].

Методические рекомендации преподавателям по организации самостоятельной работы студентов:

- не перегружать заданиями;
- выдавать творческую работу;
- давать опережающие задания;
- давать четкий и полный инструктаж при выполнении самостоятельной работы;
- осуществлять контроль и учет своевременно.

Таким образом, этапы организации самостоятельной работы студентов и основные ее виды, методы, средства и формы представлены в таблице 4.

Таблица 4 – Этапы, виды, методы, средства и формы самостоятельной работы студентов

Ознакомительно-ориентационный этап	Виды	– работа с книгой; – работа в сети Internet; – решение типовых и комплексных заданий; – работа над проектами; – подготовка докладов.
Исполнительский этап	Формы	индивидуальные – работа в библиотеке; – работа в сети Internet; – поисковая работа; – исследовательская работа, написание статьи или доклада; – выступление на семинаре или конференции; коллективные – работа в команде; – ролевая и деловая игра; – проблемные семинары; – конференции; – олимпиады; – круглые столы; – творческие задания.
Поисковый этап	Методы	– метод проектов; – кейс-метод; – метод «6 шляп» – метод «умные совы»
Творческий этап	Средства	– самоучители; – программы – самостоятельной работы; – сеть Internet; – печатная продукция; – наглядные пособия. [9,10].

Выводы

Таким образом, самостоятельная работа студента играет большую роль в подготовке будущих специалистов потому, что она учит их находить собственные решения в любых нестандартных ситуациях.

Для повышения эффективности самостоятельной работы в вузе необходимо обучить студентов методам самостоятельной работы и обеспечить их необходимым, правильно составленным учебно-методическим материалом, в котором представлены разнообразные формы СРС.

Для развития научно-исследовательской работы нужно умело сочетать передовые формы обучения и воспитания студентов, которые будут направлены на получение новых знаний и опыта.

Список использованных источников

- 1 **Kogan, M.** Lifelong Learning in the UK // European Journal of Education. – 2000. – Vol. 35. – № 3. – P. 243.
- 2 **Кучеряну, М. Г.** Самостоятельная работа студентов в высших учебных заведениях Великобритании : автореф. дис. канд. пед. наук. – Ярославль; М., 1997. – 20 с.
- 3 **Титовец, Т. Е.** Формы самостоятельной подготовки студентов в системе педагогического образования Великобритании // Самостоятельная работа и академические успехи : теория, исследования, практика : Материалы V конференции. – Минск : БГУ, 2005. – С. 307–315.
- 4 **Стафеева, Н. А.** Организация самостоятельной работы студентов в высших учебных заведениях Российской Федерации и Великобритании // Высшее образование сегодня. – 2016. – № 5. – С. 39–41.
- 5 **Лаптева, Е. Ю.** Дидактические условия использования опыта организации самостоятельной работы студентов Великобритании в вузах России. – Казань, 2001. – С. 57–79.
- 6 **Воронин, А. С.** Самостоятельная работа студентов : Учебно-методическое пособие для специальности 350500-Социальная работа А. С. Воронин. – Екатеринбург : УГТУ-УПИ, 2005. – 39 с.
- 7 **Климов, Е. А.** Основы психологии. Практикум / Е. А. Климов. – М., 1999. – 176 с.
- 8 Аналитический обзор международных тенденций развития высшего образования № 4 (июль – декабрь 2002 г.) Издания Центра проблем развития образования Белорусского государственного университета
- 9 Organization and control of independent work of students : guidelines. Ed. V. P. Garkin. – Samara : Universe-Group Publishing House, 2006.
- 10 **Pidkasisty, P. I.** Independent cognitive work of pupils in teaching. – Moscow, 2006. – 240 p.

References

- 1 **Kogan, M.** Ulıbrıtanıyadağı ömir boyı bilim // Ewropalıq bilim jwrnalı. – 2000. – T. 35. – № 3. – 243 p.
- 2 **Kwçeryanw, M. G.** Ulıbrıtanıyanıń joǵarı oqw orındarındaǵı stwdentterdıń özındik jumısı : avtor. dıs. [Independent work of students in higher educational institutions of Great Britain : author. Dis. Cand. Ped. Sciences] – Yaroslavl; Moscow, 1997. – 20 p.

- 3 **Tıtovec, T. E.** Ulıbrıtanıyadağı pedagogıkalıq bilim berw jüyesinde stwdentterdi öz betınşe oqıtwdıń formaları [Forms of independent training of students in the system of pedagogical education in Great Britain]. In Özdik jumıs jáne akademıyalıq jetistik : teoriya, zerttew, praktıka : V konferenciya materialdarı // Independent work and academic success: theory, research, practice : Materials of the V conference]. – Minsk : BSU, 2005. – P. 307–315.
- 4 **Stafeeva, N. A.** Resey Federaciyası men Ulıbrıtanıyanıń joǵarı oqw orındarında stwdentterdıń özındik jumısın uyımdastırw // [Organization of students' independent work in higher educational institutions of the Russian Federation and Great Britain]. In Joǵarı bilim büginde Higher education today]. – 2016. – No. 5. – P. 39–41.
- 5 **Lapteva, E. Yu.** Resey wñiversitetterinde brıtanıq stwdentterdıń özındik jumısın uyımdastırw täjirıbesin paydalanwdıń dıdaktıkalıq şarttarı [Didactic conditions for using the experience of organizing independent work of British students in Russian universities]. – Kazan, 2001. – P. 57–79.
- 6 **Voronin, A. S.** Stwdentterdıń özındik jumısı : 350500 - Älewmettik jumıs mamandıǵınıń oqw-ädistemelik quralı. Voronin [Independent work of students : teaching aid for the specialty 350500 – Social work of A. S. Voronin]. – Yekaterinburg : USTU-UPI, 2005. – 39 p.
- 7 **Klimov, E. A.** Psixologiya negizderi. Semınar [Fundamentals of Psychology Workshop]. Ed. E. A. Klimov. – Moscow, 1999. – 176 p.
- 8 Joǵarı bilim berwdi damıtwdıń xalıqaralıq tendenciýalarına analıtıkalıq solw № 4 (şilde – jeltosqan 2002 j.) Belarwssıya memlekettik wñiversiteti bilim berwdi damıtw ortalıǵınıń basılımdarı [Analytical review of international trends in the development of higher education №. 4 (July – December 2002)] Publications of the Center for the Development of Education of the Belarusian State University.
- 9 Organization and control of independent work of students : guidelines. Ed. V. P. Garkin. – Samara : Universe-Group Publishing House, 2006.
- 10 **Pidkasisty, P. I.** Independent cognitive work of pupils in teaching. – Moscow, 2006. – 240 p.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Ж. А. Мусина

Студенттердің өздік жұмысын ұйымдастырудың қазіргі тенденциялары
Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

*Zh. A. Musina***Modern trends of the organization of the independent work of students**

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Жоғары білім республика экономикасының барлық салалары үшін білімді және бәсекеге қабілетті мамандарды ғылыммен және өндіріспен интеграциялауда кәсіби даярлауда маңызды рөл атқарады. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жұмыс берушілердің көпшілігі жоғары оқу орындарын бітірген мамандарды даярлау сапасына қанағаттанбайтындығын көрсетеді. Білім беру бағдарламалары әрдайым жұмыс берушілердің үміттерін ақтай бермейді және экономика қажеттіліктеріне сәйкес келмейді. Білім сапасын арттыру бағыттарының бірі - студенттердің өзіндік жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру. Бұл үшін студенттерді дербес шығаруға, талдауға, құрылымдауға және өзін-өзі максималды жүзеге асыру және қоғам өміріне пайдалы қатысу үшін ақпаратты тиімді пайдалануға үйрету қажет.

Кілтті сөздер: студенттердің өзіндік жұмысы, ғылыми-техникалық прогресс, қазіргі заманғы тенденциялар, оқыту мазмұны.

Higher education plays an important role in providing professional training of competent and competitive specialists for all sectors of the republic's economy in integration with science and production. The State Program for the Development of Education in the Republic of Kazakhstan for 2011–2020 indicates that most employers are not satisfied with the quality of training specialists graduated from universities. Educational programs do not always meet employers' expectations and do not meet the needs of the economy. One of the directions of improving the quality of education is the formation of students' skills of independent work. And for this it is necessary to teach students to independently extract, analyze, structure and effectively use information for maximum self-realization and useful participation in the life of society.

Keywords: independent work of students, scientific and technological progress, modern trends, training content.

МРНТИ 14.23.05

<https://doi.org/10.48081/XGUO2700>**V. V. Николаева, А. Е. Байкенова**

Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова,
Республика Казахстан, г. Караганда

ВЛИЯНИЕ ТЕЛЕПЕРЕДАЧ НА РАЗВИТИЕ АГРЕССИИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В эпоху цифровизации и информационных технологий - телевизор, компьютер, гаджеты, воспринимаются как неотъемлемые части нашей жизни. Данная статья посвящена влиянию телепередач на развитие агрессии у детей дошкольного возраста. Приведен краткий обзор научных исследований и экспериментов зарубежных авторов о развитии детской агрессивности посредством телевидения. Анализ проведенных исследований подтверждают достаточно сильное влияние на детскую психику просмотра телепередач, демонстрирующих насилие. В статье представлена экспериментальная работа по анализу причин развития агрессии, возникающей у детей дошкольного возраста. Для выявления влияния телевидения на детскую агрессию, авторами были составлены тесты для родителей дошкольников и для детей старшего дошкольного возраста. Проведен анализ программ телевидения, транслируемых по каналам общедоступного и спутникового телевидения, с целью выявления телепередач с содержанием насилия.

Ключевые слова: агрессия, враждебность, насилие, телепередачи, дети дошкольного возраста.

Введение

Педагоги, родители отмечают, что у детей и подростков нарастает асоциальная направленность – они стали более тревожными и агрессивными. Агрессивные наклонности в поведении наблюдаются даже у детей дошкольного возраста.

Причины детской агрессии были рассмотрены в трудах педагогов и психологов (М. Андреева, В. П. Ильин, К. В. Ершов, С. Н. Ениколопов, Е. О. Смирнова, О. В. Калинина, В. В. Лебединский, И. П. Подласый, С. Ю. Чижова, И. А. Фурманов и другие).

Актуальность исследования детской агрессии и ее причин обусловлена еще и тем, что вероятность перерастания негативного эмоционального опыта дошкольника в устойчивое негативное чувство и далее, в мотив поведения в социальной среде, создает риск возникновения и углубления аномалии развития личности на следующих этапах социализации и угрозу дезадаптации ребенка в социуме, где агрессия традиционно рассматривается, как негативное явление.

И. П. Подласый отмечает, что агрессивные тенденции могут проявляться в виде агрессии, приобретать форму физической агрессии или агрессивных разрядов в вербальном и символическом плане, носить эпизодический, нестойкий характер, либо являться наиболее частым способом реагирования ребенка на воздействия из окружения и даже выглядеть как патологическое влечение [1].

Объект исследования: агрессивное поведение детей дошкольного возраста.

Предмет исследования: влияние телепередач на агрессивное поведение детей дошкольного возраста.

Цель: теоретическое обоснование и экспериментальное исследование влияния телепередач на агрессивное поведение детей дошкольного возраста.

Задачи:

- анализ научно – методической и психолого-педагогической литературы по проблеме исследования;
- выявление причин развития агрессии, возникающей у детей дошкольного возраста.

Методы и результаты исследования

Методом исследования выступил анализ научной литературы, в частности, труды педагогов, психологов, педагогический эксперимент.

В развитии детской агрессивности проявляется то же закон, что и в развитии всех других форм отклоняющегося поведения: от внешнего к внутреннему, а затем от внутреннего к внешнему. Сначала изменения во внешнем поведении приводят к внутренним переменам и закрепляют их, а потом уже внутренние установки начинают определять поведение. Связь эта может формироваться и в обратном порядке, если ребенок уже имеет ген зерна агрессивности, считает И. А. Фурманов. Он далее отмечает, что проблему агрессивного поведения, возникающую у детей дошкольного возраста можно рассматривать как одну из форм аффективного реагирования, формирующуюся у детей дошкольного возраста под воздействием целого комплекса факторов, таких как:

- врожденная склонность (враждебность);

- аверсивные случаи (боль, жара, теснота);
- возбуждение;
- влияние группы;
- массовая культура;
- агрессивные игры [2].

К сожалению, агрессивное поведение ребенка может поддерживаться и поощряться взрослыми (некоторые родители призывают ребенка к тому, чтобы он давал «сдачи» на любое оскорбление). Это приводит к непоправимым последствиям. Так, принимая такую модель поведения как единственный способ разрешения конфликтной ситуации, ребенок усваивает негативное чувство, которое приводит к изменениям в психике и мотивации поступков.

Исследователи М. Андреева, В. П. Ильин, К. В. Ершов, В. В. Лебединский, Р. Пацлаф, И. А. Фурманов и другие, пришли к выводу, что наибольшую роль в формировании агрессивности и побуждении ребенка к агрессии играет не что иное, как массовая культура (СМИ), а также агрессивные игры. Следует отметить, что именно детская агрессия подвержена наибольшему негативному влиянию демонстрируемых по телевидению сцен насилия.

Так, И. А. Фурмановым установлено, что наблюдение детьми насилия по телевизору:

- ведет к усилению агрессивности;
- формирует взгляды на насилие как единственный способ разрешения возникающих проблем;
- вводит насилие в норму социальной жизни [3].

Проблемы детской агрессивности также были исследованы зарубежными учеными, такими как Williams, Zabrack & Joy, Bandura, Ross, Grusec, Hanratty, Napkiewicz, Stone, Rise, Grusec, Langner, Gerstein, Eissenberg, Orzeck, Hartnagel, Teevan, McIntire, McCarthy, Greenberg, Huesmann, Eron, Lefkowitz, Walder, Liebert, Baron, Leyens, Camino, Parke, Rogge и другими.

Так Williams, Zabrack & Joy (1982) отмечают, что в США в наиболее популярных телевизионных программах на каждый час вещания приходится в среднем около девяти актов физической и восьми актов вербальной агрессии. Таким образом, даже ребенок, проводящий у телевизора, например, всего лишь два часа, видит за день в среднем свыше 17 актов агрессии. Также к моменту окончания средней школы ребенок просматривает около 8 тысяч сцен с убийствами и около 100 тысяч других действий с применением насилия. Ни одна из прошедших эпох не была так густо пропитана насилием, как наша, поэтому можно утверждать, что телевизор подталкивает ребенка к совершению агрессивных поступков, считают они [1, с. 112].

Исследования, направленные на изучение влияния средств массовой информации проводились Bandura и Ross (1961, 1963, 1965). Целью эксперимента стало влияние демонстрируемого по телевизору насилия на поведение детей дошкольного возраста. в эксперименте участвовал актер, который имитировал избиение куклы Бобо и различные формы проявления агрессии по отношению к другим игрушкам, окружавшим его. После просмотра фильма дети переходили в комнату с множеством разнообразных игрушек, часть из которых использовались актером. Детям позволялось поиграть, кто во что хочет, в течение определенного времени (10–20 минут). Все это время исследователи внимательно наблюдали за детьми.

В целом, эксперимент показал наличие сильного подражательного эффекта. Сами по себе выводы исследования вряд ли могли показаться неожиданными или дискуссионными. Однако тот факт, что в данном случае усвоенные реакции представляют собой новые для реципиентов формы физической и вербальной агрессии и возникают вследствие кратковременной теле – или киноэкспозиции моделей агрессивного поведения, они позволили задаться еще более глубокими вопросами [4].

Столкнувшись с жесткой критикой эксперимента, исследователи (Grusec (1972); Hanratty, O,Neal, Sulzer (1972); Napkiewicz, Stone (1974); Rise, Grusec (1975) приступили к следующему этапу. Результаты исследования наводили на мысль, что просмотр сцен насилия в кино или по телевизору провоцирует зрителей (детей) на аналогичное поведение [5].

Учитывая опыт предыдущих этапов исследования, ученые (Greenberg (1975), Hartnagel, Teevan, McIntire (1975) McCarthy, Langner, Gerstein, Eissenberg, Orzeck (1975), провели эксперимент двух различных типов, направленный на выявление связи между наблюдением насилия по телевизору и агрессивным поведением. Исследователи пришли к выводу, что дети, смотревшие много телепередач, и особенно остросюжетные фильмы, а также передачи для взрослых, были более непослушными, а также проявляли во время игр агрессивность и раздражительность [5].

Хьюсманн, Эрон, Лефковитц и Уолдер (1984) отслеживали связь между просмотром телепередачи агрессивностью в течение двадцати двух лет. Они обнаружили, что привычки телезрителя в возрасте 8 лет напрямую связаны с тяжестью совершенных им преступлений и вынесенных ему приговоров в возрасте 30 лет [5].

Выводы проведенных исследований (Р. Бэрон, Д. Ричардсон) подтверждают достаточно сильное влияние на детскую психику масс-медиа как источника посылов к агрессии [6].

Для выявления причин развития агрессии, возникающей у детей дошкольного возраста, нами были проведены исследования в дошкольных организациях г. Караганды. Мы отслеживали влияние просмотра телепередач, а также различных игр с элементами насилия на проявление детской агрессивности. Нами были составлены тесты для родителей дошкольников (было опрошено 100 человек), которые включали следующие вопросы:

1 Какие программы, на Ваш взгляд, являются наиболее популярными у взрослой аудитории:

а) интеллектуальные; б) научно-познавательные; в) развлекательные; г) исторические фильмы; д) другое.

2 Какие программы, на Ваш взгляд, являются наиболее популярными у детей:

а) мультипликационные фильмы; б) развлекательные; в) другое.

3 В какое время преимущественно Ваш ребенок занят просмотром телевизионных программ:

а) с 17.00. до 19.00. часов; б) с 18.00. до 20.00. часов; в) с 20.00. до 21.00. часа; г) с 20.00. до 22.00 часов; д) после 23.00 часов.

4 Какое количество часов в неделю Ваш ребенок проводит за просмотром телевизионных программ:

а) 2 часа; б) 5 часов; в) 7 часов; г) 8 часов; д) 9–10 часов.

5 Какое количество часов в сутки в вашем доме работает телевизор:

а) 1–2 часа; б) 3–5 часа; в) 5–8 часов; г) 8–10 часов; д) более 10 часов.

6 Обсуждают ли с Вами дети содержание просмотренных программ:

а) да, всегда; б) да, довольно часто; в) иногда; г) редко; д) никогда.

7 Если Ваш ребенок много уделяет времени просмотру телевизионных программ, либо эти программы оказывают на него негативное влияние, Вы:

а) запрещаете просмотр телевизора; б) уверен, что просмотр не повредит моему ребенку; в) разрешаю смотреть любые передачи неограниченное время; г) выключаю телевизор без лишних разговоров; д) присоединяюсь к просмотру передач.

8 Какие фильмы, телепередачи, на Ваш взгляд, оказывают пагубное влияние на Вашего ребенка:

а) триллеры, фильмы ужасов; б) мультипликационные фильмы; в) передачи развлекательного характера; г) боевики.

9 Какие негативные проявления, на Ваш взгляд, наблюдаются у детей после просмотра фильмов ужасов, боевиков, мультфильмов с агрессией и другое?

а) страх; б) тревожность; в) замкнутость; г) раздражительность; д) другое.

10 Какое влияние, по Вашему мнению, оказывает средства массовой информации на Вашего ребенка?

а) положительное; б) как положительно, так и отрицательно; в) больше положительно, чем отрицательно; г) больше отрицательно, чем положительно; д) никакого влияния не оказывает.

Кроме теста для родителей нами были составлены вопросы для детей старшего дошкольного возраста (было опрошено 160 человек). В ходе беседы мы задавали детям следующие вопросы:

Нравится ли тебе смотреть телевизор?

Что интереснее: смотреть телевизор, гулять, читать книгу, рисовать?

Какие персонажи тебе больше нравятся: «добрые» или «злые»?

Что ты любишь больше всего смотреть по телевизору?

Ты любишь рассказывать маме или папе о том, что посмотрел по телевизору?

Результаты исследований показали следующее:

– родители считают, что просмотр фильмов – ужасов, триллеров, боевиков, формирует у детей страх (35 %), тревожность (32 %), раздражительность (21 %);

– дети старшего дошкольного возраста предпочитают смотреть мультипликационные фильмы и развлекательные программы всем остальным, однако многие нередко присоединяются к родителям во время просмотра фильмов, рекомендованных для взрослой аудитории (76 %);

– большая часть детей старшего дошкольного возраста проводит у телевизора в сутки в среднем 5–8 часов в период с 20 до 23 часов.

Нами также был проведен анализ программ телевидения, транслируемых по каналам общедоступного и спутникового телевидения, с целью выявления телепередач с содержанием насилия. Выяснилось, что среди общедоступных каналов карагандинской области самый низкий процент демонстрируемого насилия отличается канал «Хабар» (5,42 % передач от общего объема телевидения), «Евразия» (10,65 % передач от общего объема телевидения), «КТК» (27,04 % передач от общего объема телевидения). Среди каналов спутникового телевидения, киноканалы, музыкальные («МузТВ», «MTV», «MUZZONE», ТВ1000, RenTV, «НТВ», «Триллеры», «Fox Life») содержат наибольшее количество передач, фильмов с содержанием насилия относительно других каналов спутникового телевидения.

К сожалению, на данный момент от показа элементов насилия и агрессивных проявлений не защищены даже мультипликационные фильмы, фильмы на исторические темы, познавательные программы.

Следует также отметить и проблему воздействия на детскую психику военных видеоигр, виртуальных игр с элементами насилия.

Учитывая тот факт, что игра является ведущим видом деятельности и влияет на развитие и становление психики, можно говорить о патологических изменениях в психике детей, как следствии усвоения агрессивных моделей поведения посредством виртуальных и видеоигр (Н. Kaufmann, С. Buttner, U. Rogge и другие).

Выводы

В реальной жизни у ребенка чаще всего нет возможности выразить свои негативные чувства по отношению к взрослым, что влечет за собой неизбежное накопление агрессии, игра же позволяет проявить все свои агрессивные наклонности. С одной стороны, мы наблюдаем так называемую психологическую разрядку, с другой, мы вновь сталкиваемся с явной демонстрацией насилия, в которой уже сам ребенок непосредственно принимает участие, пусть даже в роли «положительного героя».

Факты непосредственного воздействия телепередач и жестоких игр на детскую психику представляются нам достаточно серьезной проблемой, нуждающейся в более подробном изучении. Основной задачей не должна быть изоляция ребенка от теленасилия, потому что насилие встречается и в реальной жизни.

Главными задачами педагогов и родителей должно стать, на наш взгляд: предупреждение проявлений агрессии, усвоения агрессивных моделей поведения, искоренения агрессивных склонностей. Педагог должен не допускать накопления у ребенка негативного эмоционального опыта, и, в первую очередь, сам стать эталоном для ребенка, также необходимо помочь ребенку защитить себя от вредного воздействия, помочь ему сформировать внутреннее осознание вреда теленасилия.

Список использованных источников

1 **Подласый, И. П.** Курс лекций по коррекционной педагогике [Текст]: Учеб. пособие для студ. сред. спец. учеб. заведений. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 352 с. – (Коррекционная педагогика). – ISBN–5-691-00933-8.

2 **Фурманов, А. И.** Психология детей с нарушением поведения [Текст]: пособие для психологов и педагогов / И. А. Фурманов. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2008. – 351 с.: ил. – (Библиотека психолога). – ISBN 978 5 691 01284 6.

3 **Фурманов, И. А.** Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция [Текст] / И. А. Фурманов. – Минск : В. П. Ильин, 1996. – 188 с.: ил. – ISBN 985-636-502-3: 24000.00.

4 **Bandura, Albert, Ross, Dorothea, & Ross, Sheila A.** Transmission of aggressions through imitation of aggressive models // Journal of Abnormal and Social Psychology, 1961. – P. 63, 575–582.

5 https://sinref.ru/000_uchebniki/04600_raznie_2/430_agressiya-2001/009.htm. [Электронный ресурс].

6 **Бэрон, Р., Ричардсон, Д.** Агрессия [Текст] / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. – СПб. : Питер, 2001. – 352 с. : илл. – (Серия «Мастера психологии»). – ISBN 5-887-82294-5.

7 **Ениколопов, С. Н.** Понятие агрессии в современной психологии // Прикладная психология. – 2001. – № 1. – С. 60–72. [Электронный ресурс]. – URL: <http://psychlib.ru/mgppu/periodica/pp102001/PP011060.HTM#Sp60> (Дата обращения 09.03.20)

8 **Пацлаф, Р.** Застывший взгляд. Физиологическое воздействие телевидения на развитие детей. – М. : Evidentis, 2011. – 224 с.

9 **Андреева, М.** Дети и телевизор – держите дистанцию. Фонд русская цивилизация. [Электронный ресурс]. – URL: <https://rusk.ru/st.php?idar=12844> (Дата обращения 21.01.20)

10 **Смирнова, Е. О.** Агрессивные дети : психологические особенности и индивидуальные варианты // Научно–практический журнал «Дошкольное образование». – 2009. – № 2. – С. 28–30.

References

1 **Podlasy, I. P.** Kúrs lektsu po korrektsionnoi pedagogike [Course of lectures on correctional pedagogy] [Text] : Textbook. manual for st ud. Wednesday specialist. study, institutions. – Moscow : Humanit. ed. center VLADOS, 2002. – 352 p. – (Correctional pedagogy). – ISBN 5-691-00933-8.

2 **Fúrmanov, A. I.** Psihologiya detei s narýsheniem povedeniya [Psychology of children with behavioral disorders] [Text] : a guide for psychologists and teachers. Ed. I. A. Furmanov. – М. : Humanities. center VLADOS, 2008. – 351 p. : ill. – (Library of a psychologist). – ISBN 978 5 691 01284 6.

3 **Fúrmanov, I. A.** Detskaia agressivnost : psihodiagnostika i korrektsiia [Children's aggressiveness : psychodiagnostics and correction] [Text] / Ed. I. A. Furmanov. – Minsk : V. P. Ilyin, 1996. – 188 p. : ill. – ISBN 985-636-502-3: 24000.00.

4 **Bandura, Albert, Ross, Dorothea, & Ross, Sheila A.** Transmission of aggressions through imitation of aggressive models. In Journal of Abnormal and Social Psychology, 1961. – P. 63, 575–582.

5 https://sinref.ru/000_uchebniki/04600_raznie_2/430_agressiya-2001/009.htm. [Electronic resource].

6 **Beron, R., Richardson, D.** Agressiia. [Aggression] [Text] Ed. R. Baron, D. Richardson. – St. Peterburg : Peter, 2001. – 352 p.: ill. – (Series «Masters of Psychology»). – ISBN 5-887-82294-5.

7 **Enikolopov, S. N.** Poniatie agressii v sovremennoi psihologii [Electronic resource]. – URL: <http://psychlib.ru/mgppu/periodica/pp102001/PP011060.HTM#Sp60> (Date Access 09.03.20)

8 **Patslaf, R.** Zastyvshii vzgliad. Fiziologicheskoe vozdeistvie televideniia na razvitie detei. – М. : Evidentis, 2011. – 224 с.

9 **Andreeva, M.** Deti i televizor – derjite distantsiiú. [Electronic resource]. – URL: <https://rusk.ru/st.php?idar=12844> (Date Access 21.01.20)

10 **Smirnova, E. O.** Agressivnye deti : psihologicheskie osobennosti i individualnye variant. In Preschool education. – 2009. – № 2. – С. 28–30.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

V. V. Nikolaeva, A. E. Baikenova

Мектепке дейінгі жастағы балаларда агрессияның дамуына телебағдарламалардың әсері

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

V. V. Nikolaeva, A. E. Baikenova

Influence of TV shows on the development of aggression on preschool children

Academician E. A. Buketov Karaganda University,
Republic of Kazakhstan, Karaganda.
Material received on 29.12.20.

Цифрландыру және ақпараттық технологиялар дәуірінде-теледидар, компьютер, гаджеттер біздің өміріміздің ажырамас бөлігі ретінде қабылданады. Бұл мақала мектепке дейінгі жастағы балаларда агрессиясының дамуына телебағдарламалардың ықпалына арналған. Шетелдік авторлардың теледидар арқылы балалардың агрессивтілігін дамыту туралы ғылыми

зерттеулері мен эксперименттеріне қысқаша шолу келтірілген. Жүргізілген зерттеулерді талдау зорлық-зомбылықты көрсететін телебағдарламаларды көру бала психикасына айтарлықтай күшті әсерін растайды. Мақалада мектепке дейінгі жастағы балаларда пайда болатын агрессияның даму себептерін талдау бойынша тәжірибелік жұмыс берілген. Авторлар теледидардың балалар агрессиясына әсерін анықтау үшін мектеп жасына дейінгі балалардың ата-аналарына және мектеп жасына дейінгі ересек балаларға арналған тесттер жасады. Зорлық-зомбылықты қамтитын телехабарларды анықтау мақсатында жалпыға қолжетімді және спутниктік теледидар арналары арқылы таратылатын телехабар тарату бағдарламаларына талдау жүргізілді.

Кілтті сөздер: агрессия, дүшпандық, зорлық-зомбылық, телешоулар, мектеп жасына дейінгі балалар.

In the age of digitalization and information technology, TV, computer, and gadgets are perceived as integral parts of our lives. This article is devoted to the influence of TV shows on the development of aggression on preschool children. A brief review of scientific research and experiments by foreign authors on the development of child aggression is given through television. The analysis of the conducted research confirms a strong influence on the child's psyche of watching TV shows that demonstrate violence. The article presents an experimental work on the analysis of the aggression causes that occurs in children of preschool age. To identify the influence of television on children's aggression, the authors compiled tests for parents of preschoolers and for children of older preschool age. The analysis of TV programs broadcast on public and satellite TV channels was carried out in order to identify TV shows with violence content.

Keywords: aggression, hostility, violence, TV shows, preschool children.

FTAMP 14.07.03

<https://doi.org/10.48081/ONWU3073>**В. К. Омарова¹, Д. П. Мучкин², Г. И. Жумажанова³**

¹Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

^{2,3}Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ЗИЯТКЕРЛІК ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕН КҮТІЛЕТІН НӘТИЖЕ

Мақалада эмоционалды зияткерлік сияқты құбылысты зерттеудің Қазақстан Республикасының білім беру жүйесінің мақсаттарын модернизациялау тенденцияларының динамикасы тұрғысынан маңыздылығы дәлелденді. Авторлар теориялық зерттеудің нәтижелеріне сүйене отырып, Қазақстан Республикасында білім берудің жаңа нәтижесіне қол жеткізуге кедергі келтіруі мүмкін проблемаларды студенттердің эмоционалды интеллектісін ойдағыдай дамыту ретінде анықтайды. Мақала авторлары кедергілердің қатарына мыналарды жатқызады: ғылыми бірлестікте осы тұжырымдаманың мазмұны бойынша консенсустың болмауы; ғылымға жатпайтын немесе тіпті жалған ғылым туралы мәліметтерді тарататын, сондай-ақ таза коммерциялық артықшылықтарға қол жеткізетін эмоционалды зияткерлік туралы әртүрлі ақпарат көздерінің болуы; студенттердің эмоционалды зияткерлігі ойдағыдай дамыту жолдарын іздеудегі өзінің тұжырымдамалық ұстанымын анықтау үшін мұғалімнің «аралас модель» мен «қабілеттер моделінің» арасында таңдау қажеттілігі бар. Мақалада сонымен қатар студенттердің эмоционалды зияткерлік ұстаздарының сәтті дамуы үшін перспективті бағыттарды анықтауға тырысады.

Кілтті сөздер: эмоционалды зияткерлік, оқушыларда эмоционалды зияткерліктің дамуы.

Кіріспе

Қоғамдық қатынастардың әртүрлі аспектілерін дамытудың қазіргі әлемдік тенденциялары әлемнің көптеген елдеріндегі білім беру жүйесін модернизациялау динамикасының қазіргі тенденцияларын анықтайды. Сондай елдердің бірі – Қазақстан. Айта кету керек, сәтті білім беру саясатының арқасында: «Қазақстан білім беруді дамыту индексі бойынша жетекші он елдің қатарына кіреді» [1]. Әлбетте, білім беру саласындағы реформалар мұғалімдердің кәсіби қызметіне қойылатын талаптарды қайта қарауды анықтайды, өйткені «педагогикалық ой әрқашан әлеуметтік қатынастардың өзгеруімен тығыз байланысты.

Педагогикалық теориялар, тәрбие мен оқытудың мазмұны мен әдістері қоғамның материалдық өмірінің шарттары мен қажеттіліктеріне байланысты» [2]. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының - Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы » атты Қазақстан халқына Жолдауында: табысты мемлекеттің жаңа саяси бағыты» білім беру саласындағы жұмыстың басым бағыттарының бірі ретінде: «талап етілетін және перспективалы бағыттарды күшейте отырып, ескірген немесе талап етілмеген ғылыми және білім беру пәндерінен арылу керек» деп көрсетілген [3]. Жоғарыда айтылғандарды ескеру тәрбиешілерді осы танымал және перспективті бағыттарды білім беру процесіне енгізуге мүмкіндік береді.

Барлығына мәлім, ғылыми зерттеулердің тиісті бағыттарын табудың қайнар көздерінің бірі көбінесе ресми материалдар мен құжаттар болуы мүмкін. Сонымен, Қазақстан Республикасының білім және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын зерделеген кезде осы деңгейдегі ресми құжатта алғаш рет «эмоционалды интеллект» түсінігі айтылғанын атап өтуге болады. Атап айтқанда, Дүниежүзілік экономикалық форумның рейтингінде «XXI ғасырдың дағдыларындағы айырмашылықтарды зерттеу» Қазақстан студенттердің эмоционалды интеллектісі төмен елдер тобына кіретіні айтылды [1].

Сонымен қатар, құжатта эмоционалды дағдыларды қалыптастыру және танымдық емес қабілеттерді дамыту қажеттілігі өте маңызды екендігі баса айтылған [1]. Міне, біздің ойымызша, бұған дейін Қазақстан Республикасында мектеп оқушыларының эмоционалды зияткерлік даму деңгейінің мәселесі, ең болмағанда осы деңгейдегі ресми құжаттарда көтерілмегенін атап өту қажет.

Материалдар мен тәсілдер

Осыған байланысты біз эмоционалды интеллект феноменін оның даму жолындағы мүмкін болатын кедергілерді немесе проблемаларды анықтау мақсатында теориялық зерттеу жүргізуді, сонымен қатар қазіргі білім беруде

оқушылардың эмоционалды зияткерлігін ойдағыдай дамытудың мүмкін болатын перспективті бағыттарын оны күтілетін жаңа нәтижелердің бірі ретінде қарастыру мақсатында жүргізуді ұйғардық.

Нәтижелер мен пікірталас

Біздің жұмысымызда эмоционалды зияткерлік құбылысын зерттеу, ең алдымен, «эмоционалды зияткерлік» ұғымының мазмұнын анықтау керек, өйткені «зерттеудің жобалық сатысында зерттеуде кенінен қолданылатын ұғымдарды анықтау өте маңызды» [4].

Ғылыми ақпарат көздерінің талдауы қазіргі уақытта өз жұмыстарын «эмоционалды зияткерлік» зерттеуіне арнаған зерттеушілер арасында (П. Сэловей, Дж. Мейер [5; 6] Д. Гоулман [7], Рувен Бар-Он [8], Д. В. Люсин [9], Манойлова [10], Андреева [11, с.219] бірыңғай көзқарас жоқ (осы мақалада оның көлеміне қойылатын талаптарды орындау қажеттілігіне байланысты біз әр түрлі авторлардың «эмоционалды зияткерлік» ұғымына берілген анықтамаларға салыстырмалы талдау жүргізбейміз, сонымен бірге олардың негізділігі мен заңдылығын зерттемейміз. Д. В. Люсин көзқарасы біз үшін ең дұрыс екенін көрсетеміз).

Терминдерді түсінудегі екіұштылықтың болмауы, біздің ойымызша, оқу-тәрбие процесінде студенттерде эмоционалды зияткерлік ойдағыдай дамудың бағыттарын табуға шешім қабылдаған мұғалімдер жолындағы алғашқы және өте күрделі проблемалардың бірі болуы мүмкін.

Сонымен қатар, «эмоционалды зияткерлік» феноменіне арналған немесе әсер ететін әртүрлі жұмыстардың саны өте кең және бұл бізге нақты ғылыми мағынада тұжырымдама ретінде көрсетілген белгісіздікке карамастан. Мәселен, Интернетті <https://scholar.google.com/> ресурсында «эмоционалды зияткерлік» кілт сөзімен сұрау кезінде (бұл ресурс сізге бүкіл әлем бойынша ақысыз түрде қол жетімді ғылыми зерттеулерді іздеуге мүмкіндік береді) «нәтижелер шамамен 29 000 болды» (2020 жылдың 04.01) Және «эмоционалды интеллект» тіркесімен сұралған кезде шамамен 2 420 000 алынды (2020 жылдың 04.01).

Мұндай жағдай неге туындады? Оның жауабы 2000 жылы айтылған көзқарас болуы мүмкін, Дж. Майер – «эмоционалды зияткерлік» ұғымын алғаш рет ғылыми тезаурусқа енгізген адам. Сонымен, Дж. Майер әдебиетте екі эмоционалды зияткерлік бар деп санайды. Олардың бірі «танымал» эмоционалды зияткерлік түрлі жолмен анықталады, тез пайда болады және өмірде табыстың ең үздік предикторы болып табылады, ал «басқа» эмоционалды зияткерлік ғылыми феномен болып табылады [11, б. 29]. Он жылдан кейін, И. Н. Андреева өзінің эмоционалды зияткерлігіне арналған монографиясында былай деп жазады: «осы саладағы зерттеулер ғылыми

парадигмадан алыс, эмоционалды зияткерлік туралы танымал көзқарастар, оны өлшеуге деген көзқарастар болуымен күрделене түседі» [сол жерде]. Бұл жерде мұндай жағдайдың негізгі себебі 1995 жылы «New York Times» ғылыми журналисі Д. Гоулманның авторлығымен жарияланған «Emotional Intelligence» кітабы болды. А. К. Мыңбаевтың айтуынша: «бұл кітап АҚШ-та нағыз фурор жасады» [12].

Д. Гоулманның жұмысының танымалдығын былай түсіндіруге болады: «бұл кітапта жұртшылық пен педагогтардың назарын аударатын үш ереже бөлінді. Біріншіден, кітапта мектептегі күрделі мәселелер (дөрекілік, жауапсыздық және зорлық-зомбылық) көрсетілген. Екіншіден, онда эмоционалды зияткерлік пен бейәлеуметтік мінез-құлық арасындағы жоғары байланыс анықталды. Және, үшіншіден, эмоционалды зияткерлік – бұл жай ғана зияткерлікке қарағанда, өмірде табысқа жетудің күшті предикторы болып табылады» [13, б. 36].

Айта кету керек, алдағы уақытта журналист Д. Гоулман «эмоционалды зияткерлік» кітабын жазу кезінде жүйелі ғылыми көзқарасты елемеге, дәйексөздер мен мәтіндегі қарыз алу кезіндегі дереккөздерге сілтемелердің қате болуына, сондай-ақ эмоционалды зияткерлік ұғымын шектен тыс коммерцияландыруға көшкен (<http://eqi.org/gole.htm>).

Дегенмен, сол уақытта білім беру саясатын анықтайтын сарапшылар, сондай-ақ білім берудегі инновацияларға ұмтылған педагогтар эмоционалды зияткерлік арқылы жетістіктер мен табысты болжауға мүмкіндік алды. Осының барлығы эмоционалды зияткерлік «қалыптасуына» немесе «жақсаруына» арналған басылымдар көбейуіне айналды. Осылайша, ғылым мен білім беру саясаты ғылыми тексерілген еңбектер білім беру тәжірибесіне енгізумен салыстырғанда журналистикамен көбірек байланысты болды [13, б. 38].

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, эмоционалды зияткерлікті зерттеуге мүдделі педагогтар, оларды қызықтыратын мәселе бойынша ғылымға сай емес немесе тіпті жалған ғылыми деректерді тарататын, сондай-ақ таза коммерциялық пайданы көздейтін әртүрлі ақпарат көздерінің әсерлі санын бөлу қажеттілігіне тап болуы мүмкін деп болжауға болады. Мысалы, әр түрлі баспа басылымдарда кеңінен таралған бекіту. Д. Гоулманның «ең жақсы жағдайда интеллект көрсеткіші шамамен 20 % үлес қосады, ал эмоционалды зияткерлікте енгізілген факторлар өмірдің табысын 80 %-ға анықтайды». И. И. Ветровтың және Е. А. Сергиенконың айтуынша, қызметтің табыстылығына (математикалық құралдармен алынған) ортақ интеллект салымына Д. Гоулман бөлінген 20 % әр түрлі өлшемдер бойынша әр түрлі авторлардың корреляциясын шамамен $r = 0,45$ құрайды, бұл автордың болжамынан екі есе артық. Айта кету керек, кем дегенде,

эмоционалды зияткерлік байланысты толқулар Д. Гоулманның зор үмітпен пайымдауынан орын алады. Егер шын мәнінде 80 % деңгейінде табысты болжай алатын жалғыз психологиялық критерий болса, онда бұл қолданбалы психологиядағы жүзжылдықтың ең үлкен ашылуы еді [13, 19–20 б.].

Біздің көзқарасымыз бойынша, ғылыми ақпарат көздерінің сенімділігіне лайықты сыни талдау бізге қолда бар деректерді жинақтауға және қазіргі уақытта оның мәнін феномен ретінде көрсететін және ғылыми негізділікке үміткер эмоционалды зияткерліктің екі негізгі моделі бар деген қорытындыға келуге мүмкіндік берді.

Олардың біріншісі – «қабілет моделі» деп аталатын, оның әзірлеушісі Дж. Мейер және П. Сэловей (1990 жыл) [5]. Қабілеттер моделін жақтаушылар эмоционалды зияткерлік когнитивті қабілет ретінде анықтайды. Осыған байланысты қабілеттер моделі дұрыс және дұрыс емес жауаптары бар тапсырмалардан тұратын тестілер арқылы эмоционалды интеллектті өлшеуді көздейді.

Өз кезегінде, модельдің екінші нұсқасы «аралас» деп аталады. Бұл модельдің негізі: Д. Гоулман (1995 жыл) және Р. Бар-Она (1997 жыл). Бұл модельдің ұстаушылары эмоционалды зияткерлік когнитивті қабілеттер мен жеке сипаттамалардың үйлесімі ретінде анықтайды. Сондықтан аралас модель өздігінен санауға негізделген сауалнамалар көмегімен диагностиканы болжайды.

Осыған байланысты, көрсетілген эмоционалды зияткерлікке деген көзқарастар өзінің мәні бойынша әр түрлі болып келеді, эмоционалды зияткерлікті өлшеудің нәтижелері қабілет және эмоционалды зияткерлік ретінде жеке қасиеттер жиынтығы ретінде төмен корреляция жасайды. Д. В. Ушаков атап өткендей: «сауалнамалар мен есеп тестілерінің әлсіз корреляциялары, олардың сыртқы шаралармен корреляцияларының айырмашылығы олар екі түрлі қабілеттерді бағалайды деп болжайды» [14]. Бұл, өз кезегінде, мұғалімдердің эмоционалды зияткерліктің қандай да бір моделін басым ретінде таңдау жағдайына әкелуі мүмкін. Бірақ мұнда, біз ойлағанымыздай, А. М. Белобородов, Е. С. Иванованың пікірлері орынды болады, олар сауалнама «зерттеушіге өзінің табыстылығын/айналасындағылармен өзара әрекеттестікте үлгермеушілігін субъективті қабылдау нәтижелерін ұсынады деп санайды. Сонымен қатар, барлық сауалнамалар сияқты, әлеуметтік ниет феноменінің ықпалына аса бейім болып қала береді және сыналушының диагностика қорытындысы бойынша айналасындағыларға қолайлы әсер етуге ұмтылысынан қорғалмаған, сондай-ақ өзін-өзі бағалау мен позитивті мен-бейнені қолдауға бағытталған» [15]. Бірақ, егер біз оқушылардың эмоционалды ой-өрісін Қазақстан

Республикасында білім берудің жаңа әлеуетті нәтижелерінің бірі ретінде қарастырсақ, оның диагностикалық талаптарға сәйкестігі өте маңызды болып табылады. Өйткені, диагностика білім беру нәтижелеріне қойылатын маңызды талап болып табылады.

В. П. Беспалько атап өткендей: «ол (диагностикалық) мақсаттарды, оларды анықтау, өлшеу және бағалау тәсілдерін толық белгілі бір, бір мәнді сипаттауды білдіреді. Егер мақсаттарды диагностикалау талабы орындалмаса, «мақсат» элементі педагогикалық жүйені жетілдіру үшін жүйе құрушы бола алмайды» [16]. Демек, сауалнамалардың көмегімен эмоционалдық ақыл-ой дамуының диагностикасы оның нәтижелерін дұрыс диагностикалау үшін білім беру жүйесінде объективті және қолайсыз болып табылмайды деген қорытындыға келуге болады. Сонымен қатар, біз И. Н. Андреева көзқарасымен келісеміз.: «аралас модельдер Эмоционалдық ақыл-ойды танымал психологияның феноменіне айналдырады, ол эмоционалдық ақыл-ойдың дамуына ғана емес, осы тұрғыдан алғанда, табысқа әсер ететін әртүрлі тұлғалық сипаттамалардың дамуына деген жарты, белгісіз ұғым болып қала береді. Алайда, барлық қызмет салаларында табысқа кепілдік беретін жеке қасиеттер жоқ» [11, б. 70]

Осылайша, білім беру жүйесі үшін ең басым эмоционалдық зияткерлік қабілеттерінің моделін таңдау болады деп болжауға болады. Когнитивтік қабілеттерді өлшеуге бағытталған тесттер заманауи білім беруде диагностика әдісі ретінде кеңінен қолданылады. Белгілі болғандай, тесттер «арнайы оқыту бағдарламаларының, кәсіптік және басқа да дайындық түрлерінің қандай да бір білім кешенін меңгерудің тиімділігіне, әртүрлі арнайы дағдылар мен біліктерді қалыптастыруға әсерін өлшеуге мүмкіндік береді» [17]. Сондай-ақ, тестілердің бір артықшылығы – «ең аз қысқа мерзімде және зерттеушіні қызықтыратын оқушының белгілерін жинақы түрде ашуға мүмкіндік береді» [18].

Қорытынды

Осылайша, біз жүргізген теориялық зерттеудің нәтижесінде эмоциялық интеллект феноменін зерттеуге ниет білдірген педагогтар тап болуы мүмкін проблемалардың бірі:

– ғылыми ортада эмоцияналды зияткерлік ұғымының мазмұнына қатысты бірыңғай пікірдің болмауы;

– эмоцияналды зияткерлік туралы әр түрлі ақпарат көздерінің әсерлі санының болуы, олар ғылымнан алшақ немесе тіпті жалған деректерді таратады, сондай-ақ тек коммерциялық пайданы көздейді;

– оқушылардың эмоцияналды зияткерлік табысты дамуының жолдарын іздеуде өзінің концептуалды ұстанымын анықтау үшін «аралас модель» мен «қабілет моделі» арасында таңдау қажеттілігі.

Өз кезегінде, оқушылардың эмоцияналды зияткерлік дамыту жолдарын табысты іздеу үшін перспективалы бағыттарға, біз ойымызша, педагог-зерттеушілердің өзінің концептуалды позициясын анықтау үшін эмоцияналды зияткерлік қабілеттілігінің моделін таңдауды жатқызуға болады.

Әлбетте, біздің мақала эмоцияналды зияткерлік сияқты феноменді зерттеу барысында педагогтар жұмысында пайда болатын барлық мәселелерді жария ете алмайды. Бірақ, дегенмен, біз жүргізген теориялық зерттеу оқытушыларға, олардың кәсіби қызмет аспектісінде көмектесе алады деп үміттенеміз.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы [Электронды ресурс]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>

2 **Хмель, Н. Д.** Теоретические основы профессиональной подготовки учителя [Текст] / Н. Хмель. – Алматы : Ғылым, 1998. – С. 19. – ISBN 5-628-02561-5.

3 «Қазақстан – 2050» Стратегиясы [Электрондық ресурс]. – http://akorda.kz/ru/category/gos_programmi_razvitiya

4 **Егоров, В. В., Скибицкий, Э. Г.** Организация и технология научного исследования [Текст] / В. Егоров, Э. Скибицкий – Новосибирск, 2006. – С. 34. – ISBN 5-7620-1150-X.

5 **Salovey, P., Mayer, J. D.** Emotional intelligence / P. Salovey, J. Mayer // *Imagination, Cognition, and Personality*. – 1990. – V. 9. – P. 189.

6 **Mayer, J. D.** Emotional Intelligence. New ability or eclectic traits? / J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso // *American Psychologist*. – 2008. – September. – P. 511.

7 **Goleman, D.** Emotional intelligence / D. Goleman. – New York : Bantam Books, 1995. – P. 28. – ISBN 978-0-553-38371-3

8 **Bar-On, R.** Emotional Intelligence Inventory (EQ-i) : Technical Manual. / R. Bar-On – Toronto. – Canada : Multy-Health System, 1997. – P. 15.

9 **Люсин, Д. В., Ушаков, Д. В.** Социальный интеллект : Теория, измерение, исследования [Текст] / Д. В. Люсин, Д. В. Ушаков – М., 2004. – С. 33. – ISBN 5-9270-0058-4.

10 **Манойлова, М. А.** Развитие эмоционального интеллекта будущих педагогов. – Псков, 2004. – С. 17. – ISBN 5-87854-309-9.

11 **Андреева, И. Н.** Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. – Новополюцк, 2011. – 388 с. – ISBN 978-985-531-260-5.

12 **Мынбаева, А. К.** Принципы психолого-педагогической диагностики интеллектуальных способностей студентов [Текст] / А. Мынбаева // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2012. – № 3 (37). – С. 50.

13 **Сергиенко, Е. А., Ветрова, И. И.** Тест Дж. Мэйера, П. Сэловея, Д. Карузо «Эмоциональный интеллект» (MSCEIT v. 2.0) : Руководство [Текст] / Е. Сергиенко, И. Ветрова. – М., 2010. – 176 с. – ISBN 978-5-9270-0192-7

14 **Ушаков, Д. В.** Социальный и эмоциональный интеллект : надежды, сомнения, перспективы [Текст] / Д. Ушаков. – М., 2009. – С. 22. – ISBN 978-5-9270-0153-8.

15 **Белобородов, А. М.** Сравнительный анализ результатов диагностики самооценки и объективных показателей эмоционального интеллекта [Текст] / А. Белобородов // Научный диалог. – 2014. – № 11 (35) : Психология. Педагогика. – С. 106.

16 **Беспалько, В. П.** Основы теории педагогических систем [Текст] / В. Беспалько. – Воронеж, 1977. – С. 45.

17 **Рапацевич, Е. С.** Педагогика: Большая современная энциклопедия [Текст] / Е. Рапацевич. – Минск : «Соврем. слово», 2005. – С. 585. – ISBN 985-443-481-8.

18 **Ахметова, Г. К., Пфейфер, Н. Э., Бурдина, Е. И.** Азбука для начинающего исследователя [Текст] / Г. Ахметова, Н. Пфейфер, Е. Бурдина – Павлодар, 2003. – С. 8. – ISBN 9965-568-65-7.

References

1 Kazakhstan Respublikasinda bilim berydi zhane gilimdi damitudin 2016–2019 zhildarga arnalgan memlikettik bagdarlamasi [The state program of development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2016–2019] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>

2 **Hmel, N. D.** Teoreticheskie osnovi professional'noi podgotovki uchitelia [Theoretical foundations of teacher training] [Text]. Ed. N. Khmel. – Almaty : Gylym, 1998. – P. 19.

3 «Kazakhstan» – 2050 Strategiiia [Strategy «Kazakhstan - 2050»] [Electronic resource]. – http://akorda.kz/ru/category/gos_programmi_razvitiya.

4 **Egorov, V. V., Skibitsky, E. G.** Organizats'ia I tehnologia nauchnogo issledovaniia [Organization and technology of scientific research] [Text]. Ed. V. Egorov, E. Skibitsky. – Novosibirsk, 2006. – P. 34.

5 **Salovey, P., Mayer, J. D.** Emotional intelligence [Emotional intelligence] [Text]. Ed. P. Salovey, J. Mayer. In *Imagination, Cognition, and Personality*. – 1990. – V. 9. – P. 189.

6 **Mayer, J. D.** Emotional Intelligence. New ability or eclectic traits? [Emotional Intelligence. New ability or eclectic traits?] [Text]. Ed. J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso. In *American Psychologist*. – 2008. – September. – P. 511.

7 **Goleman, D.** Emotional intelligence [Emotional intelligence] [Text]. Ed. D. Goleman. – New York : Bantam Books, 1995. – P. 28.

8 **Bar-On, R.** Emotional Intelligence Inventory (EQ-i) : Technical Manual. [Emotional Intelligence Inventory (EQ-i) : Technical Manual] [Text]. Ed. R. Bar-On – Toronto. – Canada : Multy-Health System, 1997. – P. 15.

9 **Lyusin, D. V., Ushakov, D. V.** Social'nyi intellekt : teoria, izmereniia, issledovaniia [Social intelligence : Theory, measurement, research] [Text]. Ed. D. V. Lyusin, D. V. Ushakov. – Moscow, 2004. – P. 33.

10 **Manoilova, M. A.** Razvitiie emocional'nogo intellekt budushih ychitiley [Development of the emotional intelligence of future teachers] [Text]. – Pskov, 2004. – P. 17.

11 **Andreeva, I. N.** Emocional'nii intellekt kak fenomen sovremennoi psihologii [Emotional intelligence as a phenomenon of modern psychology] [Text] – Novopolotsk, 2011. – 388 p.

12 **Mynbayeva, A. K.** Principipsihologo-pedagogicheskoi diagnostiki intellektual'nih sposobnostei ctydentov [Principles of psychological and pedagogical diagnostics of intellectual abilities of students] [Text]. Ed. A. Mynbaeva. In *Bulletin of KazNU. Series «Pedagogical Sciences»*. – 2012. – No. 3 (37). – p. 50.

13 **Sergienko, E. A., Vetrova, I. I., Test J. Mayer, P. Salovey, D. Caruso.** «Emocional'nii intellekt» (MSCEIT v. 2.0): Rukovodstvo [Caruso «Emotional Intelligence» (MSCEIT v. 2.0): Manual [Text]. Ed. E. Sergienko, I. Vetrova. – Moscow, 2010. – 176 p.

14 **Yshakov, D. B.** Social'nyi i emocional'nii intellekt : nadezhdi, somnenia, perspektivi [Social and emotional intelligence : hopes, doubts, prospects] [Text]. Ed. D. Ushakov. – M., 2009. – P. 22

15 **Beloborodov, A. M.** Sravnitel'nyi analiz rezyl'tatov diagnostiki samoocenki emocional'nogo intellekt [Comparative analysis of the results of self-assessment diagnostics and objective indicators of emotional intelligence] [Text]. Ed. A. Beloborodov. In *Scientific dialogue*. – 2014. – № 11 (35) : Psychology. Pedagogy. – P. 106.

16 **Bespalko, V. P.** Osnovi teorii pedagogicheskikh system [Fundamentals of the theory of pedagogical systems [Text]. Ed. V. Bespalko. – Voronezh, 1977. – P. 45.

17 **Rapacevich, E. S.** Pedagogica : Bol'shaia sovremennaiia enciklopedia [Pedagogy : Great modern encyclopedia] [Text]. Ed. E. Rapatsevich. – Minsk : Contemporary, 2005. – P. 585.

18 **Akhmetova, G. K., Pfeifer, N. E., Burdina, E. I.** Azbyka dlia nachinaiysh`ego issledovatel'ia [An ABC for a novice explorer] [Text]. Ed. G. Akhmetova, N. Pfeifer, E. Burdina. – Pavlodar, 2003. – P. 8.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

V. K. Omarova¹, D. P. Muchkin², G. I. Zhumazhanova³

Эмоциональный интеллект как феномен и ожидаемый результат образования в Республике Казахстан

¹Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар;

^{2,3}Павлодарский педагогический университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

V. K. Omarova¹, D. P. Muchkin², G. I. Zhumazhanova³

Emotional intelligence as a phenomenon and expected result of education in the Republic of Kazakhstan

¹Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

^{2,3}Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 29.12.20.

В статье аргументируется актуальность исследования такого феномена как эмоциональный интеллект, в аспекте динамики тенденций модернизации целей системы образования Республики Казахстан. Авторы, основываясь на результатах проведённого теоретического исследования, выявляют потенциальные проблемы, которые могут препятствовать достижению такого нового результата образования в Республике Казахстан как успешное развитие эмоционального интеллекта учащихся. К числу таких препятствий авторы статьи относят: отсутствие единого мнения

относительно содержания понятия этого в научной среде; наличие внушительного количества различного рода источников информации об эмоциональном интеллекте, которые распространяют паранаучные или даже лженаучные данные, а также преследуют сугубо коммерческую выгоду; необходимость выбора педагогом между «смешанной моделью» и «моделью способностей» для определения своей концептуальной позиции при поиске путей успешного развития эмоционального интеллекта у учащихся. В статье так же предпринимается попытка обозначить потенциально перспективные направления для успешного развития педагогами эмоционального интеллекта учащихся.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, развитие эмоционального интеллекта учащихся.

The article argues the relevance of the study of such a phenomenon as emotional intelligence, in terms of the dynamics of trends in the modernization of the goals of the education system of the Republic of Kazakhstan. The authors, based on the results of a theoretical study, identify potential problems that may impede the achievement of such a new educational result in the Republic of Kazakhstan as the successful development of students' emotional intelligence. Among the obstacles the authors of the article include: the lack of consensus on the content of the concept of this in the scientific community; the presence of an impressive amount of various sources of information about emotional intelligence that disseminate paranaural or even pseudoscientific data, as well as pursue purely commercial benefits; the need for a teacher to choose between a «mixed model» and a «model of abilities» to determine his conceptual position when searching for ways to successfully develop emotional intelligence in students. The article also attempts to identify potentially promising areas for the successful development by teachers of the emotional intelligence of students.

Keywords: emotional intelligence, development of students' emotional intelligence.

<https://doi.org/10.48081/GMCA2351>

А. С. Попандопуло

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

К ВОПРОСУ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТАСТРАТЕГИЙ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВУЗЕ

В статье обобщены требования к уровню подготовки современного выпускника вуза, а также проанализирована взаимосвязь таких понятий, как «познавательные стратегии», «метастратегии», «метапознание». Актуализируется использование личностно-ориентированного подхода в применении метастратегий в обучении, направленного на повышение учебной успешности студентов вуза. Автор считает, что при систематическом развитии и использовании метапознания и взаимосвязи с психолого-педагогическими дисциплинами помогут студентам выработать потребность в постоянном стимулировании развития метастратегий обучения. Что приводит к формированию активной творческой личности, которая будет нуждаться в постоянном поиске новых знаний, формировании новых умений и навыков, поможет сохранить профессионализм на высоком уровне, а также сделать конкурентоспособным и актуальным специалистом в своей области. Рассматривается апробация опросника по использованию метастратегий и познавательных стратегий в процессе обучения студентами вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин.

Ключевые слова: метапознание, познавательные стратегии, метастратегии.

Введение

Современные условия личностно-ориентированной парадигмы образования с ее ориентацией на самообразование и саморазвитие личности указывают на необходимость формирования у будущих специалистов потребностей, а главное, умений самостоятельно поддерживать и совершенствовать существующий уровень профессиональной подготовки

в процессе вузовского обучения. Реализация Государственная программа развития образования и науки РК на 2020–2025 годы ставит значимым вопросом о том, что: «Школы поэтапно переходят на обновленные программы с акцентом на навыки широко спектра: функционального и творческого применения знаний, критического мышления, проведения исследовательских работ, использования ИКТ, применение различных способов коммуникации, умения работать в группе и индивидуально, решения проблем и принятия решений», а также описаны основные требования при получении высшего и послевузовского образования: «студент должен демонстрировать пять результатов обучения: знание и понимание изучаемой области; применение на профессиональном уровне, формулирование аргументов и решение проблем; осуществление сбора и интерпретация информации; сообщение информации, идеи, решения; навыки для самостоятельного продолжения обучения» [1] Для того, чтобы подготовить обучающегося для жизни в таких условиях, уже недостаточно академических знаний, функциональных навыков, личностных компетенций и отношений. Необходимы абсолютно новые качества – метапознания, метакогнитивное знание» [2, 3].

Цель: теоретические предпосылки и практическая значимость развития метапознания студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин.

Объект исследования: образовательный процесс в вузе.

Предмет исследования: процесс развития метапознания.

Гипотеза исследования – если развитие метапознания студентов вуза будет осуществляться в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин, то это повысит возможность развития метапознания студентов в условиях образовательного процесса в вузе, так как педагогические условия развития искомого (знания качества навыка) основаны на совокупности необходимых теоретических и практических знаний, умений и навыков, направленных на развитие метапознания в целом.

Задачи:

– описать развитие метапознания студентов вуза в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин;

– апробация авторского опросника «Метастратегии в обучении», который позволил бы оценить развитие метастратегий обучения у обучающихся в вузе.

Методы и результаты исследования

Значительные исследования по проблеме структуры и динамики процессов, обеспечивающих самоуправление познанием, ведутся в метакогнитивной психологии зарубежных авторов (таблица 1):

Таблица 1 – История исследований в области метапознания

авторы	направление исследования в области метапознания
J. H. Flavell, A. Brown, R. Kluwe, M. A. Холодной, О. А. Конопкина	Концептуальные основы теории и практики метапознания
J.H. Flavell, J.R. Anderson, S. Taylor, R.E. Mayer, D. J. Hacker	исследования познавательных процессов в рамках метакогнитивного направления
J.H. Flavell, R. Kluwe, A. Brown, H.M. Wellman	научные исследования познавательных процессов и всей личности
J.T. Jost, A.W. Kruglanski, T.O. Nelson	прикладные исследования в сфере когнитивного обучения
K. Vogeley, K.E. Weed, A.P. Лурия	научные работы в области нейропсихологии метакогнитивизма
A.B. Карпов, М. Кашапов, М. Холодная, A. Brown, R. Bjork, J. Dunlosky, A. Koriat, J. Metcalfe, J. Flavell, G. Schraw	метакогнитивный подход в психологических и педагогических науках
Дж. Хэтти, L. Bol, P. Grimes, H. Everson, D. Hacker, M. Keener, L. Stankov, Z. Tobias, B. Wagener	метакогнитивная активность обучающихся с различными аспектами академической успешности,
M. Boekaerts, F. Winne и E. Hadwin, P. Pintrich, Z. Tobias и H. Everson, D. Hacker	психологический и педагогический моделинг метакогнитивной активности в решении задач обучения
A. Koriat, J. Metcalfe, L. Reder, B. Schwartz	представления об эвристических механизмах построения суждений метакогнитивного мониторинга
A.B. Брушлинский, Дж. Гилфорд. С.Л. Рубинштейна, О.К. Тихомирова, Т.В. Кудрявцев, И. Я. Лернер, М.Н. Скаткина	развитие критического мышления как компонента метапознания
Б.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, К.А. Абульханова-Славская	исследования роли метакогнитивных функций в профессиональной деятельности; общепсихологические исследования по изучению структурно-функциональных закономерностей метапознавательных процессов и способностей
И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин	системный подход к исследованиям в области метакогнитивизма.

В последние годы проблема метапознания разрабатывается и в исследованиях казахстанских ученых направление метапознание представлено в компонентах критического мышления Г. Бекахметова и А. Коржумбаевой [4], М. О. Кабышевой, А. И. Ниязбаевой [5], Т. А. Акимова [6].

Среди российских авторов можно отметить работы: исследования роли метакогнитивных функций в профессиональной деятельности; общепсихологические исследования по изучению структурно-

функциональных закономерностей метапознавательных процессов и способностей (Б. Г. Ананьев, А. Г. Асмолов, К. А. Абульханова-Славская); системный подход к исследованиям в области метакогнитивизма (И. В. Блауберг, В. Н. Садовский, Э. Г. Юдин), а также М. А. Холодной (2002, 2004) [7,8], А. В. Карпова (2005) [9], И. М. Скитяевой (2005) [9], В. Д. Шадрикова (2007) [10], М. М. Кашапова (2012) [11], Ю. В. Пошехонова (2012) [12], Е. Ю. Савина (2014) [13], А. Е. Фомина (2015) [14].

Система высшего образования требует нового подхода к улучшению и расширению знаний обучающихся. Одной из главных задач, стоящих перед образованием, является привитие студентам метакогнитивных компетенций, стратегий, навыков и метакогнитивных способностей в рамках обучения в вузе, заметно отображаясь в академической успешности и в профессиональной деятельности, развивая метапознание студентов.

Исследования показывают, что использование метастратегий в образовательном процессе помогает понимать смысл изучаемого, что дает возможность рассматривать метакогнитивные навыки как основу успешного обучения. Метастратегии влияют на успех и эффективность процесса обучения, так как для студента важно осознавать свои сильные и слабые стороны [14].

Следовательно, существует необходимость выявления способов обучения, с помощью которых студенты смогут усовершенствовать свои метапознавательные умения. Проблема исследования определяется необходимостью изучения метапознавательной осознанности, включенности в учебный процесс как будущей профессиональной деятельности, а также компонентов рассматривающихся как факторы успешности развития метапознания, такие метастратегии как: обучающие стратегии для развития навыков саморегуляции, стратегии проведения тестов и экзаменов, стратегии выполнения заданий.

Поскольку профессиональное образование и развитие метапознания в учебной деятельности вуза продолжается, только сформированность компонентов в учебной деятельности студентов расширяется и углубляется. Для того чтобы выявить содержание компонентов в рамках развития метапознания в учебной деятельности студентов вуза. Нами был разработан авторский опросник «Метастратегии в обучении», который позволил бы оценить развитие метастратегий обучения у обучающихся в вузе. Сформированность и использование метастратегий обучения будут являться индикаторами степени овладения учебной деятельностью, принятие учебной задачи, планирование, самоконтроль и самооценка [15].

Опросник состоит из 54 утверждений, которые подразумевают логику использования учебных стратегий на одном из двух уровней: познавательном и метакогнитивном. Вопросы опросника отображали суждение, которое давало описание учебной стратегии при выполнении задания. Оценка использования учебных метастратегий производилась по пяти бальной шкале.

Исследование по апробации было проведено на базе НАО «Торайғыров университет». Выборка исследования апробации составила 134 студента 1-го курса, обучающихся специальностей «Образование», гуманитарных и естественных направлений, при изучении психолого-педагогических дисциплин.

Чтобы выделить шкалы опросника мы использовали кластерный анализ. На основе полученных результатов была выделена модель из 6 кластеров, соответствующих определенным видам метастратегиям обучения (таблица 2).

Таблица 2 – Описание и содержание кластеров

кластер	содержание
1	содержит утверждения, направленные на запоминание, основные понятия, анализ содержания, соответствие метастратегии повторения
2	в основе лежит детализация материала, который изучается, насколько происходит смысловое понимание текста.
3	основным является классификация материала, его структурируемость, разработанность понятий.
4	определяет стадию планирования, постановки целей
5	Происходит объединение утверждений направленных на саморефлексию деятельности, умение рассуждать, использовать внутренний план действий.
6	Вопросы – утверждения о регуляции деятельности обучения, темп, концентрируемость, внимательность.

Содержательность данных кластеров показало разделение на 2 группы метастратегий обучения: познавательные и метакогнитивные.

Сравнительный анализ учебных метастратегий, используемых студентами специальностей «Образование» по гуманитарным и естественнонаучным образовательным программам на основе U – критерий Манна – Уитни были выявлены отличительные особенности в рамках применения учебных метакогнитивных стратегий (рисунок 1):



Рисунок 1– Метастратегии в обучении

В таблице 3 представлены средние баллы по этим переменным для каждого направления обучения и уровень статистической значимости.

Таблица 3 – Сравнительный анализ метастратегий в обучении студентов гуманитарных и естественнонаучных направленностей

Метастратегии при изучении материала	Профессиональная направленность	Средний балл	Статистическая значимость
Обучающие стратегии для развития навыков саморегуляции	Естественное направление	20,58	0,002
	Гуманитарное направление	24,89	
Стратегия организованности материала обучения	Естественное направление	25,54	0,017
	Гуманитарное направление	23,64	
Стратегии выполнения заданий	Естественное направление	22,36	0,005
	Гуманитарное направление	19,80	

По результатам изображенным в таблице 3, обучающиеся гуманитарных направлений предпочтительны в использовании «обучающих стратегий для развития навыков саморегуляции». Данные свидетельствуют о большей склонности студентов – гуманитарных направлений контроль логического движения к цели, пройденное рефлексирова закреплять, а также трудности, возникающие в процессе овладения учебным материалом.

Студенты естественных направлений опираются на использование «метастратегий организованности учебного материала» и «метастратегии выполнения заданий».

Содержание учебного материала психолого-педагогических дисциплин и типы учебных задач влияют на развитие и степень выраженности учебных метастратегий.

Как подкрепляющий этот вывод факт можно добавить полученные данные по используемым когнитивным и метакогнитивным метастратегиям

обучения у обучающихся на начало изучения курса и само завершение предмета (таблица 4).

Таблица 4 – Анализ сравнения метастратегий обучения студентов начала и конца изучения предметного курса

Метастратегии обучения	время изучения	Средний балл	Статистическая значимость
Стратегия «развития»	Начало курса обучения	21,84	0,006
	Конец курса обучения	23,44	
Стратегия «наблюдения»	Начало курса обучения	24,79	0,000
	Конец курса обучения	22,46	

Из таблицы 4 можно отметить, что независимо от профессиональной направленности образовательных программ, в целом обучающиеся чаще используют метакогнитивную стратегию обучения – стратегию «наблюдения», а в конце изучаемого курса дисциплины – познавательную стратегию обучения «стратегию развития».

Выводы

Эффективное использование метакогнитивных стратегий является одним из основных различий между более и менее способными обучающимися, и студенты должны обучаться таким стратегиям посредством прямого обучения, моделирования и практики.

Таким образом, метакогнитивные навыки и представления об обучении имеют последствия для обучения и успеваемости студентов вуза в процессе изучения, в данном случае психолого-педагогических дисциплин. Обучение метапознанию, посредством введения новых навыков и убеждений, предоставление студентам практики их применения значительно улучшает обучение студентов.

Список использованных источников

1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы утвержденная Постановлением Правительства республики Казахстан № 988 от 27 декабря 2019 года <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

2 Об особенностях организации образовательного процесса в общеобразовательных школах Республики Казахстан в 2017–2018 учебном году : Инструктивно-методическое письмо. – Астана : Национальная академия образования им. И. Алтынсарина, 2017. – 395 с.

3 Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства // Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана. – г. Астана, 14 декабря 2012 года

4 **Бекахметов, Г., Коржумбаева, А.** Основы критического мышления / Г. Бекахметов, А. Коржумбаева. – Астана : Фолиант. – 2014. – С. 14–15.

5 **Кабышева, М. О., Ниязбаева, А. И.** Критическое мышление: современные определения и проблемы требований к выпускникам разных уровней в казахстане // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. – № 2 (82). – 2020.

6 **Акимова, Т. А.** Педагогические аспекты «вопросительной среды» / Т. А. Акимова // Kazakhstan Science Journal. – 2019 – № 2 (3). – Т. 2 – С. 32–41.

7 **Холодная, М. А.** Психология интеллекта : Парадоксы исследования, – СПб. : Питер, 2002. – 272 с.

8 **Холодная, М. А.** Когнитивные стили. О природе человеческого ума. – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.

9 **Карпов, А. В., Скитяева, И. М.** Психология метакогнитивных процессов личности. – М. : ИП РАН, 2005. – 352 с.

10 **Шадриков, В. Д.** Ментальное развитие человека. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 284 с.

11 **Кашапов, М. М.** Когнитивное и метакогнитивное понимание структурно-динамических характеристик профессионального мышления // Творческая деятельность профессионала в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов : Монография / Под науч. ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Ю. В. Пошехоновой. – Ярославль : ЯрГУ, 2012. – С. 35–121.

12 **Пошехонова, Ю. В.** Метакогнитивные процессы и творческий подход к решению педагогических проблемных ситуаций // Творческая деятельность профессионала в контексте когнитивного и метакогнитивного подходов : Монография / Под науч. ред. проф. М. М. Кашапова, доц. Ю. В. Пошехоновой. – Ярославль : ЯрГУ, 2012. – С. 122–154.

13 **Савин, Е. Ю., Фомин, А. Е.** Метакогнитивный мониторинг в решении учебных задач: соотношение обобщенных и предметно-специфичных навыков // Шестая международная конференция по когнитивной науке : Тезисы докладов. Калининград, 23–27 июня 2014. г. – Калининград, 2014. – С. 533–534.

14 **Фомин, А. Е.** Метакогнитивный мониторинг решения учебных задач : механизмы и искажения. – Калуга : КГУ им. К. Э. Циолковского, 2015. – 232 с.

15 **Дворникова, Т. А.** Учебные стратегии как средство организации самостоятельной работы студентов / Т. А. Дворникова, С. Н. Костромина

// Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2007. – Выпуск 4. – Серия 6. – С. 278–284.

References

1 Gosudarstvennaya programma razvitiya obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan na 2020 – 2025 gody utverzhdannaya Postanovleniem Pravitel'stva respubliky Kazahstan № 988 ot 27 dekabrya 2019 goda [State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 988 dated December 27, 2019] [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

2 Ob osobennostyah organizatsii obrazovatel'nogo processa v obshcheobrazovatel'nykh shkolakh Respubliki Kazahstan v 2017–2018 uchebnom godu: Instruktivno-metodicheskoe pis'mo [About the features of the organization of the educational process in secondary schools of the Republic of Kazakhstan in the 2017–2018 academic year : Instructional and methodological letter]. – Astana : National Academy of education named After I. Altynsarin, 2017. – 395 p.

3 Strategiya «Kazahstan-2050»: novyj politicheskij kurs sostoyavshegosya gosudarstva // Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan – Lidera Nacii N. A. Nazarbaeva narodu Kazahstana, g. Astana, 14 dekabrya 2012 goda. [Strategy «Kazahstan–2050»: a new political course of the established state. In The Message Of The President Of The Republic Of Kazahstan – Leader Of Nation N. Nazarbayev to the People of Kazahstan]. – Astana, December 14, 2012.

4 **Bekahmetov, G., Korzhumbaeva, A.** Osnovy kriticheskogo myshleniya. [Fundamentals of critical thinking]. Eds. Bakhmetev G., A. Korzhubaev. – Astana : Folio, 2014. – P. 14–15.

5 **Kabyшева, М. О., Niyazbaeva, А. I.** Kriticheskoe myshlenie: sovremennye opredeleniya i problemy trebovanij k vypusknikam raznykh urovnej v Kazahstane [Critical thinking: modern definitions and problems of requirements for graduates of different levels in Kazahstan]. In Kazak ulttyk kyzdar pedagogikalyk universitetinin Khabarshysy. – No 2 (82). – 2020.

6 **Akimova, T. A.** Pedagogicheskie aspekty «voprositel'noj sredy». [Pedagogical aspects of the «question environment»]. Ed. T. A. Akimova. In Kazahstan Science Journal. – 2019 – № 2 (3). – Vol. 2. – P. 32–41.

7 **Holodnaya, M. A.** Psihologiya intellekta : Paradoksy issledovaniya [Psychology of intelligence : Paradoxes of research]. – St. Petersburg : Peter, 2002. – 272 p.

8 **Holodnaya, M. A.** Kognitivnye stili. O prirode chelovecheskogo uma. [Cognitive styles. On the nature of the human mind]. – St. Petersburg : Piter, 2004. – 384 p.

9 **Karpov, A. V., Skityaeva, I. M.** Psihologiya metakognitivnykh processov lichnosti [Psychology of metacognitive processes of personality]. – Moscow : IP RAS, 2005. – 352 p.

10 **Shadrikov, V. D.** Mental'noe razvitee cheloveka [Mental development of a person]. – Moscow : Aspect Press, 2007. – 284 p.

11 **Kashapov, M. M.** Kognitivnoe i metakognitivnoe ponimanie strukturno-dinamicheskikh harakteristik professional'nogo myshleniya [Cognitive and metacognitive understanding of structural and dynamic characteristics of professional thinking // Creative activity of a professional in the context of cognitive and metacognitive approaches : Monograph]. Edited by Professor M. M. Kashapov, Assoc. V. Poshehonov. – Yaroslavl : Yaroslavl State University, 2012. – P. 35–121.

12 **Poshekhonova, Yu. V.** Metakognitivnye processy i tvorcheskij podhod k resheniyu pedagogicheskikh problemnykh situatsij [Metacognitive processes and a creative approach to remaking pedagogical problem situations. In Creative activity of a professional in the context of cognitive and metacognitive approaches : Monograph] Edited by Professor M. M. Kashapov, Assoc. V. Poshehonov. – Yaroslavl : YarSU, 2012. – P. 122–154.

13 **Savin, E. Yu.6 Fomin, A. E.** Metakognitivnyj monitoring v reshenii uchebnykh zadach: sootnoshenie obobshchennykh i predmetno-spezifichnykh navykov [Metacognitive monitoring in solving educational problems : the ratio of generalized and subject-specific skills]. In Sixth international conference on cognitive science : Thesis of reports. – Kaliningrad, June 23–27, 2014. – Kaliningrad, 2014. – P. 533–534.

14 **Fomin, A. E.** Metakognitivnyj monitoring resheniya uchebnykh zadach : mekhanizmy i iskazheniya [Metacognitive monitoring of educational tasks : mechanisms and distortions]. – Kaluga State University named. K. E. Tsiolkovsky, 2015. – 232 p.

15 **Dvornikova, T. A.** Uchebnye strategii kak sredstvo organizatsii samostoyatel'noj raboty studentov [Educational strategies as a means of organizing independent work of students]. Ed. T. A. Dvornikova, S. N. Kostromina. In Bulletin of the Saint Petersburg University. – 2007. – Issue 4. – Series 6. – P. 278–284.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. C. Попандопуло

Метастратегияны қолдану мәселесіне ЖОО-да оқу процесінде

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. S. Popandopulo

On the use of metastrategies in the process of studying at the university

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Мақалада университеттің қазіргі түлегінің дайындық деңгейіне қойылатын талаптар жинақталған, сонымен қатар «танымдық стратегия», «метастратегия», «метатаным» сияқты ұғымдардың өзара байланысы талданған. Автор ЖОО студенттерінің оқу жетістіктерін арттыруға бағытталған оқытуда метастратегияны қолдануда әсеке тұлғаға бағытталған тәсілді пайдалануды өзектендіреді. Автор метапсозаның жүйелі дамуы мен қолданылуымен әсеке психологиялық-педагогикалық пәндермен өзара байланысты студенттерге метастратегияны дамытуды үнемі ынталандыру қажеттілігін дамытуға көмектеседі деп санайды. Бұл жаңа білімді үнемі іздеуді, жаңа дағдылар мен қабілеттерді қалыптастыруды қажет ететін белсенді шығармашылық тұлғаны қалыптастыруға әкеледі, кәсібилікті жоғары деңгейде сақтауға, сондай-ақ өз саласындағы бәсекеге қабілетті әсеке өзекті маман болуға көмектеседі. ЖОО студенттерінің психологиялық-педагогикалық пәндерді оқу процесінде метастратегиялар мен танымдық стратегияларды қолдану бойынша сауалнаманың апробациясы қарастырылуда.

Кілтті сөздер: метакогнитация, танымдық стратегия, метастратегия.

The article summarizes the requirements for the level of training of a modern university graduate, as well as analyzes the relationship between such concepts as «cognitive strategy», «metastategia», «metatrauma». The authors update the use of an individual-oriented approach to the use of metastategia in teaching aimed at improving the academic achievements of university students. The author believes that it helps students develop the

need for constant stimulation of the development of metastategia, which is associated with the systematic development and use of metapsosis and the interaction of psychological and pedagogical disciplines. This leads to the formation of an active creative personality that requires constant search for new knowledge, the formation of new skills and abilities, helps to maintain professionalism at a high level, as well as become a competitive and relevant specialist in their field. Approbation of the questionnaire on the use of metastases and cognitive strategies in the process of studying psychological and pedagogical disciplines by university students is considered.

Keywords: metacognition, cognitive strategy, metastategia.

<https://doi.org/10.48081/HKOS1842>

E. S. Pshembayeva, N. E. Pfeifer

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

LIFELONG LEARNING AS A PRIORITY AREA AND A CONDITION FOR SUCCESSFUL PERSONAL CAREER DEVELOPMENT

The article is devoted to the study of the organization of lifelong learning process as a condition for the individual's successful career development. The importance of the accession of the Republic of Kazakhstan to the European educational space is determined. Continuity of the education process, today, is one of the basic principles in the educational policy of Kazakhstan. The article presents the characteristics of such concepts as «formal education», «non-formal education», «informal education», according to the special terminology of UNESCO (formal education is a process of acquiring knowledge that takes place in a well-organized and hierarchically ordered context, culminating in the issuance of a state sample; non-formal education, in turn, is characterized by the acquisition of knowledge outside the specialized educational space; informal education is an individual human activity aimed at the cognitive process and does not always have a specific result). The article proves the need to merge formal, non-formal and informal education, which, in turn, makes it possible to prepare a person for life in a rapidly changing environment and ensure full-fledged career development of the individual, preserving his individuality, and satisfying his career and life needs.

Keywords: lifelong learning, formal education, non-formal education, informal education, career, individual's career development.

Introduction

In the modern changing world, lifelong education is becoming a necessary component of human socialization, creating conditions for the formation of new and constant development of existing competencies, which ensure its relevance at different stages of life. In the concept of the model of Kazakhstani education, the idea of lifelong learning is the leading one. According to this concept, lifelong education should not be

perceived as an additional opportunity to gain knowledge to fill the gaps in basic and previous special training, but as a basis for career growth and constant maintenance of professional skills and abilities at the proper level.

The aim of the study is the theoretical substantiation of lifelong education as a condition for the success of a person's career development.

The object of the research is the system of lifelong education.

The subject of the research is the career development of an individual.

Research methods: theoretical analysis of scientific literature on the research problem, analysis of legislative and regulatory documents in the field of implementation of lifelong education, analysis and generalization of pedagogical experience.

One of the priority tasks of the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025 is to ensure the continuity of education and vocational training in accordance with the needs of the economy and regions. According to the program «The content of education at each level of education is based on different goals and expected results, not united by a common methodological framework», in connection with which a single concept of lifelong learning is needed, which determines the model (image) of a citizen of Kazakhstan with the necessary set of knowledge and skills and competencies [1].

According to the Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education in Leuven / Louvain-la-Neuve «Lifelong learning is based on the principle of social responsibility. Availability, quality of provided services, transparency and information must be ensured. Lifelong learning involves gaining qualifications, expanding knowledge and understanding, acquiring new skills and competencies, or enriching personal growth. Such training assumes that qualification requirements can be obtained through flexible learning paths, including part-time training, as well as focus-based work» [2].

In March 2010, Kazakhstan officially joined the Bologna Declaration and became the 47th member of the European Higher Education Area and the first Central Asian state to be recognized as a full member of the European educational space. Today, Kazakhstan, as a full member of the European Higher Education Area, is actively introducing the parameters of the Bologna Process into the higher education system. Thus, in the system of higher education in Kazakhstan, a three-level model of training personnel for bachelor's, master's and PhD programs was introduced. Continuity of the education process, ensuring the continuity of its levels is one of the main principles of the educational policy of Kazakhstan. It is possible, after the successful completion of the program of the first cycle, to gain access to the program of the second cycle, and upon completion of the second – to the program of the third cycle [3].

The main principles of the lifelong learning system, formulated by the UNESCO International Commission on Education and expressing the essence of this process, are

«Learn to know»; «Learn to implement»; «Learn to live together»; «Learn to live». In this regard, the conclusion is obvious that it is necessary to change the concept of educational policy that has existed until now, which leads to the development of adult education, which includes new educational programs, new approaches to organizing the educational process, new forms of teaching classes and other relevant changes [4].

Along with this, there is a recognition of various types of education, including those that did not exist before. UNESCO introduces special terminology that reflects the different degrees of organization of educational services: formal, non-formal and informal education (Figure 1).

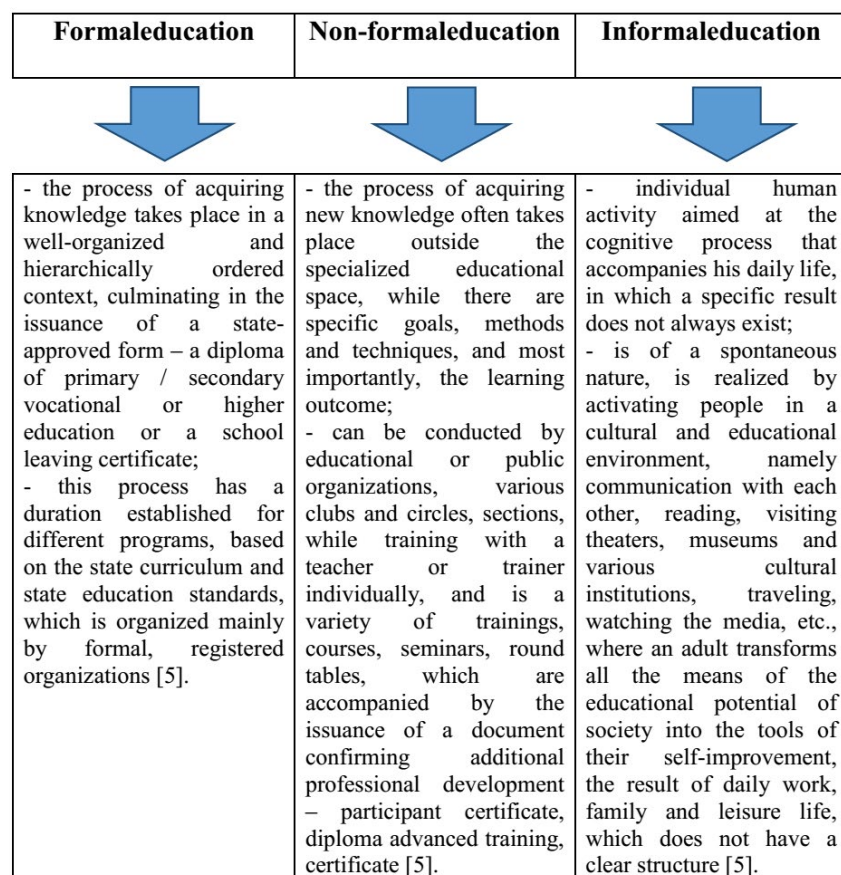


Figure 1 – Types of lifelong learning

Personal career development occurs in the process of lifelong education and self-improvement throughout life. According to Ye. I. Burdina, lifelong learning should be considered as a fundamental principle of building a new model of education, where the system-forming factor is integrity, due to which the order of activity of various educational structures is determined: basic and parallel; basic and additional; state and public; formal and informal [6].

In Kazakhstan, along with formal education, non-formal education is rapidly developing. This is evidenced by the variety of educational programs, voluntary participation in them, as well as the use of personality-oriented methods in teaching.

In the framework of personal career development, informal education is also an important factor. Career is defined as one of the indicators of a person's individual professional life, as promotion, growth, striving to achieve the desired position in society, fame, high quality of life with the active use of their skills and abilities, but the main thing in a career is the external activity of the subject, external determination his life, setting the means to achieve the result [7].

Informal education has a positive effect on the career development of an individual, as it is focused on self-realization, focusing on the student's personal growth and further management of one's own educational space; taking into account personal interests, desires, needs, opportunities; interpersonal interaction that saturates the socio-cultural environment; it is flexible, mobile, generally accessible, does not depend on gender, age, it is able to satisfy personal and professional interests based on one's own or someone else's experience, which is a source of learning; it is distinguished from other types of continuing education by a high degree of self-regulation (self-control, introspection, self-education, etc.).

Regarding the Kazakhstani education system, non-formal and informal education, for all their prevalence, do not yet have due official recognition. Since 2016, the republic launched the project «Development of labor skills and stimulation of jobs», within which it is expected to introduce a system of independent assessment and certification of qualifications, ensuring public confidence in their results will be ensured by the leading role of industry associations of employers in the management of independent certification centers [8].

Conclusion

The combination of three types of education (formal, non-formal and informal) in the system of lifelong education allows for a mobile reorientation of the education system to prepare a person for life in rapidly changing conditions and encourage him to search for new approaches, to its qualitative change. It is the systematization of the three types of education that creates the integrity of the system, which has a continuous character. This makes the modern education system a mechanism for the development of the personality as a subject of

the educational process, preserving his individuality, as well as satisfying his professional and life needs.

Thus, when shaping the policy in the field of lifelong education, it is necessary to pay attention not only to its economic necessity, caused by the characteristics of the changing labor market, but also to its socio-cultural significance. Education is becoming a key factor in not only professional but also personal success. Just as education now plays a major role in building a person's career, so in the future it will be decisive for his inclusion in society.

References

1 State program for the development of education and science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2025 [Electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000988>

2 Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education in Leuven / Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 [Electronic resource]. – https://enic-kazakhstan.kz/ru/bologna_process/documents

3 Achievements of Kazakhstan for 10 years of participation in the Bologna Process – MES RK [Electronic resource]. – <https://bilimdinews.kz/?p=123568>

4 Key points of the Report of the International Commission on Education for the 21st Century [Electronic resource]. – <https://ifap.ru/library/book201.pdf>

5 **Gavrilova, I. V.** Formal, informal and informal models of education. Ed. I. V. Gavrilova, L. A. Zaprudnova [Text]. In Young scientist. – 2016. – No. 10 (114). – P. 1197–1200.

6 **Burdina, Ye. I.** The creative potential of a teacher in the system of lifelong pedagogical education [Text] : Monograph. – Pavlodar : S. Toraighyrov PSU Publishing house, 2006. – 45 p.

7 European Credit Point System for Vocational Education and Training. – Technical Specifications, Report of the working group dated June, 28, 2005. – P. 1.4–2.3.

8 **Beisenova, Z.** International experience in the recognition of non-formal and informal learning [Electronic resource]. – <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/344694>

9 **Wilensky, H. L.** Careers, Lifestyles, and Social Integration [Text]. In International Social Science Journal, 1961. – 12 (6). – P. 553–538.

10 **Super, D. E.** A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development [Text]. In Journal of Vocational Behavior, 1980. – 16 (3). – P. 282–298.

Material received on 29.12.20.

Э. С. Пшембаева, Н. Э. Пфейфер

Үздіксіз білім беру тұлғаның мансаптық дамуының басым бағыты мен шарты ретінде

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Э. С. Пшембаева, Н. Э. Пфейфер

Непрерывное образование как приоритетное направление и условие успешности карьерного развития личности

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Мақала тұлғаның табысты мансаптық дамуының шарты ретінде үздіксіз білім беру процесін ұйымдастыруды зерттеуге арналған. Қазақстан Республикасының еуропалық білім беру кеңістігіне қосылуының маңыздылығы айқындалды. Бүгінгі таңда білім беру процесінің үздіксіздігі Қазақстанның білім беру саясатының негізгі қағидаттарының бірі болып табылады. Мақалада ЮНЕСКО-ның арнайы терминологиясына сәйкес «ресми білім беру», «бейресми білім беру», «ақпараттық білім беру» сияқты ұғымдардың сипаттамасы берілген (ресми білім – бұл жақсы ұйымдастырылған және иерархиялық реттелген контексте отетін, мемлекеттік үлгідегі бланк берумен аяқталатын білім алу процесі; бейресми білім, өз кезегінде, мамандандырылған білім беру кеңістігінен тыс білім алумен сипатталады; ақпараттық білім – бұл адамның танымдық процеске бағытталған жеке іс-әрекеті және әрқашан нақты нәтижеге ие бола бермейді). Мақалада ресми, бейресми және ақпараттық білім беруді біріктіру қажеттілігі дәлелденді, бұл өз кезегінде адамды тез өзгеретін жағдайда өмірге дайындауға және жеке басын сақтай отырып, сонымен қатар оның мансаптық және өмірлік қажеттіліктерін қанағаттандыра отырып, тұлғаның толыққанды мансаптық дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: білім берудің үздіксіздігі, ресми білім беру, бейресми білім беру, ақпараттық білім беру, мансап, жеке тұлғаның мансаптық дамуы.

Статья посвящена исследованию организации процесса непрерывного образования как условия успешного карьерного развития личности. Определена важность присоединения Республики Казахстан к европейскому образовательному пространству. Непрерывность процесса образования, на сегодняшний день, является одним из основных принципов в образовательной политике Казахстана. В статье представлена характеристика таких понятий, как «формальное образование», «неформальное образование», «информальное образование», согласно специальной терминологии ЮНЕСКО (формальное образование представляет собой процесс получения знаний, который проходит в хорошо организованном и иерархически упорядоченном контексте, завершающийся выдачей бланка государственного образца; неформальное образование, в свою очередь, характеризуется получением знаний вне специализированного образовательного пространства; информальное образование представляет собой индивидуальную деятельность человека, направленную на познавательный процесс и не всегда имеет конкретный результат). В статье доказана необходимость слияния формального, неформального и информального образования, что, в свою очередь, позволяет подготовить человека к жизни в стремительно меняющихся условиях и обеспечить полноценное карьерное развитие личности, сохраняя его индивидуальность, а также удовлетворяя его карьерные и жизненные потребности.

Ключевые слова: непрерывность образования, формальное образование, неформальное образование, информальное образование, карьера, карьерное развитие личности.

FTAMP 14.33.09

<https://doi.org/10.48081/HKND6939>**Ж. Ш. Сағимбаева, Ж. А. Омарбаева, Е. А. Әбдрахманов**

Қ. Жұбанов университеті,
Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫ

CLIL (Пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту) – пәндер шет тілдерінде оқытылатын оқыту әдістемелерін сипаттайтын термин. Тығыз пәнаралық байланыстарға негізделген шет тілдерін оқытуға кіріктірілген көзқарас тілдік емес жоғары оқу орындарында кәсіби оқыту мен білім беруді дамытудың қазіргі заманғы үрдістері мен жолдары тұрғысынан өзекті болып табылады. Бірінші жоспарға келесі ережелер шығады: оқытудың кәсіби бағыты, шет тілді коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру кезінде белсенді әдістерді қолдану, халықаралық талаптар мен стандарттарға бағдарлану, Ақпараттық технологиялар мен техникалық құралдарды пайдалану, қосымша білім беру қызметтерін ұсыну, дербестікті, өздігінен білім алу және оқыту дағдыларын дамыту. Сонымен бірге, CLIL оқыту тілді үйретудің дәстүрлі сабағымен ұқса стығы аз, онда оны одан әрі мақсатта пайдалану үшін оқытады және тілді жақсы білу мақсаты болып табылады. Пән және тілге ықпалдату оқытқан жағдайда тілді үйрену өз басының қамы болып табылмайды. Тіл оқушыға қызық және қол жетімді тақырыптардың көмегімен үдете оқытылады. Оқытудың қауіпсіз ортасы құрылады, ол ізгіниеттік қарым-қатынас пен бірлесіп оқытуды қолдайды. Шет тілі пән білімін берудің құралы болып қызмет етеді; бағалауға ықпалдандырылған курста шет тілі білімін білумен қатар пән білімін білуі жатады, ол пән мұғалімдері мен шет тіл мұғалімдерінің белсенді өзара қатынасын түспалдайды.

Кілтті сөздер: CLIL, пән мен тілді кіріктіре оқыту, көптілділік, ұтқырлық, оқыту құралы ретіндегі ағылшын тілі, таным.

Кіріспе

Қазіргі таңда жаңа заманауи талапқа сәйкес білім беру жүйесі үштілдікке бет бұра бастады. Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн

тәртібінде тұрған өзекті мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Қазақстан Республикасында 2016–2019 жж. арналған білім беру мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі – білім беру жүйесін және технологияларын дамыту бағдарламаларын әзірлеу мен енгізуді талап ететін орта білім берудің мазмұнын жаңарту болып саналады.

Олардың ішінде ең көп таралған түрі CLIL тілдік интеграцияланған оқыту технологиясы (Content and Language Integrated Learning) болып табылады. Бұл ұғымды алғаш рет Дэвид Марш 1994 жылы ойлап тапқан. CLIL әдісі бізге үлкен өзгеріс әкелді, өйткені барлық оқу орындары (университет, колледж, мектеп) кіріктірілген білім беру әдістін қолдана бастады. Бүгінгі таңда еліміздің мектептерінде үш тілді оқытудың маңызы арта түсумен қатар, оның бағыттары да кеңейіп отыр. Жалпы үш тілді оқытудағы басты міндет - оқушының тілдік қарым-қатынас жасай алу қабілетін, тілді үйрену білу біліктілігін жетілдіру. Аталған мүмкіндіктерді игеру мақсатында бүгінгі білім ордалары үштілділікті енгізудің, оны тиімді жүргізудің тың жолдарынан іздей отырып, жұмыстануда.

Зерттеудің нысаны

Елбасының тапсырмасымен 2020 жылға қарай ЖОО-лардағы барлық техникалық және медициналық мамандықтар ағылшын тілінде оқытуға көшуде. Сонымен қатар, қазіргі таңда мектептерде білім беру технологиясы ретінде кейбір пәндерді ағылшын тілінде оқыту қолға алынып отыр. Соның бірі қазіргі таңда физика пәнін ағылшын тілінде өткізу болып табылады.

Зерттеудің пәні

Физика пәнін ағылшын тілінде оқыту білімгерлердің сөздік қорын кеңейте отырып, жаңалық ашуға, әртүрлі бақылаулар, тәжірибелер жүргізуге құлшындырады. Қарапайым көрсетулер білімгерді өз бетімен ізденуге, танымдық және шығармашылық икемділіктерін дамытуға бағыттайды. Сабақ барысында қосымша берілетін физика-техникалық терминдер сөздігі оқушының сөз қорын қалыптастыруда өз көмегін тигізеді. Физика сабағында ғылыми терминдер мен шамаларды ағылшын тілінде қолдану өте қолайлы, әрі сабақ қызықты өтеді, үш тілде білімдерін кеңейтеді. Тақырып бойынша оқушыларда негізгі ұғымдар мен түсініктері қалыптасады, физикалық шамаларды тек қазақ тілінде емес, сонымен қатар ағылшын тілінде де меңгереді. Ағылшын тілінде терминдерді жаттап оқыған әлдеқайда жеңілдірек болып келеді. CLIL әдісін қолдану арқылы оқушыға сабақ барысында тілдік дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік берсе, мұғалімге білімгерлерге үштілділік бойынша қолдауға мүмкіндік береді.

CLIL технологиясы бойынша оқытудың мақсаттары:

1) оқытылатын пән арқылы шет ел тілін зерделеу;

2) пәнді шет ел тілі арқылы зерделеу.

Осылайша, оқушыларды ана тілінде және оқып үйренетін тілде оқыту бір тұтасты құрайды. Ағылшын тілі арқылы жаратылыстану, биология, химия, информатика, география, физика және тағы бірқатар басқа пәндер оқытыла алады. Осы пәндерді ағылшын тілінде оқыту үшін таңдап алынуы толық негізделген.

CLIL әдісі арқылы оқытудың ерекшелігі, мұнда түрлі оқыту жағдайларда сабақ және оқу мақсаттарының берілген кезеңіне тиісті тілді пайдаланып, сабақты өткізу екі тілде (отандық және шетелдік) жүзеге асырылады. CLIL технологиясы – пән мазмұны мен тілді бірлесе оқыту технологиясы.

CLIL әдістемелік тәсілдің негізгі принциптері төрт негізгі аспектілермен анықталады:

- Content (мазмұны) – бұл ақпараттық құзыреттілігін қалыптастыратын пәндік аймақтағы білім, іскерлік, дағды, яғни, өздігінен іздеу, талдау, таңдау, өңдеу және қажетті ақпаратты жіберу қабілеті мен іскерлігі;
 - Communication (байланыс) – сабақта шетел тіліне үйренуге емес, шетел тілі білімін қосымша қолдануды ұсынатын тілде оқыту, осылайша, оқушылар шетел тілін оқу кезінде қолданады, сондай-ақ, оны қалай пайдалану керектігін үйренеді. Бұл аспект коммуникативті құзырлықтарды қалыптастырады, себебі тыңдай білу, сұрақтар қоя білу және оларға нақты жауаптар құрастыру, қарастырылатын мәселелерді мұқият тыңдау және белсенді талқылау, серіктесінің пікірін түсіну және оларға сыни баға беру жеке тілдік қатынас қабілетін дамытады;
 - Cognition (таным) танымдық және ойлау дағдыларын дамытуды жүзеге асырады және бір немесе бірнеше оқу салаларында оқушылардың жақсы даярлығын қамтамасыз ететін білім беру құзыретін қалыптастыруға ықпал етеді;
 - Culture (мәдениет) – мәдениет тілін меңгеруді қамтамасыз ететін, әлемді тану жолдарымен, өзін мәдениет бөлшегі ретінде ұсынумен, балама мәдениетті ұғыну және қабылдаумен жалпы мәдени құзыреттілігін дамыту аспектісі болып табылады.
- Оқытудың тиімді әдісі – тәсілдерін таңдау арқылы табысқа жетуге, әрі сабақтың тиімділігін барынша арттыруға болады. Оқушыларға сабақ жүргізу барысында физика пәні бойынша ағылшын тіліндегі элементтерін енгізе отырып, білім беруде мынадай қағидаларды есепке алдым:
- өмірмен байланыстыра отырып сабақ бере білу;
 - оқушылардың материалдарды ұзақ уақыт есте сақтау қабілетін арттыру үшін сабақты тірек белгілері мен тірек конспекттері бойынша беру;
 - тест – сұрақтары мен тексеру;

- есептің шығаруда қолданылатын формулаларды ағылшын тілінде түсіндіруді үйрету;

- оқушы сабақ кезінде қажетті мәліметті, заңдылық ережені, фактіні алуға және есіне сақтауға міндетті;

- өз бетімен жұмыс істеуін, шығармашылық мүмкіншіліктерін, ойлау қабілетін арттырып отыру.

CLIL физика сабағында, мүмкіндігінше, барлық тілдік машықтардың кіріктірілуі керек. Сонымен қатар, педагог сабақ жоспарын, материалдың бір бөлігін аудио мәтін түрінде ұсынуға болатындай етіп жоспарлай алады, ал оқытудың іздеу әдістерін қолдана отырып, диалог пен әңгіме арқылы материалды түсінуге болады. Тыңдалымды жазбамен біріктіруге болады (кестелер толтыру, сызбалар құру, қателерді дұрыстау). Оқу материалын таңдау кезінде жас ерекшеліктеріне және білім алушылардың тілдік дайындығы деңгейіне сәйкес келетін әртүрлі стильдегі түпнұсқа мәтіндерді таңдау қажет. Сондай-ақ, аудио және видео материалдарды пайдалануға болады. Мәтіндер кішкене бөліктерге бөлініп, суреттермен, диаграммалармен, карталармен және т.б. ілінген болса жақсы қабылданады. Физика бойынша электронды оқулықтарды ағылшын тілінде қолдануға болады.

Бұл бізге не үшін қажет? – деген сұрақты барлығы қояды. Ағылшын тілін бөлек, ал физиканы бір бөлек оқуға болмаспа екен?! Бірақ, міне, осындай біріктірілген сабақтар пайда болды. Жас жеткіншектерге физиканы түсіну бір бөлек, ал ағылшын тілін үйрену бір бөлек қиындық туғызады. Әрине, олар шет тілін меңгерудің болашақта көп пайдасын тигізетінін біледі, бірақ тіл үйрену үшін жеткілікті түрде ынталандырылмайды. Бұл барлық адамдарға шет тілін меңгеруге деген мотивация береді.

Бірақ CLIL технологиялары қолданылатын сабақта тіл енді мақсат емес, басқа пәнді оқу құралы, яғни білім алушылар ағылшын тілінің көмегімен физика туралы жаңа қызықты ақпараттар ала алады. Тілді үйрену бірден мағыналы болады, өйткені ол нақты мәселелерді осы жерде және қазір шешуде қолданылады.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Педагогтар CLIL әдіснамасы бойынша сабақтарда электронды оқулықтар сияқты түпнұсқа материалдарды пайдалана алады. Немесе Интернетсіз үйде, әсіресе ауылдық мектептерде, педагогтар электронды оқулықты пайдаланып, физика сабағындағы материалды өз бетінше оқып, бейнені немесе презентацияны көріп, тест тапсырмаларын шешу кезінде білім деңгейлерін тексере алады.

Тілді енгізу барысында мен бірінші терминологиядан бастаймын. Әдетте, сабақтың басында тақтаға сөздіктерге жазып, сабақ барысында қолданатын

терминдермен танысамыз. Келесі сабақта бұл терминдер қайталаынады. Бірақ апта ішінде көп сөздермен таныстыруды ұсынбаймын, өйткені білім алушылар шатасып кетеді, дұрыс айтылуын ұмытып қалады және т.б. Нәтижесінде сөздер есінде қалмайды.

Тақырыптарды ең қызықты және нәтижелі өткізу үшін, менің көкжиегімді кеңейту үшін мен сабақтың тақырыбына байланысты бейне материалдарды таңдаймын. Сонымен бірге бейне материалда айтылатын тақырып мәтінін қағаз үлгісінде студенттерге таратамын. Бірақ бұл мәтінде кілттік сөздердің орны бос болады. Студенттер бейне материалды тыңдай отырып, бос орынды толтыруы керек. Бейне материалды екі немесе үш мәрте қоямын. Яғни, екіжақты жұмыс жасауы тиіс. Бұл арқылы ағылшын тілінде оқылым, жазылым және тыңдалым тұрақты дамиды. Енді бір сабақтарда бірінші мәтінді студенттерге таратамын. Студенттер бос орынды толтыру үшін мәтіннің мағынасын түсу машығы қалыптасады. Сонан соң бейне материалды тыңдатып, өз-өздерін тексеруге мүмкіндік беремін. Ал тағы бір сабақтарда бейне материалды көрсетіп алғаннан соң, ауызша талқылауға кірісеміз. Енді тарау соңын бекіту үшін білім алушыларды 2 немесе 4 топқа бөлемін (білім алушы санына байланысты). Алдын-ала сол тараудың термин сөздерін кішкентай карточкаларға жазып дайындап аламын. Топтар бір-біріне қарама-қарсы тұрғызылады. Бірінші топтың бірінші студенті карточканы алып, маңдайына қояды (қарсы топтың мүшесі көре алатындай етіп, бірақ өзі көрмеуі керек). Қарсы топ мүшесі сол терминді жұмбақ ретінде жасырып сұрақ қояды. Ал бірінші топтың білім алушысы оны табуы керек. Осылайша кезек екінші топқа келеді. Дәл солай термин сөздер таусылғанша жалғасады.

Қорытынды

Білім беру салаларында тесттер өте жиі кездеседі, өйткені педагог бір сабақта көптеген оқушылармен сұхбаттасып, олардың пікірлерін біле алады және т.с.с. Тесттер, адам жасаған көптеген заттар сияқты, уақытты үнемдей алады, мәселенің тез шешімін табады және білім алушының тақырып бойынша білімдерін тез және дәл бағалайды. Тест материалдарында терминологияны ағылшын тіліне енгізуді ұсынамын. Сонымен қатар, бастапқы деңгейдегі студенттерге тақырыпты ағылшын тілінде оқуға көмектесетін оңай сұрақтарды қолданған жөн.

Қорыта айтқанда, үш тілді меңгеру оқушылардың ой-өрістерін кеңейтеді, халықаралық достыққа, өркениетті мәдениетке ден қойып, ғылым саласындағы әлемдік жаңалықтарды алғашқылардың бірі болып білуіне негіз болады. Өз білімімізді кеңейту шарасында біздің елімізде білім беру орталықтарында ағылшын тілін кіріктіріп оқыту қолға алынып отыр. Ағылшын тілі заманымызда өте маңызды рөл алып отыр. Бүгінгі таңда үш тілді оқыту –

жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашатын, әлемдік ғылым құпияларына үніліп, өз қабілетін танытуына мүмкіндік еретін қажеттілік. Үш тілде оқыту – заман талабы десек, оны жүзеге асыру – ұстаздардың міндеті. Сондықтан да заманауи ұстаздарға тоқтаусыз ізденіс қажет.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Нұрақбаева, Л. Т., Шегенова, З. К.** Назарбаев Зияткерлік мектептерінде пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдісін қолдану. – Астана, 2013.
- 2 Негізгі орта білім беру деңгейінің 7–9 сыныптарына арналған «Физика» пәнінен үлгілік оқу бағдарламасы.
- 3 Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
- 4 Дорожная карта развития трехязычного образования на 2015-2020 годы. Утвержден совместным приказом и.о. Министра образования и науки Республики Казахстан от 5 ноября 2015 года No 622, [Текст] // Министра культуры и спорта Республики Казахстан от 9 ноября 2015 года No 344 и Министра по инвестициям и развитию Республики Казахстан от 13 ноября 2015 года No 1066.
- 5 **Marsh, D.** CLIL/EMILE : [Текст] // The European dimension: Actions, trends and foresight potential. European Commission. Retrieved 2nd March 2014. – 2002.
- 6 Методы и приемы CLIL. Алметов Н.Ш., 2016. [Текст] [Электронды ресурс]. – <https://infourok.ru>
- 7 Предметно-языковое интегрированное обучение. [Электронды ресурс]. – <http://edu-resource.net>.
- 8 **Миненкова, Н. В.** К вопросу о взаимодействии обучения чтению с обучением аудированию, говорению, письму на русском языке [Текст] // Современные проблемы гуманитарных и общественных наук. – 2017. – № 3 (16). – С. 62–65.
- 9 **Михельсон Т. Н., Успенская, Н. В.** Сборник упражнений по основным разделам грамматики английского языка. [Текст]. – Издательство «Наука», Ленинград – М., 1965.
- 10 **Салье, Т. Е., Валиева, Ю. М., Воскресенская, И. Н.** English for Students of Communications. Английский язык для направления «Реклама и связи с общественностью». [Текст]. – М., 2011.
- 11 **Шейна, Е. С.** Технологии активного обучения: экстенсивное чтение при обучении английскому языку в вузе. [Текст]. В сборнике : Педагогические

и социологические аспекты образования Материалы Международной научно-практической конференции. – 2018. – С. 159–160.

References

- 1 **Nurakaeva, L. T., Shegenova, Z. K.** Nazarbaev Ziyatkerlik mektepterinde pән men tildi kiriktirip oqytu әdisin koldanu [Application of the method of integrated subject and language teaching in Nazarbayev Intellectual Schools]. – Astana, 2013.
- 2 Negizgi orta bilim беру deңgejiniң 7-9-synpytaryna арналған «Fizika» pәninen үlgilik oқu бағдарламасы [Standard curriculum on the subject «Physics» for grades 7–9 of basic secondary education.]
- 3 Қазақстан Respublikasynyn 2015 zhylға dejingi bilim berudi damytu tyzhyrymdamasy [The concept of education development in the Republic of Kazakhstan until 2015]
- 4 Dorozhnaya karta razvitiya trekh”yazychnogo obrazovaniya na 2015-2020 gody. Utverzhden sovmeystnym prikazom i.o. Ministra obrazovaniya i nauki Respubliki Kazahstan ot 5 noyabrya 2015 goda No 622 [Roadmap for the development of trilingual education in 2015-2020. Approved by a joint order i.o. Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan from November 5, 2015 No 622.] [Text]. In Minister of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan from November 9, 2015 No. 344 and Minister of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan from November 13, 2015 No. 1066.
- 5 **Marsh, D.** CLIL/EMILE : [Text]. In The European dimension : Actions, trends and foresight potential. European Commission. Retrieved 2nd March 2014. – 2002.
- 6 Methods and techniques of CLIL. Almetov N.Sh., 2016 [Text] [Electronic resource]. – <https://infourok.ru>
- 7 Subject-language integrated training. [Electronic resource]. – <http://edu-resource.net>.
- 8 **Minenkova, N. V.** K voprosu shch vzaimodejstvii obucheniya chteniyu s obucheniem audirovaniyu, govoreniyu, pis'mu na russkom yazyke. [To the question of mutual training of reading with training of listening, speaking, writing in Russian] [Text]. In Modern problems of humanitarian and social sciences. – 2017. – № 3 (16). – С. 62–65.
- 9 **Mihel'son, T. N., Uspenskaya, N. V.** Sbornik uprazhnenij po osnovnym razdelam grammatiki anglijskogo yazyka [Text] [Collection of exercises on the basic sections of grammar of the English language]. – Nauka Publishing House, Leningrad – Moscow, 1965.

10 **Sal'e, T. E., Valieva, Yu. M., Voskresenskaya, I. N.** English for Students of Communications. Anglijskij yazyk dlya napravleniya «Reklama i svyazi s obshchestvennost'yu». [English for Students of Communications. English language for the direction «Advertising and communication with the public»]. [Text]. – Moscow, 2011.

11 **Sheina, E. S.** [Текст] // Tekhnologii aktivnogo obucheniya : ekstensivnoe chtenie pri obuchenii anglijskomu yazyku v vuze [Technologies of active learning : extensive reading of English language in higher education]. [Text]. In the collection : Pedagogical and sociological aspects of education Materials of the International scientific-practical conference. – 2018. – P. 159–160.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Ж. Ш. Сағимбаева, Ж. А. Отарбаева, Е. А. Абдрахманов

Технология CLIL

К. Жубанов университет,
Республика Казахстан, г. Актобе.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Zh. Sh. Sagimbaeva, A. Zh. Otarbayeva, E. A. Abdrakhmanov

CLIL technology

К. Zhubanov University,
Republic of Kazakhstan, Aktobe.

Material received on 29.12.20.

CLIL (предметно-языковое интегрированное обучение) – термин, характеризующий методики обучения, при которых предметы преподаются на иностранных языках. Интегрированный подход к обучению иностранным языкам, основанный на тесных междисциплинарных связях, является актуальным с точки зрения современных тенденций и путей развития профессионального обучения и образования в неязыковых вузах. В первый план выходят следующие положения: профессиональная направленность обучения, использование активных методов при формировании иноязычной коммуникативной компетенции, ориентация на международные требования и стандарты, использование информационных технологий и технических средств, предоставление дополнительных образовательных услуг, развитие самостоятельности, навыков самообразования и обучения. В то же время, обучение CLIL мало похоже на традиционное обучение

языку, где его преподают для дальнейшего использования и является целью хорошего знания языка. Предметная и языковая интеграция изучение языка не является заботой о себе в случае преподавания. Язык изучается с помощью интересных и доступных ученику тем. Создается безопасная среда обучения, которая поддерживает доброжелательное общение и совместное обучение. Иностранный язык служит средством передачи предметных знаний; в интегрированном курсе оценивания наряду со знанием иностранного языка предполагается знание предмета, что предполагает активное взаимодействие учителей-предметников и учителей иностранного языка

Ключевые слова: CLIL, интегрированное обучение предмету и языку, полиязычие, мобильность, английский язык как средство обучения, познание.

CLIL (subject-language integrated learning) is a term that describes teaching methods in which subjects are taught in foreign languages. An integrated approach to teaching foreign languages, based on close interdisciplinary connections, is relevant from the point of view of current trends and ways of developing professional training and education in non-linguistic universities. The following provisions come to the fore: professional orientation of training, the use of active methods in the formation of foreign language communicative competence, orientation to international requirements and standards, the use of information technologies and technical means, the provision of additional educational services, the development of independence, self-education and training skills. At the same time, CLIL training is not very similar to traditional language training, where IT is taught for further use and is the goal of a good knowledge of the language. Subject and language integration learning a language is not a concern for yourself in the case of teaching. The language is taught using interesting and accessible topics. A safe learning environment is created that supports friendly communication and collaborative learning. A foreign language serves as a means of transmitting subject knowledge; in the integrated assessment course, along with knowledge of a foreign language, knowledge of the subject is assumed, which implies active interaction between subject teachers and foreign language teachers

Keywords: CLIL, integrated subject and language learning, multilingualism, mobility, English as a means of learning, cognition.

FTAMP 14.25.09

<https://doi.org/10.48081/BKGV7670>**Қ. Н. Сарыбекова, М. Т. Абжапарова**

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік ениверситеті,
Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША МАТЕМАТИКА САБАҚТАРЫН ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ҚАҒИДАЛАРЫ

Бұл мақалада бастауыш мектептің математика пәнінің сабақтарын жаңартылған білім мазмұны бойынша тиімді ұйымдастырудың қағидалары көрсетілген.

Жаңа бағдарлама мазмұнына сәйкес ұйымдастырылатын оқыту процесі және ондағы мұғалімнің алатын роліне тоқтай келе, мұғалімдердің сабақтарды дұрыс ұйымдастыруына қойылатын талаптар мен негізгі қағидалар ашылған.

Бастауыш мектептегі математика пәнінің жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктері анықталынған. Жаңа бағдарлама мазмұнының аясында мұғалімнің сабақтарға дайындалу және оны жоспарлау технологиясының кейбір мүмкіндіктеріне тоқталған.

Жаңартылған білім берудің ерекшелігі - оқушының үйлесімді қолайлы білім беру алаңы құра отырып, сыни тұрғыдан ойлау, зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, эксперимент жасау, ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану, коммуникативті байланысқа түсу, жеке, жұптық, топтық жұмыс жасай білу екені анықталынған.

Математика сабақтарының материалдарының мазмұны, қолданылатын әдістері алдыға қойылған міндеттерді анықтай отырып білім мазмұны жағынан дұрыс ұйымдастырылған сабақтың мазмұнын алуан түрлі болатыны көрсетілді. Математка сабағын тиімді ұйымдастырудың әдіс-тәсілдеріне қойылатын талаптар ескертілді. Сондықтан, осы талаптар негізінде жаңартылған бағдарлама аясындағы математика сабағын тиімді ұйымдастырудың жалпы қағидаларын тұжырымдау қажеттілігі сөз болды.

Зерттеу жұмыстарын педагогикалық практика кезінде студенттер мен магистранттар жүргізіп, нәтижелерін сандық-сапалық жағынан талдау жасап қорытынды жасауға мүмкіндік берген.

Кілтті сөздер: бастауыш мектеп, жаңартылған бағдарлама, математика, заманауи әдіс-тәсілдер, қағидалар, педагогтың мәртебесі, шырышық қағидаты, функционалды сауаттылық.

Кіріспе

Еліміздің келешегі өркендеп өркеніетті елдер қатарына қосылуы бүгінгі ұрпақ тәрбиесінен көрінеді. Бүгінгі білім беру жүйесіндегі мәселе – әлеуметтік-педагогикалық, ұйымдастыру тұрғысынан, білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді, жаңа әдіс-тәсілдерін қарастыру мен оларды жүзеге асыра алатын ұстаздарды дайындау екені белгілі.

Бүгінгі бастауыш мектеп жағдайындағы білім берудің ұлттық нобайына көшу оқыту мен тәрбиелеудің соңғы әдіс-тәсілдерін, интербелсенді педагогикалық әдістерді меңгерген, психологиялық-педагогикалық диагностиканы қабылдай алатын, педагогикалық қызметте қалыптасқан бұрынғы оқыту жүйесінен арылуға қабілетті және заманауи тәжірибелік іс-әрекет үстінде өзінің әдіс-тәсілдерін қолдана алатын, икемді, шығармашыл педагог-зерттеуші, жаңашыл ұстаз болуын қажет етеді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы, 25 сәуірдегі №327 қаулысымен қабылданған «Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандарты» негізінде оқыту процесін ұйымдастыру жаңартылған әдіс-тәсілдерді енгізуді міндеттейді [1].

2016–2017 оқу жылынан бастап еліміздегі барлық мектептердің оқушылары жаңа жүйе бойынша білім алуда. Сарапшылардың айтуынша, жаңартылған білім мазмұны - әлемдік тәжірибенің озық үлгісі. Жалпы Мемлекетіміздің білім беру жүйесіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы - уақыт талабына сай болашақтың сұранысын толығымен қанағаттандыратын тын бағдарлама. Кәсіби деңгейде жаңартылған жүйеге қадам басып, білім жүйесіне ендірілген өзгерістердің ерекшеліктерін зерттей бастаған кезеңде жаңартылған білім бағдарламасының мүмкіндіктерін түсініп, меңгеріп алу жеңіл жұмыс емес [2].

Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңартылған көзқарас пайда болды. Соған сай мұғалімдердің мақсаты оқытудың әдіс-тәсілдерін әрдайым жаңашалап отыру және ақпараттық-коммуникациялық технологияны меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті түр.

Осылардың негізінде елімізде білім беруді дамытудың осы кезге дейін болмаған жаңашыл жобалар жасалды. Негізінен, аталмыш мәселе үш басымдылықты іске асыруға негізделген:

- білім берудің жаңа сапасы;
- педагогтың жаңа мәртебесі;
- білім берудің жаңа әдістері.

Бұл бағыттардың қай-қайсысының болмасын қоғамдық-әлеуметтік мән-мағынасы, болашақтық құндылығы едәуір зор.

Зерттеудің нысаны: бастауыш мектептің математика пәні.

Зерттеудің пәні: жаңартылған білім беру жүйесіндегі бастауыш сынып математикасын тиімді өтуді ұйымдастыру.

Мақсаты: Білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериялы бағалау жүйесін енгізу мен оқытудың әдіс-тәсілдерін, алуан оқыту құралдарын пайдаланудың тиімділігін арттыру мәселесін математика пәніне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттарын анықтап зерттей отырып, жаңа нысандағы сабақтарды ұйымдастыра білу болып отыр.

Міндеттері:

- Математика сабақтарының материалдарының мазмұны, қолданылатын әдістері алдыға қойылған міндеттерді анықтап беру;
- Теориялық тұрғыда толық қамтылған, яғни қарастырылатын мазмұнды жалпылауға керекті материалмен таныстыру;
- Теориялық және практикалық материалдардың мазмұнын алуан түрлі етіп жасауды ұсыну;
- Математика пәнінің материалын басқа пәндердің материалдарымен толық ұштастырып отыруды ұсыну.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі:

Бастауыш мектептегі білім беру процесі Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі нормативтік-құқықтық базаға сәйкес іске асырылады.

Бастауыш мектептегі математика пәнінің жаңартылған оқу бағдарламаларының мазмұны несімен ерекшеленеді:

- оқытудың жаңартылған бағдарламасы «шиыршық қағидаты» принципіне жасалынған, атап айтқанда, тақырыптар барлық сыныптар бойынша білім, білік, дағды бірте-бірте жетіліп, күрделене отыруы;
- оқыту, білім беру мен тәрбиелеу бірлігінің қағидатын жүзеге асыруды толық қамтамасыз етеді;
- үштілділік мәселесін жүзеге асыру көзделген;
- пәндерден алынған білім нәтижелері түрінде оқытудың жаңа мақсат-міндеттерінің жүйесі көрсетілген;

– математика пәнінен алынатын білім, білік, дағдылардың үлкен ауқымын қалыптастыруға негізделген: функционалдық сауаттылықтарын және шығармашылық қолданыстарын, сыни тұрғыдан ойлау, зерттеу мен жобалау жұмыстарын жүргізу, АКТ тиімді қолдану, қарым-қатынастың заманауи әдіс-тәсілдерін меңгеру, жеке және топтық жұмыс жүргізе білу, кездесетін мәселелерді шеше алу және шешімді дұрыс қабылдау;

- ортақ мақсаттағы тақырыптардың болуы;
- ерекше құндылықтар негізінде кен ауқымды дағдылармен бірлікте жеке тұлғалық қасиетті дамыту: «Қазақстандық ұлтжандылық және азаматтық жауапкершілік», «құрмет», «ынтымақтастық», «еңбек пен шығармашылықты қатар алып жүру», «ашықтық», «өмір бойына ізденіп, білім алу» [3].

Жаңартылған білім берудің ерекшелігі – оқушының үйлесімді қолайлы білім беру алаңы құра отырып, сыни тұрғыдан ойлау, зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, эксперимент жасау, ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану, коммуникативті байланысқа түсу, жеке, жұптық, топтық жұмыс жасай білу. Функционалды сауаттылықты, шығармашылық қабілетті қолдануды және оны тиімді жүзеге асыра білу үшін тиімді әдіс-тәсілдерді түсіну. Математикадан жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі - оның шиыршық қағидатымен берілуі. Математика сабақтарының оқу мақсаттарын, тапсырмаларды, ықшам сабақтарды үйлесімді байланыстыру болып табылады [4].

Жоғарыда келтірілген талаптар математика сабақтарын жаңартылған бағдарлама талаптарына сай дұрыс ұйымдастырудың негізгі шарттары болып табылады. Алайда, олар жаңартылған бағдарлама аясындағы математика сабағын қалай ұйымдастыру керек? деген сұраққа толық жауап бере алмайды. Сондықтан, осы талаптар негізінде жаңартылған бағдарлама аясындағы математика сабағын тиімді ұйымдастырудың жалпы қағидаларын тұжырымдау қажет.

Сабақтағы әдіс-тәсілдер жағынан алғанда математика сабағына қойылатын талаптар мынадай:

- а) бір сабақ үстінде әртүрлі әдістерді қолдану сол сабақтың ерекшеліктерін ескере отырып жасалынған болуы керек;
- ә) оқыту әдістерінің үйлесімді кезектесіп отырылуы ескерілуі қажет;
- б) оқыту әдістері оқушылардың оқу барысындағы белсенді іс-әрекетін ұйымдастыруға талпыныс жасайтындай болуы тиіс;
- в) сабақ барысында қандай әдіс-тәсіл қолданылса да мұғалімнің сөйлеу мәнері, тілі жеңіл, нақтылы түрде болуы тиіс [5].

Бірінші қағида: сабақта қолайлы психологиялық ахуал орнату. Мұғалім кез келген сабақты оның өзі мен оқушыларының бірлескен іс-әрекетінің жиынтығы деп қабылдауы қажет. Сабақ нәтижелі болу үшін өзара ынтымақтастыққа негізделген мұғалім мен оқушылар арасындағы жақсы қарым-қатынас орнатылуы тиіс. Ынтымақтастықтың негізгі көрсеткіштері мыналар:

- 1) Баланың ішкі дүниесін сезіну.
- 2) Әр оқушының жеке-дара, жас және психологиялық ерекшеліктерін білу.
- 3) Әр балаға үлкен кісі ретінде қарап, соған сай қарым- қатынас жасауға тырысу.
- 4) Баланың жеке басының кемшіліктерін емес, табыстары мен жетістіктерін көрсетіп отыру.
- 5) Әр оқушының математикалық дайындығының деңгейін біліп, соған тиісті қарым-қатынас жасап отыру.
- 6) Сабақтың нәтижелі болуы тек қана мұғалімге байланысты емес, тікелей оқушының орындайтын іс-әрекетіне де тәуелді екенін сездіру, т.с.с.

Екінші қағида: оқушылардың математика пәніне көңіл қойып, ынталы болуын қамтамасыз ету. Ол үшін мұғалім педагогикалық әдеп пен әзіл-қалжыңды шебер үйлестіру, кейбір қызықты жағдаяттарды айта отырып, оқушыларды жігерлендіру арқылы математика пәніне деген қызығушылықты үнемі оятып отыруы керек.

Үшінші қағида: педагогтық әдепті қатаң сақтау және оқушылардың алдында өзін дұрыс ұстау. Ұстаздың бойында ілтипаттылық, байқағыштық және әділдік, оқушыларға сенім арту, төзімділік және сабыр сақтау сияқты қасиеттер көп болуы керек. Мұғалім өзінің сөзіне есеп беріп, сөйлеу мәнері логикалы және стиль жағынан дұрыс болып отыруына баса назар аударуы тиіс.

Төртінші қағида: сабақтың мақсаты мен міндеттерін дәл анықтап алу. Оқушы сабақта қандай мақсат көзделіп отырғандығын айқын білуі тиіс. Сабақ барысында оқушылардың өзара бағалау мәселесі және бір-біріне жағдаятар туғызу арқылы сабақты қызықты өту мәселесін қарастыру. Бұл оқушының сабаққа, оқу материалына деген саналы көзқарасын қалыптастыруға игі әсерін тигізеді.

Бесінші қағида: ұстаз математикалық материалдың мазмұнын терең біліп, оқу материалының мазмұнын толық талдап, оның көлемін сабаққа қойылып отырған мақсат пен оқушылардың танымдық мүмкіншіліктеріне сәйкестендіріп, ұсынылатын есептердің оқушылардың интеллектуалдық қиналуын туғызатындай, бірақ оның қиындығы оқушылар өздігінен іздену арқылы шеше алатындай дәрежеде болуына назар аударып отырылуы.

Алтыншы қағида: сыныпта шығарылатын есепке байланысты атқарылатын жұмысты толығымен өзі орындаудан немесе оны үздік оқушыға тапсырып, оқушыларға дайын нәрсені көшіріп алуға мүмкіндік беруден сақтануы керек. Керісінше, оқушылар алдында жиі проблемалық ситуациялар туғызып, оны оқушылардың өз беттерімен шешуіне қолайлы жағдайлар туғызуы қажет.

Жетінші қағида: әрбір оқушының сабаққа белсене қатысып отыруын қадағалап отыру тиіс. Есепті тез шығаратын оқушыларға назарды көп аудара бермей, үлгермейтін, дайындық деңгейі нашар және сабаққа деген ынтасы төмен оқушылар да мұғалімнің назарында болуы керек. Ол үшін ұстаз белсенді қарқында жұмыс істеуге, сондай-ақ оқушылардың ырғақтылығын көтеретіндей әдіс-тәсілдерді ұтымды пайдалануға ұмтылуы керек.

Сегізінші қағида: оқытудың қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларын ұтымды пайдалана алуы қажет. АКТ сабақ барысындағы жұмыс өнімділігін арттырады, уақытты тиімді қолдануға себеп болады, сабақ барысын жетілдіреді.

Тоғызыншы қағида: оқушылардың математикалық дайындығын үнемі бақылап отыруы, сондай-ақ математикалық білімдерін жүйелі түрде тексеріп, бағалап отыруы керек. Мұнда оқушылардың пән бойынша оқу үлгерімдерін тиянақты есепке алып, кейбір оқушыларда кездескен қиындықтарды жоюдың жолдарын үнемі іздестіріп отыруы қажет.

Оныншы қағида: оқушылардың танымдық, логикалық және шығармашылық, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға үнемі көңіл аударып отырылуы тиіс.

Он бірінші қағида: математика сабақтарында мұғалім 6-10 жастағы балалардың ерекшеліктерін, олардың көбіне нақты түрде ойлап, дерексіз ойлауға әлі де төселе қоймағандығын, математикалық білім қорының жеткіліксіздігін ескеріп отыруы қажет.

Он екінші қағида: Оқушылардың өзін-өзі тексерулері, мұғалім тексеруі, ағымдағы және аралық тексеру, т.б. арқылы білім олқылықтарын, материалды игеру деңгейі анықталады. Қосымша жұмыстар жүргізіліп, әр оқушы өз қабілетінше білім алуы қажет.

Он үшінші қағида: оқушы өзбетінше немесе мұғалімнің көмегімен белгілі бір нәтижеге жетуі тиіс. Оқушы мұғалімнен нені есте сақтау, нені жазу, нені қайдан табу, қалай тиімді әрекет ету, нені білу керектігі жөнінде жазылған жазбаша түрде тапсырмалар алады. Оқушыға оқулық, қосымша әдебиеттер, кесте, сызба нұсқалар, суреттер, технологиялық жабдықтар, ауызша құралдар пайдалануға болады.

Он төртінші қағида: мұғалімнің сабақты түрлендіруі оқушылардың жазып отыруымен дұрыс ұштастырылуы керек. Бұл орайда мұғалім сынып тақтасын тиімді пайдалана білуі керек, өзі тақтаға дұрыс жазып, балалардан да соны талап етуі тиіс. Тақтадағы жазуларды дұрыс көрінетіндей етіп жазуы керек. Ондағы жазу ірі, анық болуымен қатар, ұқыпты жазылған болуы керек. Әсіресе, тақтада цифрлар мен математикалық таңбалардың дұрыс жазылуына ерекше кеңіл бөліп отырған жөн.

Он бесінші қағида: үйге тапсырма бергенде оқушыларға шамадан тыс күш түсірмеу жағдайын ескеру керек. Математикадан үйге тапсырма бергенде, үй тапсырманы орындау жөнінде қысқаша нұсқау беріп, үй тапсырмасын электрондық күнделіктен алуларын қадағалау керек.

Он алтыншы қағида: математика сабағы міндетті түрде қоңырау соғылғанға дейін қорытындылануы керек. Мұнда мұғалім сабақ алдына қойылған мақсаттың орындалуы жөнінде әңгіме қозғап, оқушылар білімін қалыптастырушы бағамен бағалауы, сабаққа белсенді қатысқан оқушыларды мадақтауы, сондай-ақ сабаққа ынта қоймаған оқушыларды атап көрсетуі керек [6].

Бұл қағидалар бастауыш сыныптың мұғалімі математика сабағына дайындалғанда және оны жоспарлағанда жан-жақты ескерілуі тиіс. Қорыта айтқанда, жоғарыда атап көрсетілген қағидалар математика сабағын тиімді жоспарлау мен оны сапалы өткізудің шарты болып табылады.

Мұғалімдердің сабаққа жаңартылған бағдарлама ерекшеліктеріне сай біз көрсеткен қағидаларға сүйену нәтижесін анықтау үшін жүргізілген эксперимент жұмыстарына М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, «Бастауыш мектепте оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасында оқитын 40 білімгерлер қатысты.

Біздің зерттеуіміз бойынша бастауыш мектеп мұғалімдерінің жаңартылған бағдарлама бойынша сабаққа дайындалулары бірізділікпен жүргізілетіндіктері байқалды.

Бастауыш мектеп мұғалімінің осындай репродуктивті қызметін айқындау үшін төмендегідей сұрақтар берілді:

- 1) Сабаққа дайындалуды неден бастаған дұрыс деп ойлайсыз, неге?
- 2) Жаңа әдістемені тандауда қандай қиыншылықтар кездеседі?
- 3) Сабаққа өзірленгенде оқытудың жаңа әдістемесін тандауда нені басшылыққа аласыз?
- 4) Оқытудың жаңа әдістерін тандауда өз мүмкіншіліктеріңіз-ге қандай өзіндік баға бересіз?

Алынған сауалнама нәтижесінде мұғалімдер негізінен сабаққа дайындалуда тек сабақ жоспарын құрастырумен тоқталады, соның ішінде

көпшілігі (54 %). Мұғалімдердің 38 % оқытудың әдістерін алдын-ала ойластырады. Тек 8 % мұғалім ғана түпкілікті сабаққа дайындалатындықтары белгілі болды.

«Оқытудың жаңа бағдарламасы қандай қиыншылықтар кездеседі?» деген сұраққа жауапты сараптау барысында мұғалімдердің көпшілігі оқыту технологиясымен жетік таныс еместерін көрсетті. Негізгі қиыншылықтар ретінде даралап, саралап оқытуды ұйымдастырудағы, дамыта оқыту технологиясын қолданудағы қиыншылықтарды көрсетті. Дамыта оқыту технологиясындағы сабақтың құрылымы дәстүрлі қалыптасқан сабақ құрылымына қарағанда көптеген ерекшеліктері салыстырмалы түрде көрсетіліп, ондағы сабақтың құрылымы негізінен үш үлкен кезеңге бөлінетіндігі теориялық түрде негізделді. Аталған кезеңдерді былайша көрсетуге болады:

1-кезең. Бағдарлау – мотивациялық (10 минут)

2- кезең. Операциялық – орындаушылық (20 минут)

3-кезең. Рефлексиялық – бағалау (5 минут)

Үйге тапсырма беру (5 минут)

Сауалнаманың «Оқытудың жаңа әдістемесін тандауда нені басшылыққа аласыз?» деген сұраққа, мұғалімдердің көпшілігі «Тек қана оқу материалының мазмұны жағдайын ескереміз» деп жауап берген.

Орта мектеп мұғалімдеріне жүйелі ғылыми-әдістемелік көмек көрсету, олардың жұмыстарына бақылау жүргізу, инновациялық іс-әрекетінің практикалық мүмкіншіліктерін толық пайдалануға қосымша кеңес бере отыру, мұғалімдердің зерттеу іскерліктерін, педагогикалық ойлау қабілеттерінің дамуын қалыптастыру процесіне бағдар жасап отыру қажет.

Диагностикалық кезеңде: мұғалімнің сабаққа дайындалуын зерттеу, мұғалімдердің оқу процесіндегі жаңа әдістемелерді қолдануда кездесетін қиыншылықтарына талдау жасау; орта мектепте қолданылатын инновациялық әдістемелерді анықтау, орта мектеп мұғалімдерімен сауалнама жүргізу, күтілетін нәтиженің өлшем бағасын белгілеу, орта мектеп мұғалімдерінің инновациялық іс-әрекетінің қалыптасу деңгейін анықтау жұмыстары жүргізілді.

Репродуктивті деңгей – (іс-әрекетті, білімді белгіленген межеге дейін қабылдай алу деңгейі) педагогикалық жаңалықтарға тұрақты көзқарас, педагогикалық іс-әрекетіне қанағаттанушылық танытады.

Эвристикалық деңгей – жаңалықты жалпы түрде идеямен, тұрақты саналы енгізуімен сипатталады. Мұғалім педагогикалық міндеттерді шешудің жаңа тәсілдерін іздестірумен, ойлап табуды іздестіреді. Мұғалім

іс-әрекеті инновацияны енгізуді қамтамасыз етуде кері байланыс, эмпатия басты орын алады.

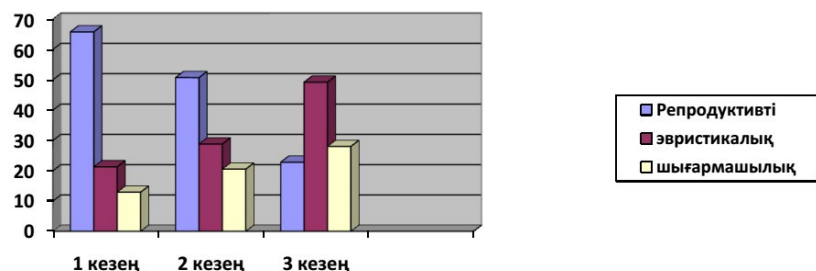
Шығармашылық деңгей – (жаңаны ойлап табуға бағытталған қабілеттер деңгейі) инновациялық іс-әрекет жоғары сатылы нәтижелігімен сипатталады. Педагогтың инновациялық іс-әрекетінде шығармашылық белсенділік, импровизация, педагогикалық интуиция, бала тәрбиесінде түпнұсқа авторлық көзқарастар пайда болады.

Біздің зерттеуімізде орта мектеп мұғалімдерінің сабаққа дайындалуын дұрыс ұйымдастырып, инновациялық іс-әрекетті оқу процесінде қолдануының экспериментке дейінгі және одан кейінгі білімдерін салыстыру тәсілі әр кезең соңында жүргізілген бақылау қорытындылары, сауалнама әдісі арқылы тексерілді.

Кесте 1 – Жаңартылған бағдарлама мазмұнына сай сабаққа мұғалімдердің дайындалу деңгейлері

р/с	Деңгейлер	Нәтижелері		
		1 кезең	2 кезең	3 кезең
1	Репродуктивті	65,8 %	50,7%	22,8%
2	Эвристикалық	21,3 %	28,8%	49,2%
3	Шығармашылық	12,9 %	20,5%	28%

Сабаққа мұғалімдердің дайындалу деңгейлерін сызба 1-де көрсеттік.



Сурет 1 – Сабаққа мұғалімдердің дайындалу деңгейлерінің нәтижесі

Қорытынды

Сонымен, зерттеу жұмысы барысындағы алынған қорытындылар мұғалімдердің сабаққа жаңартылған бағдарлама талаптарына сай дайындалуларына көмек болатын қағидалар, мұғалімнің қазіргі заманғы инновациялық іс-әрекетке шығармашылық белсенділік көрсетуі мен көңіл бөлуі білім нәтижесінің көтерілуіне әсерін тигізетінін көрсетіп отыр.

Сондықтан біз ұсынған қағидалар потенциалы арқылы бастауыш мектеп мұғалімінің әдіснамалық, әдістемелік, шығармашылық, инновациялық іс-әрекетін қалыптастыруға болады деген қорытынды жасауға мүмкіншілік береді.

Пайдаланған деректер тізімі

1 Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – 2015 жыл 25 сәуір. – № 327 қаулы. – Астана, 2015.

2 Бастауыш мектептің мұғалімдеріне арналған критериялды бағалау бойынша басшылық. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» дербес білім беру ұйымы. – Астана, 2015. – 32 б.

3 Критериялды бағалаудың кіріктірілген моделі / Әдістемелік ұсыныстар. – Астана, 2019. – 35 б.

4 Формативное (формирующее) оценивание : методическое пособие / Е. Н. Кохаева. – Астана : АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы» Центр педагогического мастерства, 2014.

5 Бастауыш сыныптың математика оқулықтары мен дәптерлері. [Электронды ресурс]. – <https://helpiks.org/5-107946.html>

6 **Красноборова, А. А.** Критерияльное оценивание в школе [Текст] : Научное издание / А. А. Красноборова. – Пермь, 2018. – 241 с.

7 **Матвеева, Е. И., Патрикеева, И. Е.** Критерияльное оценивание в начальной школе [Текст] : Научное издание / Матвеева Е. И., Патрикеева И. Е. Пособие для учителя (из опыта работы). – М. : Вита-Пресс, 2013. – 324 с.

8 **Курманалина, Ш.** Методика преподавания математики в начальных классах. [Текст] : Научное издание / Курманалина Ш. – Астана, 2011. – 203 с.

9 **Сарыбекова, Қ. Н., Сағымбекова, П. С.** Бастауыш мектептегі математиканы оқыту [Текст] : Научное издание / Сарыбекова Қ. Н., Сағымбекова П. С. – Тараз, 2019. – 206 с.

10 **Сарыбекова, Қ. Н.** Математиканы оқыту әдістемесі [Текст] : Научное издание / Сарыбекова Қ. Н. – Тараз, 2016. – 283 с.

References

1 Bastyaysh bilim berydiñ memlekettik jalpyǵa mindetti standarty [State mandatory standard of Primary Education]. – Resolution No. 327 of April 25, 2015. – Astana, 2015.

2 Bastyaysh mekteptiñ muǵalimderine arnalǵan kriterialdy baǵalaý boyynsha bashhylyq [Guidelines for criterion-based assessment for primary school teachers.

Autonomous educational organization «Nazarbayev Intellectual Schools». – Astana, 2015. – 32 p.

3 Kriterialdy baғalaýdyń kiriktirilgen modeli /Ádistemelik usynystar. [Integrated model of Criterion assessment / methodological recommendations]. – Astana, 2019. – 35 p.

4 Formativnoe (formirýýshee) osenivanie: metodicheskoe posobie / E. N. Kohaeva. [Formative assessment: methodological manual /E. N. Kachaeva]. – Astana : AEO «Nazarbayev Intellectual schools» center of pedagogical excellence, 2014.

5 Bastayısh synpytyń matematika oqýlyqtary men dápterleri. [Primary school math textbooks and notebooks]. [Electronic resource]. – <https://helpiks.org/5-107946.html>.

6 **Krasnoborova, A. A.** Kriterialnoe osenivanie v shkole. [Tekst]: naýchnoe izdanie [Criteria-based assessment at school [Text]: scientific publication]. – Perm, 2018. – 241 p.

7 **Matveeva, E. I., Patrikeeva, I. E.** Kriterialnoe osenivanie v nachalnoi shkole. [Tekst]: naýchnoe izdanie [Criteria assessment in primary school. [Text]: scientific publication. Manual for teachers (from work experience)]. – M. : Vita-Press, 2013. – 324 p.

8 **Kýrmanalina, Sh.** Metodika prepodavania matematiki v nachalnyh klassah. [Tekst]: naýchnoe izdanie [Methods of teaching mathematics in primary classes. [Text]: scientific scientific publication]. – Astana, 2011. – 203 p.

9 **Sarybekova, Q. N., Saǵymbekova, P. S.** Bastayısh mekteptegi matematikany oqytý. [Tekst]: naýchnoe izdanie [Teaching mathematics in primary schools. [Text]: scientific publication]. – Taraz, 2019. – 206 p.

10 **Sarybekova, Q. N.** Matematikany oqytý ádistemesi. [Tekst]: naýchnoe izdanie. [Matematicchny oyato dememes. [Text]: scientific publication] – Taraz, 2016. – 283 p.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

К. Н. Сарыбекова, М. Т. Абжапарова

Принципы эффективной организации уроков математики по обновленному содержанию образования

Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати,
Республика Казахстан, г. Тараз.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

К. Н. Sarybekova, М. Т. Abzhaparova

Principles of effective organization of mathematics lessons based on the updated content of education

М. Н. Dulati Taraz Regional University,
Republic of Kazakhstan, Taraz.
Material received on 29.12.20.

В данной статье отражены принципы эффективной организации уроков математики начальной школы по обновленному содержанию образования.

В соответствии с содержанием новой программы раскрыты основные принципы и требования к правильной организации уроков учителями.

Определены особенности обновленных учебных программ по математике в начальной школе. В рамках содержания новой программы учителя остановились на некоторых возможностях технологии подготовки к занятиям и ее планирования.

Особенность обновленного образования заключается в том, что обучающийся должен уметь критически мыслить, организовывать исследовательскую работу, экспериментировать, применять информационно-коммуникационные технологии, вступать в коммуникативную связь, работать в индивидуальном, парном, групповом коллективе, создавая гармонично благоприятную образовательную площадку.

Показано, что содержание материала, используемые методы уроков математики разнообразны по содержанию правильно организованного урока с определением поставленных перед ним задач. Оговорены требования к методам и приемам эффективной организации урока математики. Поэтому на основе этих требований была сформулирована необходимость выработки общих принципов эффективной организации урока математики в рамках обновленной программы.

Исследовательская работа была проведена студентами и магистрантами во время педагогической практики, позволила сделать вывод о количественно-качественном анализе результатов.

Ключевые слова: начальная школа, обновленная программа, математика, современные подходы, принципы, статус педагога, принцип спирали, функциональная грамотность.

This article reflects the principles of effective organization of elementary school math lessons based on the updated content of education.

In accordance with the content of the new program, the main principles and requirements for the correct organization of lessons by teachers are revealed.

The features of updated educational programs in mathematics in primary school are defined. As part of the content of the new program, teachers focused on some of the features of the technology for preparing for classes and planning it.

The peculiarity of the updated education is that the student must be able to think critically, organize research, experiment, apply information and communication technologies, enter into communication, work in an individual, pair, group team, creating a harmoniously favorable educational platform.

It was shown that the content of the materials of mathematics lessons, the methods used, differ in the content of the correctly organized lesson in terms of the content of knowledge, defining the tasks set for it. The requirements for methods and methods of effective organization of mathematics lessons were noted. Therefore, based on these requirements, it was necessary to formulate general principles for the effective organization of mathematics lessons within the framework of the updated program.

The research work was carried out by students and undergraduates during the pedagogical practice, which allowed us to draw a conclusion about the quantitative and qualitative analysis of the results.

Keywords: primary school, updated program, mathematics, modern approaches.

FTAMP 14.31.35

<https://doi.org/10.48081/BYUK8981>**Қ. М. Тайболатов, Е. И. Бурдина**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕГІ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТ

Мақалада педагогикалық іс-әрекеттегі эмоционалдық интеллектінің, эмоциялық тұрақтылықтың маңыздылығы айқындалады. Сонымен қатар, осы салада зерттеу жүргізген отандық және шетелдік ғалымдар еңбектеріне талдау жасалынады. Педагогикалық үдерістегі педагог пен білім алушының өзара қарым-қатынасын оңтайландырудағы эмоционалдық интеллектінің рөліне тоқталады. Ғалымдардың еңбектеріндегі педагогтардың эмоционалды тұрақтылығы мен эмоционалды икемділігінің психологиялық бақылаумен, эмпатиямен және әлеуметтік қабылдаумен байланысы қарастырылды. Эмоционалды-психологиялық тұрақтылықтың көрсеткіштері анықталды. Эмоционалды интеллекттің құрамдас бөлігі эмоционалды реттеу болып табылады, оның көмегімен біз эмоционалды жағдайлардағы мінез-құлықты реттеуді түсінеміз. Педагогикалық іс-әрекетте қиын жағдайларда эмоцияларыңызды тежеу қабілеті қалыптасады. Бұл қабілет тез шешім қабылдауға және жағдайдың өзгеруіне жауап беруге, жағдайлардың талаптарына сәйкес эмоциялар мен белсенді мінез-құлықты бақылауға байланысты.

Құзыретті және ыңғайлы кәсіби қарым-қатынастың маңызды шарты адамдарға эмпатиялық көзқарасты білдіреді, ол өзін-өзі тану және жеке өсу, олардың мінез-құлқын қайта қарастыру үшін байыпты ішкі жұмысты қажет етеді. Эмоционалды жауап тұлғааралық қарым-қатынаста тиімді, қарым-қатынасты ыңғайлы етеді. Жеңіл қарым-қатынас жағдайында педагогтың жеке басы мен білім алушының жеке басы бір-біріне еніп, оның жеке басының дамуы мен адамзат мәдениетімен танысудың шығармашылық процесі жүретін жалпы эмоционалды-психологиялық кеңістікті құрайтындығы талданды.

Кілтті сөздер: эмоционалды интеллект, педагогикалық іс-әрекет, өзін-өзі реттеу, қарым-қатынас, эмоциялық тұрақтылық.

Кіріспе

Педагогтың эмоционалды көріністерінің білім алушылардың танымдық белсенділігі мен эмоционалды зияткерлік саласына әсерін зерттеуде эмоциялар педагогтың білім алушылармен өзара әрекеттесуі үшін қолайлы орта құруда, сондай-ақ білімді игеру және оқу жоспарының тапсырмаларын орындау үшін жағымды эмоционалды фон қалыптастыруда үлкен рөл атқаратындығы барлығына мәлім. Осы орайда, педагогикалық үдерісте педагог пен білім алушы арасындағы қарым-қатынасты оңтайландыруда, эмоционалдық интеллектінің алатын орны айрықша.

Нысаны: педагогикалық үдеріс.

Пәні: педагог пен білім алушылардың эмоционалдық интеллектісі.

Мақсаты: педагогикалық үдерістегі эмоционалдық интеллектігі теориялық тұрғыдан талдау жасап, оның маңыздылығын айқындау.

Зерттеу әдістері мен нәтижесі

Отандық ғалымдар Мадалиева З. Б. [1], Байтукбаева Б. Д. [2], Турсунгожинова Г.С. [3], Егенисова А. Қ., Жарылғасова П. Е. [4], Толегенова А. А. [5], Ахметова Д. Б. [6] және шетелдік ғалымдар Митина Л. М. [7], Кулоткин Ю. Н. [8], Асмаковец Е. С. [9], Василевская Е. А. [10] педагогтардың эмоционалды саласына үлкен көңіл бөліп, зерттеу жүргізген.

Психологиялық мәдениеттің бір деңгейі, эмоционалды интеллектінің, коммуникативті қабілеттердің, эмоционалды өзін-өзі реттеу дағдыларының жеткіліксіз дамуы педагогтардың едәуір бөлігінің соматикалық және нейрпсихикалық бұзылуларға бейімділігіне әкеледі. Педагогтардың эмоционалды тұрақтылығы мәселесі өткір түр, өйткені педагогикалық мамандық стресс санатына жатады.

«Адам-адам» жүйесіндегі кәсіби қызметтегі маңызды психологиялық жүктемелер кәсіби стресстің дамуына ықпал етеді.

Кәсіби міндет педагогтың ақылға қонымды шешім қабылдауға, ашуланшақтықты, үмітсіздікті жеңуге, ашулануды болдырмауға міндеттейді. Алайда, эмоциялардың сыртқы ұстамасы эмоционалды процестің қарқындылығын төмендетуге мүмкіндік бермейді және психологиялық, физикалық денсаулыққа ықпал етпейді. Эмоцияларға жауап берудегі қиындықтар олардың физиологиялық компоненттерінің өсуіне ықпал етеді, өртүрлі психосоматикалық ауруларды тудырады.

Жиі қайталанатын жағымсыз эмоционалды күйлер жағымсыз жеке қасиеттердің қалыптасуына әкеледі (пессимизм, аландаушылық, тітіркену). Бұл еңбек өнімділігіне және педагогтың білім алушылармен және әріптестермен қарым-қатынасының тиімділігіне әсер етеді. Болашақта бұл мамандыққа жалпы наразылыққа әкелуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, дамыған эмоционалды интеллект – эмоционалды ақпаратты өңдеуге арналған ақыл-ой қабілеттерінің жиынтығы, педагогтардың психологиялық мәдениетін арттыру үшін ерекше маңызды болып көрінеді. Эмоциялар мен сезімдерді басқару, ең алдымен, олардың хабардарлығын және олардың көріну формасын бақылауды қамтиды. Эмоционалды интеллекттің дамыған формасы «теріс көңіл-күйіңізді оң көңіл-күйге қалай өзгерту керектігін білу» деңгейіне сәйкес келеді. Сонымен қатар, эмоционалды интеллектінің жоғары деңгейі бар адам өзінің эмоционалды жағдайы үшін жауап береді.

Отандық ғалым Мадалиева З. Б. өз еңбегінде педагогтың эмоционалдық жағдайының педагогикалық іс-әрекеттегі маңыздылығына былайша тоқталады: «...сезім мәдениетін және онымен байланысты дағдыларды әлеуметтік ортаның психикалық және физикалық денсаулығына жағымсыз әсерлерге қарсы тұру қажеттілігі туындайды. Ол үшін эмоционалды процестер мен эмоционалды күйлердің өзгеру заңдылықтарын біліп қана қоймай, оқу процесінің динамикасын ескере отырып, оларды мақсатты түрде өзгерту дағдылары мен қабілеттерін игеру қажет» [1].

Л. М. Митина педагогтардың эмоционалды тұрақтылығы мен эмоционалды икемділігінің психологиялық бақылаумен, эмпатиямен және әлеуметтік қабылдаумен байланысын зерттеу нәтижелерін жариялады [7].

Психологиялық байқау мұғалімдердің эмоционалдылығымен байланысты болды. Эмоционалды жетілген тұлғаның көрсеткіштерінің бірі – эмоционалды тұрақтылық, ол педагогикалық қызметі үшін кәсіби маңызды сапа. Ю. Н. Кулоткин өз еңбектерінде эмоционалды тұрақтылықты адамның алдына қойылған міндеттерді жүзеге асыра отырып, мақсатты болу, бақыланбайтын немесе жағымсыз жағдайларда өзін-өзі бақылау және шыдамдылық, өзін-өзі ұстау қабілеті, теріс эмоционалды ынталандыру мен тәжірибе жағдайында тітіркенуді жеңу сияқты қасиеттері ретінде анықтайды [8].

Педагогтың эмоционалды тұрақтылығының білім алушылардың эмоционалды жағдайы мен танымдық белсенділігіне әсері көптеген еңбектерде дәлелденді. Мұғалімнің жеке басының эмоционалды-психологиялық тұрақтылығы әр түрлі эмоционалды жағдайда кәсіби қызметті жалғастыруға сенімділік пен тәуелсіздікті қамтамасыз етеді. Педагогикалық жұмыста эмоционалды тұрақтылықтың болуы балалармен

жұмыс істеудің өзгерген жағдайларын басшылыққа алуға және стандартты емес жағдайларда өзін-өзі бақылауды сақтай отырып, оңтайлы шешімдерді тез табуға мүмкіндік береді.

Л. М. Митина мұғалімдердің қызметіндегі эмоционалды-психологиялық тұрақтылықтың көрсеткіштері ретінде:

- педагогикалық жұмысқа қанағаттану;
- балалар тобымен жұмыс жасаудан қорқудың болмауы;
- айқындық, тепе-теңдік және сенімділік жағдайы;
- кәсіпқой ретінде өзіне деген сенімділік;
- эмоционалды шиеленістің болмауы;
- байсалдылық, ашушандық;
- өзін-өзі ұстай білу, өзін-өзі бақылау;
- қалпына келтіру қабілеті [7].

Оқу процесінде басқа адамға қажетті әлеуметтік көзқарас, адамға немесе құбылысқа ақылға қонымды және эмоционалды көзқарас оң эмоционалды, жайлы қарым-қатынас жасауға жағдай жасайды. Осылайша, шығармашылық бірлескен іс-әрекетке қолайлы және педагогтың «мінез-құлқына» көмектесетін орта қамтамасыз етіледі. Бұл орта жағымды сезімдер мен эмоционалды жағдайларға негізделген: құрмет, жанашырлық, ризашылық. Қарым-қатынастың тиімділігін арттыру үшін түсіну, эмпатия, мақұлдау қажет. Мұндай көзқарас еркіндік пен жеңілдік атмосферасын жасайды. Мақұлдау – бұл спикермен келісу ғана емес, адамға жағымды көзқарас орнату. Мақұлдаудың шынайы болуы өте маңызды.

Педагогтың эмоционалды экспрессивтілігі екіұштылықпен түсінілуі керек. Педагог негізінен жағымды эмоцияларды білдіруі керек, алайда бұл оның тиімділігінің жалғыз шарты емес. Ең бастысы – эмоционалды тәжірибенің оң немесе теріс белгісі ғана емес. Ең маңыздысы – олардың түпнұсқалығы. Педагог эмоцияларда жеке тәжірибені білдіре алуы керек. Сыртқы көрінетін реакция шынайы емес және толық жұмыс істемейді. Педагог студенттерге шын жүректен сеніп, оларды тұлға ретінде құрметтеп, оларға жақсы қарап қана қоймай, сонымен қатар өзінің барлық мінез-құлқымен балалардың жеке басына шынайы қызығушылық танытуы керек.

Өзін-өзі бағалау – тұрақты оң эмоционалды күй сәтті қарым-қатынастың, оның ішінде кәсіби ортадағы маңызды шарт болып табылады. Өзімен ішкі келісім, эмоционалды жайлылық басқа адамдардың мақұлдауына ықпал етеді және сәйкесінше басқа адамдармен қарым-қатынас процесінде жайлылықты сипаттайды. Эмпатия негізінде жүзеге асырылатын қарым-қатынас спикердің мәлімдемелерінің эмоционалды түсін түсінуді, әнгімелесушінің моральдық құндылықтар жүйесін және қарым-қатынастың жалпы фоны мен тиімді

тұстарын, қарым-қатынастың айқын және бейнелі мөндерін анықтауды қамтамасыз етеді.

Құзыретті және ыңғайлы кәсіби қарым-қатынастың маңызды шарты адамдарға эмпатиялық көзқарасты білдіреді, ол өзін-өзі тану және жеке өсу, олардың мінез-құлқын қайта қарастыру үшін байыпты ішкі жұмысты қажет етеді. Эмоционалды жауап тұлғааралық қарым-қатынаста тиімді, қарым-қатынасты ыңғайлы етеді. Жеңіл қарым-қатынас жағдайында педагогтың жеке басы мен білім алушының жеке басы бір-біріне еніп, оның жеке басының дамуы мен адамзат мәдениетімен танысудың шығармашылық процесі жүретін жалпы эмоционалды-психологиялық кеңістікті құрайды.

Білім алушының айналасындағы әлеуметтік шындықты білу процесін эмоционалды қолдау өзін, оның мүмкіндіктері мен қабілеттерін дәлірек білуге мүмкіндік береді. Теріс сезімдермен байланысты педагогикалық орта қарама-қарсы процестің индикаторы болып табылады.

Педагогикалық қарым-қатынас үдерісінде әр түрлі бұзылуларға байланысты бөлінуге негізделген, бұл шығармашылық әрекеттің ықтималдығын төмендететін және білім алушының өзін-өзі дамыту әлеуетін қалыптастыруға кедергі келтіреді.

Эмоционалды интеллекттің құрамдас бөлігі эмоционалды реттеу болып табылады, оның көмегімен біз эмоционалды жағдайлардағы мінез-құлықты реттеуді түсінеміз. Педагогикалық іс-әрекетте қиын жағдайларда эмоцияларыңызды тежеу қабілеті қалыптасады. Бұл қабілет тез шешім қабылдауға және жағдайдың өзгеруіне жауап беруге, жағдайлардың талаптарына сәйкес эмоциялар мен белсенді мінез-құлықты бақылауға байланысты.

Эмоционалды реттеу қабілеті жеке тұлғаның теңгерімсіздігі мен алаңдаушылығымен теріс байланысты. Бұл сапа мұғалімнің кәсіби қиындықтарға төтеп беру қабілетін қамтамасыз етеді және психологиялық бейімделудің шарты болып табылады. Эмоционалды өзін-өзі реттеу және эмоционалды тұрақтылық қабілеті бұзылуға қарсы тұру ретінде көрінеді. Бұл стресстік факторлар мен сәтсіздіктерге қарамастан, тыныштықта, ақыл-ойдың сақталуында көрінетін психикалық жағдай. Ашулануға төзімділік стресске жағымсыз импульсивті реакцияларды тежейтін ерікті күшпен көрсетілуі мүмкін.

Е. С. Асмаковецтің зерттеуінде педагогтың эмоционалды икемділігінің негізгі факторлары зерттелді, олар келесі қасиеттер топтары бойынша жеке қасиеттердің үйлесімі болып табылады: өмірге қанағаттануда көрінетін эмоционалды тұрақтылық, ашуланудың, қорқыныштың және жағымсыз

эмоцияларды бастан кешіруге бейімділіктің болмауы, эмоционалды тұрақтылық, қуаныш, риясыздық, өзіне деген сезімталдық [9].

Қорытынды

Қорытындылай келе, эмоционалды позитивтіліктің төмен мәні бар педагогтар жалпы өміріне жеткілікті қанағаттанбайды, бейімделмейді. Мұндай педагогтар алаңдаушылықтың жоғары деңгейімен және әртүрлі өмірлік жағдайларға эмоционалды теріс реакцияларға бейімділігімен сипатталады. Өзін-өзі бағалаудың төмен деңгейі, кемшіліктерін анықтау, кінәні сезінуге бейімділік, сенімсіздік, өзіне, сезімдеріне қызығушылықтың болмауы, өзін қабылдамау, өзіне деген басқа жағымсыз қатынасты күту, эмоционалды тұрақтылықтың төмендігі сонымен қатар, бұл педагогтардың жағдайын реттей алмайтындығында көрінеді және көңіл-күйін басқара отырып, өздерін ерең ұстайды.

Нәтижесінде олардың эмоционалды тұрақсыздығы білім алушыларда жиі жағымсыз эмоционалды жағдайларға, өз-өзіне күмәндануға және эмоционалды фонның төмендеуіне әкеледі. Эмоционалды икемділіктің жоғары көрсеткіштері бар педагогтар өмірге, өзіне деген сенімділікке, жоғары өзін-өзі бағалауға және өз ойларына, сезімдеріне, күйлеріне, өзіне деген сенімділігіне, өзін-өзі қабылдауға деген қызығушылығымен ерекшеленеді. Бұл педагогтар жоғары эмоционалды тұрақтылыққа ие және олардың көңіл-күйін басқара алады.

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Мадалиева, З. Б.** Психологические основы управления эмоциональным состоянием учителя : дисс... на соиск. к.псих.н. – Алматы, 2002. – 158 с.

2 **Байгукбаева, Б. Д.** Психолого-педагогические условия формирования психоэмоциональной устойчивости будущих педагогов ВУЗа : дисс... на соискание ученой степени доктора философии (PhD). – Алматы : КазНПУ, 2014. – 150 с.

3 **Турсунгожинова, Г. С., Байдильдинова, С. С.** Эмоциональное выгорание в профессиональной деятельности личности // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Психология». – No 4(61). – 2019. – С. 180–186.

4 **Егенисова, А. Қ., Жарылғасова, П. Е.** Эмоциялық интеллект психологиялық феномен ретінде // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің хабаршысы, «Психология» сериясы. – No 2(55). – 2018. – С. 59–62.

5 **Толегенова, А. А.** Психофизиологическое исследование эмоционального интеллекта : дисс. ... доктора философии (PhD). – Алматы, 2009. – 134 с.

6 **Ахметова, Д. Б.** Эмоциональный интеллект, компетенции и стратегии обучения: дисс. ... доктора философии (PhD). – Алматы, 2014. – 136 с.

7 **Митина, Л. М.** Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. – М.; СПб. : Нестор-История, 2014. – 376 с.

8 **Кулюткин, Ю.Н., Бездухов, В. П.** Ценностные ориентиры и когнитивные структуры в деятельности учителя. – Самара : СамГПУ, 2002. – 400 с.

9 **Асмаковец, Е. С.** Психологические факторы и условия развития эмоциональной гибкости учителя : автореферат дис. ... кандидата психологических наук. – М., 2000. – 19 с.

10 **Василевская, Е. А.** Психологическая поддержка педагогов в состоянии эмоционального выгорания : автореферат дис. ... кандидата психологических наук. – Самара, 2015. – 24 с.

References

1 **Madaliev, Z. B.** Psixologicheskie osnovy` upravleniya e`mocional`ny`m sostoyaniem uchitelya [Psychological bases of management of emotional state of the teacher : Diss... Candidate of Psychological Sciences]. – Алматы, 2002. – 158 p.

2 **Bajtukbaeva, B. D.** Psixologo-pedagogicheskie usloviya formirovaniya psixoe`mocional`noj ustojchivosti budushhix pedagogov VUZa [Psychological and pedagogical conditions for the formation of psychoemotional stability of future university teachers : diss... for the degree of Doctor of Philosophy (PhD)], Алматы : KazNPU, 2014. – 150 p.

3 **Tursungozhinova, G. S., Bajdil`dinova, S. S.** E`mocional`noe vy`goranie v professional`noj deyatel`nosti lichnosti [Emotional burnout in the professional activity of the individual]. In Bulletin of Abay KazNPU, Series «Psychology». – No 4 (61). – 2019. – P. 180–186.

4 **Egenisova, A. Q., Jarylgasova, P. E.** Emosialyq intelekt psixologialyq fenomen retinde [Emotional intelligence as a psychological phenomenon]. In Bulletin of Abay KazNPU, Series «Psychology». – No 2 (55). – 2018. – P. 59–62.

5 **Tolegenova, A. A.** Psixofiziologicheskoe issledovanie e`mocional`nogo intellekta [Psychophysiological investigation of emotional intelligence : Diss. ... Doctor of Philosophy PhD]. – Алматы, 2009. – 134 p.

6 **Axmetova, D. B.** E`mocional`ny`j intellekt, kompetencii i strategii obucheniya [Emotional intelligence, competencies and learning strategies: diss. ... Doctor of Philosophy (PhD)]. – Алматы, 2014. – 136 p.

7 **Mitina, L. M.** Psixologiya lichnostno-professional'nogo razvitiya sub`ektov obrazovaniya [Psychology of personal and professional development of subjects of education]. – Moscow; St. Petersburg : Nestor-Istoriya, 2014. – 376 p.

8 **Kulyutkin, Yu. N., Bezduxov, V. P.** Cennostny'e orientiry` i kognitivny'e struktury` v deyatel'nosti uchitelya [Value orientations and cognitive structures in the teacher's activity]. – Samara : Sangpu, 2002. – 400 p.

9 **Asmakovecz, E. S.** Psixologicheskie faktory` i usloviya razvitiya e`mocional'noj gibkosti uchitelya [Psychological factors and conditions of development of emotional flexibility teacher : Abstract of thesis. ... Cand. of Psychological Sciences]. – Moscow, 2000. – 19 p.

10 **Vasilevskaya, E. A.** Psixologicheskaya podderzhka pedagogov v sostoyanii e`mocional'nogo vy`goraniya [Psychological support of teachers in the state of emotional burnout : Abstract of the dissertation of the Candidate of Psychological Sciences]. – Samara, 2015. – 24 p.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

K. M. Тайболатов, Е. И. Бурдина

Эмоциональный интеллект в педагогической деятельности

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

K. M. Taibolatov, Y. I. Burdina

Emotional intelligence in teaching activities

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

В статье раскрыта важность эмоционального интеллекта, эмоциональной устойчивости в педагогической деятельности. Также осуществлен анализ трудов отечественных и зарубежных ученых, проводивших исследования в этой области. Раскрыта роль эмоционального интеллекта в оптимизации взаимоотношений педагога и обучающегося в педагогическом процессе. В работах ученых рассмотрена связь эмоциональной устойчивости и эмоциональной гибкости педагогов с психологическим контролем, эмпатией и социальным восприятием. Выделены показатели эмоционально-психологической устойчивости. Составной частью

эмоционального интеллекта является эмоциональная регуляция, под которой мы понимаем регуляцию поведения в эмоциональных состояниях. В педагогической деятельности формируется умение сдерживать свои эмоции в сложных ситуациях. Эта способность связана с быстрым принятием решений и реагированием на изменение ситуации, контролем эмоций и активного поведения в соответствии с требованиями обстоятельств.

Важным условием грамотного и комфортного профессионального общения является эмпатическое отношение к людям, которое требует серьезной внутренней работы по самореализации и личностному росту, переосмыслению своего поведения. Эмоциональный отклик эффективен в межличностном общении, делает общение комфортным. Проанализировано, что в условиях легкого общения личность педагога и личность обучающегося проникают друг в друга, образуя общее эмоционально-психологическое пространство, в котором происходит развитие его личности и творческий процесс знакомства с человеческой культурой.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, педагогическая деятельность, саморегуляция, общение, эмоциональная устойчивость.

The article reveals the importance of emotional intelligence, emotional stability in pedagogical activity. The analysis of the works of domestic and foreign scientists who conducted research in this area is also carried out. The role of emotional intelligence in optimizing the relationship between the teacher and the student in the pedagogical process is revealed. In the works of scientists, the relationship of emotional stability and emotional flexibility of teachers with psychological control, empathy and social perception is considered. Indicators of emotional and psychological stability are highlighted. An integral part of emotional intelligence is emotional regulation, by which we understand the regulation of behavior in emotional states. In pedagogical activity, the ability to restrain your emotions in difficult situations is formed. This ability is associated with rapid decision-making and response to changes in the situation, control of emotions and active behavior in accordance with the requirements of circumstances.

An important condition for competent and comfortable professional communication is an empathic attitude to people, which requires serious internal work on self-realization and personal growth, rethinking their behavior. Emotional response is effective in interpersonal communication,

making communication comfortable. Analyzed in terms of easy communication the identity of the teacher and the individual learner penetrate each other, forming the general emotional-psychological space in which the development of his personality and creative process of exploring human culture.

Keywords: emotional intelligence, pedagogical activity, self-regulation, communication, emotional stability.

МРНТИ 14.07.07

<https://doi.org/10.48081/IOAE3783>**А. Е. Темербаева¹, А. К. Нурғалиева², Ж. А. Темербаева³**^{1,2}Павлодарский педагогический университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

³Торайғыров университет,

Республика Казахстан, г. Павлодар

ФОРМИРОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

В статье авторы обращаются к феномену формирования гражданской идентичности у студенческой молодежи. Формирование гражданской личности считается главной задачей социокультурной модернизации общества, в следствие этого этот навык считается актуальным на нынешний день, и дает практическую значение для повышения качественных свойств учебно-воспитательного процесса.

Подчеркивается что, стоит концентрировать внимание на том, собственно что в нынешних критериях речь идет не элементарно о поддержании патриотизма и гражданственности подрастающего поколений на базе устойчивой системы ценностей, а как раз о «восстановлении» позитивной гражданской идентичности на новой, пока же ещё лишь только формирующейся базе. Для студенческой молодежи добиться данной уникальной приобретению гражданских ценностей считается проблематическим с существованием передовых противоречий социокультурной действительности. Указана что, формирование гражданской идентичности, как и иные формы идентичности, обхватывающие 4 основных элемента, этих как когнитивный, ценностно-ориентировочный, эмоционально-оценочный и поведенческий. Определение данных групп поработает почвой для консолидации населения государства и станет обеспечивать стабильность страны. Все, собственно, что связано с общественной жизнью общества, считается центральным признаком гражданской идентичности как картины сконцентрированной и обобщенной государства. Гражданскую идентичность личности можно сравнить со стволем могучего

деревя, корни которого образуют культуры многонационального народа Казахстана.

Ключевые слова: государство, гражданин, идентичность, личность, стабильность, история, аспекты, общество, ценность, культура.

Введение

Вопросы о будущем конкретного человека как носителя определенного социокультурного опыта определенного сообщества связаны с проблемами идентичности. Хорошо известно, что образование как институт должно иметь в себе функцию передачи социокультурного опыта и формирования своего будущего на основе этого опыта. Формирование гражданской идентичности для любого государства – одно из важнейших условий стабильного состояния в обществе. Дальнейшая демократизация общества включает ознакомление граждан с целями и интересами развития страны, стремлением граждан развивать потребности и возможности участия в жизни общества и государства. Для формирования гражданской идентичности возможно рассмотреть разнообразные формы участия граждан в общественно-политической жизни страны, социальной модернизации и демократических институтах государства. По этой причине особенное интерес уделяется проблемам самоидентификации личности, формирования гражданской идентичности. Понимание молодым человеком себя субъектом перемен, значимых для своей страны, города; субъектом принятия общественно важных заключений – это и есть, по сути, цель гражданского, патриотического воспитания, которое ведет к формированию гражданской идентичности. Формирование гражданской идентичности вызвано гарантировать интеграцию, целостность также единство самоидентификации равно как уроженца многокультурного сообщества, основанного в концепции многоцелевых нравственных ценностей, независимости формулировки суждений, основанной в многообразии общественных суждений, общепризнанных мерок также ценностей. Формирование гражданской идентичности обуславливается никак не только лишь прецедентом гражданского взаимоотношения, однако также взаимоотношением также навыком, сопряженным со данным неразрывной связью. Главным устройством идентификации считается ощущение ответственности патриотизма перед обществом, принятие его значимости.

Объект исследования: формирование гражданской идентичность личности.

Предмет исследования: анализ сформированности гражданской идентичности личности.

Цель: Формирование гражданской идентичности является важной составляющей гражданского общества, а степень ее сформированности выступает как залог гражданской, политической, духовной консолидации, в целом единства казахстанского общества. Это связано с новым подходом, самопознанием новых знаний, развитием мотивации, которая является основой нового поведения.

Результаты и обсуждение

Гражданская идентичность считается значимой элементом гражданского сообщества. Установление данных групп будет базой с целью консолидации население государства, также станет обеспечивать стабильность страны. Все, то что связано с социальной жизнью сообщества, считается основным показателем гражданской идентичности равно как картины сконцентрированной и обобщенной страны.

Современные политологические подходы трактуют гражданскую идентичность как лояльность государству, власти и элитам, например, Д. А. Растои [1]. А. Г. Санина считает, что гражданская идентичность является залогом единства общества, духовной, политической консолидации [2]. Согласно А. Г. Асмолову, гражданская идентичность – это осознание личностью своей принадлежности к сообществу граждан определенного государства на общекультурной основе. А. Г. Асмолов фиксирует, что гражданская идентичность в отличие от понятия гражданство имеет личностный смысл [3]. В своих работах Т. В. Водолажская характеризует гражданскую идентичность как реализацию базисных потребностей личности в принадлежности к группе [4]. М. А. Юшин представляет гражданскую идентичность как тождественность личности статусу гражданина, как оценку своего гражданского состояния, способность и готовность выполнять сопряженные с наличием гражданства обязанности, пользоваться правами, принимать активное участие в жизни государства [5]. Р. К. Кадыржанов обозначает, что гражданская идентичность – способ формирования нации на основе гражданства независимо от этнической, расовой или иной принадлежности ее членов [6].

В последние года эксперты-практики изучают проблемы формирование гражданской идентичность молодого поколения с помощью слагенного сочетания пределов и способностей процесса социализации и индивидуализации.

В данном случае речь идет о целенаправленной и последовательной государственной политике, сосредоточенной равно как в формирование эмоций, сопряженных со этническим началом, так и с принадлежностью к единому обществу и государству, и осуществляемой, прежде всего,

путем патриотического воспитания. Во взаимосвязи со данным полагаем необходимым изучить процесс культурно-исторического прошлого (изучение истории сакральных мест и т.д.) и возможности осознать свое перспективное будущее. Анализ трудов согласно вопросу изучения выявил, то что в науке сформировалось ряд ключевых направлений относительно осмысления сути и условий развития структуры гражданской идентичности личности.

В нашей работе мы приняли за основу идею в том, что формирование гражданской идентичности проходит в трех аспектах: этническом, общенациональном и общечеловеческом.

В структуре гражданской идентичности целесообразно, как показывает анализ различных подходов, выделить четыре компонента:

– когнитивный – предполагает знание о власти, правовой основе организации общества, об общественно-политических событиях и различных партиях и их программах, о принадлежности к данной социальной общности;

– ценностно-ориентировочный – охватывает наличие позитивного или негативного отношения к факту принадлежности, уважение прав других людей, толерантность, самоуважение, признание права на свободный и ответственный выбор каждого человека, готовность к принятию и анализу явлений общественной жизни;

– эмоционально-оценочный – заключается в наличии собственного отношения к событиям, в принятии или непринятии гражданской общности в качестве группы членства, как результат действия двух первых, способности чётко аргументировать свою точку зрения и суждения;

– поведенческий – который включает участие в общественно-политической жизни страны; реализацию гражданской позиции в деятельности и поведении; самостоятельность в выборе решений, способность противостоять асоциальным и противоправным поступкам и действиям

Данные компоненты проявляют себя как отношение к Родине через деятельностное участие в ее развитии, решении конкретных социально-экономических проблем на местном, региональном уровне, участие в жизни сообщества, населяющего территорию и преобразование окружающей действительности [7].

Уровни сформированности гражданской идентичности нами были выделены следующие:

– низкий уровень – характерно восприятие гражданственности как набора формальных обязанностей; бессознательное чувство собственной одинаковости со этнокультурным также социально-муниципальным

обществом; восприятие государства как отдаленной внешней мощи, никак не обладающей непосредственного взаимоотношения ко обыденности; гордость за свою страну проявляется лишь в каких-то отдельных эпизодах, чаще звучит критика отечественной жизни, быта, экономических сторон окружающей реальности; знакомство с достоинствами отечественной культуры поверхностное; участие в социально ориентированных работах основывается, как правило, на мотивах обязательности, вынужденности или на приспособленческих суждениях.

– средний уровень – присущи переживание преуспеяния также провалов своего государства; понимание ее цивилизованных символов и географии; почтительное взаимоотношения ко действиям события, победам собственной Родине; чувственное понимание уведомлений о преуспеяниях сограждан в всемирном степени во сфере образования, культуры, науки, спорта, и т.п.

– высокий уровень – высокой внутренней мотивировки при выполнении гражданских обязанностей и чувство гражданского долга; осознанное также почтительное отношение к гражданским традициям, историческим многозначительным датам и символам государства, заинтересованность к событиям, к подвигам национальных героев, к своим родным и близким, гордость за принадлежность к казахстанской культуре и государственности, чувство надежности и безопасности как следствие принадлежности к сильному государству; понимание неопровержимого вклада Казахстана в всемирную цивилизацию, ее роли в мировой политике, верование во ее превосходное перспективу; инициативное участие в изучение истории сакральных мест, участие в мероприятиях направленных на укрепление государства, развитие его территорий, культуры, повышение качества жизни граждан.

Согласно вышеуказанной можно сделать вывод, что без формирования гражданской идентичности невозможно обеспечить формирование личности политически зрелого и социально ответственного члена общества.

Выводы

Таким образом, изучение процесса формирования гражданской идентичности у студентов очень важно, так как оно соответствует процессу познания себя и своего места в мире, формирует у личности такие качества как духовно-нравственность, любви к своей стране, потребности творить и совершенствоваться которые являются важнейшее условие успешного развития Казахстана.

Список использованных источников

- 1 **Растов, Д. А.** Переходы к демократии : попытка динамической модели // *Полис*. – 1996. – № 5. – С. 5–15.
- 2 **Санина, А. Г.** Конструирование гражданской идентичности: подход с позиций акторно-сетевой теории // *Вестник ВятГУ*. – 2010. – № 4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/konstruirovaniye-grazhdanskoj-identichnosti-podhod-s-pozitsiy-aktorno-setevoy-teorii> (Дата обращения 05.11.2020).
- 3 **Асмолов, А. Г.** Стратегия социокультурной модернизации образования: на пути к преодолению кризиса идентичности и построению гражданского общества // *Вопросы образования*. – 2008. – № 1. – С. 25–49.
- 4 **Водолажская Т. В.** Идентичность гражданская // *Образовательная политика*. – 2010. – № 5–6 (43). [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/identichnost-grazhdanskaya>
- 5 **Юшин, М. А.** Политические механизмы формирования гражданской идентичности молодежи в современной России : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23 00 02 / Михаил Анатольевич Юшин. – Тула, 2007. – 22 с.
- 6 **Кадыржанов, Р. К.** Гражданство как фактор национального строительства в современном Казахстане. – № 4. – 2012. – С. 102]; **Кусайнов, А. К.** К вопросу о становлении гражданского общества в РК [Текст] / А. К. Кусайнов // *Мир закона*. – 2003. – № 5. – С. 8–12.
- 7 **Асмолов, А. Г.** Как рождается гражданская идентичность в мире образования : от феноменологии к технологии : Монография. В 2 ч. Ч. 1 / А. Г. Асмолов, О. А. Карабанова, Т. Д. Марциновская; под ред. А. Г. Асмолова. – М., 2011. – 112 с.
- 8 **Джилкишева, М. С.** Научно-педагогические основы гражданско-патриотического воспитания студентов педагогических специальностей вузов Казахстана [Текст] : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / М. С. Джилкишева. – Бишкек, 2015. – 302 с.
- 9 **Николаева, М. В.** Формирование гражданской идентичности студентов педагогического вуза [Текст] / М. В. Николаева // *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. – 2015. – Вып № 3 (98). – С. 35–38.
- 10 **Эрикссон, Э.** Идентичность : юность и кризис. – М. : Флинта, 2006. (Серия : Библиотека зарубежной психологии). – 342 с.

References

- 1 **Rastou, D. A.** Perexody` k demokratii : popy`tk a dinamicheskoy modeli [Transitions to democracy : an attempt at a dynamic model]. In *Polis*. – 1996. – No. 5. – P. 5–15.
- 2 **Sanina, A. G.** Konstruirovaniye grazhdanskoj identichnosti : podxod s pozicij aktorno-setevoy teorii [Construction of civic identity : an approach from the standpoint of the actor-network theory. In *VyatSU Bulletin*. – 2010. – No. 4. [Electronic resource]. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/konstruirovaniye-grazhdanskoj-identichnosti-podhod-s-pozitsiy-aktorno-setevoy-teorii> –(Date Access 11.05.2020).
- 3 **Asmolov, A. G.** Strategiya sociokul`turnoj modernizacii obrazovaniya: na puti k preodoleniyu krizisa identichnosti i postroeniyu grazhdanskogo obshhestva [Strategy of socio-cultural modernization of education: on the way to overcoming the identity crisis and building a civil society]. In *Education Issues*. – 2008. – No. 1. – P. 25–49.
- 4 **Vodolazhskaya, T. V.** Identichnost` grazhdanskaya [Civic identity]. In *Educational policy*. – 2010. – No. 5–6 (43). [Electronic resource]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/identichnost-grazhdanskaya>
- 5 **Yushin, M. A.** Politicheskie mexanizmy` formirovaniya grazhdanskoj identichnosti molodezhi v sovremennoj Rossii [Political mechanisms of the formation of civic identity of youth in modern Russia] : Author. Dis. ... Cand. Polit. Sciences: 23 00 02. Ed. Mikhail Anatolyevich Yushin. – Tula, 2007. – 22 p.
- 6 **Kady`rzhанov, R. K.** Grazhdanstvo kak faktor nacional`nogo stroitel`stva v sovremenном Kazaxstane [Citizenship as a factor of nation-building in modern Kazakhstan]. No. 4. – 2012. – P. 102]; **Kusainov, A. K.** On the issue of the formation of civil society in the Republic of Kazakhstan [Text]. Ed. A. Kusainov. In *World of law*. – 2003. – No. 5. – P. 8–12.
- 7 **Asmolov, A. G.** Kak rozhdaetsya grazhdanskaya identichnost` v mire obrazovaniya : ot fenomenologii k texnologii [How civic identity is born in the world of education : from phenomenology to technology : Monograph. In 2 parts. Part 1. Eds. A. G. Asmolov, O. A. Karabanova, T. D. Martsinovskaya; ed. A. G. Asmolova. – M., 2011. – 112 p.
- 8 **Dzhilkisheva, M. S.** Nauchno-pedagogicheskie osnovy` grazhdansko-patrioticheskogo vospitaniya studentov pedagogicheskix special`nostej vuzov Kazaxstana [Scientific and pedagogical foundations of civil-patriotic education of students of pedagogical specialties of universities in Kazakhstan [Text] : Diss.... Doctor of Pedagogical Sciences : 13.00.01. Ed. M. S. Dzhilkisheva. – Bishkek, 2015. – 302 p.

9 **Nikolaeva, M. V.** Formirovanie grazhdanskoj identichnosti studentov pedagogicheskogo vuza [Formation of civil identity of students of a pedagogical university [Text]. Ed. M. V. Nikolaeva. In Bulletin of the Volgograd State Pedagogical University. – 2015. – Issue No. 3 (98). – P. 35–38.

10 **Erikson, E.** Identichnost': yunost' i krizis [Erickson E. Identity: youth and crisis]. – Moscow: Flint, 2006. (Series : Library of Foreign Psychology). – 342 p.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. E. Temerbayeva¹, A. K. Nurgaliyeva², Zh. A. Temerbayeva³

Болашақ ұстаздарда азаматтық бірегейлікті қалыптастыру

^{1,2}Павлодар педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.;

³Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

A. E. Temerbayeva¹, A. K. Nurgaliyeva², Zh. A. Temerbayeva³

Formation of civil identity of future teachers

^{1,2}Pavlodar Pedagogical University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar;

³Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 29.12.20.

Мақалада авторлар студенттер арасындағы азаматтық бірегейліктің қалыптасу құбылысына жүзінеді. Азаматтық бірегейлікті қалыптастыру қоғамның әлеуметтік-мәдени жаңаруының басты міндеті болып саналады, нәтижесінде бұл шеберлік қазіргі кезде өзекті болып саналады және білім беру процесінің сапалық қасиеттерін жақсартуға практикалық мән береді. Қазіргі критерийлерде бұл тұрақты құндылықтар жүйесі негізінде жас ұрпақтың патриотизмі мен азаматтығын сақтау туралы ғана емес, жаңа, әлі қалыптасып келе жатқан позицияда позитивті азаматтық сәйкестікті «қалпына келтіру» туралы екеніне баса назар аудару қажет екендігі баса айтылды. Студент жастар үшін азаматтық құндылықтарды осы бірегей игеруге қол жеткізу әлеуметтік-мәдени шындықтағы қарама-қайшылықтардың болуымен проблемалы болып саналады. Азаматтық бірегейліктің, сондай-ақ бірегейліктің басқа формалары сияқты, когнитивтік,

құндылыққа бағдарланған, эмоционалды-бағалау және мінез-құлық сияқты 4 негізгі элементтерді қамтитын қалыптастыру көрсетілген. Осы топтардың анықтамасы штат шоғырлануының негізі ретінде жұмыс істейді және елдің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Қоғамның әлеуметтік өмірімен шынымен байланысты барлық нәрсе шоғырланған және жалтыланған мемлекеттің бейнесі ретінде азаматтық бірегейліктің орталық ерекшелігі болып саналады. Адамның азаматтық бірдейлігін тамырлары көпұлтты Қазақстан халқының мәдениетін құрайтын құдіретті ағаштың діңімен салыстыруға болады.

Кілтті сөздер: мемлекет, азамат, бірегейлік, тұлға, тұрақтылық, тарих, аспектілер, қоғам, құндылық, мәдениет.

In the article, the authors address the phenomenon of formation of civil identity among students. The formation of a civil personality considered the main task of socio-cultural modernization of society, as a result, this skill considered relevant today, and provides practical value for improving the quality of the educational process.

It is emphasized that it is worth focusing on the fact that the current criteria do not simply mean maintaining patriotism and citizenship of the younger generation on the basis of a stable system of values, but just about «restoring» a positive civil identity on a new, yet still only emerging basis. For students to achieve this unique goal, the acquisition of civic values considered problematic with the existence of advanced contradictions of socio-cultural reality. It is indicated that the formation of civil identity, as well as other forms of identity, embracing 4 basic elements, such as cognitive, value-oriented, emotional-evaluative and behavioral. The identification of these groups will serve as a ground for the consolidation of the state's population and will ensure the stability of the country. Everything that is actually connected with the social life of society considered a central feature of civil identity as a picture of a concentrated and generalized state. The civil identity of a person can be compared to the trunk of a mighty tree, the roots of which form the cultures of the multinational people of Kazakhstan.

Keywords: state, citizen, identity, personality, stability, history, aspects, society, value, culture.

FTAMP 14.07.09

<https://doi.org/10.48081/WBHO2977>**А. Ш. Тлеулесова**

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.

**ҚАТЫСЫМДЫҚ ТҰРҒЫДАН ОҚЫТУ
ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ЕРЕКШІЛІКТЕРІ**

Бұл мақалада қазақ тілін қатысымдық тұрғыдан оқытудың түрлері талданған. Тіл үйретуде алдағы қатардағы озық әдіскерлердің еңбектеріне шолу жасалған. Тіл дамытуға бағытталған грамматикалық тапсырмалар, анықтамалар, ережелер, талдаулар білім алушылардың, шығармашылық қабілеттерін, ой-өрістерін арттыруға арналған материалдарға сараптама жасалған. Қатысымдық тұрғыда оқыту әдістемесінің ерекшеліктері: сөйлеу әрекетінің түрлері бойынша білім алушылардың белсенділіктерін қалыптастыруға, ой ұшқырлығын дамытуда, білімін кеңейтуге теориядан алған білімдерін жүйелеуге бағытталған.

Қазақ тілін оқытуда деңгей бойынша тапсырма беруде ауызша тіл дамыту басымрақ болады. Сонымен қатар, қазақ тілін жоғары деңгейде меңгерудің тиімділігі жайлы айтылған.

Тіл дамыту жұмысында білім алушылардың пікір айту, ауызша сөйлеу, жазбаша сауатты жазу, қоғамның өзге өкілдерімен сауатты қарым-қатынас жасау, яғни әрбір адамға керекті коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру мәселелерін шешу жолдарын көрсету керекті.

Қатысымдық әдістің көмегімен білім алушылардың деңгейлік көрсеткіштерін қалыптастыруға байланысты жүргізілген жұмыс түрлері: айтылым мен жазылым қатынасын қалыптастыруға, сөйлеу дағдыларын дұрыс меңгеру, танымдық қабілеттерін арттыру жолдары ерекше. Сонымен қатар, тұжырымдама, нормаларды түсініп, дәлелдей білуге үйретуге және оны нақтылы іс-әрекетке, жаттығуды орындау ерекшеліктері бар.

Кілтті сөздер: тиімді жолдары, кәсіптік, сөздік қоры, білім, тіл үйренушілер, сөйлесу кезеңі, сөйлеу түрлері, мәтін.

Кіріспе

Тіл қарым-қатынас құралы, адамның ой-өрісін, мәдени дәрежесін, ақыл-парасатын, рухани байлығын көрсететін айна. Қазақ тілін оқытудың жаңа әдістері арқылы білім, білім алушының тілін дамыту, сөздік қорын байыту, жаңалыққа бейім, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау негізі мәселені бірі.

Технология мен теориялық білімнің өзара байланысының осындай сатыға жетуі білім алушыны кәсіптік қызметке даярлай отырып, оқыту процесін тиімді әдістермен ұйымдастыруды қажет етеді.

Тілді оқытудың ұтымды әдістерін талдауда, ғылымда қатысым әдісі алдыңғы орынға шықты. «Коммуникация» сөзінің мәні қарым-қатынас жасау, тілдесу бірлесіп байланыс жасау деген ойды білдіреді, яғни ол адамдардың тілдің көмегімен сөйлесуін, тілдесуін, тілдің әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызмет ерекшеліктерін және сонымен қатар қарым-қатынасты, өзара түсінушілікті айқындайды.

Сөйлеу тілінің ең қолданылатын кезі сөйлеуші мен тыңдаушының тікелей қарым-қатынасы. Сөйлеуші тыңдаушының өз сөзін, ойын қалай қабылдауын көріп отыр. Соған байланысты ойын түрлендіре алады. Жазбаша тілде ондай мүмкіндік жоқ. Белгілі бір тілді үйрету әдісі оқу үрдісінің талабына сәйкес, үнемі өзгеріп, дамып отырады.

Қатысымдық тұрғыдан оқыту әдістемесінің ерекшеліктерін қарастырайық.

Зерттеудің нысаны: қатысымдық тұрғыдан оқыту

Зерттеудің пәні: қатысымдық тұрғыдан оқытуды әдістемесі

Мақсаты: қатысым әдістің ерекшеліктері мен негізгі қағидалары, тіл үйренудегі ұтымды жолдарын анықтау. Білім алушының сөздік қорын, шығармашылық қабілетін арттырып, тіл дамыту жұмыстарының тиімді жолдары айқындау. Тілдің, мәдениеттің, қарым-қатынас саласы ерекшеліктеріне сәйкес жеке тұлғалық, әлеуметтік және кәсіби қарым-қатынас жағдайларында құзыреттілікті қалыптастыру. Теориялық тұрғыдан негіздеп, әдістемелік жағынан қамтамасыз ету.

Міндеттері:

- қатысымдық тұрғыдан оқытудың әдістемесін анықтау;
- деңгейлі тапсырмалардың жүйесін жасау;
- қатысымдық әдістің тиімділігін анықтау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Қазіргі уақыт талабына сай дәстүрлі тәсілдермен қатар қазақ тілін үйретудің креативті жолдары да ұсынылуда. Бәсекеге қабілетті, мемлекеттік тілді жетік білетін мамандарға деген сұраныс артып, қазақ тілінің тілдік жүйесі мен оның амалдарын мәдени-танымдық қатысымдық әрекеттер арқылы меңгерудің әдістер-тәсілдері артып, талап күннен-күнге күшейіп

келе жатқандығы белгілі. Тіл – адамдардың өзара пікір алмасуын, сөйлесімін қамтамасыз етіп, тілдік қарым-қатынасты орындайды.

Қарым-қатынас әрі сөйлеу құралы болып табылатын тіл мәселелерін ғалымдар олардың әр түрлі өзгешеліктеріне қарай жан-жақты зерттеу үстінде. Қазақ тіл білімі ғылымында ғылыми мәселелердің зерделенуі тілді оқытуға қатысты қатысым әдісін ұсынды. Қазіргі кезде халықаралық қатынас өз деңгейінде, жақсы дамыған сайын, тілді оқыту және оны үйретуге ерекше көңіл бөлінуде.

Ж. Аймауытов: «Біз үнемі қозғалып, өзгеріп, өркендеп отыратын тірі адаммен айналысқандықтан, біркелкі әдіспен шектеле алмаймыз. Сабақ беру үйреншікті жай шеберлік емес, ол – үнемі жаңадан жананы табатын өнер», – деген [1]. Сондықтан «коммуникация» ұғымының астарында қарым-қатынас, өзара байланыс тіл заңдылықтарының түсінігі жатыр.

Тілді үйрету ең бірінші қарапайым тапсырмадан, күрделі жаттығулар орындаумен жалғасады. Жаттығулар тілдік материалдардың негізінде тыңдаушының білім деңгейіне сай беріледі. Тілдік жаттығулар тақырыпқа сай, алуан түрлі болып келеді.

Қатысымдық технология – тіл үйренушілер бірін-бірі толықтырып, жеке жұмыс жасауға дағдыландыратын, ұтымды әдістердің бірі,

Қатысымдық тұрғыда оқытудың ерекшеліктері:

1 Қатысымдық әдіс – сөйлеу әрекетінің түрлерін (айтылым, жазылым, тыңдалым, оқылым, тілдесім) меңгерте білу.

2 Әдіс оқыту процесіндегі стратегияны анықтайды. Мәтінмен жүргізілетін жұмыстың бірнеше түрі жүргізіледі. Атап айтсақ: оқу, аудару, мазмұнын ауызша әңгімелесу, мәтінді әңгімелеу үшін жоспар жасау, мазмұндама жазу мәтінге сұрақ-жауап ретінде яғни диалог құру, т.б.

3 Әдісте барлық қағидалардың басын біріктіретін ең басты, негізгі идея болады. Сондықтан екінші тілді үйретуде де тілдік тұлғалармен жұмыс ауызша да, жазбаша да жүргізіледі.

Басты идея әдіснамалық рөл атқара келіп, әдістің жүзеге асуы үшін барлық мәселелердің басын біріктіреді. Мәселен, тіл мен әдебиет пәнін байланыстырып (тіл жанры), поэзиядағы өлеңдерді жаттатқызып, прозадағы басты кейіпкерлерді талқылатып, білім алушылар арасында өзара бәсекелестік тудыруға болады.

Сонымен әр сөйлеушінің дауыс ерекшелігі, тапсырманы қабылдауы түрліше болады. Оның бәрі білім алушының түсінігіне әсер етеді. Сөйлесудегі әр тілдік элементті жеке қабылдау, сол арқылы сөйлемдегі ойды анықтауға болады. Тіл арқылы қазақ халқының тарихы, әдебиеті, мәдениеті, ұлттық салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, болмысы танылады.

«Қай халықтың болса да, – дейді академик Ф.Мүсірепов – қоғамдық өсу-өркендеу жолында көтеріле алған биігі мәңгілік болып ана тілінде сақталып отырады. Қай халықтың болса да ақыл-ой тереңдігі көп салалармен тармақтала, мольға келіп, тағы да сол ана тілінің алтын қорына қосыла береді» [2].

Сөйлеу әрекетінің төрт қағидаты (тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым) міндетті түрде қамтылады. Мәтіндерге байланысты түрлі сызба, кесте, жаттығулар түріндегі тапсырмаларды орындау арқылы алынған білімді бекітіп, мәтінді ұзақ уақыт есте сақтауға болады. Осылайша білім алушылардың танымдық, шығармашылық қабілеттерін дамытамыз.

Айтылымда қазақша сөйлеуге үйрету сапалы болу үшін, басты-басты мынадай жағдайларды ескеру қажет [3]:

- қажетіне қарай сөздік қолдануға да болады;
- үйренетін тілде сөйлеуге деген қажеттілік;
- бір мәселенің мазмұнын байланысты түрде жүйелі баяндауды талап ету;
- білім алушының қабілетін ескеру.

Білім алушы:

1) мәтіндегі ақпаратты түсіну, өз ойын айтуға, әлеуметтік-тұрмыстық, қоғамдық-саяси, оқу-кәсіби салалардағы қарым-қатынас мәтіндерінің стильдік және жанрлық ерекшеліктерін түсінуге;

2) қарым-қатынас жағдайына сөйкес ақпарат сұрауға және хабарлауға, таным мен қарым-қатынас жағдайында әңгімелескен адамға әсер ету құралы ретінде ақпаратты пайдалануға;

3) лексика-грамматикалық және прагматикалық тұрғыда жеткілікті дәрежеде жариялау мақсатында әртүрлі қарым-қатынас салаларындағы жағдаяттарға қатыса алуға қабілетті бола алады [4].

Сабақта диалог жүргізуге арналған тірек сызбаны пайдаланудың нәтижесінде, студенттер тек өз білімдерін тереңдетіп, жалпы ой-өрістерін дамытып қана қоймайды, сонымен қатар олардың коммуникативтік іскерліктері мен дағдылары артатынын атап айтқан жөн [5].

Қатысымдық әдістің белгілері мыналар:

– кемінде екі адамның немесе бір адам мен топтың, бір топ пен екінші топ арасындағы тығыз байланыстың немесе шығармашылық іс-әрекеттің орындалу нәтижесінде болады.

– Қатысымдық әдіс үйренуші мен үйретушінің бір-бірімен ой бөлісінде, тіл арқылы сөйлесуін қамтамасыз ете келіп, адам мен адамның, бір ұлт пен екінші ұлттың өзара түсінісуіне жол ашады.

Талдап отырған қатысымдық әдістің негізгі ерекшелігі – күнделікті өмірде тілді үйретуді жүзеге асыру, сабақ барысын практикалық тұрғыдан жан-жақты қамтамасыз ету [6]. Мысалы, білім алушы сұрақ қоя алу, сұраққа

жауап бере білу, көзімен көргенін, білген жайларды әңгімелеу, өз арманын айта алу, оқыған мәтіннің мазмұнын баяндай алу, қоршаған орта мен, жақын достарымен, сабақ беретін оқытушымен әңгімелесу сияқты сөйлеу әрекеттерін қатысымдық әдістің көмегімен меңгереді.

Демек, тыңдалым мен оқылым арқылы білім алушының ойлануын, өз бетінше жауап беруін дамытамыз, сонымен қатар тілі үйренушінің тіл байлығының артуына, сөздік қорының толысуына көмектесеміз.

Айтылым арқылы қарапайым күрделіге қарай бет бұру тілдік қатысымдылыққа бағыттайды. Сөйлеу тіліне қарай алғашқы жол ашылады [7].

Қатысымдық әдіс білім алушылардың қорытынды жасауына, өз пікірін айта білуіне және соны күнделікті өмірде пайдалана білуіне септігін тигізеді [8].

Берілген тақырыптарды дұрыс меңгерген білім алушы жазба жұмыстарында қате жібермей, ережені дұрыс қолданып, сауатты жазатын болады. Талаптардың бәрі де оқыту процесінде байланыстырып сөйлеуге дағды бере отырып, ойын жүйелі, дұрыс айта білуге жаттықтырады.

Бүгінде қатысымдық негізде оқытудың ерешеліктерін тәжірибеде қолдану маңыздылығы артып отыр. Іріктелген бағдарламалық тақырыптың барлығы қоғамдық, ғылыми техника жетістігіне, еңбек түрлерімен тығыз байланыста алынуы қажет [9]. Оқытудың қатысымдық әдісі топтық оқытуды қолдану нәтижесінде бірлескен әр студент өзінің жеке үлесін қоса алатын болады [10].

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, қазақ тілін білім алушыларға нәтижелі үйрету үшін, оның оқыту әдістемесін жетілдіру қажет. Сол себепті оқыту процесінде жетістіктерге жету үшін, қазақ тілінің ауызша сөйлеу тілін де, сауатты жазу мәдениетін де үйретуіміз қажет. Сондықтан бүгінде қатысымдық негізде оқытудың ерешеліктерін тәжірибеде қолдану маңыздылығы артып отыр. іріктелген бағдарламалық тақырыптың барлығы қоғамдық, ғылыми техника жетістігіне, еңбек түрлерімен тығыз байланыста алынған. Оқытудың қатысымдық әдісі топтық оқытуды қолдану нәтижесінде бірлескен әр студент өзінің жеке үлесін қосады.

Демек, қатысымдық тұрғыдан оқытудың мәселелері мен айтылған ойлардың өзіндік ерекшеліктері, заңдылықтары, оны меңгертудің әдіс-тәсілдерінің кәсіби қатынаста атқаратын маңызы зор. Сондықтан оқыту үрдісінде пайдалану аса қажет.

Тіл – мәдениеті ойды дұрыс, түсінікті, анық, әсерлі әрі әдеби тіл нормасын сақтай, тіл тазалығын сақтай жеткізе білу шеберлігі.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Аймауытов, Ж.** Психология, жан жүйесі мен өнер тандау. – Алматы : Ататек, 2005. – 210 б.
- 2 **Мүсірепов, Ф.** Шығармалары. – Алматы : Жазушы, 2009. – 250 б.
- 3 **Оразбаева, Ф. Ш.** Тілдік қатынас : теориясы және әдістемесі. – Алматы, 2000. – 28 б.
- 4 **Алдамбергенова, Г.** Кәсіптік мектептердің орыс бөлім оқушыларының қазақша сөйлеу тілін құрылысшы мамандығына сәйкес мәтіндер арқылы дамыту : Пед. ғыл. канд. дисс. – Алматы, 2000. – 197 б.
- 5 **Өмірбаева, К.** Деңгейлік оқыту мен деңгейлік тапсырмалар туралы ұғым // Білім – образование. – № 2. – 2001. – 180 б.
- 6 **Қадашева, Қ.** Қазақ тілі : оқытудың тиімді әдістемелері. – Алматы : 2000. – 115 б.
- 7 **Бузаубақова, К.** Деңгейлік тапсырмалар. – Ақтөбе, 2007. – 149 б.
- 8 **Нұртазина, Р.** Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2010. – 178 б.
- 9 **Өстеміров, Қ., Айтбаева, А.** Қазіргі білім беру технологиялары. – Алматы, 2006. – 185 б.
- 10 **Мұртаза, Б.** Мәтінді мөнерлеп оқуға үйрету // Қазақстан мектебі. – Алматы, 2015. – 17 б.

References

- 1 **Aimaıytov, J.** Psihologıa, jan júesi men óner tańdaı [Psychology, the soul system, and the choice of art]. – Almaty : Atatek, 2005. – 210 p.
- 2 **Músirepov, F.** Shıǵarmalary [Works]. – Almaty : Zhazushy, 2009. – 250 p.
- 3 **Orazbaeva, F. Sh.** Tildik qatynas : teoriyasy jáne ádistemesi [Language contacts : theory and methodology]. – Almaty, 2000. – 28 p.
- 4 **Aldambergenova, G.** Kásiptik mektepterdiń orys bólim oqúshylarınnyń qazaqsha sóileý tilin qurylysshy mamandyǵyna saıkes mánder arqyly damıtú [The Development of speech of pupils in Kazakh language through texts for the construction trades]. – Almaty, 2000. – 197 p.
- 5 **Ómirbaeva, K.** Deńgeilik oqıtú men deńgeilik tapsymalar týraly úǵym [The Concept of level training and level tasks]. In Bilim-education. – No. 2. – 2001. – 180 p.
- 6 **Qadasheva, Q.** Qazaq tili: oqıtúdyń timdi ádistemeleri [Kazakh language: effective teaching methods]. – Almaty, 2000. – 115 p.

7 **Býzaybakova, K.** Deńgeilik tapsymalar [Level of the task]. – Aktobe, 2007. – 149 p.

8 **Nurtazina, R.** Qazirgi pedagogikalıq tehnologialar [Modern pedagogical technologies]. – Almaty, 2010. – 178 p.

9 **Óstemirov, Q., Aitbaeva, A.** Qazirgi bilim berý tehnologialary [Modern educational technologies]. – Almaty, 2006. – 185 p.

10 **Murtaza, B.** Mátindi mánerlep oqúǵa úretý [Teaching expressive reading of texts]. In School of Kazakhstan. – Almaty, 2015. – 17 p.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. Sh. Tleulessova

Особенности методики обучения с коммуникативной точки зрения

Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина,
Республика Казахстан, г. Нур-Султан.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. Sh. Tleulessova

Features of teaching methods from a communicative point of view

S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.
Material received on 29.12.20.

В данной статье анализируются виды обучения казахскому языку с коммуникативной точки зрения. В работе делается обзор трудов передовых методистов в области обучения языку. Рассматриваются грамматические задания, справочники, правила, разборы, направленные на развитие речи, материалы, посвященные развитию творческих способностей обучающихся. Особенности методики обучения с коммуникативной точки зрения: методика направлена на формирование активности, развитие мыслительной деятельности, расширению знаний обучающихся по отношению к видам речевой деятельности, систематизации теоретических знаний.

При выполнении заданий в соответствии с уровнями обучения по казахскому языку более приоритетным является развитие устной речи. Наряду с этим, говорится об эффективности усвоения казахского языка на высшем уровне.

В работе по развитию языка нам необходимо показать студентам, как решать проблемы устной и письменной речи, общения с

другими членами общества, то есть формирование коммуникативных навыков, необходимых каждому.

Виды работ, проводимых в связи с формированием показателей уровня студентов с помощью коммуникативного метода: специальные способы формирования взаимоотношений произношения и письма, правильное приобретение разговорных навыков, развитие познавательных способностей. Кроме того, есть особенности концепции, умение понимать и обосновывать нормы и применять их к конкретному действию, выполнению упражнения.

Ключевые слова: эффективные пути, профессионализм, словарный запас, знания, изучающие язык, время речи, виды речи, текст.

This article analyzes the types of teaching the Kazakh language from a communicative point of view. The paper reviews the works of leading methodologists in the field of language teaching. Grammar tasks, reference books, rules, analyzes aimed at the development of speech, materials devoted to the development of students' creative abilities are considered. Features of the teaching methodology from a communicative point of view: the methodology is aimed at the formation of activity, the development of mental activity, the expansion of students' knowledge in relation to the types of speech activity, the systematization of theoretical knowledge.

When performing tasks in accordance with the levels of teaching in the Kazakh language, the development of oral speech is more priority. Along with this, it is said about the effectiveness of mastering the Kazakh language at the highest level.

In our work on language development, we need to show students how to solve the problems of speaking and writing, communicating with other members of society, that is, the formation of communication skills necessary for everyone.

Types of work carried out in connection with the formation of indicators of the level of students using the communicative method: special methods of forming the relationship of pronunciation and writing, the correct acquisition of speaking skills, the development of cognitive abilities. In addition, there are features of the concept, the ability to understand and substantiate norms and apply them to a specific action, exercise.

Keywords: effective ways, professionalism, vocabulary, knowledge, language learners, speech time, types of speech, text.

МРНТИ 14.01.11

<https://doi.org/10.48081/TPKSS5526>**Н. М. Ушакова, В. В. Степчук**Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар**ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ
НА РАЗВИТИЕ МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ**

В статье рассматривается влияние одного из социальных институтов – средств массовой информации на развитие молодых педагогов, анализируются телевизионные информационные материалы. В работе приводятся теоретические основания учёных и исследователей, занимающихся разработкой рекомендаций по развитию педагогов в профессиональной деятельности и положительному влиянию средств массовой информации на профессиональное развитие молодых педагогов, а также описываются функции средств массовой информации, которые могут этому способствовать. В статье также описываются факторы, воздействующие на профессиональное развитие молодых педагогов и условия, при которых может происходить данный процесс. В исследовании анализируется молодёжная информационно-развлекательная передача «Жастар KZ», где в одном из выпусков представлены два молодых педагога. Учителя имеют большие достижения в профессиональной деятельности, занимаются самообразованием и на постоянной основе повышают свой уровень педагогического мастерства. Помимо передачи анализируется и новостной сюжет программы «Ertis aqparat», где темой стал Закон «О статусе педагога». В сюжете описываются основные положения закона, которые могут заинтересовать молодых специалистов. Оба телевизионных материала способствуют развитию педагогических кадров в профессиональном плане.

Ключевые слова: средства массовой информации, влияние, развитие, молодые педагоги.

Введение

В условиях современных преобразовательных процессов в Республики Казахстан, которые затронули и систему образования, отдельное внимание

уделяется развитию педагогов. В настоящее время происходит смена поколений, где на места работников системы образования с большим стажем приходят молодые учителя, которые должны развиваться в профессиональной деятельности. Поскольку личность молодого специалиста находится в процессе профессионального развития, требуется отдельное внимание к средствам, оказывающим на это влияние. Одно из таких средств, формирующее условия для развития, являются средства массовой информации.

Средства массовой информации имеют способности влияния на общественное сознание, мировоззрение и способствуют развитию личности (В. В. Ворошилов, В. Л. Цвик, Г. В. Кузнецов, А. Я. Юровский). В современных условиях, как показывают результаты исследователей У. А. Качкын, О. А. Сманбаева, СМИ имеют возможность оказывать влияние и на профессиональное развитие молодых педагогов.

В современном мире для профессионального развития молодых учителей нужны мотивация, выгодные условия труда, факторы, побуждающие к действию (Е. А. Мелёхина, Н. В. Панова). Молодые педагоги, находятся в постоянном информационном потоке и, таким образом, входят в число объектов, на которые воздействуют СМИ. Именно поэтому влияние средств массовой информации на развитие молодых педагогов сегодня нуждается в изучении. Это и определяет актуальность исследования.

Материалы и методы

Нами были рассмотрены: 1 молодёжная информационно-развлекательная программа «Жастар KZ», выходящая в эфир на телеканале «ERTIS»; новостной сюжет информационной программы «Ertis aqparat». Темы выпусков: «Развитие молодых педагогов», «Закон О статусе педагога». Для двух материалов характерно использование культурно-просветительской, идеологической, социально-педагогической функций средств массовой информации. В ходе исследования был применён метод анализа. Проанализировав материалы, установили критерии, способствующие развитию молодых педагогов.

Цель данного исследования – теоретическое обоснование влияния средств массовой информации на развитие молодых педагогов.

Задачи исследования:

- 1 Установить критерии, побуждающие к профессиональному развитию молодых педагогов.
- 2 Определить влияние средств массовых информационных на профессиональное развитие молодых педагогов.

3 Проанализировать информационные материалы, а именно телевизионные, влияющие на профессиональное развитие молодых педагогов.

Одними из важных задач в модернизации образования Республики Казахстан являются создание новых правовых, методических, финансово-материальных условий и конкурентоспособного кадрового резерва для развития системы. Реформа образования влечёт за собой и требование профессионального развития педагогов в условиях современных тенденций.

Термин «профессиональное развитие» имеет место во всех сферах жизнедеятельности, в том числе в системе образования. Под профессиональным развитием по Л. М. Митиной [1] принято понимать активное качественное преобразование учителем своего внутреннего мира, внутренняя детерминация активности учителя, приводящая к принципиально новому способу профессиональной жизнедеятельности. Е. А. Климов считает, что профессиональное развитие подразумевает развитие личностных качеств, для освоения и применения новых навыков в профессиональной деятельности [2]. Процесс профессионального развития педагогов в значительной степени влияет не только на систему образования, но и на общество в целом. В приоритете у молодых педагогов должно быть совершенствование личности в профессиональной деятельности, которое формирует профессионализм специалиста. Понятие «профессионализм педагога» трактуется О. Г. Красношлыковой, Т. В. Игониной, М. В. Оксем, как «интегральная характеристика личности, представляющая совокупность педагогической компетентности, мастерства, профессионально значимых качеств и индивидуального имиджа педагога, обеспечивающая эффективность и оптимальность образовательной деятельности» [3]. Н. В. Кузьмина пишет, что «профессионализм – это качественная характеристика субъекта деятельности» [4].

Профессиональная деятельность молодого педагога, как и любого другого специалиста, начинается с мотива, то есть с осознания определённой потребности. Потребность в профессиональном развитии у молодых учителей может возникнуть при выдвигании каких-либо условий. Данные условия может задавать государство. Таким примером может служить закон «О статусе педагога». В конце 2019 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев огласил о подписании закона «О статусе педагога», где введены нормы административной ответственности за посягательство на честь и достоинство учителей, поправки, предусматривающие оплату труда, и учтены социальные льготы. Закон официально вступил в силу с января 2020 года и содержит 21 раздел. Среди разделов есть те, что могут заинтересовать молодых педагогов

[5]: Статья 6. Обеспечение профессиональной деятельности педагога; Статья 9. Право педагога на поощрение; Статья 12. Социальные гарантии. Данные разделы могут стимулировать молодых педагогов на профессиональное развитие. При выполнении определённых результатов в работе имеются поощрения, что мотивирует учителей не только к самообразованию, но и к достижению высоких результатов образовательной деятельности воспитанников. Зачастую у молодых специалистов возникают проблемы с жильём. В законе «О статусе педагога» предусмотрено решение данного вопроса, что привлекает молодых учителей к профессиональной деятельности. Такие нововведения в законодательстве дают мотивацию и положительно влияют на профессиональное развитие педагогов.

Для профессионального развития молодых педагогов немаловажны и факторы, побуждающие к действию. Е. А. Мелёхина приводит две группы факторов: социально-экономические (востребованность профессии, условия работы, уровень заработной платы, социальные гарантии); внутренние (получение знаний, самоутверждение, расширение кругозора) [6].

В усилении профессионально-значимых личностных качеств, способствующих самосовершенствованию молодых педагогов, также играют большую роль компетентности педагога. Н. В. Панова в своей исследовательской работе говорит о том, что компетентными являются и те педагоги, кто «обладает особым типом организации предметно-специфических знаний в этой области и способен принять эффективные решения» [7], и приводит классификацию компетентностей педагога: коммуникативная, регулятивная, интеллектуально-педагогическая. Данные компетенции имеют двойную направленность – на обучающегося и на самого педагога. Результатом такого взаимодействия будет развитие в профессиональной деятельности.

Исходя из этого, можно сформулировать критерии, побуждающие к профессиональному развитию молодых педагогов: Мотивация (поощрения, социальные льготы, профессиональная деятельность); Факторы, побуждающие к действию (социально-экономические, внутренние); наличие компетенций (коммуникативная, регулятивная, интеллектуально-педагогическая).

В век инноваций и технологий достичь профессионального развития молодых педагогов возможно благодаря средствам массовой информации, которые обеспечивают информационную связь в обществе, формируют мировоззрение и влияют на общественное сознание. Благодаря функциям средств массовой информации стало возможным побудить молодых педагогов к профессиональному развитию. В информационных продуктах это культурно-просветительская, социально-педагогическая и идеологическая функции.

С. П. Суворова отмечает, что «просветительская функция журналистики – отображение новых продуктов специализированных видов творческой деятельности, содержащие в себе общественно-значимые знания, нормы и ценности» [8]. В выпусках облик показываемых людей, манера общения, грамотность влияют на личностные установки.

Рассматривая социально-педагогическую функцию в средствах массовой информации в современном мире, следует отметить, что её определяют как управленческую. Данная функция, как трактует В. Л. Цвик [9], предполагает прямую вовлеченность средств массовой информации в систему воздействия на население, в пропаганду определённого образа жизни с соответствующим набором политических и духовно-нравственных ценностей. Перед журналистом стоит задача – информировать общество и поучать людей.

Для молодых педагогов средства массовой информации в свои материалы должны внедрять идеологическую функцию, которая предполагает укрепление в обществе какого-либо типа поведения, мнения и влияет на массовое сознание. Журналистика, как идеологический инструмент стремится к укреплению у своей аудитории определённого типа сознательности, то есть внутренней модели внешнего мира и самосознания.

Таким образом, при учёте функций средств массовой информации может успешно реализовываться профессиональное развитие молодых педагогов. У. А. Качкын и О. А. Сманбаев в своей работе приходят к выводу, что учителям необходимо постоянно совершенствоваться, повышать уровень знаний и развиваться в профессиональном плане и на это благоприятно воздействуют средства массовой информации [10].

Для примера проанализируем несколько информационных материалов, вышедших в эфир и опубликованных на сайте Павлодарского областного телеканала «Ertis». Один из хороших примеров информационного продукта на региональном телеканале, формирующего общественное сознание молодых педагогов и создающее условие для их развития на примере сверстников, является информационно-развлекательная передача «Жастар KZ». Программа выходит в эфир с 2018 года. За время существования в ней рассматривались успехи и достижения молодых людей в различных сферах жизнедеятельности: сельское хозяйство, образование, медицина, IT-технологии и другое. Одна из передач посвящена профессиональному празднику дню учителя (http://pavlodartv.kz/ru/archive/programs/programs_social/jastar_kz/1022434). В выпуске рассказывается о двух педагогах, которые, получив высшее образование, открыли свои кружки по вокалу и изучению китайского языка. Передача полностью направлена на просвещение аудитории о важности и статусе педагога в обществе, а также о саморазвитии и самореализации молодых

специалистов в обществе. Корреспондент в кадре даёт уверенность аудитории в достоверности фактов. В его речи чётко и ясно выражаются сложившиеся взгляды на педагогическую деятельность: «Именно эти люди дают нам знания, учат их применять и ставят нас на правильный путь. Быть педагогом не так уж и легко. Ежедневно они вносят огромный вклад в развитие будущего поколения». С первых слов в представлении аудитории возникает образ учителя, который предаёт свои знания будущему поколению. Журналист, отталкиваясь от сформировавшихся общественных мнений, говорит о взгляде на работу педагогов «Но стоит сказать, что к этому действительно должна лежать душа. Свою работу нужно любить всем сердцем, и тогда процесс обучения будет успешен». Далее это подтверждается прямой речью молодого преподавателя по вокалу, который своё первое образование получил техническое, а уже втрое по своему призванию. Девушка является примером того, когда работа приносит удовлетворение потребностей, достаток и самое главное развитие, причем не только личное, но и общества. В речи одного из главных героев также поднимается проблема казахстанской эстрады: «Сейчас у нас казахстанская эстрада нацелена больше на какой-то тойский манер. Именно это обуславливает то, что нам немножко тяжело. Потому что они смещают фокус на какой-то такой более непевческое, я бы сказала, непевческий репертуар». Мнение спикера способно вызывать у молодой и амбициозной аудитории реакцию на ситуацию, что и соответствует задачам средств массовой информации.

Новостной материал под заголовком «Закон «О статусе педагога» (<https://www.youtube.com/watch?v=Ah5tbFovRiQ>). Сюжет является информационным. В нём отсутствует развлекательная функция. Новостной материал актуален для педагогов всех возрастов и уровней. В дикторской подаче озвучиваются несколько важных пунктов закона: «В конце прошлого года Глава государства Касым-Жомарт Токаев подписал закон «О статусе педагога», согласно которому введены дополнительные социальные гарантии, снижение нагрузки, сокращение отчётности учителей всех уровней образовательной системы. Предусмотрены штрафы и административный арест за нарушение законодательства в части проявления неуважения к педагогу при исполнении им должностных обязанностей». Молодых педагогов, как и тех, кто имеет большой опыт в сфере образования, такая информация заинтересует, так как указаны самые главные аспекты, волнующие их. В первом закадровом тексте говорится о плюсах закона и о первых его результатах. Таким образом, автор не просто передаёт информацию, но и воздействует на сознание аудитории. Озвучиваются самые основные проблемные вопросы, возникающие у молодых педагогов в процессе работы: заработная плата, социальные гарантии, права в

профессиональной деятельности. Относительно заработной платы, говорится о её повышении с января на 25 %. У молодых педагогов меняется мнение о низкооплачиваемой профессии и соответственно появляется желание к работе и профессиональному развитию. Все эти факты, возможно, вызовут сомнения у аудитории, но в подтверждении этого даётся отрывок интервьюируемого в лице заместителя управления образования Павлодарской области. В его речи продолжается тема плюсов закона «О статусе педагога», где более подробно говорится о суммах различных выплат. Среди списка есть доплата в размере 10-кратного расчётного показателя педагогам, имеющим степень магистра, что даёт стимул для продолжения образования у молодых педагогов, также о единовременном вознаграждении в размере 3-х должностных окладов педагогов, подготовивших победителей и призёров международных олимпиад, конкурсов, спортивных соревнований. Данный факт тоже привлечёт к профессиональной деятельности и развитию молодого специалиста. В следующих закадровых текстах продолжается информирование аудитории о положительных нововведениях: «С сентября 2021 года будет снижена учебная нагрузка в общеобразовательных школах с 18-ти часов до 16-ти, также установлен запрет на привлечение к несвойственным функциям, чрезмерной отчётности, необоснованных проверок.

В новостном сюжете не прослеживается культурно-просветительская и идеологическая функция, но присутствует социально-педагогическая функция. Социально-педагогическая функция выражается в информировании средством массовой информации общества нововведений в законодательстве и в воспитании законопослушания среди молодых представителей сферы образования и обучающихся людей.

Исходя из того, что функции, формирующие общественное сознание имеются, можно сказать, что новостной сюжет влияет на развитие педагогов, как в личностном, так и в профессиональном планах.

Результаты и обсуждение

Таким образом, исходя из проанализированных теоретических источников, мы пришли к выводу, что профессиональное развитие молодых педагогов характеризуется как усовершенствование совокупности личностных качеств, знаний и умений. Для того чтобы этого достичь следует опираться на критерии, способствующие развитию молодых учителей в профессиональной деятельности: мотивация, социально-экономические и внутренние факторы, наличие компетенций.

Выводы

Учитывая функции средств массовой информации, есть возможность побуждения к профессиональному развитию молодых педагогов. Среди

функций, оказывающих на это влияние, мы выделили культурно-просветительскую, социально-педагогическую и идеологическую функции.

Проанализировав телевизионные информационные материалы, было установлено, что средства массовой информации могут влиять на развитие молодых педагогов, как в личностном, так и в профессиональном планах.

В результате исследования была достигнута цель - теоретическое обоснование влияния средств массовой информации на развитие молодых педагогов, и решены следующие задачи:

1 Установлены критерии, побуждающие к профессиональному развитию молодых педагогов.

2 Определено влияние средств массовой информации на профессиональное развитие молодых педагогов.

3 Проанализированы информационные материалы, а именно телевизионные, влияющие на профессиональное развитие молодых педагогов.

Список использованных источников

1 **Митина, Л. М.** Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. – М.; СПб. : Нестор-История, 2014. – 376 с.

2 **Климов, Е. А.** Психология профессионального самоопределения. – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 304 с.

3 **Красношлыкова, О. Г., Игонина, Т. В., Оксем, М. В.** Развитие профессионализма педагогических работников в условиях реализации мероприятий ФЦПРО 2016–2020 гг. // Вестник Кемеровского государственного университета. Серия : Гуманитарные и общественные науки. – 2017. – № 3. – С. 15–19.

4 **Кузьмина, Н. В.** Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. – М. : Высшая школа. – 119 с.

5 Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=32091648

6 **Мелёхина, Е. А.** Принципы профессионального развития преподавателя вуза // Журнал «Современные проблемы науки и образования». – 2014. – № 2. – 218 с.

7 **Панова, Н. В.** Профессиональное развитие личности педагога // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2012. – С. 101–106.

8 **Суворова, С. П.** Современный вуз в медиaprостранстве : инструментарий и оптимизация // Журнал : Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Т. 2. – № 1. – Изд-во : Грамота, 2016. – 45–55 с.

9 Цвик, В. Л., Кузнецов, Г. В., Юровский, А. Я. Телевизионная журналистика : учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030601 «Журналистика». – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 495 с.

10 Качкын, У. А., Сманбаев, О. А. Роль средств массовой информации в подготовке будущих учителей сельских школ // Современная психология и педагогика : проблемы и решения : сб. ст. по мат. XI междунар. науч.-практ. конф. – № 6(10). – Новосибирск : СибАК, 2018. – С. 49–54.

References

1 Mitina, L. M. Psikhologiya lichnostno-professional'nogo razvitiya sub'yektov obrazovaniya [Psychology of personal and professional development of subjects of education]. – Moscow; St. Petersburg : Nestor-Istoriya, 2014. – 376 p.

2 Klimov, E. A. Psikhologiya professional'nogo samoopredeleniya [Psychology of professional self-determination]. – Moscow : Publishing center «Academy», 2010. – 304 p.

3 Krasnoshlykova, O. G., Igonina, T. V., Oxem, M. V. Razvitiye professionalizma pedagogicheskikh rabotnikov v usloviyakh realizatsii meropriyatiy FTSPRO 2016–2020 gg. [Development of professionalism of pedagogical workers in the conditions of implementation of the Federal program of education and training in 2016–2020]. In Series : Humanities and social Sciences. – 2017. – No 3. – P. 15–19.

4 Kuzmina, N. V. Professionalizm lichnosti prepodavatelya i мастера proizvodstvennogo obucheniya [Professionalism of the teacher and master of industrial training]. – Moscow : Higher school. – 119 p.

5 Zakon Respubliki Kazakhstan «O statuse pedagoga» [Law of the Republic of Kazakhstan «On the status of a teacher»]. [Electronic resource]. – Access mode: https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=32091648

6 Melehina, E. A. Printsipy professional'nogo razvitiya prepodavatelya vuza [Principles of professional development of a University teacher]. In Journal «Modern problems of science and education». – 2014. – No 2. – 218 p.

7 Panova, N. V. Professional'noye razvitiye lichnosti pedagoga [Professional development of the teacher's personality]. In Bulletin of the Tomsk state pedagogical University. – 2012. – P. 101–106.

8 Sývorova, S. P. Sovremennyy vuz v mediaprostranstve: instrumentariy i optimizatsiya [Modern University in the media space: tools and optimization]. In Journal : Philological Sciences. Question of theory and practice. – T. 2. – No 1. – Publishing house : Gramota, 2016. – 45–55 p.

9 Zvik, V. L., Kúznesov, G. V., Iýrovskii, A. Ia. Televizionnaya zhurnalistika : Ucheb. posobiye dlya studentov vuzov, obuchayushchikhsya po spetsial'nosti 030601 «Zhurnalistika» [Broadcast journalism: studies' manual for University students studying in the specialty 030601 «Journalism»]. – 2nd ed., reprint. and additional. – Moscow : UNITY-DANA, 2017. – 495 p.

10 Kachkyn, Ý. A., Smanbaev, O. A. Rol' sredstv massovoy informatsii v podgotovke budushchikh uchiteley sel'skikh shkol [The Role of mass media in training future teachers of rural schools]. In Modern psychology and pedagogy : problems and solutions : Collection of articles on Mat. XI international. scientific and practical conference No 6 (10). – Novosibirsk : Sibak, 2018. – P. 49–54.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

H. M. Ушакова, В. В. Степчук

Жас педагогтардың дамуына бұқаралық ақпарат құралдарының әсері

Торайғыров университеті,

Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

N. M. Ushakova, V. V. Stepchuk

Influence of mass media on the development of young teachers

Toraighyrov University,

Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

Material received on 29.12.20.

Мақалада әлеуметтік институттардың бірі - бұқаралық ақпарат құралдарының жас педагогтардың дамуына әсері қарастырылады, телевизиялық ақпараттық материалдар талданады. Жұмыста педагогтарды кәсіби қызметте дамыту және жас педагогтардың кәсіби дамуына бұқаралық ақпарат құралдарының оң әсері бойынша ұсыныстар әзірлеумен айналысатын ғалымдар мен зерттеушілердің теориялық негіздері келтіріледі, сондай-ақ бұған ықпал етуі мүмкін бұқаралық ақпарат құралдарының функциялары сипатталады. Мақалада сондай-ақ жас педагогтардың кәсіби дамуына әсер ететін факторлар мен осы процесс болуы мүмкін жағдайлар сипатталады.

Зерттеуде «Жастар КЗ» жастар ақпараттық-ойын-сауық бағдарламасы талданады. Онда шығарылымдардың бірінде екі жас педагог ұсынылған. Педагогтар кәсіби қызметте үлкен жетістіктерге ие, өздігінен білім алумен айналысады және үнемі педагогикалық шеберлік

деңгейін көтереді. Бағдарламадан басқа, «Педагог мәртебесі туралы» Заңның тақырыбына айналған «ERTIS aqparat» бағдарламасының жаңалықтар сюжеті талданды. Сюжет жас мамандарды тартатын заңның негізгі ережелерін сипаттайды. Бағдарламаларды қарау кезінде бұқаралық ақпарат құралдарының маңызды функциялары ескерілді: ағартушылық, идеологиялық, әлеуметтік-педагогикалық. Бұл функциялар қоғамның әртүрлі топтарына, соның ішінде жас мұғалімдерге әсер етеді. Теледидар материалдарының екеуі де мұғалімдердің кәсіби дамуына ықпал етеді.

Кілтті сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, әсер, даму, жас педагогтар.

The article examines the influence of one of the social institutions – the mass media on the development of young teachers, analyzes television information materials. The paper presents the theoretical foundations of scientists and researchers involved in developing recommendations for the development of teachers in professional activities and the positive impact of the media on the professional development of young teachers, as well as describes the functions of the media that can contribute to this. The article also describes the factors that affect the professional development of young teachers and the conditions under which this process can occur.

The study analyzes the youth information and entertainment program «Zhastar KZ», where two young teachers are presented in one of the issues. Teachers have great achievements in their professional activities, are engaged in self-education and constantly improve their level of pedagogical skills. In addition to the program, we also analyze the news story of the «Ertis aqparat» program, where the topic was the Law «On the status of a teacher». The story describes the main provisions of the law that may be of interest to young professionals. Both TV materials contribute to the development of teaching staff in professional terms.

Keywords: mass media, influence, development, young teachers.

МРНТИ 28.17.31

<https://doi.org/10.48081/TRYL3691>**И. И. Фураева, А. А. Сеньковская, Н. С. Глазырина**

Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева,
Республика Казахстан. г. Нур-Султан

ПРИМЕНЕНИЕ ПРОГРАММНЫХ СРЕДСТВ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СТУДЕНТОВ К ВНЕШНЕЙ ОЦЕНКЕ ЗНАНИЙ

В статье рассматриваются особенности организации подготовки студентов к внешней оценке знаний. Поскольку в Казахстане подобная оценка осуществляется с использованием тестовых заданий различного уровня сложности, авторами проанализированы различные аспекты применения тестов. Также рассмотрены стандартизированные шаблоны тестовых заданий с одним правильным ответом из пяти вариантов и тремя ответами из восьми. В статье описаны преимущества применения программных средств при использовании базы вопросов в текстовой форме, не содержащих формул и рисунков, а также последующая компоновка вариантов заданий случайным образом в порядке возрастания разделов, что облегчает тестирование для студентов. Кроме того, продемонстрирована функция программного приложения для просмотра результатов тестирования. В заключении представлены перспективы использования приложения. В новых условиях, когда количество дисциплин с текстовыми заданиями увеличилось, появилась возможность проводить подготовку студентов практически по всем дисциплинам. Тот факт, что программа написана в виде макроса позволяет установить ее на любом ПК, как преподавателю, так и студенту, ввести тесты по любым дисциплинам и превратить подготовку в экзаменам в увлекательное соревнование.

Ключевые слова: тестирование, формирование тестовых заданий, индивидуальный вариант, автоматизация процесса, анализ результатов.

Введение

Комплексное тестирование при государственной аттестации организаций образования производится в соответствии с законом РК об образовании и Постановлением правительства РК [1].

Необходимость внедрения системы компьютерного тестирования диктуется введением с 2004г. обязательной процедуры тестирования оценки качества подготовки студентов по дисциплинам при Аттестационной экспертизе вузов Министерством науки и образования [2].

Отношение к тестам как к инструменту объективного контроля степени усвоения дисциплины весьма неоднозначно как среди преподавателей, так и среди студентов [3]. При этом профиль образования (гуманитарный или технический) не имеет значения: сторонники и противники есть во всех вузах. Сегодня выбор в пользу тестирования уже сделан (выполнение принципов Болонского процесса, внедрение систем менеджмента качества, отказ от традиционных экзаменационных сессий в пользу балльно рейтинговой системы и т.п.). Авторы большинства публикаций по вопросам тестирования в качестве несомненных его преимуществ отмечают следующие [4, 5]:

- объективность контроля (все студенты находятся в равных условиях как в процессе самого тестирования, так и при обработке результатов по единым критериям, субъективизм преподавателя исключен);

- оперативность проведения и обработки результатов (особенно при компьютерном тестировании), что делает тесты исключительно удобным инструментом мониторинга качества образовательного процесса в рамках системы менеджмента качества;

- стандартизация тестовых заданий и процедуры тестирования, что позволяет оценивать уровень знаний по какой-либо дисциплине студентов различных вузов (Интернет тестирование) с последующим использованием этих результатов при аккредитации специальностей;

- возможность использования анализа результатов тестирования для принятия соответствующих управленческих решений, касающихся коррекции учебных программ дисциплин, выбора образовательных технологий, методического обеспечения дисциплины и т.п.; z возможность проверки знаний по всей дисциплине, в то время как традиционный экзамен – это в некотором роде лотерея. Даже если преподаватель имеет обыкновение задавать дополнительные вопросы, контролируемый объем знаний на экзамене существенно меньше;

- обеспечение более точной оценки знаний, т.к. шкала оценивания теста имеет гораздо больше градаций (в соответствии с количеством заданий), чем обычная шкала оценивания знаний;

- гораздо меньшие затраты на проведение и проверку, чем экзамен (без учета затрат на разработку самих тестовых заданий, что, в идеале, делается один раз).

К недостаткам тестирования, которые являются очевидными продолжениями его достоинств, можно отнести следующие:

- разработка качественных тестовых заданий является длительным и трудоемким процессом (мнение о том, что тест создается раз и навсегда, глубоко ошибочно). Практика показывает, что варианты тестовых заданий надо менять достаточно часто, т.к. очень скоро они становятся известными неограниченному кругу лиц;

- декларируемая широта охвата материала в тестировании явно имеет обратную сторону, т.к. хотя и требует от студента знакомства со всем материалом, но весьма поверхностного;

- в любом тестировании присутствует элемент случайности, причинами которой могут быть произвольная ошибка при оформлении ответа («зачеркнул не ту клеточку») или, что случается гораздо чаще, угадывание ответа. Это искажает результаты теста и приводит к необходимости использования для их обработки достаточно сложного математического аппарата;

- даже безукоризненно составленные тестовые задания не позволяют оценить нестандартное, нешаблонное мышление, хотя выявление таких студентов желательно как можно раньше – именно они становятся впоследствии магистрами и аспирантами. Тестирование не позволяет студентам продемонстрировать их умение думать, и этот недостаток наиболее существенный [6–8].

Основой любого научного построения является метод. Наука эффективна только тогда, когда используемый ею метод адекватен устройству мироздания. Каждый из методов имеет свою строго определенную область применения. Как природа в разных условиях работает различными способами, точно так же и мы должны применять адекватные данным ситуациям методы её изучения [9].

Материалы и методы

Согласно новой системе образования в РК, которая вводится с 2019/20 учебного года «основой является наделение вузов полномочиями по самостоятельной разработке образовательных программ, за исключением программ цикла общеобразовательных дисциплин», к которым относятся дисциплины гуманитарного направления, такие как Современная история Казахстана, Иностранный язык, Казахский (русский) язык, Информационно-коммуникационные технологии, Философия, Модуль социально-политических знаний. Тестовые задания для перечисленных дисциплин в основном являются текстовыми, т.е. не содержат рисунков, что позволяет значительно облегчить подготовку студентам к экзаменам ВОУД [10].

По дисциплинам внешней оценки проводится именно тестирование, и организовать подготовку к нему применяя опубликованные ранее тесты, с достижением оптимального результата является главной задачей применяемого метода описываемой автоматизированной системы. При подготовке к внешней оценке по дисциплине имеется набор тестовых заданий, состоящих из тестов, содержащих один правильный ответ из пяти и три правильных ответа из восьми. Так как на кафедре «Вычислительной техники» ЕНУ им. Л. Н. Гумилева в течение ряда лет применялась описываемая программа при подготовке к экзаменам по дисциплине ИСПП, то в качестве примера в дальнейшем будем приводить фрагмент тестов именно по этой дисциплине. Исходные данные представлены на рисунке 1. Как видно из рисунков тестовые задания могут располагаться как на одной, так и на нескольких строках. Для преобразования тестов в стандартизированный вид применяется специальный макрос, записанный для тестов каждого вида, который приводит эти исходные данные к виду (рисунок 2). Аналогичный вид имеют тесты для 3 правильных ответов из 8. Тесты 1/5 и 3/8 располагаются на отдельных листах. Следует особо отметить, что для тестов вводится дополнительный столбец, обозначающий номер раздела или темы по выбранной дисциплине.

\$\$\$001
Программное обеспечение делится на классы:
А) системное ПО и прикладное ПО
В) системное ПО, прикладное ПО и инструментальные средства разработки программ
С) операционные системы, прикладное ПО, утилиты и драйверы
Д) прикладное ПО и инструментальные средства разработки программ
Е) системное ПО и инструментальные средства разработки программ
Ф) системное ПО, прикладное ПО и системы программирования
Г) операционные оболочки, операционные системы, офисные программы
Н) системное ПО, прикладное ПО и инструментальное ПО
В, Ф, Н
021 Инструмент системного анализа - это А) Erwin; В) JAM; С) BPwin; Д) Rational Rose; Е) ARIS; (Правильный ответ)=С
022 Методология функционального моделирования А) SADT; В) IDEF0; С) IDEF1X; Д) SADT , IDEF0; Е) диаграммы UML; (Правильный ответ)=Д

Рисунок 1 – Исходные тесты по дисциплине

254								
№	№ т.	Вопрос	Ответ 1	Ответ 2	Ответ 3	Ответ 4	Ответ 5	№ п.ч.
1	9	Инструменты разработки программных средств - это	средства компиляции текста	аппаратные и программные	аналитические инструменты	технические инструменты	построитель ресурсов	2
2	9	Система программирования - это	система для разработки новых программ на	интегрированная среда разработки	средства создания и редактирования текстов программ	программы, помогающие находить и устранять ошибки в	средства создания и редактирования текстов программ	1
3	9	Программные инструменты разработки ПС - это	программы, которые используются в ходе разработки, корректировки или развития других	система для разработки новых программ на конкретном языке программирования	устройство компьютера, специально предназначенное для поддержки	программы, помогающие находить и устранять ошибки в	средства создания и редактирования текстов программ	1
4	9	Аппаратные инструменты разработки ПС - это	программы, которые используются в ходе разработки, корректировки или развития других	система для разработки новых программ на конкретном языке программирования	устройство компьютера, специально предназначенное для поддержки	программы, помогающие находить и устранять ошибки в	средства создания и редактирования текстов программ	3
5	9	Компилятор - это программный инструмент,	поиска ошибок в программе	перевода и выполнения программы строка за	перевода и выполнения	для работы с файлами	для работы с объектами	3

Рисунок 2 – Стандартизированный вид тестов

При подготовке к тестированию были выбраны 9 разделов по дисциплине «Инструментальные средства разработки программ»: Общие вопросы1, общие вопросы2, UML, RR CASE, жизненный цикл (моделирование, ARIs+SADT), диаграммы, IDEF, Erwin, ООП.

При выборе тематики разделов использовались опубликованные тесты МОН РК за последние несколько лет. Общее количество тестовых заданий составляет 254 (1/5) и 241 (3/8). Разделение тестов по разделам позволяет осуществлять более целенаправленную подготовку студентов, используя стандартную методику тестирования. Планомерное использование программы позволяет закономерно осуществлять повышение доли правильных ответов при тестировании, что особенно удобно на относительно небольшом материале одного раздела дисциплины. После изучения всего материала, возможно формирование теста из нескольких разделов, результат, однако отражается по каждому разделу отдельно, что позволяет выявить недостаточно проработанный материал. Для удобства подготовки студентов из всех вариантов теста выделены вопросы с правильными ответами, которые отображены на отдельной странице (рисунок 3). Указание номера раздела и установка автофильтра позволяет осуществлять подготовку к ВОУД более целенаправленно, выделив конкретную тему дисциплины из 9 установленных ранее. Фактически, сформирован краткий справочник по тестам, который позволяет обнаружить дополнительные закономерности теста, а также выявить их некорректности. При подготовке исходных данных для тестирования используется указанные ниже таблицы, в которых содержится информация по количеству вопросов по каждому разделу с указанием наименования раздела дисциплины. Тестирование проводится отдельно для тестов с 5 и 8 ответами.

№	№ тә	Вопрос	Правильный ответ 1
242	1	Инструменты разработки программных средств - это	аппаратные и программные инструменты разработки ПС
243	1	Система программирования — это	система для разработки новых программ на конкретном языке программирования
244	1	Программные инструменты разработки ПС - это	программы, которые используются в ходе разработки, корректировки или развития других прикладных или системных программ
245	9	Аппаратные инструменты разработки ПС - это	устройство компьютера, специально предназначенное для поддержки разработки ПС
246	1	Компилятор - это программный инструмент, предназначенный для	перевода и выполнения программы целиком
247	1	Файловый менеджер - это программный инструмент, предназначенный для	работы с файлами

№	№ тә	Вопрос	Правильный ответ 1	Правильный ответ 2	Правильный ответ 3
1	1	Программная инженерия –	software engineering	дисциплина, изучающая применение строгого систематического личностного подхода к разработке, эксплуатации и сопровождению программного обеспечения	совокупность инженерных методов и средств создания программного обеспечения
2	9	Построение SADT-модели включает в себя выполнение следующих действий:	сбор информации об объекте, определение его границ	определение цели и точки зрения модели, построение, обобщение и комбинирование	критическая оценка, рецензирование и комментирование
3	4	Моделирование основывается на принципах:	выбор модели оказывает определяющее влияние на подход к решению обьемы и на то, как будет выглядеть это решение	каждая модель может быть представлена с различной степенью точности; чшие модели – те, что ближе к реальности	нельзя ограничиваться созданием только одной модели. Наилучший подход при разработке любой нетривиальной системы – использовать воюпность нескольких моделей, почти независимых друг от друга
4	4	В бизнес-процессах выделяют классы процессов	основные бизнес-процессы	обеспечивающие бизнес-процессы	бизнес-процессы управления
5	7	CASE-средства классифицируются по следующим признакам:	по применяемым методологиям и моделям систем и БД	по степени интегрированности с СУБД	по доступным платформам
6	3	К малым интегрированным средствам моделирования относятся:	ERwin	BPwin	Model Mart

Рисунок 3 – Правильные ответы

Наиболее целесообразно производить тестирование только по одному разделу. После тестирования по каждому разделу и достижении достаточного уровня результатов, можно проводить тестирование по нескольким разделам или по всем сразу.

В таблице указаны исходные данные по каждому тесту: наименование темы, количество вопросов, количество вопросов для создания теста по каждому разделу.

На форме имеются 2 кнопки для формирования тестов и 2 кнопки для получения результатов (рисунок 4).

		№ темы	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Создать 1 из 5												
Результат 1/5												
		темы	Общие вопросы	UML	RR-CASE	ЖЦ (моделирование+ARI+SADT)	Диагностика	IDEF	Erwin(ER, ERD, RUP)	OOH	Общие вопросы 2	
		кол вопр	21	23	18	24	31	43	22	16	56	254
		в тест	3									3
		Результат										
Создать 3 из 8												
Результат 3/8												
		темы	Общие вопросы	UML	RR-CASE	ЖЦ (моделирование+ARI+SADT)	Диагностика	IDEF	Erwin(ER, ERD, RUP)	OOH	Общие вопросы 2	
		кол вопр	23	26	26	28	20	10	29	27	2	241
		в тест	3									3
		Результат										

Рисунок 4 – Формирование тестов

Результаты тестирования представляются в той же таблице, но в следующей строке, причем каждый правильный ответ засчитывается как единица, таким образом, в тесте 3/8 каждый вопрос дает возможность получить 3 правильных ответа. При создании теста с одним правильным ответом и выбором нескольких разделов вопросы выбираются случайным образом, но, тем не менее, в порядке возрастания разделов, что облегчает тестирование для студентов. Имеется два способа представления вариантов теста. В первом способе необходимо указывать номер правильного ответа, а во втором – только отметить выбранную строку. Если при одном правильном ответе из пяти оба варианта сравнимы по удобству, то при 8 ответах необходим скроллинг для способа а), что делает наиболее удобным только способ в). Отмечать правильные ответы в программе удобно, причем можно использовать любой символ, главное, чтобы в ячейке не было пусто. Стоит отметить, что после создания теста курсор устанавливается в 1 строку первого вопроса. Вопрос и номер темы поставлены в объединенные ячейки, что позволяет зрительно отделять вопрос от ответов. Номера вопросов указаны вместе с номерами ответов для удобства, что значительно облегчает их восприятие. После нажатия на кнопку получения результата суммарный результат как общий, так и по каждому разделу отдельно отображается в той же таблице, что и задания для формирования теста. Кроме того, для удобства анализа результатов тестирования каждый вопрос анализируется с позиций правильности ответов. По согласованию со студентами выбраны следующие цвета для отображения результатов тестирования: зеленый – правильный ответ, выбранный студентом; красный – неправильный ответ, выбранный студентом; бирюзовый – правильный ответ, не выбранный студентом.

№ п/г тем	Вопрос	Ответ 1	Ответ 2	Ответ 3	Ответ 4	Ответ 5	№ прав
1	Назовите организационные процессы.	Заказ, поставка, разработка, эксплуатация, сопровождение.	Структура из процессов, работ, задач	Документирование, управление конфигурацией, обеспечение качества, верификация, аттестация.	Документирование, управление конфигурацией.	Управление, создание инфраструктуры, усовершенствование, обучение.	
2	Бизнес-процесс, являющийся структурным	Функция	Подпроцесс	Операция	Бизнес-процесс	Бизнес-модель	
3	Совокупность операций, сгруппированных по	Бизнес-модель	Бизнес-процесс	Функция	Подпроцесс	Операция	
4	Связанная совокупность функций, в ходе выполнения которой потребляются	Операция	Подпроцесс	Бизнес-процесс	Функция	Бизнес-модель	

№ те мы	Вопрос	Ответы	№ вопр /отв	№ пр ав
1	Для описания последовательности выполнения бизнес-процессов используется методология	IDEF0; диаграммы UML; IDEF1X; IDEF3; IDEF3, IDEF0	1-1 1-2 1-3 1-4 1-5	
1	Функционально-ориентированный подход в проектировании не использует:	Структурный анализ SADT Метод описания бизнес-процессов IDEF0 Диаграммы потоков данных DFD Метод описания бизнес-процессов IDEF3 Универсальный язык моделирования UML	2-1 2-2 2-3 2-4 2-5	
1	На чем основана методология структурного программирования?	На декомпозиции алгоритма и данных На принципе минимизации текста программ На системном подходе к анализу, проектированию и реализации ПО На разбиении большого текста на визуально-воспринимаемые части На технологии подпрограмм и процедур	3-1 3-2 3-3 3-4 3-5	
2	Словари языка UML не включает в свой состав	диаграммы алгоритмы сущности классы отношения	4-1 4-2 4-3 4-4 4-5	

Рисунок 5 – Вариант теста

Цветовое отображение результатов тестирования позволяет визуально оценить итоги.

При создании теста с 3 правильными ответами алгоритм создания теста аналогичен описанному выше.

Задачи подготовки в экзаменах ВОУД являются задачами неодолимой силы, и способы, позволяющие обнаружить закономерности в этой подготовке, разделить ее на отдельные этапы, обнаружить и применить методические приемы, облегчающие эту подготовку, являются достаточно перспективными. Опыт подготовки к тестированию по предложенной методике показал, что наиболее эффективно отвечать на вопросы теста только по одной теме, при этом выбирать надо все вопросы, а не их часть. Кроме того, оказалось, что отвечать лучше не по одному, а вдвоем, и обсуждение не только разрешать, но и поощрять. Обсуждение включает сразу несколько

видов памяти. Очень полезно сразу после ответов на вопросы и просмотра результатов позволить провести по этой же теме повторное тестирование. Опыт показал, что после на втором тестировании результат близок к 100 %. Это касается вопросов с ответами 1/5, на вопросы с ответами 3/8 необходимо отвечать несколько раз для достижения такого же результата.

№ те мы	Вопрос	Ответы	№ вопр /отв	№ пр ав
1	Для описания последовательности выполнения бизнес-процессов используется методология	IDEF0; диаграммы UML; IDEF1X; IDEF3; IDEF3, IDEF0	1-1 1-2 1-3 1-4 1-5	
1	Функционально-ориентированный подход в проектировании не использует:	Структурный анализ SADT Метод описания бизнес-процессов IDEF0 Диаграммы потоков данных DFD Метод описания бизнес-процессов IDEF3 Универсальный язык моделирования UML	2-1 2-2 2-3 2-4 2-5	
1	На чем основана методология структурного программирования?	На декомпозиции алгоритма и данных На принципе минимизации текста программы На системном подходе к анализу, проектированию и реализации ПО На разбиении большого текста на визуально-воспринимаемые части На технологии подпрограмм и процедур	3-1 3-2 3-3 3-4 3-5	
2	Словари языка UML не включает в свой состав	диаграммы алгоритмы сущности классы отношения	4-1 4-2 4-3 4-4 4-5	

Рисунок 6 – Анализ ответов

Выводы

Студенты выпускного курса активно участвовали в процессе внедрения написанной для них программы, они подходили к делу, как заказчики, выявляя не только ошибки в тестах, но предлагая различные способы улучшения программы. Так, например, они предложили показывать после тестирования не только количество баллов, но и отражать цветом правильные ответы, неверные ответы, а также верные ответы, на которые дан неверный ответ. Цвета тоже были согласованы с ними. Очень интересен факт того, что хотя на одном из листов были записаны все тесты, студентам было важно ответить самим, причем обсуждение происходило достаточно бурно.

В новых условиях, когда количество дисциплин с текстовыми заданиями увеличилось, появилась возможность проводить подготовку студентов практически по всем дисциплинам. Тот факт, что программа написана в виде макроса позволяет установить ее на любом ПК, как преподавателю, так и студенту, ввести тесты по любым дисциплинам и превратить подготовку к экзаменам в увлекательное соревнование.

Список использованных источников

- 1 <http://www.testcenter.kz/ru/students/ktga-spec/> [Электронды ресурсы].
- 2 <http://kulpan.kz/elektronnoe-testirovanie-kak-forma-kontrolya-kachestva-znaniy.html> [Электронды ресурсы].
- 3 <https://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze/viewer> [Электронды ресурсы].
- 4 <http://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze> [Электронды ресурсы].
- 5 <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2018/10/08/ispolzovanie-testov-v-obrazovatelnom> [Электронды ресурсы].
- 6 <https://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze> [Электронды ресурсы].
- 7 <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-mesto-testirovaniya-v-deyatelnosti-vuza/viewer> [Электронды ресурсы].
- 8 https://vuzlit.ru/725355/dostoinstva_nedostatki_testirovaniya [Электронды ресурсы].
- 9 **Острецов, И.** Введение в философию ненасильственного развития. – Ростов на Дону : Комплес, 2002. – 231 с.
- 10 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> [Электронды ресурсы].

References

- 1 <http://www.testcenter.kz/ru/students/ktga-spec/> [Electronic resource].
- 2 <http://kulpan.kz/elektronnoe-testirovanie-kak-forma-kontrolya-kachestva-znaniy.html> [Electronic resource].
- 3 <https://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze/viewer> [Electronic resource].
- 4 <http://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze> [Electronic resource].
- 5 <https://nsportal.ru/shkola/obshchepedagogicheskie-tekhnologii/library/2018/10/08/ispolzovanie-testov-v-obrazovatelnom> [Electronic resource].
- 6 <https://cyberleninka.ru/article/n/o-meste-testirovaniya-kak-instrumentatsionki-znaniy-v-vuze> [Electronic resource].
- 7 – <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-i-mesto-testirovaniya-v-deyatelnosti-vuza/viewer> [Electronic resource].
- 8 https://vuzlit.ru/725355/dostoinstva_nedostatki_testirovaniya [Electronic resource].

9 **Ostreczov, I.** Vvedenie v filosofiyu nenasilstvennogo razvitiya. [Introduction to the philosophy of nonviolent development]. – Rostov-on-Don : Komplex, 2002. – P. 231.

10 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669> [Electronic resource].

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

И. И. Фураева, А. А. Сеньковская, Н. С. Глазырина

Студенттерді білімді сыртқы бағалауға дайындау кезінде бағдарламалық құралдарды қолдану

Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Нұр-Сұлтан қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

I. I. Furayeva, A. A. Senkovskaya, N. S. Glazyrina

Application of software in preparing students for external knowledge assessment

L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan.
Material received on 29.12.20.

Мақалада студенттердің білімді сыртқы бағалауға дайындығын ұйымдастыру ерекшеліктері қарастырылады. Қазақстанда мұндай бағалау күрделілігі әртүрлі деңгейдегі тест тапсырмаларын пайдалана отырып жүзеге асырылатындықтан, авторлар тестілерді қолданудың түрлі аспектілерін талдады. Сондай-ақ бес нұсқадан бір дұрыс жауабы бар және сегізден үш жауабы бар тест тапсырмаларының стандартталған үлгілері қарастырылған. Мақалада сұрақтар базасын мәтіндік формада, формулалары мен суреттері жоқ қолданудағы бағдарламалық құралдарды қолданудың артықшылықтары, сондай-ақ бөлімдер өсуінің ретімен тапсырмалар нұсқаларын кездейсоқ түрде топтастыру сипатталған, бұл студенттер үшін тестілеуді жеңілдетеді. Сонымен қатар, тестілеу нәтижелерін көру үшін бағдарламалық қолданба функциясы көрсетіледі. Қорытындыда қосымшаны пайдалану перспективалары ұсынылған. Жаңа жағдайда, мәтіндік тапсырмалары бар пәндер саны көбейген кезде студенттерді барлық пәндер бойынша оқытуға мүмкіндік туды. Бағдарламаның макро түрінде жазылуды оны кез-

келген ДК-ге, мұғалімге де, студентке де орнатуға, кез-келген пән бойынша тест тапсыруға және емтиханға дайындықты қызықты сайысқа айналдыруға мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: тестілеу, тест тапсырмаларын қалыптастыру, жеке нұсқа, процесті автоматтандыру, нәтижелерді талдау.

The article discusses the features of the organization of preparing students for external assessment of knowledge. Since in Kazakhstan such an assessment is carried out using test tasks of various levels of complexity, the authors analyzed various aspects of the application of tests. Also, there are reviewed the standardized test case templates with one correct answer out of five options and three answers out of eight. The article describes the advantages of using software tools when using a database of questions in text form that does not contain formulas and figures, as well as the subsequent composition of options for tasks in a random way in ascending sections, which makes testing easier for students. In addition, the function of a software application for viewing test results was demonstrated. In conclusion, presents the prospects for using the application. In the new conditions, when the number of disciplines with text assignments has increased, it became possible to train students in almost all disciplines. The fact that the program is written in the macro form allows you to installing it on any PC, both a teacher and a student, enter tests in any discipline and turn exam preparation into an exciting competition.

Keywords: testing, formation of test items, individual version, process automation, analysis of results.

SRSTI 14.35.07

<https://doi.org/10.48081/KBPL5708>**A. Y. Khaimuldina, S. S. Mustafina**

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar

STRUCTURE OF THE CULTURE OF PROJECT ACTIVITY OF UNDERGRADUATES

The article deals with the content and structure of the culture of project activity of undergraduates. The definition of project activity is given, as well as the features that distinguish project activity from other types of activity. The project culture is characterized, which is a broader concept, therefore, below we will use the term «Culture of project activity». The structure of the culture of project activity is revealed, which includes an axiological component, a cognitive component, an activity component, a creative component. The axiological component is a set of values that fill the project activity of undergraduates with personal significance. The cognitive component includes knowledge, cognitive interest and readiness for self-study and expansion of the field of knowledge. The activity component reflects the skills and abilities necessary for the successful implementation of project activity. The creative component is characterized by creative abilities and creative thinking, the presence of which allows undergraduates to combine tradition and innovation in the process of performing project activity.

Keywords: project activity, project culture, culture of project activity, axiological component, cognitive component, activity component, creative component.

Introduction

In the Strategic Plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2024, one of the goals of the strategic direction «Higher and postgraduate education» is the creation of self-regulated higher and postgraduate education, focused on preparing a generation with 21st century skills, able to adapt to changing conditions. Modern specialists should be able not only to apply the acquired knowledge, but also to be able to transform reality [1].

One of the ways to transform the surrounding world is project activity. In pedagogy, project activity is considered not only as a means or technology used to obtain the result of education – certain knowledge, skills, personal qualities, practical experience, or, in modern terms, competencies and skills set – but also as the goal of the educational process, because in the realities of modern society, the existence of every person, and even more so a professional, is unthinkable without a culture of project activity. This demand from society is primarily due to the fact that today the processes leading to changes prevail over the processes of stabilization [2, p. 63].

Object of research: the culture of project activity of undergraduates.

Subject of research: the content and structure of the culture of project activity of undergraduates.

Purpose: to study the content and structure of the culture of project activity of undergraduates.

Tasks:

- to characterize the culture of project activity of undergraduates;
- to reveal the structure of the culture of project activity of undergraduates.

Research methods and results

The work of many scientists is devoted to the problem of project activity: M. N. Akhmetova, N. Y. Bugakova, N. N. Grachev, O. E. Lomakin, V. M. Monakhov, M. V. Moiseeva, I. V. Nikitina, T. A. Novikova, N. K. Nuriev, N. Y. Pakhomova, E. S. Polat, A. I. Polovinkina and others.

Project activity is a unique activity aimed at achieving a predetermined result, creating a specific unique product or service.

Common features that distinguish the project from other activities:

- 1) focus on achieving specific goals with a specific beginning and end;
- 2) limited length in terms of time, cost and resources;
- 3) originality and uniqueness (to a certain extent);
- 4) complexity – the presence of a large number of factors that directly or indirectly affect the progress and results of the project;
- 5) legal and organizational support – the creation of a specific organizational structure for the duration of the project [3, p. 27].

Within the framework of the culturological approach, design, or project activity, is perceived as a source of transformation not so much of the subject-spatial environment of a person, as of his relationship with the environment, including the cultural one [4, p. 27].

Project activity is closely related to the project culture, which implements the art of planning, invention, creation, execution, reflective analysis and assessment of the achieved [5, p. 81]. Project culture is fundamentally different from other

social and cultural types of activity: management, planning, organization, communication, and so on.

The development of a project culture makes it possible to eliminate the phenomenon that is called «informational imbalance in education». It consists in the fact that students, basically, learn about the world through texts containing other people's testimonies about the world and filled with the meanings of terms that sometimes do not pass into the personal meanings of the students [6].

In our study, we consider it possible to use a term such as «the culture of project activity», which is interpreted as a narrower concept applicable to a person as a subject than a project culture. The culture of project activity assumes that the projector (in our case, this is undergraduates) will be guided by innovative actions, avoiding templates in reasoning.

In the structure of the culture of project activity, the following components can be distinguished:

- axiological component;
- cognitive component;
- activity component;
- creative component (figure 1).

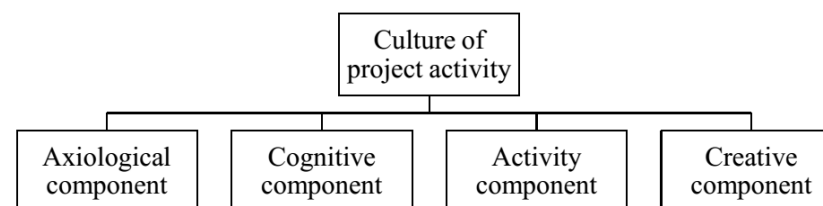


Figure 1 – The structure of the culture of project activity

Let's consider these components.

The axiological component includes values that are necessary in order for undergraduates to develop a personally meaningful attitude to the implementation of the project. M. Weber considers values as a «norm that has certain significance for a social subject» [7, p. 401]. In a broad sense, values can be not only abstract attractive meanings or situational values, but also concrete material goods that are stably important for the individual.

The cognitive component is a combination of knowledge of the scientific picture of the world, the patterns of its development, technological support, cognitive interest and readiness for self-learning and expanding the field of knowledge. The presence of this component in the structure of the culture of

project activity presupposes that the undergraduate knows the stages of work on a project, understands the relationship between project and research activities.

The activity component is characterized by the following skills and abilities: research, observation, the ability to model and forecast, analyze project work, the ability to use application programs for processing data and materials, the ability to present the final result of project activities, i.e. project.

The creative component corresponds to the development of a person and his ability to be aware of the experience of activity and create something new. Creativity and creative thinking seem to be significant in the structure of this component. Thanks to their presence, the undergraduate is revealed as a creatively oriented person, capable of combining traditions and innovations in the implementation of project activities.

Conclusion

Thus, the project activity determines the projector's ability to transform not only the surrounding space, but also his relationship with the environment, in particular the cultural one. This allowed us to highlight the concept of «culture of project activity».

The highlighted components – axiological component, cognitive component, activity component, creative component – reveal the structure of the culture of project activity of undergraduates and fill project activity with meaningful content for the subject.

References

1 Strategic plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020–2024 [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/edu/documents/details/102674?lang=ru>

2 **Kondratyev, V. M.** Competences as a social quality of knowledge, abilities, skills [Text]. Ed. V. M. Kondratiev. In Bulletin of the Moscow City Pedagogical University. Series «Philosophical Sciences». – 2014. – No. 1 (9). – P. 63–68.

3 Fundamentals of project activity : teaching aid [Text]. Comp. I. M. Dudin. – Yaroslavl : YarSU, 2019. – 28 p.

4 **Belyakova, T. E.** Formation of the culture of project activity of future designers in the university [Text] : dis. ... cand. ped. sciences : 13.00.08 – Theory and technique of vocational education. Ed. T. E. Belyakova. – Moscow, 2017. – 190 p.

5 **Dyukov, V. M., Pyankova, G. S.** Formation of design culture : an introduction to the problem [Text] / V. M. Dyukov, G. S. Pyankova. In Modern high technology. – 2010. – No. 9. – P. 80–83.

6 **Kulnevich, S. V.** Pedagogy of personality : from concepts to technologies : educational-practical guide. Ed. S. V. Kulnevich. – Rostov-on-Don : Teacher, 2001. – 159 p.

7 Philosophy [Text]. Ed. V. N. Lavrinenko. – Moscow : Yurist, 2004. – 511 p.

8 **Topilina, N. V.** Project activity and project culture as factors of professional development of a teacher [Text]. Ed. N. V. Topilina // Bulletin of TSPI. Section pedagogy. – Taganrog, 2009. – P. 273–278.

9 **Zemlyanskaya, E. N.** Educational projects in developing education : methodical guide [Text]. Ed. E. N. Zemlyanskaya. – Moscow : Moscow State Pedagogical University, 2017. – 75 p.

10 **Kolesnikova, I. A.** Pedagogical design [Text]. Eds. I. A. Kolesnikova, M. P. Gorchakova-Sibirskaya. – Moscow : Academy, 2005. – 288 p.

Material received on 29.12.20.

A. Ю. Хаймулдина, С. С. Мустафина

Магистранттардың жобалық қызметі мәдениетінің құрылымы

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. Ю. Хаймулдина, С. С. Мустафина

Структура культуры проектной деятельности магистрантов

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

Мақалада магистранттардың жобалық қызмет мәдениетінің мазмұны мен құрылымы қарастырылған. Жобалық қызметтің анықтамасы келтірілген, сонымен қатар жобалық қызметті басқа қызмет түрлерінен ерекшелейтін белгілер анықталған. Жобалық мәдениеті негүрлым кең ұғыммен сипатталады, сондықтан «жобалық қызмет мәдениеті» термині пайдаланылған. Аксиологиялық компонентті, когнитивтік компонентті, іс-әрекеттік компонентті, шығармашылық компонентті қамтитын жобалық қызмет мәдениетінің құрылымы ашылған. Аксиологиялық компонент – бұл магистранттардың жобалық қызметін жеке маңыздылықпен толтыратын құндылықтар жиынтығы. Когнитивтік компонент білімді, танымдық қызығушылықты және өзін-өзі оқытуға және

білім саласын кеңейтуге дайын болуды қамтиды. Іс-әрекеттік компонентінде жобалық қызметті сәтті жүзеге асыру үшін қажетті ікемділіктер мен дағдылар көрініс табады. Шығармашылық компонент шығармашылық қабілетімен және креативті ойлауымен сипатталады, олардың болуы магистранттарға жобалық қызмет үдерісінде дәстүрлер мен инновацияларды біріктіруге мүмкіндік береді.

Кілтті сөздер: жобалық қызмет, жобалық мәдениет, жобалық қызмет мәдениеті, аксиологиялық компонент, когнитивтік компонент, іс-әрекеттік компонент, шығармашылық компонент.

В статье рассмотрены содержание и структура культуры проектной деятельности магистрантов. Приведено определение проектной деятельности, а также выделены признаки, отличающие проектную деятельность от других видов деятельности. Охарактеризована проектная культура, которая является более широким понятием, поэтому далее нами использован термин «культура проектной деятельности». Раскрыта структура культуры проектной деятельности, включающая в себя аксиологический компонент, когнитивный компонент, деятельностный компонент, творческий компонент. Аксиологический компонент представляет собой совокупность ценностей, наполняющих проектную деятельность магистрантов личностной значимостью. Когнитивный компонент включает в себя знания, познавательный интерес и готовности к самообучению и расширению области знания. В деятельностном компоненте находят отражение умения и навыки, необходимые для успешной реализации проектной деятельности. Творческий компонент характеризуется творческими способностями и креативным мышлением, наличие которых позволяет магистрантам объединять традиции и инновации в процессе выполнения проектной деятельности.

Ключевые слова: проектная деятельность, проектная культура, культура проектной деятельности, аксиологический компонент, когнитивный компонент, деятельностный компонент, творческий компонент.

МРНТИ 14.03.07

<https://doi.org/10.48081/BXTS1932>**А. К. Шаймерденова, Е. Жуматаева**

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

СТУДЕНТТЕРДІ АДАМИ КАПИТАЛҒА БАҒДАРЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ АМАЛДАРЫ

Бұл мақаланың басымдық мәні – студенттердің болашақта меңгеруге тиіс мамандығынан өзіне капитал жасай алудың амалдарын меңгеруге мүмкіндік тудызу болып табылады. Білім бағдарламаларына пайдаланылатын әдіснамасы мен технологиясына бір орталықтан үкім шығару кешегі тоталитаризмге қайта келу дегенді аңғартады. Жоғары оқу орындарында біліммен, ғылыммен қамтамасыз етуін жаңа парадигмалық мәселелерді шешу бағдарына, студенттердің сұранымына бейімдеп құруға ынтылы болып отыр. Оның басты себебі әрбір жоғары оқу орны көрсету – жеке-дара өзіне тән мәртебесі мен дәрежесі бар мекеме. Бір сөзбен айтсақ, стандарт жоғары оқу орнындағы қызмет атқарып жүрген тұлғалардың өзіне тән рухани әлеуетінің мүмкіндігіне қарай, міндетті оқу пәндерінің бағдарламалары мен міндетті әдебиеттер түзілімін қамту арқылы жүзеге асырылып келеді.

Студенттердің адами капиталын дамыту, білім және ғылым министрлігі саясатымен тығыз байланыста болып, университет тұлғаларының кәсіби бейімі тек мемлекет ұсынған стандарт ауқымындағы біліммен ғылыми әрекетте парасат-бағамсыз қайталай беруден сақтандырып, одан кең ауқымда заманауи өзгерістеріне ілесе алатын кез-келген жағдайда тығырықтан интеллектуалды әлеуетімен шығатын жаны ізгілікті маман даярлауға басымдылық беріледі.

Кілтті сөздер: транзиттілік, инновация, адами капитал, интеллект, білім, ақпараттық қоғам.

Кіріспе

Ұлттық мүдденің бүгінгі күні алға қойып отырған сұранымы – қоғамдағы жеке индивидтің өздігінен білім менгеру үдерісінде рухани

құндылықтар негізінде өзіне пайдалы іспен шұғылдану және оның өзі өзге адамдарға да қуаныш әкелердей құрылуы. Олай болса, аталып отырған сұранымды ой көзімен сараласақ, жоғары білім алатын студенттер болашағын болжап, меңгеруге тиіс мамандығынан қандай капитал жасаймын? – деген сауалға жауап іздеуге көзделеді.

Бұл түйінді пікірге сараптамалық ой көзімен қарасақ адами капиталды өркендеткен маман өзіне қажетті білім мен ғылымды кез-келген ақпарат тоғынынан жинай алатынына көз жеткізеді. Білім басымдықта ма, адами капитал басымдықта ма? – деген сауал қойсақ, әрине, адами капитал басымдықта келуі модернизация талабынан шығуды аңғартады. Олай болса, кәсіби құзыреті жоғары оқу орнында болашақ маман өзінің білімі мен ғылыми пайымдамасының заманауиға сәйкес өркендеуіне, отандық, шетел жоғары оқу орнының талап-мүддесіне ілесуіне ықыласты болып, бар табиғатымен ол ілімді меңгеруге күшін жұмсары заман ағылымы. Кереғар ой-пікірлерді келтіріп, сараптамалық пайым жасалуда. Білім мазмұны мен ғылыми зерттеу жұмыстарына. Жоғары оқу орны өзінің өндірген өнімдерінің сапасына мән беру [2]. Орталықтан бұйрық пен үкімге бой алдырған мамандардың жоғарыдан томенге әміршіл-әкімдік стильмен басқару үдерісі әлі де болсын толастамай келеді. Салдарынан студенттердің капитал болуға ынта-ықыластарының жанбай жатып сөніп қалуы жоғарыдағы басқару, оқыту машықтарынан туындап, қарастырып отырған мәселені шешуге бірден-бір кесел келтіруі жылдан-жылға ұласып отыр. Нәтижесінде, студенттер болашақта өздерінің ақиқатты мүмкіндіктерін капитал болуға бағдарлай алмайды. Біздің зерттеу еңбегіміздегі түткілі қиын мәселелік нысан жұмыстың көкейкестілігін анықтайды.

Жоғарыдағы проблемаларды шешуде мақаланың **мақсатын** былай түздік: «Студенттердің адами капитал деңгейін бағдарланудың әдіснамалық амалдарын анықтау». Міндеттерін анықтау үдерісінде біздер төмендегідей қайшылықтарды сараладық:

1) Білім мазмұнында студенттердің адами капиталын өркендетуге оқылым нысанының арнайы ұсынылмайуы.

2) Бұйрыққа бағынған басқару стилімен жалпыға бірдей орындалым қызметінің басымдығынан (стереотивтік) таптаурын тапсырмалардың берілуі, қажетсіну уаждің ескерілмеуі.

3) Студенттердің жеке мүмкіндіктерінің парадигмалық, прагматикалық іскерліктерінің ширатылмауы.

Жоғарыдағы қайшылықтарды шешу үшін төмендегідей **болжамы** құрылды: Егер оқыту үдерісінде студенттерді басқару стилі ұжымға жаппай әміршіл жүйеде құрылмай, олардың индивидтік жеке мүмкіндіктері

диагностика мен сараланса, болашақ мамандығына сәйкес жаңа дүниетанымдық көзқарасы, парадигмасы нақтыланса, жаңарып отырса, білім мазмұнында студенттердің табиғи және жасанды біліктілігін арттыруға оқылым нысаналары енгізілсе, онда студенттердің адами капиталын өркендетуіне мүмкіндіктер әдіснамалық негізде өркендей алады.

Міндеттері:

1) Тоталитарлық жүйедегі оқытушы-профессорлардың әкімшілік стильде құрылған басқаруының орнына паритетті, ынтымақтастық стильге көшу, студенттердің жеке мүмкіндігін ескеру;

2) Білім мазмұнына студенттердің адами капиталын өркендетудің әдіснамалық негізін анықтау;

3) Студенттердің дүниеауи көзқарастарын рухани құндылықтарға зер салуын қамтасыз етіп, оның адами және заттық капиталға айналдырудың заңдылықтары мен амалдарын ұсыну.

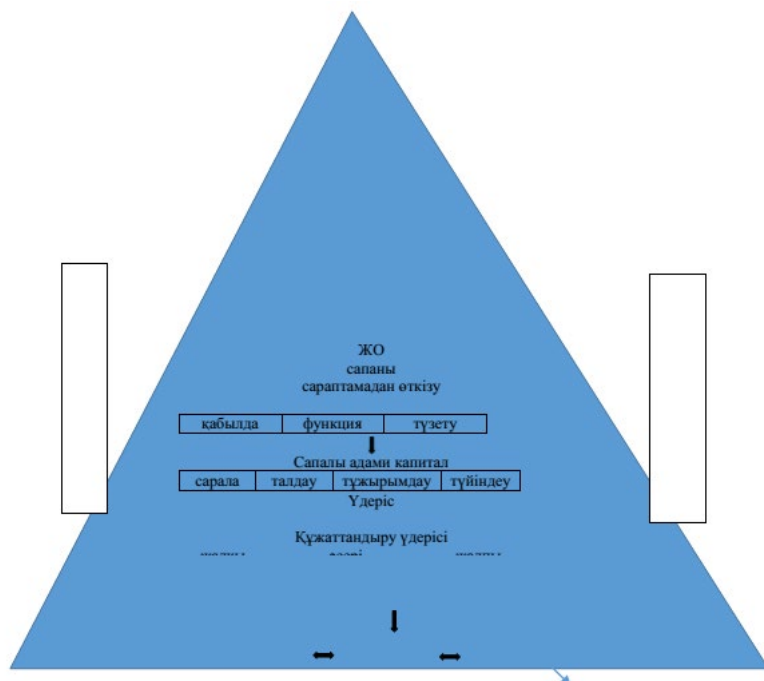
Ғылыми зерттеу құрлымы мен мазмұнына, білім бағдарламаларына пайдаланылатын әдіснамасы мен технологиясына бір орталықтан үкім шығару кешегі тоталитаризмге қайта келу дегенді аңғартады. Оның басты себебі әрбір жоғары оқу орны – жеке-дара өзіне тән мәртебесі мен дәрежесі бар мекеме. Мұнымен бірге стандарт студенттердің аудиториясындағы іс-әрекетті толық қамти алмайды. Бір сөзбен айтсақ, стандарт жоғары оқу орнындағы қызмет атқарып жүрген тұлғалардың өзіне тән рухани әлеуетінің мүмкіндігіне қарай, міндетті оқу пәндерінің бағдарламалары мен міндетті әдебиеттер түзілімін қамту арқылы жүзеге асырылып келеді. Десек те, стандарт барлық оқытушы-профессорлар құрамына діттетіп нұсқаулық жасай алмайтыны ескеріледі.

Зертеу әдістері мен нәтижесі

Студенттердің адами капиталының негізгі оның сапалы басқару үдерісі екені анық. ЖОО-ндағы студенттердің адами капиталының негізгі сапасының жоғары болуын стандарт талабына сәйкестендірумен салыстыру. Стандартты жүзеге асыру үдерісінде студенттердің адами капиталының бағдарын ескерумен, мақсат қоюда басқарудың жетекші рөлі және нәтижеге жетуі, жоғары оқу орнының міндеттерді шешуде барлық ішкі интериозациясын қатыстыру, оған қатысты жұмыстарды ұйымдастыруды үдерістік тұрғыда шешілуі, оны жүйелі құра білуі, ұдайы өнімнің сапалы болуы сияқты іс-әрекеттердің дұрыс құрылуы аталған стандартты басшылыққа алумен тікелей сабақтасып келеді. Бұл орайда, вербальді емес әдістер қолданылады.

Жоғары оқу орнының жүйе сапасын құжаттандыру және оның үдерісінің қарқыны суреті-де келтірілді. Жүйе құрлымының ең біріншісі – студенттердің адами капиталының өркендету. Студенттердің адами капиталы

сапалы аймақтың басымдығын анықтайды, білім және оның сапасының арттыру қызметін өркендетуге бағыт береді. Үдерістік моделдер негізгі қызмет түрлерінің жағдай туралы мәлемет жинайды.



Сурет 1 – Студенттердің адами капиталын қамтамасыз етуге басшылық моделі

Студенттердің адами капиталының құжаттарына заңнамалық, нормативті актілер, ережелер, тұжырымдама, нұсқаулықтар және т.б., университеттің қызметтік регламенттеуі сияқты мәселелерді шешумен қарастырылады. Көрсетіп отырған сурет 1-де студенттердің адами капиталының үдерістері тәлімгерлердің сұранымын қанағаттандыра ма деген мәселенің шешілу барысын анықтап отырады. Бұл орайда, әрбір үдеріс ішкі құрылым-жүйеге жіктеліп, өз кезегінде жеке тапсырмаларға бөлінеді.

Біздер зерттеу барысында жіктеу, саралау, даралау, түзілімдеу, талдау, жинақтау, сиеллогизмге түсіру, феноменін табу, әдіснамасын құру және т.б. қолдандық. С. А. Дятлов [6] өз еңбегінде адами капиталдың тағылымына тоқталған. Бұл еңбектің негізгі түйіні барлық адами капиталға бір ғана

тағылым болады деген ой-пікірдің тұмауын аңғартады. Десек те, әрбір студенттің меңгеруге тиісті мамандығына айрықша мән беріп, оның студенттік кезден ірге тасы қаланып, келе-келе ұдайы ізденіс пен зерделеу үдерісін әдіснамалық негізге бағамдау екеніне бағдар жасалынған. Ең қиыны белгілі бір теорияны барлық студенттерге бірдей беру мүмкін еместігі байқалады. Біздің зерттеуімізге бұл еңбектің қатысы әр маман иелері өзінің жоғары меңгерген біліктілігін талассыз теориямен, тағылыммен толықтырып, тозығы жеткендерден кезінде арылып отыру мәселелері демекпіз. П. С. Неделько [10] адами капитал моделін бағалаудың моделін ұсынған. Модельде өз-өзін капитал болуға бағдарлаудың барлық кезеңдері қамтылып, мақсат-міндет құрудағы болжам жасаудағы қайшылықтарда таба алу шеберлігі зерделенген. Модельді әрбір индивид өзінің басқадан озық тұстарын анықтап, оның қоғам сұранымына қатыстылығын ескеріп, аталған іс-әрекетті шешудің мәнін әдіснама негізінде саралауға екпін жасалған. Бұл еңбектің де біздің зерттеуімізге берері мол. Олардың бәрін талдай отырып біздер студенттердің адами капиталының өркендеу ерекшелігі томендегі түзілім мен ұсынылды:

- 1) қызметіндегі жүйесіздік жіберген кемшіліктердің характерін зерделеп, оның жойылу іс-әрекетін жүйеге түсіріп, мақсаттылық бағдарға бағыттау;
- 2) бұрынғы қалыптасқан, таптаурын болған түсінігін жүйесін түбірмен жаңаша ұйымдастыру. Бұрынғы салынған сара жол аумағын жаңа бетбұрысты іс-шаралармен ауыстыра алу. Нақтылап айтсақ, біріншіден, XX ғасырдағы білім моделін Тәуелсіз Қазақстан Республикасының білім мен ғылымға өзгеріс жолдарын көрсете білу.
- 3) Біліктілікті ғылыми негізде меңгерудің жаңа теориялық ауқымын толықтырып отыру және оны тәжірибеде тиімді қолдану.
- 4) Жаңа білім мазмұнын ретроқағидамен бұрынғы тарихи материалдармен сабақтастыру үдерісіндегі сирек кездесетін архивтік материалдарды білім қорына қосу. Оның басты себебі студенттердің адами капиталының жоғарыда 4 фактормен айқындалғанымен жүйесін шығару.

Студенттердің адами капиталының ұғымы барлық нысандарға, үдерістерге, жүйелерге қатысты айтылуы және қолданымға қызмет ету.

Тәуелсіз Қазақстан Республикасында жоғары оқу орны түлектерінің өндірістік-шаруашылыққа, әлеуметтік-экономика жүйелерінде өз орындарын таба білуіне қам жасауы – бірінші мәселе ретінде шешу оның үдерісінде төмендегілерді ескеру көзделеді:

- 1) микродеңгей – жекелеген адами капиталын жүзеге асыру;
- 2) мезодеңгей – салалық, аймақтық мәселелерін бейімдеу;
- 3) макродеңгей – студенттердің адами капиталы өндіріс және халық шаруашылығын

мемлекет сұранымына келуін икемдеу. Бұндай нұсқалы деңгейге жіктеу арқылы қай мамандықты меңгерсе де студенттердің біліми-ғылыми деңгейліктеріне сәйкес аталған үш түрлі өрістегі мамандарды жоғары оқу орнының қабырғасынан өмірге саралап араластыруға маңыз беріп отырғанын аңғарамыз.

Мұнымен бірге студенттердің адами капиталының тағы бір ерекшелігі – өндірістік-шаруашылық, әлеуметтік-экономикалық жүйені іске асыру үдерісінде шетел ғылымындағы нәтижеге жеткен авторлардың үлестерін өз еліндегі жетістіктерге қарқындылық беру үшін қосатыны. Студенттердің адами капитал – бұл ғылыми нарықтық қоғамдағы алпауыт, өркениетті мемлекеттердің қарымды нәтижелеріне жеткізген ғылыми негіздерді отандық ғылыммен ұштастыруға мүмкіндік жасайтын нысан. Студенттердің адами капиталы іс-әрекет мазмұнын ажыратып, оған айрықша парасаттылықпен, бағаммен маңыз беретін үдеріс екенін қол жеткен нәтижелер арқылы бағамдалады.

Қорытынды

Біздер аталған ерекшеліктерді жіктеп өттік, жоғарыдағы тағылымдарға сыйымды сараптасақ, студенттердің адами капиталына анықтама былай болып келеді:

– үдерістік іс-әрекет, студенттердің адами капиталының кәсіби даярлықтағы мамандардың көмегімен жұмыстың мақсатын анықтау және оның жетістікке жетудің тәсілдерін ұйымдастыру мен жарыққа шығару;

– студенттердің адами капиталын оның қызметін тиімді іске асыруды (жоспарлау, ұйымдастыру, тәртіптеу, бақылау, қажеттілігін ескеру), студенттердің адами капиталына мүмкіндіктерге жол беру, қаблеттіліктерді ширату;

– қойылған мақсатты іскерлікпен орындау өнері, шешімдерді алдынала жобалау, оны талдау, студенттердің адами капитал жолдарына болашақ табыстардың нұсқалы тұрғыда өмірде пайдалы болуына көз жеткізу;

– біліми бейінді аумақты тұрғыда қабылдауда студенттердің өздігінен игеруіне ғылымның тигізер пайдасын күні бұрын сараптау, әрбір пән оқытушы - профессорлар құрамы өзінің сабақтарына зердемен қарау, мәселелердің арнайы пәндерге қатысты туындайтынын ашу, оны шешу жолдарын іріктеу. Бұл – ғылымның теориясы, оның заңдылықтары мен қағидаларын, функциясы мен түрлерін мақсаттылыққа құрылған қызметтің әдістерін білім жүйесіне салады да, оны оқытады. Студенттердің адами капиталының теориялық және практикалық білімдерді жүйелеудің жиі болып табылады.

Студенттердің адами капиталының мақсаты мен оның жалпы үдеріске әсері де үнемі алаңдататын нысан. Студенттердің адами капиталының тиімділігі мақсат қоя білу іскерлігіне тәуелді. Мақсат- студенттердің адами капиталының нысанының күтілетін нәтижені қамтамасыз етудің нышаны және оның параметрі. Күтілетін нәтиже ол алдағы жағдай, ол орындалуға тиісті белгілі бір даму траекториясы, яғни бұл студенттердің адами капиталының іс-әрекетінің нысыны.

Жүйеге ықпал жасау дегеніміз - кешенді іс шараларды орындау. Мұның өзі қызметте қалыптасқан таптаурын іс-әрекеттің сипатын өмір талабына сай өзгерістерге түсіру дегенді аңғартады. Сөйтіп, нәтижесінде жаңа жағдайларды тудыруға ықылас таныту, бастамашы болу секілді басқалардан бөлек, олардан оқшау шешім қабылдауға бағдар жасалады. Студенттердің адами капиталының ықпалы әртүрлі сыңайда жүзеге асырылады [4].

Студенттердің адами капиталының іс-әрекетін оқыту, білім беру, жолдарын көрсету.

Студенттердің адами капиталының теориялық негізі-жеткен жетістіктерді талдау-саралау үдерісіндегі пайдаланатын ғылыми әдістерді және оны өңдеу, түзету барысында айрықша қолданатын әдістердің саралап, тиімділігіне көзі жетіп қолдану, адами капиталының қатысты қарамағындығы тұлғалардың іс-әрекеттік өрлеу траекторияларына тәжірибе жүзінде қолданылатын ұсынымдар. Бірақ бұның өзін сол қалпында қолданудың рецептісі деп есептемей, оның орындалу сәтіндегі нақтылы жағдайлар мен шарттарды ескеру тұрғысында іске асыруды сараптайды. Бұл орайда жаңа үдерісі - өз білімі мен зияткерлік мүмкіндіктерін өркендету бойынша студенттердің адами капиталын дамыту бойынша мақсатты жұмыс жүргізу. Табысқа жетудің ең ірі 16 заңдылық бәсекеге қаблеттілікті арттырудың төте де нұсқалық жолы және табыстылықты өкелудің де амалы деп бағамдалады. Айтып отырған 16 заңдылықтар:

1 Басымдық берілетін мақсатты нақтылы-нұсқалы тұрғыда құра білу. Мұнымен бірге бұл іс-әрекеттен әр студенттердің жөн-жосықсыз, мақсатсыз өмір сүрулерін үнемі жоспарлауға, өзін-өзі тәртіптеп, еңбегінің еш кетпеуіне жағдай туғызады деген парасатты тұжырым туындайды.

2 Өзіне-өзінің көміл сенімде болу. Ата-бабамыздан қалған рухани құндылықты осы сенім деп білеміз. Мұнымен бірге табысты болуға кедергі-әрқайсымыздың көңіліміздегі өз ісімізге деген кірбең-күмән. Күмәнның болуы алты түрлі үрей-қорқу екенін абыздардан бастап Шәкәрім Құдайбердіұлына дейінгі ұлт жанашырлары және даналардың айтып кеткен ескертулері ол мынадай жіктемеде беріледі. Аталған алты қорқу: 1) кедейліктен қорқу; 2) аурудан қорқу; 3) кәріліктен қорқу; 4) сыннан қорқу; 5) адамдардың

пікірінен, олардың өзіне деген құрмет-сүйіспеншілігінен айрылып қалуынан қорқу; б) өлімнен қорқу. Міне, бабаларымыздың «нартәуекел» бастамашыл қадамдарға бару себебінің негізі осы алты қорқудан бойларын аулақ ұстағандығынан екеніне мән беру көзделеді.

3 Бар рухани-заттық қорлардың ең құндысын сақтай білу дағдысын өркендету. Студенттерге келтірген сүбелі пайда мен жеке басымыздың табыстарынан кірген кірістеріңізді интеллектуалды әлеуеттеріңіздің үнемі өсіп отыруына қор ретінде сақтау. Жеке мүмкіндігіңіздегі тапқан жалақыларыңызды алдымен кәсіби құзыретке бағдарлап, одан өз отбастарыңызға құт әкелуге бейімделу және бір қордан келесісін қосып отыруға дағдылану. Бұл заңдылық болмай, әр студенттердің рухани-заттық қоры сақталмаса, ешуақытта берекеміз де болмайды деген ғажайып пікір үстем болуы қарастырылады.

4 Бастамашылдық пен лидерлік сапаларды бойға жия білу қаблетін ұштау. Әрбір студент өз мүмкіндігінде бастамашыл, лидерлік мінез танытуға тиіс. Оның басты себебі бастамашыл іс-әрекетіңіз сіздің кәсібилігіңізді айқындайды, ал лидерлікке бір рет ие болған тұлға өзін-өзі оған бейімдей беруге ынталы болады деген парасатты ақылы жастардың өз орнын таба білуіне бағдар жасайды.

5 Қиялдай және армандай беруді үнемі өркендетіп отыру. Егер сіздің қиял-армандарыңыз өздеріңіздің табиғи мүмкіндіктеріңіздің аумағына жуық сәйкесіп келсе, онда сіздердің арман-қиялдарыңыздың орындалары сөзсіз. Ал құр қиял-арман болып, оған интеллектуалды әлеуетті прагматикалық сапаға айналдырмасаңыз, ондай арман-қиял ешқашан іске аспайды деген нұсқалы уәж басымдықта келуі.

6 Энтузиазм. Бұл – қасындағыларыңыздың сіздермен қарым-қатынасқа түсу барысындағы сіздердің бастаған іс-әрекетіңізге қолдау көрсетуі. Оның басты индикаторы сіздердің идеяларыңызды, мұраттарыңызды жүзеге асыруы. Бұл -ынтымақтастық одақ құрудың ең бір сыннан өткен амалы.

7 Өзін-өзі бақылау. Жетістік пен табысқа жету үдерісіндегі энтузиазмдық іс-әрекеттің балансын есептей алу іскерлігін ұштау қабілеттілігін өркендету түбегейлі мәселелерді түбірімен жаңаша шешуге септігін тигізеді деген ұстанымды басшылыққа алу арқылы ішкі интеллектуалды әлеуетті қорландыра отырып ілгерілеуі.

8 Алған жалақы мөлшерінен табыстылықты артық көрсету, шын мәнісіндегі қызмет жетістігі жалақы мөлшерінен артық болып отыруы-табыстылық заңының ең маңызды тұсы. Студенттердің адами капиталының табыстарының айналымы жыл сайын өсіп отыруының бір тізгіні деп қарастырылады. Ол үшін қабылданатын студенттердің сандық-сапалық

көрсеткіштері үнемі алдыңғысынан өрлеу динамикасына сәйкесіп, өндіріс-мекемелерде олардың аброймен қызмет етуі басты қадам деген тұжырым түйеді.

9 Тұлғаның даралық сипатының көпшілік назарына ілігіп отыруы (жыл сайын). Табыстылықты қамтамасыз етудің бұл – тірек нүктесі. Студенттердің адами капитал еңбегін атқару әр тұлғаның өзіне-өзінің сараптамалық пайыммен алға ілгерілеуін есептеп отыруына маңыз беру - басқарудың басты инструменті, ол әрбір табысқа кедергі келтіретін қиындықтарды дер кезінде жеңіп отыруға бағдар жасайды.

10 Ойлау, парасаттау, пайымдау, бағамдау, тұжырымдау, түйіндеу секілді интеллектуалды әлеуетті ұдайы өркендетудің шеберлігін ұштау және оның дәлдігі мен нұсқалылығы. Табыстылыққа жету барысында кездесетін бұрыштардың ең бір өткір ұштарынан фактілер мен мәлеметті дұрыс жинау арқылы «апатқа» ұрынбай өтудің мәні зор. Бұнда студенттердің тұлғасы әрбір деректің дәйектілігінің маңыздылығын айқындайды, басымдық пен қосымшаны ажыратарлық тұжырым-түйіндер құруға дағдыланады.

11 Шыдамдылық, толеранттылық. Шыдамды да төзімді адамның сүйінші алдында деп есептеген Жүсіп Баласағұни ілімінің бүгінгі заманауи мүддесіне де жат емес. Әрбір тұлға өзінің ой-парасатын үнемі ретке келтіріп, негізсіз күдік тудырмауға бағыт жасау қажеттігіне тоқталып отыру кадрлар жайлы басымдықтағы түсінік. Сол себепті адасқандарға, кетіп қалып қайта оралып жатқандарға айырқша ілтипат танытып, кешірім жасай алу да осындай толеранттық пен данышпандар уағзына құлақ түретін шыдамдылық.

12 Алтын ереже. Бұл ереже әрбір тұлғаның өзінің адами капиталы құзыретін өркендету барысындағы жалпы адами заңдылықтарды меңгеріп, өздерінің ұжымдарымен үндестікте болуын қамтамасыз етеді.

13 Студенттер, қызметкерлер бір-біріне ықпал жасауында конструктивтік ақыл-ой, парасат-пайым, бағам, тұжырым, түйін сөздер арқылы әсер етуіне қолайлы жағдай туғызу. Конструктивтік ақыл-ой, бағам заңын іске асыруда әрбір тұлға өзінің ұстанымын басқалар да саналы тұрғыда қолдап, оған үлестерін сәйкестілікте қосуларына құптаушылық білдіру көзделеді.

14 Сәтсіздіктен сабақ алу. Сәтсіздікке томаға тұйықтық таныту әлсіздердің іс-әрекеті. Әрбір сәтсіздіктен болашақ жоспар құруда сабақ алып, оның келесіде қайталанбауының алдын-алу қажеттілігіне маңыз беру басқарудың басымдығы.

15 Күш-қуат жинау дағдысын ширату. Әрбір студенттің тұлғасында қозғаушы күш боларлық жағдай жасау студенттерін саясаты екені байқалды. Өзінде қауқар мен күші жоқ студенттер өндіріс пен мекемелерге жұмысқа орналасқан нарықтық талапқа сәйкес келмеуінің алдын алады. Сол себепті

оқытушылар күш-қуат сенімділіктің болмауынан арылудың бір амалы-жинаған білім қоры, ол сенімділікті арттырып, адамға күш береді деп тұжырымдайды. Білімі жіктелемеден құралған күш-қуат адамның физиологиялық күш-қуатымен астасып келуін тұлғаның өзі ғана қадағалай алады.

16 Студенттерге білім мен пән бойынша ғылыми негізді болашақ адами капиталының күзретін ұдайы өркендетуіне бағдар жасалуы. Бұл орайда білімді ғылыми негізде жинақтау тәсілі зерделеу, жіктеу, деректемені дәйектілікпен меңгеру, жүйелеу және басқалармен қарым-қатынасқа түсу үдерісінде оны сәтті қолдана білу «өзіне ғана тән прагматикалық тәжірибені» қорландыру тәсілдерін ширату деп есептеледі.

Заман талабына сай келетін білім беру мазмұн арқылы студенттердің адами капитал болуының ғылыми-педагогикалық, оқытудың принциптері көрсетіліп, оларды қазақстандық қоғамда тиімді жүзеге асырудың амалдарын саралау қарастырылады беру. Студенттердің оқыту аясында өмірге деген көзқарастарын өзгерту мәселесі, жаңа дүниетаным, нақтыласақ парадигмалық пайындама пайда болуы ықпал етеді.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Жуматаева, Е.** ПГУ им. С. Торайғырова // Вестник ПГУ Педагогическая. – 2005. – № 1.
- 2 **Пфейфер, Н. Э., Жуматаева, Е. У.** Вестник ПГУ им. С. Торайғырова. Серия физико-математическая. – 2006. – № 1
- 3 **Пфейфер, Н. Э., Жуматаева, Е. О., Бурдина, Е. И.** Основы современной дидактики : Учебное пособие. – Павлодар : ПГУ им. С. Торайғырова, 2006. – 147 с.
- 4 **Жуматаева, Е. О.** Жоғары мектеп дидактикасы : Оқу құралы / ПГУ им. С. Торайғырова. – 2016. – 295 б.
- 5 **Жанадилова, Қ. Б.** Қазақстан жастардың құндылықты қалауын қалыптастыру ерекшеліктерінің педагогикалық-психологиялық аспектілері // Вестник ПГУ им. С. Торайғырова, 2020. – № 2.
- 6 **Даффи, Д.** Человеческий капитал. Журнал «Директор ИС», № 06, 2000 год // Издательство «Открытые системы» [Электронный ресурс]. – <http://www.osp.ru/> [адрес]: <http://www.osp.ru/cio/2000/06/023.htm>
- 7 **Дятлов, С. А.** Человеческий капитал в системе современной рыночной экономики. Дисс... д-ра эконом. наук : 08.00.01. – СПб., 1995.
- 8 **Дятлов, С. А.** Теория человеческого капитала : Учебное пособие. – СПб. : Изд-во СПбУЭФ, 1996. – 141 с.

9 **Дабайн, Н. Н.** Приоритетные направления развития человеческого капитала региона. – СПб. : ООО «Академ Принт», 2002.

10 Экзистенциальная функция лидерство в контексте глобальных тенденций развития человеческого капитала // Материалы международной научно-практической конференции. – 2014. – С. 47–52.

11 **Неделько, П. С.** Концептуальные особенности подходов к изучению моделей оценки человеческого капитала // Сборник научных трудов XXI Международной научно-практической конференции : в 2-х томах. – 2017. – С. 375–379.

References

- 1 **Zhumatayeva, E. S.** Toraihyrov PSU // Bulletin of PSU. Ser. Pedagogical. – 2005. – No 1.
- 2 **Pfeiffer, N. E., Zhumataeva, E. U.** PS. Toraihyrov PSU Informatization of the educational process at the objects of the higher education system. In Bulletin of PSU. Physical and Mathematical Series. – 2006. – No. 1.
- 3 **Pfeifer, N. E., Zhumataeva, E. O., Býrdina, E. I.** Osnovy sovremennoi didaktiki [The basics of modern didactics : educational assistance]. – Pavlodar : S. Toraihyrov PSU, 2006. –147 p. – ISBN 9965808082
- 4 **Jýmataeva, E. O.** Joğary mektep didaktikasy [Hinger school didacticas : tutorial]. – 2016. – 295 p. – ISBN 978-601-310-377-84693.01 b.
- 5 **Janadilova, Q. B.** Qazaqstan jastardyń qundylyqta qalaýyn qalyptastyryú erekshelikteriniń pedagogikalıq – psihologialyq aspektileri [Pedagogical and psychological aspects of the peculiarities of the formation of value preferences of young people of Kazakhstan Zhanibekova G. O., Uskenbayeva A. S. 22. Formation of personality].
- 6 **Daffi, D.** Chelovecheskii kapital [Human Capital]. In Journal «Director is». – No. 06. – 2000. Publishing house «Open systems» [Electronic resource]. – <http://www.osp.ru/> [address]: <http://www.osp.ru/cio/2000/06/023.htm>
- 7 **Diatlov, S. A.** Teoriia chelovecheskogo kapitala [Human Capital in the system of modern market economics]. Dissertation doctor of Economic Sciences : 08.00.01, St. Petersburg, 1995.
- 8 **Dabam N. N.** Prioritetnye napravleniia razvitiia chelovecheskogo kapitala regiona [Priority areas of development of human capital of the region]. St. Petersburg : JSC «Akadem print». 2002.
- 9 **Ekzistentsialnaia fýnktsiia liderstvo v kontekste globalnyh tendentsii razvitiia chelovecheskogo kapitala, materialy mejdýnarodnoi naýchno-prakticheskoi konferentsii** [The existential function of leadership in the context of

global trends in the development of human capital, the materials of the international scientific-practical conference]. – 2014. – P. 47–52.

10 **Nedelko, P. S.** Kontseptýalnye osobennosti podhodov k izýcheníy modelei otsenki chelovecheskogo kapitala [Conceptual features of approaches to the study of models of assessment of human capital]. In Collection of scientific works of the XXI International scientific-practical conference: in 2 volumes. – 2017. – P. 375–379.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. K. Shaimerdenova, E. Zhumatayeva

Методологические практики организации студентов в человеческий капитал

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.
Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. K. Shaimerdenova, E. Zhumatayeva

Methodological practices of organization of students in human capital

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Приоритетное значение данной статьи заключается в том, чтобы дать возможность студентам освоить способы создания капитала для себя из профессии, которую они должны освоить в будущем. Одноцентричное решение методологии и технологии, используемой в образовательных программах, говорит о вчерашнем наступлении на тоталитаризм. Стремится к созданию в высших учебных заведениях системы обеспечения знаниями, наукой, адаптируя их к запросам студентов, ориентируясь на решение новых парадигмальных задач. Главная причина – каждый вуз – это учреждение, имеющее свой статус и степень. Одним словом, стандарт реализуется посредством реализации программы обязательных учебных дисциплин и обязательной литературы, исходя из возможностей духовного потенциала личности, занимающейся деятельностью в высшем учебном заведении.

Развитие человеческого капитала студентов, в тесной связи с политикой Министерства образования и науки, дает

приоритет подготовке гуманного специалиста с интеллектуальным потенциалом, выходящего из тупика при любых условиях, когда профессиональные наклонности выпускников университета могут сопровождаться широкомасштабными современными изменениями, предупреждая от бездумного повторения в научной деятельности знаний в рамках стандартов, предлагаемых государством.

Ключевые слова: транзит, инновации, человеческий капитал, интеллект, образование, информационное общество.

The priority of this article is to enable students to learn how to create capital for themselves from a profession that they should master in the future. The one-centric solution to the methodology and technology used in educational programs speaks to yesterday's attack on totalitarianism. It strives to create a system of providing knowledge and science in higher educational institutions, adapting them to the needs of students, focusing on solving new paradigm problems. The main reason is that every University is an institution that has its own status and degree. In short, the standard is implemented through the implementation of the program of compulsory academic disciplines and mandatory literature, based on the capabilities of the spiritual potential of the individual engaged in activities in higher education.

The development of students' human capital, in close connection with the policy of the Ministry of education and science, gives priority to the training of a humane specialist with intellectual potential, breaking the deadlock under any conditions when the professional inclinations of University graduates may be accompanied by large-scale modern changes, warning against mindless repetition of knowledge in scientific activities within the standards offered by the state.

Keywords: transit, innovation, human capital, intelligence, education, information society.

<https://doi.org/10.48081/BVBU1425>

М. П. Шакарманова, Г. Т. Тусупбекова

Инновационный Евразийский университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

АНАЛИЗ МОТИВАЦИИ ПЕДАГОГОВ ОРГАНИЗУЮЩИХ ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

В контексте современных образовательных реформ встал вопрос о введении инклюзивного образования, что предполагает получения образования детьми с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) в детских садах, школах и вузах совместно со здоровыми сверстниками. В связи с этим особую значимость приобретают вопросы создания системы образовательных услуг, обеспечивающих развитие детей независимо от состояния их здоровья и социального положения. На повестке дня стоят проблемы расширения организационных форм обучения детей с предоставлением права выбора типа и вида образовательного учреждения. Все это обуславливает повышенные требования к деятельности педагогов, включенных в систему инклюзивного образования. Основные требования направлены на совершенствование готовности и способности учить всех без исключения детей, вне зависимости от их склонностей и способностей, особенностей развития и ограничения возможностей.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ), мотивационно-ценностная готовность.

Введение

Современный период характеризуется приоритетным направлением политики многих государств на полноценное развитие личности и социализацию детей и молодежи. Согласно определению ВОЗ, «инклюзивное образование основано на праве всех обучающихся на получение качественного образования, удовлетворяющего основные образовательные потребности» [1].

Новые подходы к образованию детей с ограниченными возможностями здоровья, ориентирующие его на удовлетворение их запросов, потребовали от педагогов иной подготовки к организации инклюзивной образовательной среды в общеобразовательных учреждениях.

Объект исследования: инклюзивное образование

Предмет исследования: образование детей с ограниченными возможностями здоровья

Цель: В новых социальных условиях повышаются требования к деятельности педагогов, расширению их функциональных обязанностей, изменению профессионально значимых и личностных характеристик. Современный педагог, включенный в систему инклюзивного образования должен быть готов и способен учить всех без исключения детей, вне зависимости от их склонностей и способностей, особенностей развития и ограничения возможностей.

Задачи: подготовка кадров в условиях обновленного содержания образования

Методы исследования и результаты исследования

Повсеместное включение детей с особенностями развития в образовательные учреждения повлекло за собой изменение условий педагогического труда. Важнейшим условием обеспечения эффективности инклюзивного образования детей с особенностями психофизического развития является готовность к работе с ними педагогических работников разных специальностей. Различные аспекты данной проблемы нашли свое отражение в исследованиях Алехиной С. В., Гайдукевич С. Е., Змушко А. М., Хафизуллиной И. Н., Хитрюк В. В. и других ученых.

Ключевыми содержательными компонентами структуры инклюзивной компетентности, по мнению Хафизуллиной И. Н., являются мотивационная, когнитивная, рефлексивная и операционная компетентности [2]. Однако, как указывает Назарова Н. М., большинство педагогов не демонстрируют готовность к работе с детьми, имеющими особые образовательные потребности в силу недостатка профессиональных компетенций, наличия психологических барьеров [3].

Для организации инклюзивного образования необходима особая толерантность педагога, которая может быть реализована профессионалом, образованным современным учителем, владеющим не только медико-педагогическим инструментарием, но и обладающим широким спектром собственной гуманитарной образованности. Качество обучения и воспитания детей с ОВЗ напрямую связано с педагогической компетентностью учителей, их профессиональным уровнем, творческим потенциалом,

степенью готовности к профессиональной деятельности в образовательном пространстве.

С этой целью нами было предпринято исследование, направленное на изучение мотивации учителей при организации инклюзивного образования. Выборку нашего исследования составили 388 учителей общеобразовательных школ и педагогических работников дошкольных образовательных учреждений г. Павлодара и Павлодарской области.

Мотивационно-ценностную готовность педагогов оценивали по следующим показателям:

- 1) знание философии, принципов и задач инклюзивного образования;
- 2) понимание ценности инклюзивного образования, включения детей с ОВЗ в образовательное учреждение общего типа;
- 3) проявление личной заинтересованности в решении задач инклюзивного образования;
- 4) демонстрация ценностного отношения к детям с ОВЗ и в целом к инклюзивному образованию;
- 5) мотивирование себя на выполнение определенных действий и достижения успеха в организации совместного обучения детей с ОВЗ и нормальным развитием.

Эти показатели проявляются на трех – высокий (оптимальный), средний (недостаточный) и низкий (минимальный) – уровнях.

В качестве методик исследования использовались следующие:

- 1) методика изучения отношения педагогов к ценностям инклюзивного образования [4];
- 2) анкета «Изучения готовности педагогов к внедрению инклюзивного образования» [5];
- 3) методика диагностики профессиональной педагогической толерантности (Макаров Ю. А.) [6].

Сформированность мотивационно-ценностной готовности выявлялась посредством анкетирования и экспертизы. Согласно выбранному критерию были изучены готовность, мотивация и личностная заинтересованность педагогов в организации работы в условиях инклюзивного образования, а также сформированность профессиональной педагогической толерантности, которая рассматривается многими исследователями как интегральная характеристика личностной стороны деятельности педагога [7].

Информированность современного учителя об основных положениях инклюзивного образования является основой его профессиональной деятельности. Однако, как показали наши исследования, на сегодняшний

день только одна четвертая часть педагогов общеобразовательных учреждений знакома с основными положениями инклюзивного образования.

Исследование, проведенное с помощью методики изучения отношения педагогов к ценностям инклюзивного образования, показало, что 74 % (287 чел.) респондентов либо не знакомы с основными положениями и принципами инклюзивного образования, либо испытывают недостаток информации по этому вопросу. С учетом того, что согласно Государственной программе развития образования на 2011–2020 гг. доля школ, создавших условия для инклюзивного образования от общего количества должна составлять 70 %, а количество детей, охваченных инклюзивным образованием, от общего количества детей с ОВЗ должно достигнуть 50 %, актуальность информирования педагогического сообщества о принципах инклюзии в образовании возрастает многократно. Это позволит информационно подготовить педагогов к принятию новых требований и пониманию необходимых изменений в организации в целом учебно-воспитательного процесса.

Учителя всех ступеней образования общеобразовательных школ в той или иной степени показывают неуверенность в достаточности собственной суммы знаний в области коррекционной педагогики, форм и методов работы с детьми с нарушениями в развитии. Так основами коррекционной педагогики и специальной психологии подавляющее большинство педагогов владеет в рамках учебного плана педагогического вуза. Отсюда данные опроса показывают, что педагоги общеобразовательных школ испытывают дефицит знаний в области коррекционной педагогики. Вследствие чего, 51 % (198 чел.) учителей не готовы применять элементы коррекционной педагогики в своей повседневной деятельности, из них 38 % (147 чел.) нуждаются в дополнительном обучении. Повышение квалификации в области коррекционных методов обучения будет способствовать изменению установки учителей к организации инклюзивного образования.

Ценностное отношение к детям с ОВЗ и к инклюзивному образованию проявили 30 % (116 чел.) педагогов, которые демонстрировали понимание ценности получения разностороннего социального опыта детьми с ОВЗ; необходимости формирования позитивного общественного мнения к данной категории людей; социальной значимости инклюзивного образования.

Анализ ответов учителей об особенностях развития детей с различными видами нарушений показал следующие результаты. Знание особенностей развития детей с различными видами нарушений (поведения, речи, интеллекта, зрения, слуха, движения и др.) в рамках программы ВУЗа показали 85 % (330 чел.) респондентов. Необходимость дополнительного обучения по различным видам нарушений в развитии детей выразили 55 %

(213 чел.) учителей. Участие в семинарах и повышение квалификации по различным видам нарушений в развитии детей показали 8 % (31 чел.) и 15 % (58 чел.) соответственно. Таким образом, данный показатель свидетельствует о необходимости систематического обучения учителей инклюзивных классов клиническим, психологическим и педагогическим характеристикам нарушений в развитии ученика.

Базовым психологическим процессом, влияющим на эффективность деятельности учителя, включающим ребенка с особенностями в развитии в общий учебно-воспитательный процесс, является эмоциональное принятие такого ребенка.

Анализ эмоционального принятия детей с различными видами нарушений (поведения, речи, интеллекта, зрения, слуха, движения и др.) показал, что по всем группам детей преобладает средний уровень эмоционального принятия 68 % (264 чел.). Однако, отмечено более высокое принятие детей с двигательными и более низкое – с интеллектуальными нарушениями – 32 % (124 чел.) и 13 % (50 чел.) – на высоком уровне соответственно. Данный факт объясняется тем, что именно эти дети таких групп нарушений в развитии чаще всего встречаются в общеобразовательных школах, тогда как дети с нарушениями слуха и зрения сразу попадают в коррекционные образовательные учреждения. Полученные нами в ходе исследования данные согласуются с данными Алехиной С. В. с соавторами [32].

Анализ причин обращения педагогов к проблемам организации инклюзивного образования показал, что только 23% педагогов (89 чел.) выразили желание и стремление работать в условиях инклюзивного образования. Остальные 77 % (299 чел.) педагогов к главным мотивам организации инклюзивного образования отнесли необходимость подчинения ГОСО и требованиям администрации.

Понимание необходимости включения детей с ОВЗ в учебно-воспитательный процесс образовательных учреждений общего типа и в целом положительное отношение к инклюзии демонстрирует большинство респондентов (79 % – 306 человек). Однако готовность работать с детьми с ОВЗ, и организовывать их совместное обучение с нормально развивающимися сверстниками проявили лишь 35 % педагогов (136 чел.).

Самоанализ умений учителей включать того или иного ребенка с особенностями развития в общеобразовательный процесс показал более низкие результаты по сравнению с уровнем их эмоционального принятия. Так низкий уровень сформированности умений включать детей с различными типами нарушений в деятельность на уроке показали 28 % (108 чел.)

респондентов. Средний уровень сформированности умений составил 62 % (240 чел.), высокий – 10 % (39 чел.).

Анализ умений педагогов моделировать урок и использовать вариативный подход при обучении показал, что большинство педагогов (64 % – 248 чел.) используют в своей деятельности вариативные формы учебного процесса, 62 % (240 чел.) учителей проявляют свой творческий потенциал при самостоятельном составлении учебных заданий. При этом они указывают, что задания составляются не только с учетом требований программы, но и на основе индивидуально-дифференцированного подхода с учетом индивидуальных особенностей учащихся. Также отмечено, что основным критерием вариативности является уровень сложности задания.

Включение ребенка с особенностями в развитии в классный коллектив требует от учителя владение педагогическими технологиями, способности индивидуализировать обучение, адаптировать учебный материал к индивидуальным возможностям ученика, составлять индивидуальный план реализации образовательной программы.

В целом по результатам анкетирования можно сформулировать следующее:

– 15 % (58 чел.) педагогов не только заинтересованы в организации инклюзивного образования, но и стремятся получить необходимые знания, а также демонстрируют ценностное отношение к детям с ОВЗ и инклюзивному образованию в целом;

– 75 % (291 чел.) педагогов демонстрируют интерес к совместному обучению детей с ООП и особенностями развития, но не в достаточной степени готовы к работе в условиях инклюзивного образования в связи с отсутствием соответствующей квалификации;

– 10 % (39 чел.) педагогов показали недостаточный интерес к проблемам инклюзивного образования и изучают ее по принуждению (социальный заказ общества, требования администрации).

Одним из показателей качества инклюзивного процесса в системе образования, его психологических параметров является, по-нашему мнению, готовность учителя к профессиональной деятельности в инклюзивных образовательных условиях. С этой целью был проведен также анализ готовности педагогов к реализации инклюзивного подхода в своей педагогической деятельности (анкета «Изучения готовности педагогов к внедрению инклюзивного образования»).

Анализ ответов показал знание большинством участников опроса (72 %, или 279 чел.) нормативно-правовых оснований организации инклюзивного

образования в общеобразовательных учреждениях. Отрицательный ответ дали 7 % (27 чел.), затруднились ответить 21 % (82 чел.)

Вместе с тем, четкое определение особенностей инклюзивного образования дали не все респонденты. Так, например, полные характеристики особенностей инклюзивного образования дают, как правило, либо педагоги, имеющие квалификацию дефектологов, либо педагоги с большим педагогическим стажем, и имеющие опыт работы с детьми с ОВЗ (30 %, или 116 чел.). Не дали ответ 10 % (39 чел.) и затруднились с ответом 60 % (233 чел.) респондентов.

Знание отечественного опыта организации инклюзивного образования показали 31 % (120 чел) педагогов, что выше такой же осведомленности о зарубежном опыте – 14 % (54 чел.).

В выборе наиболее важных факторов повышения эффективности реализации инклюзивного подхода в казахстанском образовании предпочтения педагогов распределились следующим образом:

- современное материально-техническое и программно-методическое оснащение образовательного учреждения – 67 % (260 чел.);
- наличие в школе узких специалистов для работы с детьми с ОВЗ (дефектолог, логопед, тьютор и др.) – 65 % (252 чел.);
- совершенствование системы повышения квалификации для подготовки педагогических кадров к работе с детьми с ОВЗ – 40 % (155 чел.);
- повышение заработной платы педагогов – 19 % (74 чел.);
- разработка программ для детей и родителей учащихся общеобразовательных организаций по преодолению негативного отношения к совместному образованию – 57 % (221 чел.).

Наибольшую трудность в условиях инклюзии представляет работа с детьми, имеющими нарушения общения и поведения у 56 % (217 чел.) и с нарушениями интеллекта у 39 % (151 чел.) педагогов, чем с ограниченными возможностями физического здоровья 1 % (4 чел.), затруднились ответить 4 % (16 чел.). Эти результаты согласуются с данными эмоционального принятия детей с различными видами нарушений, полученными в первой методике при изучении отношения педагогов к ценностям инклюзивного образования.

Самооценка психологической и профессиональной готовности к работе с детьми с ОВЗ представлена следующим образом:

- 13 % (51 чел.) педагогов считают свои профессиональную подготовку и психологические особенности достаточными для перехода к инклюзивному образованию;

– 23 % (89 чел.) педагогов считают, что обладают определенным уровнем профессиональных навыков, однако не готовы психологически к организации инклюзивного образования;

– 38 % (147 чел.) педагогов считают, что готовы психологически, но не обладают достаточным уровнем профессиональных навыков для работы с детьми с ОВЗ;

– 23 % (89 чел.) посчитали себя не готовыми к работе с детьми данной категории ни психологически, ни профессионально;

– 3 % (12 чел.) педагогов затруднились ответить.

Наиболее эффективно, по мнению 31 % (120 чел) педагогов, осуществляется образование детей с ОВЗ в специализированных классах общеобразовательных школ.

На вопрос оказывает ли инклюзивное образование положительно влияние не только на развитии и социализации детей с ОВЗ, но и на их сверстников с обычными образовательными потребностями положительно ответили 31 % (120 чел.), отрицательно – 17 % (66 чел.), затруднились ответить – 52 % (202 чел.) педагогов.

Готовность принять участие в разработке образовательных программ дополнительного образования для обучения детей с ОВЗ совместно с их сверстниками выразили 13 % (50 чел.), отказались – 27 % (105 чел.) и затруднились ответить – 60 % (233 чел.) педагогов.

Необходимость прохождения профессиональной переподготовки для работы в образовательном учреждении в условиях инклюзивного образования признали 65 % (252 чел.), не согласились – 21 % (82 чел.), затруднились ответить – 14 % (54 чел.) педагогов.

В ситуации предложения работать в классах, где дети с ОВЗ будут обучаться вместе со сверстниками, 60 % (233 чел.) выбрали вариант ответа «согласен(-а) на условиях достаточной профессиональной переподготовки», а категорический отказ выразили 16 % (62 чел.) педагогов.

В ситуации предложения классного руководства совместного обучения детей с ОВЗ вместе со сверстниками, 65 % (252 чел.) педагоги объясняют свое согласие «пониманием, что дети с ОВЗ нуждаются в помощи учителя, поэтому сделают все возможное для их успешного обучения». 28 % (109 чел.) педагогов объясняют свое согласие «не способностью оспаривать решение директора по объективным причинам».

В выборе решений по снижению состояния дискомфорта как профессионала и как человека обращение к профессиональному психологу выбрали 17 % (66 чел.) педагогов. Отдают предпочтение варианту «попробую посмотреть на проблему с другой стороны и дать ей иную оценку, увидеть

положительную сторону в этом явлении» 45 % (175 чел.) педагогов. Вариант ответа «попробую сконцентрироваться на своем эмоциональном состоянии, буду управлять своими чувствами с целью сохранения душевного равновесия» выбрали 20 % (78 чел.). Желание выявить проблему и изменить ситуацию выразили 11 % (42 чел.), а затруднились ответить – 7 % (27 чел.) педагогов.

Таким образом, результаты анкетирования свидетельствуют о том, что на достаточном уровне знакомы с особенностями инклюзивного образования, владеют нормативно-правовой информацией в области инклюзивного образования 11 % (43 чел.) педагогов. Педагоги понимают роль инклюзивного образования в формировании подрастающего поколения, признают его приоритетность в развитии системы образования Казахстана. Подавляющее большинство педагогов согласны обучать детей с ОВЗ в обычной школе, они понимают, что дети нуждаются в их помощи и готовы приложить усилия для их успешного обучения, но при условии достаточной профессиональной переподготовки. 80 % (310 чел.) педагогов не связывают эффективность реализации инклюзивного образования только с материальными факторами. Большинство педагогов владеют навыками преодоления психологического барьера, возникающего при обучении детей с ОВЗ.

Третьей методикой определения мотивационно-ценностной готовности педагога к организации инклюзивного образования была методика диагностики профессиональной педагогической толерантности (Макаров Ю. А.). Респондентам предлагалось выбрать из числа заданных формулировок только те, которые отражают их профессиональную позицию [6]. Было выявлено, что 10 % (39 чел.) педагогов имеют низкий уровень профессиональной педагогической толерантности, что проявлялось в категоричности ответов, авторитарности и жестокости по отношению к детям с ОВЗ, а также дистанцированности с ними.

60 % (233 чел.) педагогов показали средний уровень педагогической толерантности, выразившийся в отсутствии излишней категоричности, чем в предыдущей группе. Однако, такая личностная позиция педагога свидетельствует о недостаточном понимании основных принципов и задач инклюзивного образования, а также ценностной значимости каждого ребенка, в том числе и с ОВЗ.

У 30 % (116 чел.) педагогов был отмечен высокий уровень педагогической толерантности, нашедшее свое выражение в толерантном отношении к мнению других людей; демонстрации высокого потенциала к работе в условиях инклюзивного образования; принятии детей с ОВЗ и демонстрации стремления создания доброжелательных отношений в детском коллективе.

Графически результаты исследования сформированности мотивационно-ценностной готовности педагогов к организации инклюзивного образования представлены на рисунке 1.



Рисунок 1 – Уровни сформированности у педагогов мотивационно-ценностной готовности организации инклюзивного образования

Как представлено на рис.1, обобщение результатов анализа данных проведенного исследования показал следующее: 12 % (47 чел.) педагогов показали высокий уровень, 80 % (310 чел.) – средний уровень и 8 % (31 чел.) – низкий уровень сформированности мотивационно-ценностной готовности педагогов к организации инклюзивного образования.

Выводы

Инклюзивное образование является одним из процессов трансформации системы образования, ориентированным на формирование условий доступности качественного образования для всех. Важнейшим условием обеспечения эффективности инклюзивного образования детей с особенностями психофизиологического развития является готовность к работе с ними педагогических работников разных специальностей.

Новые подходы к образованию детей с ограниченными возможностями здоровья, ориентирующие его на удовлетворение их запросов, требуют от педагогов иной подготовки к организации инклюзивной образовательной среды в общеобразовательных учреждениях, поскольку она является необходимым этапом реализации особых образовательных потребностей детей с ОВЗ.

Список использованных источников

- 1 Всемирный доклад об инвалидности [Электронный ресурс]. – URL: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/ru/
- 2 **Хафизуллина, И. Н.** Формирование инклюзивной компетентности будущих учителей в процессе профессиональной подготовки : дисс. канд. пед.наук. – Астрахань, 2008. – 213 с.
- 3 **Назарова, Н. М.** Проблемы и перспективы подготовки психолого-педагогических кадров для работы в системе специального образования лиц с ограниченными возможностями [Текст] / Н. М. Назарова // Инновации в российском образовании. Специальное (коррекционное) образование. – М., 1999. – С. 128–134.
- 4 **Митина, Л. М.** Психологу об учителе. Личностно-профессиональное развитие учителя : психологическое содержание, диагностика, технология, коррекционно-развивающие программы [Текст] / Л. М. Митина. – М. : МГППУ, 2010. – 386 с.
- 5 **Хитрюк, В. В.** Методика диагностики и мониторинга инклюзивной готовности педагогов [Текст] / В. В. Хитрюк, И. Н. Симаева // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. – 2014. – № 1. – С. 104–108.
- 6 **Макаров, Ю. А.** Проблемы исследования толерантности как личностного и профессионального качества и пути их решения [Текст] / Ю. А. Макаров // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12. Психология, социология, педагогика. – 2008. – № 3. – С. 388–393.
- 7 **Макаров, Ю. А.** Личность педагога и метод диагностики толерантности в профессиональной педагогической среде [Текст] / Ю. А. Макаров // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, 2011. – № 5. – С. 108–111.
- 8 **Семенова, Л. Э.** Психологическое благополучие субъектов инклюзивного образования [Электронный ресурс] : Учебно-методическое пособие / Л. Э. Семенова. – Электрон, текстовые данные. – Саратов : Вузовское образование, 2019. – 84 с.
- 9 **Гончарова, В. Г.** Комплексное медико-психолого-педагогическое сопровождение лиц с ограниченными возможностями здоровья в условиях непрерывного инклюзивного образования [Электронный ресурс]: Монография / В. Г. Гончарова, В. Г. Подопригора, С. И. Гончарова. – Электрон., текстовые данные. – Красноярск : Сибирский федеральный университет, 2014. – 248 с.

10 **Ворошнина, О. Р.** Клинико-психолого-педагогическое сопровождение детей с ограниченными возможностями здоровья и их семей в условиях общего (инклюзивного и интегрированного) и специального образования [Электронный ресурс] : учебник / О. Р. Ворошнина, А. А. Наумов, Т. Э. Токаева. – Электрон., текстовые данные. – Пермь : Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, 2015. – 204 с.

References

- 1 World report on disability [Electronic resource]. – URL: https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/ru/
- 2 **Hafizullina, I. N.** Formation of inclusive competence of future teachers in the process of professional training: Diss. Cand. PED. nauk. – Astrakhan, 2008. – 213 p.
- 3 **Nazarova, N. M.** Problems and prospects of training psychological and pedagogical personnel to work in the system of special education for people with disabilities [Text] / N. M. Nazarova // Innovations in Russian education. Special (correctional) education. – M., 1999. – P. 128–134.
- 4 **Mitina, L. M.** To the Psychologist about the teacher. Personal and professional development of teachers: psychological content, diagnostics, technology, correctional and developmental programs [Text] / L. M. Mitina. – Moscow : MGPPU, 2010. – 386 p.
- 5 **Khitryuk, V. V.** Methods of diagnostics and monitoring of inclusive readiness of teachers [Text] / V. V. Khitryuk, I. N. Sимаeva // Bulletin of the Surgut state pedagogical University. – 2014. – No. 1. – P. 104–108.
- 6 **Makarov, Yu. A.** Problems of tolerance research as a personal and professional quality and ways to solve them [Text] / Yu. A. Makarov // Bulletin of Saint Petersburg University. Series 12. Psychology, sociology, and pedagogy. – 2008. – No. 3. – P. 388–393.
- 7 **Makarov, Yu. A.** Personality of the teacher and method of diagnostics of tolerance in the professional pedagogical environment [Text] / Yu. A. Makarov // Almanac of modern science and education. – Tambov, 2011. – No. 5. – P. 108v111.
- 8 **Semyonova, L. E.** Psychological well-being of subjects of inclusive education [Electronic resource]: educational and methodological guide / L. E. Semyonova. – The electron, the text data. – Saratov : Higher education, 2019. – 84 p.
- 9 **Goncharova, V. G.** Complex medical, psychological and pedagogical support of persons with disabilities in conditions of continuous inclusive education :

Monograph7. [Electronic resource]. Eds. V. G. Goncharova, V. G. Podoprighora, S. I. Goncharova. – The electronic, the text data. – Krasnoyarsk : Siberian Federal University, 2014. – 248 p.

10 **Voroshnina, O. R.** Clinical, psychological and pedagogical support of children with disabilities and their families in general (inclusive and integrated) and special education. Textbook [Electronic resource]. – Eds. O. R. Voroshnina, A. A. Naumov, T. E. Tokaeva. – The electronic, the text data. – Perm : Perm state Humanitarian and Pedagogical University, 2015. – 204 p.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

М. П. Шакарманова, Г. Т. Тусупбекова

Инклюзивті білім беруді ұйымдастыратын педагогтердің уәждемесін талдау

Инновациялық Еуразия университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

M. P. Shakarmanova, G. T. Tusupbekova

Analysis of motivation of teachers organizing inclusive education

Innovative Eurasian University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Қазіргі білім беру реформалары контекстінде инклюзивті білім беруді енгізу туралы мәселе туындады, бұл мүмкіндігі шектеулі балалардың балабақшаларда, мектепте және жоғары оқу орындарында дені сау құрдастарымен бірге білім алуын көздейді. Осыған байланысты балалардың денсаулық жағдайы мен әлеуметтік жағдайына қарамастан дамуын қамтамасыз ететін білім беру қызметтері жүйесін құру мәселелері ерекше маңызға ие. Күн тәртібінде білім беру мекемесінің түрі мен түрін таңдау құқығын бере отырып, балаларды оқытудың ұйымдастырушылық нысандарын кеңейту мәселелері тұр. Осының барлығы инклюзивті білім беру жүйесіне енгізілген педагогтердің қызметіне қойылатын жоғары талаптарды негіздейді. Негізгі талаптар бейімділіктері мен қабілеттеріне, даму ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін шектеуге қарамастан, барлық балаларды оқытуға дайындығы мен қабілетін жетілдіруге бағытталған.

Кілтті сөздер: инклюзивті білім беру, мүмкіндігі шектеулі балалар (ДМШ), мотивациялық-құндылық дайындығы.

In the context of modern educational reforms the question up about introduction of inclusive education, that supposes the receipts of education children with limit possibilities of health (LPH) in kindergartens, school and institutions together with healthy coevals. In this connection the special meaningfulness is acquired by the questions of creation of the system of educational services, providing development of children regardless of the state of their health and social position. On an order-paper the problems of expansion of organizational forms of educating of children stand with the grant of right for a type selection and type of educational establishment. All this condition stipulates enhanceable requirements to activity of the teachers plugged in the system of inclusive education. The basis requirements are directed perfection of readiness and ability to teach all and singular children, without depending on their inclinations and capabilities, features of development and limitation of possibilities.

Keywords: inclusive education, children with limit possibilities of health (LPH), motivation-valued readiness.

<https://doi.org/10.48081/PSPF7830>

С. К. Шалабаев

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

СТУДЕНЧЕСКОЕ САМОУПРАВЛЕНИЕ КАК ФАКТОР ОПТИМИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В УСЛОВИЯХ УНИВЕРСИТЕТА

В своем развитии любое государство должно делать акцент на активную молодежь. Только она способна коренным образом внести улучшения в развития страны. В настоящее время в Республике Казахстан вопросам студенческого самоуправления не уделено внимания, законодательно не регламентирован механизм взаимодействия студентов с администрацией учебного заведения. Кроме того, в статье освещаются некоторые вопросы, связанные с конкретной проблематикой студенческого коллективного самоуправления в Казахстане. Отмечено существование целого ряда типичных нарушений норм законодательства о студенческом самоуправлении: отчисления, восстановления, переводе студентов с контракта на бюджет или наоборот, заселения и выселения из общежития без согласия органа студенческого самоуправления, назначения должностных лиц, ответственных за работу со студентами, без участия студенческих представителей. Так же в статье проанализирован зарубежный опыт студенческого коллективного самоуправления, определены организационные и правовые факторы, сформулированы выводы и рекомендации относительно перспектив развития студенческого самоуправления в Казахстане. Отмечено, что Казахстану необходима активизация деятельности студенческого совета при Министерстве образования и науки РК в части разъяснительной работы среди студентов о возможности студенческого самоуправления и новейшем зарубежном опыте в этой сфере.

Ключевые слова: студенчество, самоуправление, государственное управление, совет молодежи, студенческий совет, коллективное самоуправление.

Введение

Мир сегодня претерпевает коренные изменения, которые касаются различных аспектов развития государств.

Трансформируются модели международных отношений, подходы к решению внутренних задач и достижения экономического успеха. Меняется мировоззрение отдельных людей, их мотивация и, как следствие, меняется мировоззрение и мотивация целого общества.

Государство, определяя пути становления и развития общества ориентируется, в первую очередь, на молодежь, потенциал и знания которой могут стать залогом прогрессивного развития государства.

Организация жизнедеятельности молодежи требует непосредственного воздействия на нее и взаимодействия с ней. Развитие казахстанского демократического государства будет эффективным только при активном участии молодежи в процессах создания государства, в том числе и на государственном уровне.

Объект исследования: Общественные отношения, возникающие в процессе студенческого самоуправления.

Предмет исследования: студенческое самоуправление в учебных заведениях.

Цель статьи: Учитывая вышесказанное, целью данной статьи является освещение общих аспектов студенческого самоуправления в учебных заведениях Казахстана, а также выработке рекомендаций по совершенствованию законодательных основ.

Задачи:

- проанализировать законодательство РК, регламентирующее деятельность по самоуправлению студентов;
- изучить международный опыт взаимодействия студентов с администрацией ВУЗа;
- выработать рекомендации и предложения по совершенствованию студенческого самоуправления.

В результате анализа последних исследований в области государственного управления можно говорить о том, что, хотя большое количество научных работ посвящается молодежи, все же существуют проблемы в этом ракурсе. Проблемы, которые волнуют молодежь, следует решать как на государственном, так и на местном уровнях, непосредственно привлекая ее к решению поставленных задач.

Методы и результаты исследования

Исследованию проблем молодежи, привлечению ее к процессам создания государства уделено внимание в значительном количестве

работ отечественных ученых. Среди современных казахстанских ученых следует выделить труды таких исследователей, как (Б. А. Абдыкаримова, А. Р. Анасова, Р. И. Бурганова, Т. Г. Галиева, В. В. Егорова, А. Ж. Исмаилова, З. У. Кенесарина, А. Н. Тесленко, Т. К. Туркенова и др. Среди современных зарубежных исследователей проблемам реализации государственной молодежной политики, роли молодежи в процессах можно выделить работы Ю. Волкова, В. Добренькова, И. Ильинского, А. Ковалевой, В. Лукова, И. Савченко П. Шаповалова и др.

Студенческое самоуправление на европейских просторах не является новым феноменом, достигая своими корнями еще во времена возникновения первых средневековых университетов. Уже тогда наиболее способные студенты привлекались к выполнению отдельных административных функций, а также к преподаванию в качестве помощников профессоров [1]. Недаром университеты считаются своеобразной моделью гражданского общества и в этом плане предшествовали современному типу европейской цивилизации [2].

В нынешней Европе студенты принимают довольно активное участие в деятельности своего учебного заведения. Такое коллективное, солидарное участие рассматривается руководством учебных заведений и функционерами системы образования не просто как дополнительная гарантия адекватности образовательных услуг требованиям их реципиентов (студентов и работодателей), но и как существенный фактор социализации молодежи, рост ее политической и правовой культуры и общественной активности, который позволяет студентам на практике ознакомиться с функционированием учебного заведения (за участие в подготовке и принятии определенных решений в рамках ВУЗа) и системой представительной демократии (на примере выборных органов студенческого самоуправления).

Зато в Казахстане функционирования институтов студенческого самоуправления достаточно малоэффективно, причем как для решения собственно студенческих проблем, так и с точки зрения оптимизации учебного процесса. Одной из важнейших препятствий остается почти полная зависимость студенческих самоуправляющихся институтов (студенческого самоуправления, профсоюзов, профессиональных и общественных объединений, университетских СМИ и т.п.) от администрации вуза.

Таким образом, с учетом необходимости обеспечения поступательного развития высшего образования в Казахстане, проблема слабости института студенческого самоуправления требует оперативного решения. Тем более, что студенческое самоуправление признано одним из приоритетов для Казахстана в сфере управления университетами в рамках образовательной

программы ЕС «TEMPUS» [3]. Актуальность развития студенческого самоуправления как важного фактора в системе высшего образования последовательно отмечается и в других документах международного уровня, в частности, в коммюнике Всемирной конференции по высшему образованию «Новая динамика высшего образования и науки для социального изменения и развития» (ЮНЕСКО, Париж, 5-8 июля 2009), где прямо говорится об «обеспечении активного участия студентов в академической жизни, со свободой выражения и правом организации» [4].

Основным нормативно-правовым актом, регулировавшим деятельность органов студенческого самоуправления в Казахстане, являлся Закон РК от 7 июня 1999 г. № 390 «О высшем образовании», утративший силу в настоящее время, в котором четко регламентировалась деятельность по студенческому самоуправлению. Между тем в принятом Законе Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» данная деятельность утрачена, что является недопустимым с точки зрения эффективности образовательного процесса [5].

На уровне же учебных заведений студенческое самоуправление регулируется:

1) Уставом высшего учебного заведения (принимается высшим коллегиальным органом общественного самоуправления ВУЗов – общим собранием (конференцией) трудового коллектива, включая выборных представителей из числа лиц, обучающихся в высшем учебном заведении – по представлению Ученого совета ВУЗа)

2) Положением о студенческом самоуправлении в вузах (принимается высшим органом студенческого самоуправления ВУЗов – общим собранием (конференцией) лиц, обучающихся в вузах, – и утверждается высшим коллегиальным органом общественного самоуправления ВУЗов)

3) актами самих органов студенческого самоуправления, принятыми в соответствии с законодательством РК и приведенных выше документов.

Необходимо привести в соответствие действующее законодательство РК об образовании в сфере студенческого самоуправления. Так, в ныне действующем ЗРК «Об образовании», студенческое самоуправление в Казахстане на уровне студенческой группы, факультета, общежития, высшего учебного заведения не регламентировано. Кроме того, в зависимости от контингента студентов, типа и специфики высшего учебного заведения, студенческое самоуправление не осуществляется на уровне курса, специальности, студенческого городка, структурных подразделений высшего учебного заведения. Налицо методологическая непоследовательность и

даже определенная законодательная недоработка в части студенческого самоуправления [5].

Существует целый ряд типичных нарушений норм законодательства о студенческом самоуправлении: отчисления, восстановлении, переводе студентов с контракта на бюджет или наоборот, заселения и выселения из общежития без согласия органа студенческого самоуправления; назначения должностных лиц, ответственных за работу со студентами, без участия студенческих представителей [7].

В этом контексте очевидна необходимость в обеспечении надлежащего контроля со стороны Министерства образования и науки РК за деятельностью вузов в части обеспечения прав студенческого самоуправления с привлечением к юридической ответственности лиц, виновных в нарушениях требований законодательства в этой сфере.

Существенной проблемой остается пассивность, инертность, индифферентность студенческого сообщества в отношении многих актуальных проблем студенческого самоуправления. Отчасти это может объясняться недостаточной информированностью студентов о возможностях студенческого самоуправления. Сейчас далеко не все студенты осознают, каким образом студенческое самоуправление может улучшить их положение или решить конкретные проблемы [8].

То же самое касается представителей администраций вузов и органов государственного управления. Несмотря на то, что в последние годы в среде функционеров системы высшего образования уделяется определенное внимание вопросам развития студенческого самоуправления, часть из них склонны видеть в органах этого самоуправления не полноправных партнеров, совместно с которыми можно решать университетские или даже некоторые отраслевые проблемы, а своих «антагонистов».

В то же время, зарубежный опыт убедительно доказывает: эффективное функционирование студенческого самоуправления как организационной структуры оказывает существенное положительное влияние не только на качество образовательных услуг и управления высшим учебным заведением, но и имеет организационно-педагогический эффект, когда студенты в реальном партнерстве с администрацией вуза в пределах прав, предоставленных им законом, в значительной степени несут и солидарную ответственность за происходящее в учебном заведении [9].

Таким образом, студенческое самоуправление способствует прямой заинтересованности студентов в высоком качестве образовательных услуг, росте рейтинга и авторитета ВУЗа, а значит – положительно влияет на

академическую успеваемость и оптимизацию учебного процесса в высшем учебном заведении в целом.

Некоторые государства уделяют этим вопросам столь серьезное внимание, что даже определяют их в качестве национальных приоритетов. Например, в Малайзии повышение уровня академической успеваемости учащихся и студентов признано одним из семи ключевых сфер, которые важны для граждан, и включено в Государственную программу трансформации - правительственного комплексного плана преобразований, направленного на приобретение Малайзией статуса государства с развитой экономикой до 2025 года. Это вполне оправдано еще и потому, Малайзия уделяет огромное значение качеству образования и подготовке квалифицированных специалистов [10].

Учитывая вышеуказанное, можно утверждать, что от того, насколько будет осознана необходимость в эффективной системе студенческого самоуправления в Казахстане, во многом зависит успешность дальнейшей интеграции нашего государства в европейское и мировое научно-образовательное пространство.

Важно также обеспечить надлежащую материальную базу деятельности органов студенческого самоуправления. Речь идет о необходимости введения нормы в Закон РК «Об образовании», по обеспечению финансирования со стороны высшего учебного заведения в размере не менее 0,5% средств специального фонда ВУЗа и оказанию содействия со стороны руководства вуза по созданию надлежащих условий для деятельности органов студенческого самоуправления. Это касается, в частности, предоставление помещения, мебели, оргтехники, обеспечение телефонной связью, постоянным доступом к сети Интернет, отведение мест для установки информационных стендов и тому подобное. Нужно также создавать возможности для привлечения средств из других источников. Здесь может быть полезным опыт ФРГ, где государство вкладывает большие финансовые ресурсы для обеспечения студенческих сообществ.

Выводы

Следует признать, что через административные меры, невозможно добиться эффективного студенческого самоуправления. Так как это проявление собственной инициативы студентов. Государство лишь должно выступать посредником для реализации данных идей.

Использование всех возможностей студенческого самоуправления в соответствии с действующим законодательством позволит:

1) наладить эффективное сотрудничество между администрацией ВУЗа и студентами по широкому спектру вопросов;

2) создать дополнительные условия для роста качества подготовки специалистов в системе профессионального образования в Казахстане;

3) обеспечить дальнейшую интеграцию национальной образовательной системы в европейское и мировое образовательное пространство.

Достижения указанных целей требует осуществления следующих шагов:

– введение норм по студенческому самоуправлению в Закон РК «Об образовании» с их четкими формулировками, обеспечения их адекватности современным европейским и мировым практикам;

– усиление контроля со стороны Министерства образования и науки РК за выполнением администрациями вузов норм Закона РК «Об образовании»;

– активизации деятельности студенческого совета при Министерстве образования и науки РК в части разъяснительной работы среди студентов о возможности студенческого самоуправления и новейшем зарубежном опыте в этой сфере, в т. ч. через инициирование различных проектов и программ обмена опытом с европейскими и мировыми вузами заведениями.

Список использованных источников

1 **Савченко, С. В.** Проблемы студенческого самоуправления в измерении социальной педагогики / Савченко С. В. // Социальная педагогика : теория и практика. – 2015. – № 4. – С. 4–10.

2 **Тарасов, Т. М.** Развитие студенческого самоуправления как направление государственной поддержки молодежи в Казахстане / Т. Н. Тарасов // Государственное управление и местное самоуправление. Сборник научных трудов. – 2010. – Вып. 4 (7). – С. 183–191.

3 Новая динамика высшего образования и науки для социального изменения и развития : Коммюнике // Всемирная конференция по высшему образованию, ЮНЕСКО, Париж, 5-8 июля 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: online.zakon.kz

4 Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.07.2020 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: online.zakon.kz

5 Студенческое самоуправление в других странах // Общественная инициатива «Студенческая защита» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studzahyst.org>.

6 Вхождение национальной системы высшего образования в европейское пространство высшего образования и научного исследования : мониторинг. исслед. – М. : Таксон, 2018. – С. 46.

7 Студенческое самоуправление в других странах // Общественная инициатива «Студенческая защита» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.studzahyst.org>.

8 **Акиншина, И. Б.** Студенческое самоуправление в вузах Германии : традиции, опыт, модели : Монография / И. Б. Акиншина, И. Ф. Исаев. – Белгород : ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2014. – 176 с.

9 **Сидорова, А.** Основы студенческого самоуправления / А. Сидорова // Вестник высшей школы. – 2015. – № 2. – С. 34–36.

10 **Пономарев, А. В.** «Зарубежный опыт развития студенческого самоуправления» / А. В. Пономарев, М. А. Бердников // Студенчество : Диалоги о воспитании. – 2017. – № 3. – С. 16–17.

References

1 **Savchenko, S. V.** Problemy studencheskogo samoupravleniya v izmerenii social'noj pedagogiki [Problems of student self-government in the measurement of social pedagogy]. Ed. Savchenko S. V. In Social'naya pedagogika: teoriya i praktika. Social pedagogy : theory and practice]. – 2015. – No. 4. – P. 4–10.

2 **Tarasov, T. M.** Razvitie studencheskogo samoupravleniya kak napravlenie gosudarstvennoj podderzhki molodezhi v Kazahstane [Development of student self-government as a direction of state support for youth in Kazakhstan]. Ed. T. N. Tarasov. In State management and local self-government. Collection of proceedings. – 2010. – Issue 4 (7). – P. 183–191.

3 Novaya dinamika vysshego obrazovaniya i nauki dlya social'nogo izmeneniya i razvitiya: Kommyunike [New dynamics of higher education and science for social change and development : Communique In Vsemirnaya konferenciya po vysshemu obrazovaniyu. World conference on higher education]. UNESCO, Paris, 5-8 July 2009 [Electronic resource]. – Mode of access: online.zakon.kz.

4 Zakon Respubliki Kazahstan ot 27 iyulya 2007 goda № 319-III «Ob obrazovanii» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 07.07.2020 g.) [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 No. 319-III «On education» (with amendments and additions as of 07.07.2020)] [Electronic resource]. – Mode of access: online.zakon.kz

5 Studencheskoe samoupravlenie v drugih stranah [Student self-government in other countries]. In Obshchestvennaya iniciativa «Studencheskaya zashchita» [Public initiative «Student protection»] [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.studzahyst.org>.]

6 Vhozhdenie nacional'noj sistemy vysshego obrazovaniya v evropejskoe prostranstvo vysshego obrazovaniya i nauchnogo issledovaniya: monitoring. issled. [Integration of the national higher education system into the European higher education and research area: monitoring. research]. – Moscow : Taxon, 2018. – P. 46.

7 Studencheskoe samoupravlenie v drugih stranah [Student self-government in other countries]. In Obshchestvennaya iniciativa «Studencheskaya zashchita» [Public initiative «Student protection»] [Electronic resource]. – <http://www.studzahyst.org>.

8 **Akinshina, I. B.** Studencheskoe samoupravlenie v vuzah Germanii : tradicii, opyt, modeli : Monografiya / [Student self-government in German universities: traditions, experience, models : monograph]. Eds. I. B. Akinshina, I. F. Isaev. –Belgorod : «Belgorod» publishing house of the national research. University «BelSU», 2014. – 176 p.

9 **Sidorova, A.** Osnovy studencheskogo samoupravleniya / [Fundamentals of student self-government]. Ed. A. Sidorova. In Bulletin of higher education. – 2015. – No. 2. – P. 34–36

10 **Ponomarev, A. V.** «Zarubezhnyj opyt razvitiya studencheskogo samoupravleniya» [«Foreign experience in the development of student self-government»]. Eds. A. V. Ponomarev, M. A. Berdnikov. In Studentship : Dialogues about education. – 2017. – No. 3. – P. 16–17.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

C. Қ. Шалабаев

Студенттік өзін-өзі басқару университет жағдайында оқу процесін оңтайландыру факторы ретінде

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

S. Shalabayev

Student self-government as a factor of optimization of the educational process in the university environment

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Кез келген мемлекет өз дамуында белсенді жастарға баса назар аударуы тиіс. Тек ол ғана елдің дамуына түбегейлі өзгерістер енгізе алады. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында студенттік өзін-өзі басқару мәселелеріне көңіл бөлінбейді, студенттердің оқу орнының әкімшілігімен өзара іс-қимыл тетігі заңнамалық тұрғыдан реттелмеген. Сонымен қатар, мақалада Қазақстандағы студенттік ұжымдық өзін-өзі басқарудың нақты проблематикасына байланысты кейбір мәселелер баяндалады. Студенттік өзін-өзі басқару туралы заңнама нормаларының бірқатар типтік бұзушылықтарының болуы атап өтілді: оқудан шығару, қалпына келтіру, студенттерді келісім-шарттан бюджетке ауыстыру немесе керісінше, студенттік өзін-өзі басқару органының келісімінсіз жатақханадан шығару және шығару, студенттермен жұмыс істеуге жауапты лауазымды тұлғаларды студенттік өкілдердің қатысуынсыз тағайындау. Сондай-ақ, мақалада студенттік ұжымдық өзін-өзі басқарудың шетелдік тәжірибесі талданып, ұйымдастырушылық және құқықтық факторлар айқындалды, Қазақстандағы студенттік өзін-өзі басқарудың даму перспективаларына қатысты тұжырымдар мен ұсынымдар жасалды. Қазақстанға студенттік өзін-өзі басқару мүмкіндігі және осы саладағы шетелдік жаңа тәжірибе туралы студенттер арасында түсіндіру жұмыстары бөлігінде ҚР Білім және ғылым министрлігі жанындағы студенттік кеңестің қызметін жандандыру қажет екендігі атап өтілді.

Кілтті сөздер: студенттер, өзін-өзі басқару, мемлекеттік басқару, жастар кеңесі, студенттер кеңесі, ұжымдық өзін-өзі басқару.

In its development, any state should focus on active youth. Only it is capable of radically making improvements to the country's development. Currently, the Republic of Kazakhstan does not pay attention to the issues of student self-government, and the mechanism of interaction between students and the administration of an educational institution is not regulated by law. In addition, the article highlights some issues related to the specific problems of student collective self-government in Kazakhstan. There are a number of typical violations of the legislation on student self-government: expulsion, reinstatement, transfer of students from the contract to the budget or vice versa, settlement and eviction from the hostel without the consent of the student self-government body, appointment of officials responsible for working with students, without the participation of student

representatives. The article also analyzes the international experience of student collective self-government, identifies organizational and legal factors, and formulates conclusions and recommendations on the prospects for the development of student self-government in Kazakhstan. It was noted that Kazakhstan needs to activate the activities of the Student Council under the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan in terms of explanatory work among students about the possibility of student self-government and the latest foreign experience in this field.

Keywords: students, self-government, public administration, Youth Council, Student Council, collective self-government.

FTAMP14.07.09

<https://doi.org/10.48081/YHRK1563>**Ә. О. Ыбырайым¹, Д. Д. Байдалиев²**

¹М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Қазақстан Республикасы, Шымкент қ.;

²М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Қазақстан Республикасы, Тараз қ.

ӘУЛИЕАТА ӨҢІРІНДЕГІ ОҚУ-АҒАРТУ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Берілген мақалада Қазақтың кең-байтақ өлкесінде білім мен ғылымның пайда болып, даму тарихы да өзінің ілкі бастауларын сонау ерте замандардан алады. Қазақстан жерінде, әсіресе, оның отырықшы аудандарында орта ғасырдың өзінде көптеген мектептер соның ішінде мұсылманша бастауыш оқу орны мен медреселер, діни білім беретін ортадан жоғары оқу орындары жұмыс істей бастағаны туралы тұжырымдалған.

Ұлы Жібек жолы ғасырлар бойы Әулиеата өңірінде әлемдік тіршіліктің күретамырларына айналып, тек сауда-саттық ғана емес, мәдениет пен ілім-білімнің, оқу-ағарту ісінің қайнар көзі болды. Әулиеата өңірінде мұсылманша білім беретін мектептердің нақты саны мен олардың құрылысы мен жабдықталуы туралы деректер ғылыми әдебиеттерде толыққанды кездесе бермейді. Оның себебі, мұндай мектептерді ашу үшін патша әкімшілігінен арнайы рұқсаты қажет болатын. Ал мұндай рұқсат қағазды алудың машақаты мен әуре-сарсаңы көп болғандықтан ауылдық жерлерде молдалар көбінесе өз қалауларына діни бағыттағы мектептер ашып алды және олары арнай санақтар мен есепке тіркемеген болатын.

Мақалада авторлар Жамбыл облысы құрылғанға дейінгі кезеңдердегі Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесінің даму тарихы мен ондағы мәселелерге талдаулар жасаған. Оқу-ағарту жүйесінің дамуына үлес қосқан тұлғалар мен зиялылардың еңбектеріне де ғылыми сипаттама берілген.

Кілтті сөздер: Әулиеата, медресе, мектеп, оқу-ағарту, білім беру, балалар

Кіріспе

Ерте замандардан бастап-ақ халқымыз ұрпақ тәрбиесіне ерекше мән берген. Бала дүниеге келгеннен бастап оның дұрыс өсіп, дене бітімі мен ақыл-ойының жетілуіне дейін үлкен көңіл бөлгендігі белгілі.

Қазақ топырағынан шыққан көкірегі ояу, көзі ашық ойшыл азаматтарымыз бүкіл шығыс араб-парсы мәдениетін меңгеріп, өз шығармаларын көпке мұра етіп қалдырып, кейінгі ұрпақтарын өнер, білімге, оқуға үндеген.

Баланы оқуға, білім алуға тәрбиелеу мәселесін ерте кезден бастап-ақ адамзат баласы қара сөзбен жеткізе білсе, ғұламалар мен ғалымдар өздерінің шығармаларына арқау еткен.

Рухани байлығымыздың алтын діңгегі саналған Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесі де өз бастауын тереңнен алады.

Зерттеудің нысаны: Оқу-ағарту жүйесінің дамуы

Зерттеудің пәні: Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесі

Мақсаты: Қазақ халқы ерте замандардан бастап-ақ өз ұрпағын білімді де сауатты етіп тәрбиелеуге аса мән берген. Бізге жеткен нақыл және мысалдардан осы мәселенің өзектілігін бағамдаймыз. Елбасы Н. Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» стратегиялық мақаласында туған жер тарихына аса мән берген болатын. Осы орайда Әулиеата өңіріндегі білім мен ғылымның, оқу-ағарту жүйесінің дамуына ғылыми негізде сипаттама беру қажеттілігі туындап отыр.

Міндеттері:

– Әулиеата өңіріндегі XIX ғасырдың соңына дейінгі кезеңдердегі оқу-ағарту жүйесінің тарихына ғылыми сипаттама беру;

– XX ғасырдың басындағы ең алғаш ашылған мектептер мен ондағы мәселелерге талдулар жасау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Соңғы жылдары жекелеген өңірлердің түрлі салаларын зерттеуге аса мән беріліп осы бағытта түрлі ғылыми әдебиеттер мен мақалалар жарық көріп келеді. Кеңес үкіметі тұсында қазақ даласындағы байырғы оқу - ағарту жүйесінің тиімділігін зерттеуге, ұтымды тұстарын дәлелдеуге шектеулер қойылған. Өйткені бұл мәселенің өзіндік себебі де бар болатын. Осы орайда Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесінің дамуы мен ондағы мәселелерді талдау педагогика мен тарих саласында құндылыққа ие.

Қазақ халқының педагогикалық тарихы сонау ерте замандардан-ақ бастау алған. Өркениетке жетудің негізі болған оқу-ағарту жүйесін тиімді жолға қоя білген елдер, өз даму жолына түсіп, күллі әлемге мәдениетімен, әдебиетімен, ғылымымен танылғаны тарихымыздан белгілі.

Отырар қаласынан шыққан атақты оқымысты ғалым Әл-Фараби, Түркістан өлкесінен шыққан Яссауи, қазақ халқының тарихының негізін қалаушы М. Х. Дулати, аты әлемге әйгілі Ж. Баласағұн, М. Қашқари өз жұртын үнемі білім алуға шақырып отырған.

Тағылымды тарихы мен өрелі мәдениеті ерте кезеңдерден-ақ талайлардың таңдайын қақтырып, тамсандырған Жамбыл өңірінде оқу-білім ісінің пайда болып, даму тарихы да өзінің ілкі бастауларын сонау ерте замандардан алады. Ортағасырлық Тараз, Исфиджаб, Сайрам, Түркістан, Отырар, т.б. қалаларында көптеген мектептер (мұсылманша бастауыш оқу орны) іргелі медреселер, діни білім беретін ортадан жоғары оқу орындары жұмыс істей бастағаны және олардың саны 84-ке жеткендігі көрсетілсе, бір ғана Баласағұн қаласында 40 мешіт, 20 медресе болғаны туралы деректер бар [1, 24].

Қолда бар мәліметтерге сүйенсек, Қарлұқ қағанаты тұсында Тараз қаласынан 40 шақырым қашықтықта орналасқан Ақыртас керуен сарайында алғаш рет оқу білім ордалары бой көтеріп, балаларды өнер, білімге тәрбиелеуге үлес қосқан екен.

Проф. Ә.Дербісәлінің дерегі бойынша өз бастауын VII-VIII ғасырлардан алатын еліміздегі медреселердің ішінде оқу бөлімшелері құжыра, қархана, дәрсіхана деп аталған. Өрбір ірі медреселерде кітапханалар жұмыс істеген. Медреселерде дәріс беретін оқытушылар «абыз» (хафиз), «ахун», «молда», «хазірет», одан жоғары «мударис» (оқытушы, ұстаз) деп аталады. Ал оқушыларды «шәкірт», «талиб әл-илм» (ғылым ізденуші) дейтін болған [1, 312].

Медреселер өзінің білім беру, оқу дәрежесіне қарай төрт басқышқа бөлінеді.

– Бастауыш медресе. Оны ибтидая (бастауыш) деп атайды. Оқу мерзімі – 4 жыл.

– Рушдия, оқу мерзімі – 3 жыл.

– Иғдадия – жоғары оқуға дайындық, оқу мерзімі – 3 жыл.

– Ғалия, мұнда жоғары білім береді. Оқу мерзімі – 3 жыл.

Ғалияны бітірген шәкірттерге «абыз», «молда», «халфе» немесе «мударис» деген атақ беріледі. Медреселерде жалпы оқу мерзімі 12–13 жылға созылады [1, 312].

Отаршылдық идеологияның негізінде Кеңес өкіметі орнағанға дейін тек Жамбыл өңірінде ғана емес, күллі Қазақ жерінде халықтың 98,5 пайызы сауатсыз, білімсіз – деп санамызға сіңірді.

Сол кездің өзінде қазіргі Талас ауданындағы Үшарал, Ойық, Тамды елді мекендерінде елдің сауатын ашқан оқу орындары болғаны туралы деректер де жетерлік.

Тараз қаласында алғашқы сауат ашу мектебі Түркістан генерал-губернаторы К. П. фон Кауфманның бұйрығына сәйкес 1876 жылы ашылып, 1879 жылы екі сыныптық қалалық училище, 1905 жылы ол үш сыныптық болып қайта құрылды. 1911 жылдың 1 қаңтарындағы мәлімет бойынша ол жерде 80 оқушы білім алса, оның 64 орыс, 1 еврей, 15 магометандық болған (Бұл қазіргі таңда Пушкин көшесі №15, Әлихан Бөкейханов атындағы №1 гимназия) [2, 43].

Аталмыш заң бойынша, әрбір діни мектептерде, орыс тілін білмейтін молдалардан басқа татар тілін білетін орыс оқытушысы болуы керек еді және мұсылман балаларының мектептерге оқуға түсудегі басты мақсаты орыс тілінде сөйлеуді үйретуді қамтамасыз ету туралы атап көрсетілген. Әулиеата өңіріндегі оның бір ғана мысалын келтіре кетейік.

Патшалық Ресей тұсында Т. Рысқұлов ауданына қарасты Қарақыстақ ауылының маңында «Заездной двор» деп аталып кеткен пошта бекетіне 1885 жылы екі сыныптық шіркеу мектебі ашылып, оған Меркі приставының хатшысы Григорий Чаранов мұғалім әрі меңгеруші болып тағайындалған екен. Әрине, православ шіркеуі тіліне балаларын оқытуға жергілікті халықтың құлқы болмағандығы айтпаса да белгілі болатын (Бұл мектеп 1920 жылы бастауыш білім беретін үлгіде қайта құрылып, 1939 жетіжылдыққа толықтай ауыстырылады).

Түркістан генерал-губернаторы К. П. фон Кауфман түземдік мектептер ашу мәселесін қолға алып, онда дәріс беретін оқытушыларды даярлау үшін 1879 жылы Ташкент қаласында мұғалімдер семинариясын ашты. Бұл семинарияға орыс балаларымен қатар қазақ балалары да қабылданды. Осы кезеңде Сырдария мен Жетісу облыстарындағы білім беру жүйесін қадағалап отыру Түркістан генерал-губернаторлығына тапсырылған болатын [3, 96].

Тараз қаласында 1879 жылы қыз балаларға арналған бір жылдық, ал 1892 жылы – ер балаларға арналған приходтық училище ашылды. Қалада орыс-түземдік мектебі 1895 жылы ашылған болатын. Мұнда негізінен жергілікті халықтың балалары білім алған. Өкінішке орай осы кезеңдегі орыс-түземдік мектептің оқыту жүйесі мен тарихына қатысты мәліметтер сақталмаған.

Әулиеата қаласында 1883 жылы Қойгелді батырдың ұрпағы Керімбай Бұралқыұлы болыстың бастамасымен мешіт салдырып, орыс-бұратана мектебін ашады. Қазақ балалары үшін алғаш Аса интернаты салынып, онда 51 бала білім алды (Бұл білім ошағына 1992 жылдан бастап Керімбайдың есімі берілді).

Қоқан хандығына қарсы көтерілген қазақ руларын басқарған күллі Жетісу аймағына аты мәлім белгілі шешен, би Ноғайбай Дәулетбақұлы алқаш рет Қордай ауданына қарасты Сұлутөрте қазақ балаларына арнап мектеп ашқызып, тәлім-тәрбие берген. Оның халқына жасаған ерекше еңбегін ескере келе, жергілікті халық Қордай ауданынан көше атын беріп, Қарасу ауданына еңселі күмбезді орнатты.

1897 жылы Меркі ауданында алғашқы қазақ-орыс түземдік бастауыш мектебі ашылған болатын. Атақты мемлекет қайраткері, ұлт зиялысы Т. Рысқұлов әкесі Рысқұл 1904 жылы озбырлығы мен әділетсіздігі үшін Саймасай Үшкемпіров атты болысты атып өлтіргені үшін Сахалинге 10 жылға сотталып кеткенінде Тұрардың – «Қырғызбаев» деген жалған фамилиямен нағашыларының қолында осы мектепте оқыған болатын.

Жазушы К. Баялиевтың дерегі бойынша, 1897 жылы халық санағы бойынша Әулиеатада 11 мың 700 адам тұрды. Аш-жалаңаштық, сауатсыздық жайлаған қалада 1907 жылы мемлекет бөлген барлық қаржының 63,2 проценті полиция мен әкімшілік орындарын ұстауға жаратылса, ал халық ағарту ісіне 0,8 проценті ғана жұмсалды. Сол кездегі Әулиеата уезінде қазақтардың екі проценті ғана хат таныған. Қаладағы үш шіркеу мен 21 мешітте оқу негізінен діни сарында жүргізілді. Мұнда дәулеттілердің балалары сауат ашқан [4, 10].

XX ғасыр Қазақ жерінде мұсылман мектебі мен медреселер жайында мағлұмат берген «Қазақстан», «Қазақ» және «Айқап» сияқты мерзімді басылымдар болды.

XX ғасырдың басындағы Әулиеата қаласы мен оның маңында мекендеген халықтардың ұлттық құрамы мен мешіт-медреселердегі оқыту жүйесі туралы М.Кәшімов «Айқап» журналының 1912 жылғы 1-ші нөміріндегі «Әулиеата хабарлары» атты мақаласында: «Әулиеата қаласының маңайында қазақ-қырғыз, қалада тұрушылардың көбірегі сарт болып, саудагер ноғайлар да бар. Бұрынғы жылдарға қарағанда осы уақытта орыстар да көбейіп келеді. Әулиеата шаһарында ресми 2-3 махалла мешіт пен Ликин ер һәм қыз балаларға арналған бір ғана мектеп болса да медресе жоқ. Медресе емесінде салынған болса да оқудан бос қалып, қаңырап тұр. Мешіт медресеге тиісті ақшаны ишан, хазреттер ішіп-жеп рахаттанып жатыр» – олардың озбырлығы туралы айтып кеткен болатын.

«Айқап» журналының, қазіргі тілмен айтсақ, арнайы тілшісі қызметін атқарған М.Кәшімов өз хабарламасында сол кездегі қаладағы оқу ісінің жағдайы туралы «Әулиеатада оқу жалғыз-ақ бір ноғай мақалласында бар. Ол жерде жетпістей бала оқытылып жатыр. Уфадағы медресе Ғалиядан Ысмағұл Юнісі деген мұғалім алдырған...» – десе, сол мешіт-мектептердің

қаржыландырылуы, кімдердің нақты көмектескендігі туралы: «Бұл мешіт, мектепке арналған қаражат жоқ болса да өзара ынтымақтықпен жәрдемдесіп, тәрбиелеп тұр. Өте қарасушылар: Сыражалдин, Ахметжан, Ысмағұл, Шәріпалдин деген адамдар. Бұлардан басқалар да қолдарынан келгенше қарап тұрмайды. Медресеге Хайсын Бигиев деген адам әр уақыт жамиғат жасап, медресенің кем-кетігін қарап тұрады» – деп сол кездегі оқу ісіне қатысты деректерді келтірген болатын.

«Айқап» журналы арқылы қазақ зиялыларының бірі Мұстақым Малдыбаев, Әулиеатадағы мұсылман мектеп-медреселерінде қазақ тілінде жазылған кітаптардың жоқтығынан «Татар әдебиеті», «Татар матбуғатын» амалсыз оқытып жатқандығын, қазақ балалары бастапқы кезде татар тілін түсінбесе де оқи-оқи бұл кітаптарды да меңгеріп кететіндіктерін, қазақ тілінде жазылған кітаптар болса құп көретіндігін айта келе, сол кітаптарды жазатын қазақ оқытушыларын даярлау турасында ұсынысын білдірген [5, 348].

1900 жылы Петербург қаласынан басып шығарылған «Үлкен энциклопедияда» Әулиеата өңірінің әлеуметтік-экономикалық ахуалына қысқаша мәлімет беріп, мұнда үлкен қоғамдық бақша, шіркеу екі приходтық училище болғандығын жазады. Оның бірі – ерлерге арналған болса, екіншісі – әйелдерге арналғандығы көрсетіліп, орыс-түземдік мектебі мен қолөнер сыныптары болғандығы көрсетілген.

Ресей патшасы Петергоф резиденциясында 13.06.1884 жылы қол қойып бекіткен «О церковно-приходских школах» ережесі негізімен қазіргі Нұрлыкент (бұрынғы Бурнооктябрьск) селосында 1904 жылы діни бағыттағы үшжылдық «Бурненская мужская церковно-приходская школа» мектебі ашылып, онда 20 оқушымен сабақ бастаған (Бұл Жуалы өңіріндегі білім ордасы қазіргі Ломоносов атындағы мектеп) [6].

Сол жылдары осы ауылдың бір кәсіпкері өз қаражатымен үш бөлмеден тұратын кең мектеп ғимаратын салып, оқытатын мұғалім болмағандықтан, оны да өзі іздеп тапқан. Мектептің екі бөлмесіне мұғалімнің отбасын кіргізген де сауып ішетін сиыры мен қой-ешкісін алып беріп, жалақысын да төлеп отырған. Ауылдағы мектеп пен шіркеу салу ісін жүзеге асырған сол кездегі аумаққа аты белгілі Николай Иванов деген кісі екен.

Жамбыл өңірінде алғашқы сауат ашу мектебін салғандардың қатарында Қалабаев Дербісәлінің қызметі ерекше. Ол Ақбұлым, Жасөркен, Тараз қаласының қант зауыты бөлігі, қазіргі Байзақ, Түймекент, шығыста Т. Рысқұлов ауданына қарасты Қайыңды ауылы аймақтарына дейін болыс болып, өз қаражатынан 1910 жылдары кішігірім медресе ашып, Қазан қаласынан араб тілін білетін молда алдырып, балаларды оқыта бастайды (1918 жылы сол медресе бастауыш мектеп болып ашылған).

XX ғасырдың басында, яғни 1913 жылғы дерек бойынша Әулиеатадағы шіркеу жанынан ашылған үш приходтық мектебінде білім алушы барлығы 250 оқушы болса, мұсылман дініндегі мешіт-медреселерде 150 бала оқыған. Бұл кездегі деректер бойынша жергілікті халықтың саны 19 мың адамды құраған. Ал қалада бар болғаны сауатты 24 оқытушы болған және де олардың айлық жалақылары 7 рубльді құраған.

1915 жылы Әулиеата уезі қарайтын Түркістан өлкесінің бюджеті 25 млн рубль болса, оның 575 мыңы ғана, яғни 2,3 % ғана оқу-ағарту саласына арналған болатын. Бөлінген қаржы жан басына шаққанда 13-26 тиыннан ғана келетін еді. Кейбір қалалар бойынша әр адамға 2 тиыннан ғана тиетін еді. Жалпы еліміз бойынша білімге жұмсалған қаржы 1913 жылы бір адамға шаққанда 40 тиыннан аспаған [7, 25].

Аталмыш мектеп қазіргі кезде Меркі ауданы Сармолдаев ауылдық округіндегі Рысқұлов көшесінің бойында күйдірілген кірпіштен, бір этажды, іші көлденеңінен оқу және тұрғын үй бөлімі болып екіге бөлінген қалпында сақталып, бүгінге жеткен. Деректерге сүйенетін болсақ, мемлекет және қоғам қайраткері Тұрар Рысқұлов бұл мектепте 1907-10 жылдары оқып, білім алған.

Жамбыл өңіріндегі Түркістанның генерал-губернаторы Н. И. Гродековтың атымен Талас өзенінің шұрайлы жеріндегі елдімекен 1916 жылы «Гродеково» селосы болып өзгертілген «Солдатское» селосының негізі 1903 жылы қалыптасты. Осы жерде де 1908 жылы патша генералы шіркеу салдырып, 1916 жылы «Приходская школа» атанған мектеп ашады [8, 65].

XX ғасырдың басындағы Мойынқұм өңіріндегі мәдени-ағарту істері жайлы архивтік деректер аз. Дегенмен Гуляевка селосында 1927 жылы қызыл кірпішпен салынған екі-үш кластық бастауыш орыс мектебі пайдалануға берілген екен. Бұрынғы Жамбыл атындағы совхоздың орталығындағы Көпсек елдімекеніндегі мектепте Қосанов Тінәш, Ынталы аумағындағы мектепте Тоғайбай Билібаев, Асан Құлжанов деген мұғалімдер төте жазуды кедей жастарына үйреткен.

Мойынқұм ауданындағы осы күнгі Құмөзек ауылының орталығынан 7-8 шақырым шығысында «Бұралқы тамы» деген жерде ең алғашқы бастауыш мектеп ашылып, онда 13 бала (арасында ересектер де бар) оқып, білім алған. Оның алғашқы мұғалімі Сейтқасым Көлбаев деген шала сауатты кісі болған деген деректер бар. Қазіргі Айдарлы ауылының орталығында да 1927–1926 жылдары бастауыш мектеп болған. Оның алғашқы мұғалімдері Тоқпақбай Тобағабылов, Бөкен Аманов деген кісілер болған. Қазіргі Талдыөзек ауылының «Шорман аралы» деп аталатын жерінде халық жиі қоныстанғандықтан бұрынғы мешітті 1927 жылы мектепке айналдырып, онда 30 шақты бала оқыған. Қазіргі Мойынқұм

ауылының Ернарар участогіндегі елді мекенде сол жылы бастауыш мектеп ашылып, онда Елшібаев деген кісі ұстаздық еткен [9, 52].

1928 жылы 3 қыркүйекте ұйымдастырылған Талас ауданында атқару комитетінің сессиясы өткізіліп, сонда бірнеше бөлімдердің, оның ішінде оқу бөлімінің де құрылғаны мәлім етілді. Оқу бөлімінің меңгерушілігіне Ш.Жанкелдин (атақты революционер, Қазақ өлкесінің тұңғыш дала комиссары Әліби Жанкелдиннің туысы) тағайындалды. Алғашында Қызыл отау, Жұмысшы-шаруа мектебі, сауатсыздықты жаппай жою мектебі түрінде оқу орындары ашылды [10, 25].

1934–1935 жылдары оқу саласын қайта құруға байланысты ауданда жеті жылдық мектептер есіктерін айқара аша бастады. Мысалы, ондай мектептер Үшарал, Тамды, Қызылжар елді мекендерде ашылған. Ұлы Отан соғысының алдында Шолақтау ауылының алғашқы қазығы қағыла бастағанынан-ақ білім беруге мән берілген еді.

1930 жылы тамыз айында Республикада жалпыға бірдей міндетті бастауыш білім беру туралы үкімет қаулысы қабылданды. Осыдан кейін еліміздің басқа өңірлері секілді Әулиеатада да бастауыш білім беру науқаны кең ауқымда жүре бастаған болатын.

1939 жылғы 14 қазанда өз алдына Жамбыл облысы құрылған болатын. Осы кезден бастап оқу-ағарту жүйесінде де біршама жаңартулар орын алды. Бұл деректердің барлығы архивтерде сақталған. Алдағы уақытта бұл мәселе төңірегінде де терең ізденістер болатындығына сенеміз.

Қорытынды

Қорытындылай келе айтарымыз, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті, Елбасы Н. Ә. Назарбаевтың басшылығымен туған өлкені тану мәселесіне мемлекеттік деңгейде мән беріп отырған тұста зерттеу тақырыбы өзіндік құндылыққа ие.

Әулиеата өңіріндегі оқу-ағарту жүйесі бірнеше даму кезеңдерінен өтті әрі өзіндік тарихы бар әрі көпшіліктің қызығын туғызып отырған мәселелердің қатарында. Осы орайда, өңірдегі оқу-ағарту жүйесінің қалыптасуып, даму тарихын жетік меңгерген ұрпақ патриоттық рухта тәрбиеленетіні сөзсіз.

Пайдаланған деректер тізімі

- 1 **Дербісәлі, Ә.** Қазақстанның мешіттері мен медреселері [Мәтін] / Ә. Дербісәлі. – Алматы : Аруна баспасы, 2009. – 496 б. – ISBN 9965-884-10-2
- 2 **Боданов, Ж. К., Дүйсебава, Б. Т.** Зеркала истории [Мәтін] / Ж. К. Боданов, Б. Т. Дүйсебава. – Алма-Ата : Рауан баспасы, 1990. – 119 б. – № 5-625-01508-2

3 **Қойгелдиев, М.** Жетісудағы Ресей билігі (XIX ғ. – 1917 ж.) [Мәтін] / М. Қойгелдиев. – Астана : Елорда баспасы, 2004. – 216 б. – ISBN 9965-06-385-0

4 **Баялиев, К.** Жасарған Жамбыл жерінде [Мәтін] / К. Баялиев. – Алматы : Жалын баспасы, 1980. – 88 б.

5 **Шорманов, А. Қ.** Мерзімді басылымдардағы Тараз тарихының деректері (1870–1918) [Мәтін] / Көне және қазіргі Тараз: тарихы және әлеуметтік-экономикалық дамуының болашағы. Тараз қаласының 2000 жылдығына арналған Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Тараз, 2000. – Б. 91–92. – ISBN 9965-780-75-7.

6 **Бәйдібеков, Н.** «Бурное» атауын иемденген бірінші ауыл [Мәтін] // Жаңа өмір. – 2018, 9 ақпан. – Б. 3.

7 **Табылдиев, Х.** Сауатсыздықтан білім шыңына [Мәтін] / Х. Табылдиев, – Алматы : Өлке баспасы, 1997. – 188 б. – ISBN 5-7667-2138-2

8 **Рысдәулет, М.** Жамбыл облысы 75 жылнама – шежіре [Мәтін] / М. Рысдәулет. – Алматы : Таймас баспасы, 2014. – 541 б. – ISBN 978-601-264-132-5.

9 **Сейтқулова, Ж. М.** Жамбыл облысындағы этностар мен этникалық топтар тарихы. [Мәтін] / Ж. М. Сейтқулова. – Тараз : Тараз университеті» баспасы, 2017. – 190 б. – ISBN 978-601-280-613-3.

10 **Тажиев, Т.** Просвещение и школы Казахстана во второй половине XIX века [Мәтін] / Т. Тажиев. – Алма-Ата : Казгосполитиздат, 1962. – 258 с.

References

- 1 **Derbisali, A.** Qazaqstannyń meshitteri men medreseleri [Mosques and madrasahs of Kazakhstan]. – Publishing house Aruna, 2009. – 496 p.
- 2 **Bodanov, J. K., Dүйсебава, B. T.** Zerkala istorii. [Mirror of history]. – Publishing House Rauan, 1990. – 119 p.
- 3 **Qoigeldiev, M.** Jetyýdaǵy Resei biligi (XIX g. – 1917 j.). [Russian domination in Zhetysu (XIX century – 1917)]. – Astana : Elorda Publishing House, 2004. – 216 p.
- 4 **Baaliyev, K.** Jasarǵan Jambyl jerinde. [On the land of young Zhambyl]. – Almaty : Publishing house Zhalyn, 1980. – 88 p.
- 5 **Shormanov, A. Q.** Merzimdi basylymdardaǵy Taraz tarhynyń derekteri (1870–1918). [Data on the history of Taraz in periodicals (1870–1918)]. In Kóne jáne qazirgi Taraz : tarhy jáne áleymettik-ekonomikalyq damýynyń bolashaǵy. Taraz qalasyńyń 2000 jyldyǵyna arnalǵan Respublikalyq ǵylymy-praktikalyq konferensia materialdary. Ancient and modern Taraz : history and prospects of

socio-economic development. Materials of the Republican scientific and practical conference dedicated to the 2000th anniversary of Taraz. – Taraz, 2000. – P. 91–92.

6 **Bárdibekov, N.** «Býrnoe» атауын іемдеген бірінші ауыл [Mátin] [The first village «Burnoye»]. In New life. – 2018, February 9. – P. 3.

7 **Tabyldiev, H.** Saýatsyzdyqtan bilim shyńyna [From illiteracy to the top of education]. – Almaty : Ulke Publishing House, 1997. – 188 p.

8 **Rysdáylet, M.** Jambyl oblysy 75 jylnama – shejire [75 years of Zhambyl region – chronicle]. – Almaty : Publishing house Taimas, 2014. – 541 p.

9 **Seitkúlova, J. M.** Jambyl oblysyndaғы etnostar men etnikalyq toptar tarıhy. [History of ethnic groups and groups of the Zhambyl region]. – Taraz : Taraz University «Publishing house», 2017. – 190 p.

10 **Tajibaev, T.** Prosveshenie i shkoly Kazahstana vo vtoroi polovine XIX veka [Education and schools of Kazakhstan in the second half of the XIX century]. – Alma-Ata : Kazgospolitizdat, 1962. – 258 p.

Материал 29.12.20 баспаға түсті.

A. O. Ыбырайым¹, Д. Д. Байдалиев²

Развитие образовательной системы в регионе Аулиеата

¹Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова,
Республика Казахстан, г. Шымкент;

²Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати,
Республика Казахстан, г. Тараз.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

A. O. Ibraiyim¹, D. D. Baidaliev²

Development of the educational system in the region of aulieata

¹M. Auezov South Kazakhstan State University,
Republic of Kazakhstan, Shymkent;

²M. Kh. Dulati Taraz Regional University,
Republic of Kazakhstan, Taraz.

Material received on 29.12.20.

В данной статье рассматривается история возникновения и развития образования и науки на огромной территории Казахстана который восходит к глубокой древности. Утверждается, что в средние века в Казахстане, особенно в его населенных пунктах, было много школ, в том числе мусульманских начальных школ и медресе, высших учебных заведений религиозного образования.

На протяжении веков Великий шелковый путь был источником жизненной силы мировой жизни в регионе Аулиеата, источником не только торговли, но также культуры, образования и воспитания. Данные о фактическом количестве мусульманских школ в районе Аулиеата, их строительстве и оборудовании не полностью доступны в научной литературе. Причина заключалась в том, что для открытия таких школ требовалось специальное разрешение администрации. Из-за сложности получения таких разрешений в сельской местности часто открывали религиозные школы по своему выбору и не регистрировали их в специальных переписях.

В статье авторы анализируют историю развития системы образования в районе Аулиеата до образования Жамбылской области и ее проблемы. Существует также научное описание работ отдельных лиц и интеллектуалов, которые внесли свой вклад в развитие системы образования.

Ключевые слова: Аулиеата, медресе, школа, образовательная система, образование, дети.

This article examines the history of the emergence and development of education and science in the vast territory of Kazakhstan, which dates back to ancient times. It is argued that in the Middle Ages in Kazakhstan, especially in its settlements, there were many schools, including Muslim primary schools and madrasas, higher educational institutions of religious education.

For centuries, the Silk Road has been the lifeblood of world life in the Aulieata region, a source of not only trade but also culture, education and upbringing. Data on the actual number of Muslim schools in the Aulieata region, their construction and equipment are not fully available in the scientific literature. The reason was that the opening of such schools required special permission from the administration. Due to the difficulty in obtaining such permits, in rural areas, religious schools of their choice were often opened and not registered in special censuses.

In the article, the authors analyze the history of the development of the education system in the Aulieata region before the formation of the Zhambyl region and its problems. There is also a scientific description of the work of individuals and intellectuals who have contributed to the development of the education system.

Keywords: Aulieata, madrasa, school, educational system, education, children.

<https://doi.org/10.48081/WJNQ3378>

З. Ш. Эргашова, Б. Б. Исабекова

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар

ОСОБЕННОСТИ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ВНЕДРЕНИЯ ЭЛЕКТИВНОГО КУРСА «ОСНОВЫ МОДЕЛИРОВАНИЯ В РОБОТОТЕХНИКЕ»

В статье раскрыты понятия «мотив», «мотивация», их соотношение, описаны этапы мотивов. Также было проведено экспериментальное исследование, была поставлена гипотеза о том, что для повышения учебной мотивации учащихся необходимо построение модели обучения, сочетающей в себе дополнительные обучающие занятия по выбору на основе средств межпредметной интеграции. Проводилась разработка теоретической модели повышения учебной мотивации школьников. В ходе работы была построена модель повышения учебной мотивации обучающихся, посредством внедрения элективного курса «Основы моделирования в робототехнике». Результатом работы стало внедрение и апробация элективного курса «Основы моделирования в робототехнике» в систему обучения учащихся, обеспечивающей повышение учебной мотивации школьников.

Ключевые слова: мотив, мотивация, электронный курс, модель обучения, робототехника.

Введение

Вхождение Казахстана в мировое образовательное пространство находится на переходном этапе и сопровождается его кардинальной перестройкой, которая понимается как взаимосвязанные и взаимопроникающие системы обучения, воспитания и развития личности. Актуальность обусловлена тем, что качественная сторона дальнейшего развития системы образования предполагает отбор содержания образования. Функции содержания образования определены как фиксация основополагающих элементов научного знания, а также воспитание и развитие интеллектуальной, коммуникативной, технико-технологической ценностно-ориентационной,

эстетической личности. Воспитание этих видов культур тесно связано как с предметным обучением, так и с формированием общеучебных умений и навыков в ходе образовательного процесса.

Реализация поставленных задач является возможной только при наличии высокой мотивированности школьников на познание нового. На сегодняшний день наиболее острые проблемы в области обучения и воспитания связаны с отсутствием мотивов к получению образования у основной массы учащихся, следствием чего является снижение базовых показателей образованности и воспитанности выпускников учебных заведений, то важность названного критерия становится очевидной [1–2]. Учебная деятельность имеет для разных учащихся различный смысл. Выявление характера учебной мотивации и смысла учения для учащихся в каждом конкретном случае играет решающую роль в определении учителем мер педагогического воздействия [3–4].

Материалы и методы

Учебной мотивации посвящены много статей и уделяется пристальное внимание в психологии, так как ее важность определяется тем, что мотивация усвоения материала представляет собой решающий фактор эффективности учебного процесса.

Методологической основой являются положения деятельностной теории о психологическом содержании, функциях, механизме образования и функционирования мотивов.

В исследованиях использовались источники как отечественных (В. Г. Асеев, А. Г. Асмолов, Л. И. Божович, И. А. Джидарьян, В. К. Вилюнас, Е. П. Ильин, В. И. Ковалев, А. Н. Леонтьев, В. Г. Леонтьев, А. К. Маркова, М. В. Матюхина, В. С. Мерлин, В. Ф. Моргун, П. В. Симонов, Д. Н. Узнадзе, В. Д. Шадриков, И. С. Якиманская, П. М. Якобсон и др.), так и зарубежных авторов (К. Левин, А. Маслоу, К. Роджерс, Х. Хекхаузен, и др.) [3–10].

В процессе решения поставленных задач и проверки гипотезы использован комплекс взаимодополняющих теоретических и эмпирических методов исследования.

Экспериментальное исследование проводилось в I полугодии 2019–2020 учебного года в СОШ имени Мухтара Ауэзова, города Павлодар. Всего экспериментом охвачено 30 школьников 6 «А» класса, 1 учитель информатики, классный руководитель, 53 родителя.

На первом этапе – выявлялись дидактические условия повышения учебной мотивации в условиях интегративного подхода. Осуществлялся анализ философской, педагогической, психологической литературы по проблеме повышения учебной мотивации школьников гимназических

классов; изучались отечественные и зарубежные исследования, тематически близкие представленному. Все это позволило обосновать исходные позиции, проблему, объект, предмет, цель и задачи исследования, сформулировать его гипотезу. Результатом этого этапа явилось определение методологии и методов исследования, обоснование его программы, начата разработка элективного курса «Основы моделирования в робототехнике».

По итогам первого этапа выдвинута гипотеза о том, что для повышения учебной мотивации учащихся необходимо построение модели обучения, сочетающей в себе дополнительные обучающие занятия по выбору на основе средств межпредметной интеграции (робототехника, математика, информатика, технология, физика).

На втором (формирующем) этапе - проводилась разработка теоретической модели повышения учебной мотивации школьников, уточнялась гипотеза исследования; конкретизировались педагогические условия, обеспечивающие повышение учебной мотивации школьников, обработка и систематизация полученных теоретических и практических результатов. Результатом этого этапа явились: уточнение понятий «учебная мотивация» и разработка элективного курса для повышения учебной мотивации. Были отобраны активные приемы повышения учебной мотивации, сделан вывод о продуктивности гармоничного сочетания урочной и внеурочной деятельности учащихся в ходе реализации данных приемов.

На третьем (контрольном) этапе – проводилась экспериментальная работа по внедрению основных концептуальных положений исследования (активные формы обучения как средство интеграции учебного процесса на основе модели повышения учебной мотивации обучающихся, посредством внедрение элективного курса «Основы моделирования в робототехнике»).

Результатом этого этапа является внедрение и апробация элективного курса «Основы моделирования в робототехнике» в систему обучения учащихся 6 «А» класса, обеспечивающей повышение учебной мотивации школьников.

Формирование и поддержка учебной мотивации учащихся должна определять к каким внутренним источникам активности учащего подключаться, для того, чтобы побуждать его к учебному труду и познанию новых знаний?

Ниже представлен перечень краткий список психологических источников учебной мотивации:

- Интерес к информации (*познавательная потребность*).
- Интерес к способу действия.
- Интерес к людям, организующим процесс или участвующим в нем.

- Потребность в самовыражении и (*или*) самопрезентации.
- Потребность в самопознании и (*или*) самовоспитании.
- Актуализация творческой позиции.
- Осознание значимости происходящего для себя и других.
- Потребность в социальном признании.

В 6 «А» классе проводилось тестирование на сформированность внутренней учебной мотивации, где результаты показывают, что внутренняя учебная мотивация сформирована у 72,3 % детей (Рис. 1).

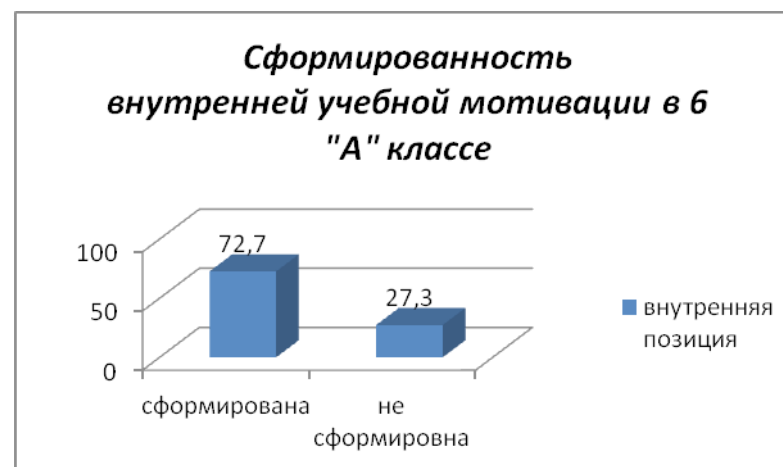


Рисунок 1 – Сформированность внутренней учебной мотивации

Результаты тестирования показывают, что особенностями школьников, набравших 72,7 % является высокий уровень учебно-познавательного интереса к новым знаниям, они заинтересованы на занятиях, задают много вопросов и ожидают ответов на них, доделывают начатое дело до конца, внимательны, у детей большое желание научиться делать, узнать побольше о 3d-моделировании в робототехнике.

Остальные школьники, участвующие в исследовании – 27,3 %, имеют внешние мотивы, не связанные со школой. Большинство из них представляют школу как возможность пообщаться «Я хочу в школу, потому что там у меня друзья», «Это не мое, мне это не интересно» и с данными учащимися необходимо вести работу по развитию учебной мотивации и их заинтересованности к познанию новых знаний.

Для решения этой задачи нами был разработан комплекс приемов создания мотивации, направленных на развитие основных компонентов учебной мотивации у детей:

– апелляция к жизненному опыту учащихся. Этот прием заключается в том, что учитель обсуждает с учащимися хорошо знакомые им ситуации, понимание сути которых можно лишь при условии изучения предлагаемого материала. Необходимо только, чтобы ситуация действительно была жизненной, а не надуманной. Например, смоделировать Лего машину, дом, робота-пылесос и т.д.

– ссылка на то, что приобретаемое сегодня знание понадобится при изучении какого-то последующего материала или на других предметах – этот прием используется достаточно часто и широко. Например, при изучении 3-d моделирования в робототехнике мы можем сослаться на то, что, научившись моделировать, создавать эксклюзивные модели роботов, дает возможность воплощать их в реальность.

– создание проблемной ситуации – считается едва ли не самым важным и универсальным в интерактивном обучении. Но дело в том, что ученик должен хотеть решить поставленную перед ним задачу, она должна быть ему интересна. Например, определить по картинкам из чего построены конструкции (Рис. 2).



Рисунок 2 – Задание в приложении <https://learningapps.org/>

– использование занимательного сюжета – занимательность (но не развлекательность!) – это тоже сильный прием. Например, задание «Умный будильник: Залог хорошего дня – правильное пробуждение! В этом задании тебе предстоит смоделировать «умного» робота-будильника для

комфортного пробуждения (без громких звуков и сбрасывания с кровати). Он должен легко передвигаться по дому и выполнять функцию комфортного пробуждения с помощью любого простого механизма (например, рычага, ременной или зубчатой передачи).

– ролевой подход – в этом случае ученику предлагается выступить в роли того или иного действующего лица, например, формального исполнителя алгоритма. Исполнение роли заставляет сосредоточиться именно на тех существенных условиях, усвоение которых и является учебной целью. «Представьте, что вы стали акимом Лего-города. Как Вы видите ваш Лего-город? Смоделируйте свой город» и т.д. Приведенные приемы создания мотивации далеко не исчерпывающие, однако и они позволяют понять, что такие формы обучения предполагают, прежде всего, заинтересованность учащихся в усвоении предлагаемого учебного материала (Рис. 3).

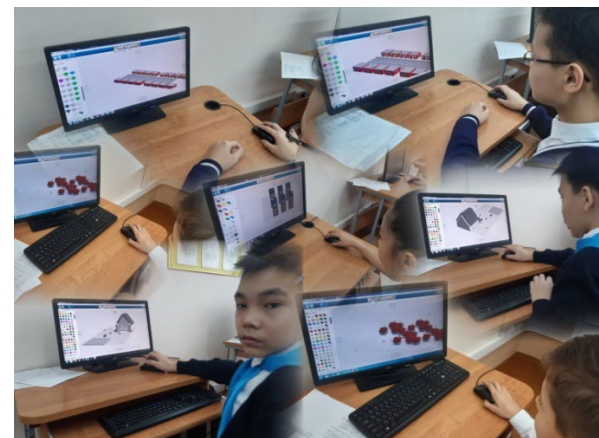


Рисунок 3 – Процесс моделирования Лего-города

– Работа с проектами. Создание проектов позволяет учащимся в полной мере раскрыть свои творческие способности. Работа над проектом вырабатывает устойчивые интересы, постоянную потребность в творческих поисках, ибо вне деятельности интересы и потребности не возникают. Например, задание на моделирование «робота-Марсохода»: Придумай свой марсоход с приспособлением для исследований (сбор проб грунта, воздуха, проведение анализов, фотофиксация и другое). Смоделируй марсоход (в приборе для исследований должен присутствовать механизм). Опиши работу приспособления для исследований. Требования к модели: в модели

присутствует минимум 1 из основных механизмов: зубчатая передача, рычаг или ременная передача (Рис. 4).

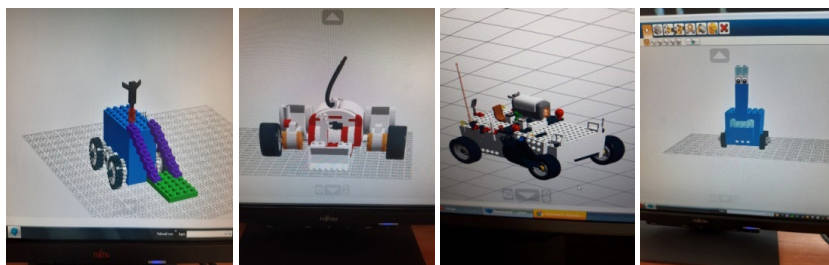


Рисунок 4 – Модели «Марсохода»

– Дифференцированный, личностно-ориентированный подход в обучении предполагает переход от классно-группового метода к индивидуальным интерактивным формам обучения, когда на первое место выдвигается личность учащегося, его индивидуальные возможности и склонности. При этом основным способом сотрудничества учителя с учеником выступает процесс, при котором учитель из носителя готовых знаний превращается в организатора познавательной, исследовательской деятельности своих учеников.

– Метод выборки. Способствует формированию навыка работы с большим количеством информации, на занятии идёт интенсивное практическое повторение. Укрепляются знания, развивается понятийный аппарат, формируется готовность и умение свободно и грамотно говорить при анализе материала. Занятия с использованием данных методов имеют практические, теоретические и познавательные результаты.

– Задачи с неполным условием. В последнее время учащиеся очень любят получать задачи, которые требуют минимальных умственных затрат. Прочитал, сходу все понял и получил быстренько готовый ответ. Дабы избежать подобного – стараюсь на своих занятиях использовать задачи с неполным условием. Правила работы с ними очень просты: учащиеся, выслушав условие, могут задавать любые вопросы, на которые учитель отвечает только да или нет. И таким образом нужно дойти до сути, найти ответ. Просто? Как сказать... Причем такие задачи можно придумать и для поиска в сети Интернет. Только там ответы дает уже не учитель, а соответствующая поисковая система. Учитель только вправе подтвердить правильность или неправильность выбранного пути поиска.

– Очень важен такой фактор формирования положительной мотивации, это доброжелательный настрой занятия. Для этого нужно уделять внимание каждому учащемуся, нужно хвалить их за каждый новый, пусть даже незначительный, но полученный ими самими результат. Учитель должен вести себя корректно и всегда приходить на помощь к ученику.

Результаты и обсуждение

Успешность учебной деятельности зависит от многих психологических и педагогических факторов. Важнейшими среди них являются мотивационный и интеллектуальный факторы. Никакой высокий уровень способностей не может компенсировать отсутствие или низкую учебную мотивацию, и, соответственно не может привести в этом случае к высокой успешности учебной деятельности.

Выводы

Таким образом, фактор мотивации имеет большее значение для успешной учебы, чем фактор интеллекта. Это требует соответствующего мотивационного обеспечения учебного процесса. Особенности обучения в гимназических классах, такие как, большая нагрузка, углубленное изучение предметов и высокий уровень знаний, способствует формированию различных типов учебной мотивации учащихся, связанных как с желанием, так и с необходимостью получать глубокие знания. Знание и учет особенностей учебной мотивации гимназистов позволит учителю реально повысить эффективность учебного процесса и осуществлять личностно-ориентированное обучение в школе.

Список использованных источников

- 1 **Божович, Л. И.** Психологические закономерности формирования личности // Вопросы психологии. – 1976. – № 6. – С. 34–44.
- 2 **Вилюнас, В. К.** Психологические механизмы мотивации человека. – М., 1990. – 187 с.
- 3 **Кулагина, И. Ю.** Проблемы доминирующей мотивации в контексте теории деятельности А. Н. Леонтьева // Московская психологическая школа : История и современность : в 4 т. – М. : МГППУ, 2007. – С. 146–156.
- 4 **Маслоу, А.** Мотивация и личность. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
- 5 **Матюхина, М. В.** Мотивация учения школьников. – М. : Педагогика, 1984. – 144 с.
- 6 **Мерлин, В. С.** Структура личности : Характер, способности, самосознание : Учеб. пособие. – Пермь : ПГПИ., 1990. – 110 с.

7 Холл, К. С., Линдсей, Г. Теории личности. – М. : ЭКСМО-Пресс, 1999. – 592 с.

8 Центр «Снейл» – Массовые дистанционные образовательные конкурсы для детей и педагогов [Электронный ресурс]. – <https://nic-snail.ru/>

9 Особенности учебной мотивации и познавательной активности учащихся основной школы [Электронный ресурс]. – <https://infourok.ru/osobennosti-uchebnoj-motivacii-i-poznavatelnoj-aktivnosti-uchashih-sya-osnovnoj-shkoly-4603398.html>

10 Шпика, И. В. Учебная мотивация как показатель качества обучения младших школьников // Нач. шк.. – 2007. – № 2. – С. 18–19.

References

1 **Bojovich, L. I.** Jeke tulǵany qalyptastyrdyń psihologialyq zańdylyqtary [Psychological patterns of personality formation]. In Psihologia máseleleri [Question of psychology]. – 1976. – № 6. – P. 34–44.

2 **Vilúnas, V. K.** adam motivasiyasynyń psihologialyq mehanizmderi [Psychological mechanisms of human motivation]. – Moscow, 1990. – 187 p.

3 **Kýlagina, I. Iy.** A. N. Leontevtiń qyzmet teoriyası kontekstindegi basym motivasiya máseleleri [Problems of dominant motivation in the context of A. N. Leontiev's theory of activity]. In Máskeý psihologialyq mektebi : Tarıh jáne qazirgi zaman : 4 tom [Moscow psychological school : History and modernity : in 4 vols]. – Moscow : MGPPU, 2007. – P. 146–156.

4 **Masloý, A.** Motivasiya jáne tulǵa [Motivation and personality]. – St. Peterburg : Eurasia, 1999. – 478 p.

5 **Matúhina, M. V.** Oqýshylardıń oqý motivasiyası [Motivation of school students' teaching]. – Moscow : Pedagogy, 1984. – 144 p.

6 **Merlin, V. S.** Tulǵanyń qurylymy : minezi, qabileti, ózin-ózi taný : oqý kuraly [Personality Structure : Character, abilities, self-awareness Studies' guide]. – Perm : PGPI, 1990. – 110 p.

7 **Hol, K. S. Lindsei, G.** Tulǵa teoriyası [Theories of personality.]. – Moscow : EKSMO-Press, 1999. – 592 p.

8 «Snail» ortalyǵy-balalar men pedagogtarǵa arnalǵan jappaı qashyqtıqtan bilim berý konkýrstary [«Snail» Center – Mass distance learning competitions for children and teachers] [Electronic resource]. – [https://nic-snail.ru.](https://nic-snail.ru/)

9 Negizgi mektep oqýshylarynyń oqý motivasiyası men tanymdyq belsendiliginin erekshelektleri [Features of educational motivation and cognitive activity of primary school students] [Electronic resource]. – [https://infourok.](https://infourok.ru/osobennosti-uchebnoj-motivacii-i-poznavatelnoj-aktivnosti-uchashih-sya-osnovnoj-shkoly-4603398.html)

ru/osobennosti-uchebnoj-motivacii-i-poznavatelnoj-aktivnosti-uchashih-sya-osnovnoj-shkoly-4603398.html.

10 **Shpika, I. V.** Bastaýysh synyp oqýshylaryn oqytý sapasynyń kórsetkishi retinde oqý motivasiyası [Educational motivation as an indicator of the quality of education for younger students]. In Nach. Shk. – 2007. – No 2. – P. 18–19.

Материал поступил в редакцию 29.12.20.

3. Ш. Эргашова, Б. Б. Исабекова

«Робототехникадағы модельдеу негіздері» элективті курсының енгізу арқылы оқушылардың оқу мотивациясының ерекшеліктері

Торайғыров университеті,
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Материал 29.12.20 баспаға түсті.

Z. S. Ergasheva, B. B. Issabekova

The peculiarities of learning motivation of students through the introduction of elective course «Basics of simulation in robotics»

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.
Material received on 29.12.20.

Мақалада «мотив», «мотивация» ұғымдары, олардың арақатынасы, мотивтердің кезеңдері сипатталған. Сондай-ақ эксперименттік зерттеу жүргізілді, оқушылардың оқу мотивациясын арттыру үшін пәнаралық интеграция құралдары негізінде таңдау бойынша қосымша оқыту сабақтарын біріктіретін оқыту моделін құру қажет деген болжам жасалды. Оқушылардың оқу мотивациясын арттырудың теориялық моделі жасалды. Жұмыс барысында «робототехникадағы модельдеу негіздері» элективті курсының енгізу арқылы білім алушылардың оқу уәждемесін арттыру моделі құрылды. Жұмыс нәтижесі оқушылардың оқу уәждемесін арттыруды қамтамасыз ететін оқушыларды оқыту жүйесіне «робототехникадағы модельдеу негіздері» элективті курсының енгізу және апробациялау болды.

Кілтті сөздер: мотив, мотивация, электронды курс, оқу моделі, робототехника.

The article reveals the concepts of «motive», «motivation», their relationship, and describes the stages of motives. An experimental study was also conducted, and the hypothesis was put that in order to increase students' learning motivation, it is necessary to build a learning model that combines additional elective training sessions based on intersubject integration tools. The development of a theoretical model for increasing students' learning motivation was carried out. In the course of the work, a model was built to increase the educational motivation of students through the introduction of an elective course «Fundamentals of modeling in robotics». The result of the work was the introduction and testing of the elective course «Fundamentals of modeling in robotics» in the system of teaching students, which provides an increase in the educational motivation of schoolchildren.

Keywords: motive, motivation, e-course, learning model, robotics.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Абдакимова Мадина Кочкаровна, педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Бизнес, заң және технологиялар факультеті, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды, 100009, Қазақстан Республикасы, e-mail: madina_7373@mail.ru.

Абдуалиева Ж. Б., педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhazi.1975@mail.ru.

Абжапарова Меруерт Тілегенқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, «Ұстаз» институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: meruert.abzharova@mail.ru.

Абилова Шолпан Бейсембайқызы, биология ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Микробиология және биотехнология кафедрасы, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, 010000, Нұр-Сұлтан, Е-22, 3-168, Қазақстан Республикасы, e-mail: sholpana_jan@mail.ru.

Абишева Молдир Бердихановна, биология магистрі, «Биология, география және химия» кафедрасы, Жаратылыстану факультеті, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: moldir_kz87@mail.ru.

Абишова Гулжан Уринбасаровна, аға оқытушы, Жаратылыстану факультеті, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: abish_gul@mail.ru.

Абыканова Бақытгүл Толыбекқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060014, Қазақстан Республикасы, e-mail: bakitgul@list.ru.

Абыкенова Дария Болатқызы, PhD, доцент, Ақпараттық технологиялар кафедрасы, IT-HUB, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: abykenova.d@tou.edu.kz.

Адилова Валентина Хамитовна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: adilova.v@list.ru.

Адилжанова Куралай Советхановна, докторант, 6D010300-Педагогика және психология мамандығы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-

заң университеті, Семей қ., 071400, Қазақстан Республикасы, e-mail: adilzhanova77@mail.ru.

Аженов Аскар Алимаулетович, PhD докторанты, Психология және педагогика кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.azhenov7777@icloud.com.

Азимбаева Балжан Нурболатқызы, Білім алуды жалғастыру факультеті, Шет тілдері педагогтерін даярлау, Шетел тілі: екі шетел тілі, Семей қаласының Шәкәрім университеті, Семей қ., 071412, Қазақстан Республикасы, e-mail: nur_ai1988@mail.ru.

Аймағанбетова З. К., PhD, доцент, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zukhra.aimaganbetova@mail.ru.

Алимова Жанар Сагидуллаевна, информатика магистрі, аға оқытушы, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: jarasovajanar@mail.ru.

Алимова Шолпан Жанболатовна, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru.

Аналбекова Қарлығаш Тұрарқызы, Педагогика ғылымының магистрі, Академик Е. А Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: analbekova@bk.ru.

Асаинова Алмагүл Жаяққызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, IT-HUB, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: assainova.a@tou.edu.kz.

Аубакирова Гулбану Турсыновна, филология ғылымдарының кандидаты, Шетел және орыс тілдері кафедрасы, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulbanu@bk.ru.

Аубакирова Рахила Жуматаевна, РФ педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Психология және педагогика» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kama_0168@mail.ru.

Ахметов Ерқанат Серікұлы, магистрант, Жаратылыстану жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Ахтаева Н. Х., Философия докторы (PhD), қауымд. профессор, Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық

университеті, Павлодар қ., 140014, Қазақстан Республикасы, e-mail: nagibek78kz@mail.ru.

Аяған Еркін Сағынтайұлы, педагогика ғылымының кандидаты, доцент, Академик Е. А Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: ayagan69@mail.ru.

Әбдрахманов Азамат Еркінұлы, физика магистрі, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, e-mail: azamat_2906@mail.ru.

Базар Жадыра Ерсіңқызы, магистрант, Жаратылыстану жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., 140008, e-mail: zhadyra.bazar@mail.ru.

Байдалиев Дархан Дәулетжанұлы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент м.а., Гуманитарлық-әлеуметтік ғылымдар факультеті, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Baidaliev-d@mail.ru.

Байжанова Б. Қ., ауыл-шаруашылығы ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы, Инженерлі-технологиялық институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: bibi64@inbox.ru.

Байкенжеева Айнұр Тұрдыбайқызы, биология ғылымдарының кандидаты, доцент, Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: ainur.20@mail.ru.

Байкенова Айнұр Ермекқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, Педагогикалық факультеті, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100026/МО1ТЗТ7, Қазақстан Республикасы, e-mail: ainur4ik_baikенова@mail.ru.

Балташева Перизат Нуриденқызы, педагогика ғылымдарының магистрі, докторант, Жаратылыстану ғылыми-педагогикалық жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, e-mail: perizat_nb@mail.ru.

Бурдина Елена Ивановна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e.i.burdina@mail.ru.

Гаврилова Екатерина Николаевна, докторант, 3 курс, Жаратылыстану факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., 040009, Қазақстан Республикасы, e-mail: ketrin_301290@mail.ru.

Глазырина Наталья Сергеевна, PhD, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: glazirinan@yandex.ru.

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, аға оқытушы, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aigul67_03@mail.ru.

Джабаева Гульден Нурлановна, педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің докторанты, Қарағанды қ., 100030, Қазақстан Республикасы, e-mail: guldena_77@mail.ru.

Джаксымбетова Аида Сейіткәмилқызы, магистрант, «Ұстаз» институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Дроботун Борис Николаевич, педагогика ғылымдарының докторы, ҚР БҒМ БҒСБК профессоры, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: drobotun.nina@mail.ru.

Ельмуратова Ботагоз Жұмабайқызы, тарих ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e_botagoz@mail.ru.

Ельмуратов Гани Жұмабайұлы, саясаттану ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Мемлекеттік басқару, бизнес және құқық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e_gani_g@mail.ru.

Ерментаева Ардах Ризабековна, психология ғылымдарының докторы, профессор, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: erasem@mail.ru.

Жакишева Анара Ескеновна, заң ғылымдарының магистрі, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылым факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anarazhakisheva@mail.ru.

Жапанова Риза Набиевна, педагогика ғылымдарының магистрі, докторант, «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, Педагогикалық факультеті, Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы, e-mail: riza_70@bk.ru.

Жолдасбекова Бибісара Әбдіманатқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Мәдениет және спорт факультеті, М. Әуезов атындағы

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zbibisara@mail.ru.

Жорокпаева М. Д., педагогика ғылымдарының кандидаты, Семей медицина университеті, Жалпы білім беру пәндері кафедра меңгерушісі, Семей қ., F18Y2B6, Қазақстан Республикасы, e-mail: miramgul.zhorakpaeva@mail.ru.

Жумажанова Гульжанат Ихтаевна, магистр, аға оқытушысы, Педагогика жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhumazhanova.gi@mail.ru.

Жуманбаева З. К., Қазақстан тарихы және СПД кафедрасының оқытушысы, Қарағанды медициналық университеті, e-mail: sara_8@mail.ru.

Жуматаева Енгилка, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru.

Ибраимова Лескүл Нүсүпкүлқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), «Ұстаз» институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Ибадуллаева Салтанат Жарылқасынқызы, биология ғылымдарының докторы, профессор, Жаратылыстану факультеті, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: salt_i@mail.ru.

Исабекова Бибігүл Бейсембайқызы, PhD, қауымд. профессор (доцент), Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: asbizh@mail.ru.

Исина Салтанат Сериккалиевна, магистр, аға оқытушы, Бизнес, құқық және технологиялар факультеті, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100030, Қазақстан Республикасы, e-mail: aia-isi@mail.ru.

Искакова Арна Мейрамовна, кәсіптік оқыту магистрі, аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140006, Қазақстан Республикасы, e-mail: arnis_85@mail.ru.

Искакова Маржан Оразғалиевна, PhD, қауымд. профессор м.а., декан, Гуманитарлық факультеті, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071410, Қазақстан Республикасы, e-mail: Maris1976@mail.ru.

Исмаилова Гайнигул Кабидуллинқызы, к.ф.н., қауымдастырылған профессор, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071412, Қазақстан Республикасы, e-mail: gainigul_ismailova@mail.ru.

Калиева Айнагуль Балғақызы, биология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор (доцент), Химиялық технологиялар және жаратылыстану факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ainanurlina80@mail.ru.

Камалов Юсубалы Назимұлы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Жаратылыстану ғылыми-педагогикалық жоғары мектебі, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, e-mail: iusubaly@mail.ru.

Карабалаева Айман Бейсембайқызы, жаратылыс ғылымдар магистрі, докторант, Жаратылыстану факультеті, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aiman_jan@mail.ru.

Каюмова Майя Сайрановна, докторант, 3 курс, психология және педагогика мамандығы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Maya_kaum@mail.ru.

Ксембаева Сауле Камалиденовна, педагогикалық ғылымдарының кандидаты, доцент, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz.

Кудиярбекова Гульмира Казтаевна, педагогика магистрі, аға оқытушы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kudiyarbekova@bk.ru.

Курабаева Фарида Альмырзаққызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Өнер және спорт факультеті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kurabaevafa@mail.ru.

Китанова Жулдыз Каратаевна, магистрант, «Ақпараттық жүйелер» мамандығы, «Ақпараттық есептеу жүйелер» кафедрасы, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: julya_kit@mail.ru.

Кенжебаева Сания Кузаировна, Бизнес, құқық және технологиялар факультеті, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100009, Қазақстан Республикасы, e-mail: saniyakuzair@mail.ru.

Кеншінбай Темірболат Ыбрайұлы, филология ғылымдарының кандидаты, академиялық доценті, Шет тілдері және аударма кафедрасы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, 120000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kenshinbayt@mail.ru.

Кертаева Калиябану Махметовна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, академик, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия Ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kertaeva@mail.ru.

Кудышева Айнаш Амангельдыевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: a.a.kudysheva@gmail.com.

Кулумбаева Майса Жұмабайқызы, мәдениеттану магистрі, оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: k_maisa1968@mail.ru.

Курбаева Гулнара Ахметовна, докторант, 2 курс, Әлеуметтік ғылымдар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010008, Қазақстан Республикасы, e-mail: knara07@mail.ru

Курбаева Гульжаухар Ахметовна, филология ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор м.а., Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071410, Қазақстан Республикасы.

Кусайнова М. А. докторант, «6D010200 – Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы, Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: marjanprett@mail.ru.

Кабенов Дәурен Иманбекұлы, PhD, қауымд. профессор (доцент), Жаратылыстану жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Қалыбаева А. М., магистрант, 2 курс, «7M01502» – мамандығы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: asylai-97@bk.ru.

Қанатұлы Мирас, PhD докторант, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей қ., 070000, Қазақстан Республикасы, e-mail: mir777kan@mail.ru.

Куанышева Бакыт Тауыпхановна, PhD докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: danaslyamova@mail.ru.

Куанышева Раушан Сайлауқызы, аға оқытушы, «Ақпараттық технологиялар» кафедрасы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: gaushankuanysheva@mail.ru.

Маратқызы Сәния, докторант, Жаратылыстану институты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., 120014, Қазақстан Республикасы, e-mail: Saniya2903@mail.ru.

Минжанов Нұрлан Адилбаевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Бизнес, құқық және технологиялар факультеті, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100024, Қазақстан Республикасы, e-mail: minganovnl@mail.ru.

Мукатаева Кундыз Боранбаевна, докторант, Гуманитарлық-педагогикалық факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kundyz_mb@mail.ru.

Мукашева Кумысжан Кайргалиевна, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: kobyztherapy@list.ru.

Муликова Салтанат Алтаевна, педагогика ғылымдарының докторы, доцент, Бизнес, заң және технологиялар факультеті, Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қарағанды қ., 100009, Қазақстан Республикасы, e-mail: mulikovasaltanat@mail.ru.

Мусабекова А. С. оқытушы, Мейіргерлік білім беру мектебі, Қарағанды медицина университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: asel-musabekova@mail.ru.

Мусина Жанна Айтрошидовна, докторант, мұғалім, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanna_musina@inbox.ru.

Мустафина Сандыгуль Слямбековна, магистр, аға оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: sandigul_1975@mail.ru.

Мұсабекова Гүлнар Тәжібайқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Филология факультеті, Қ. А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., 161200, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulnar.hanum22@mail.ru.

Мучкин Дмитрий Павлович, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Педагогика жоғары мектебі, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: pochta_dem_m@mail.ru.

Мырзагерейқызы Гүлмайдан, жаратылыстану ғылымдарының магистры, оқытушы, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ., 060014, Қазақстан Республикасы, e-mail: gulmay_86@mail.ru.

Мыханова Ж. Б., М. Х. Дулати атындағы Тараз Өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: janar-7171@mail.ru.

Николаева Виктория Владимировна, педагогика ғылымдарының кандидаты (доцент), Педагогикалық факультеті, Академик Е. А. Бөкетов

атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100026/МО1Т3Т7, Қазақстан Республикасы, e-mail: nww.88@mail.ru.

Нургалиева Айгерим Кажимуратовна, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: nurgalievaak@mail.ru

Нургалиева М. Е., PhD, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылым факультеті, Торайғыров университеті, 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: murshida80@mail.ru.

Омарова Вера Константиновна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: omarovavera@mail.ru.

Оралканова Индира Адылкановна, PhD, қауымд. профессор, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071400, Қазақстан Республикасы, e-mail: Indir.85@mail.ru.

Орынғалиева Шолпан Оралғалиевна, докторант, 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., 071400, Қазақстан Республикасы, e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com.

Оспанова Назира Нургазыевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, ҚР БҒМ БҒСБК доценті, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: nazira_n@mail.ru.

Отарбаева Айнұр Жұмағалиқызы, «7M01502-Физика» 2 курс магистранты, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: aynur.otarbayeva@inbox.ru.

Өтебаев Исатай Сейітұлы, педагогика ғылымының кандидаты, доцент, академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: utisa@mail.ru.

Попандопуло АнарСериковна, 3 курс докторанты, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anaralynara79@mail.ru.

Пшембаева Эльмира Сабировна, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: elmira_1992@mail.ru.

Пфейфер Нелли Эмилевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru.

Сабырбай Бекболат Еділбайұлы, әлеуметтік ғылымның магистрі, академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: b.e.sabyrbay@mail.ru.

Садырбекова Динара Қалымбекқызы, PhD доктор, аға оқытушы, Педагогика және психология факультеті, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., 050063, Қазақстан Республикасы, e-mail: diko82-@mail.ru.

Сагимбаева Шынар Жанузаковна, ф.-м.ғ.к., қауымд. профессор, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., 030000, Қазақстан Республикасы, e-mail: shynar_06@mail.ru.

Сарыбекова Қарлығаш Нұрғалиқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Ұстаз» институты, М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., 080000, Қазақстан Республикасы, e-mail: bina.bazi@mail.ru.

Сейтбатталова Айгерим Сейтбатталқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, PhD, Қазақстан Инновациялық академиясы, Семей қ., 071400, Қазақстан Республикасы; «BilimAl» директоры, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: inbox_kpn@inbox.ru.

Сейтова Сабырқұл Мақашқызы, Педагогика ғылымдарының докторы, профессор, «Математика және информатика» кафедрасы, Жаратылыстану факультеті, І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., 040009, Қазақстан Республикасы, e-mail: s.m.seitova@mail.ru.

Сеньковская Анастасия Александровна, магистр, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: anastassiya.senkovskaya@gmail.com.

Степчук Валерия Валерьевна, магистрант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: lera919@mail.ru.

Суматохин Сергей Виталиевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Биологияны және жалпы биологияны оқыту әдістемесі кафедрасы, Мәскеу қалалық педагогикалық университеті, Мәскеу қ., 101000, Ресей Федерациясы, e-mail: sumatohins@mgpu.ru.

Тавстуха Ольга Григорьевна, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей Федерациясы Орынбор мемлекеттік педагогикалық университеті, Орынбор қ., 460014, Ресей Федерациясы, e-mail: olgritav@yandex.ru.

Таженова Г. С., Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ., 050000, Қазақстан Республикасы, e-mail: karakulovagulsa@bk.ru.

Тайболатов Қуандық Момынғазыұлы, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Kuandik_94@inbox.ru.

Такирова Айгерим Хасеновна, техника және технология магистрі, «Қоршаған ортаны қорғау және өмір тіршілігінің қауіпсіздігі» мамандығы, аға оқытушы, Қазақ технология және бизнес университеті, Нур-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: adem_1996@mail.ru.

Темербаева Асель Ержанқызы, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: asseltemerbaeva@gmail.com.

Темербаева Жанна Амангелдіқызы, профессор (доцент), Инженеринг факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zhanna.temerbaeva@mail.ru.

Тлеугабылова К. С., аға оқытушысы, Қазақстан тарихы кафедрасы, Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды қ., 100000, Қазақстан Республикасы, e-mail: kair_st@mail.ru.

Тлеулесова Ардақ Шайкенқызы, педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымд. профессор, Қазақ және орыс тілдері кафедрасының меңгерушісі, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010011, Қазақстан Республикасы, e-mail: arnur.tleu@mail.ru.

Токжігітова Нұргүл Қаирбайқызы, PhD доктор, қауымд. профессоры, Физика, математика және ақпараттық технологиялар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: Nurgul287@mail.ru.

Түсіпбекова Гүлнар Төлеуекенқызы, биология ғылымдарының кандидаты, доцент, Бизнес білім және құқық факультеті, Инновациялық Еуразия университеті, Қ Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: g_tusupbekova@mail.ru.

Ушакова Наталья Михайловна, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор, «Психология және педагогика» кафедрасы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: ushakova_nm@mail.ru.

Франсис Эниола Оламид, магистр, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: adilova.v@list.ru.

Фураева Ирина Ивановна, физика-математика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ақпараттық технологиялар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан қ., 010000, Қазақстан Республикасы, e-mail: furir@mail.ru.

Хаймулдина Анара Юрьевна, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anara.haymuldina@mail.ru

Шаймарданов Рафис Хасанович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, РФ академигі, Психологиялық-педагогикалық факультеті, Сургут мемлекеттік педагогикалық университеті, Сургут қ., 628406, Ресей Федерациясы, e-mail: rafis55@mail.ru.

Шаймерденова Анария Кабдылқармовна, докторант, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: anariyas@bk.ru.

Шакарманова Майжан Пішенбайқызы, педагогика және психология магистрі, Бизнес, білім және құқық факультеті, Инновациялық Еуразия университеті, Павлодар қ., 140000, Қазақстан Республикасы, e-mail: maijan_1075@mail.ru.

Шалабаев Сапар Катаевич, докторант, 1 курс, Психология және педагогика мамандығы, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: Maуa_kaum@mail.ru.

Шаушекова Баян Қырықбаевна, педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасы, Педагогикалық факультеті, академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ., 100028, Қазақстан Республикасы.

Шаяхметова Гульмира Амангельдиевна, магистрант, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., 071410, Қазақстан Республикасы, e-mail: han-0976@mail.ru.

Ыбырайым Әзімхан Оразбайұлы, филология ғылымдарының кандидаты, доцент, Филология факультеті, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., 160012, Қазақстан Республикасы, e-mail: Azimchan23@mail.ru.

Эргашова Замира Шамуритовна, магистрант, Энергетика және компьютерлік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: e_zamira@mail.ru.

СВЕДЕНИЯ О АВТОРАХ

Абдакимова Мадина Кочкаровна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет бизнеса, права и технологий, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан, e-mail: madina_7373@mail.ru.

Абдрахманов Азамат Еркинович, магистр физики, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, e-mail: azamat_2906@mail.ru.

Абдуалиева Ж. Б., Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: zhazi.1975@mail.ru.

Абжапарова Меруерт Тилегеновна, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, Институт «Ұстаз», Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: meruert.abzharova@mail.ru

Абилова Шолпан Бейсембаевна, магистр биологических наук, ст. преподаватель кафедры «Микробиологии и биотехнологии», Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, Е-22, 3-168, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: sholpana_jan@mail.ru.

Абишева Молдир Бердихановна, магистр биологии, кафедра «Биология, география и химия», Факультет естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: moldir_kz87@mail.ru.

Абишова Гулжан Уринбасаровна, старший преподаватель, Факультет естествознания, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: abish_gul@mail.ru.

Абыканова Бакитгуль Толыбековна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, Факультет физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060014, Республика Казахстан, e-mail: bakitgul@list.ru.

Абыкенова Дария Болатовна, доктор PhD, ассоц. профессор, кафедра «Информационные технологии», IT-HUB, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: abykenova.d@tou.edu.kz.

Адилова Валентина Хамитовна, кандидат педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: adilova.v@list.ru.

Адилжанова Куралай Советхановна, докторант, специальность «6D010300-Педагогика и психология», Казахский инновационный гуманитарно-юридический университет, г. Семей, 071400, Республика Казахстан, e-mail: adilzhanova77@mail.ru.

Аженов Аскар Алимаулетович, докторант PhD, кафедра «Психологии и педагогики», Торайғыров университет, г. Павлодар, 1400008, Республика Казахстан, e-mail: a.azhenov7777@icloud.com.

Азимбаева Балжан Нурболатовна, Факультет дальнейшего образования, Подготовка педагогов иностранного языка, Иностраный язык: два иностранных языка, Университет Шакарима города Семей, г. Семей, 071412, Республика Казахстан, e-mail: nur_ai1988@mail.ru.

Аймаганбетова З. К., PhD, доцент, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актюбе, Республика Казахстан, e-mail: zukhra.aimaganbetova@mail.ru.

Алимова Жанар Сагидуллаевна, магистр информатики, ст. преподаватель, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: jarasovajanar@mail.ru.

Алимова Шолпан Жанболатовна, докторант, Факультет Гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru.

Аналбекова Карлыгаш Тураровна, магистр педагогических наук, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: analbekova@bk.ru.

Асаинова Алмагуль Жаяковна, кандидат педагогических наук, доцент, IT-HUB, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: assainova.a@tou.edu.kz.

Аубакирова Гулбану Турсыновна, кандидат филологических наук, доцент ВАК, профессор, кафедра «Иностранных и русского языков», Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: gulbanu@bk.ru.

Аубакирова Рахила Жуматаевна, доктор педагогических наук РФ, профессор, кафедра «Психология и педагогика», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kama_0168@mail.ru.

Ахметов Еркнат Серикович, магистрант, Высшая школа естествознания, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Ахтаева Н. Х., доктор философии (PhD), ассоц. профессор, Высшая школа гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140014, Республика Казахстан, e-mail: nagibek78kz@mail.ru.

Аяган Еркин Сагынтайұлы, кандидат педагогических наук, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: ayagan69@mail.ru.

Базар Жадыра Ерсинқызы, магистрант, Высшая школа естествознания, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhadyra.bazar@mail.ru.

Байдалиев Дархан Даулетжанович, кандидат педагогических наук, и. о. доцент, Факультет Гуманитарно-социальных наук, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: Baidaliev-d@mail.ru

Байжанова Б. К., кандидат сельскохозяйственных наук, ст. преподаватель, Инженерно-технологический институт, Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: bibi64@inbox.ru.

Байкенжеева Айнур Турдыбаевна, кандидат биологических наук (доцент), Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120014, Республика Казахстан, e-mail: ainur.20@mail.ru.

Байкенова Айнур Еркемовна, магистр педагогических наук, преподаватель, Педагогический факультет, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100026/МО1ТЗТ7, Республика Казахстан, e-mail: ainur4ik_baikenoa@mail.ru.

Балташева Перизат Нуриденовна, магистр педагогических наук, докторант, Естественно-научно-педагогическая высшая школа, Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160012, Республика Казахстан, e-mail: perizata_nb@mail.ru.

Бурдина Елена Ивановна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e.i.burdina@mail.ru.

Гаврилова Екатерина Николаевна, докторант 3 курса, Факультет естествознания, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, 040009, Республика Казахстан, e-mail: ketrin_301290@mail.ru.

Глазырина Наталья Сергеевна, PhD, Факультет информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: glazirinan@yandex.ru.

Даутова Айгуль Зейнуллиновна, старший преподаватель, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aigul67_03@mail.ru.

Джабаева Гульден Нурлановна, магистр педагогических наук, ст. преподаватель, докторант Карагандинский государственный университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100030, Республика Казахстан, e-mail: guldena_77@mail.ru

Джаксымбетова Аида Сеиткамиловна, магистрант, «Устаз» институт, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Дроботун Борис Николаевич, доктор педагогических наук, профессор ККСОН МОН РК, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: drobotun.nina@mail.ru.

Ельмуратов Гани Жумабаевич, кандидат политических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет государственного управления, бизнеса и права, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e_gani_g@mail.ru.

Ельмуратова Ботагоз Жумабаевна, кандидат исторических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e_botagoz@mail.ru.

Ерментаева Ардах Ризабековна, доктор психологических наук, профессор, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: erasem@mail.ru.

Жакишева Анара Ескеновна, магистр юридических наук, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anazhakisheva@mail.ru.

Жапанова Риза Набиевна, докторант кафедры «Педагогика и методики начального обучения», Педагогический факультет, Карагандинский государственный университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100028, Республика Казахстан, e-mail: riza_70@bk.ru.

Жолдасбекова Бибисара Абдиманатовна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет культуры и спорта, Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160000, Республика Казахстан, e-mail: zbibisara@mail.ru.

Жорокпаева М. Д., кандидат педагогических наук, зав. кафедрой Общеобразовательных дисциплин, Медицинский университет Семей, г. Семей, F18Y2B6, Республика Казахстан, e-mail: miramgul.zhorakpaeva@mail.ru.

Жумажанова Гульжанат Ихтаевна, магистр, ст. преподаватель, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казастан, e-mail: zhumazhanova.gi@mail.ru.

Жуманбаева З. К., преподаватель, кафедра «Истории Казахстана и СПД», Медицинский университет Караганды, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: sara_8@mail.ru.

Жуматаева Енгилика, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru.

Ибадуллаева Салтанат Жарылкасынова, доктор биологических наук, профессор, Факультет естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: salt_i@mail.ru.

Ибраимова Лескул Нусупкуловна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор (доцент), «Устаз» институт, Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Исабекова Бибигуль Бейсембаевна, PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: asbizh@mail.ru.

Исина Салтанат Сериккалиевна, магистр, ст. преподаватель, Факультет бизнеса, права и технологий, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100030, Республика Казахстан, e-mail: aia-isi@mail.ru

Искакова Арна Мейрамовна, магистр профессионального обучения, ст. преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: arnis_85@mail.ru

Искакова Маржан Оразгалиевна, PhD, и.о. ассоц. профессора, декан Гуманитарного факультета, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071410, Республика Казахстан, e-mail: Maris1976@mail.ru

Исмаилова Гайнигул Кабидуллиновна, к.ф.н., ассоц. профессор, Университет Шакарима города Семей, г. Семей, 071412, Республика Казахстан, e-mail: gainigul_ismailova@mail.ru

Кабенов Даурен Иманбекович, PhD, ассоц. профессор (доцент), Высшая школа естествознания, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Калиева Айнагуль Балгауовна, кандидат биологических наук, ассоц. профессор (доцент), Факультет химических технологий и естествознания,

Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: ainanurlina80@mail.ru.

Калыбаева А. М., магистрант, 2 курс, специальность «7M01502-Физика», e-mail: asylai-97@bk.ru.

Камалов Юсубалы Назимович, кандидат педагогических наук, доцент, Естественно-научно-педагогическая высшая школа, Южно-Казахстанский государственный университет имени М. Ауэзова, г. Шымкент, 160012, Республика Казахстан, e-mail: iusubaly@mail.ru.

Карабалаева Айман Бейсембаевна, магистр естественных наук, докторант, Факультет естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: aiman_jan@mail.ru.

Каюмова Майя Сайрановна, докторант, 3 курс, специальность «Психология и педагогика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Maуa_kaum@mail.ru.

Кенжебаева Сания Кузаировна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет бизнеса, права и технологий, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан, e-mail: saniyakuzair@mail.ru.

Кеншинбай Темирболат Ибраевич, кандидат филологических наук, академический доцент, кафедра «Иностраных языков и перевода», Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда, 120000, Республика Казахстан, e-mail: kenshinbayt@mail.ru.

Кертаева Калиябану Махметовна, доктор педагогических наук, профессор, академик, профессор, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: kertaeva@mail.ru.

Китанова Жулдыз Каратаевна, магистрант, специальность «Информационные системы», кафедра «Информационно-вычислительных систем», Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: julya_kit@mail.ru.

Клименко Татьяна Константиновна, доктор педагогических наук, профессор, декан Психолого-педагогического факультета, Забайкальский государственный университет, г. Чита, 672000, Российская Федерация, e-mail: klimenko_tk@mail.ru.

Ксембаева Сауле Камалиденовна, кандидат педагогических наук, доцент, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz.

Куанышева Бакыт Таупыховна, докторант PhD, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: danaslyamova@mail.ru.

Куанышева Раушан Сайлауовна, ст. преподаватель, кафедра «Информационные технологии», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: raushankuanysh77@mail.ru.

Кудиярбекова Гульмира Казтаевна, магистр педагогики, ст. преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kudiarybekova@bk.ru.

Кудышева Айнаш Амангельдыевна, кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Психология и педагогика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: a.a.kudysheva@gmail.com.

Кулумбаева Майса Жумабаевна, магистр культурологии, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: k_maisa1968@mail.ru.

Курабаева Фарида Альмырзиновна, кандидат педагогических наук, доцент, Факультет искусства и спорта, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kurabaevafa@mail.ru

Курбаева Гульжаухар Ахметовна, кандидат филологических наук, и.о. ассоц. профессор, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071410, Республика Казахстан.

Курбаева Гулнара Ахметовна, докторант, 2 курс, Факультет социальных наук, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010008, Республика Казахстан, e-mail: knara07@mail.ru.

Кусайнова М. А., докторант, специальность 6d010200 - Педагогика и методика начального обучения, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, Республика Казахстан, e-mail: marjanprett@mail.ru.

Қанатұлы Мирас, PhD докторант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г. Семей, 070000, Республика Казахстан, e-mail: mir777kan-@mail.ru.

Маратқызы Сания, докторант, Институт естествознания, Кызылординский университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда., 120014, Республика Казахстан, e-mail: Saniya2903@mail.ru.

Минжанов Нурлан Адилбаевич, доктор педагогических наук, профессор, Факультет бизнеса, права и технологий, Карагандинский

экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100024, Республика Казахстан, e-mail: minganovnl@mail.ru.

Мукатаева Кундыз Боранбаевна, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kundyz_mb@mail.ru.

Мукашева Кумысжан Кайргалиевна, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: kobyztherapy@list.ru.

Муликова Салтанат Алтаевна, доктор педагогических наук, доцент, Факультет бизнеса, права и технологий, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда, 100009, Республика Казахстан, e-mail: mulikovasaltanat@mail.ru.

Мусабекова А. С., преподаватель Школа сестринского образования, Медицинский университет Караганды, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: asel-musabekova@mail.ru.

Мусабекова Гульнар Тажибаевна, доктор педагогических наук, профессор, Филологический факультет, Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Ясави, г. Туркестан, 161200, Республика Казахстан, e-mail: gulnar.hanum22@mail.ru.

Мусина Жанна Айтрошидовна, докторант, преподаватель, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhanna_musina@inbox.ru.

Мустафина Сандыгуль Слямбековна, магистр, ст. преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: sandigul_1975@mail.ru.

Мучкин Дмитрий Павлович, кандидат педагогических наук, доцент, Высшая школа педагогики, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: rochta_dem_m@mail.ru.

Мырзагерейкызы Гульмайдан, магистр естественных наук, преподаватель, Факультет Физики, математики и информационных технологий, Атырауский университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау, 060014, Республика Казахстан, e-mail: gulmay_86@mail.ru.

Мыханова Ж. Б., Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: japaг-7171@mail.ru

Николаева Виктория Владимировна, кандидат педагогических наук, доцент, Педагогический факультет, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100026/МО1ТЗТ7, Республика Казахстан, e-mail: nww.88@mail.ru.

Нурғалиева Айгерим Кажимуратовна, доктор педагогических наук, профессор, Педагогический факультет, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: nurgalievaak@mail.ru.

Нурғалиева М. Е., PhD, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: murshida80@mail.ru.

Омарова Вера Константиновна, кандидат педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: omarovavera@mail.ru.

Оралканова Индира Адылкановна, PhD, ассоц профессор, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071400, Республика Казахстан, e-mail: Indir.85@mail.ru

Орынғалиева Шолпан Оралғалиевна, докторант, специальность 6D010300 – «Педагогика и психология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, г. Семей, 071400, Республика Казахстан, e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com.

Оспанова Назира Нурғазыевна, кандидат педагогических наук, доцент ККСОН МОН РК, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: nazira_n@mail.ru.

Отарбаева Айнур Жумағалиевна, магистрант, 2 курс, специальность «7M01502 – Физика», Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актюбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: aynur.otarbayeva@inbox.ru.

Попандопуло Анар Сериковна, докторант, 3 курс, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anaralinara79@mail.ru.

Пфейфер Нелли Эмилевна, доктор педагогических наук, профессор, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru.

Пшембаева Эльмира Сабировна, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: elmira_1992@mail.ru.

Сабырбай Бекболат Едилбайулы, магистр социальных наук, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: b.e.sabyrbay@mail.ru.

Сагимбаева Шынар Жанузаковна, к.ф.-м.н., ассоциированный профессор, Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова, г. Актөбе, 030000, Республика Казахстан, e-mail: shynar_06@mail.ru.

Садирбекова Динара Калымбековна, PhD, ст. преподаватель, Факультет педагогики и психологий, Казахский государственный женский педагогический университет, г. Алматы, 050063, Республика Казахстан, e-mail: diko82-@mail.ru.

Сарыбекова Карлыгаш Нургалиевна, кандидат педагогических наук, доцент, Институт «Ұстаз», Таразский региональный университет имени М. Х. Дулати, г. Тараз, 080000, Республика Казахстан, e-mail: bina.bazi@mail.ru.

Сейтбатталова Айгерим Сейтбатталовна, кандидат педагогических наук, PhD, Казахстанская инновационная академия, г. Семей, директор «BilimAl», г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: inbox_kpn@inbox.ru.

Сейтова Сабыркуль Макашевна, доктор педагогических наук, профессор, кафедра «Математики и информатики», Факультет естествознания, Жетysуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган, 040009, Республика Казахстан, e-mail: s.m.seitova@mail.ru.

Сеньковская Анастасия Александровна, магистр, Факультет информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: anastasiya.senkovskaya@gmail.com.

Сидоренко Оксана Сергеевна, заместитель директора по учебной работе, ГАПОУ «Читинский педагогический колледж», г. Чита, 672049, Российская Федерация, e-mail: osidorenko@mail.ru.

Степчук Валерия Валерьевна, магистрант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: lera919@mail.ru.

Суматохин Сергей Витальевич, доктор педагогических наук, профессор, кафедра «Методики преподавания биологии и общей биологии» Московский городской педагогический университет, г. Москва, 101000, Российская Федерация, e-mail: sumatohins@mgpu.ru.

Тавстуха Ольга Григорьевна, доктор педагогических наук, профессор, Оренбургский государственный педагогический университет, г. Оренбург, 460014, Российская Федерация, e-mail: olgritav@yandex.ru.

Таженова Г. С., Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, 050000, Республика Казахстан, e-mail: karakulovagulsara@bk.ru.

Тайболатов Қуандық Момынғазыұлы, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Kuandik_94@inbox.ru.

Такирова Айгерим Хасеновна, магистр техники и технологии, специальность «Безопасность жизнедеятельности и защита окружающей среды», ст. преподаватель, Казахский университет технологии и бизнеса, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: adem_1996@mail.ru.

Темербаева Асель Ержановна, докторант, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: asseltemerbaeva@gmail.com.

Темербаева Жанна Амангелдиевна, профессор (доцент ВАК), Факультет инженерии, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zhanna.temerbaeva@mail.ru.

Тлеугабылова К. С., старший преподаватель, кафедра «Истории Казахстана», Карагандинский технический университет, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: kair_st@mail.ru mail.ru.

Тлеулесова Ардақ Шайкеновна, кандидат педагогических наук, ассоц. профессор, зав. кафедрой Казахского и русского языков, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан, 010011, Республика Казахстан, e-mail: arnur.tleu@mail.ru.

Токжигитова Нургуль Каирбаевна, PhD доктор, ассоц. профессор, Факультет Физики, математики и информационных технологий, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Nurgul287@mail.ru.

Тусупбекова Гульнара Толеукуеновна, кандидат биологических наук, доцент, Факультет Бизнеса, образования и права, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: g_tusupbekova@mail.ru.

Утебаев Исатай Сейтович, кандидат педагогических наук, Карагандинский университет имени академика Е. А. Букетова, г. Караганда, 100000, Республика Казахстан, e-mail: utisa@mail.ru

Ушакова Наталья Михайловна, кандидат педагогических наук, профессор, кафедра «Психология и педагогика», Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: ushakova_nm@mail.ru.

Фураева Ирина Ивановна, к.ф.-м.н., доцент, Факультет информационных технологий, Евразийский национальный университет имени Л. Н. Гумилева, г. Нур-Султан, 010000, Республика Казахстан, e-mail: furir@mail.ru.

Хаймулдина Анара Юрьевна, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anara.haymuldina@mail.ru.

Шаймарданов Рафис Хасанович, доктор педагогических наук, профессор, академик РФ, Психолого-педагогический факультет, Сургутский государственный педагогический университет, г. Сургут, 628406, Российская Федерация, e-mail: rafis55@mail.ru.

Шаймерденова Анария Кабдылкармовна, докторант, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: anariyas@bk.ru.

Шакарманова Майжан Пшенбаевна, магистр педагогики и психологии, Факультет Бизнеса образования и права, Инновационный Евразийский университет, г. Павлодар, 140000, Республика Казахстан, e-mail: maijan_1075@mail.ru.

Шалабаев Сапар Катаевич, докторант, 1 курс, специальность «Психология и педагогика», Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: Maуa_kaum@mail.ru.

Шаушекова Баян Қырықбаевна, кандидат педагогических наук, доцент, кафедра «Педагогики и методики начального обучения», Педагогический факультет, Карагандинский государственный университет имени академика Е. А. Букегова, г. Караганда, 100028, Республика Казахстан.

Шаяхметова Гульмира Амангельдиевна, магистрант, Университет имени Шакарима города Семей, г. Семей, 071410, Республика Казахстан, e-mail: han-0976@mail.ru.

Ыбырайым Әзімхан Оразбайұлы, кандидат филологических наук, доцент, Филологический факультет, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова, г. Шымкент, 160012, Республика Казахстан, e-mail: Azimchan23@mail.ru.

Эниола Оламид Франсис, магистр, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: adilova.v@list.ru.

Эргашова Замира Шамуритовна, магистрант, Факультет энергетики и компьютерных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: e_zamira@mail.ru.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Abdakimova Madina Kochkarovna, PhD, associate professor, Faculty of Business Law and Technology, Karaganda Economic University of Kazpotreboysouz, Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan, e-mail: madina_7373@mail.ru.

Abdrakhmanov Azamat, Master of Physics, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: azamat_2906@mail.ru.

Abdualieva Zh. B. Taraz Regional University named after M. H. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhazi.1975@mail.ru.

Abilova Sholpan Beisembaevna, Master of Biological Sciences, Senior lecturer, Department of Microbiology and Biotechnology, S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, E-22, 3-168, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sholpana_jan@mail.ru.

Abisheva Moldir Berdikhanovna, Master of Biology, Faculty of Natural Sciences, Department of «Biology, Geography and chemistry», Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: moldir_kz87@mail.ru.

Abishova Gulzhan Urinbasarovna, senior lecturer, Faculty of Natural Sciences, Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: abish_gul@mail.ru.

Abykanova Bakytgul Tolybekovna, Candidate of Pedagogics, associate professor, Faculty of Physics, Mathematics and Information Technology, Atyrau University named after Kh. Dosmuhamedov, Atyrau, 060000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bakitgul@list.ru.

Abykenova Dariya Bolatovna, PhD, associate professor, Department of Information Technology, IT-HUB, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: abykenova.d@tou.edu.kz.

Abzhaparova Meruert Tilegenovna, Master of Pedagogical Sciences, senior lecturer, «Ustaz» Institute, Taraz Regional University named after M. H. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: meruert.abzhaparova@mail.ru.

Adilova Valentina Khamitovna, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University», Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: adilova.v@list.ru.

Adilzhanova Kuralay Sovethanovna, PhD student, Specialty 6D010300-Pedagogy and Psychology, Kazakh Humanities and Law Innovative University, Semey, 071400, Republic of Kazakhstan, e-mail: adilzhanova77@mail.ru.

Aimaganbetova Z. K., PhD, docent, Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zukhra.aimaganbetova@mail.ru.

Akhmetov Yerkanat Serikovich, undergraduate student, Graduate School of Natural Science, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Akhtayeva N. H., PhD, associate professor, Higher School of Humanities, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140014, Republic of Kazakhstan, e-mail: nagibek78kz@mail.ru.

Alimova Sholpan Zhanbolatovna, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sholpan_alimova@mail.ru.

Alimova Zh. S., senior lecturer, Faculty of Energy and Computer Science, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: jarasovajanar@mail.ru.

Analbekova Karlygash Turarovna, Master of Pedagogical Sciences, named after Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: analbekova@bk.ru.

Assainova Almagul Zhayakovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, IT-HUB, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: assainova.a@tou.edu.kz.

Aubakirova Gulbany Tursynovna, Candidate of Philological Sciences, professor, Department of Foreign and Russian languages, Department of Foreign and Russian Languages, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulbanu@bk.ru.

Aubakirova Rakhila Zhumataevna, Doctor of Pedagogy, professor, Department of «Psychology and Pedagogy», Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kama_0168@mail.ru.

Ayagan Yerkin Sagyntayuly, Candidate of Pedagogical Sciences, Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: ayagan69@mail.ru.

Azhenov Askar Alimauletovich, PhD student, Psychology and Pedagogy Department, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.azhenov7777@icloud.com.

Azimbaeva Balzhan Nurbolatovna, Training Foreign Language Teachers Foreign Language: Two Foreign Languages, Faculty of Further Education, Shakarim University, Semey, 071412, Republic of Kazakhstan, e-mail: nur_ai1988@mail.ru.

Baidaliyev Darkhan Dauletzhanovich, Candidate of Pedagogical Sciences, docent, Faculty of Humanities and Social Sciences, Taraz Regional University named after M.nKh. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: Baidaliyev-d@mail.ru.

Baikenova Ainur Ermekovna, Master of Pedagogical Sciences, teacher, Faculty of Pedagogy, Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100026 / MO1T3T7, Republic of Kazakhstan, e-mail: ainyr4ik_baikenova@mail.ru.

Baikenzheyeva Ainur Turdybayevna, Candidate of Biological Sciences, Institute of Natural Science, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: ainur.20@mail.ru.

Baizhanova B. K., Candidate of Agricultural Sciences, senior lecturer, Institute of Engineering and Technology, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda, 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: bibi64@inbox.ru.

Baltasheva Perizat Nuridenovna, Master of Pedagogical Sciences, doctoral candidate, Natural Scientific and Pedagogical Higher School, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160012, Republic Kazakhstan, e-mail: perizat_nb@mail.ru.

Bazar Zhadyra Ersynkyzy, undergraduate student, Graduate School of Natural Science, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhadyra.bazar@mail.ru.

Burdina Yelena, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e.i.burdina@mail.ru.

Dautova A. Z., senior lecturer, Faculty of Energy and Computer Science, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aigul67_03@mail.ru.

Drobotun B. N., Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: drobotun.nina@mail.ru.

Dzhabaeva Gulden Nurlanovna, PhD, Academician E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: guldena_77@mail.ru.

Dzhaksymbetova Aida Seitkamilovna, master, «Ustaz» Institutes, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Eniola Olamide Francis, Master, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraigyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: adilova.v@list.ru.

Ergasheva Zamira Samuilovna, undergraduate student, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e_zamira@mail.ru.

Furayeva Irina Ivanovna, Candidate of Physical and Mathematical Sciences, associate professor, Faculty of Information Technology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: furir@mail.ru.

Gavrilova Yekaterina, PhD student, 3rd year Faculty of Natural Sciences, Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, 040009, Republic of Kazakhstan, e-mail: ketrin_301290@mail.ru.

Glazyrina Natalya Sergeevna, PhD, Faculty of Information Technology, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: glazirinan@yandex.ru.

Ibadullayeva Saltanat Zharylkasynova, Doctor of Biological Sciences, professor, Faculty of Natural Sciences, Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: salt_i@mail.ru.

Ibraimova Leskul Nusupkulovna, «Ustaz» Institutes, Taraz Regional University named after M. Kh. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: leskul.ibraimova@mail.ru.

Isina Saltanat Serikkalieva, Master, senior lecturer, Faculty of Business, Law and Technology, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, 100030, Republic of Kazakhstan, e-mail: aia-isi@mail.ru.

Iskakova Arna, senior lecturer, Master of Professional Studies, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: arnis_85@mail.ru.

Iskakova Marzhan Orazgalievna, PhD, associate professor, acting professor, Dean of the Faculty of Humanities, Shakarim University of Semey, Semey, 071410, Republic of Kazakhstan, e-mail: Maris1976@mail.ru.

Ismailova Gainigul Kabidullinovna, Candidate of Philological Science, associate professor, Shakarim University of Semey, Semey, 071412, Republic of Kazakhstan, e-mail: gainigul_ismailova@mail.ru.

Issabekova Bibigul Beisebayevna, PhD, associate professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: asbizh@mail.ru.

Kabenov Dauren Imanbekovich, PhD, associate professor, Graduate School of Natural Science, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kabenov73@mail.ru.

Kalibaeva A. M., undergraduate student, 2nd year, Specialty «7M01502-Physics», Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: asylai-97@bk.ru.

Kaliyeva Ainagul Balgauovna, Candidate of Biological Sciences, associate professor, Faculty of Chemical Technology and Natural Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ainanurlina80@mail.ru.

Kamalov Yusubaly Nazimovich, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Natural Scientific and Pedagogical Higher School, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160012, Republic Kazakhstan, e-mail: iusubaly@mail.ru.

Kanatuly Miras, PhD student, Kazakh Innovative Humanities and Law University, Semey, 070000, Republic of Kazakhstan, e-mail: mir777kan-@mail.ru.

Karabalayeva Aiman Beisebaevna, Master of Natural Sciences, PhD student, Faculty of Natural Sciences, Korkyt Ata University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: aiman_jan@mail.ru.

Kayumova Maya Sairanovna, PhD student, 3 year, Specialty «Pedagogy and Psychology», Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Maya_kaum@mail.ru.

Kenshinbay Temirbolat Ibraevich, Candidate of Philological Sciences, academic associate professor, Foreign Languages and Translation, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, 120000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kenshinbayt@mail.ru.

Kenzhebaeva Saniya Kuzairovna, PhD, associate professor, Faculty of Business Law and Technology, Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan, e-mail: saniyakuzair@mail.ru.

Kertaeva Kaliabanu Mahmetovna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, academician, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kertaeva@mail.ru.

Khaimuldina Anara Yuryevna, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anara.haymuldina@mail.ru.

Kitanova Zhuldyz Karataevna, undergraduate student, Specialty «Information systems», Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: 2julya_kit@mail.ru.

Klymenko Tatyana Konstantinovna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Dean of the Faculty of Psychology and Education, Transbaikalsk State University, Chita, 672000, Russian Federation, e-mail: klimenko_tk@mail.ru.

Kuanysheva Bakyt Taupykhovna, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: danaslyamova@mail.ru.

Kuanysheva Raushan Sailauovna, senior lecturer, Department of Information Technologies, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: raushankuanysheva@mail.ru.

Kudiyarbekova Gulmira, senior lecturer, Master of Pedagogy, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kudiyarbekova@bk.ru.

Kudysheva Ainash Amangeldievna, Candidate of Pedagogical Science, professor, Psychology and Pedagogy Department, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: a.a.kudysheva@gmail.com.

Kulumbaeva Maisa Zhumabaevna, Master of Cultural Studies, lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: k_maisa1968@mail.ru.

Kurabaeva Farida Almurzinovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Faculty of Arts and Sports, Pavlodar State Pedagogical University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kurabaevafa@mail.ru.

Kurebayeva Gulnara Akhmetovna, PhD student, 2nd year, Faculty of Social Sciences, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan. 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: knara07@mail.ru.

Kurebayeva Gulzhaukhar Akhmetovna, PhD, associate professor, acting professor, Shakarim University of Semey, Semey, 071410, Republic of Kazakhstan.

Kussainova Marzhangul, PhD student, Specialty 6d010200-pedagogy and Methodology of Primary Education, academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: marjanprett@mail.ru.

Maratkyzy Saniya, doctoral student, Institute of Natural Science, Korkyt Ata Kyzylorda State University, Kyzylorda., 120014, Republic of Kazakhstan, e-mail: Saniya2903@mail.ru.

Minzhanov Nurlan Adilbaevich, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Business, Law and Technology, Karaganda Economic University of Kazpotrebooyuz, Karaganda, 100024, Republic of Kazakhstan, e-mail: minganovnl@mail.ru.

Muchkin Dmitry Pavlovich., Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Higher School of Education, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: pochta_dem_m@mail.ru.

Mukasheva Kumiszhan Kairgalievna, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kobyztherapy@list.ru.

Mukatayeva Kundyz Boranbayevna, PhD student, Faculty of Humanities and Education, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: kundyz_mb@mail.ru.

Mulikova Saltanat Altayevna, Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor, Faculty of Business Law and Technology, Karaganda Economic University of Kazpotrebooyuz, Karaganda, 100009, Republic of Kazakhstan, e-mail: mulikovasaltanat@mail.ru.

Musabekova A. S., teacher of the School of Nursing Education Medical University of Karaganda, e-mail: asel-musabekova@mail.ru.

Musina Zhanna Aitroshidovna, teacher, PhD student, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanna_musina@inbox.ru.

Mussabekova Culnar Tazhibayevna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Philology, Yassawi International Kazakh-Turkey University, Turkestan, 161200, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulnar.hanum22@mail.ru.

Mustafina Sandygul Slyambekovna, Master, senior lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sandigul_1975@mail.ru.

Mykhanova Zh. B., Taraz Regional University named after M. H. Dulati, Taraz, 160000, Republic of Kazakhstan, e-mail: janar-7171@mail.ru.

Myrzagereikyzy Gulmaidan, Master of Natural Sciences, lecturer, Faculty of Physics, Mathematics and Information Technology, Atyrau University named after Kh. Dosmuhamedov, Atyrau, 060014, Republic of Kazakhstan, e-mail: gulmay_86@mail.ru.

Nikolaeva Viktoria Vladimirovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Faculty of Education, academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100026 / MO1T3T7, Republic of Kazakhstan, e-mail: nww.88@mail.ru.

Nurgalievna M. E., PhD, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan.

Nurgaliyeva Aigerim Kazhimuratovna, Pavlodar State Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: nurgalievaa@mail.ru.

Omarova Vera Konstantinovna, Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: omarovavera@mail.ru.

Oralkanova I. A., PhD, associate professor, Shakarim University of Semey, Semey, 071400, Republic of Kazakhstan, mail: Indir.85@mail.ru.

Oryngaliyeva Sholpan Oralgaliyevna, PhD student, Specialty 6D010300 - «Pedagogy and psychology», Kazakh Humanities and Law Innovation University, Semey, 071400, Republic of Kazakhstan, e-mail: sh.oryngaliyeva@gmail.com.

Ospanova N. N., Candidate of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Energy and Computer Science, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: nazira_n@mail.ru.

Otarbayeva Ainur, master student, 2nd year, Specialty «7M01502-Physics» Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, e-mail: aynur.otarbayeva@inbox.ru.

Pfeifer Nelli Emilevna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan Pavlodar, e-mail: n.e.pfeifer@mail.ru.

Popandopulo Anar Serikovna, PhD student, 3 year, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anaralinara79@mail.ru.

Pshembayeva Elmira Sabirovna, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: elmira_1992@mail.ru.

Sabyrbay Bekbolat Edilbayuly, Master of Social Sciences, Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 28100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: b.e.sabyrbay@mail.ru.

Sadirkbeka Dinara Kalymbekovna, PhD doctor, senior lecturer, Faculty of Pedagogy and Psychology, Kazakh State Women's Pedagogical University, Almaty, 050063, Republic of Kazakhstan, e-mail: diko82-@mail.ru.

Sagimbaeva Shynar, Candidate of Physical and Mathematical Sciences., associate professor, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, 030000, Republic of Kazakhstan, e-mail: shynar_06@mail.ru.

Sarybekova Karlygash Nurgaliyevna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, «Ustaz» Institute, Taraz Regional University named after M. H. Dulati, Taraz, 080000, Republic of Kazakhstan, e-mail: bina.bazi@mail.ru.

Seitova Sabyrkul, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Department of Mathematics and Informatics, Faculty of Natural Sciences, Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, 040009, Republic of Kazakhstan, e-mail: s.m.seitova@mail.ru.

Senkovskaya Anastasia Alexandrovna, Master, Faculty of Information Technology, L.N.Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: anastasiya.senkovskaya@gmail.com.

Seytbattalova Aigerim Seytbattalovna, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Kazakhstan Innovation Academy, Semey, 070000, Republic of Kazakhstan;

director of «BilimAl», Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: inbox_kpn @ inbox.ru.

Shaimardanov Rafis Khasanovich, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Academician of the Russian Federation, Faculty of Psychology and Education, Surgut State pedagogical University, Surgut, 628406, Russian Federation, e-mail: rafis55@mail.ru.

Shakarmanova Maijan Pshenbaevna, Master of Pedagogy and Psychology, Faculty of Business Education and law, Innovative Eurasian University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: maijan_1075@mail.ru.

Shalabayev Sapar, PhD student, 1 year, Specialty «Pedagogy and Psychology», Toraighyrov University, Pavlodar 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: sapar_shalabaev@mail.ru.

Shaushakova Bayan Kyrykbaevna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Faculty of Education, Academician E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan.

Shayakhmetova Gulmira Amangeldievna, undergraduate student, Shakarim University of Semey, Semey, 071410, Republic of Kazakhstan, e-mail: han-0976@mail.ru.

Shaymerdenova Anariya Kabdylkarmovna, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anariyas@bk.ru.

Sidorenko Oxana Sergeevna, Deputy Director for Academic Affairs, State Autonomous Professional Educational Institution «Chita Pedagogical College», Chita, 672049, Russian Federation, e-mail: osidorenko@mail.ru.

Stepchuk Valeria Valerevna, undergraduate student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: lera919@mail.ru.

Sumatohin Sergey Vitalievich, Doctor of Pedagogy, professor, Department of Methods of Teaching Biology and General Biology, Moscow City Pedagogical University, Moscow, 101000, Russian Federation, e-mail: sumatohins@mgpu.ru.

Taibolatov Kuandyk, PhD student, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Kuandyk__94@inbox.ru.

Takirova Aigerim, Master of Engineering and Technology, Specialty «Life Safety and Environmental Protection», senior lecturer, Kazakh University of Technology and Business, Nur-Sultan, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: adem_1996@mail.ru.

Tavstukha Olga Grigorievna, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Orenburg State Pedagogical University, Orenburg, 460014, Russian Federation, e-mail: olgritav@yandex.ru.

Tazhenova G. S., Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, 050000, Republic of Kazakhstan, e-mail: karakulovagulsara@bk.ru.

Temerbayeva Assel Erzhanovna, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: asseltemerbaeva@gmail.com.

Temerbayeva Zhanna Amangeldievna, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhanna.temerbaeva@mail.ru.

Tleugabylova K. S., senior lecturer, Department of History of Kazakhstan, Karaganda Technical University, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: kair_st@mail.ru mail.ru.

Tleusova Ardak Shaikenovna, Candidate of Pedagogy, associate professor, Head of the Department of Kazakh and Russian languages, S. Seifullin Kazakh Agrotechnical University, Nur-Sultan, 010011, Republic of Kazakhstan, e-mail: arnur.tleu@mail.ru.

Tokzhigitova Nurgul Kayrbaevna, PhD, associate professor, Faculty of Physics, Mathematics and Information Technology, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Nurgul287@mail.ru.

Tusupbekova Gulnar Toleukenovna, PhD, associate professor, Faculty of Business Education and Law, Innovative Eurasian University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: g_tusupbekova@mail.ru.

Ushakova Natalia Mikhailovna, PhD, professor, Department of Psychology and Pedagogy, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: ushakova_nm@mail.ru.

Utebayev Isatai Seitovich, Candidate of Pedagogical Sciences, Academician E. A. Buketov Karaganda University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: utisa@mail.ru.

Xembayeva Saule Kamalidenovna, Candidate of Pedagogic Sciences, assistant professor, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: Ksembayeva.s@teachers.tou.edu.kz.

Ybyraiym Azimkhan Orzbaevich, PhD in Physiology, associate professor, Faculty of Philology, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 160012, Republic of Kazakhstan, e-mail: Azimchan23 @ mail.ru.

Yelmuratov Gani Zhumabaevich, Candidate of Political Sciences, associate professor, Faculty of Business and Law, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e_gani_g@mail.ru.

Yelmuratova Botagoz Zhumabaevna, Candidate of Historical Sciences, associate professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: e_botagoz@mail.ru.

Yermentayeva Ardakh Rizabekovna, Doctor of Psychological Sciences, professor, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, 010008, Republic of Kazakhstan, e-mail: erasem@mail.ru.

Zhakisheva Anara Yesskenovna, Master of Law, Faculty of Humanitarian and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: anarazhakisheva@mail.ru.

Zhapanova Riza Nabievna, PhD student, Department of Pedagogy and Methods of Primary Education, Faculty of education, Academician E. A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, 100028, Republic of Kazakhstan, e-mail: riza_70@bk.ru.

Zholdasbekova Bibisara Abdimanatovna, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Faculty of Culture and Sports, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, 010000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zbbisara@mail.ru.

Zhorokpaeva M. D., Candidate of Pedagogical Sciences, Semey Medical University, Head of the Department of General Education Disciplines, Semey F18Y2B6, Republic of Kazakhstan, e-mail: miramgul.zhorakpaeva@mail.ru.

Zhumanbayeva Z. K., lecturer, Department of History of Kazakhstan and SPD, Karaganda medical University, Karaganda, 100000, Republic of Kazakhstan, e-mail: sara_8@mail.ru.

Zhumatayeva Engilika, Doctor of Pedagogical Sciences, professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: engilika_zhumataeva@mail.ru.

Zhumazhanova Gylzhanat Ihtaevna, Master, lecturer, Higher School of Education, Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, 140000, Republic of Kazakhstan, e-mail: zhumazhanova.gi@mail.ru.

**ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
В НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ
(«ВЕСТНИК ТОРАЙГЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ»,
«НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)**

Редакционная коллегия просит авторов руководствоваться следующими правилами при подготовке статей для опубликования в журнале.

Научные статьи, представляемые в редакцию журнала должны быть оформлены согласно базовым издательским стандартам по оформлению статей в соответствии с ГОСТ 7.5-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», пристатейных библиографических списков в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».

***В номер допускается не более одной рукописи от одного автора либо того же автора в составе коллектива соавторов.**

***Количество соавторов одной статьи не более 5.**

***Степень оригинальности статьи должна составлять не менее 60 %.**

***Направляемые статьи не должны быть ранее опубликованы, не допускается последующее опубликование в других журналах, в том числе переводы на другие языки.**

***Решение о принятии рукописи к опубликованию принимается после проведения процедуры рецензирования.**

***Рецензирование проводится конфиденциально («двустороннее слепое рецензирование»), автору не сообщается имя рецензента, а рецензенту – имя автора статьи.**

***Оплата за публикацию статьи производится после положительного ответа редакции. Стоимость публикации в журнале за страницу 1000 (одна тысяча) тенге, включая статьи магистрантов и докторантов в соавторстве с лицами с ученой степенью.**

Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии со следующими правилами:

– В журналы принимаются статьи по всем научным направлениям, набранные на компьютере, напечатанные на одной стороне листа с полями 30 мм со всех сторон листа, электронный носитель со всеми материалами в текстовом редакторе «Microsoft Office Word (97, 2000, 2007, 2010) для Windows».

– Общий объем статьи, включая аннотации, литературу, таблицы, рисунки и математические формулы не должен превышать **12 страниц печатного текста.**

Текст статьи: кегль – 14 пунктов, гарнитура – Times New Roman (для русского, английского и немецкого языков), KZ Times New Roman (для казахского языка).

Структура научной статьи включает название, аннотации, ключевые слова, основные положения, введение, материалы и методы, результаты и обсуждение, заключение, выводы, информацию о финансировании (при наличии), список литературы (используемых источников) к каждой статье, включая романизированный (транслитерированный латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) *см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Статья должна содержать:

1 МРНТИ (Межгосударственный рубрикатор научной технической информации);

2 DOI – после МРНТИ в верхнем правом углу (присваивается и заполняется редакцией журнала);

3 Фамилия, имя, отчество (полностью) автора (-ов) – на казахском, русском и английском языках (жирным шрифтом, по центру);

4 Ученая степень, ученое звание;

5 Аффiliation (факультет или иное структурное подразделение, организация (место работы (учебы)), город, почтовый индекс, страна) – на казахском, русском и английском языках;

6 E-mail;

7 Название статьи должно отражать содержание статьи, тематику и результаты проведенного научного исследования. В название статьи необходимо вложить информативность, привлекательность и уникальность (*не более 12 слов, прописными буквами, жирным шрифтом, по центру, на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий*);

8 Аннотация – краткая характеристика назначения, содержания, вида, формы и других особенностей статьи. Должна отражать основные и ценные, по мнению автора, этапы, объекты, их признаки и выводы проведенного исследования. Дается на казахском, русском и английском либо немецком языках (*рекомендуемый объем аннотации – не менее 150, не более 300 слов, курсив, нежирным шрифтом, кегль – 12 пунктов, абзацный отступ слева и справа 1 см, см. образец*);

9 Ключевые слова – набор слов, отражающих содержание текста в терминах объекта, научной отрасли и методов исследования (*оформляются на трех языках: русский, казахский, английский либо немецкий; кегль – 12 пунктов, курсив, отступ слева-справа – 1 см.*). Рекомендуемое количество ключевых слов – 5-8, количество слов внутри ключевой фразы – не более 3. Задаются в

порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке (см. образец);

10 Основной текст статьи излагается в определенной последовательности его частей, включает в себя:

- **Введение / Кіріспе / Introduction** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы.

- **Материалы и методы** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

- **Результаты и обсуждение** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов). Приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

- **Информацию о финансировании** (при наличии) (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

- **Выводы / Қорытынды / Conclusion** (абзац 1 см по левому краю, жирными буквами, кегль – 14 пунктов).

Выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

- **Список использованных источников / Пайдаланған деректер тізімі / References** (жирными буквами, кегль – 14 пунктов, в центре). включает в себя:

Статья и список использованных источников должны быть оформлены в соответствии с ГОСТ 7.5-98; ГОСТ 7.1-2003 (см. образец).

Очередность источников определяется следующим образом: сначала последовательные ссылки, т.е. источники на которые вы ссылаетесь по очередности в самой статье. Затем дополнительные источники, на которых нет ссылок, т.е. источники, которые не имели место в статье, но рекомендованы вами читателям для ознакомления, как смежные работы, проводимые параллельно.

Объем не менее 10 не более чем 20 наименований (ссылки и примечания в статье обозначаются сквозной нумерацией и заключаются в квадратные скобки). В случае наличия в списке использованных источников работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированный (транслитерация латинским алфавитом) вариант написания источников на кириллице (на казахском и русском языках) см. ГОСТ 7.79–2000 (ИСО 9–95) *Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.*

Романизированный список литературы должен выглядеть следующим образом:

автор(-ы) (транслитерация) → название статьи в транслитерированном варианте → [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках] → название казахоязычного либо русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть) → выходные данные с обозначениями на английском языке.

11 Иллюстрации, перечень рисунков и подрисовочные надписи к ним представляют по тексту статьи. В электронной версии рисунки и иллюстрации представляются в формате TIF или JPG с разрешением не менее 300 dpi.

12 Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Equation Editor (каждая формула – один объект).

На отдельной странице (после статьи)

В электронном варианте приводятся полные почтовые адреса, номера служебного и домашнего телефонов, e-mail (номер телефона для связи редакции с авторами, не публикуются);

Сведения об авторах

На казахском языке	На русском языке	На английском языке
Фамилия Имя Отчество (полностью)		
Должность, ученая степень, звание		
Организация		
Город		
Индекс		
Страна		
E-mail		
Телефон		

Информация для авторов

Для статей, публикуемых в Научном журнале Торайғыров университет. Химико-биологическая серия, требуется экспертное заключение.

Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статьи.

При необходимости статья возвращается автору на доработку. За содержание статьи несет ответственность Автор.

Статьи, оформленные с нарушением требований, к публикации не принимаются и возвращаются авторам.

Датой поступления статьи считается дата получения редакцией ее окончательного варианта.

Статьи публикуются по мере поступления.

Периодичность издания журналов – четыре раза в год (ежеквартально)

Сроки подачи статьи:

- первый квартал до 10 февраля;
- второй квартал до 10 мая;
- третий квартал до 10 августа;
- четвертый квартал до 10 ноября.

Статью (электронную версию, и квитанции об оплате) следует направлять на электронный адрес: E-mail: kereku@tou.edu.kz

140008, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64,
 НАО «Торайғыров университет»,
Издательство «Toraighyrov University», каб. 137.
 Тел. 8 (7182) 67-36-69, (внутр. 1147).
E-mail: kereku@tou.edu.kz

Наши реквизиты:

НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	НАО «Торайғыров университет» РНН 451800030073 БИН 990140004654	Приложение kspі.kz Платежи – Образование –Оплата за ВУЗы – Заполняете все графы (в графе Факультет укажите «За публикацию в научном журнале, название журнала и серии»)
АО «Jýsan Bank» ИИК KZ57998FTB00 00003310 БИК TSESKZK A Кбе 16 Код 16 КНП 861	АО «Народный Банк Казахстана» ИИК KZ156010241000003308 БИК HSBKZZKX Кбе 16 Код 16 КНП 861	

ОБРАЗЕЦ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

МРНТИ 04.51.59

DOI xxxxxxxxxxxxxxxx

С. С. Аубакирова, З. С. Искакова

Торайғыров университеті, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

**ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ӘЛЕМДІК ДІН
 НЫСАНДАРЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІ**

Берілген мақалада Қазақстан өзінің көп ұлтты мәдениетімен гана емес, көптеген этностардың, конфессиялардың бейбіт көршілестігінің тәжірибесімен бірегей әлем елдерінің қатарына жатады. Біздің еліміздің бірегейлігі тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу сәтінен бастап, республиканың мемлекеттік ұлттық саясатының тарихи негізі болып табылатын этносаралық, конфессияаралық бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз ету мемлекет тарапынан басым назар аударылуы туралы қарастырылған. Мемлекетті одан әрі нығайту, оның қауіпсіздігі, экономиканың тұрақты дамуы және азаматтарымыздың әл-ауқатының артуы үшін Қазақстанға ұзақ мерзімді тұрақтылық, бейбітшілік пен келісім қажет. Бұл, ең алдымен, ел басылығының этномәдениет пен конфессиялық саясатқа беретін маңыздылығын білдіреді. Бұл кездейсоқ емес, өйткені қазіргі уақытта қазақстандық қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси тұрақтылығына ықпал ететін факторлардың бірі ұлтаралық, конфессияаралық келісімді сақтау болып табылады. Қазақстан-этникааралық және конфессияаралық катаклизмдерден құтыла алған аз гана посткеңестік мемлекеттердің бірі болып табылады.

Кілтті сөздер: этнос, этносаясат, дін, ұлттаралық қатынастар.

Кіріспе

Бүгінгі таңда этносаралық және конфессияаралық бейбітшілікті сақтаудың ең күшті факторы еліміздің тұңғыш Президенті Н. Ә. Назарбаевтың салиқалы және дана саясаты болып табылады. Мемлекет басшысы халықтар арасындағы бейбітшілік пен келісім идеясын үнемі қолдап, насихаттайды. Діни эмиссарлар, шовинистік ұйымдар тарапынан қоғамдық-саяси жағдайды тұрақсыздандырудың кез келген әрекеттері, әдетте,

құлдырайды. Ел басшылығы өзінің белсенді және шебер іс-әрекеттерімен республика аумағында тұратын барлық этностық, конфессиялық топтардың экономикалық, саяси және мәдени дамуы үшін тең мүмкіндіктер жасайды. Қазақстандағы қазіргі заманғы ұлттық құрылыс үдерістері біртұтас ұлттық мемлекет құрудан, қандай да бір этностың преференция саясатынан бас тартуды көрсетеді. Конфессиялар мәселесі этникалық тығыз байланысты болғандықтан, «этнос» ұғымын егжей-тегжейлі қарастырайық.

Продолжение текста публикуемого материала

Зерттеудің нысаны: діни нысандардың әлеуметтенуі

Зерттеудің пәні: қазіргі кездегі әлемдік діни нысандар

Мақсаты: Қазақстанда көптеген этностардың, конфессиялардың бейбіт көршілестігінің тәжірибесімен бірегей әлем елдерінің қатарына жатады. Біздің еліміздің бірегейлігі тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу сәтінен бастап, республиканың мемлекеттік ұлттық саясатының тарихи негізі болып табылатын этносаралық, конфессияаралық бейбітшілік пен келісімді қамтамасыз ету мемлекет тарапынан басым назар аудару қажет.

Міндеттері:

– мемлекеттік ұйымдардың діни ұйымдар арасындағы байланысын анықтау;

– діни нысандарға шолу жасау.

Зерттеудің әдістері мен нәтижесі

Соңғы уақытта «этнос» термині және одан «этникалық», «этнократия» және т.б. туындылар ғылыми – зерттеу әдебиетінде жиі кездеседі. Батыс әлемінің саяси «негізгі ағым» және саяси истәблишментінде бұл көп уақыт бойы этноконфликтология сияқты пән болған құбылыс бірден мойындалмаған. Ұлттық (этникалық) мәселеге ерекше көзқарас коммунистік идеология жасады. Ол үшін басымдық жеке тұлғаның құқығы емес, таптық қатынастардың саласы және пролетарлық интернационализм саясаты болды. Жалпы алғанда, этностық саясатты этникалық немесе ұлттық белгілері бойынша әлеуметтік топтардың нақты, күтілетін немесе жалған теңсіздігіне байланысты проблемаларды реттеу жөніндегі мақсатты қызмет ретінде анықтауға болады.

Продолжение текста публикуемого материала

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды түйіндей келе, ислам мен православие – екі ірі әлемдік дін – осы діндердің дәстүрлі сипатымен байланысты конфессияаралық қатынастар жүйесінде ерекше орын алатынын атап өту қажет.

Продолжение текста публикуемого материала

Пайдаланған деректер тізімі

1 **Кузнецов, А. М.** Этническое и национальное в политическом дискурсе [Текст] // Журнал «Полис. Политические исследования». – М., 2007. – С. 9–23.

2 **Ачкасов, В. А.** Этнополитология [Текст] : учебник для бакалавров / 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство Юрайт, 2014. – 495 с.

3 Наши объятия соотечественникам всегда открыты. Из речи на торжественном заседании Всемирного курылтая казахов. 1 октября 1992 г. [Электронный ресурс]. – <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-9-klass-hrestomat/nashi-objatija-sootechestvennikam-vsegda.html>.

4 Международная политическая конференция «Нация, религии – православие и новые европейские реалии» [Текст] // Афины, 17–19 апреля 2005 г. Доклады. – Афины, 2006.

5 О встрече с митрополитом бомбейской иепархии сирийской маланкарской православной церкви. 30.08.13. [Текст] // Документы Международной Ассамблеи Православия [Электронный ресурс]. – http://www.mid.ru/ru/maps/in/-/asset_publisher/EpJ5G4lcyvb/content/id/98346.

6 В Казахстане действует более 3600 религиозных объединений, представляющих 18 конфессий. 04.08.2017. [Электронный ресурс]. – <https://www.zakon.kz/4871654-v-kazahstane-deystvuet-bolee-3600.html>.

7 Мұртаза Бұлұтай. Қазақстандағы дін және мемлекет қатынастары // «Дала мен Қала» газеті. – Алматы, 2005. – 5 б.

8 **Байгенова, Н. Ж.** Қазақстандағы діндер. – Алматы, 2008. – 4 б.

9 **Кенжетәев, Д., Асқаров, Н., Сайлыбаев, Ә., Тұяқбаев, Ө.** Дінтану. – Астана, 2010. – 210 б.

10 **Әбсаттар Қажы Дербісәлі.** Ислам және заман. – Алматы 2003. –142 б.

References

1 **Kuznetsov, A. M.** E'tnicheskoe i nacional'noe v politicheskom diskurse. [Ethnic and National in Political Discourse] [Text]. In Journal «Policy. Political Studies». – М., 2007. – P. 9–23.

2 **Achkasov, V. A.** Etnopolitologija [Text] : Uchebnik dlja bakalavrov [Ethnopolitology [Text] : textbook for bachelors] / 2nd ed., rev. and add. – М. : Yurayt Publishing House, 2014. – 495 p.

3 Nashi ob`yatiya sootechestvennikam vseгда otkry`ty`. Iz rechi na torzhestvennom zasedanii Vsemirnogo kury`ltaya kazaxov. 1 oktabria 1992 g. [Our arms are always open to compatriots. From a speech at the Ceremonial meeting of

the World Kuryltai of Kazakhs. October 1, 1992] [Electronic resource]. – <http://bibliotekar.kz/istorija-kazahstana-za-9-klass-hrestomat/nashi-objatija-sootechestvennikam-vsegda.html>.

4 Mezhdunarodnaja politicheskaja konferencija «Nacija, religii – pravoslavie i novye evropejskie realii» [International political conference «Nation, religions – Orthodoxy and new European realities»]. Athens, April 17–19, 2005. Papers. – Athens, 2006.

5 O vstreche s mitropolitom bombejskoj ieparxii sirijskoj malankarskoj pravoslavnoj cerkvi. 30.08.13. Dokumenty Mezhdunarodnoj Assamblei Pravoslavija [About the meeting with the Metropolitan of the Bombay diocese of the Syrian Malankara Orthodox Church. 30.08.13. Documents of the International Assembly of Orthodoxy.] [Electronic resource]. – http://www.mid.ru/ru/maps/in/asset_publisher/EpJ5G4lcymvb/content/id/98346.

6 V Kazaxstane dejstvuet bolee 3600 religiozny`x ob`edinenij, predstavlyayushhix 18 konfessij. 04.08.2017. [More than 3600 religious associations, representing 18 confessions, operate in Kazakhstan. 04.08.2017.] [Electronic resource]. – <https://www.zakon.kz/4871654-v-kazahstane-deystvuet-bolee-3600.html>.

7 **Murtaza Bulutai.** Qazaqstandaǵy din jáne memleket qatynastary [Religion and state relations in Kazakhstan]. In Newspaper «Dala and the City». – Almaty, 2005. – 5 p.

8 **Baytenova, N. Zh.** Qazaqstandaǵy dinder [Religions in Kazakhstan.]. – Almaty, 2008. – 4 p.

9 **Kenzhetaev D., Askarov N., Saylybayev A., Tuyakbayev O.** Dintany [Religious studies]. – Astana, 2010. – 210 p.

10 **Absattar Haji Derbisali.** Islam jáne zaman [Islam and time]. – Almaty, 2003. – 142 p.

C. C. Аубакирова, З. С. Искакова

Социализация современных мировых религиозных объектов

Торайғыров университет,
Республика Казахстан, г. Павлодар.

S. S. Aubakirova, Z. S. Iskakova

Socialization of modern world religious sites

Toraighyrov University,
Republic of Kazakhstan, Pavlodar.

В данной статье Казахстан – одна из уникальных стран мира не только с его многонациональной культурой, но и с

опытом мирного соседства многих этнических групп и религий. Уникальность нашей страны в том, что с момента образования независимого Казахстана государство уделяет особое внимание обеспечению межнационального, межрелигиозного мира и согласия, что является исторической основой национальной политики республики. Казахстану нужна долгосрочная стабильность, мир и согласие для дальнейшего укрепления государства, его безопасности, устойчивого экономического развития и повышения благосостояния наших граждан. Это означает, прежде всего, важность, которую руководство страны придает этнокультурной и религиозной политике. Это не случайно, ведь одним из факторов, способствующих социально-экономической и политической стабильности казахстанского общества сегодня, является сохранение межнационального, межконфессионального согласия. Казахстан – одно из немногих постсоветских государств, переживших межэтнические и межрелигиозные катаклизмы.

Ключевые слова: этнос, этнополитика, религия, межэтнические отношения.

In this article, Kazakhstan is one of the unique countries in the world, not only with its multinational culture, but also with the experience of peaceful neighborhood of many ethnic groups and religions. The uniqueness of our country is that since the formation of independent Kazakhstan, the state has been paying special attention to ensuring interethnic, interreligious peace and harmony, which is the historical basis of the republic's national policy. Kazakhstan needs long-term stability, peace and harmony to further strengthen the state, its security, sustainable economic development and increase the well-being of our citizens. This means, first of all, the importance that the country's leadership attaches to ethnocultural and religious policy. This is not accidental, because one of the factors contributing to the socio-economic and political stability of Kazakhstani society today is the preservation of interethnic, interfaith harmony. Kazakhstan is one of the few post-Soviet states that survived inter-ethnic and inter-religious cataclysms.

Keywords: ethnos, ethnopolitics, religion, interethnic relations.

Авторлар туралы ақпарат	Сведения об авторах	Information about the authors
Аубакирова Салтанат Советқызы , PhD, қауымд. профессор (доцент), Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: aubakur@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Аубакирова Салтанат Советовна , PhD, ассоц. профессор (доцент), Факультет Гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: aubakur@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Aubakirova Saltanat Sovetovna , PhD, Associate Professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: aubakur@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00
Искакова Зауреш Сабырбекқызы , гум.ғ.м., оқытушы, Гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Торайғыров университеті, Павлодар қ., 140008, Қазақстан Республикасы, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Искакова Зауреш Сабырбековна , м.гум.н., преподаватель, Факультет гуманитарных и социальных наук, Торайғыров университет, г. Павлодар, 140008, Республика Казахстан, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00	Iskakova Zauresh Sabyrbekovna , Master of Arts, lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Toraighyrov University, Pavlodar, 140008, Republic of Kazakhstan, e-mail: zauresh_iskakova@mail.ru. тел.: 8700-000-00-00

**ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА
НАУЧНОГО ЖУРНАЛА
(«ВЕСТНИК ТОРАЙҒЫРОВ УНИВЕРСИТЕТ»,
«НАУКА И ТЕХНИКА КАЗАХСТАНА», «КРАЕВЕДЕНИЕ»)**

Редакционная коллегия журналов «Вестник Торайғыров университет», «Наука и техника Казахстана» и «Краеведение» в своей работе придерживается международных стандартов по этике научных публикаций и учитывает информационные сайты ведущих международных журналов.

Редакционная коллегия журнала, а также лица, участвующие в издательском процессе в целях обеспечения высокого качества научных публикаций, во избежание недобросовестной практики в публикационной деятельности (использование недостоверных сведений, изготовление данных, плагиат и др.), обеспечения общественного признания научных достижений обязаны соблюдать этические нормы и стандарты, принятые международным сообществом и предпринимать все разумные меры для предотвращения таких нарушений.

Редакционная коллегия ни в коем случае не поощряет неправомерное поведение (плагиат, манипуляция, фальсификация) и приложит все силы для предотвращения наступления подобных случаев. В случае, если редакционной коллегии станет известно о любых неправомерных действиях в отношении опубликованной статьи в журнале или в случае отрицательного результата экспертизы редколлегии статья отклоняется от публикации.

Редакционная коллегия не должна раскрывать информацию о принятых к опубликованию рукописей третьим лицам, не являющимся рецензентами, потенциальными рецензентами, членами редакционной коллегии, работниками типографии. Неопубликованные данные, полученные из рукописей, не должны использоваться в личных исследовательских целях без письменного разрешения автора.

Ответственность экспертов (рецензентов)

Рецензенты должны давать объективные суждения и указывать на соответствующие опубликованные работы, которые еще не цитируются. К рецензируемым статьям следует обращаться конфиденциально. Рецензенты будут выбраны таким образом, чтобы избежать конфликта интересов в отношении исследования, авторов и / или спонсоров исследования.

Ответственность авторов

Ответственность за содержание работы несет автор. Авторы обязаны вносить исправления, пояснения, опровержения и извинения, если такие имеются.

Автор не должен представлять статью, идентичную ранее опубликованной в другом журнале. В частности, не принимаются переводы на английский либо немецкий язык статей, уже опубликованных на другом языке.

В случае обнаружения в рукописи статьи существенных ошибок автор должен сообщить об этом редактору раздела до момента подписи в печать оригинал-макета номера журнала. В противном случае автор должен за свой счет исправить все критические замечания.

Направляя статью в журнал, автор осознаёт указанную степень персональной ответственности, что отражается в письменном обращении в редакционную коллегию Журнала.

Теруге 29.12.2020 ж. жіберілді. Басуға 11.01.2021 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

2,93 Мб RAM

Шартты баспа табағы 38,0.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген З. С. Исакова

Корректорлар: А. Р. Омарова

Тапсырыс № 3720

Сдано в набор 29.12.2020 г. Подписано в печать 11.01.2021 г.

Электронное издание

2,93 Мб RAM

Усл.п.л. 38,0. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка З. С. Исакова

Корректор: А. Р. Омарова

Заказ № 3720

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

www.vestnik.tou.edu.kz